SAMMOHA-VINODANĪ

Pali Text Society

TEXT SERIES No. 116

SAMMOHA-VINODANĪ

ABHIDHAMMA-PIṬAKE

VIBHAṄGAṬṬHAKATHĀ

EDITED BY

A. P. BUDDHADATTA THERO

EDITOR OF "BUDDHADATTA'S MANUALS," "VISUDDHI-MAGGA" (CEYLON) ETC.

Published by

THE PALI TEXT SOCIETY, LONDON

Distributed by

ROUTLEDGE & KEGAN PAUL LTD.
LONDON, HENLEY & BOSTON

First published 1923
Reprinted 1980
ISBN 0 7100 0648 9

Printed in Great Britain by
Redwood Burn Limited
Trowbridge & Esher

FOREWORD

THE present volume is the Commentary on the Vibhanga, the second book of the Abidhamma Piṭaka. Some years ago Mrs. Rhys Davids sent me a transcript of this volume, made from the Pyi Gyi Burmese edition (Mundyne Piṭaka Press), asking me to collate it with some manuscripts of the same work in Ceylon and to be the editor of it.

This Commentary was published in Burma several times; but in Ceylon only a portion—about a half—of the book has been printed. It was published by Mr. Robert Batuwantudawe in 1910. The other part is not yet published by him or any other publisher. The printed part consists of 240 pages, Demy 8vo. On page 269 of the present volume is the place where this Sinhalese edition ends. On page 210 of this same edition some passages, amounting to about 20 lines, are missing. The same passages are missing in the Pyi Gyi Mundyne Press edition, published in 1902. I guess that the S. edition missed the same simply because it was reproduced from that Burmese edition.

I received two ola manuscripts for collating: one from the famous library of Sailabimbārāma, Dodanduwa, and the other from the library of Mahāmangala-Samudrārāma, Randobe, Ambalangoda, by the kind permission of the incumbent Mahatheras of the two Vihāras, namely: Ven. C. A. Sri Sīlaskandha, the Chief High Priest of the Kalyānivaṇsa Sect—a division of the Burmese Sect in Ceylon—of which I am a member, and Ven. Sri Sudarsana, a High Priest of the Saddhammavaṇsika Sect. These two MSS. seem to have been copied from one original MS., as they differ only in a few places.

I got also a Burmese edition, printed at the Hanthawaddy Press, Rangoon, from a thera of Sailabimbārāma. But I could collate with it only to the end of the Satipaṭṭhāna-Vibhanga, as the other portion of the transcript was not in my hand at that time. I intended to collate the other part when the proofs were read; but, unfortunately, I could not get back the same book, and, even so, I had then not enough time to spare for that purpose.

In which places the Visuddhimagga and this book comment on the same subjects, such places I collated with Visuddhimagga. The Vism. I referred to here is the Sinhalese edition of the text, edited by myself. When I did the work the P.T.S. edition of the Vism. was not published. Though it was published in 1920-21, I received a copy only a few months ago. However, as the P.T.S. edition was collated with my edition, there is no harm done in my reference.

The MSS. I used are thus indicated in footnotes:—

S. Ola leaf MSS. from the library of Sailabimbārāma, Dodanduwa, near Galle.

R. Ola leaf MSS. from Mahāmangala-Samudrārāma, Randobe, near Ambalangoda.

P. Printed part in Sinhalese characters; 240 pp., Demy 8vo. Lankābhinava-Visruta Press, Colombo. To the end of Cittānupassanā, Satipaṭṭhāna Vi.

H. Burmese Hanthawaddy edition.

B. Burmese Mundyne edition, from which the transcript was made.

Mṭ. Mūlaṭīkā.

It was a difficult task for me to trace the origin of the Canonical passages quoted here, as I had no complete set of the Piṭakas. At first I traced some of them in ola manuscripts obtained from Sailabimbārāma; but when the proofs were read, I fortunately met with a complete Burmese edition of the Piṭakas at Gotamī Vihāra, Colombo, where I stayed for a long time. I have traced the origin of many quotations, though I could not trace that of some.

Mrs. Rhys Davids helped me in tracing many of the quota-

tions, revising the proofs and referring the book to the page numbers of the Vibhanga text. The index is entirely provided by her. So I am very grateful to her for the help given to me, and for the pains that she is taking for the Buddhist cause.

Here I express my deep regret for the loss of the world-honoured professor, Dr. T. W. Rhys Davids, the founder of the Pali Text Society, which has done so great a service for the literary and the religious world during the last forty years, and I wish that his learned wife and the other members of the society will continue the noble work he began.

A. P. BUDDHADATTA.

AGGĀRĀMA,
AMBALANGODA.
March 30, 1928.

CONTENTS

SAMMOHA-VINODANĪ
VIBHANGAṬṬHAKATHĀ.

NAMO TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDDHASSA.

---

1. Catusaccadaso nātho, catudhā Dhammasangaṇiŋ
pakāsayitvā Sambuddho, tass' eva samanantaraŋ
2. upeto Buddhadhammehi, aṭṭhārasahi nāyako
aṭṭhārasannaŋ khandhādi-vibhangānaŋ vasena yaŋ
3. Vibhangaŋ desayī Satthā, tassa saŋvaṇṇanākkamo
idāni yasmā sampatto, tasmā tass' atthavaṇṇanaŋ
4. karissāmi vigāhetvā[1] porāṇaṭṭhakathānayaŋ;
Saddhamme gāravaŋ katvā taŋ suṇātha samāhitā ti.

[KHANDHAVIBHANGAVAṆṆANĀ
Suttantabhājaniya]

Pañcakkhandhā rūpakkhandho . . . pe . . . viññāṇakkhandho ti idaŋ Vibhanga-pakaraṇassa ādibhūte Khandha-vibhange suttantabhājaniyaŋ nāma.

Tattha *pañcā* ti gaṇanaparicchedo, tena na tato heṭṭhā na uddhan ti dassito.

Khandhā ti paricchinnadhammanidassanaŋ. Tatrāyaŋ khandhasaddo sambahulesu ṭhānesu dissati:—rāsimhi, guṇe, paṇṇattiyaŋ, rūḷhiyan ti. *Seyyathā pi, bhikkhave, mahāsamudde na sukaraŋ udakassa pamāṇaŋ gahetuŋ ettakāni udakāḷhakānīti vā, ettakāni udakāḷhakasatānīti vā, ettakāni udakāḷhakasahassānīti vā, ettakāni udakāḷhakasatasahassānīti vā, atha kho asankheyyo appameyyo mahā-udakakkhandho t' eva*

---

[1] R.S. °hitvā.

sankhaŋ gacchatī ti* ādisu hi *rāsito* khandho nāma. Na hi parittakaŋ[1] udakaŋ udakakkhandho ti vuccati, bahukam eva vuccati. Tathā na parittako rajo rajakkhandho, na appamattakā[2] gāvo gavakkhandho, na appamattakaŋ balaŋ balakkhandho, na appamattakaŋ puññaŋ puññakkhandho ti vuccati. Bahukam eva hi rajaŋ[3] rajakkhandho, bahukā va[4] gavādayo gavakkhandho, balakkhandho, puññakkhandho ti vuccanti.[5]

Sīlakkhandho samādhikkhandho ti ādisu pana *guṇato* khandho nāma.

Addasa kho Bhagavā mahantaŋ dārukkhandhaŋ Gaṅgāya nadiyā sotena vuyhamānan ti† ettha *paṇṇattito* khandho nāma.

Yaŋ cittaŋ mano mānasaŋ . . . pe . . . viññāṇaŋ viññāṇakkhandho ti‡ ādisu *rūḷhito* khandho nāma.

Svāyam idha rāsito adhippeto. Ayaŋ hi khandhaṭṭho[6] nāma piṇḍaṭṭho[6] pūgaṭṭho[6] ghaṭaṭṭho[6] rāsaṭṭho,[6] tasmā rāsilakkhaṇā khandhā ti veditabbā.[7] Koṭṭhāsaṭṭho[6] ti pi vattuŋ vaṭṭati. Lokasmiŋ hi iṇaŋ gahetvā codiyamānā[8] dvīhi khandhehi dassāma, tīhi khandhehi dassāmā ti vadanti. Iti koṭṭhāsalakkhaṇā khandhā ti pi vattuŋ vaṭṭati. Evam ettha *rūpakkhandho* ti rūparāsi rūpakoṭṭhāso. *Vedanākkhandho* ti vedanārāsi vedanākoṭṭhāso ti iminā nayena saññākkhandhādīnaŋ attho veditabbo.

Ettāvatā Sammāsambuddho yvāyaŋ *cattāro ca mahābhūtā catunnañ ca mahābhūtānaŋ upādāyarūpan* ti § atītānāgatapaccuppannādisu ekādasasu okāsesu vibhatto pañca-vīsati rūpakoṭṭhāsā ti ca channavuti rūpakoṭṭhāsā ti ca evaŋ pabhedo rūparāsi, taŋ sabbaŋ paripiṇḍetvā rūpakkhandho nāmā ti dassesi.

Yo panāyaŋ[9] *sukhā vedanā dukkhā vedanā adukkhamasukhā vedanā* ti || tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catu-bhū-

---

* *Saŋyutta-N.* v, 400 (Sotāpatti-S.: Abhisanda 42); A. ii, 55.
† *S. S.* iv, 179 (Saḷāyatana-S.: Dārukkhandho, 200).
‡ *Dh. S*, § 63. § *Ibid.*, § 584. || *S.* ii, 53.

---

1 S.R. parittaŋ. 2 S.R. °mattikā. 3 P.R. rajo.
4 P. *om.*; S.R. ca. 5 P.S.R. vuccati. 6 S. °ttho.
7 R °tabbaŋ. 8 S.R. codaya°. 9 S.R. pana.

mikavedanārāsi,[1] taŋ sabbaŋ paripiṇḍetvā vedanākkhandho nāmāti dassesi.

Yo panāyaŋ[2] *cakkhusamphassajā saññā . . . pe . . . manosamphassajā saññā* ti* tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmikasaññārāsi,[3] taŋ sabbaŋ paripiṇḍetvā saññākkhandho nāmā ti dassesi.

Yo panāyaŋ[2] *cakkhusamphassajā cetanā . . . pe . . . manosamphassajā cetanā* ti† tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmikace-tanārāsi,[3] taŋ sabbaŋ paripiṇḍetvā sankhārakkhandho nāmā ti dassesi.

Yo panāyaŋ[2] *cakkhuviññāṇaŋ, sota*[4]*- ghāṇa*[4]*- jivhā*[4]*- kāyaviññāṇaŋ, mano-dhātu, mano-viññāṇadhātū* ti‡ tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmika[5]-cittarāsi, taŋ sabbaŋ paripiṇḍetvā viññāṇakkhandho nāmāti dassesi.

Api c' ettha sabbam pi catusamuṭṭhānikaŋ rūpaŋ rūpakkhandho. Kāmāvacara-aṭṭha-kusalacittādīhi ekūnanavuticittehi[6] sahajātā vedanā vedanākkhandho. Saññā saññākkhandho. Phassādayo dhammā sankhārakkhandho. Ekūnanavuti cittāni viññāṇakkhandho ti evam pi[7] pañcasu khandhesu dhammaparicchedo veditabbo.

[*Rūpakkhandhaniddesa*]

Idāni te rūpakkhandhādayo vibhajitvā dassetuŋ *tattha katamo rūpakkhandho* ti§ ādim āha. Tattha *tatthā* ti tesu pañcasu khandhesu. *Katamo* ti kathetu-kamyatā pucchā. *Rūpakkhandho* ti pucchitabba-dhamma-nidassanaŋ.

Idāni taŋ[8] vibhajanto *yaŋ kiñci rūpan* ti ādim āha. Tattha *yan kiñcī* ti anavasesa-pariyādānaŋ. *Rūpan* ti atippasanganiyamanaŋ. Evaŋ padadvayenāpi rūpassa anavasesapariggaho kato hoti.

Tattha ken' aṭṭhena rūpan ti? Ruppanaṭṭhena rūpaŋ[7]; vuttaŋ h' etaŋ Bhagavatā:—*kiñ ca bhikkhave rūpaŋ vadetha?*||

* *Vbh.*, 28. † *Ibid.*, 40. ‡ *Ibid.*, 54. § *Ibid.*, 1. || *S.* iii, 86.

[1] P.S.R. °bhūmako°.
[2] S.R. pāyaŋ.
[3] P.S.R. °bhūmaka°.
[4] P.S.R. *add* °viññāṇaŋ.
[5] P.S.R. °maka.
[6] S.R. °navutiyā°.
[7] R. *om.*
[8] P.S.R. naŋ.

Ruppatīti kho bhikkhave, tasmā rūpan ti vuccati. Kena ruppati? Sītena pi ruppati, uṇhena pi ruppati, jighacchāya pi ruppati pipāsāya pi ruppati, ḍaŋsa-makasa-vātātapasiriŋsapa-samphassenā pi ruppati. Ruppatī ti kho bhikkhave tasmā rūpan ti vuccatī ti.

Tattha *kin* ti kāraṇapucchā. Kena kāraṇena rūpaŋ vadetha, kena kāraṇena taŋ rūpaŋ nāmā ti attho. *Ruppatī* ti ettha *itī* ti kāraṇuddeso. Yasmā ruppati, tasmā rūpan ti vuccatī ti[1] attho. *Ruppatī* ti kuppati ghaṭṭīyati pīḷīyati bhijjatīti attho. Evaŋ iminā ettakena ṭhānena[1] ruppanaṭṭhena rūpaŋ vuttaŋ.

Ruppanalakkhaṇena rūpan ti pi vattuŋ vaṭṭati. Ruppanalakkhaṇaŋ h' etaŋ.[2]

Sītena pi ruppatī ti ādisu pana sītena tāva ruppanaŋ lokantarikaniraye pākaṭaŋ. Tiṇṇaŋ tiṇṇaŋ hi cakkavāḷānaŋ antare ekeko lokantarikanirayo nāma hoti, aṭṭha-yojanasahassappamāṇo. Yassa n' eva heṭṭhā paṭhavī atthi, na upari candima-suriya[3]-dīpa-maṇi-āloko, niccandhakāro. Tattha nibbatta-sattānaŋ tigāvuto attabhāvo hoti. Te vagguliyo viya pabbatapāde dīghaputhulehi nakhehi laggitvā avaŋsirā olambanti. Yadā saŋsappantā aññamaññassa hatthapāsa[4]-gatā honti, atha bhakkho no laddho ti maññamānā tattha vyāvaṭā[5] viparivattitvā lokasandhārake[6] udake patanti. Sītavāte paharante pi pakkamadhukaphalāni viya chijjitvā udake patanti, patitamattā va accantakhārena sītodakena chinna-camma-nhāru-maŋsa-aṭṭhīhi bhijjamānehi tattatele patitapiṭṭhapiṇḍi[7] viya paṭapaṭāyamānā vilīyanti. Evaŋ sītena ruppanaŋ lokantarikaniraye pākaṭaŋ. Mahiŋsakaraṭṭhādīsu pi himapātasītalesu padesesu etaŋ pākaṭam eva. Tattha hi[8] sattā sītena bhinnachinna-sarīrā[9] jīvitakkhayam pi pāpuṇanti.

Uṇhena ruppanaŋ avīcimahāniraye pākaṭaŋ. Tattha hi tattāya lohapaṭhaviyā nipajjāpetvā pañcavidhabandhanādikaraṇakāle[10] sattā mahādukkhaŋ anubhavanti.

Jighacchāya ruppanaŋ pettivisaye c' eva dubbhikkhakāle

---

[1] P. *om.* [2] P.S.R. hi etaŋ. [3] B. °sūriya *always.*
[4] P.S.R. °pāsaŋ. [5] B. vāvaṭā. [6] P.S.R. °raka.
[7] P.S.R. °piṇḍaŋ. [8] H. *adds* nibbattā.
[9] P. chinnabhinna°; S.R. bhinnasarīrā. [10] P. °vidha vadhaban°.

ca pākaṭaŋ. Pettivisayasmiŋ hi sattā dve tīṇi Buddhantarāni kiñcid' eva āmisaŋ hatthena gahetvā mukhe-pakkhipantā nāma na honti. Anto-udaraŋ āditta-susirarukkho viya hoti.[1] Dubbhikkhe kañjikamattam pi alabhitvā maraṇappattānaŋ pamāṇaŋ natthi.

Pipāsāya ruppanaŋ kālakañjikādīsu[2] pākaṭaŋ. Tattha hi sattā dve tīṇi Buddhantarāni hadayatemanamattaŋ vā[3] jivhā-temanamattaŋ vā udaka-binduŋ laddhuŋ na sakkonti; pānīyaŋ pivissāmā ti nadīgatānam pi[3] nadī· vālikātalaŋ sampajjati. Mahāsamuddaŋ pakkhandānam[4] pi mahāsamuddo piṭṭhipāsāṇo hoti. Te sussantā balavadukkhapīḷitā vicaranti. Eko kira kālakañjika-asuro pipāsaŋ adhivāsetuŋ asakkonto yojana-gambhīravitthāraŋ mahāgangaŋ otari. Tassa gata-gataṭṭhāne udakaŋ chijjati, dhūmo uggacchati, tatte piṭṭhipāsāṇe cankamanakālo viya hoti. Tassa udakasaddaŋ sutvā ito c' ito ca vicarantass' eva ratti vibhāyi.[5] Atha naŋ pāto va bhikkhācāraŋ gacchantā tiŋsamattā piṇḍacārikabhikkhū[6] disvā: Ko nāma tvaŋ sappurisā ti pucchiŋsu. Peto 'ham asmi[7] bhante ti. Kiŋ pariyesasī ti? Pānīyan bhante ti. Ayaŋ Gangā paripuṇṇā, kiŋ tvaŋ na passasī ti? Na upakappati bhante ti. Tena hi Gangāpiṭṭhe[8] nipajja, mukhe te pānīyaŋ asiñcissāmā ti. So vālikāpuline uttāno nipajji. Bhikkhū tiŋsamatte patte nīharitvā udakaŋ āharitvā tassa mukhe āsiñciŋsu. Tesaŋ tathā karontānaŋ yeva velā upakaṭṭhā jātā, tato bhikkhācārakālo amhākaŋ sappurisa, kacci[9] te assāsamattā laddhā[10] ti āhaŋsu. Peto sace me bhante tiŋsamattānaŋ ayyānaŋ tiŋsamattehi pattehi āsitta-udakato aḍḍhapasatamattam pi paragalagataŋ, petattabhāvato[11] mokkho mā hotū ti āha. Evaŋ pipāsāya ruppanaŋ pettivisaye pākaṭaŋ.

Daŋsādīhi ruppanaŋ ḍaŋsamakkhikādi-bahulesu[12] padesesu pākaṭaŋ. Ettha ca *ḍaŋsā* ti pingalamakkhikā.

Makasā ti makasā va.

Vātā ti kucchivāta-piṭṭhivātādi-vasena veditabbā. Sarī-

---

[1] B. ahosi. [2] B. °kañcika° *always*; P.S.R. °kañja°. [3] S.R. *om.*
[4] P.R. °dantānaŋ. [5] S.R. vihāyi. [6] P. °rikā°.
[7] P.S.R. peto 'smi. [8] P.S.R. °piṭṭhiyaŋ. [9] P.S.R. kiñci.
[10] P.S.R. aladdhā. [11] P. petabhāvato. [12] B. °sambahu°.

rasmiñ hi vātarogo uppajjitvā hatthapādapiṭṭhi-ādīni bhindati, kāṇaŋ karoti, khujjaŋ karoti, pīṭhasappiŋ karoti.

Ātapo ti suriyātapo. Tena ruppanaŋ marukantārādīsu pākaṭaŋ. Ekā kira itthī marukantāre rattiŋ satthato ohīnā divā suriye uggacchante vālikāya tapamānāya[1] pāde ṭhapetuŋ asakkontī sīsato pacchiŋ otāretvā akkami. Kamena pacchiyā uṇhābhitattāya ṭhātuŋ asakkontī tassā upari sāṭakaŋ ṭhapetvā akkami. Tasmim pi santatte ankena gahitaŋ puttakaŋ adhomukhaŋ nipajjāpetvā kandantaŋ[2] akkamitvā saddhiŋ tena tasmiŋ yeva ṭhāne uṇhābhitattā kālam akāsi.

Siriŋsapā[3] ti ye keci dīghajātikā sarantā gacchanti. Tesaŋ samphassena ruppanaŋ āsīvisadaṭṭhādīnaŋ[4] vasena veditabbaŋ.

Idāni *yaŋ kiñci rūpan* ti padena sangahitaŋ pañca-vīsati-koṭṭhāsa-channavuti-koṭṭhāsappabhedaŋ sabbam pi rūpaŋ atītādi-koṭṭhāsesu pakkhipitvā dassetuŋ *atītānāgatapaccuppannan* ti āha. Tato paraŋ tad' eva ajjhattadukādīsu catūsu dukesu pakkhipitvā dassetuŋ *ajjhattaŋ vā bahiddhā vā* ti ādi vuttuŋ.

Tato paraŋ sabbam p' etaŋ ekādasasu padesesu pariyādiyitvā dassitaŋ rūpaŋ ekato[5] piṇḍaŋ katvā dassetuŋ *tadekajjhan* ti ādi vuttaŋ. Tattha *tadekajjhan* ti taŋ ekajjhaŋ. *Abhisaŋyūhitvā* ti abhisaŋharitvā. *Abhisankhipitvā* ti sankhepaŋ katvā. Idaŋ vuttaŋ hoti: sabbam p' etaŋ vuttappakāraŋ rūpaŋ ruppanalakkhaṇasankhāte ekavidha-bhāve paññāya rāsiŋ katvā rūpakkhandho nāmā ti[6] vuccatīti. Etena sabbam pi rūpaŋ ruppanalakkhaṇe rāsibhāvūpagamena[7] rūpakkhandho ti dassitaŋ hoti. Na hi rūpato añño rūpakkhandho nāma atthi. Yathā ca rūpaŋ, evaŋ vedanādayo pi vedayita-lakkhaṇādisu rāsibhāvūpagamanena. Na hi vedanādīhi aññe vedanākkhandhādayo nāma atthi.

Idāni ekekasmiŋ okāse pakkhittaŋ[8] rūpaŋ visuŋ visuŋ bhājetvā dassento *tattha katamaŋ rūpaŋ atītan* ti ādim āha. Tattha *tatthā* ti ekādasasu okāsesu pakkhipitvā ṭhapitamātikāya bhummaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: Atītānāgata-

---

[1] P.S.R. tappa°. [2] P.R. kandantaŋ kandantaŋ.
[3] B. sarisapā *always*. [4] P.S.R. °daṭṭhakādīnaŋ. [5] S. eka.
[6] P.S.R. nāma. [7] P.S.R. °gamanena. [8] P.S.R. °khitta.

paccuppannan ti ādinā nayena ṭhapitāya mātikāya yaŋ atītaŋ rūpan ti vuttaŋ, taŋ katamam ti iminā upāyena sabbapucchāsu attho veditabbo.

Atītaŋ niruddhan ti ādīni padāni nikkhepakaṇḍassa atītattika-bhājaniya[1]-vaṇṇanāyaŋ vuttān' eva. *Cattāro ca mahābhūtā* ti idaŋ atītan ti vutta-rūpassa sabhāvadassanaŋ.[2] Yathā c' ettha, evaŋ sabbattha attho[3] veditabbo. Iminā idaŋ dasseti: atīta-rūpam[4] pi bhūtāni c' eva bhūtāni upādāya nibbattarūpañ ca. Anāgatam pi . . . pe . . . dura-santikam pi. Na hi bhūtehi c' eva bhūtāni upādāya pavattarūpato ca aññaŋ rūpaŋ nāma atthī ti. Aparo nayo, atītaŋsena sangahitan ti atīta-koṭṭhāsen' eva sangahitaŋ, etth'-eva gaṇanaŋ gataŋ. Kin ti ? Cattāro ca mahābhūtā catunnañ ca mahābhūtānaŋ upādāyarūpan ti. Evaŋ sabbattha attho veditabbo. Anāgatapaccuppanna-niddesapadāni pi heṭṭhā vuttatthān' eva.[5]

Idaŋ pana atītānāgatapaccuppannaŋ nāma Suttantapariyāyato Abhidhammaniddesato ti duvidhaŋ. Taŋ suttantapariyāye bhavena paricchinnaŋ. Paṭisandhito hi paṭṭhāya atīta-bhavesu nibbattaŋ[6] rūpaŋ anantara-bhave vā nibbattaŋ[7] hotu, kappakoṭisatasahassa-matthake vā, sabbaŋ atītam eva nāma. Cutito paṭṭhāya anāgatabhavesu nibbattanakarūpaŋ anantara-bhave vā nibbattaŋ hotu, kappakoṭisatasahassa-matthake vā,[8] sabbaŋ anāgatam eva nāma. Cutipaṭisandhi-antare pavatta-rūpaŋ[9] paccuppannaŋ nāma.

Abhidhamma-niddese pana khaṇena paricchinnaŋ. Tayo hi rūpassa khaṇā: uppādo, ṭhiti, bhango ti. Ime tayo khaṇe patvā niruddhaŋ rūpaŋ samanantaraniruddhaŋ vā hotu, atīte kappakoṭisatasahassamatthake vā, sabbaŋ atītam eva nāma. Tayo khaṇe asampattaŋ rūpaŋ eka-cittakkhaṇamattena vā asampattaŋ hotu, anāgate kappakoṭisatasahassamatthake vā, sabbaŋ anāgatam eva nāma. Ime tayo khaṇe sampattaŋ[10] rūpaŋ pana paccuppannaŋ nāma.

Tattha kiñcāpi idaŋ Suttanta-bhājaniyaŋ, evaŋ sante pi abhidhamma-niddesen' eva atītānāgatapaccuppannarūpaŋ

---

[1] S. °jana. [2] P.S.R. °nidassanaŋ. [3] P.R. *om.* [4] S.R. atītaŋ°.
[5] P.S.R. vuttān' eva. [6] P. °batta. [7] P.R.S. °tarūpaŋ.
[8] S. pi. [9] P S.R. yaŋ taŋ rūpaŋ. [10] S.R. °patta.

nidditthan ti veditabbaŋ. Aparo nayo: idaŋ hi rūpaŋ addhā[1]-santati-samaya-khaṇa-vasena catudhā atītaŋ nāma hoti. Tathā anāgatapaccuppannaŋ.* Addhā[1]-vasena tāva ekassa ekasmiŋ bhave paṭisandhito pubbe atītaŋ, cutito uddhaŋ anāgataŋ, ubhinnam antare paccuppannaŋ.

Santati-vasena sabhāga-ekautu-samuṭṭhānaŋ ekāhārasamuṭṭhānañ ca pubbāpariyavasena pavattamānam[2] pi paccuppannaŋ; tato pubbe visabhāga-utu-āhārasamuṭṭhānaŋ atītaŋ, pacchā anāgataŋ. Cittajaŋ eka-vīthi-eka-javana-ekasamāpatti-samuṭṭhānaŋ paccuppannaŋ, tato pubbe atītaŋ, pacchā anāgataŋ. Kammasamuṭṭhānassa pāṭiyekkaŋ santati-vasena atītādibhedo n' atthi. Tesaññ eva pana utu-āhāra-citta-samuṭṭhānānaŋ upatthambhaka-vasena tassa atītādibhāvo veditabbo.

Samaya-vasena ekamuhuttapubbaṇha-sāyaṇha-rattindivādīsu[3] samayesu santānavasena pavattamānaŋ taŋ taŋ samayaŋ paccuppannaŋ nāma; tato pubbe atītaŋ, pacchā anāgataŋ.

Khaṇa-vasena uppādādikhaṇattaya-pariyāpannaŋ paccuppannaŋ nāma,[4] tato pubbe anāgataŋ,[5] pacchā atītaŋ.[6] Api ca atikkanta-hetupaccaya-kiccaŋ[7] atītaŋ. Niṭṭhita-hetukiccaŋ[8] aniṭṭhita-paccaya-kiccaŋ paccuppannaŋ. Ubhayakiccam asampattaŋ anāgataŋ. Sakiccakkhaṇe vā paccuppannaŋ, tato pubbe atītaŋ, pacchā anāgataŋ.

Ettha ca khaṇādikathā va[9] nippariyāyā, sesā sapariyāyā. Tāsu nippariyāyakathā idha adhippetā. Ajjhattadukassā pi niddesapadāni heṭṭhā ajjhattattika-niddese[10] vuttatthān' eva. Oḷārikādīni Rūpakaṇḍavaṇṇanāyaŋ[11] vuttatthān' eva.

Hīnaduka-niddese[12] *tesaŋ tesaŋ sattānan* ti bahūsu sattesu sāmi-vacanaŋ. Aparassāpi aparassāpīti hi vuccamāne divasam pi kappasatasahassam pi vadanto ettakam eva vadeyya. Iti Satthā dvīh' eva padehi anavasena satte pariyādiyanto tesaŋ tesaŋ sattānan ti āha. Ettakena[13] hi sabbam pi

* *See* Vism, p. 472.

[1] P. addhāna. [2] P. vatta°. [3] P. °divāsu.
[4] P.S.R. *om.* [5] P.S.R. atītaŋ. [6] P.S.R. anāgataŋ.
[7] P. °kiccam. [8] S.R. °kiccam. [9] P. ca.
[10] P. ajjhattika°. [11] P. °ya. [12] *Text* 2.
[13] P. ettaken' eva.

apara-dīpanaŋ siddhaŋ hoti. *Uññātan* ti avamataŋ. *Avaññātan* ti vambhetvā ñātaŋ, rūpan ti pi na viditaŋ. *Hīḷitan* ti agahetabbaṭṭhena khittaŋ chaḍḍitaŋ. Jigucchitan ti pi vadanti. *Paribhūtan* ti kim etenā ti vācāya paribhavitaŋ. *Acittīkatan* ti na garukataŋ. *Hīnan* ti lāmakaŋ. *Hīnamatan* ti hīnan ti mataŋ, lāmakaŋ katvā ñātaŋ. *Hīnasammatan* ti hīnan ti loke sammataŋ, hīnehi vā sammataŋ gūtha-bhakkhehi gūtho viya. *Aniṭṭhan* ti appiyaŋ, paṭilābhatthāya vā apariyesitaŋ. Sace pi naŋ koci pariyeseyya, pariyesatu; etassa pana ārammanassa etad' eva nāmaŋ. *Akantan* ti akāmikaŋ,[1] nissirīkaŋ vā. *Amanāpan* ti manasmiŋ na appitaŋ.[2] Tādisaŋhi ārammaṇaŋ manasmiŋ na appīyati. Athavā manaŋ appāyati vaḍḍhetīti manāpaŋ. Na manāpaŋ amanāpaŋ. Aparo nayo: aniṭṭhaŋ sampattivirahato. Taŋ ekantena kamma-samuṭṭhānesu akusalakamma-samuṭṭhānaŋ. Akantaŋ sukhassa ahetu-bhāvato. Amanāpaŋ dukkhassa hetu-bhāvato. *Rūpā saddā* ti idam assa sabhāva-dīpanaŋ. Imasmiŋ hi pade akusala-kammajavasena aniṭṭhā pañca-kāmaguṇā vibhattā. Kusala-kammajaŋ[3] pana aniṭṭhaŋ[4] nāma natthi, sabbaŋ iṭṭham[5] eva.

Paṇīta-padaniddeso vuttapaṭipakkhanayena[6] veditabbo. Imasmiŋ hi[7] pana pade kusala-kammaja[8]-vasena iṭṭhā pañcakāmaguṇā vibhattā. Kusala-kammajaŋ hi aniṭṭhaŋ nāma natthi, sabbaŋ iṭṭham eva. Yathā ca kammajesu, evaŋ utu-samuṭṭhānādīsu pi iṭṭhāniṭṭhatā atthi evāti[9] imasmiŋ duke iṭṭhāniṭṭhārammanaŋ paṭivibhattan ti veditabbaŋ.

Ayaŋ tāva ācariyānaŋ samānatthakathā.

Vitaṇḍa -vādī pan' āha: Iṭṭhāniṭṭhaŋ nāma pāṭiyekkaŋ[10] n' atthi, tesaŋ tesaŋ[11] ruci-vasena kathitaŋ. Yath' āha: *Manāpapariyantaŋ khvāhaŋ mahārāja pañcasu kāmaguṇesu vadāmi. T'eva mahārāja rūpā ekaccassa manāpā honti, ekaccassa amanāpā honti. T'eva mahārāja saddā, gandhā, rasā, phoṭṭhabbā ekaccassa manāpā honti, ekaccassa amanāpā honti*

---

1 P.S. °mitaŋ. 2 P.S. appiyaŋ.
3 P. akusala°. 4 P. iṭṭhaŋ. 5 P. aniṭṭham.
6 S. °yen' eva. 7 P.S.R. *om.*
8 S.R. °kamma. 9 P. yeva iti; S.R. eva iti.
10 P. *adds* paṭivibhattaŋ. 11 S.R. parassa.

ti.* Evaŋ yasmā te yeva rūpādayo eko assādeti abhinandati, tattha lobhaŋ uppādeti; eko kujjhati paṭihaññati, tattha dosaŋ uppādeti. Ekaccassa[1] iṭṭhā honti kantā manāpā, ekaccassa[1] aniṭṭhā akantā amanāpā. Eko c' ete iṭṭhā kantā manāpā ti dakkhiṇato gaṇhāti, eko aniṭṭhā akantā amanāpā ti vāmaṭo, tasmā iṭṭhāniṭṭhaŋ nāma pāṭiyekkaŋ paṭivibhattaŋ nāma[2] n' atthi. Paccanta-vāsīnaŋ hi gaṇḍuppādā pi iṭṭhā honti kantā manāpā, Majjhimadesavāsīnaŋ atijegucchā. Tesañ ca moramaŋsādīni iṭṭhāni honti. Itaresaŋ tāni atijegucchānī ti. So vattabbo: kiŋ pana tvaŋ iṭṭhāniṭṭhārammaṇaŋ pāṭiyekkaŋ paṭivibhattaŋ nāma n' atthī ti vadesī ti? Āma, n' atthī ti vadāmī ti.[3] Puna tath' eva[4] yāvatatiyaŋ patiṭṭhāpetvā pañho pucchitabbo: nibbānaŋ nāma iṭṭhaŋ udāhu aniṭṭhan ti? Jānamāno iṭṭhan ti vakkhati. Sace pi na vadeyya, mā vadatu, nibbānaŋ pana ekanta-iṭṭham eva. Nanu eko nibbānassa vaṇṇe kathīyamāne kujjhitvā tvaŋ nibbānassa vaṇṇaŋ kathesi, kiŋ tattha anna-pāna[4]-mālā-gandha-vilepana[4]-sayanacchādana[4]-samiddhā pañcakāmaguṇā atthī ti vatvā n' atthī ti vutte alaŋ tava nibbānenā ti nibbānassa vaṇṇe kathīyamāne kujjhitvā[5] ubho kaṇṇe thaketī ti. Atth' etaŋ[6]; etassa pana vasena tava vāde nibbānaŋ aniṭṭhaŋ nāma hotu,[7] na pan' etaŋ evaŋ gahetabbaŋ. Eso hi viparītasaññāya katheti. Saññā-vipallāsena ca tad' eva[8] ārammaṇaŋ ekassa iṭṭhaŋ hoti, ekassa aniṭṭhaŋ. Iṭṭhāniṭṭhārammaṇaŋ pana pāṭiyekkaŋ vibhattaŋ[9] atthī ti. Kassa vasena vibhattan ti? Majjhimaka-sattassa. Idaŋ hi na ati-issarānaŋ Mahāsammata-Mahāsudassana-Dhammāsokādīnaŋ vasena vibhattaŋ. Tesaŋ hi dibbakappam pi ārammaṇaŋ amanāpaŋ upaṭṭhāti. Na[10] atiduggatānaŋ dulbabhannapānānaŋ vasena[11] vibhattaŋ. Tesaŋ hi kanājaka-bhatta-sitthāni pi pūtimaŋsaraso pi atimadhuro amata-sadiso ca hoti. Majjhimakānaŋ[12]

* S. i, 80, *slightly varied.*

[1] S.R. ekassa. [2] *om. all MSS.* [3] S. tatth' eva.
[4] P. °naŋ. [5] S.R. *om.* [6] Bm. iṭṭh' etaŋ.
[7] P. hoti. [8] P. °ev'. [9] P. paṭivi°.
[10] P.S.R. *om.* [11] P.S.R. *add* na. [12] S.R. °mānaŋ.

pana gaṇaka-mahāmatta[1]-seṭṭhi-kuṭumbika-vāṇijādīnaŋ kālena iṭṭhaŋ kālena aniṭṭhaŋ labhamāna[2]-vasena vibhattaŋ. Evarūpā hi iṭṭhāniṭṭhaŋ paricchindituŋ sakkontī ti.

Tipiṭaka-Cūlābhayatthero[3] pan' āha: iṭṭhāniṭṭhaŋ nāma vipākavasen' eva paricchimaŋ, na javana-vasena. Javanaŋ pana saññāvipallāsa-vasena iṭṭhasmiŋ yeva rajjati, iṭṭhasmiŋ yeva dussasi. Aniṭṭhasmiŋ yeva rajjati, aniṭṭhasmiŋ yeva dussatī ti. Vipāka-vasen' eva pan' etaŋ[4] ekantato paricchijjati, na hi sakkā vipāka-cittaŋ vañcetuŋ. Sace ārammaṇaŋ iṭṭhaŋ hoti, kusala-vipākaŋ uppajjati; sace aniṭṭhaŋ, akusala-vipākaŋ uppajjatī ti. Kiñcā pi hi micchā-diṭṭhikā Buddhaŋ vā[5] saŋghaŋ vā mahācetiyādīni vā uḷārāni[6] ārammaṇāni disvā akkhīni pidahanti, domanassaŋ āpajjanti, dhammasaddaŋ sutvā kaṇṇe thakenti. Cakkhuviññāṇa-sotaviññāṇādīni[7] pana nesaŋ kusala-vipākān' eva honti. Kiñcā pi gūtha-sūkarādayo gūthagandhaŋ ghāyitvā khādituŋ labhissāmā ti somanassajātā honti, gūthadassane pana tesaŋ[8] cakkhuviññāṇaŋ, tassa gandha-ghāyane ghāṇaviññāṇaŋ, rasasāyane jivhā-viññāṇañ ca akusala-vipākam eva hoti. Bandhitvā varasayane sayāpita-sūkaro ca kiñcāpi viravati, saññā-vipallāsena pan' assa javanasmiŋ yeva domanassaŋ uppajjati, kāya-viññānaŋ kusalavipākam eva. Kasmā? Ārammanassa iṭṭhatāya.

Api ca dvāra-vasena pi iṭṭhāniṭṭhatā veditabbā. Sukhasamphassañ hi gūtha-kalalaŋ cakkhudvāra-ghāṇadvāresu aniṭṭhaŋ, kāyadvāre iṭṭhaŋ hoti. Cakkavattino maṇiratanena pothiyamānassa suvaṇṇasūle uttāsitassa[9] ca maṇiratana-suvaṇṇasūlāni cakkhudvāre iṭṭhāni honti, kāyadvāre aniṭṭhāni. Kasmā? mahādukkhassa uppādanato. Evaŋ iṭṭhāniṭṭhaŋ ekantato vipāken' eva paricchijjatī ti veditabbaŋ.

Taŋ taŋ vā panā ti ettha na heṭṭhimanayo oloketabbo. Na hi Bhagavā sammuti-manāpaŋ bhindati, puggala-manāpaŋ pana[10] bhindati; tasmā taŋ taŋ vā pana vasen' eva upādāy' upādāya hīnapaṇītatā veditabbā. Nerayikānaŋ hi

---

[1] P. °macca. [2] P.S.R. °mānānaŋ. [3] P. °Cūlanāgat°.
[4] S.R. taŋ; *om.* pana. [5] P. *adds* dhammaŋ vā.
[6] P. *adds* vā. [7] P.S.R. °ñāṇāni. [8] P.S. pan' esaŋ.
[9] S.R. uttāpi°. [10] S.R. *om.*

rūpaŋ koṭippattaŋ hīnaŋ nāma. Taŋ upādāya tiracchānesu nāgasupaṇṇānaŋ paṇītaŋ nāma. Tesaŋ rūpaŋ hīnaŋ, taŋ upādāya petānaŋ rūpaŋ[1] paṇītaŋ nāma. Tesam pi hīnaŋ, taŋ upādāya jānapadānaŋ rūpaŋ paṇītaŋ nāma. Tesam pi hīnaŋ, taŋ upādāya gāmabhojakānaŋ rūpaŋ paṇītaŋ nāma. Tesam pi hīnaŋ, taŋ upādāya janapadasāmikānaŋ rūpaŋ paṇītaŋ nāma. Tesam pi rūpaŋ[2] hīnaŋ, taŋ upādāya padesarājūnaŋ rūpaŋ paṇītaŋ nāma. Tesam pi hīnaŋ, taŋ upādāya cakkavattiraññо rūpaŋ paṇītaŋ nāma. Tassā pi hīnaŋ, taŋ upādāya bhummadevānaŋ rūpaŋ paṇītaŋ nāma. Tesam pi hīnaŋ, taŋ upādāya cātummahārājikānaŋ[3] devānaŋ rūpaŋ paṇītaŋ nāma. Tesam pi hīnaŋ, taŋ upādāya tāvatiŋsānaŋ devānaŋ rūpaŋ paṇītaŋ nāma . . . pe . . . akaṇiṭṭhadevānaŋ[4] pana rūpaŋ matthakappattaŋ paṇītaŋ nāma.

Dūra-dukaniddese itthindriyādīni heṭṭhā vibhattān' eva. Imasmiŋ pana duke dupparіggahaṭṭhena lakkhaṇaduppaṭivijjhatāya sukhuma-rūpaŋ[5] *dūre* ti kathitaŋ. Sukhapariggahaṭṭhena[6] lakkhaṇasuppaṭivijjhatāya oḷārika-rūpaŋ *santike* ti. Kabaḷinkārāhāra-pariyosāne ca niyyātanaṭṭhāne pi idaŋ vuccati rūpaŋ dūre ti na niyyātitaŋ. Kasmā? Duvidhañ hi dūre nāma lakkhaṇato okāsato cā[7] ti. Tattha lakkaṇato dūre ti na kathitaŋ, taŋ[8] okāsato kathetabbaŋ, tasmā dūre ti akathitaŋ oḷārika-rūpaŋ okāsato dūre ti dassetuŋ aniyyātetvā va *yaŋ vā pan' aññam pī* ti ādim āha.

Santika-pada-niddese pi es' eva nayo. Tattha *anasānne* ti na āsanne. *Anupakaṭṭhe* ti nissaṭe. *Dūre* ti dūramhi. *A-santike* ti na santike. *Idaŋ vuccati rūpaŋ dūre* ti idaŋ paṇṇarasavidhaŋ sukhuma[9]-rūpaŋ lakkhaṇato dūre. Dasavidhaŋ pana oḷārika[10]-rūpaŋ yevāpanaka-vasena okāsato dūre ti vuccati.

Santika-padaniddeso[11] uttānattho yeva. *Idaŋ vuccati rūpaŋ santike* ti idaŋ dasavidhaŋ oḷārika[10]-rūpaŋ lakkhaṇato santike. Pañca-dasavidhaŋ pana sukhuma-rūpaŋ *yevāpanaka-vasena*[12] okāsato santike ti vuccati.

[1] S.R. *om.* [2] P.S.R. *om.* [3] R. °jika.
[4] S. °devatānaŋ. [5] P. sukhumaŋ°. [6] S.R. Suparig°.
[7] S.R. *om.* cā. [8] P. *om.*; R.S. *add* na. [9] S.R. °maŋ.
[10] S.R. °kaŋ. [11] *Text* 3. [12] *Dhs.* § 9.

Kittakato paṭṭhāya pana rūpaŋ okāsa-vasena santike nāma, kittakato paṭṭhāya dūre nāmā ti? Pakati-kathāya kathentānaŋ dvādasahattho savaṇūpacāro nāma hoti. Tassa orato rūpaŋ santike, parato dūre. Tattha sukhuma-rūpaŋ dūre hontaŋ lakkhaṇato pi okāsato pi dūre hoti. Santike hontaŋ pana okāsato va santike hoti, na lakkhaṇato. Oḷārika-rūpaŋ santike hontaŋ lakkhaṇato pi okāsato pi santike hoti. Dūre hontaŋ okāsato va dūre[1] hoti, na lakkhaṇato.

Taŋ taŋ vā panā ti ettha na[1] heṭṭhima-nayo[2] oloketabbo. Heṭṭhā hi bhindamāno gato. Idha pana na lakkhaṇato dūraŋ[3] bhindati. Okāsato dūram eva bhindati. Upādāy' upādāya dūrasantikaŋ[4] hi[5] ettha dassitaŋ. Attano hi rūpaŋ santike nāma. Anto-kucchigatassā pi parassa dūre. Anto-kucchigatassa santike. Bahi ṭhitassa dūre. Eka-mañce[6] sayitassa[7] santike. Bahi pamukhe[8] ṭhitassa[9] dūre. Anto-pariveṇe rūpaŋ santike. Bahi-pariveṇe dūre. Anto-saṅghārāme rūpaŋ santike. Bahi-saṅghārāme dūre. Anto-sīmāya rūpaŋ santike. Bahi-sīmāya dūre. Anto-gāmakhette[10] rūpaŋ[1] santike. Bahi-gāmakhette[10] dūre. Anto-janapade rūpaŋ santike. Bahi-janapade dūre. Anto-rajjasīmāya rūpaŋ santike. Bahi-rajjasīmāya dūre. Anto-samudde rūpaŋ santike. Bahi-samudde rūpaŋ dūre. Anto cakkavāḷe rūpaŋ santike. Bahi-cakkavāḷe dūre ti.

Ayaŋ rūpakkhandhaniddeso.

[*Vedanākkhandhaniddesa*]

Vedanākkhandhaniddesadisu heṭṭhā vuttasadisaŋ pahāya apubbam eva vaṇṇayissāma. *Yā kāci vedanā* ti catubhūmi-kavedanaŋ[11] pariyādiyati. *Sukhā vedanā* ti ādīni atītādi-vasena niddiṭṭha-vedanaŋ sabhāvato dassetuŋ vuttāni. Tattha sukhā vedanā atthi kāyikā, atthi cetasikā. Tathā dukkhā vedanā. Adukkhamasukhā pana cakkhādayo pasāda-kāye sandhāya pariyāyena atthi kāyikā, atthi cetasikā. Tattha sabbā pi kāyikā kāmāvacarā. Tathā cetasikā dukkhā

---

1 S.R. *om.* 2 S.R. *add* na. 3 P. dūre-rūpaŋ; S.R. rūpaŋ. 4 B.R. dūre°. 5 P. pi. 6 P.S.R. mañcake. 7 S.R. sayantassa. 8 S.R. sammukhe. 9 P. sayitassa. 10 P.S.R. °makk°. 11 S.R. °bhūmaka°.

vedanā. Cetasikā sukhā[1] pana tebhūmikā. Adukkhamasukhā catubhūmikā.

Tassā sabbappakārāya pi santati-vasena khaṇādi-vasena ca atītādibhāvo veditabbo. Tattha santati-vasena ekavīthi-eka-javana-eka-samāpatti-pariyāpannā eka-vidhavisayasamāyogappavattā[2] ca paccuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā. Khaṇādi-vasena khaṇattayapariyāpannā pubbantāparanta-majjhagatā sakiccañ ca kurumānā vedanā paccuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā. Tattha khaṇādibhāvena[3] atītādi-bhāvaŋ sandhāya ayaŋ niddeso kato ti veditabbo.

Oḷārika-sukhuma-niddese *akusalā vedanā* ti ādīni jātito oḷārika-sukhuma-bhāvaŋ dassetuŋ vuttāni. *Dukkhavedanā*[4] *oḷārikā* ti ādīni sabhāvato. *Asamāpannassa vedanā* ti ādīni puggalato. *Sāsavā* ti ādīni lokiyalokuttarato oḷārikasukhumabhāvaŋ dassetuŋ vuttāni. Tattha akusalā tāva sadarathaṭṭhena dukkha-vipākaṭṭhena ca oḷārikā. Kusalā niddarathaṭṭhena sukhavipākaṭṭhena ca sukhumā. Abyākatā nirussāhaṭṭhena avipākaṭṭhena ca sukhumā. Kusalākusalā saussāhaṭṭhena sa-vipākaṭṭhena ca oḷārikā. Avyākatā vuttanayen' eva sukhumā. Dukkhā asātaṭṭhena dukkhaṭṭhena ca oḷārikā. Sukhā sātaṭṭhena sukhaṭṭhena ca sukhumā. Adukkhamasukhā sant-aṭṭhena paṇītaṭṭhena ca sukhumā. Sukhadukkhā khobhanaṭṭhena pharaṇaṭṭhena ca oḷārikā. Sukha[5]-vedanā pi hi khobheti pharati. Tathā[6] dukkha[7]-vedanā pi. Sukhaŋ hi uppajjamānaŋ sakalasarīraŋ khobhentaŋ āluḷentaŋ abhisandayamānaŋ madayamānaŋ chādayamānaŋ sītodakaghaṭena āsiñcayamānaŋ[8] viya uppajjati. Dukkhaŋ uppajjamānaŋ tatta-phālaŋ[9] anto pavesantaŋ viya tiṇukkāya bahi jhāpayamānaŋ viya uppajjati. Adukkhamasukhā pana vutta-nayen' eva sukhumā.

Asamāpannassa vedanā nānārammaṇe vikkhittabhāvato oḷārikā. Samāpannassa vedanā ekatta-nimitte yeva caratī ti sukhumā. Sāsavā āsavuppatti-hetuto oḷārikā. Āsava-

---

[1] P. *adds* vedanā. [2] P. °pattā.
[3] P.S.R. °vasena. [4] P.S.R. Vbh. Dukkhā°.
[5] P.S.R. Sukhā. [6] R.S. *om.* [7] P.S.R. dukkhā.
[8] S.R. °camānaŋ. [9] P. °thālaŋ; S. °kapālaŋ.

cāro nāma ekanta-oḷāriko. Anāsavā vuttavip-ariyāyena sukhumā.

Tattha eko n' eva kusalattike kovido hoti, na vedanattike. So kusalattikaŋ rakkhāmī ti vedanattikaŋ bhindati. Vedanāttikaŋ rakkhāmī ti kusalattikaŋ bhindati. Eko tikaŋ rakkhāmī ti bhūmantaraŋ bhindati, eko na bhindati. Kasmā? Sukha-dukkhā vedanā oḷārikā. Adukkhamasukhā vedanā sukhumā ti hi vedanāttike vuttaŋ. Taŋ eko paṭikkhipati, na sabbā adukkhamasukhā sukhumā, sā hi kusalā pi atthi[1] akusalā pi avyākatā pi. Tattha kusalākusalā oḷārikā, avyākatā sukhumā. Kasmā? Kusalattike pāḷiyaŋ āgatattā ti. Evaŋ kusalattiko rakkhito hoti, vedanāttiko pana bhinno.

Kusalākusalā vedanā oḷārikā, avyākatā vedanā sukhumā ti yaŋ[1] pana kusalattike vuttaŋ, taŋ eko paṭikkhipati, na sabbā abyākatā sukhumā, sā hi sukhā pi atthi dukkhā pi adukkhamasukhā pi. Tattha sukhadukkhā oḷārikā; adukkhamasukhā sukhumā. Kasmā? Vedanattike pāḷiyan āgatattā ti. Evaŋ vedanāttiko rakkhito hoti, kusulattiko bhinno.

Kusalattikassa pana āgataṭṭhāne vedanāttikaŋ anoloketvā vedanāttikassa āgataṭṭhāne kusalattikaŋ anoloketvā kusulādīnaŋ kusalattika-lakkhaṇena sukhādīnaŋ vedanāttika-lakkhaṇena oḷārika-sukhumataŋ kathento na bhindati nāma.

Yam pi kusalākusalā vedanā oḷārikā. Avyākatā vedanā sukhumā ti kusalattike vuttaŋ, tatth' eko[2] kusalā lokuttara-vedanā pi samānā oḷārikā nāma; vipākā antamaso dvipañca-viññāṇasahajātā pi samānā sukhumā nāma hotī ti vadati. So evarūpaŋ santaŋ paṇītaŋ lokuttara-vedanaŋ oḷārikaŋ nāma karonto dve[3]-pañcaviññāṇa-sampayuttaŋ ahetukaŋ hīnaŋ jaḷaŋ vedanaŋ sukhumaŋ nāma karonto tikaŋ rakkhissāmī ti bhūmantaraŋ bhindati nāma. Tattha tattha bhūmiyaŋ kusalaŋ pana taŋ-taŋ-bhūmi-vipāken' eva saddhiŋ yojetvā kathento na bhindati nāma. Tatrāyaŋ nayo:— kāmāvacarakusalā hi olārikā. Kāmāvacara-vipākā su-

[1] S.R. *om.* [2] P. tatr' eko. [3] P. dvi; S.R. *om.*

khumā. Rūpāvacarārūpāvacara[1]-lokuttara-kusalā oḷārikā. Rūpāvacarārūpāvacara[2]-lokuttara-vipākā sukhumā ti iminā nīhārena kathento na bhindati nāma.

Tipiṭaka-Cūḷanāgatthero pan' āha: Akusale oḷārika-sukhumatā nāma na uddharitabbā. Taŋ hi ekantaŋ oḷārikam eva. Lokuttare pi oḷārika-sukhumatā na uddharitabbā. Taŋ hi ekantaŋ sukhuman ti. Imaŋ kathaŋ āharitvā Tipiṭaka-Cūḷābhayattherassa kathayiŋsu, evaŋ therena kathitan ti. Tipiṭaka-Cūḷābhayatthero āha: Sammāsambuddhena Abhidhammaŋ patvā ekapadassa pi dvinnam pi padānaŋ āgataṭṭhāne nayaŋ dātuŋ yuttaṭṭhāne nayo adinno nāma natthi, nayaŋ kātuŋ yuttaṭṭhāne nayo akato nāma natthi. Idha pan' ekacco ācariyo asmī[3] ti vicaranto akusale oḷārika-sukhumataŋ uddharamāno kukkuccāyati; Sammāsambuddhena pana lokuttare pi oḷārika-sukhumatā uddharitā ti. Evañ ca pana vatvā idaŋ suttaŋ āhari: tatra bhante yā 'yan paṭipadā dukkhā dandhābhiññā, ayaŋ bhante paṭipadā ubhayen' eva hīnā akkhāyati dukkhattā ca dandhattā cā ti. Ettha hi catasso paṭipadā lokiya-lokuttara-missakā kathitā.

Taŋ taŋ vā panā ti[4] ettha na heṭṭhima-nayo oḷoketabbo, taŋ taŋ vā pana vasen' eva kathetabbaŋ. Duvidhā hi akusalā lobhasahagatā dosasahagatā ca. Tattha dosasahagatā oḷārikā; lobhasahagatā sukhumā. Dosasahagatā pi duvidhā niyatā aniyatā ca. Tattha niyatā oḷārikā, aniyatā sukhumā. Niyatā pi kappaṭṭhitikā[5] oḷārikā, no-kappaṭṭhitikā[5] sukhumā. Kappaṭṭhitika[5] pi asankhārikā oḷārikā, sasankhārikā sukhumā. Lobhasahagatā pi dvidhā diṭṭhi-sampayuttā ca[6] diṭṭhivippayuttā ca. Tattha diṭṭhi-sampayuttā oḷārikā, diṭṭhi-vippayuttā sukhumā. Diṭṭhi-sampayuttā pi niyatā oḷārikā, aniyatā sukhumā. Sā pi asankhārikā oḷārikā sasankhārikā sukhumā. Sankhepato akusalaŋ patvā yā vipākaŋ bahuŋ deti, sā oḷārikā, yā appaŋ sā sukhumā. Kusalaŋ patvā pana appa-vipākā oḷārikā, bahu-vipākā sukhumā. Catubbiddhe kusale kāmāvacara-kusalā oḷārikā, rūpāvacara-kusalā sukhumā. Sā pi oḷārikā, arūpāvacara-kusalā su-

[1] S.R. °cara-arūpā°. [2] S.R. *om.* [3] S.R. 'smī.
[4] *Vibh.* 3. [5] °ṭhikā *all MSS.* [6] P.S.R. *om.*

khumā. Sā pi oḷārikā, lokuttara-kusalā sukhumā. Ayaŋ tāva bhūmīsu abhedato nayo.

Bhedato pana kāmāvacarā dāna-sīla-bhāvanāmaya-vasena tividhā. Tattha dānamayā oḷārikā. Sīlamayā sukhumā. Sā pi[1] oḷārikā, bhāvanāmayā sukhumā. Sā pi duhetukā tihetukā ti duvidhā. Tattha duhetukā oḷārikā, ti-hetukā sukhumā. Tihetukā pi sasankhārika-asankhārikabhedato[2] duvidhā. Tattha sasankhārikā oḷārikā, asankhārikā sukhumā. Rūpāvacare paṭhamajjhāna-kusala[3]-vedanā oḷārikā. Dutiyajjhāna . . . pe . . . catutthajjhāna - kusala - vedanā sukhumā. Sā pi oḷārikā, ākāsānañcāyatana-kusalavedanā sukhumā. Ākāsānañcāyatana-kusalavedanā oḷārikā . . . pe . . . nevasaññānāsaññāyatana-kusalavedanā sukhumā. Sā pi oḷārikā, vipassanā-sahajātā sukhumā. Sā pi oḷārikā, sotāpattimagga-sahajātā sukhumā. Sā pi oḷārikā . . . pe . . . arahattamagga-sahajātā sukhumā.

Catubbidhe vipāke kāmāvacara-vipāka-vedanā oḷārikā. Rūpāvacara-vipāka-vedanā sukhumā. Sā pi oḷārikā . . . pe . . . lokuttaravipāka-vedanā sukhumā. Evaŋ tāva abhedato. Bhedato pana kāmāvacara-vipākā atthi ahetukā, atthi sahetukā. Sahetukā pi atthi duhetukā, atthi tihetukā. Tattha ahetukā oḷārikā, sahetukā sukhumā. Sā pi duhetukā oḷārikā, tihetukā sukhumā. Tatthā pi sasankhārikā oḷārikā, asankhārikā sukhumā. Paṭhamajjhāna-vipākā oḷārikā. Dutiya[4] . . . pe . . . catutthajjhāna-vipākā sukhumā. Sā pi oḷārikā, ākāsānañcāyatana-vipākā sukhumā. Sā pi oḷārikā . . . pe . . . nevasaññānāsaññāyatana-vipākā sukhumā. Sā pi oḷārikā, sotāpattiphala-vedanā sukhumā. Sā pi oḷārikā, sakadāgāmī . . . pe . . . arahattaphalavedanā sukhumā.

Tīsu kiriyāsu[5] kāmāvacarakiriya[5]-vedanā olārikā. Rūpāvacara-kiriya[5]-vedanā sukhumā. Sā pi oḷārikā, arūpāvacarakiriya[5]-vedanā sukhumā. Evaŋ tāva abhedato. Bhedato pana ahetukādivasena bhinnāya kāmāvacara-kiriyāya ahe-

---

[1] S.R. sīlamayā. [2] S.R. sankhārabhedato. [3] P. °lā.
[4] P. °yajjhāna. [5] P. kiriya *always*.

tuka[1]-kiriyavedanā oḷārikā, sahetuka-kiriyā[2] sukhumā. Sā pi duhetukā oḷārikā, tihetukā sukhumā. Tatthā pi sasankhārikā oḷārikā, asankhārikā sukhumā. Paṭhamajjhāne kiriya-vedanā oḷārikā, dutiyajjhāne[3] sukhumā. Sā pi[4] oḷārikā, tatiye[5] . . . pe . . . catutthe sukhumā. Sā pi oḷārikā, ākāsānañcāyatana-kiriya-vedanā sukhumā. Sā pi oḷārikā, viññāṇañcā[6] . . . pe[7] . . . nevasaññānāsaññāyatana-kiriya-vedanā sukhumā. Yā oḷārikā, sā hīnā. Yā sukhumā, sā paṇītā.

Dūra-duka-niddese akusala-vedanā visabhāgaṭṭhena visaŋsaṭṭhaṭṭhena[8] ca kusalāvyākatāhi dūre. Iminā nayena sabba-padesu dūratā veditabbā. Sace pi hi akusalādivedanāsamangino dukkhādivedanā-samangino ca tayo tayo[7] janā eka-mañce nisinnā honti, tesam pi tā vedanā visabhāgaṭṭhena visaŋsaṭṭhaṭṭhena[8] ca dūre yeva nāma. Samāpanna-vedanādisamangīsu pi es' eva nayo. Akusalā pana akusalāya sabhāgaṭṭhena sarikkhaṭṭhena ca santike nāma. Iminā nayena sabba-padesu santikatā veditabbā. Sace pi hi akusalādivedanā-samangīsu tīsu janesu eko kāmabhave, eko rūpabhave, eko arūpabhave, tesam pi tā vedanā sabhāgaṭṭhena sarikkhaṭṭhena ca santike yeva nāma. Kusalādivedanā-samangīsu pi es' eva nayo.

Taŋ taŋ vā panā ti[9] ettha heṭṭhima-nayaŋ anoloketvā taŋ taŋ vā pana vasen' eva kathetabbaŋ. Kathentena ca na[10] dūrato santikaŋ uddharitabbaŋ, santikato pana dūraŋ uddharitabbaŋ. Duvidhā hi akusalā lobhasahagatā dosasahagatā ca. Tattha lobhasahagatā lobhasahagatāya santike nāma, dosasahagatāya dūre nāma. Dosasahagatā dosasahagatāya santike nāma, lobhasahagatāya dūre nāma. Dosasahagatā pi niyatā niyatāya santike nāmā ti.[11] Evaŋ aniyatā.

Kappaṭṭhitika[12]-asankhārikasasankhārika-bhedaŋ lobhasahagatādisu ca diṭṭhisampayuttādibhedaŋ sabbaŋ oḷārikadukaniddese vitthārita-vasena anugantvā ekeka-koṭṭhāsa-

[1] S.R. °kā. [2] P.S.R. sahetukā. [3] S.R. dutiye. [4] S.R. Dutiye.
[5] S.R. *add* sukhumā. [6] P.S.R. °cāyatana-ākiñcaññāyatana-.
[7] P.S.R. *om.* [8] °saṭṭhena *all MSS.* [9] *Vibh.* 5.
[10] P. *om.* [11] S.R. nāma. [12] P. *adds* nokappaṭṭhika.

vedanā taŋ taŋ koṭṭhāsa-vedanāya[1] eva santike, itarā itarāya dūre ti veditabbo ti.

Ayaŋ vedanākkhandha-niddeso.

[*Saññākkhandhaniddesa*]

Saññākkhandha-niddese *yā kāci saññā* ti[2] catubhūmikasaññaŋ[3] pariyādiyati. *Cakkhusamphassajā saññā* ti ādīni atītādivasena niddiṭṭha-saññaŋ sabhāvato dassetuŋ vuttāni. Tattha cakkhusamphassato, cakkhusamphassasmiŋ vā jātā cakkhusamphassajā nāma. Sesesu pi es' eva nayo. Ettha ca purimā pañca cakkhuppasādādivatthukā va. Manosamphassajā hadaya-vatthukā pi avatthukā pi. Sabbā catubhūmika-saññā.[4]

Oḷārika-niddese *paṭighasamphassajā* ti sappaṭighe cakkhupasādādayo vatthuŋ katvā sappaṭighe rūpādayo ārabbha uppanno phasso paṭighasamphasso nāma. Tato,[5] tasmiŋ vā jātā paṭighasamphassajā nāma. *Cakkhusamphassajā saññā . . . pe . . . kāyasamphassajā saññā* ti pi tassā yeva vatthuto nāmaŋ. *Rūpasaññā . . . pe . . . phoṭṭhabbasaññā* ti pi[6] tassā yeva ārammaṇato nāmaŋ. Idaŋ pana vatthārammaṇato nāmaŋ; Sappaṭighāni hi vatthūni nissāya sappaṭighāni ca ārammaṇāni ārabbha uppattito esā paṭighasamphassajā saññā ti vuttā.

Manosamphassajā ti pi pariyāyena etissā nāmaŋ hoti yeva. Cakkhuviññāṇaŋ hi mano nāma. Tena sahajāto phasso manosamphasso nāma. Tasmiŋ manosamphasse, tasmā vā manosamphassā jātā ti manosamphassajā. Tathā sotaghāṇa-jivhā-kāyaviññāṇaŋ mano nāma. Tena sahajāto phasso manosamphasso nāma. Tasmiŋ manosamphasse, tasmā vā manosamphassā jātā ti manosamphassajā. *Adhivacana-samphassajā saññā* ti[7] pi pariyāyena etissā nāmaŋ hoti yeva. Tayo hi arūpino khandhā sayaŋ piṭṭhivaṭṭakā hutvā attanā sahajātāya saññāya adhivacanasamphassajā saññā ti pi nāmaŋ karonti.

Nippariyāyena pana paṭighasamphassajā saññā nāma

---

1 P. °nāy'. 2 *Vibh.* 5. 3 S.R. °maka°.
4 S.R. °bhūmakā°; P. °bhūmaka°. 5 P. *adds* jātā.
6 R. *om.* 7 *Text* 6.

pañca-dvārikasaññā; adhivacana-samphassajā saññā nāma manodvārikasaññā.

Tattha pañcadvārika-saññā oloketvā pi jānituŋ sakkā ti oḷārikā. Rajjitvā upanijjhāyantaŋ hi rajjitvā upanijjhāyatī ti, kujjhitvā upanijjhāyantaŋ kujjhitvā upanijjhāyatī ti oloketvā va jānanti. Tatr' idaŋ vatthu:—dve kira itthiyo nisīditvā suttaŋ kantanti.[1] Dvīsu daharesugāme carantesu eko purato gacchanto ekaŋ itthiŋ olokesi. Itarā taŋ pucchi kasmā nu kho taŋ eso olokesī ti? Na eso bhikkhu maŋ visabhāgacittena olokesi, kaniṭṭha-bhaginī-saññāya pana olokesī ti. Tesu pi gāme caritvā[2] āsanasālāya nisinnesu itaro bhikkhu taŋ bhikkhuŋ pucchi tayā sā itthī olokitā ti? Āma olokitā ti. Kimatthāyā ti? Mayhaŋ bhaginīsarikkhattā taŋ olokesin ti āha. Evaŋ pañcadvārikasaññā oloketvā pi jānituŋ sakkā ti veditabbā. Sā pan' esā pasāda-vatthukā eva. Keci pana javanappavattā ti dīpenti. Manodvārika-saññā pana ekamañce vā ekapīṭhe vā nisīditvā pi aññaŋ cintentaŋ vitakkentañ ca kiŋ cintesi, kiŋ vitakkesī ti pucchitvā tassa vacana-vasen' eva jānitabbato sukhumā. Sesaŋ vedanākkhandhasadisam evāti.

Ayaŋ saññākkhandha-niddeso.

[*Sankhārakkhandhaniddesa*]

Sankhārakkhandhaniddese *ye keci sankhārā* ti[3] catubhūmakasankhāre pariyādiyati. *Cakkhusamphassajā cetanā* ti ādīni atītādivasena niddiṭṭha-sankhāre sabhāvato dassetuŋ vuttāni. *Cakkhusamphassajā* ti ādīni vuttatthān' eva. *Cetanā* ti heṭṭhima-koṭiyā padhānasankhāra-vasena[4] vuttaŋ. Heṭṭhima-koṭiyā hi antamaso cakkhuviññāṇena saddhiŋ pāḷiyaŋ āgatā cattāro sankhārā uppajjanti. Tesu cetanā padhānā, āyūhanaṭṭhena pākaṭattā; tasmā ayam eva gahitā. Taŋ-sampayuttā sankhārā pana tāya gahitāya gahitā va honti. Idhā pi purimā pañca cakkhupasādādivatthukā va. Manosamphassajā hadayavatthukā pi avatthukā pi. Sabbā catubhūmikacetanā.[5] Sesaŋ vedanākkhandha-sadisam evāti.

Ayaŋ sankhārakkhandha-niddeso.

---

[1] P. °tenti. [2] P. *adds* āgantvā. [3] *Vibh.* 7.
[4] B. paṭṭhāna° *always*. [5] S.R. °maka°.

[*Viññāṇakkhandhaniddesa*]

Viññāṇakkhandha-niddese *yaŋ kiñci viññāṇan* ti[1] catubhūmakaviññāṇaŋ pariyādiyati. *Cakkhuviññāṇan* ti ādīni atītādivasena niddiṭṭha-viññāṇaŋ sabhāvato dassetuŋ vuttāni. Tattha cakkhuviññāṇādīni pañca cakkhupasādādivatthukān' eva. Manoviññāṇaŋ hadayavatthukam pi avatthukam pi. Sabbaŋ catubhūmaka-viññāṇaŋ. Sesaŋ vedanākkhandha-sadisam evāti.

Ayaŋ viññāṇakkhandhaniddeso.

Idāni pañcasu pi khandhesu samuggamato, pubbāparato, addhāna-paricchedato, ekuppādanānānirodhato, nānuppāda-ekanirodhato, ekuppāda-ekanirodhato, nānuppāda-nānānirodhato, atītānāgatapaccuppannato, ajjhattika-bāhirato, oḷārikasukhumato, hīna-paṇītato, dūra-santikato, paccayato, samuṭṭhānato, parinipphannato, sankhatato ti soḷasah' ākārehi pakiṇṇakaŋ veditabbaŋ.

Tattha duvidho samuggamo: gabbhaseyyaka-samuggamo, opapātika-samuggamo ti. Tattha gabbhaseyyaka-samuggamo evaŋ veditabbo. Gabbhaseyyakasattānaŋ hi paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā apacchā apure ekato pātubhavanti. Tasmiŋ khaṇe pātubhūtā kalalasankhātā rūpasantati parittā hoti, khuddaka-makkhikāya ekavāyāmena pātabba-mattā ti vatvā, puna: atibahuŋ etaŋ, saṇha-sūciyā tele pakkhipitvā ukkhittāya paggharitvā agge ṭhitabindu-mattan ti vuttaŋ. Tam pi[2] paṭikkhipitvā ekakese telato uddharitvā gahite tassa paggharitvā agge ṭhitabindumattan ti vuttaŋ.

Tam pi paṭikkhipitvā imasmiŋ janapade manussānaŋ kese aṭṭhadhā phālite tato ekakoṭṭhāsappamāṇo Uttarakurukānaŋ keso. Tassa pasanna-tilatelato uddhaṭassa agge ṭhitabindumattan ti.[3]

Tam pi paṭikkhipitvā etaŋ bahuŋ, jātiuṇṇā nāma sukhumā, tassā ekaŋsuno pasanna-tilatele pakkhipitvā uddhaṭassa paggharitvā agge ṭhitabindu-mattan ti vuttaŋ. Taŋ pan' etaŋ acchaŋ hoti vippasannaŋ anāvilaŋ parisuddhaŋ

---

[1] *Vibh.* 9. [2] R. *om.* [3] P. *adds* vuttaŋ.

pasanna - tilatelabindu - samāna - vaṇṇaŋ. Vuttam pi c' etaŋ:—

Tilatelassa yathā bindu, sappimaṇḍo anāvilo,
evaŋ vaṇṇapaṭibhāgaŋ kalalaŋ sampavuccatī[1] ti.*

Evaŋ parittāya rūpasantatiyā tīṇi santati-sīsāni honti: vatthudasakaŋ, kāyadasakaŋ, itthiyā itthindriya-vasena, purisassa purisindriya-vasena bhāvadasakan ti. Tattha vatthurūpaŋ, tassa nissayāni cattāri mahābhūtāni, taŋ-nissitā vaṇṇagandharasojā, jīvitan ti idaŋ vatthudasakaŋ nāma. Kāyapasādo, tassa nissayāni cattāri mahābhūtāni, taŋ-nissitā vaṇṇagandharasojā, jīvitan ti idaŋ kāyadasakaŋ nāma. Itthiyā itthibhāvo, purisassa purisabhāvo, tassa nissayāni cattāri mahābhūtāni, taŋnissitā vaṇṇagandharasojā, jīvitan ti idaŋ bhāvadasakaŋ nāma.

Evaŋ gabbhaseyyakānaŋ[2] paṭisandhiyaŋ ukkaṭṭhaparicchedena samatiŋsa kammajarūpāni rūpakkhandho nāma hoti. Paṭisandhicittena pana sahajātā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, sankhārā sankhārakkhandho. Paṭisandhicittaŋ viññāṇakkhandho ti evaŋ gabbhaseyyakānaŋ paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā paripuṇṇā honti.

Sace pana napuŋsaka-paṭisandhi hoti, bhāvadasakaŋ hāyati. Dvinnaŋ dasakānaŋ vasena samavīsati kammajarūpāni rūpakkhandho nāma hoti. Vedanākkhandhādayo vuttappakārā evā[3] ti. Evam pi gabbhaseyyakānaŋ paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā paripuṇṇā honti.

Imasmiŋ ṭhāne tisamuṭṭhānikappaveṇī kathetabbā bhaveyya. Taŋ pana akathetvā opapātikasamuggamo nāma dassito. Opapātikānaŋ hi paripuṇṇāyatanānaŋ paṭisandhikkhaṇe heṭṭhā vuttāni tīṇi, cakkhu-sota-ghāṇa-jivhā-dasakāni cāti satta rūpasantatisīsāni pātubhavanti. Tattha cakkhu-dasakādīni kāya-dasaka-sadisān' eva. Napuŋsakassa pana bhāvadasakaŋ natthi.

Evaŋ paripuṇṇāyatanānaŋ opapātikānaŋ sama-sattati

* *Saŋyuttaṭṭhakathā*, Yakkha S., Sutta 1. (S i, 206.)

[1] P.S.R. ti pavuccatī ti. [2] P.S.R. °yaka. [3] P. yevā.

c' eva sama-saṭṭhi ca kammaja-rūpāni rūpakkhandho nāma. Vedanākkhandhādayo vuttappakārā evā ti, evaŋ opapātikānaŋ paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā paripuṇṇā honti. Ayaŋ opapātika-samuggamo nāma. Evaŋ tāva pañcakkhandhā samuggamato veditabbā.

Pubbāparato ti evaŋ pana gabbhaseyyakānaŋ apacchā apure uppannesu pañcasu khandhesu kiŋ rūpaŋ paṭhamaŋ rūpaŋ samuṭṭhāpeti, udāhu arūpan ti? Rūpaŋ rūpam' eva samuṭṭhāpeti, na arūpaŋ. Kasmā? Paṭisandhicittassa narūpajanakattā. Sabba-sattānaŋ hi paṭisandhicittaŋ, khīṇāsavassa cuticittaŋ, dvi-pañcaviññāṇāni, cattāri arūpa-vipākānīti soḷasa cittāni rūpaŋ na samuṭṭhāpenti.

Tattha paṭisandhicittaŋ tāva vatthuno dubbalatāya appatiṭṭhitatāya paccayavekallatāya āgantukatāya ca rūpaŋ na samuṭṭhāpeti. Tattha hi sahajātaŋ vatthu[1] uppādakkhaṇe dubbalaŋ hotī ti vatthuno dubbalatāya na samuṭṭhāpeti. Yathā ca papāte patanto[2] puriso aññassa nissayo bhavituŋ na sakkoti, evaŋ etam pi kammavegakkhittattā[3] papāte patamānaŋ viya appatiṭṭhitaŋ. Iti kammavegakkhittattā[3] appatiṭṭhitatāya pi rūpaŋ na samuṭṭhāpeti. Paṭisandhicittañ ca vatthunā saddhiŋ apacchā apure uppannaŋ, Tassa vatthu purejātaŋ hutvā paccayo bhavituŋ na sakkoti. Sace sakkuṇeyya, rūpaŋ samuṭṭhāpeyya.

Yatrā pi vatthu purejātaŋ hutvā paccayo bhavituŋ sakkoti, paveṇī ghaṭīyati, tatrā pi cittaŋ angato aparihīnaŋ yeva rūpaŋ samuṭṭhāpeti. Yadi hi cittaŋ ṭhānakkhaṇe vā bhangakkhaṇe vā rūpaŋ samuṭṭhāpeyya, paṭisandhicittam pi rūpaŋ[4] samuṭṭhāpeyya. Na pana cittaŋ tasmiŋ khaṇadvaye rūpaŋ samuṭṭhāpeti. Yathā pana ahicchattakamakuḷaŋ[5] paṭhavito uṭṭhahantaŋ paŋsucuṇṇaŋ gahetvā va uṭṭhahati, evaŋ cittaŋ purejātaŋ vatthuŋ nissāya uppādakkhaṇe aṭṭha rūpāni gahetvā va uṭṭhahati. Paṭisandhikkhaṇe ca vatthu purejātaŋ hutvā paccayo bhavituŋ na sakkotī ti paccaya-vekallatāya pi paṭisandhicittaŋ rūpaŋ na samuṭṭhāpeti.

Yathā ca āgantuka-puriso anāgatapubbaŋ[6] padesaŋ gato

---

[1] P. vatthuŋ. [2] P. papatanto. [3] R.S. *om.* vega.
[4] S.R. *om.* [5] S.R. °tamakulaŋ. [6] P.S.R. agata°.

aññesaŋ etha bho! antogāme vo[1] anna-pāna-gandha-mālādīni dassāmī ti vattuŋ na sakkoti, attano avisayatāya appahutatāya,[2] evam eva paṭisandhicittaŋ āgantukan ti attano āgantukatāya pi rūpaŋ na samuṭṭhāpeti.

Api ca samatiŋsa kammaja-rūpāni citta-samuṭṭhāna-rūpānaŋ ṭhānaŋ gahetvā thitānīti pi[1] paṭisandhicittaŋ rūpaŋ na samuṭṭhāpeti.

Khīṇāsavassa pana cuticittaŋ vaṭṭa-mūlassa vūpasantattā na samuṭṭhāpeti. Tassa hi sabba-bhavesu vaṭṭamūlaŋ vūpasantaŋ abhabbūpapattikaŋ,[3] punabbhava-paveṇī nāma natthi. Sotāpannassa pana satta bhave ṭhapetvā aṭṭhame va[4] vaṭṭamūlaŋ vūpasantaŋ, tasmā tassa cuticittaŋ sattasu bhavesu rūpaŋ samuṭṭhāpeti, sakadāgāmino dvīsu, anāgāmino ekasmiŋ. Khīṇāsavassa sabbabhavesu vaṭṭamūlassa vūpasantattā n' eva samuṭṭhāpeti.

Dvipañcaviññāṇesu pana jhānangaŋ natthi, maggangaŋ natthi, hetu natthī ti cittangaŋ dubbalaŋ hotī ti cittanga-dubbalatāya tāni[1] rūpaŋ na samuṭṭhāpenti.

Cattāri arūpa-vipākāni[5] tasmiŋ bhave rūpassa natthitāya rūpaŋ[1] na samuṭṭhāpenti. Na kevalañ ca tān' eva, yāni aññāni pi tasmiŋ bhave aṭṭha kāmāvacarakusalāni, dasa akusalāni, nava kiriya-cittāni, cattāri āruppakusalāni, catasso āruppakiriyā, tīṇi maggacittāni, cattāri phalacittānīti dve-cattāḷīsa[6] cittāni uppajjanti, tāni pi tattha rūpassa natthitāya eva rūpaŋ na samuṭṭhāpenti.

Evaŋ paṭisandhicittaŋ rūpaŋ na samuṭṭhāpeti. Utu pana paṭhamaŋ rūpaŋ samuṭṭhāpeti, ko esautu nāmā ti? Paṭisandhikkhaṇe uppannānaŋ samatiŋsa-kammaja-rūpānaŋ abbhantarā tejodhātu. Sā ṭhānaŋ patvā aṭṭha rūpāni samuṭṭhāpeti. Utu nāma c' esa dandha-nirodho. Cittaŋ khippanirodhaŋ. Tasmiŋ dharante yeva soḷasa cittāni uppajjitvā nirujjhanti. Tesu paṭisandhi-anantaraŋ paṭhama-bhavangacittaŋ[7] uppādakkhaṇe yeva aṭṭha rūpāni samuṭṭhāpeti. Yadā pana saddassa uppattikālo bhavissati, tadā utu-cittāni sadda-navakaŋ nāma samuṭṭhāpessanti. Kabaḷinkārāhāro[8] pi ṭhānaŋ

---

[1] S.R. *om.* [2] *So all MSS.* [3] B.P. °uppattikaŋ.
[4] S. *om.* va. [5] S.R. arūpāvacara°. [6] S.R. dvā°.
[7] S. paṭhamaŋ°. [8] B. kabaḷīkā° *always.*

patvā aṭṭha rūpāni samuṭṭhāpeti. Kuto pan' assa kabaliṅkārāhāro ti? Mātito. Vuttam pi c' etaŋ:—

Yaŋ c' assa bhuñjati mātā, annaŋ pānañ ca bhojanaŋ,
Tena so tattha yāpeti, mātu-kucchigato naro ti.*

Evaŋ kucchigato dārako mātarā ajjhohaṭa-annapāna-ojāya yāpeti. Sā va[1] ṭhānappattā aṭṭha rūpāni samuṭṭhāpeti. Nanu ca sā ojā kharā, vatthu sukhumaŋ, kathaŋ tattha patiṭṭhātī ti? Paṭhamaŋ tāva na patiṭṭhāti, ekassa vā dvinnaŋ vā sattāhānaŋ gata-kāle patiṭṭhāti. Tato pana pure vā patiṭṭhātu, pacchā vā, yadā mātarā ajjhohaṭa-annapānaojā dārakassa sarīre patiṭṭhāti, tadā aṭṭha rūpāni samuṭṭhāpeti.

Opapātikassa pi pakati-paṭiyattānaŋ khādanīya-bhojanīyānaŋ atthiṭṭhāne nibbattassa tāni gahetvā ajjhoharato ṭhānappattā ojā rūpaŋ samuṭṭhāpeti. Eko annapāna-rahite araññe nibbattati, mahāchātako[2] hoti, attano va jivhāya kheḷaŋ parivattetvā gilati, tatrā pi 'ssa ṭhānappattā ojā rūpaŋ samuṭṭhāpeti.

Evaŋ pañca-vīsatiyā koṭṭhāsesu dve va rūpāni rūpaŋ samuṭṭhāpenti, tejodhātu ca kabaḷīkārāhāro ca. Arūpe pi dve yeva dhammā rūpaŋ samuṭṭhāpenti cittañ c' eva kammacetanā ca. Tattha rūpaŋ uppādakkhaṇe ca bhangakkhaṇe ca dubbalaŋ, ṭhānakkhaṇe balavan ti ṭhānakkhaṇe rūpaŋ samuṭṭhāpeti. Cittaŋ ṭhānakkhaṇe ca bhangakkhaṇe ca dubbalaŋ, uppādakkhaṇe yeva[3] balavan ti uppādakkhaṇe yeva rūpaŋ samuṭṭhāpeti. Kamma-cetanā niruddhā va paccayo hoti. Atīte kappakoṭisatasahassa-matthake pi hi āyūhitaŋ kammaŋ etarahi paccayo hoti. Etarahi āyūhitaŋ anāgate kappakoṭi-satasahassa-pariyosāne pi paccayo hotī ti evaŋ pubbāparato veditabbā.

Addhānaparicchedato ti rūpaŋ kittakaŋ addhānaŋ tiṭṭhati, arūpaŋ kittakan ti? Rūpaŋ garupariṇāmaŋ dandhanirodhaŋ, arūpaŋ lahu-pariṇāmaŋ khippa-nirodhaŋ. Rūpe dharante yeva soḷasa cittāni uppajjitvā nirujjhanti.

---

* *S.A.* Yakkha S. Sutta 1.

---

[1] S.R. *om. va.* [2] P. mahācchā. [3] S.R. *om.*

Taŋ pana sattarasamena cittena saddhiŋ nirujjhati. Yathā hi puriso phalaŋ pātessāmī ti muggarena rukkhasākhaŋ pahareyya, phalāni ca pattāni ca ekakkhaṇe yeva vaṇtato mucceyyuŋ. Tattha phalāni attano bhārikatāya paṭhamataraŋ paṭhaviyaŋ patanti; pattāni lahukatāya pacchā. Evam eva muggarappahārena pattānañ ca phalānañ ca ekakkhaṇe vaṇṭato muttakālo viya paṭisandhikkhaṇe rūpārūpadhammānaŋ ekakkhaṇe[1] pātubhāvo. Phalānaŋ bhārikatāya paṭhamataraŋ paṭhaviyaŋ patanaŋ viya rūpe dharante yeva soḷasannaŋ cittānaŋ uppajjitvā nirujjhanaŋ. Pattānaŋ lahukatāya pacchā paṭhaviyaŋ patanaŋ viya rūpassa sattarasamena cittena saha nirujjhanaŋ. Tattha kiñcāpi rūpaŋ dandhanirodhaŋ, garu-pariṇāmaŋ; cittaŋ khippa-nirodhaŋ, lahu-pariṇāmaŋ; rūpaŋ pana arūpaŋ, arūpaŋ vā rūpaŋ ohāya pavattituŋ na sakkonti. Dvinnam pi ekappamāṇā va pavatti.

Tatrāyaŋ upamā:—eko puriso lakuṇṭakapādo, eko dīghapādo. Tesu ekato maggaŋ gacchantesu yāva dīghapādo ekapadavāraŋ akkamati, tāva itaro pade padaŋ akkamitvā soḷasa-padavārena[2] gacchati. Dīghapādo lakuṇṭakapādassa soḷasa-padavāre attano pādaŋ añchitvā ākaḍḍhitvā ekam' eva padavāraŋ karoti. Iti eko pi ekaŋ atikkamituŋ na sakkoti. Dvinnam pi gamanaŋ ekappamāṇam' eva hoti, evaŋ sampadam' idaŋ daṭṭhabbaŋ.[3] Lakuṇṭaka-pāda-puriso viya hi arūpaŋ. Dīghapāda-puriso viya rūpaŋ. Dīghapādassa ekaŋ padavāraŋ akkamana-kāle itarassa soḷasa-padavāra-akkamanaŋ viya rūpe dharante yeva arūpadhammesu[4] soḷasannaŋ cittānaŋ uppajjitvā nirujjhanaŋ. Dvinnaŋ purisānaŋ lakuṇṭaka-pāda-purisassa soḷasa-padavāre itarassa attano pādaŋ añchitvā ākaḍḍhitvā eka-padavāra-karaṇaŋ viya rūpassa sattarasamena cittena saddhiŋ nirujjhanaŋ. Dvinnaŋ purisānaŋ aññamaññaŋ anohāya ekappamāṇen' eva gamanaŋ viya arūpassa rūpaŋ rūpassa arūpaŋ anohāya ekappamāṇen'-eva pavattanaŋ. Evaŋ addhāna-paricchedato veditabbā.[5]

Ekuppāda-nānānirodhato ti idaŋ pacchima-kammajaŋ ṭhapetvā dīpetabbaŋ. Paṭhamaŋ hi paṭisandhicittaŋ,

---

[1] P. *adds* va. [2] S.R. °vāre. [3] P. veditabbaŋ.
[4] R. °dhamme. [5] S.R. °bbo.

dutiyaŋ bhavangaŋ, tatiyaŋ bhavangaŋ[1] . . . pe . . . soḷasamaŋ bhavangaŋ. Tesu ekekassa uppāda-ṭhiti-bhanga-vasena tayo tayo khaṇā. Tattha ekekassa cittassa tīsu tīsu khaṇesu samatiŋsa samatiŋsa kammaja-rūpāni uppajjanti. Tesu paṭisandhicittassa uppādakkhaṇe samuṭṭhitaŋ kammaja-rūpaŋ sattarasamassa bhavangacittassa uppādakkhaṇe yeva nirujjhati. Ṭhitikkhaṇe samuṭṭhitaŋ ṭhitikkhaṇe yeva, bhangakkhaṇe samuṭṭhitaŋ bhangakkhaṇe yeva nirujjhati. Evaŋ dutiya-bhavanga-cittaŋ ādiŋ katvā attano attano sattarasamena cittena saddhiŋ yojetvā nayo netabbo. Iti soḷasa tikā aṭṭhacattālīsa honti. Ayaŋ aṭṭhacattālīsa-kammajarūpapaveṇī nāma. Sā pan' esā rattiñ ca divā ca khādantānam pi bhuñjantānam pi suttānam pi pamattānam pi nadīsoto viya ekantaŋ pavattati yevāti. Evaŋ ekuppādanānānirodhatā veditabbā.

Nānuppād' ekanirodhatā pacchima-kammajena dīpetabbā. Tattha āyusankhāra-pariyosāne soḷasannaŋ cittānaŋ vāre sati heṭṭhā soḷasakaŋ upari soḷasakan ti dve ekato yojetabbāni. Heṭṭhā soḷasakasmiŋ hi paṭhama-cittassa uppādakkhaṇe samuṭṭhitaŋ samatiŋsa-kammajarūpaŋ upari soḷasakasmiŋ paṭhama-cittassa uppādakkhaṇe yeva nirujjhati. Ṭhitikkhaṇe samuṭṭhitaŋ tassa ṭhitikkhaṇe yeva; bhangakkhaṇe samuṭṭhitaŋ tassa bhangakkhaṇe yeva nirujjhati. Heṭṭhima-soḷasakasmiŋ pana dutiya-cittassa . . . pe . . . soḷasama-cittassa uppādakkhaṇe samuṭṭhitaŋ samatŋisa-kammajarūpaŋ cuticittassa uppādakkhaṇe yeva nirujjhati. Tassa ṭhitikkhaṇe samuṭṭhitaŋ cuticittassa ṭhitikkhaṇe yeva; bhangakkhaṇe samuṭṭhitaŋ cuticittassa bhangakkhaṇe yeva nirujjhati. Tato paṭṭhāya kammajarūpa-paveṇī na pavattati.[2] Yadi pavatteyya, sattā akkhayā avayā[3] ajarā amarā[4] nāma bhaveyyuŋ.

Ettha pana yad' etaŋ sattarasamassa bhavangacittassa uppādakkhaṇe yeva nirujjhatī ti ādinā nayena ekassa cittassa uppādakkhaṇe uppannaŋ rūpaŋ aññassa uppādakkhaṇe[5] nirujjhatī ti aṭṭhakathāyaŋ āgatattā vuttaŋ, taŋ

---

[1] S.R. *om.* [2] P. pavatti. [3] P. avyayā.
[4] R. ajarāmarā. [5] P.S.R. *add* pi ṭhitikkhaṇe pi.

yassa kāyasankhāro nirujjhati, tassa cittasankhāro nirujjhatī ti? *Āmantā** ti imāya pāḷiyā virujjhati. Kathaŋ? Kāyasankhāro hi citta-samuṭṭhāno assāsapassāsavāto. Cittasamuṭṭhāna-rūpañ ca cittassa uppādakkhaṇe uppajjitvā yāva aññāni soḷasa cittāni uppajjanti tāva tiṭṭhati. Tesaŋ soḷasannaŋ sabba-pacchimena saddhiŋ nirujjhati. Iti yena cittena saddhiŋ uppajjati, tato paṭṭhāya sattarasamena saddhiŋ nirujjhati, na kassaci cittassa uppādakkhaṇe vā ṭhitikkhaṇe vā nirujjhati, nāpi ṭhikkhaṇe vā bhangakkhaṇe vā uppajjati. Esā cittasamuṭṭhāna-rūpassa dhammatā ti niyamato cittasankhārena saddhiŋ ekakkhaṇe nirujjhanato *āmantā* ti vuttaŋ. Yo cāyaŋ cittasamuṭṭhānassa khaṇa-niyamo vutto, kammādisamuṭṭhānassāpi ayam eva khaṇa-niyamo, tasmā paṭisandhicittena sahuppannaŋ kammajarūpaŋ tato paṭṭhāya sattarasamena saddhiŋ nirujjhati. Paṭisandhicittassa ṭhitikkhaṇe uppannaŋ aṭṭhārasamassa uppādakkhaṇe nirujjhati. Paṭisandhicittassa bhangakkhaṇe uppannaŋ aṭṭhārasamassa ṭhānakkhaṇe nirujjhatī ti iminā nayen' ettha yojanā kātabbā.

Tato paraŋ pana utu-samuṭṭhānikapaveṇī yeva tiṭṭhati, nīharitvā jhāpethāti vattabbaŋ hoti. Evaŋ nānuppād' ekanirodhatā veditabbā.

Ekuppādekanirodhato[1] ti rūpaŋ pana rūpena saha ekuppādaŋ ekanirodhaŋ, arūpaŋ arūpena saha ekuppādaŋ ekanirodhaŋ. Evaŋ ekuppādekanirodhatā veditabbā.

Nānuppāda-nānānirodhatā pana catu-santatirūpena dīpetabbā: Imassa hi uddhaŋ pādatalā adho kesa-matthakā taca-pariyantassa sarīrassa tattha tattha catusantatirūpaŋ ghana-puñjabhāvena vattati. Evaŋ vattamānassāpi 'ssa[2] na ekuppādāditā sallakkhetabbā. Yathā pana upacikārājī vā kipillika-rājī vā olokiyamānā ekābaddhā viya hoti, na pana ekābaddhā; aññissā hi sīsasantike aññissā sīsam pi udaram pi pādā pi; aññissā udarasantike aññissā sīsam pi udaram pi pādā pi; aññissā pāda-santike aññissā sīsam pi udaram pi pādā pi honti, evam eva catu-santatirūpānam pi aññassa

* *Yamaka* i, 247.

[1] S.R. Ekuppāda-eka°. [2] S.R. pi.

uppādakkhaṇe aññassa uppādo pi hoti,[1] ṭhiti pi, bhango pi. Aññassa ṭhitikkhaṇe aññassa uppādo pi hoti, ṭhiti pi, bhango pi. Aññassa bhangakkhaṇe aññassa uppādo pi hoti, ṭhiti pi, bhango pi. Evam ettha nānuppāda-nānānirodhatā veditabbā.

Atītādīni pana dūra-duka-pariyosānāni pāḷiyaŋ āgatān' eva. Paccaya-samuṭṭhānāni pi *kammajaŋ kammapaccayaŋ kammapaccaya*[2]*-utusamuṭṭhānan* ti* ādinā nayena heṭṭhā kathitāni yeva.

Pañcāpi pana khandhā parinipphannā va honti, no aparinipphannā. Sankhatā va, no asankhatā. Api ca nipphannā pi honti yeva. Sabhāvadhammesu hi nibbāṇam ev' ekaŋ aparinipphannaŋ anipphannañ ca. Nirodhasamāpatti pana nāmapaññatti ca kathan ti? Nirodhasamāpatti lokiyalokuttarā ti vā sankhatā, sankhatā ti vā parinipphannā, parinipphannā ti vā na vattabbā. Nipphannā pana hoti, samāpajjantena samāpajjitabbato. Tathā nāmapaññatti. Sā pi hi lokiyādibhedaŋ na labhati. Nipphannā pana hoti, no anipphannā. Nāmagahaṇaŋ hi[3] gaṇhanto va gaṇhātī ti. Evaŋ pakiṇṇakato khandhe viditvā puna etesu yeva,

Khandhesu ñāṇa-bhedatthaŋ, kamato 'tha[4] visesato,
anūnādhikato c' eva, upamāto tath' eva ca,
Daṭṭhabbato dvidhā evaŋ, passantass' attha-siddhito,
Vinicchaya-nayo sammā, viññātabbo vibhāvinā.†

Tattha kamato ti idha uppattikkamo, pahānakkamo, paṭipattikkamo, bhūmikkamo, desanākkamo ti bahuvidho kamo. Tattha *paṭhamaŋ kalalaŋ hoti, kalalā hoti abbudan* ti‡ evamādi uppattikkamo. *Dassanena pahātabbā dhammā, bhāvanāya pahātabbā dhammā*§ ti evam ādi pahānakkamo. *Sīla-visuddhi, citta-visuddhī*|| ti evamādi paṭipattikkamo.

---

* *Aṭṭhasālinī*, 342. † *See Vism.* 476
‡ *S.* i., 206 (Yakkha S. Sutta 1).
§ *Dhammasangaṇī Mātikā. Dhs.* 1.
|| Cf *M.* i, 148.

---

[1] S. *om.* [2] B.P. *om.* kamma; R.S. *om.* kammapaccaya.
[3] S.R. pi. [4] S.R. °to ca.

Kāmāvacarā rūpāvacarā ti evam ādi bhūmikkamo. *Cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā* ti vā *dāna-kathaŋ sīla-kathan* ti vā[1] evamādi desanākkamo. Tesu idha uppattik-kamo tāva na yujjati, kalalādīnaŋ viya khandhānaŋ pubbā-pariya-vavatthānena annuppattito. Na pahānakkamo, ku-salābyākatānaŋ appahātabbato. Na paṭipattikkamo, aku-salānaŋ appaṭipajjanīyato. Na bhūmikkamo, vedanādīnaŋ catubhūmika-pariyāpannattā.

Desanākkamo pana yujjati. Abhedena hi yaŋ[2] pañcasu khandhesu attagāhapatitaŋ veneyya-janaŋ samūha-ghana-vinibbhoga-dassanena attagāhato mocetukāmo Bhagavā hita-kāmo tassa janassa sukhagahaṇatthaŋ cakkhuādīnam pi visayabhūtaŋ oḷārikaŋ paṭhamaŋ rūpakkhandhaŋ desesi.[3] Tato iṭṭhāniṭṭha-rūpasaŋveditaŋ[4] vedanaŋ. Yaŋ vedayati,[5] taŋ sañjānātī ti evaŋ vedanā-visayassa ākāragāhikaŋ saññaŋ. Saññā-vasena abhisankhārake sankhāre. Tesaŋ vedanādīnaŋ nissayaŋ adhipatibhūtañ ca[6] viññāṇan ti evaŋ tāva kamato vinicchayanayo viññātabbo.

Visesato ti khandhānañ ca upādānakkhandhānañ ca visesato. Ko pana tesaŋ viseso? Khandhā tāva avisesato vuttā, upādānakkhandhā sāsava-upādāniya-bhāvena vise-setvā. Yath' āha: *pañc' ime*[7] *bhikkhave khandhe desessāmi pañcupādānakkhandhe,*[8]* *taŋ suṇātha. Katame ca bhikkhave pañcakkhandhā? Yaŋ kiñci bhikkhave rūpaŋ atītānāgata-paccuppannaŋ . . . pe . . . santike vā, ayaŋ vuccati bhikkhave rūpakkhandho. Yā kāci vedanā . . . pe . . . yā kāci saññā . . . pe . . . ye keci sankhārā . . . pe . . . yaŋ kiñci viñ-ñāṇaŋ . . . pe . . . santike vā, ayaŋ vuccati bhikkhave viññā-ṇakkhandho. Ime vuccanti bhikkhave pañcakkhandhā. Katame ca bhikkhave pañcupādānakkhandhā? Yaŋ kiñci bhikkhave rūpaŋ . . . pe . . . santike vā sāsavaŋ upādāniyaŋ, ayaŋ vuccati rūpūpādānakkhandho. Yā kāci vedanā . . . pe . . . yaŋ kiñci viññāṇaŋ . . . pe . . . santike vā sāsavaŋ upādānīyaŋ,*

* *S.* iii, 47 f.

[1] S.R. *om.* [2] VM. *om.* yaŋ. [3] B. deseti.
[4] VM. °vedanikaŋ. [5] S.R. vediyati. [6] VM. *adds* nesaŋ.
[7] VM. pañca ca *om.* ime. [8] VM. pañca c' upā°.

ayaŋ vuccati viññāṇūpādānakkhandho. Ime vuccanti bhikkhave pañcupādānakkhandhā ti. Ettha ca yathā vedanādayo anāsavā pi[1] sāsavā pi atthi,[2] na evaŋ rūpaŋ. Yathā[3] pan' assa rāsaṭṭhena khandhabhāvo yujjati, tasmā khandhesu vuttaŋ. Yasmā rāsaṭṭhena[4] sāsavaṭṭhena ca upādānakkhandhabhāvo yujjati, tasmā upādānakkhandhesu vuttaŋ. Vedanādayo pana anāsavā va khandhesu vuttā, sāsavā upādānakkhandhesu. Upādānakkhandhā ti ettha upādānagocarā khandhā upādānakkhandhā ti evam attho daṭṭhabbo. Idha pana sabbe p' ete[5] ekajjhaŋ katvā khandhā ti adhippetā.

Anūnādhikato ti kasmā pana Bhagavatā pañc' eva khandhā vuttā anūnā anadhikā ti? Sabba-sankhata-sabhāgekasangahato, attattaniya-gāhavatthussa etaparamato,[6] aññesañ ca tad avarodhato. Anekappabhedesu hi sankhatadhammesu sabhāga-vasena sangayhamānesu rūpaŋ rūpasabhāga-sangaha-vasena[7] eko khandho hoti. Vedanā vedanāsabhāga-sangaha-vasena[8] eko khandho hoti. Esa nayo saññādīsu. Tasmā sabbasankhatasabhāga-sangahato[9] panc' eva vuttā. Etaparamañ c' etaŋ attattaniyagāhavatthu[10] yad idaŋ rūpādayo pañca. Vuttaŋ h' etaŋ: *rūpe kho bhikkhave sati rūpaŋ upādāya rūpaŋ abhinivissa evaŋ diṭṭhi uppajjati etaŋ mama, eso 'ham asmi, eso me attā ti. Vedanāya, saṇṇāya, sankhāresu, viññāṇe sati viññāṇaŋ upādāya viññāṇaŋ abhinivissa evaŋ diṭṭhi uppajjati etaŋ mama, eso ham asmi, eso me attā* ti.* Tasmā attattaniya-gāhavatthussā etaparamato pi pañc' eva vuttā.

Ye pi c' aññe sīlādayo pañca dhammakkhandhā vuttā, te pi sankhārakkhandha-pariyāpannattā etth' eva avarodhaŋ gacchanti; tasmā aññesaŋ tad avarodhato pi pañc' eva vuttā ti evaŋ anūnādhikato vinicchaya-nayo viññātabbo.

Upamāto ti ettha hi[11] gilāna-sālūpamo rūpūpādānak-

---

* *S*. iii, 183 f.

---

1 S.R. VM. *add* atthi. 2 S.R. VM. *om*.
3 P.S. yasmā. 4 S.R. *add* ca. 5 VM. pi te.
6 B. etappa°. 7 S.R. VM. °sabhāgekasan°.
8 P. *om*. vedanā. S.R. VM. °sabhāgekasan°.
9 S.R. VM. °sabhāgeka°. 10 S.R. °niyasangaha°. 11 VM. *om*. hi.

khandho, gilānūpamassa viññāṇūpādānakkhandhassa vatthu-dvārārammaṇa-vasena nivāsanaṭṭhānato. Gelaññūpamo vedanūpādānakkhandho, ābādhakattā. Gelaññasamuṭṭhānūpamo saññūpādānakkhandho, kāma-saññādi-vasena rāgādisampayutta-vedanā-sambhavā.[1] Asappāyasevanūpamo sankhārūpādānakkhandho, vedanāgelaññassa nidānattā. *Vedanaŋ vedanatthāya abhisankharontī* ti* hi vuttaŋ. Tathā *akusalassa kammassa katattā upacitattā vipākaŋ kāyaviññāṇaŋ uppannaŋ hoti dukkha-sahagatan* ti.† Gilānūpamo viññāṇūpādānakkhandho, vedanā-gelaññena aparimuttattā.

Api ca cāraka-kāraṇa-aparādha-kāraṇakāraka-aparādhikūpamā ete; bhājana-bhojana-vyañjana[2]-parivesaka-bhuñjakūpamā cāti evaŋ upamāto vinicchayanayo viññātabbo.

Daṭṭhabbato dvidhā ti sankhepato vitthārato cāti evaŋ dvidhā daṭṭhabbato p' ettha vinicchayanayo viññātabbo. Sankhepato hi pañcupādānakkhandhā Āsīvisūpame vutta-nayena ukkhittāsika-paccatthikato,‡ Bhārasutta-vasena bhārato,§ Khajjanīyapariyāya-vasena khādakato,§ Yamakasutta-vasena|| aniccadukkhānatta-sankhāta-vadhakato[3] daṭṭhabbā.

Vitthārato pan' ettha pheṇapiṇḍo viya rūpaŋ daṭṭhabbaŋ. Udaka-bubbuḷo[4] viya vedanā. Marīcikā viya saññā. Kadalikkhandho viya sankhārā. Māyā viya viññāṇaŋ. Vuttaŋ h' etaŋ:—

Pheṇapiṇḍūpamaŋ rūpaŋ, vedanā bubbuḷūpamā,
Marīcikūpamā saññā, sankhārā kadalūpamā,
Māyūpamañ ca viññāṇaŋ, desitādiccabandhunā ti.¶

Tattha rūpādīnaŋ pheṇapiṇḍādīhi evaŋ sadisatā veditabbā: Yathā hi pheṇa-piṇḍo nissāro va, evaŋ rūpam pi niccasāradhuvasāra-attasāravirahena nissāram eva. Yathā ca[5] so iminā pattaŋ vā thālakaŋ vā karissāmā ti gahetuŋ na sakkā, gahito pi tam atthaŋ na sādheti, bhijjat' eva[6], evaŋ

---

* *S*. iii, 87. † *Dhs*. § 556. ‡ *S*. iv, 174.
§ *Ib*. iii, 25; 87. || *Ib*. iii, 114. ¶ *S*. iii, 142.

---

[1] B. sabbhāvā *always*. [2] S.R. bhuñjana.
[3] °sankhata° *all MSS*. [4] B. °pupphulo *always*.
[5] S. hi; R. *om*. [6] S.R. bhijjati.

rūpam pi[1] niccan ti vā dhuvan ti vā ahan ti vā maman ti vā gahetuŋ na sakkā; gahitam pi na tathā tiṭṭhati, aniccaŋ dukkhaŋ anattā asubhaŋ yeva hotī ti evaŋ pheṇapiṇḍa-sadisam eva hoti.

Yathā vā pana phenapiṇḍo chiddāvacchiddo anekasandhighaṭito bahūnaŋ[2] udakasappādīnaŋ pāṇānaŋ āvāso, evaŋ rūpam pi chiddāvacchiddaŋ anekasandhighaṭitaŋ. Kulavasena c' ettha asīti-kimikulāni vasanti. Tad eva tesaŋ sūtigharam pi vaccakuṭi pi gilānasālā pi susānam pi. Na te aññattha gantvā gabbha-vuṭṭhānādīni karonti evam pi pheṇapiṇḍa-sadisaŋ.

Yathā ca pheṇapiṇḍo ādito va badarapakkamatto hutvā anupubbena pabbatakūṭamatto pi hoti, evaŋ rūpam pi ādito kalalamattaŋ hutvā anupubbena vyāmamattam pi, go-mahisa[3]-hatthi-ādīnaŋ vasena pabbatakūṭamattam[4] pi hoti. Macchakacchapādīnaŋ vasena anekayojana-satappamāṇam pi evam pi pheṇapiṇḍa-sadisaŋ.

Yathā ca pheṇapiṇḍo uṭṭhitamatto pi bhijjati, thokaŋ gantvā pi, samuddaŋ patvā pana avassam eva bhijjati, evam eva rūpam pi kalalabhāve pi[5] bhijjati, abbudādibhāve pi. Antarā pana abhijjamānam[6] pi vassasatāyukānaŋ vassasataŋ patvā avassam eva bhijjati, maraṇamukhe cuṇṇavicuṇṇaŋ hoti evam pi pheṇapiṇḍa-sadisaŋ.

Yathā pana bubbuḷo[7] asāro,[8] evaŋ vedanā pi. Yathā ca so[9] aphalo[10] agayhūpago, na sakkā taŋ gahetvā phalakaŋ vā āsanaŋ vā kātuŋ, gahitagahito pi bhijjat' eva, evaŋ vedanā pi abalā[11] agayhūpagā, na sakkā niccā ti vā dhuvā ti vā gahetuŋ, gahitā pi na tathā tiṭṭhati; evaŋ agayhūpagatāya pi vedanā[12] bubbulasadisā. Yathā pana tasmiŋ tasmiŋ udakabindumhi bubbuḷo uppajjati c' eva nirujjhati ca, na ciraṭṭhitiko hoti, evaŋ vedanā pi uppajjati c' eva nirujjhati ca, na ciraṭṭhitikā hoti. Ekaccharakkhaṇe[13] koṭisatasahassa-sankhyā[14] uppajjitvā nirujjhati. Yathā ca bubbuḷo udakatalaŋ, uda-

---

[1] R. *om.* [2] P. bahunnaŋ. [3] B. °mahiŋsa *always.*
[4] S.R. °kūṭādi°. [5] P.S. *om.* [6] P. abhejja°.
[7] B. pupphuḷo *always.* [8] B. assāro. [9] S.R. *add* bubbulo.
[10] P. abalo; S.R. *add* abalo. [11] B.R. aphalā.
[12] S.R. *om.* [13] P. °charāk°. [14] P.S.R. °sankhā.

kabinduŋ, udakajallakaŋ,[1] sankaḍḍhitvā puṭaŋ katvā gahaṇa-vātañ cāti cattāri kāraṇāni paṭicca uppajjati, evaŋ vedanā pi vatthuŋ, ārammaṇaŋ, kilesajālaŋ,[1] phassasanghaṭṭanañ cāti cattāri kāranāni paṭicca uppajjati. Evam pi vedanā bubbuḷasadisā.

Saññā pi asārakaṭṭhena[2] marīcisadisā.[3] Tathā agayhūpagaṭṭhena. Na hi sakkā taŋ gahetvā pivituŋ vā nhāyituŋ[4] vā bhājanaŋ vā pūretuŋ. Api ca yathā marīci vipphandati, sañjātūmivego[5] viya khāyati, evaŋ nīla-saññādi-bhedā saññā pi nīlādi-anubhavanatthāya[6] phandati, vipphandati. Yathā ca marīci mahājanaŋ vippalambheti, paripuṇṇa-vāpī[7] viya paripuṇṇanadī viya dissatīti vadāpeti, evaŋ saññā pi vippalambheti, idaŋ nīlakaŋ, subhaŋ, sukhaŋ, niccan ti vadāpeti. Pīṭakādisu pi es' eva nayo. Evaŋ vippalambhanenā pi marīcisadisā.

Sankhārā pi asārakaṭṭhena[2] kadalikkhandha-sadisā. Tathā agayhūpagaṭṭhena. Yath' eva hi kadalikkhandhato kiñci gahetvā na sakkā gopāṇasī-ādīnam atthāya upanetuŋ, upanītam pi na tathā hoti, evaŋ sankhārā pi na sakkā niccādivasena gahetuŋ, gahitā pi na tathā honti. Yathā ca kadalikkhandho bahuvaṭṭi-samodhāno hoti, evaŋ sankhārakkhandho pi bahudhamma-samodhāno. Yathā ca kadalikkhandho nānālakkhaṇo, añño yeva hi bāhirāya pattavaṭṭiyā[8] vaṇṇo, añño tato abbhantarabbhantarānaŋ, evam eva sankhārakkhandho pi; aññad eva phassassa lakkhaṇaŋ, aññaŋ cetanādīnaŋ, samodhānetvā pana sankhārakkhandho tv' eva vuccatī ti evam pi sankhārakkhandho kadalikkhandha-sadiso.

Viññāṇam pi asārakaṭṭhena[9] māyāsadisaŋ. Tathā agayhūpagaṭṭhena. Yathā ca māyā ittarā lahupaccupaṭṭhānā, evaŋ viññānaŋ. Taŋ hi tato pi ittaratarañ c' eva lahupaccupaṭṭhānatarañ ca. Ten' eva hi cittena puriso āgato viya, gato viya, ṭhito viya, nisinno viya hoti. Aññad' eva ca āgamanakāle[10] cittaŋ, aññaŋ gammanakālādisu. Evam pi viññāṇaŋ māyāsadisaŋ. Māyā ca mahājanaŋ vañceti; yaŋ kiñcid eva idaŋ suvaṇṇaŋ rajataŋ muttā ti pi gāhāpeti. Viññāṇam

---

[1] S.R. °jallaŋ. [2] B. assāra°. [3] P. marīcikā°; S.R. marīcika°.
[4] P.S.R. nahā°. [5] S.R. °vegā. [6] S.R. *om.* nīlādi.
[7] S.R. *om.* pari. [8] R. papaṭiyā. [9] B. assā°. [10] P. c' āgamana°.

pi mahājanaŋ vañceti, ten' eva cittena āgacchantaŋ viya, gacchantaŋ[1] viya, ṭhitaŋ viya, nisinnaŋ viya katvā gāhāpeti. Aññad eva ca āgamane cittaŋ, aññaŋ gamanādisu. Evam pi viññāṇaŋ māyāsadisaŋ.

Visesato ca subhārammaṇam pi oḷārikam pi[2] ajjhattikarūpaŋ asubhan ti daṭṭhabbaŋ. Vedanā tīhi dukkhatāhi avinimuttato[3] dukkhā ti. Saññā-sankārā avidheyyato anattā ti. Viññāṇaŋ udayabbaya-dhammato aniccan ti daṭṭhabbaŋ. Evaŋ passantass' atthasiddhi hoti.[4] Evañ ca sankhepavitthāravasena dvidhā passato yā atthasiddhi hoti, tato pi vinicchayanayo viññātabbo. Seyyathīdaŋ ? Sankhepato tāva pañcupādānakkhandhesu ukkhittāsikapaccatthikādi-bhāvena passanto khandhehi na vihaññati. Vitthārato pana rūpādīni pheṇapiṇḍādi-sadisabhāvena passanto na asāresu[5] sāradassī hoti. Visesato ca ajjhattikarūpaŋ asubhato passanto kabalīkārāhāraŋ parijānāti, asubhe subhan ti vipallāsaŋ pajahati, kāmoghaŋ uttarati, kāmayogena visaŋyujjati, kāmāsavena anāsavo hoti, abhijjhākāyaganthaŋ bhindati, kāmupādānaŋ na upādiyati.

Vedanaŋ dukkhato passanto phassāhāraŋ parijānāti, dukkhe sukhan ti vipallāsaŋ pajahati, bhavoghaŋ uttarati, bhavayogena visaŋyujjati, bhavāsavena anāsavo hoti, byāpādakāyaganthaŋ bhindati, sīlabbatupādānaŋ na upādiyati.

Saññaŋ sankhāre ca anattato passanto manosañcetanāhāraŋ parijānāti, anattani attā ti vipallāsaŋ pajahati, diṭṭhoghaŋ uttarati, diṭṭhiyogena visaŋyujjati, diṭṭhāsavena anāsavo hoti, idaŋsaccābhinivesakāyaganthaŋ bhindati, attavādupādānaŋ na upādiyati.

Viññāṇaŋ aniccato passanto viññāṇāhāraŋ parijānāti, anicce niccan ti vipallāsaŋ jahati,[6] avijjoghaŋ uttarati, avijjāyogena visaŋyujjati, avijjāsavena anāsavo hoti, sīlabbataparāmāsakāyaganthaŋ bhindati, diṭṭhupādānaŋ na upādiyati.

Evaŋ mahānisaŋsaŋ, vadhakādivasena dassanaŋ yasmā,
Tasmā khandhe dhīro, vadhakādivasena passeyyā ti.

Suttanta-bhājaniya-vaṇṇanā.

---

[1] B. gamanaŋ. [2] S.R. *om.* [3] P. avinimmut°.
[4] P.S.R. °siddhito ti. [5] B. assā° *always.* [6] P.S.R. pajahati.

[*Abhidhammabhājaniya*]

Idāni Abhidhamma-bhājaniyaŋ hoti. Tattha rūpakkhandhaniddeso heṭṭhā Rūpakaṇḍe vitthārita-nayen' eva veditabbo.[1] Vedanākkhandhaniddese *ekavidhenā* ti[1] ekakoṭṭhāsena. *Phassasampayutto* ti[2] phassena sampayutto. Sabbā pi catubhūmika-vedanā. Sahetuka-duke sahetukā catubhūmika-vedanā. Ahetukā kāmāvacarā va. Iminā upāyena kusala-padādīhi vuttā[3] vedanā jānitabbā.[4]

Api cāyaŋ vedanākkhandho ekavidhena phassasampayuttato dassito. Duvidhena sahetukāhetukato. Tividhena jātito. Catubbidhena bhūmantarato.[5] Pañcavidhena indriyato. Tattha sukhindriya-dukkhindriyāni kāyappasādavatthukāni kāmāvacarān' eva. Somanassindriyaŋ chaṭṭhavatthukaŋ vā avatthukaŋ vā, tebhūmakaŋ. Domanassindriyaŋ chaṭṭhavatthukaŋ kāmāvacaraŋ. Upekkhindriyaŋ cakkhādi-catuppasādavatthukaŋ chaṭṭhavatthukaŋ[6] avatthukañ ca, catubhūmakaŋ.

Chabbidhena vatthuto dassito. Tattha purimā pañca vedanā pañcapasāda-vatthukā kāmāvacarā va. Chaṭṭhā avatthukā vā savatthukā[7] vā catubhūmikā.[8] Sattavidhena, tattha manosamphassajābhedato[9] dassito. Aṭṭhavidhena, tattha kāyasamphassajābhedato. Navavidhena, sattavidhabhede manoviññāṇadhātusamphassajābhedato. Dasavidhena, aṭṭhavidhabhede manoviññāṇadhātusamphassajābhedato.

Etesu hi sattavidhabhede manosamphassajā manodhātusamphassajā, manoviññāṇadhātusamphassajā ti dvidhā bhinnā. Aṭṭhavidhabhede tāya saddhiŋ kāyasamphassajā pi sukhā dukkhā ti[10] dvidhā bhinnā. Navavidhabhede sattavidhe vuttā manoviññāṇadhātusamphassajā kusalādivasena tidhā bhinnā. Dasavidhabhede aṭṭhavidhe vuttā manoviññāṇadhātusamphassajā kusalādivasen' eva tidhā bhinnā. Kusalattiko c' ettha kevalaŋ pūraṇattham eva vutto. Sattavidha-aṭṭhavidha-navavidhabhedesu pana nayaŋ dātuŋ yuttaṭ-

---

[1] *Above*, p. 3 f. [2] *Vbh*. 12. [3] S.R. vutta.
[4] S.R. vibhajitabbā. [5] P. bhumman°. [6] S.R. *add* ca.
[7] S.R. savatthukā avatthukā. [8] P.S.R. °bhūma°.
[9] S. manoviññāṇajā°. [10] P.R. *add* pi.

ṭhāne nayo dinno. Abhidhammaŋ hi patvā Tathāgatena nayaŋ dātuŋ yuttaṭṭhāne nayo adinno nāma n' atthi. Ayaŋ tāva dukamūlake eko vāro.

Satthā hi imasmiŋ Abhidhammabhājaniye vedanākkhandhaŋ bhājento tike gahetvā dukesu pakkhipi. Duke gahetvā tikesu pakkhipi. Tike ca duke ca ubhato vaḍḍhaka[1]-nīhārena āhari. Sattavidhena catuvīsatividhena tiŋsavidhena bahuvidhenā ti sabbathā pi bahuvidhena vedanākkhandhaŋ dassesi.[2] Kasmā? Puggalajjhāsayena c' eva desanāvilāsena ca. Dhammaŋ sotuŋ nisinna-devaparisāya hi ye devaputtā tike ādāya dukesu pakkhipitvā kathīyamānaŋ paṭivijjhituŋ sakkonti, tesaŋ sappāya-vasena tathā katvā desesi. Ye itarehi ākārehi kathīyamānaŋ paṭivijjhituŋ sakkonti, tesaŋ teh' ākārehi desesī ti, ayam ettha puggalajjhāsayo.

Sammāsambuddho pana attano mahāvisayatāya tike vā dukesu pakkhipitvā duke vā tikesu,[3] ubhato vaḍḍhanena vā sattavidhādinayena vā yathā yathā icchati, tathā tathā desetuŋ sakkoti; tasmā pi imeh' ākārehi desesī ti ayam assa desanāvilāso.

Tattha tike ādāya dukesu pakkhipitvā desitavāro. dukamūlako nāma. Duke ādāya tikesu pakkhipitvā desitavāro tikamūlako nāma. Tike ca duke ca ubhato vaḍḍhetvā desitavāro ubhato vaḍḍhitakavāro[4] nāma. Avasāne sattavidhenā ti ādivāro bahuvidhavāro nāmā ti ime tāva cattāro mahāvārā.

Tattha dukamūlake[5] dukesu[6] labbhamānena ekekena dukena saddhiŋ tikesu alabbhamāne vedanāttika-pītittikasanidassanattike apanetvā sese labbhamānake ekūnavīsati tike yojetvā dutiyaduka-paṭhamatikayojanavārādīni navavārasatāni paññāsañ ca vārā honti. Te sabbe pi pāḷiyaŋ sankhipitvā tattha tattha dassetabbayuttakaŋ dassetvā vuttā. Asammuyhantena pana vitthārato veditabbā.

Tikamūlake pi tikesu labbhamānena ekekena tikena saddhiŋ dukesu alabbhamāne paṭhamadukādayo duke apanetvā sese labbhamānake sahetuka-dukādayo paññāsa duke yojetvā paṭhamatika-dutiyadukayojanavārādīni navavārasatāni

---

[1] P. °ḍhana. [2] B.R.S. dasseti. [3] S.R. *add* pakkhipitvā.
[4] P.S.R. vaḍḍhitako. [5] S.R. °kesu. [6] S.R. *om.*

paññāsañ ca vārā honti. Te pi sabbe pāḷiyaŋ sankhipitvā tattha tattha dassetabbayuttakaŋ dassetvā vuttā. Asammuyhantena pana vitthārato veditabbā.

Ubhato vaḍḍhitake[1] duvidhabhede dutiyadukaŋ tividhabhede ca paṭhama-tikaŋ ādiŋ katvā labbhamānehi ekūnavīsatiyā dukehi labbhamāne ekūnavīsati tike yojetvā, dutiya-duka-paṭhama-tika-yojanavārādayo ekūnavīsati vārā vuttā. Esa duka-tikānaŋ[2] vasena ubhato vaḍḍhitattā ubhato vaḍḍhitako nāma tatiyo mahāvāro.

Bahuvidhavārassa sattavidha-niddese ādito paṭṭhāya labbhamānesu ekūnavīsatiyā tikesu ekekena saddhiŋ catasso bhūmiyo yojetvā ekūnavīsati sattavidhavārā vuttā. Catuvīsatividhaniddese pi tesaŋ[3] yeva tikānaŋ vasena ekūnavīsativārā vuttā. Tathā bahuvidhavāre cāti.[4] Tiŋsavidhavāro eko yevāti sabbe pi aṭṭhapaññāsa vāra honti. Ayaŋ tāv' ettha vāra-paricchedavasena pāḷivaṇṇanā.

Idāni atthavaṇṇanā hoti. Tattha sattavidhaniddeso tāva uttānattho yeva. Catuvīsatividhaniddese *cakkhusamphassapaccayā vedanākkhandho atthi kusalo* ti[5] kāmāvacara-aṭṭhakusala-cittavasena veditabbo. *Atthi akusalo* ti dvādasa-akusala-citta-vasena veditabbo. *Atthi avyākato* ti tisso manodhātuyo, tisso ahetuka[6]-manoviññāṇadhātuyo, aṭṭha mahāvipākā, dasa kāmāvacarakiriyā ti catuvīsatiyā cittānaŋ vasena veditabbo.

Tattha aṭṭha kusalāni dvādasa akusalāni javana-vasena labbhanti. Kiriyā-manodhātu āvajjana-vasena labbhati. Dve vipākamanodhātuyo sampaṭicchana-vasena. Tisso vipākamanoviññāṇadhātuyo santīraṇa-tadārammaṇa-vasena. Kiriyāhetuka-manoviññāṇadhātu votthapana[7]-vasena. Aṭṭha mahāvipākacittāni tadārammaṇa-vasena. Nava kiriyacittāni[8] javana-vasena labbhanti.

Sota-ghāṇa-jivhā-kāya-dvāresu pi es' eva nayo. Manodvāre pana *atthi kusalo* ti catubhūmaka-kusalavasena kathitaŋ. *Atthi akusalo* ti dvādasa-akusala-vasena. *Atthi avyākato* ti ekādasannaŋ kāmāvacara-vipākānaŋ, dasannaŋ

---

[1] *Vbh.* 31 ff. [2] P. tikadukānaŋ. [3] R. etesaŋ.
[4] R. pi; S. ti. [5] *Vbh.* 61. [6] S.R. *om.*
[7] B. voṭṭhabbana *always.*

kiriyānaŋ,[1] navannaŋ rūpāvacarārūpāvacarakiriyānaŋ, catunnaŋ sāmaññaphalānan ti catuttiŋsa-cittuppāda-vasena kathitaŋ. Tattha catubhūmaka-kusalañ c' eva akusalañ ca javana-vasena labbhati. Kiriyato ahetuka-manoviññāṇadhātu āvajjana-vasena. Ekādasa vipāka-cittāni tadārammaṇa-vasena. Tebhūmika[2]-kiriyā c' eva sāmaññaphalāni ca javana-vasen' eva labhanti. Tāni sattavidhādisu yattha katthaci ṭhatvā kathetuŋ vaṭṭanti. Tiŋsavidhe pana[3] ṭhatvā dīpayamānāni[4] sukhadīpanāni hontī ti tiŋsavidhasmiŋ yeva ṭhatvā dīpayiŋsu.

Etāni hi sabbāni pi cittāni cakkhudvāre upanissaya-koṭiyā, samatikkama-vasena, bhāvanā-vasenā ti tīh' ākārehi labbhanti. Tathā sotadvāra-manodvāresu.[5] Ghāna-jivhā-kāyadvāresu pana samatikkama-vasena, bhāvanā-vasenā ti dvīh' ākārehi[6] labbhantī ti veditabbāni. Kathaŋ? Idha bhikkhu vihāracārikaŋ caramāno kasiṇamaṇḍalaŋ disvā kiŋ nām' etan ti pucchitvā kasiṇamaṇḍalan ti vutte puna kiŋ iminā karontī ti pucchati. Ath' assa ācikkhanti: evaŋ[7] bhāvetvā jhānāni uppādetvā samāpattipadaṭṭhānaŋ vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahattaŋ pāpuṇantī ti. Ajjhāsayasampanno kulaputto bhāriyaŋ etan ti asallakkhetvā mayā pi esa guṇo nibbattetuŋ vaṭṭatī ti, na kho pana sakkā esa nipajjitvā niddāyantena nibbattetuŋ, ādito va vīriyaŋ kātuŋ sīlaŋ sodhetuŋ vaṭṭatī ti cintetvā sīlaŋ sodheti. Tato sīle patiṭṭhāya dasa palibodhe[8] upacchinditvā ticīvara-paramena santosena santuṭṭho ācariyupajjhāyānaŋ vatta-paṭivattaŋ katvā kammaṭṭhānaŋ uggaṇhitvā kasiṇaparikammaŋ katvā samāpattiyo uppādetvā samāpatti-padaṭṭhānaŋ vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahattaŋ pāpuṇāti. Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā. Aṭṭha-samāpattivedanā rūpāvacarārūpāvacarā. Maggaphala-vedanā lokuttarā ti evaŋ cakkhuviññāṇaŋ catubhūmika-vedanānibbattiyā balavappaccayo hotī ti catubhūmika-vedanā cakkhusamphassapaccayā nāma jātā. Evaŋ tāva upanissaya vasena labbhanti.

---

[1] P.S.R. kiri° *always*. [2] P. Tebhūmaka.
[3] S.R. °vidhena, *om.* pana. [4] B.P. dīpiya°. [5] P. *adds* pi.
[6] P. dvīh' ev' ākārehi. [7] H. etaŋ. [8] *Vism.* 90 f.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate iṭṭhe me[1] ārammaṇe rāgo uppanno, aniṭṭhe paṭigho, asamapekkhanāya moho. Vinibandhassa pana me māno uppanno, parāmaṭṭhassa diṭṭhi, vikkhepagatassa uddhaccaŋ, asanniṭṭhāgatassa vicikicchā, thāmagatassa anusayo uppanno ti pariggahe ṭhito kulaputto attano kilesuppattiŋ ñatvā ime me kilesā vaḍḍhamānā anayavyasanāya saŋvattissanti, handa ne[2] niggaṇhāmī ti cintetvā na kho pana sakkā nipajjitvā niddāyantena kilese niggaṇhituŋ, ādito va vīriyaŋ kātuŋ vaṭṭati, sīlaŋ sodhetun ti heṭṭhā vuttanayen' eva paṭipajjitvā arahattaŋ pāpuṇāti. Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā. Aṭṭha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā. Magga-phalavedanā lokuttarā ti, evaŋ rūpārammaṇe uppannaŋ kilesaŋ samatikkamitvā gatā ti catubhūmika[3]-vedanā cakkhusamphassapaccayā nāma jātā. Evaŋ samatikkama-vasena labbhanti.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate eko evaŋ pariggahaŋ paṭṭhapeti:—idaŋ rūpaŋ kiŋ nissitan ti. Tato naŋ bhūtanissitan ti ñatvā cattāri mahābhūtāni upādārūpañ ca rūpan ti parigganhāti; tadārammaṇe dhamme arūpan ti pariggaṇhāti; tato sappaccayaŋ nāma-rūpaŋ pariggaṇhitvā tīṇi lakkhaṇāni āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā sankhāre sammasitvā arahattaŋ pāpuṇāti. Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā. Aṭṭha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā. Magga-phalavedanā lokuttarā ti evaŋ rūpārammaṇaŋ sammasitvā nibbattitā ti ayaŋ vedanā cakkhusamphassapaccayā nāma jātā. Evaŋ bhāvanā vasena labbhanti.

Aparo bhikkhu suṇāti:—kasiṇaparikammaŋ kira katvā samāpattiyo uppādetvā samāpattipadaṭṭhānaŋ vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahattaŋ pāpuṇantī ti; ajjhāsaya-sampanno kulaputto bhāriyaŋ etan ti asallakkhetvā mayā pi esa guṇo nibbattetuŋ vaṭṭatī ti purimanayen' eva paṭipajjitvā arahattaŋ pāpuṇāti. Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā. Aṭṭha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā. Maggaphala-vedanā lokuttarā ti evaŋ sotaviññāṇaŋ

---

[1] S.R. *om.* [2] P. te. [3] S. °bhūmaka.

catubhūmika-vedanānibbattiyā balava-paccayo hotī ti catubhūmika-vedanā sotasamphassapaccayā nāma jātā. Evaŋ tāva upanissaya-vasena labbhanti.

Sotadāvre pana sadde āpāthagate ti sabbaŋ cakkhudvāre vutta-nayen' eva veditabbaŋ. Evaŋ saddārammaṇe uppannaŋ kilesaŋ samatikkamitvā gatā ti catubhūmika-vedanā sotasamphassapaccayā nāma jātā. Evaŋ samatikkama-vasena labbhanti.

Sotadvāre pana sadde āpāthagate eko evaŋ pariggahaŋ paṭṭhapeti: ayaŋ saddo kiŋ nissito ti sabbaŋ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditabbaŋ. Evaŋ saddārammaṇaŋ sammasitvā nibbattitā ti ayaŋ vedanā sotasamphassapaccayā nāma jātā. Evaŋ bhāvanā-vasena labbhanti.

Ghāṇa-jivhā-kāyadvāresu pana gandhārammaṇādisu āpāthagatesu iṭṭhe me ārammaṇe rāgo uppanno ti sabbaŋ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditabbaŋ. Evaŋ gandhārammaṇādisu uppannaŋ kilesaŋ samatikkamitvā gatā ti catubhūmika-vedanā ghāṇa-jivhā-kāyasamphassapaccayā nāma jātā. Evaŋ tīsu dvāresu samatikkamana-vasena labbhanti.

Ghāṇadvārādisu pana gandhādisu āpāthagatesu eko evaŋ pariggahaŋ paṭṭhapeti: ayaŋ gandho, ayaŋ raso, idaŋ phoṭṭhabbaŋ kiŋ nissitan ti, sabbaŋ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditabbaŋ. Evaŋ gandhārammaṇādisu sammasitvā nibbattitā ti ayaŋ vedanā ghāṇa-jivhā-kāyasamphassapaccayā nāma jātā. Evaŋ bhāvanā-vasena labbhanti.

Manodvāre pana tīhi pi ākārehi labbhanti. Ekacco hi jātiŋ bhayato passati, jaraŋ vyādhiŋ, maraṇaŋ, bhayato passati. Bhayato disvā jāti-jarā-vyādhi-maraṇehi muccituŋ[1] vaṭṭati, na kho pana sakkā nipajjitvā niddāyantena jātiādīhi muccituŋ,[2] ādito va viriyaŋ kātuŋ, sīlaŋ sodhetuŋ vaṭṭatī ti cintetvā cakkhudvāre vuttanayen' eva paṭipajjitvā arahattaŋ pāpuṇāti. Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā. Aṭṭha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā. Magga-phala-vedanā lokuttarā ti evaŋ jāti-jarā-vyādhimaraṇaŋ catubhūmika-vedanā-nibbattiyā balavapaccayo

[1] P.S. muñcituŋ. [2] S. muñcituŋ.

hotī ti catubhūmika-vedanā manosamphassapaccayā nāma jātā. Evaŋ tāva upanissaya-vasena labbhanti.

Manodvāre pana dhammārammaṇe āpāthagate ti sabbaŋ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditabbaŋ. Evaŋ dhammārammaṇe uppannaŋ kilesaŋ samatikkamitvā gatā ti catubhūmika-vedanā manosamphassapaccayā nāma jātā. Evaŋ samatikkama-vasena labbhanti.

Manodvāre pana dhammārammaṇe āpāthagate eko evaŋ pariggahaŋ paṭṭhapeti: etaŋ dhammārammaṇaŋ kiŋ-nissitan ti? Vatthu-nissitan[1] ti. Vatthu[1] kiŋ-nissitan ti? Mahābhūtanissitan[2] ti. So cattāri mahābhūtāni upādārūpañ ca rūpan ti parigganhāti, tadārammaṇe dhamme arūpan ti pariggaṇhāti; tato sappaccayaŋ nāma-rūpaŋ pariggaṇhitvā tīni lakkaṇāni āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā sankhāre sammasitvā arahattaŋ pāpuṇāti. Tattha sabbā pi parikammavedanā kāmāvacarā. Aṭṭha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā. Magga-phala-vedanā lokuttarā ti; evaŋ dhammārammaṇaŋ sammasitvā nibbattitā ti ayaŋ vedanā manosamphassapaccayā nāma jātā. Evaŋ bhāvanā-vasena labbhanti.

Yā pan' etā sabbesam pi catuvīsatividhādīnaŋ vārānaŋ pariyosānesu *cakkhusamphassajā vedanā . . . pe . . . manosamphassajā vedanā* ti[3] cha cha vedanā vuttā, tā sampayuttapaccaya-vasena vuttā ti.

Ayaŋ vedanākkhandhaniddeso.

Saññākkhandhādayo pi iminā upāyena veditabbā. Kevalaŋ hi saññākkhandha-niddese tikesu vedanāttika-pītittikā pi labbhanti. Dukesu ca sukhasahagata[4]-dukādayo pi.

Sankhārakkhandha-niddese phassassā pi sankhārakkhandha-pariyāpannattā phassasampayutto ti avatvā *cittasampayutto* ti vuttaŋ.[5] Dukesu c' ettha hetudukādayo pi labbhanti. Tikā saññākkhandha-sadisā eva.

Viññāṇakkhandha-niddese cakkhusamphassajādibhāvaŋ avatvā *cakkhuviññāṇan* ti ādi vuttaŋ.[6] Na hi sakkā viññāṇaŋ manosamphassajan ti niddisituŋ. Sesam ettha saññākkhandhe vutta-sadisam eva. Imesaŋ pana tiṇṇam pi khandhānaŋ

---

[1] B. Vatthuŋ°. [2] B. °bhūtāni nis°. [3] *Vbh.* 26.
[4] P. °gatā. [5] *Vbh.* 40. [6] *Vbh.* 54.

niddese yeva vedanākkhandha-niddesato atireka-tika-dukāladdhā. Tesaŋ vasena vārappabhedo veditabbo ti.

Abhidhammabhājaniyaŋ.

[*Pañhapucchaka*]

Idāni pañhapucchakaŋ[1] hoti. Tattha pañhapucchane *pañcannaŋ khandhānaŋ kati kusalā? Kati akusalā? kati avyākatā?* ti ādinā nayena yaŋ labbhati, yañ ca na labbhati, taŋ sabbaŋ pucchitvā vissajjane *rūpakhandho avyākato* ti ādinā nayena yaŋ labbhati tad eva uddhaṭan ti veditabbaŋ. Yattha yattha ca eko khandho ti vā dve khandhā ti vā paricchedaŋ akatvā *siyā uppannā, siyā anuppannā* ti ādinā nayena tanti ṭhapitā, tattha tattha pañcannam pi khandhānaŋ gahaṇaŋ veditabbaŋ. Seso tesaŋ tesaŋ dhammānaŋ[2] kusalādivibhāgo heṭṭhā Dhammasangahaṭṭhakathāyaŋ vutto yeva.

Ārammaṇattikesu pana[3] cattāro khandhā pañcapaṇṇāsa kāmāvacaradhamme ārabbha rajjantassa dussantassa muyhantassa saŋvarantassa sammasantassa paccavekkhantassa ca parittārammaṇā honti. Sattavīsati[4] rūpārūpāvacaradhamme ārabbha rajjantassa dussantassa muyhantassa saŋvarantassa pariggahaŋ paṭṭhapentassa mahaggatārammaṇā. Magga-phala-nibbānāni paccavekkhantassa appamāṇārammaṇā. Paññattiŋ[5] paccavekkhanakāle na-vattabbārammaṇā ti. Te yeva sekhāsekhānaŋ maggapaccavekkhanakāle maggārammaṇā honti. Maggakāle sahajātahetunā maggahetukā. Maggaŋ garuŋ katvā paccavekkhanakāle ārammaṇādhipatinā maggādhipatino. Viriya-jeṭṭhakaŋ vā vīmaŋsājeṭṭhakaŋ[6] vā maggaŋ bhāventassa sahajātādhipatinā maggādhipatino. Chandajeṭṭhakaŋ pana cittajeṭṭhakaŋ vā bhāventassa na-vattabbārammaṇā[7] nāma honti.

Atītāni pana khandha-dhātu-āyatanāni ārabbha rajjantassa dussantassa muyhantassa saŋvarantassa pariggahaŋ paṭṭhapentassa atītārammaṇā honti. Anāgatāni ārabbha

---

[1] *Vbh.* 61. [2] S.R. khandhānaŋ.
[3] S.R. *om.* [4] S.R. °vīsa. [5] S.R. °ñatti.
[6] B.P. vīmaŋsa°. [7] S.R. navattabbā.

anāgatārammaṇā honti. Paccuppannāni ārabbha paccuppannārammaṇā honti. Paññattiŋ vā nibbāṇaŋ vā paccavekkhantassa na-vattabbārammaṇā honti. Tathā attano khandha-dhātu-āyatanāni ārabbha rajjantassa dussantassa muyhantassa saŋvarantassa pariggahaŋ paṭṭhapentassa ajjhattārammaṇā honti. Paresaŋ khandha-dhātu-āyatanāni[1] ārabbha evaŋ pavattentassa[2] bahiddhārammaṇā. Paṇṇatti-nibbāṇa-paccavekkhanakāle pi bahiddhārammaṇā yeva. Kālena ajjhattaŋ, kālena bahiddhā dhammesu evaŋ pavattentassa[2] ajjhatta-bahiddhārammaṇā. Ākiñcaññāyatana-kāle na-vattabbārammaṇā ti veditabbā.

Iti Bhagavā imaŋ Khandhavibhangaŋ Suttanta-bhājaniyādivasena tayo parivaṭṭe nīharitvā bhājento dassesi. Tīsu pi hi[1] parivaṭṭesu eko va paricchedo. Rūpakkhandho hi sabbattha kāmāvacaro yeva. Cattāro khandhā catubhūmikā lokiya-lokuttaramissakā kathitā ti.

Sammohavinodaniyā Vibhangaṭṭhakathāya Khandhavibhanga-niddeso paṭhamo.

---

[1] S.R. *om.*

[2] S.R. °tantassa.

[ĀYATANAVIBHANGA
Suttantabhājaniya]

Idāni tad anantare Āyatana-niddese[1] Suttanta-bhājaniyaŋ tāva dassento: *dvādasāyatanāni cakkhāyatanaŋ rūpāyatanan* ti[2] ādim āha.

Tattha pāḷimuttakena tāva nayena:—

Attha-lakkhaṇa-tāvatva-kamasankhepa-vitthārā,
tathā daṭṭhabbato c', eva, viññātabbo vinicchayo.

Tattha visesato tāva cakkhatīti cakkhu.[2] Rūpaŋ assādeti, vibhāveti cāti *attho*. Rūpayatīti rūpaŋ. Vaṇṇavikāraŋ āpajjamānaŋ hadayangatabhāvaŋ pakāsetīti attho. Suṇātīti sotaŋ. Sappatīti saddo, udāhariyatīti attho. Ghāyatīti ghāṇaŋ. Gandhayatīti[3] gandho, attano vatthuŋ sūcayatīti attho. Jīvitaŋ[4] avhāyatīti jivhā. Rasanti taŋ sattā ti raso, assādentī ti attho. Kucchitānaŋ sāsavadhammānaŋ āyo ti kāyo. Āyo ti uppattideso. Phusīyatīti phoṭṭhabbaŋ. Manayatīti[5] mano. Attano lakkhaṇaŋ dhārayantīti dhammā.

Avisesato pana āyatanato, āyānaŋ tananato, āyatassa ca nayanato, *āyatanan* ti[6] veditabbaŋ. Cakkhurūpādisu hi taŋ taŋ dvārārammaṇā citta-cetasikā dhammā sena sena anubhavanādinā kiccena āyatanti uṭṭhahanti ghaṭenti vāyamantī ti vuttaŋ hoti. Te ca pana āyabhūte dhamme etāni tanonti vitthārentīti vuttaŋ hoti. Idañ ca[7] anamatagge saŋsāre pavattaŋ atīta-āyataŋ[8] saŋsāradukkhaŋ yāva na nivattati, tāva nayant' eva, pavattayantī ti vuttaŋ hoti. Iti sabbe p' ime dhammā āyatanato, āyānaŋ tananato, āyatassa ca nayanato āyatanaŋ, āyatanan ti vuccanti.

Api ca nivāsaṭṭhānaṭṭhena,[9] ākaraṭṭhena, samosaraṇaṭ-

---

[1] P.S.R. āyatanavibhanga°. [2] *Vbh.* 70. [3] S.R. gandhetīti.
[4] S.R. °tam. [5] S.R. Munaya°. [6] *Vism.* 481.
[7] S.R. *add* pana. [8] S.R. ativa°. [9] P.B. nivāsanaṭ°.

ṭhānaṭṭhena, sañjātidesaṭṭhena, kāraṇaṭṭhena ca āyatanaŋ veditabbaŋ. Tathā hi loke issarāyatanaŋ, Vāsudevāyatanan ti[1] ādisu nivāsaṭṭhānaŋ[2] āyatanan ti vuccati. Suvaṇṇāyatanaŋ, rajatāyatanan[3] ti ādisu ākaro. Sāsane pana *manorame āyatane sevanti naŋ vihangamā* ti* ādisu samosaraṇaṭṭhānaŋ. Dakkhināpatho gunnaŋ āyatanan ti ādisu sañjātideso. *Tatra tatr' eva sakkhibhabbataŋ pāpuṇāti, sati sati āyatane*† ti ādisu kāraṇaŋ. Cakkhu-ādisu cāpi te te cittacetasikā dhammā nivasanti tad-āyatta-vuttitāyā ti cakkhādayo nesaŋ nivāsaṭṭhānaŋ.[2] Cakkhādisu ca te ākiṇṇā taŋ-nissitattā tad ārammaṇattā cāti cakkhādayo nesaŋ ākaro. Cakkhādayo ca nesaŋ samosaraṇaṭṭhānaŋ, tattha tattha vatthudvārārammaṇa-vasena samosaraṇato. Cakkhādayo ca nesaŋ sañjātideso, taŋ-nissayārammaṇabhāvena tatth' eva uppattito. Cakkhādayo ca nesaŋ kāraṇaŋ, tesaŋ abhāve abhāvato ti. Iti nivāsaṭṭhānaṭṭhena[2] ākaraṭṭhena samosaraṇaṭṭhānaṭṭhena sañjātidesaṭṭhena kāraṇaṭṭhenā ti imehi kāraṇehi ete dhammā āyatanaŋ[4] āyatanan ti vuccanti. Tasmā yathā-vutten' atthena cakkhu ca taŋ āyatanañ cāti *cakkhāyatanaŋ* . . . *pe* . . . dhammā ca te āyatanañ cāti *dhammāyatanan* ti evaŋ tāv' ettha *atthato* viññātabbo vinicchayo.

Lakkhaṇato ti cakkhādīnaŋ lakkhaṇato p' ettha viññātabbo vinicchayo. Tāni ca pana nesaŋ lakkhaṇāni heṭṭhā rūpakaṇḍa[5]-niddese vuttanayen' eva veditabbāni.

Tāvatvato ti tāvabhāvato. Idaŋ vuttaŋ hoti, cakkhādayo pi hi dhammā eva, evaŋ sati dhammāyatanam icc' eva avatvā kasmā dvādasāyatanāni vuttānīti ce? Cha-viññāṇakāyuppattidvārārammaṇa-vavatthānato. Idha hi[6] channaŋ viññāṇakāyānaŋ dvārabhāvena ārammaṇabhāvena ca[7] vavatthānato ayam eva tesaŋ bhedo hotī ti dvādasa vuttāni. Cakkhuviññāṇa-vīthi-pariyāpannassa hi viññāṇakāyassa cakkhāyatanam' eva uppattidvāraŋ. Rūpāyatanam' eva c' āram-

* *A.* iii, 43. † *Ib.* 17.

[1] *So Asl.* 141. [2] B. nivāsanaṭ°; *not traced.* [3] P. ratanāya°.
[4] S.R. *om.* [5] P. rūpakhaṇḍa°. [6] P.R. pana.
[7] R. *om.* bhāvena ca.

maṇaŋ. Tathā itarāni itaresaŋ. Chaṭṭhassa pana bhavangamana-sankhāto manāyatanekadeso va uppattidvāraŋ. Asādhāraṇañ ca dhammāyatanaŋ ārammaṇan ti. Iti channaŋ viññāṇakāyānaŋ uppattidvārārammaṇa-vavatthānato dvādasa vuttānīti evam ettha tāvatvato viññātabbo vinicchayo.

Kamato ti idhāpi[1] pubbe vuttesu uppattikkamādīsu desanākkamo va yujjati. Ajjhattikesu hi āyatanesu sanidassanasappaṭigha-visayattā cakkhāyatanaŋ pākaṭan ti paṭhamaŋ desitaŋ. Tato anidassana-sappaṭigha-visayāni sotāyatanādīni. Atha vā dassanānuttariya-savaṇānuttariya-hetubhāvena bahūpakārattā[2] ajjhattikesu cakkhāyatanasotāyatanāni paṭhamaŋ desitāni. Tato ghāṇāyatanādīni tīṇi. Pañcannam pi gocara-visayattā ante manāyatanaŋ. Cakkhādīnaŋ pana gocarattā tassa tassa anantarāni bāhiresu rūpāyatanādīni. Api ca viññāṇuppattikāraṇa-vavatthānato pi ayam eva tesaŋ kamo veditabbo. Vuttaŋ h' etaŋ *cakkhuñ ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaŋ . . . pe . . . manañ ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇan* ti. Evaŋ kamato p' ettha viññātabbo vinicchayo.

Sankhepa-vitthārā ti sankhepato hi manāyatanassa c' eva dhammāyatanekadesassa ca nāmena, tad avasesānañ ca āyatanānaŋ rūpena sangahitattā dvādasā pi āyatanāni nāmarūpamattam eva honti. Vitthārato pana ajjhattikesu tāva cakkhāyatanaŋ jātivasena cakkhuppasādamattam eva. Paccaya-gati-nikāya-puggalabhedato pana anantappabhedaŋ. Tathā sotāyatanādīni cattāri. Manāyatanaŋ tebhūmakakusalākusala-vipākakiriya-viññāṇabhedena ekāsītippabhedaŋ. Vatthu-paṭipadā-bhedato pana anantappabhedaŋ. Rūpagandharasāyatanāni samuṭṭhāna-bhedato catuppabhedāni. Saddāyatanaŋ dvippabhedaŋ. Sabhāga-visabhāgabhedato pana sabbāni pi anantappabhedāni. Phoṭṭhabbāyatanaŋ paṭhavīdhātu-tejodhātuvāyodhātu-vasena tippabhedaŋ, samuṭṭhānato catuppabhedaŋ, sabhāga-visabhāgato anekappabhedaŋ. Dhammāyatanaŋ tebhūmakadhammārammaṇavasena anekappabhedan ti evaŋ sankhepa-vitthārā viññātabbo vinicchayo.

---

[1] S. etthāpi. [2] S.R. °kārā.

Daṭṭhabbato ti ettha pana sabbān' ev' etāni āyatanāni anāgamanato aniggamanato ca daṭṭhabbāni. Na hi tāni pubbe udayā kutoci āgacchanti; nāpi uddhaŋ vayā kuhiñci gacchanti; atha kho pubbe udayā appaṭiladdha-sabhāvāni; uddhaŋ vayā paribhinnasabhāvāni; pubbantāparantavemajjhe paccayāyattavuttitāya avasāni pavattanti. Tasmā anāgamanato aniggamanato ca daṭṭhabbāni. Tathā nirīhato avyāpārato ca. Na hi[1] cakkhurūpādīnaŋ evaŋ hoti: aho vata amhākaŋ sāmaggiyaŋ viññāṇaŋ nāma uppajjeyyā ti,[2] na ca tāni viññāṇuppādanatthaŋ dvārabhāvena vatthubhāvena ārammaṇabhāvena vā īhanti, na vyāpāram āpajjanti; atha kho dhammatā v' esā yaŋ cakkhu-rūpādīnaŋ[3] sāmaggiyaŋ cakkhuviññaṇādīni sambhavanti, tasmā nirīhato[4] avyāpārato ca daṭṭhabbāni.

Api ca ajjhattikāni suññagāmo viya daṭṭhabbāni, dhuvasubhasukhattabhāvavirahitattā. Bāhirāni gāmaghātaka-corā viya, ajjhattikānaŋ abhighātakattā. Vuttaŋ h' etaŋ; *cakkhuŋ bhikkhave haññati manāpāmanāpehi rūpehī* ti vitthāro. Api ca ajjhattikāni cha pāṇakā viya daṭṭhabbāni. Bāhirāni tesaŋ gocarā viyā ti evam p' ettha[5] daṭṭhabbato viññātabbo vinicchayo ti.

Idāni tesaŋ vipassitabbākāraŋ dassetuŋ *cakkhuŋ aniccan* ti ādi āraddhaŋ. Tattha cakkhu tāva hutvā abhāvaṭṭhena aniccan ti veditabbaŋ. Aparehi pi catūhi kāraṇehi aniccaŋ: uppādavayavantato, vipariṇāmato, tāva-kālikato, niccapaṭikkhepato ti. Tad' eva paṭipīḷanaṭṭhena[6] dukkhaŋ. Yasmā vā evaŋ uppannaŋ ṭhitiŋ pāpuṇāti, ṭhitiyaŋ jarāya kilamati, jaraŋ patvā avassaŋ bhijjati; tasmā abhiṇhasampaṭipīḷanato,[7] dukkhamato, dukkhavatthuto, sukhapaṭikkhepato ti imehi[8] catūhi kāraṇehi dukkhaŋ. Avasavattakaṭṭhena[9] pana[10] anattā. Yasmā vā etaŋ uppannaŋ ṭhitiŋ mā pāpuṇātu, ṭhānappattaŋ mā jīratu, jarappattaŋ mā bhijjatū ti imesu tīsu ṭhānesu kassaci vasavattibhāvo n' atthi, suññaŋ tena vasavattanākārena, tasmā suññato, assāmikato, akāmakāriyato, attapaṭikkhepato ti imehi catūhi kāraṇehi anattā.

---

[1] P. ca. [2] *om.* ti *all MSS.* [3] S.R. °rūpādi. [4] R. *adds* ca.
[5] S.R. ettha. [6] P.S.R. paṭi°; H. sampaṭi. [7] S.R. abhiṇhaŋ°.
[8] S.R. *add* pi. [9] P. °tanaṭ°; S.R. °vattanakaṭ°. [10] S.R. *om.*

Vibhavagatikato[1] pubbāpara-vasena[2] bhavasankantigamanato pakatibhāva-vijahanato ca vipariṇāmadhammaŋ. Idaŋ aniccavevacanam' eva. *Rūpā aniccā* ti ādisu pi es' eva nayo.

Api c' ettha ṭhapetvā cakkhuŋ tebhūmaka-dhammā aniccā, no cakkhu; cakkhu pana cakkhu c' eva aniccañ ca. Tathā sesadhammā dukkhā, no[3] cakkhu. Cakkhu pana cakkhu c' eva dukkhañ ca. Sesadhammā anattā, no cakkhu. Cakkhu pana cakkhu c' eva anattā cāti. Rūpādisu pi es' eva nayo.

Imasmiŋ pana Suttantabhājaniye Tathāgatena kiŋ dassitan ti? Dvādasannaŋ āyatanānaŋ anattalakkhaṇaŋ. Sammāsambuddho hi anattalakkhaṇaŋ dassento aniccena vā dasseti, dukkhena vā, aniccadukkhehi vā. Tattha *cakkhuŋ bhikkhave attā ti yo vadeyya, taŋ na uppajjati. Cakkhussa uppādo pi vayo pi paññāyati. Yassa kho pana uppādo pi vayo pi paññāyati, attā me uppajjati ca*[4] *veti*[4] *cāti icc' assa evam āgataŋ hoti, tasmā taŋ na uppajjati. Iti cakkhu anattā* ti* imasmiŋ sutte aniccena anattalakkhaṇaŋ dassesi. *Rūpaŋ bhikkhave anattā, rūpañ ca h' idaŋ bhikkhave attā abhavissa, na-y-idaŋ rūpaŋ ābādhāya saŋvatteyya; labbhetha ca rūpe 'evaŋ me rūpaŋ hotu, evaŋ me rūpaŋ mā ahosī ti. Yasmā ca kho bhikkhave rūpaŋ anattā, tasmā rūpaŋ ābādhāya saŋvattati, na ca labbhati rūpe evaŋ me rūpaŋ hotu, evaŋ me rūpaŋ mā ahosī* ti† imasmiŋ sutte dukkhena anattalakkhaṇaŋ dassesi. *Rūpaŋ bhikkhave aniccaŋ. Yad aniccaŋ taŋ dukkhaŋ. Yaŋ dukkhaŋ tad anattā. Yad anattā taŋ n' etaŋ mama, n' eso ham asmi, na m' eso attā* ti‡ ādisu anicca-dukkhehi anattalakkhaṇaŋ dassesīti.[5] Kasmā? Anicca-dukkhānaŋ pākaṭattā; hatthato hi taṭṭake vā sarake vā kismiñcid eva vā patitvā bhinne aho aniccan ti vadanti. Evaŋ aniccaŋ pākaṭaŋ nāma. Attabhāvasmiŋ pana gaṇḍapiḷakadisu vā uṭṭhitāsu khāṇukanṭakādīhi vā viddhāsu[6] aho dukkhan ti vadanti. Evaŋ dukkhaŋ pākaṭaŋ nāma. Anattalakkhaṇaŋ apākaṭaŋ andhakāraŋ avibhūtaŋ duppaṭivijjhaŋ duddīpanaŋ duppañ-

* *M.* iii, 282. † *S.* iii, 66. ‡ *Ibid.* 44.

[1] S.R. °gatito. [2] S.R. °pariya°. [3] P. *adds* ca.
[4] P. cavati; *om.* ca. [5] R. °esi. [6] S.R. viddhesu.

ñāpanaŋ. Anicca-dukkhalakkhaṇāni uppādā vā Tathāgatānaŋ anuppādā vā paññāyanti. Anattalakkhaṇaŋ vinā Buddhuppādā na paññāyati, Buddhuppāde yeva paññāyati. Mahiddhikā hi mahānubhāvā tāpasaparibbājakā Sarabhangasatthārādayo[1] pi aniccaŋ dukhan ti vattuŋ sakkonti, anattā ti vattuŋ na sakkonti. Sace hi te sampattaparisāya anattā ti vattuŋ sakkhuṇeyyuŋ, sampattaparisāya magga-phala-paṭivedho bhaveyya. Anattalakkhaṇa-paññāpanaŋ hi aññassa kassaci avisayo, Sabbaññu-Buddhānam eva visayo. Evam etaŋ anattalakkhaṇaŋ apākaṭaŋ. Tasmā Satthā anattalakkhaṇaŋ dassento aniccena vā dassesi, dukkhena vā, anicca-dukkhehi vā. Idha pana taŋ aniccadukkhehi dassesī ti veditabbaŋ.

Imāni pana lakkhaṇāni kissa amanasikārā appaṭivedhā, kena paṭicchannattā na upaṭṭhahanti? Aniccalakkhaṇaŋ tāva udayabbayānaŋ amanasikārā appaṭivedhā, santatiyā paṭicchannattā na upaṭṭhāti. Dukkhalakkhaṇaŋ abhiṇhasampatipīḷanassa amanasikārā appaṭivedhā, iriyāpathehi paṭicchannattā na upaṭṭhāti. Anattalakkhaṇaŋ nānādhātuvinibbhogassa amanasikārā appaṭivedhā, ghanena[2] paṭicchannattā na upaṭṭhāti. Udayabbayaŋ pana pariggahetvā santatiyā vikopitāya aniccalakkhaṇaŋ yathāvasarasato[3] upaṭṭhāti. Abhiṇhasampatipīḷanaŋ manasikatvā iriyāpathe ugghāṭite dukkhalakkhaṇaŋ yathāvasarasato upaṭṭhāti. Nānādhātuyo vinibbhujitvā ghanavinibbhoge kate anattalakkhaṇaŋ yathāvasarasato upaṭṭhāti.

Ettha ca aniccaŋ, aniccalakkhaṇaŋ; dukkhaŋ, dukkhalakkhaṇaŋ; anattā, anattalakkhaṇan ti ayaŋ vibhāgo veditabbo. Tattha *aniccan* ti khandhapañcakaŋ. Kasmā? Uppādavayaññathattabhāvā, hutvā abhāvato vā. Uppādavayaññathattaŋ aniccalakkhaṇaŋ, hutvā abhāva-sankhāto ākāravikāro vā. *Yad aniccaŋ taŋ dukkhan* ti* vacanato pana tad eva khandhapañcakaŋ dukkhaŋ. Kasmā? Abhiṇhasampatipīḷanato. Abhiṇhasampatipīḷanākāro dukkhalakkhaṇaŋ.

* *S.* iii, 22 *passim.*

[1] S. Sarabhanga-Sunettādayo; R. °satthādayo.
[2] S.R. santatighanena. [3] P. yāthā° *always.*

*Yaŋ dukkhaŋ tad anattā** ti pana vacanato tad eva khandhapañcakaŋ anattā. Kasmā? Avasavattanato. Avasavattanākāraŋ anattalakkhaṇaŋ. Iti aññad eva aniccaŋ dukkhaŋ anattā. Aññāni anicca-dukkhānattalakkhaṇāni. Pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasadhātuyo ti idaŋ hi sabbam pi aniccaŋ dukhaŋ anattā nāma. Vuttappakārākāravikārā anicca-dukkhānattalakkhaṇānīti Suttantabhājaniyaŋ.[1]

Sankhepato pan' ettha dasāyatanāni kāmāvacarāni. Dve tebhūmakāni. Sabbesu pi sammasanavāro[2] kathito ti veditabbo.

[*Abhidhammabhājaniya*]

Abhidhammabhājaniye yathā heṭṭhā vipassakānaŋ upakāratthāya cakkhāyatanaŋ rūpāyatanan ti yugaḷato āyatanāni vuttāni, tathā avatvā ajjhattika-bāhirānaŋ abbokārato[3] sabhāva-dassanatthaŋ cakkhāyatanaŋ sotāyatanan ti evaŋ ajjhattikabāhiravavatthāna-nayena[4] vuttāni. Tesaŋ niddesavāre *tattha katamaŋ cakkhāyatanan* ti[5] ādīni heṭṭhā[6] vuttanayen' eva veditabbāni. Yaŋ pan' etaŋ dhammāyatana-niddese *tattha katamā asankhatadhātu?*[7] *Rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo* ti vuttaŋ,[8] tatrāyam attho: asankhatadhātūti asankhatasabhāvaŋ nibbānaŋ. Yasmā pan' etaŋ āgamma rāgādayo khīyanti, tasmā rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuttaŋ. Ayam ettha ācariyānaŋ samānatthakathā. Vitaṇḍavādī pan' āha: pāṭiyekkaŋ nibbānaŋ nāma n' atthi, kilesakkhayo va nibbānan ti. Suttaŋ āharā ti ca vutte *Nibbānaŋ nibbānan ti āvuso Sāriputta vuccati, katamaŋ nu kho āvuso nibbānan ti? Yo kho āvuso rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo, idaŋ vuccati nibbānan* ti etaŋ Jambukhādaka-suttaŋ† āharitvā iminā Suttena veditabbaŋ pāṭiyekkaŋ nibbānaŋ nāma n' atthi, kilesakkhayo va nibbānan ti āha. So vattabbo kiŋ pana yathā c' etaŋ suttaŋ, tathā attho ti? Addhā vakkhati

* *Ibid.* † *S.* iv, 251.

[1] S.R. *add* nāma. [2] B.H. °cāro. [3] B.P.S.R. abbho°. [4] S.R. ajjhattike°. [5] *Text* 70. [6] S. *om.* [7] P. °khatā°. [8] *Vbh.* 72.

āma, n' atthi suttato muñcitvā attho ti. Tato vattabbo: idaŋ tāva te suttaŋ ābhataŋ, anantarasuttaŋ āharā ti. Anantarasuttaŋ nāma *Arahattaŋ arahattan ti āvuso Sāriputta vuccati, katamaŋ nu kho āvuso arahattan ti? Yo kho āvuso rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo, idaŋ vuccati arahattan* ti.[1] Idaŋ tass' evānantaraŋ ābhata[2]-suttaŋ. Imasmiŋ pana naŋ[3] ābhate āhaŋsu: nibbānaŋ nāma dhammāyatana-pariyāpanno dhammo. Arahattaŋ cattāro khandhā. Nibbānaŋ sacchikatvā viharanto Dhammasenāpati nibbānaŋ pucchito pi arahattaŋ pucchito pi kilesakkhayam eva āha. Kiŋ pana nibbānañ ca arahattañ ca ekaŋ udāhu nānan ti? Ekaŋ vā hotu, nānaŋ vā; ko ettha tayā atibahuŋ cuṇṇīkaraṇaŋ karontena attho, na tvaŋ ekaŋ nānaŋ jānāsī ti. Nanu ñāte sādhu hotī ti, evaŋ punappunaŋ pucchito vañcetuŋ asakkonto āha: rāgādīnaŋ khīṇante[4] uppannattā arahattaŋ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuccatī ti. Tato naŋ āhaŋsu: mahākammaŋ te kataŋ, lañchaŋ datvā pi taŋ vadāpento etad eva vadāpeyya. Yath' eva ca te etaŋ vibhajitvā kathitaŋ evaŋ idam pi sallakkhehi: nibbānaŋ hi āgamma rāgādayo khīṇā ti nibbānaŋ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuttaŋ; tīṇi pi hi etāni nibbānass' eva adhivacanānī ti.

Sace evaŋ vutte saññattiŋ[5] gacchati, icc' etaŋ kusalaŋ. No ce, bahunibbānatāya kāretabbo. Kathaŋ? Idaŋ[6] tāva pucchitabbo: Rāgakkhayo nāma rāgass' eva khayo, udāhu dosa-mohānam pi; dosakkhayo nāma dosass' eva khayo, udāhu rāga-mohānam pi; mohakkhayo nāma mohass' eva khayo, udāhu rāga-dosānam pī ti? Addhā vakkhati: Rāgakkhayo nāma rāgass' eva khayo; dosakkhayo nāma dosass' eva khayo; mohakkhayo nāma mohass' eva khayo ti. Tato vattabbo: Tava vāde rāgakkhayo ekaŋ nibbānaŋ hoti; dosakkhayo ekaŋ; mohakkhayo ekaŋ; tiṇṇaŋ akusalamūlānaŋ khaye tīṇi nibbānāni honti. Catunnaŋ upādānānaŋ khaye cattāri; pañcannaŋ nīvaraṇānaŋ khaye pañca; channaŋ taṇhākāyānaŋ khaye cha; sattannaŋ anusayānaŋ khaye satta; aṭṭhannaŋ micchattānaŋ khaye aṭṭha; navannaŋ taṇhāmūlaka-

---

[1] *Ibid.* [2] S.R. āgataŋ. [3] *So all MSS.*
[4] P. khīṇatte. [5] B.H. pañ°. [6] P.S. evaŋ.

dhammānaŋ khaye nava; dasannaŋ saŋyojanānaŋ khaye dasa; diyaḍḍha-kilesa-sahassassa khaye pāṭiyekkaŋ pāṭiyekkaŋ nibbānan ti bahūni nibbānāni honti. Natthi pana te nibbānānaŋ pamāṇan ti. Evaŋ pana agahetvā nibbāṇaŋ āgamma rāgādayo khīṇā ti ekam eva nibbānaŋ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuccati. . Tīṇi pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti gaṇha.

Sace pana evaŋ vutte pi na sallakkheti, oḷārikatāya kāretabbo. Kathaŋ? Andhabālā hi accha-dīpi-miga-makkaṭādayo pi kilesapariyuṭṭhitā vatthuŋ paṭisevanti; atha nesaŋ paṭisevana-pariyante kileso vūpasammati. Tava vāde accha-dīpi-miga-makkaṭādayo nibbāṇappattā nāma honti. Oḷārikaŋ vata te nibbānaŋ, thūlaŋ, kaṇṇehi[1] piḷandhituŋ na sakkoti.[2] Evaŋ pana agahetvā nibbānaŋ āgamma rāgādayo khīṇā ti ekam eva nibbānaŋ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuccati. Tīṇi pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti gaṇha.

Sace pana evaŋ vutte pi na sallakkheti, gotrabhunā pi[3] kāretabbo. Kathaŋ? Evaŋ tāva pucchitabbo: tvaŋ gotrabhū nāma atthī ti vadesī ti? Āma vadāmī ti. Gotrabhukkhaṇe kilesā khīṇā, khīyanti, khīyissantī ti? Na khīṇā, na khīyanti, api ca kho khīyissantī ti. Gotrabhū pana kiŋ ārammaṇaŋ karotī ti? Nibbānaŋ. Tava gotrabhukkhaṇe kilesā na khīṇā, na khīyanti, atha kho khīyissanti; tvaŋ akhīṇesu yeva kilesesu kilesakkhayaŋ nibbānaŋ paññapesi,[4] appahīnesu anusayesu anusayappahāṇaŋ nibbāṇaŋ paññapesi. Taŋ te na sameti. Evaŋ pana agahetvā nibbāṇaŋ āgamma rāgādayo khīṇā ti ekam eva nibbānaŋ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuccati. Tīṇi pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti gaṇha.

Sace pana evaŋ vutte pi na sallakkheti, maggena kāretabbo. Kathaŋ? Evaŋ tāva pucchitabbo: tvaŋ maggaŋ nāma vadesī ti? Āma vademī ti.[5] Maggakkhaṇe kilesā khīṇā, khiyanti, khīyissantī ti? Jānamāno vakkhati: khīṇā ti vā khīyissantī ti vā vattuŋ na vaṭṭati, khīyantī ti

[1] R. kaṇṇe pi. [2] S.R. sakkā ti. [3] P. *om.*
[4] P. paññā°. [5] vadāmīti (?).

vuttuŋ vaṭṭatī ti. Yadi evaŋ, maggassa kilesakkhayaŋ nibbāṇaŋ katamaŋ? Maggena khīyanaka-kilesā katame? Maggo katamaŋ kilesakkhayaŋ nibbānaŋ ārammaṇaŋ katvā katame kilese khepeti? Tasmā mā evaŋ gaṇha, nibbāṇaŋ pana āgamma rāgādayo khīṇā ti ekam eva nibbānaŋ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuccati. Tīṇi pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti.

Evaŋ vutte evam āha: tvaŋ *āgamma āgammā* ti vadesi, āgamma nāmāti idaŋ te kuto laddhan ti? Suttato laddhan ti. Āhara suttan ti. *Evaŋ avijjā ca taṇhā ca taŋ āgamma tamhi khīṇaŋ, tamhi bhaggaŋ, na ca kiñci kadācī* ti. Evaŋ vutte paravādī tuṇhībhāvaŋ āpanno ti.

Abhidhammabhājaniyaŋ.

[*Pañhapucchaka*]

Idhāpi dasāyatanāni kāmāvacarāni. Dve pana catubhūmakāni lokiya-lokuttara-missakāni veditabbānīti.[1]

Idhā pi pañhapucchake yaŋ labbhati, yañ ca na labbhati, taŋ sabbaŋ pucchitvā labbhamānavasen' eva vissajjanaŋ vuttaŋ. Na kevalañ ca idha, sabbesu pi pañhapucchakesu es' eva nayo. Idha pana dasannaŋ āyatanānaŋ rūpabhāvena avyākatatā veditabbā. Dvinnaŋ āyatanānaŋ khandhavibhange catunnaŋ khandhānaŋ viya kusalādibhāvo veditabbo. Kevalaŋ hi *cattāro khandhā sappaccayā va sankhatā va, dhammāyatanaŋ pana siyā appaccayaŋ siyā asankhatan* ti[2] āgataŋ. Ārammaṇattikesu ca anārammaṇaŋ sukhumarūpasankhātaŋ dhammāyatanaŋ na-vattabba-koṭṭhāsaŋ bhajati. Tañ ca kho anārammaṇattā, na parittādibhāvena na-vattabbadhammārammaṇattā ti. Ayam ettha viseso. Sesaŋ tādisam[3] eva. Idhā pi hi cattāro khandhā viya dvādasāyatanā[4] pañcapaṇṇāsa-kāmāvacaradhamme ārabbha rajjantassa dussantassa muyhantassa saŋvarantassa sammasantassa paccavekkhantassa ca parittārammaṇā ti sabbaŋ khandhesu vutta-sadisam evāti.

Āyatanavibhanga-niddeso dutiyo.

---

[1] *Vbh.* 75.
[2] P.S.R. *om.* ti.
[3] S.R. sadisam.
[4] S.R. °yatanāni.

[DHĀTUVIBHANGA

Suttantabhājaniya]

Idāni tad' anantare Dhātu-vibhange sabbā[1] dhātuyo chahi chahi dhātūhi sankhipitvā tīhi chakkehi suttantabhājaniyaŋ dassento *cha dhātuyo* ti[2] ādim āha. Tattha *chāti* gaṇanaparicchedo. *Dhātuyo* ti paricchinnadhammanidassanaŋ. *Paṭhavīdhātūti* ādisu dhātvaṭṭho[3] nāma sabhāvaṭṭho,[4] sabhāvaṭṭho[4] nāma suññataṭṭho,[4] suññataṭṭho[4] nāma nissattaṭṭho[4] ti evaŋ sabhāva-suññata-nissattaṭṭhena paṭhavī yeva dhātu paṭhavīdhātu. Āpodhātu-ādisu pi es' eva nayo.

Evam ettha padasamāsaŋ viditvā evam attho veditabbo: *Paṭhavīdhātūti* patiṭṭhānadhātu. *Āpodhātūti* ābandhanadhātu. *Tejodhātūti* paripācanadhātu. *Vāyodhātūti* vitthambhanadhātu. *Ākāsadhātūti* asamphuṭṭhadhātu. *Viññāṇadhātūti* vijānanadhātu.

Paṭhavīdhātudvayan ti paṭhavīdhātu dve ayaŋ; ayaŋ paṭhavīdhātu nāma na ekā eva,[5] ajjhattika-bāhira-bhedena pana dve dhātuyo evā ti attho. Ten' ev' āha: *atthi ajjhattikā, atthi bāhirā* ti. Tattha *ajjhattikā* ti[6] sattasantāna-pariyāpannā niyakajjhattā.[7] *Bāhirā* ti sankhārasantāna-pariyāpannā anindriyabaddhā. *Ajjhattaŋ paccattan* ti ubhayam p' etaŋ niyakajjhattādhivacanam[7] eva. Idāni taŋ sabhāvākārato dassetuŋ *kakkhaḷan* ti ādi vuttaŋ. Tattha kakkhaḷan ti thaddhaŋ. *Kharigatan* ti pharusaŋ. Kakkhaḷassa bhāvo *kakkhaḷattaŋ*. *Kakkhaḷabhāvo* ti kakkhaḷasabhāvo.

Ajjhattaŋ upādinnan ti niyakajjhattasankhātaŋ[7] upādinnaŋ. Upādinnaŋ nāma sarīraṭṭhakaŋ. Sarīraṭṭhakaŋ hi kammasamuṭṭhānaŋ vā hotu mā vā, taŋ sandhāya upādinnam pi atthi anupādinnam pi. Ādinna-gahita-parāmaṭṭhavasena

---

[1] R. sabba. [2] *Vbh.* 82. [3] P.S.R. °attho.
[4] S.R. °attho. [5] P. va. [6] S. *om.* ti. [7] P. niyataj°.

pana sabbam etaŋ[1] upādinnam evāti dassetuŋ ajjhattaŋ upādinnan ti āha.

Idāni tam eva paṭhavīdhātuŋ vatthu-vasena dassetuŋ *seyyathīdaŋ kesā lomā* ti ādi vuttaŋ. Tattha *seyyathīdan* ti nipāto. Tass' attho: yā sā ajjhattikā paṭhavīdhātu, sā katamā? yaŋ vā ajjhattaŋ paccattaŋ kakkhaḷaŋ nāma taŋ kataman ti? *Kesā lomā* ti ādi tassā ajjhattikāya paṭhavīdhātuyā vatthu-vasena pabheda-dassanaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: kesā nāma ajjhattā upādinnā sarīraṭṭhakā kakkhaḷattalakkhaṇā; imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso, lomā nāma . . . pe . . . karīsaŋ nāma. Idha pana avuttam pi Paṭisambhidāmagge pāḷi-ārūḷhaŋ matthalungaŋ āharitvā matthalungaŋ nāma ajjhattaŋ upādinnaŋ sarīraṭṭhakaŋ kakkhaḷattalakkhaṇaŋ, imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso. Parato āpodhātu-ādīnaŋ niddese pittādisu pi es' eva nayo.

Iminā kiŋ dassitaŋ hoti? Dhātu-manasikāro. Imasmiŋ pana dhātumanasikāre kammaŋ katvā vipassanaŋ paṭṭhapetvā uttamatthaŋ arahattaŋ pāpuṇitukāmena kiŋ kattabbaŋ? Catupārisuddhisīlaŋ sodhetabbaŋ. Sīlavato hi kammaṭṭhāna-bhāvanā ijjhati. Tassa sodhana-vidhānaŋ Visuddhimagge vuttanayen' eva veditabbaŋ. Visuddhasīlena pana sīle patiṭṭhāya dasa pubbapalibodhā[2] chinditabbā. Tesam pi[3] chindana-vidhānaŋ Visuddhimagge vuttanayen' eva veditabbaŋ. Chinnapalibodhena[2] dhātumanasikāra-kammaṭṭhānaŋ uggaṇhitabbaŋ. Ācariyenāpi kammaṭṭhānaŋ uggaṇhāpentena sattavidhaŋ uggahakosallaŋ dasavidhañ ca mana sikārakosallaŋ ācikkhitabbaŋ. Antevāsikenāpi ācariyassa santike bahu-vāre sajjhāyaŋ katvā nijjaṭaŋ paguṇaŋ kammaṭṭhānaŋ kātabbaŋ.[4] Vuttaŋ h' etaŋ Aṭṭhakathāyaŋ: Adikammikena bhikkhunā jarāmaraṇā muccitukāmena[5] sattah' ākārehi uggahakosallaŋ icchitabbaŋ, dasah' ākārehi manasikāra-kosallaŋ icchitabban ti.[6]

Tattha vacasā, manasā, vaṇṇato, saṇṭhānato, disato, okāsato, paricchedato ti imehi sattah' ākārehi imasmiŋ dhātumanasikārakammaṭṭhāne uggahakosallaŋ icchitabbaŋ. Anupubbato, nātisīghato, nātisanikato, vikkhepapaṭibāha-

---

[1] S.R. p' etaŋ. [2] P. °paḷi°; H. °dasapaḷi°. [3] S.R. *om.* pi.
[4] S.R. kattabbaŋ. [5] P. muñcitu°. [6] R. *om.* ti.

nato, paṇṇattisamatikkamato, anupubbamuñcanato, lakkhaṇato, tayo ca suttantā ti imehi dasah' ākārehi manasikārakosallaŋ icchitabbaŋ. Tad ubhayam pi[1] parato Satipaṭṭhānavibhange āvibhavissati. Evaŋ uggahitakammaṭṭhānena pana Visuddhimagge vutte[2] aṭṭhārasa senāsanadose vajjetvā pañcangasamannāgate senāsane vasantena attanā pi pañcahi padhāniyangehi samannāgatena pacchābhattaŋ piṇḍapātapaṭikkantena vivittokāsagatena kammaṭṭhānaŋ manasikātabbaŋ. Manasikarontena ca vaṇṇa-saṇṭhāna-disokāsaparicchedа-vasena[3] kesādisu ekekakoṭṭhāsaŋ manasikaritvā avasāne evaŋ manasikāro pavattetabbo: ime kesā nāma sīsakaṭāhapaliveṭhana-camme jātā. Tattha yathā vammikamatthake jātesu kuṇṭhatinesu[4] na vammikamatthako jānāti mayi kuṇṭhatiṇāni[4] jātānī ti. Nāpi[5] kuṇṭhatiṇāni[4] jānanti mayaŋ vammikamatthake jātānī ti. Evam eva[6] na sīsakaṭāhapaliveṭhana-cammaŋ jānāti mayi kesā jātā ti. Nāpi[5] kesā jānanti mayaŋ sīsakaṭāhapaliveṭhanacamme jātā ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti *kesā* nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Lomā sarīraveṭhanacamme jātā. Tattha yathā suññagāmaṭṭhāne jātesu dabbatiṇesu na suññagāmaṭṭhānaŋ jānāti mayi dabbatiṇāni jātānī ti. Nāpi dabbatiṇāni jānanti mayaŋ suññagāmaṭṭhāne jātānī ti, evam eva na sarīraveṭhana cammaŋ jānāti mayi lomā jātā ti. Nāpi lomā jānanti mayaŋ sarīraveṭhanacamme jātā ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti lomā nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Nakhā angulīnaŋ aggesu jātā. Tattha yathā kumārakesu daṇḍakehi madhukaṭṭhike vijjhitvā kīḷantesu na daṇḍakā jānanti amhesu madhukaṭṭhikā ṭhapitā[7] ti. Nāpi madhukaṭṭhikā jānanti mayaŋ daṇḍakesu ṭhapitā ti, evam eva na anguliyo jānanti amhākaŋ aggesu nakhā jātā ti. Nāpi nakhā jānanti mayaŋ angulīnaŋ aggesu jātā ti. Añña-

---

[1] S.R. hi. [2] *Vism.* 118. [3] R. *adds* ca. [4] P.S.R. kuntha°. [5] S.R. na pi *always*. Cf. *Vism.* 353. [6] S.R. evaŋ. [7] P. pātā.

maññaŋ ābhogapaccavekkhanarahita ete dhammā. Iti nakhā nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Dantā hanukaṭṭhikesu jātā. Tattha yathā vaḍḍhakīhi pāsāṇa-udukkhalesu kenacid eva silesajātena bandhitvā ṭhapitatthamabhesu na udukkhalāni jānanti amhesu thambhā ṭhitā ti; nāpi thambhā jānanti mayaŋ udukkhalesu ṭhitā ti, evam eva na hanukaṭṭhikā jānanti amhesu dantā jātā ti; nāpi dantā jānanti mayaŋ hanukaṭṭhikesu jātā ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti dantā nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Taco sakalasarīraŋ pariyonandhitvā ṭhito. Tattha yathā alla-gocamma-pariyonaddhāya mahāvīṇāya na mahāvīṇā jānāti ahaŋ allagocammena pariyonaddhā ti; nāpi allagocammaŋ jānāti mayā mahāvīṇā pariyonaddhā ti; evam eva na sarīraŋ jānāti ahaŋ tacena pariyonaddhan ti; nāpi taco jānāti mayā sarīraŋ pariyonaddhan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti taco nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Maŋsaŋ aṭṭhisanghāṭaŋ anulimpetvā ṭhitaŋ. Tattha yathā mahāmattikāya littāya bhittiyā na bhitti jānāti ahaŋ mahāmattikāya littā ti; nāpi mahāmattikā jānāti mayā mahābhitti littā ti, evam eva na aṭṭhisanghāṭo jānāti ahaŋ navamaŋsapesisatappabhedena maŋsena litto ti; nāpi maŋsaŋ jānāti mayā aṭṭhisanghāṭo litto ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti maŋsaŋ nāma imasmiŋ sarire pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Nahāru[1] sarīrabbhantare aṭṭhīni ābandhamānā ṭhitā. Tattha yathā vallīhi vinaddhesu kuḍḍadārūsu na kuḍḍadārūni jānanti mayaŋ vallīhi vinaddhā ti; nāpi valliyo jānanti amhehi kuḍḍadārūni vinaddhānī ti; evam eva na aṭṭhīni jānanti mayaŋ nhārūhi ābandhānī[2] ti; nāpi nhārū jānanti amhehi aṭṭhīni ābandhānī[2] ti. Aññamaññaŋ

---

[1] Bm. Nhāru *always*.

[2] P.S.R. ābad°.

ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti nahāru nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Aṭṭhīsu paṇhikaṭṭhi gopphakaṭṭhiŋ ukkhipitvā ṭhitaŋ. Gopphakaṭṭhi janghaṭṭhiŋ ukkhipitvā ṭhitaŋ. Janghaṭṭhi ūruṭṭhiŋ[1] ukkhipitvā ṭhitaŋ. Ūruṭṭhi[1] kaṭiṭṭhiŋ ukkhipitvā ṭhitaŋ. Kaṭiṭṭhi piṭṭhikaṇṭakaŋ ukkipitvā ṭhitaŋ. Piṭṭhikaṇṭako gīvaṭṭhiŋ ukkhipitvā ṭhito. Gīvaṭṭhi sīsaṭṭhiŋ ukkhipitvā ṭhitaŋ. Sīsaṭṭhi gīvaṭṭhike patiṭṭhitaŋ. Gīvaṭṭhi piṭṭhikaṇṭake patiṭṭhitaŋ. Piṭṭhikaṇṭako kaṭiṭṭhimhi patiṭṭhito. Kaṭiṭṭhi ūruṭṭhike[1] patiṭṭhitaŋ. Ūrutthi[1] janghaṭṭhike patiṭṭhitaŋ. Janghaṭṭhi gopphakaṭṭhike patiṭṭhitaŋ. Gopphakaṭṭhi paṇhikaṭṭhike patiṭṭhitaŋ. Tattha yathā[2] iṭṭhaka-dāru-gomayādisu[3] sañcayesu na heṭṭhimā heṭṭhimā jānanti mayaŋ uparime uparime ukkhipitvā ṭhitā ti; nāpi uparimā uparimā jānanti mayaŋ heṭṭhimesu heṭṭhimesu patiṭṭhitā ti; evam eva[4] na paṇhikaṭṭhi jānāti ahaŋ gopphakaṭṭhiŋ ukkhipitvā ṭhitan ti. Na gopphakaṭṭhi jānāti ahaŋ janghaṭṭhiŋ ukkhipitvā ṭhitan ti. Na janghaṭṭhi jānāti ahaŋ ūruṭṭhiŋ[1] ukkhipitvā ṭhitan ti. Na ūruṭṭhi[1] jānāti ahaŋ kaṭiṭṭhiŋ ukkhipitvā ṭhitan ti. Na kaṭiṭṭhi jānāti ahaŋ piṭṭhikaṇṭakaŋ ukkhipitvā ṭhitan ti. Na piṭṭhikaṇṭako jānāti ahaŋ gīvaṭṭhiŋ ukkhipitvā ṭhito ti. Na gīvaṭṭhi jānāti ahaŋ sīsaṭṭhiŋ ukkhipitvā ṭhitan ti. Na sīsaṭṭhi jānāti ahaŋ gīvaṭṭhimhi patiṭṭhitan ti. Na gīvaṭṭhi jānāti ahaŋ piṭṭhikaṇṭake patiṭṭhitan ti. Na piṭṭhikaṇṭako jānāti ahaŋ kaṭiṭṭhimhi patiṭṭhito ti. Na kaṭiṭṭhi jānāti ahaŋ ūruṭṭhimhi[1] patiṭṭhitan ti. Na ūruṭṭhi jānāti ahaŋ janghaṭṭhimhi patiṭṭhitan ti. Na janghaṭṭhi jānāti ahaŋ gopphakaṭṭhimhi patiṭṭhitan ti. Na gopphakaṭṭhi jānāti ahaŋ paṇhikaṭṭhimhi patiṭṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti aṭṭhi nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Aṭṭhimiñjaŋ tesaŋ tesaŋ aṭṭhīnaŋ abbhantare ṭhitaŋ. Tattha yathā veḷupabbādīnaŋ anto pakkhittesu sinnavettag-

---

[1] P. ūraṭ°. [2] B. tā. [3] P. iṭṭhakā°. [4] S.R. evaŋ.

gādisu[1] na veḷupabbādīni jānanti amhesu vettaggādīni pakkhittānī ti; nāpi vettaggādīni jānanti mayaŋ veḷupabbādīsu ṭhitānī ti;[2] evam eva[3] na aṭṭhīni jānanti amhākaŋ anto miñjaŋ ṭhitan ti; nāpi miñjaŋ jānāti ahaŋ aṭṭhīnaŋ anto ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti aṭṭhimiñjaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Vakkaŋ galavāṭakato nikkhantena ekamūlena thokaŋ gantvā dvidhā bhinnena thūlanahārunā[4] vinibaddhaŋ hutvā hadayamaŋsaŋ parikkhipitvā ṭhitaŋ. Tattha yathā vaṇṭūpanibandhe ambaphaladvaye na vaṇṭaŋ jānāti mayā ambaphaladvayaŋ upanibandhan[5] ti; nāpi ambaphaladvayaŋ jānāti ahaŋ vaṇṭena upanibandhan[5] ti, evam eva na thūlanahāru[4] jānāti mayā vakkaŋ upanibandhan[5] ti; nāpi vakkaŋ jānāti ahaŋ thūlanahārunā[4] upanibandhan[5] ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkanarahitā ete dhammā. Iti vakkaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Hadayaŋ sarīrabbhantare uraṭṭhipañjaramajjhaŋ nissāya ṭhitaŋ. Tattha yathā jiṇṇasandamānikapañjaraŋ[6] nissāya ṭhapitāya maŋsapesiyā na sandamākikapañjarabbhantaraŋ jānāti maŋ nissāya maŋsapesi ṭhapitā ti; nāpi maŋsapesi jānāti ahaŋ jiṇṇasandamānikapañjarabbhantaraŋ nissāya ṭhitā ti, evam eva[7] na uraṭṭhipañjarabbhantaraŋ jānāti maŋ nissāya hadayaŋ ṭhitan ti; nāpi hadayaŋ jānāti ahaŋ uraṭṭhipañjarabbhantaraŋ nissāya ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti hadayaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Yakanaŋ anto-sarīre dvinnaŋ thanānaŋ abbhantare dakkhiṇapassaŋ nissāya ṭhitaŋ. Tattha yathā ukkhalikapālapassamhi lagge yamakamaŋsapiṇḍe na ukkhalikapālapassaŋ[8] jānāti mayi yamakamaŋsapiṇḍo laggo ti; nāpi yama-

---

[1] S.R. chinna°. [2] P. khittānīti. [3] R. evaŋ. [4] P.S.R. °nahā°.
[5] P.S.R. °baddhan. [6] P.S.R. °pañjarabbhantaraŋ.
[7] S.R. evaŋ *alwaya*. [8] S.R. °kapālaŋ.

kamaŋsapiṇḍo jānāti ahaŋ ukkhalikapālapasse laggo ti, evam eva na thanānaŋ abbhantare dakkhiṇapassaŋ jānāti maŋ nissāya yakanaŋ ṭhitan ti; nāpi yakanaŋ jānāti ahaŋ thanānaŋ abbhantare dakkhiṇapassaŋ nissāya ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti yakanaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Kilomakesu paṭicchannakilomakaŋ hadayañ ca vakkañ ca parivāretvā ṭhitaŋ. Apaṭicchannakilomakaŋ sakalasarīre cammassa heṭṭhato maŋsaŋ pariyonandhitvā ṭhitaŋ. Tattha yathā pilotikapaliveṭhite maŋse na maŋsaŋ jānāti ahaŋ pilotikāya paliveṭhitan ti; nāpi pilotikā jānāti mayā maŋsaŋ paliveṭhitan ti, evam eva na vakka-hadayāni sakalasarīre maŋsañ ca jānāti ahaŋ kilomakena paṭicchannan ti; nāpi kilomakaŋ jānāti mayā vakka-hadayāni sakalasarīre maŋsañ ca paṭicchannan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti kilomakaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākatc suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Pihakaŋ hadayassa vāmapasse udarapaṭalassa matthakapassaŋ nissāya ṭhitaŋ. Tattha yathā koṭṭhakamatthakapassaŋ nissāya ṭhitāya gomayapiṇḍiyā na koṭṭakamatthakapassaŋ jānāti gomayapiṇḍi maŋ nissāya ṭhitā ti; nāpi gomayapiṇḍi jānāti ahaŋ koṭṭakamatthakapassaŋ nissāya ṭhitā ti, evam eva na udarapaṭalassa matthakapassaŋ jānāti pihakaŋ maŋ nissāya ṭhitan ti; nāpi pihakaŋ jānāti ahaŋ udarapaṭalassa matthakapassaŋ missāya ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti pihakaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Papphāsaŋ sarīrabbhantare dvinnaŋ thanānaŋ abbhantare hadayañ ca yakanañ ca paṭicchādetvā olambantaŋ ṭhitaŋ. Tattha yathā jiṇṇakoṭṭhabbhantare olambamāne sakuṇakulāvake na jiṇṇa[1]-koṭṭhabbhantaraŋ[2] jānāti mayi sakuṇakulāvako olambamāno ṭhito ti; nāpi sakuṇakulāvako jānāti ahaŋ jiṇṇakoṭṭhabbhantare[3] olambamāno ṭhito

---

[1] B. jiṇṇaŋ. [2] P.S.R. °taro. [3] P. °taraŋ.

ti, evam eva na sarīrabbhantaraŋ jānāti mayi papphāsaŋ olambamānaŋ ṭhitan ti; nāpi papphāsaŋ jānāti ahaŋ evarūpe sarīrabbhantare olambamānaŋ ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti papphāsaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Antaŋ galavāṭakato karīsamaggapariyante sarīrabbhantare ṭhitaŋ. Tattha yathā lohitadoṇikāya[1] obhujitvā ṭhapite chinnasīsadhamanikaḷevare[2] na lohitadoṇi jānāti mayi dhamanikaḷevaraŋ[3] ṭhitan ti; nāpi dhamanikaḷevaraŋ[3] jānāti ahaŋ lohitadoṇikāya ṭhitan ti evam eva na sarīrabbhantaraŋ jānāti mayi antaŋ ṭhitan ti; nāpi antaŋ jānāti ahaŋ sarīrabbhantare ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti antaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Antaguṇaŋ antantare ekavīsati-antabhoge bandhitvā ṭhitaŋ. Tattha yathā pādapuñchanarajjumaṇḍalakaŋ sibbetvā ṭhitesu[4] rajjukesu na pādapuñchanarajjumaṇḍalakaŋ jānāti rajjukā maŋ sibbetvā[5] ṭhitā ti; nāpi rajjukā jānanti mayaŋ pādapuñchanarajjumaṇḍalakaŋ sibbetvā[5] ṭhitā ti. Evam eva na antaŋ jānāti antaguṇaŋ maŋ ābandhitvā ṭhitan ti; nāpi antaguṇaŋ jānāti ahaŋ antaŋ bandhitvā[6] ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti antaguṇaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Udariyaŋ udare ṭhitaŋ asita-pīta-khāyita-sāyitaŋ. Tattha yathā suvānadoṇiyaŋ[7] ṭhite suvānavamathumhi[7] na suvānadoṇi[7] jānāti mayi suvānavamathu[7] ṭhito ti; nāpi suvānavamathu[7] jānāti ahaŋ suvānadoṇiyaŋ[7] ṭhito ti, evam eva na udaraŋ jānāti mayi udariyaŋ ṭhitan ti; nāpi udariyaŋ jānāti ahaŋ udare ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti udariyaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

---

1 S.R. °doṇiyā. 2 P.S.R. °bare. 3 P.S.R. °baraŋ.
4 S. ṭhapita. 5 S. sibbitvā. 6 H. āban°. 7 S.R. supāna°.

Karīsaŋ pakkāsaya-sankhāte aṭṭhangulaveḷupabbasadise antapariyosāne ṭhitaŋ. Tattha yathā veḷupabbe omadditvā pakkhittāya saṇhapaṇḍumattikāya na veḷupabbaŋ jānāti mayi paṇḍumattikā ṭhitā ti; nāpi paṇḍumattikā jānāti ahaŋ veḷupabbe ṭhitā ti, evam eva na pakkāsayo jānāti mayi karīsaŋ ṭhitan ti; nāpi karīsaŋ jānāti ahaŋ pakkāsaye ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti karīsaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho paṭhavīdhātūti.

Matthalungaŋ[1] sīsakaṭāhabbhantare ṭhitaŋ. Tattha yathā purāṇalābukaṭāhe pakkhittāya piṭṭhapiṇḍiyā na lābukaṭāhaŋ jānāti mayi piṭṭhapiṇḍi ṭhitā ti; nāpi piṭṭhapiṇḍi jānāti ahaŋ lābukaṭāhe ṭhitā ti, evam eva na sīsakaṭāhabbhantaraŋ jānāti mayi matthalungaŋ ṭhitan ti; nāpi matthalungaŋ jānāti ahaŋ sīsakaṭāhabbhantare ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkanarahitā ete dhammā. Iti matthalungaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño missato thaddho paṭhavīdhātūti.

Yaŋ vā pan' aññam pīti iminā āpokoṭṭhāsādisu tīsu anugataŋ paṭhavīdhātuŋ lakkhaṇavasena yevāpanakaŋ paṭhaviŋ katvā dassesi.[2]

Bāhirapaṭhavīdhātuniddese *ayo* ti kāḷalohaŋ.

Lohan ti jātilohaŋ, vijātilohaŋ, kittimalohaŋ, pisācalohan[3] ti catubbidhaŋ. Tattha ayo, sajjhaŋ,[4] suvaṇṇaŋ, tipu, sīsaŋ, tambalohaŋ, vekantakalohan ti imāni satta jātilohāni nāma. Nāganāsikalohaŋ[5] vijātilohaŋ nāma. Kaŋsa-lohaŋ, vaṭṭalohaŋ, ārakūṭan ti tīṇi kittimalohāni nāma. Morakkhakaŋ, puthukaŋ, malinakaŋ, capalakaŋ,[6] selakaŋ, āṭakaŋ, bhallakaŋ,[7] dūsilohan ti aṭṭha pisācalohāni nāma. Tesu pañca jātilohāni pāḷiyaŋ visuŋ vuttān' eva. Tambalohaŋ vekantakan ti imehi pana dvīhi jātilohehi saddhiŋ sesaŋ sabbam pi idha lohan ti veditabbaŋ.

Tipū ti setatipu.

Sīsan ti kāḷatipu.

---

[1] *Omitted in text.* [2] S.R. dasseti. [3] R. vipāsada°.
[4] S.R. sajjhu. [5] S.R. °nāsikā°.
[6] S.R. pacala°. [7] S.R. salla°.

Sajjhan[1] ti rajataŋ.

Muttā ti sāmuddikamuttā.

Maṇīti ṭhapetvā pāḷi-āgate[2] veḷuriyādayo seso jotirasādibhedo sabbo pi mani.

Veḷuriyo ti vaŋsavaṇṇamaṇi.

Sankho ti sāmuddikasankho.

Silā ti kāḷasilā, paṇḍusilā, setasilā ti ādibhedā sabbā pi silā.

Pavāḷaŋ[3] pavāḷam eva.

Rajatan ti kahāpaṇo.

Jātarūpan ti suvaṇṇaŋ.

Lohitanko ti rattamaṇi.

Masāragallan ti kabaramaṇi.

Tiṇādisu bahisārā antamaso nāḷikerādayo pi *tiṇaŋ* nāma. Antosāraŋ antamaso dārukhaṇḍam pi kaṭṭhaŋ nāma.

Sakkharā ti muggamattato yāva muṭṭhippamāṇā marumbā[4] sakkharā nāma. Muggamattato pana heṭṭhā vālikā ti vuccati.

Kaṭhalan ti yaŋ kiñci kapālaŋ.

Bhūmī ti paṭhavī.

Pāsāṇo ti antomuṭṭhiyaŋ asaṇṭhahanato[5] paṭṭhāya hatthippamāṇaŋ asampatto pāsāṇo nāma. Hatthippamāṇato[6] paṭṭhāya[7] upari pabbato nāma.

Yaŋ vā panāti iminā tālaṭṭhi-nāḷikeraphalādi-bhedaŋ sesapaṭhaviŋ[8] gaṇhāti.

Yā ca ajjhattikā paṭhavīdhātu yā ca bāhirā ti iminā dve pi paṭhavīdhātuyo kakkhaḷaṭṭhena lakkhaṇato ekā[9] paṭhavīdhātu evāti dasseti.

Āpodhātuniddesādisu heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbaŋ. *Āpo āpogatan* ti[10] ādisu ābandhanavasena āpo. Tad eva āposabhāvaŋ gatattā āpogataŋ nāma.

Snehavasena[11] *sneho*. So yeva snehabhāvaŋ gatattā *snehagataŋ* nāma.

Bandhanattaŋ rūpassā ti avinibbhogarūpassa bandhanabhāvo.

Pittaŋ semhan ti ādīni pi vaṇṇa-saṇṭhāna-disokāsa-pariccheha-

---

1 S.R. Sajjhun. 2 R. °gata. 3 P. *adds* ti.
4 B.H. marumpā. 5 H. °napāsāṇato. 6 H. *adds* pana.
7 S. *adds* pana. 8 H. paṭhavīdhātuŋ. 9 S.R. *om.*
10 *Vbh.* 83. 11 P.S. Snehana°.

davasena pariggahetvā dhātu-vasen' eva[1] manasikātabbāni. Tatrāyaŋ nayo, pittesu hi abaddhapittaŋ jīvitindriyapaṭibaddhaŋ sakalasarīraŋ vyāpetvā ṭhitaŋ. Baddhapittaŋ pittakosake ṭhitaŋ.[2] Tattha yathā pūvaŋ vyāpetvā[3] ṭhite tele na pūvaŋ jānāti telaŋ maŋ vyāpetvā ṭhitan ti, nāpi[4] telaŋ jānāti ahaŋ pūvaŋ vyāpetvā ṭhitan ti, evam eva na sarīraŋ jānāti abaddhapittaŋ maŋ vyāpetvā ṭhitan ti, nāpi abaddhapittaŋ jānāti ahaŋ sarīraŋ vyāpetvā ṭhitan ti. Yathā ca vassodakena puṇṇe kosātakīkosake na kosātakīkosako jānāti mayi vassodakaŋ ṭhitan ti, nāpi vassodakaŋ jānāti ahaŋ kosātakīkosake ṭhitan ti, evam eva[5] na pittakosako jānāti mayi baddhapittaŋ ṭhitan ti, nāpi baddhapittaŋ jānāti ahaŋ pittakosake ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti pittaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.[6]

Semhaŋ ekapatthapūrappamāṇaŋ[7] udarapaṭale ṭhitaŋ. Tattha yathā upari sañjātaphenapaṭalāya candanikāya na candanikā jānāti mayi pheṇapaṭalaŋ ṭhitan ti, nāpi pheṇapaṭalaŋ jānāti ahaŋ candanikāya ṭhitan ti, evam eva na udarapaṭalaŋ jānāti mayi semhaŋ ṭhitan ti, nāpi semhaŋ jānāti ahaŋ udarapaṭale ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti semhaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Pubbo anibaddhokāso yattha yatth' eva khāṇu-kaṇṭakappaharaṇa-aggijālādīhi abhihate[8] sarīrappadese lohitaŋ saṇṭhahitvā paccati, gaṇḍapiḷakādayo vā uppajjanti, tattha tattha tiṭṭhati. Tattha yathā pharasuppahārādivasena paggharitaniyyāse rukkhe na rukkhassa pharasuppahārādippadesā[9] jānanti amhesu niyyāso ṭhito ti, nāpi niyyāso jānāti ahaŋ rukkhassa pharasuppahārādippadesesu[9] ṭhito ti, evam eva na sarīrassa khāṇu-kaṇṭakādīhi abhihatappadesā[10]

---

[1] R. °visesen' eva. [2] S.R. *om.* [3] P. byā°.
[4] S.R. na pi *always.* [5] P.S.R. evaŋ.
[6] S.R. *add* evaŋ manasikaroti. [7] S. °patta°.
[8] P.B. °haṭe. [9] S.R. *om.* pharasup. [10] B.P. °haṭap°.

jānanti amhesu pubbo ṭhito ti, nāpi pubbo jānāti ahaŋ tesu[1] padesesu ṭhito ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti pubbo nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Lohitaŋ saŋsaraṇalohitaŋ abaddhapittaŋ viya sakalasarīraŋ vyāpetvā ṭhitaŋ. Sannicitalohitaŋ yakanaṭṭhānassa heṭṭhābhāgaŋ pūretvā ekapatthapūraṇappamānaŋ[2] vakka-hadaya-yakana-papphāsāni tementaŋ ṭhitaŋ. Tattha saŋsaraṇalohite abaddhapittasadiso va vinicchayo. Itaraŋ pana yathā jajjarakapālaṭṭhe udake heṭṭhā leḍḍukhaṇḍāni temayamāne[3] na leḍḍukhaṇḍāni jānanti mayaŋ udakena temiyamānā ṭhitā ti,[4] nāpi udakaŋ jānāti ahaŋ leḍḍukhaṇḍāni tememī ti, evam eva na yakanassa heṭṭhābhāgaṭṭhānaŋ vakkādīni vā jānanti mayi lohitaŋ ṭhitaŋ, amhe vā[5] temayamānaŋ ṭhitan ti, nāpi lohitaŋ jānāti ahaŋ yakanassa heṭṭhābhāgaŋ pūretvā vakkādīni temayamānaŋ ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti lohitaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano dvyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Sedo aggisantāpādikālesu kesa-lomakūpavivarāni pūretvā tiṭṭhati c' eva paggharati ca. Tattha yathā udakā abbūḷhamattesu bhisa-muḷāla-kumudanāḷakalāpesu na bhisādi-kalāpavivarāni jānanti amhehi[6] udakaŋ paggharatī ti, nāpi bhisādi-kalāpavivarehi[7] paggharantaŋ udakaŋ jānāti ahaŋ bhisādi-kalāpavivarehi paggharāmī ti, evam eva na kesa-lomakūpavivarāni jānanti amhehi sedo paggharatī ti, nāpi sedo jānāti ahaŋ kesa-lomakūpavivarehi paggharāmī ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti sedo nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Medo thūlassa sakalasarīraŋ pharitvā[8] kisassa janghamaŋ-

---

[1] S.R. khāṇu-kaṇṭakādīhi abhihatesu.
[2] S. °patta; S.R. °pūramattaŋ.
[3] (S.R. temi°).
[4] B. tema°; S.R. temiyāmāti.
[5] B.H. va.
[6] S.R. amhesu.
[7] S.R. °kalāpehi.
[8] S.R. *add* ṭhitaŋ.

sādīni nissāya ṭhito patthinnasneho.[1] Tattha yathā haliddipilotikapaṭicchanne maŋsapuñje na maŋsapuñjo[2] jānāti maŋ nissāya haliddipilotikā ṭhitā ti, nāpi haliddipilotikā jānāti ahaŋ maŋsapuñjaŋ nissāya ṭhitā ti, evam eva na sakalasarīre janghādisu vā maŋsaŋ jānāti maŋ nissāya medo ṭhito ti, nāpi medo jānāti ahaŋ sakalasarīre janghādisu vā maŋsaŋ nissāya ṭhito ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti medo nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto patthinnasneho[3] patthinnayūsabhūto[4] ābandhanākāro āpodhātūti.

Assu yadā sañjāyati, tadā akkhikūpake pūretvā tiṭṭhati vā paggharati vā. Tattha yathā udakapuṇṇesu taruṇatālaṭṭhikūpakesu na taruṇatālaṭṭhikūpakā jānanti amhesu udakaŋ ṭhitan ti, nāpi udakaŋ jānāti ahaŋ taruṇatālaṭṭhikūpakesu ṭhitan ti, evam eva na akkhikūpakā jānanti amhesu assu ṭhitan ti, nāpi assu jānāti ahaŋ akkhikūpakesu ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti assu nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Vasā aggisantāpādikāle hatthatala-hatthapiṭṭhi-pādatala-pādapiṭṭhi-nāsāpuṭa-nalāṭa-aŋsakūṭesu ṭhita-vilīnasneho. Tattha yathā pakkhittatele ācāme na ācāmo jānāti maŋ telaŋ ajjhottharitva ṭhitan ti, nāpi telaŋ jānāti ahaŋ ācāmaŋ ajjhottharitvā ṭhitan ti, evam eva na hatthatalādippadeso jānāti maŋ vasā ajjhottharitvā ṭhitā ti, nāpi vasā jānāti ahaŋ hatthatalādippadese ajjhottharitvā ṭhitā ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti vasā nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Khelo tathārūpe kheḷuppatti-paccaye sati ubhohi kapolapassehi orohitvā jivhāya tiṭṭhati. Tattha yathā abbocchinna-udakanissande nadītīrakūpake na kūpatalaŋ jānāti mayi udakaŋ santiṭṭhatī ti, nāpi udakaŋ jānāti ahaŋ kūpatale

[1] P.S.R. pattiṇṇa°. [2] R. °jaŋ.
[3] P. pattiṇṇa°; S.R. *om.* [4] P. pattiṇṇa°; S.R. *om.* patthinna.

santiṭṭhāmī ti, evam eva na jivhātalaŋ jānāti mayi ubhohi kapolapassehi orohitvā khelo ṭhito ti, nāpi khelo jānāti ahaŋ ubhohi kapolapassehi orohitvā jivhātale ṭhito ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti khelo nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Singhāṇikā yadā sañjāyati tadā nāsāpuṭe pūretvā tiṭṭhati vā paggharati vā. Tattha yathā pūtidadhibharitāya sippikāya na sippikā jānāti mayi pūtidadhi ṭhitan ti, nāpi pūtidadhi jānāti ahaŋ sippikāya ṭhitan ti, evam eva na nāsāpuṭā jānanti amhesu singhāṇikā ṭhitā ti, nāpi singhāṇikā jānāti ahaŋ nāsāpuṭesu ṭhitā ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti singhāṇikā nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Lasikā aṭṭhikasandhīnaŋ abbhañjanakiccaŋ sādhayamānā asītisatasandhīsu ṭhitā. Tattha yathā telabbhañjite akkhe na akkho jānāti maŋ telaŋ abbhañjitvā ṭhitan ti, nāpi telaŋ jānāti ahaŋ akkhaŋ abbhañjitvā ṭhitan ti, evam eva na asītisatasandhayo jānanti lasikā amhe abbhañjitvā ṭhitā ti, nāpi lasikā jānāti ahaŋ asītisatasandhayo abbhañjitvā ṭhitā ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti lasikā nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Muttaŋ vatthissa abbhantare ṭhitaŋ. Tattha yathā candanikāya pakkhitte adhomukhe ravaṇaghaṭe[1] na ravaṇaghato jānāti mayi candanikāraso ṭhito ti, nāpi candanikāraso jānāti ahaŋ ravaṇaghaṭe ṭhito ti, evam eva na vatthi jānāti mayi muttaŋ ṭhitan ti, nāpi muttaŋ jānāti ahaŋ vatthimhi ṭhitan ti. Aññamaññaŋ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti muttaŋ nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Yaŋ vā panāti avasesesu tīsu koṭṭhāsesu[2] āpodhātuŋ[3] san-

---

[1] yavanaghaṭe (?). [2] H. *adds* anugataŋ. [3] *Vbh.* 83.

dhāya vuttaŋ. Bāhira-āpodhātu-niddese mūlaŋ paṭicca nibbatto raso mūlaraso nāma. Khandharasādisu pi es' eva nayo. Khīrādīni pākaṭān' eva.

Yathā pana bhesajjasikkhāpade, evam idha niyamo natthi; yaŋ kiñci khīraŋ[1] khīram eva. Sesesu pi es' eva nayo.

Bhummānīti āvāṭādisu ṭhitaudakāni.

Antalikkhānīti paṭhavi-appattāni vassodakāni.

Yaŋ vā panāti himodaka-kappavināsaka-udaka-paṭhavīsandhāraka-udakādīni idha yevāpanakaṭṭhānaŋ paviṭṭhāni.

Tejodhātu-niddese tejanavasena *tejo*.

Tejo va tejobhāvaŋ gatattā *tejogataŋ*.

Usmā ti uṇhākāro. Usmā va usmābhāvaŋ gatattā *usmāgataŋ*.

Usuman ti caṇḍa-usumaŋ.

Tad eva usumabhāvaŋ gatattā *usumagataŋ*.

Yena cāti yena tejogatena kupitena.[2]

Santappatīti ayaŋ kāyo santappati. Ekāhikajarādi-bhāvena usumajāto hoti.

Yena ca jīrīyatīti[3] yena ayaŋ kāyo jīrīyati.[3] Indriyavekallataŋ balaparikkhayaŋ valipalitādibhāvañ ca pāpuṇāti.

Yena ca pariḍayhatīti yena kupitena[2] ayaŋ kāyo ḍayhati. So ca puggalo ḍayhāmi ḍayhāmī ti kandanto satadhotasappi-gosita-candanādilepanañ[4] c' eva tālavaṇṭavātañ ca paccāsiŋsati.

Yena ca asitapītakhāyitasāyitaŋ sammā pariṇāmaŋ gacchatīti yen' etaŋ asitaŋ vā odanādi, pītaŋ vā pānakādi, khāyitaŋ vā piṭṭhakhajjakādi, sāyitaŋ vā ambapakkamadhuphāṇitādi sammā paripākaŋ gacchati; rasādibhāvena vivekaŋ gacchatīti attho. Ettha ca purimā tayo tejodhātū catusamuṭṭhānā. Pacchimo kamma-samuṭṭhāno va. Ayaŋ tāv' ettha padasaŋvaṇṇanā.

Idaŋ pana manasikāravidhānaŋ: idha bhikkhu yena santappati, ayaŋ imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto paripācanākāro tejodhātūti manasikaroti. Yena jīrīyati,[5] yena pariḍayhati, yena asita-pīta-khāyitasāyitaŋ sammā pariṇāmaŋ gacchati, ayaŋ imasmiŋ sarīre

---

[1] B. *om.* [2] B.H. kuppi°. [3] B.H. jīra°; Vbh. jīrate.
[4] B.H. °gosita°; P. °lepañ. [5] B.H. jīra°.

pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto paripācanākāro tejodhātūti manasikaroti.

Yaŋ vā panāti imasmiŋ sarīre pākatiko eko[1] utu atthi, so yevāpanakaṭṭhānaŋ paviṭṭho.

Bāhiratejodhātu-niddese kaṭṭhaŋ paṭicca pajjalito kaṭṭhupādāno aggi *kaṭṭhaggi* nāma.

Sakalikaggi-ādisu pi es' eva nayo.

Sankāraggī ti kacavaraŋ sankaḍḍhitvā jālāpito kacavaraggi.

*Indaggī*ti asani-aggi.

Aggisantāpo ti jālāya vā vītaccikangārānaŋ[2] vā santāpo.

Suriya-santāpo[3] ti ātapo.

Kaṭṭhasannicaya-santāpo ti kaṭṭharāsiṭṭhāne santāpo. Sesesu pi es' eva nayo.

Yaŋ vā panāti petaggi-kappavināsaggi-nirayaggi-ādayo idha yevāpanakaṭṭhānaŋ paviṭṭhā.

Vāyodhātu-niddese vāyanavasena *vāyo.*[4]

Vāyo va vāyobhāvaŋ gatattā *vāyogataŋ*.

Thambhitattaŋ rūpassā ti avinibbhoga-rūpassa thambhitabhāvo.

Uddhangamā vātā ti uggāra-hikkārādi-pavattakā[5] uddhaŋ ārohanavātā.

Adhogamā vātā ti uccāra-passāvādi-nīharaṇakā adho orohanavātā.

Kucchisayā vātā ti antānaŋ bahi vātā.

Koṭṭhasayā vātā ti antānaŋ[6] anto vātā.

Angamangānusārino vātā ti dhamanījālānusārena[7] sakalasarīre angamangāni anusaṭā[8]* sammiñjana-pasāraṇādi-nibbattakā[9] vātā.

Satthakavātā ti sandhibandhanāni kattariyā chindantā viya pavattavātā.

Khurakavātā ti khurena viya hadayaŋ phālanavātā.

Uppalakavātā ti hadayamaŋsam eva uppāṭanakavātā.

---

* Imamhā ṭhānā yāva vāyodhātuniddesapariyosānā S.R. potthakesu ūnaŋ.

---

1 P. *om.* 2 B.H. °tangā°. 3 B.H. Sūriya° *always.*
4 *Vbh.* 84. 5 P.S.R. °hikkādi°. 6 B. *om.* 7 P.S.R. dhamani°.
8 S.R. anusaraṇavātā. 9 B. samañchana° *always*; H. samiñjana.

Assāso ti anto pavisananāsikāvāto.

Passāso ti bahi nikkhamananāsikāvāto. Ettha ca purimā sabbe catusamuṭṭhānā. Assāsapassāsā cittasamuṭṭhānā va. Ayam ettha padavaṇṇanā.

Idaŋ pana manasikāravidhānaŋ: idha bhikkhu uddhangamādibhede vāte uddhangamādivasena pariggahetvā uddhangamā vātā nāma imasmiŋ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto vitthambhanākāro vāyodhātūti manasikaroti.

Sesesu pi es' eva nayo.

*Yaŋ vā panā*ti sese vāyokoṭṭhāse anugatā vātā idha yevāpanakaṭṭhānaŋ paviṭṭhā.

Bāhiravāyodhātu-niddese *puratthimā vātā* ti puratthimadisato āgatā vātā. Pacchimuttaradakkhiṇesu pi es' eva nayo.

Saha rajena *sarajā*.

Rajavirahitā suddhā *arajā* nāma.

Sītā ti sītautu-samuṭṭhānā, sītavalāhakantare samuṭṭhitā.

Uṇhā ti uṇhautu-samuṭṭhānā, uṇhavalāhakantare samuṭṭhitā.

Parittā ti mandā tanukavātā.

Adhimattā ti balavavātā.

Kāḷā ti kāḷavalāhakantare samuṭṭhitā. Yehi abbhāhato chavivaṇṇo kāḷako hoti, tesaŋ etaŋ adhivacanan ti pi eke.

Verambhavātā[1] ti yojanato upari-vāyana-vātā.

Pakkhavātā ti antamaso makkhikāya pi pakkhāyūhanasamuṭṭhitā vātā.

Supaṇṇavātā ti garuḷavātā. Kāmañ ca ime pi pakkhavātā va, ussadavasena pana visuŋ gahitā.

Tālavaṇṭavātā ti tālapaṇṇehi vā aññena vā kenaci maṇḍalasaṇṭhānena samuṭṭhāpitā vātā.

Vidhūpanavātā ti vījanapattakena[2] samuṭṭhāpitā vātā. Imāni ca tālavaṇṭa-vidhūpanāni anuppannam pi vātaŋ uppādenti, uppannam pi parivattenti.

*Yaŋ vā panā*ti idha pāḷi-āgate ṭhapetvā sesavātā yevāpanakaṭṭhānaŋ paviṭṭhā.

---

[1] P. Verambā°. [2] B.P. bīja°.

Ākāsadhātuniddese appaṭighaṭṭanaṭṭhena na kassatīti akāso,[1] so[2] va[2] *ākāso.*[3]

Ākāso[4] va[4] ākāsabhāvaŋ gatattā *ākāsagataŋ.*

Aghaṭṭanīyatāya *aghaŋ.*

Agham eva aghabhāvaŋ gatattā *aghagataŋ.*

Vivaro ti antaraŋ.

Tad eva[5] vivarabhāvaŋ gatattā *vivaragataŋ.*

*Asamphuṭṭhaŋ maŋsalohitehī*ti maŋsalohitehi nissaṭaŋ.

Kaṇṇacchiddan ti ādi pana tass' eva pabheda-dassanaŋ. Tattha *kaṇṇacchiddan* ti kaṇṇasmiŋ[6] chiddaŋ[6] vivaraŋ[7] maŋsalohitehi asamphuṭṭhokāso. Sesesu pi es' eva nayo.

*Yenā*ti yena vivarena etaŋ asitādibhedaŋ ajjhoharaṇīyaŋ,[6] *ajjhoharati* anto paveseti.

Yatthā ti yasmiŋ antoudarapaṭalasankhāte okāse etad eva catubbidhaŋ ajjhoharanīyaŋ tiṭṭhati.

*Yenā*ti yena vivarena sabbam p' etaŋ vipakkaŋ kasaṭabhāvaŋ āpannaŋ nikkhamati, taŋ udarapaṭalato yāva karīsamaggā vidatthi-caturangulamattaŋ chiddaŋ maŋsalohitehi asamphuṭṭhaŋ nissaṭaŋ ākāsadhātūti veditabbaŋ.

*Yaŋ vā panā*ti ettha cammantaraŋ maŋsantaraŋ nhāruntaraŋ[8] aṭṭhantaraŋ[9] lomantaran ti idaŋ sabbaŋ yevāpanakaṭṭhānaŋ paviṭṭhaŋ.

Bāhiraka-ākāsadhātuniddese *asamphuṭṭhaŋ catūhi mahābhūtehī*ti catūhi mahābhūtehi nissaṭaŋ bhitticchidda-kavāṭacchiddādikaŋ veditabbaŋ. Iminā yasmiŋ ākāse parikammaŋ karontassa catukka-pañcakajjhānāni uppajjanti, taŋ kathitaŋ.

Viññāṇadhātuniddese[10] cakkhuviññāṇasankhātādhātu *cakkhuviññāṇadhātu.* Sesāsu pi es' eva nayo. Iti imāsu chasu dhātūsu pariggahitāsu aṭṭhārasa dhātuyo pariggahitā va honti. Kathaŋ? Paṭhavī-tejo-vāyodhātuggahaṇena tāva phoṭṭhabbadhātu gahitā va hoti. Āpodhātuākāsadhātuggahaṇena dhammadhātu. Viññāṇadhātuggahaṇena tassā purecārika-pacchācārikattā manodhātu gahitā va hoti. Cakkhuviññāṇadhātu-ādayo sutte āgatā eva. Sesā nava āharitvā

---

1 B.R.H. ākāso. 2 B.R.S.H. *om.* 3 B.S.R.H. *om.* 4 P. *om.*
5 S. *om.*; R. vivaram eva. 6 S.R. *om.* 7 S.R. kaṇṇavivaraŋ.
8 P.S.R. nahā°. 9 B.S.R.H. aṭṭhin°. 10 *Vbh.* 85.

dassetabbā. Cakkhuviññāṇadhātuggahaṇena hi tassā nissayabhūtā cakkhudhātu, ārammaṇabhūtā rūpadhātu ca gahitā va honti. Evaŋ sotaviññāṇadhātu-ādiggahaṇena sotadhātu-ādayo ti[1] aṭṭhārasā pi gahitā va honti.

Tāsu dasahi dhātūhi rūpapariggaho[2] hoti. Sattahi arūpapariggaho. Dhammadhātuyā[3] siyā rūpapariggaho, siyā arūpapariggaho. Iti aḍḍhekādasahi dhātūhi rūpapariggaho; aḍḍhaṭṭha-dhātūhi[4] arūpapariggaho ti rūpārūpapariggaho kathito hoti. Rūpārūpaŋ pañcakkhandhā; taŋ hoti dukkhasaccaŋ. Taŋ samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaŋ. Ubhinnaŋ appavatti nirodhasaccaŋ. Taŋ pajānano maggo maggasaccanti idaŋ catusaccakammaṭṭhānaŋ aṭṭhārasadhātuvasena abhiniviṭṭhassa bhikkhuno yāva arahattā matthakaŋ pāpetvā nigamanaŋ kathitan ti veditabbaŋ.

Idāni dutiyachakkaŋ dassento *aparā pi cha dhātuyo* ti ādim āha. Tattha *sukhadhātu dukkhadhātū*ti kāyappasādavatthukāni sukhadukkhāni sappaṭipakkhavasena[5] yugaḷakato dassitāni. Sukhaŋ hi dukkhassa paṭipakkho; dukkhaŋ sukhassa. Yattakaŋ sukhena pharitaṭṭhānaŋ, tattakaŋ dukkhaŋ pharati. Yattakaŋ dukkhena pharitaṭṭhānaŋ, tattakaŋ sukhaŋ pharati.

*Somanassadhātu, domanassadhātū*ti idam pi tath' eva yugalakaŋ kataŋ. Somanassaŋ hi domanassassa paṭipakkho; Domanassaŋ somanassassa. Yattakaŋ somanassena pharitaṭṭhānaŋ, tattakaŋ domanassaŋ pharati. Yattakaŋ domanassena pharitaṭṭhānaŋ, tattakaŋ somanassaŋ pharati.

*Upekkhādhātu avijjādhātū*ti idaŋ pana[6] dvayaŋ sarikkhakavasena yugalakaŋ kataŋ. Ubhayam pi h' etaŋ avibhūtattā sarikkhakaŋ hoti.

Tattha sukhadukkhadhātuggahaṇena taŋ-sampayuttā kāyaviññāṇadhātu, vatthubhūtā kāyadhātu, ārammaṇabhūtā phoṭṭhabbadhātu ca gahitā honti. Somanassa-domanassadhātuggahaṇena taŋ-sampayuttā manoviññāṇadhātu gahitā hoti. Avijjādhātuggahaṇena dhammadhātu gahitā. Upekkhādhatuggahaṇena cakkhu-sota-ghāṇa-jivhāviññāṇadhātu[7]-

---

[1] S.R. *om.* ti.
[2] P.S.R. *add* kathito.
[3] S.R. Aṭṭhadhātuyā.
[4] S.R. °ṭhamāhi; *om.* dhātūhi.
[5] S.R. *om.* sappaṭi.
[6] S.R. pada.
[7] (P. °jivhā-kāya°).

manodhātuyo, tāsaŋ yeva vatth' ārammaṇabhūtā cakkhudhātu-rūpadhātu-ādayo ca gahitā ti evaŋ aṭṭhārasa pi dhātuyo gahitā va honti.

Idāni tāsu dasahi dhātūhi rūpapariggaho ti ādi sabbaŋ heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbaŋ. Evam pi ekassa bhikkhuno yāva arahattā matthakaŋ pāpetvā nigamanaŋ kathitaŋ hotiti veditabbaŋ. *Tattha katamā sukkhadhātu? yaŋ kāyikaŋ sātan* ti ādīni heṭṭhā vuttanayān' eva.

Tatiya-chakke *kāmo*[1] ti dve kāmā vatthukāmo ca kilesakāmo ca.

Tattha kilesakāmaŋ sandhāya kāmapaṭisaŋyuttā dhātu *kāmadhātu*; kāmavitakkass' etaŋ nāmaŋ. Vatthukāmaŋ sandhāya kāmo yeva dhātu *kāmadhātu*; kāmāvacaradhammanam etaŋ nāmaŋ.

Vyāpādapaṭisaŋyuttā dhātu *vyāpādadhātu*. Vyāpādavitakkass' etaŋ nāmaŋ. Vyāpādo va dhātu *vyāpādadhātu*. Dasa-āghātavatthukassa paṭighass' etaŋ nāmaŋ.

Vihiŋsāpaṭisaŋyuttā dhātu *vihiŋsādhātu*. Vihiŋsāvitakkass' etaŋ nāmaŋ. Vihiŋsā yeva dhātu *vihiŋsādhātu*. Parasatta-vihesanass' etaŋ[2] nāmaŋ. Ayaŋ pana heṭṭhā anāgatattā evaŋ atthādivibhāgato veditabbo: vihiŋsanti etāya satte,[3] vihiŋsanaŋ vā etaŋ sattānan ti vihiŋsā. Sā viheṭhanalakkhaṇā, karuṇā-paṭipakkhalakkhaṇā vā; parasantāne ubbegajananarasā, sakasantāne karuṇāviddhaŋsanarasā vā; dukkhāyatana-paccupaṭṭhānā; paṭighapadaṭṭhānā ti veditabbā.

Nekkhammaŋ vuccati lobhā nikkhantattā alobho. Nīvaraṇehi nikkhantattā paṭhamajjhānaŋ. Sabbākusalehi nikkhantattā sabbakusalaŋ.[4]

Nekkhammapaṭisaŋyuttā dhātu *nekkhammadhātu*; nekkhammavitakkass' etaŋ nāmaŋ. Nekkhammam eva dhātu *nekkhammadhātu*; sabbassā pi kusalass' etaŋ nāmaŋ.

Avyāpādapaṭisaŋyuttā dhātu *avyāpādadhātu*; avyāpādavitakkass' etaŋ nāmaŋ. Avyāpādo va dhātu *avyāpādadhātu*; mettāy' etaŋ nāmaŋ.

Avihiŋsāpaṭisaŋyuttā dhātu *avihiŋsādhātu*; avihiŋsāvitak-

---

[1] S.R. kāmā; *Vbh.* 86.
[2] R. °viheṭha°.
[3] S.R. parasatte.
[4] S. sabbaŋ°.

kass' etaŋ nāmaŋ. Avihiŋsā va dhātu *avihiŋsādhātu;* karuṇāy' etaŋ nāmaŋ.

Idāni tam ev' atthaŋ dassetuŋ *tattha katamā kāmadhātū* ti padabhājanaŋ āraddhaŋ. Tattha *paṭisaŋyutto* ti sampayogavasena paṭisaŋyutto. *Takko vitakko* ti ādīni vutt' atthān' eva.

Viheṭhetīti bādheti dukkhāpeti.

Heṭhanā ti pāṇippahārādīhi bādhanā dukkhuppādanā. Balavaheṭhanā *viheṭhanā.*

Hiŋsanti etāyāti *hiŋsanā.* Balavahiŋsanā *vihiŋsanā.*

Rosanā ti ghaṭṭanā.

Virosanā ti balavaghaṭṭanā. Sabbattha vā upasaggena padaŋ vaḍḍhitaŋ.

Upahananti etenāti *upaghāto.*

Paresaŋ upaghāto *parūpaghāto.*

Mettāyanti etāyā ti *metti.*

Mettāyanākāro *mettāyanā.*

Mettāya ayitassa mettā-samangino[1] bhāvo *mettāyitattaŋ.*

Vyāpādena vimuttassa cetaso vimutti *cetovimutti.* Ettha ca purimehi tīhi upacārappattā pi appaṇāppattā pi mettā kathitā. Pacchimena appaṇāppattā va.

Karuṇāyanti etāyā ti *karuṇā.*

Karuṇāyanākāro *karuṇāyanā.*

Karuṇāya ayitassa karuṇā-samangino bhāvo *karunāyitattaŋ.*

Vihiŋsāya vimuttassa cetaso vimutti *cetovimutti.* Idhā pi purimanayen' eva upacārappaṇā-bhedo veditabbo. Ubhayatthā pi ca pariyosānapade mettā karuṇā ti cetovimuttivisesanatthaŋ vuttaŋ.

Ettha ca kāmavitakko sattesu pi uppajjati sankhāresu pi. Ubhayattha uppanno pi kammapathabhedo va. Vyāpādo pana sattesu uppanno yeva kammapathaŋ bhindati, na itaro. Vihiŋsāya pi es' eva nayo. Ettha ca duvidhā kathā sabbasangāhikā c' eva asambhinnā ca. Kāmadhātuggahaṇena hi vyāpāda-vihiŋsādhātuyo pi gahitā. Kāmadhātuyā yeva pana nīharitvā nīharitvā dve pi etā dassitā ti. Ayaŋ tāv' ettha

---

[1] R. mettāya°.

sabbasangāhikakaṭhā. Ṭhapetvā pana vyāpāda-vihiŋsādhātuyo sesā sabbā pi kāmadhātu evāti ayaŋ asambhinnakathā nāma.[1] Nekkhammadhātuggahaṇenā pi avyāpāda-avihiŋsādhātuyo gahitā yeva. Nekkhammadhātuto pana nīharitvā nīharitvā tad' ubhayam pi dassitan ti ayam etthāpi sabbasangāhikakathā.[2] Ṭhapetvā avyāpāda-avihiŋsādhātuyo avasesā nekkhammadhātūti ayaŋ asambhinnakathā nāma. Imāhi ca[1] chahi dhātūhi pariggahitāhi aṭṭhārasa dhātuyo pariggahitā va honti. Sabbā pi hi tā kāmadhātuto va nīharitvā nīharitvā labbhāpetabbā[3] aṭṭhārasadhātuyo va hontīti, tiṇṇaŋ chakkānaŋ vasena aṭṭhārasa honti. Evaŋ pana agahetvā ekekasmiŋ chakke vuttanayena aṭṭhārasa aṭṭhārasa katvā sabbāni tāni aṭṭhārasakāni ekajjhaŋ abhisankhipitvā[4] aṭṭhāras' eva hontīti veditabbā.

Iti imasmiŋ Suttantabhājaniye soḷasa dhātuyo kāmāvacarā; dve tebhūmakā ti evam ettha sammasanacāro[5] va kathito ti veditabbo.

Suttantabhājaniyaŋ.

[*Abhidhammabhājaniya*]

Abhidhammabhājaniye sarūpen' eva sabbā pi dhātuyo dassento *aṭṭhārasa dhātuyo, cakkhudhātu, rūpadhātū* ti[6] ādim āha.

Tattha uddesavāre tāva:

Atthato lakkhaṇādito, kama-tāvatva-sankhyato.[7]
Paccayā atha aṭṭhabbā, veditabbo vinicchayo.

Tattha *atthato* ti cakkhatīti cakkhu. Rūpayatīti rūpaŋ. Cakkhussa viññāṇaŋ cakkhuviññāṇan ti evam ādinā tāva nayena cakkhādīnaŋ visesatthato veditabbo vinicchayo. Avisesena pana vidahati, dhīyate, vidhānaŋ, vidhīyate etāya, ettha vā dhīyatīti dhātu. Lokiyā hi dhātuyo kāraṇabhāvena vavatthitā hutvā suvaṇṇarajatādidhātuyo viya suvaṇṇarajatādiŋ anekappakāraŋ[8] saŋsāradukkhaŋ vida-

---

[1] S.R. *om.* [2] S.R. *add* nāma.
[3] P.S. bhāvetabbā: R. labhā°. [4] S. *om.* abhi. [5] P. °vāro.
[6] *Vbh.* 87. [7] P.S.R. sankhato. [8] S. °pakāra.

hanti. Bhārahārehi[1] ca[2] bhāro[3]viya sattehi dhīyante dhāriyantīti[4] attho. Dukkhavidhānamattam eva c' etā avasavattanato. Etāhi ca karaṇabhūtāhi saŋsāradukkhaŋ[5] sattehi anuvidhīyati; tathā vihitañ c' etaŋ saŋsāradukkhaŋ[6] etāsv' eva dhīyati ṭhapīyatīti attho. Iti cakkhādisu ekeko dhammo yathā-sambhavaŋ vidahati dhīyate ti ādi-attha-vasena dhātūti vuccati. Api ca yathā titthiyānaŋ attā nāma sabhāvato n' atthi, na evam etā; etā pana attano sabhāvaŋ dhārentīti dhātuyo. Yathā ca loke vicittā haritālamanosilādayo silāvayavā dhātuyo ti vuccanti, evam etā pi dhātuyo viya dhātuyo. Vicittā h' ete[7] ñāṇañeyyāvayavā ti. Yathā vā sarīrasankhātassa samudāyassa avayavabhūtesu rasasoṇitādisu aññamaññaŋ visabhāgalakkhaṇaparicchinnesu dhātu-samaññā, evam etesu pi pañcakkhandhasankhātassa attabhāvassa avayavesu dhātu-samaññā veditabbā. Aññamaññavisabhāgalakkhaṇaparicchinnā h' ete cakkhādayo ti. Api ca *dhātū* ti nijjīvamattass' etaŋ adhivacanaŋ. Tathā hi Bhagavā *chadhātuko*[8] *ayaŋ bhikkhu puriso* ti* ādisu jīvasaññāsamūhananatthaŋ dhātu-desanaŋ akāsīti. Tasmā yathāvutten' atthena cakkhu ca taŋ dhātu cāti[9] cakkhudhātu . . . pe . . . manoviññāṇañ ca taŋ dhātu cāti[9] manoviññāṇadhātūti evaŋ tāv' ettha[10] atthato viññātabbo vinicchayo.

Lakkhaṇādito ti cakkhādīnaŋ lakkhaṇādito p' ettha veditabbo vinicchayo. Tāni ca pana nesaŋ lakkhaṇādīni heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbāni.

Kamato ti idhā pi pubbe vuttesu uppattikkamādisu desanākkamo va yujjati. So pan' āyaŋ hetu-phalānupubbavavatthānavasena vutto. Cakkhudhātu rūpadhātūti idaŋ hi dvayaŋ hetu. Cakkhuviññāṇadhātūti phalaŋ. Evaŋ sabbattha kamato veditabbo vinicchayo.

Tāvatvato ti tāvabhāvato. Idaŋ vuttaŋ hoti, tesu tesu hi suttābhidhammapadesesu ābhādhātu, subhadhātu, ākāsānañcāyatanadhātu, viññāṇañcāyatanadhātu, ākiñcaññāya-

---

* *M.* iii. 239.

1 S.R. Āhārehi.
2 P. *om.*
3 S.R. kāyo.
4 P.S.R. °yante ti.
5 P.S.R. *add* vidahati.
6 B.H. *om.*
7 P. h' etā.
8 B.S.R. °turo.
9 S.R. ca.
10 S. evam ettha.

tanadhātu, nevasaññānāsaññāyatanadhātu, saññāvedayitanirodhadhātu, kāmadhātu, vyāpādadhātu, vihiŋsādhātu, nekkhammadhātu, avyāpādadhātu, avihiŋsādhātu, sukhadhātu, dukkhadhātu, somanassadhātu, domanassadhātu, upekkhādhātu, avijjādhātu, ārambhadhātu, nikkamadhātu,[1] parakkamadhātu, hīnadhātu,[2] majjhimadhātu,[3] paṇitadhātu,[4] paṭhavīdhātu, āpodhātu, tejodhātu, vāyodhātu, ākāsadhātu, viññāṇadhātu, sankhatadhātu, asankhatadhātu, anekadhātunānādhātuloko ti evam ādayo aññā pi dhātuyo dissanti.

Evaŋ sati sabbāsaŋ vasena paricchedaŋ akatvā kasmā aṭṭhārasā ti ayam eva paricchedo kato ti ce? Sabhāvato vijjamānānaŋ sabbadhātūnaŋ tad antogadhattā. Rūpadhātu yeva hi ābhādhātu. Subhadhātu pana rūpādipaṭibaddhā. Kasmā? Subhanimittattā. Subhanimittaŋ hi subhadhātu. Tañ ca rūpādivinimuttaŋ na vijjati. Kusalavipākārammaṇā vā rūpādayo eva subhadhātūti rūpādimattam ev' esā. Ākāsānañcāyatanadhātu-ādisu cittaŋ manoviññāṇadhātu. Sesā dhammā dhammadhātu.

Saññāvedayitanirodhadhātu pana sabhāvato n' atthi. Dhātudvayanirodhamattam eva hi sā; kāmadhātu-dhammadhātumattaŋ vā hoti. Yath' āha: *Tattha katamā kāmadhātu? Kāmapaṭisaŋyutto takko*[5] . . . *pe* . . . *micchāsankappo* ti.* Aṭṭhārasa pi dhātuyo vā, yathāha: *heṭṭhato avīcinirayaŋ pariyantaŋ katvā uparito paranimmitavasavattideve anto karitvā yaŋ etasmiŋ antare etthāvacarā ettha pariyāpannā khandhā*[6] *dhātu-āyatanā rūpā vedanā saññā sankhārā viññāṇaŋ, ayaŋ vuccati kāmadhātū* ti.†

Nekkhammadhātu dhammadhātu eva. *Sabbe pi kusalā dhammā nekkhammadhātū* ti vā vacanato manoviññāṇadhātu pi hoti yeva. Vyāpāda-vihiŋsā-avyāpāda-avihiŋsā-sukha-dukkha - somanassa - domanassupekkhā - avijjā - ārambha - nikkama-parakkamadhātuyo dhammadhātu yeva.

Hīnamajjhimapaṇītadhātuyo aṭṭhārasa-dhātumattam eva. Hīnā hi cakkhādayo hīnadhātu. Majjhimapaṇītā cakkhādayo majjhimā ceva paṇītā ca dhātū. Nippariyāyena pana

---

* *Vbh.* 363. † *Ibid.* 86; cf. *Dhs.* § 1280; *Pṭs.* 83.

[1] P. nikkhama°. [2] S.R. hīnā°. [3] S.R. majjhimā°.
[4] S.R. paṇītā°. [5] S.R. *add* vitakko. [6] S.R. °dha.

akusalā dhammadhātu-manoviññāṇadhātuyo hīnadhātu.[1] Lokiyā kusalāvyākatā ubho pi cakkhudhātu-ādayo ca majjhimadhātu.[2] Lokuttarā pana dhammadhātu-manoviññāṇadhātuyo paṇītadhātu.[3]

Paṭhavī-tejo-vāyodhātū[4] phoṭṭhabbadhātu yeva. Āpodhātu ākāsadhātu[5] ca dhammadhātu yeva. Viññānadhātu cakkhuviññāṇādi-satta-viññāṇadhātu-sankhepo yeva. Sattarasa dhātuyo dhammadhātu-ekadeso ca sankhatadhātu. Asankhatadhātu pana[6] dhammadhātu-ekadeso va. Anekadhātunānādhātuloko pana aṭṭhārasa-dhātuppabhedamattam evāti. Iti sabhāvato vijjamānānaŋ sabbadhātūnaŋ tad' antogadhattā aṭṭhāras' eva vuttā ti.

Api ca vijānanasabhāve viññāṇe jīvasaññīnaŋ saññāsamūhananattham pi aṭṭhāras' eva vuttā. Santi hi sattā vijānanasabhāve viññāṇe jīvasaññino. Tesaŋ cakkhu-sota-ghāṇa-jivhā-kāyaviññāṇa[7]-manoviññāṇadhātu-bhedena tassā anekattaŋ, cakkhu-rūpādipaccayāyattavuttitāya aniccatañ ca pakāsetvā dīgharattānusayitaŋ jīvasaññaŋ samūhanitukāmena Bhagavatā aṭṭhārasa dhātuyo pakāsitā. Kiñca bhiyyo, tathā veneyyajjhāsaya-vasena.[8] Ye ca imāya nātisankhepavitthārāya desanāya veneyyā sattā, tad' ajjhāsayavasena ca aṭṭhāras' eva pakāsitā.

Sankhepa-vitthāranayena tathā tathā hi
dhammaŋ pakāsayati esa yathā yathā 'ssa
saddhammatejavihataŋ vilayaŋ khaṇena
veneyya-sattahadayesu tamo payātīti.

Evam ettha tāvatvato veditabbo vinicchayo.

Sankhyato[9] ti cakkhudhātu tāva jātito eko dhammo tveva sankhaŋ[10] gacchati cakkhuppasādavasena. Tathā sota-ghāṇa jivhā-kāya-rūpa-sadda-gandha-rasadhātuyo sotappasādādivasena. Phoṭṭhabbadhātu pana paṭhavī-tejo-vāyo-vasena tayo dhammā ti sankhaŋ[10] gacchati. Cakkhuviññāṇadhātu kusalākusalavipākavasena dve dhammā ti sankhaŋ[10] gacchati.

---

[1] P.R. hīnā°. [2] S.R. majjhimā°. [3] R. paṇītā°.
[4] S. °dhātuyo. [5] S. (*adds* ādayo). [6] S.R. *om.*
[7] S. *om.* viññāṇa; S.R. *add* manodhātu. [8] S.R.H. *add* ca.
[9] P.R. sankhāto. [10] B. sankhyaŋ *always.*

Tathā sota-ghāṇa-jivhā-kāyaviññāṇadhātuyo. Manodhātu pana pañcadvārāvajjana-kusalākusalavipāka-sampaṭicchaṇavasena tayo dhammā ti sankhaŋ[1] gacchati. Dhammadhātu tiṇṇaŋ arūpakkhandhānaŋ soḷasannaŋ sukhumarūpānaŋ asaŋkhatāya ca dhātuyā vasena vīsati dhammā ti sankhaŋ gacchati. Manoviññāṇadhātu[2] sesakusalākusalāvyākataviññāṇa-vasena chasattati-dhammā ti sankhaŋ gacchatīti, evam ettha sankhyato veditabbo vinicchayo.

Paccayā ti cakkhudhātu-ādīnaŋ cakkhuviññāṇadhātu-ādisu paccayato[3] veditabbo vinicchayo. So pan' etesaŋ paccayabhāvo niddesavāre āvibhavissati.

Daṭṭhabbā ti daṭṭhabbato p' ettha vinicchayo veditabbo ti attho. Sabbā eva hi sankhatā dhātuyo pubbantāparantavivittato dhuva-subha-sukattabhāva-suññato paccayāyattavuttito ca daṭṭhabbā. Visesato pan' ettha bheritalaŋ viya cakkhudhātu daṭṭhabbā; daṇḍo viya rūpadhātu; saddo viya cakkhuviññāṇadhātu. Tathā ādāsatalaŋ viya cakkhudhātu; mukhaŋ viya rūpadhātu; mukhanimittaŋ viya cakkhuviññāṇadhātu. Atha vā ucchu-tilāni viya cakkhudhātu; yantacakkayaṭṭhi viya rūpadhātu; ucchurasatelāni viya cakkhuviññāṇadhātu. Tathā adharāraṇī viya cakkhudhātu; attarāraṇī viya rūpadhātu; aggi viya cakkhuviññāṇadhātu. Esa nayo sotadhātu-ādisu.

Manodhātu pana[3] yathāsambhavato cakkhuviññāṇadhātu-ādīnaŋ[4] purecarānucarā viya daṭṭhabbā. Dhammadhātuyā vedanākkhandho sallam iva sūlam iva ca daṭṭhabbo. Saññāsankhārakkhandhā vedanā-sallasūlayogā āturā[5] viya. Puthujjanānaŋ vā saññā āsādukkhajananato rittamuṭṭhi viya. Ayathābhuccanimittaggāhakato vanamigo viya. Sankhārā paṭisandhiyaŋ pakkhipanato angārakāsuyaŋ khipanapuriso viya. Jātidukkhānubandhato rājapurisānubandha-corā[6] viya. Sabbānatthāvahassa khandhasantānassa hetuto visarukkhabījāni viya. Rūpaŋ nānāvidh' upaddavanimittato khuracakkaŋ viya daṭṭhabbaŋ. Asankhatā pana dhātu amatato santato khemato ca daṭṭhabbā. Kasmā? Sabbānattha-paṭipakkhabhūtattā. Manoviññāṇadhātu gahitāram-

---

[1] B. sankhyaŋ *always*. [2] S.R. *add* pana. [3] H. paccayabhāvato.
[4] S.R. °viññāṇādīnaŋ. [5] P. °yogāturā. [6] °baddha° (?).

maṇaŋ muñcitvā pi aññaŋ gahetvā va pavattanato vanamakkaṭo[1] viya duddamanato[2] assakhaḷunko viya yatthakāmanipātito vehāsaŋ khittadaṇḍo viya lobhadosādi-nānappakārakilesa-yogato ranganaṭo viya daṭṭhabbā ti.

Niddesavāre *cakkhuñ ca paṭicca rūpe cāti*[3] idañ ca dvayaŋ paṭicca aññañ ca kiriyamanodhātuñ c' eva sampayutta-khandhattayañ cāti attho. Cakkhuviññāṇadhātuyā hi cakkhu nissayapaccayo hoti; rūpaŋ ārammaṇapaccayo; kiriyamanodhātu vigatapaccayo; tayo arūpakkhandhā sahajātapaccayo. Tasmā esā cakkhuviññāṇadhātu ime cattāro paṭicca uppajjati nāma.

Sotañ ca paṭiccāti ādisu pi es' eva nayo.

Niruddhasamanantarā ti niruddhāya samanantarā.

Tajjā manodhātū ti tasmiŋ ārammaṇe jātā kusalākusalavipākato duvidhā manodhātu, sampaṭicchanakiccā.

Sabbadhammesu vā pana paṭhamasamannāhāro ti etesu cakkhuviññāṇādisu sabbadhammesu uppajjamānesu paṭhamasamannāhāro. Cakkhuviññāṇadhātu-ādīnaŋ vā ārammaṇasankhātesu sabbadhammesu paṭhamasamannāhāro ti ayam ettha attho veditabbo.[4] Etena pañcadvārāvajjanakiccā kiriyamanodhātu gahitā ti veditabbā.

Manodhātuyā pi uppajjitvā niruddhasamanantarā ti ettha *pi*-kāro sampiṇḍanattho, tasmā manodhātuyā pi manoviññāṇadhātuyā pīti ayam ettha attho veditabbo. Tena yā ca vipākamanodhātuyā uppajjitvā niruddhāya samanantarā uppajjati santīraṇakiccā vipākamanoviññāṇadhātu, yā ca tassā uppajjitvā niruddhāya samanantarā uppajjati votthapanakiccā[5] kiriya-manoviññāṇadhātu, yā ca tassā uppajjitvā niruddhāya samanantarā uppajjati javanakiccā manoviññāṇadhātu, sā sabbā pi kathitā hotīti veditabbā.

Manañ ca paṭiccā ti bhavangamanaŋ.

Dhamme cāti catubhūmikadhammārammaṇaŋ.[6]

Uppajjati manoviññāṇan ti sahāvajjanakaŋ javanaŋ nibbattati. Imasmiŋ pana ṭhāne hatthe gahitapañhaŋ nāma gaṇhiŋsu. Mahā-Dhammarakkhitatthero kira nāma Dīghabhāṇakābhayattheraŋ hatthe gahetvā āha *paṭiccāti* nāma

[1] S.R. mahāvana°. [2] P. °damato. [3] *Vbh.* 87.
[4] S.R. *om.* [5] B.H. voṭṭhabbana° *always.* [6] S.R. °bhūma°.

āgataṭṭhāne āvajjanaŋ visuŋ na kātabbaŋ, bhavanganissitakam eva kātabban ti. Tasmā idha mano ti sahāvajjanakaŋ bhavangaŋ. Manoviññāṇan ti javanamanoviññāṇaŋ.

Imasmiŋ pana Abhidhammabhājaniye soḷasa dhātuyo kāmāvacarā; dve catubhūmikā lokiya-lokuttara-missakā kathitā ti.

Abhidhammabhājaniyaŋ.

[*Pañhapucchaka*]

Pañhapucchake[1] aṭṭhārasannaŋ[2] dhātūnaŋ heṭṭhā vuttanayānusāren' eva kusalādibhāvo veditabbo.

Ārammaṇattikesu pana *cha dhātuyo parittārammaṇā* ti[3] idaŋ pana pañcannaŋ cakkhuviññāṇādīnaŋ manodhātuyā ca ekantena pañcasu rūpārammaṇādisu pavattiŋ sandhāya vuttaŋ.

Dve dhātuyo ti vuttānaŋ pana dhammadhātu-manoviññāṇadhātūnaŋ manāyatana-dhammāyatanesu vuttanayen' eva parittārammaṇāditā veditabbā.

Iti imasmim pi Pañhapucchake soḷasa dhātuyo kāmāvacarā; dve catubhūmikā[4] lokiya-lokuttara-missakā kathitā.

Evam ayaŋ Dhātuvibhango pi teparivaṭṭaŋ nīharitvā vabhājetvā desito[5] ti.

Dhātuvibhanganiddeso.

---

[1] B. Pañhā° *always.* [2] S.R. *add* pi. [3] *Vbh.* 90
[4] S. °bhūmakā. [5] S.R. dassito.

[SACCAVIBHANGA
Suttantabhājaniya]

Idāni tad anantare Saccavibhange *cattāri* ti[1] gaṇanaparicchedo.

Ariyasaccānī ti paricchinnadhammanidassanaŋ.

Dukkhaŋ ariyasaccan ti ādimhi pana uddesavāre,

Vibhāgato nibbacana-lakkhaṇādippabhedato,
atth' atthuddhārato c' eva, anūnādhikato tathā,
kamato ariyasaccesu, yaŋ ñāṇaŋ tassa[2] kiccato,
antogadhānaŋ pabhedā, upamāto catukkato,
suññatekavidhādīhi, sabhāga-visabhāgato,
vinicchayo veditabbo, viññunā sāsanakkame.

Tattha *vibhāgato* ti dukkhādīnaŋ hi cattāro cattāro atthā vibhattā tathā avitathā anaññathā, ye dukkhādīni abhisamentehi abhisametabbā. Yath' āha: *Dukkhassa pīḷanaṭṭho, sankhataṭṭho, santāpaṭṭho, vipariṇāmaṭṭho ; ime cattāro dukkhassa dukkhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Samudayassa āyūhanaṭṭho, nidānaṭṭho, saŋyogaṭṭho, palibodhaṭṭho . . . pe . . . nirodhassa nissaraṇaṭṭho, vivekaṭṭho, asankhataṭṭho, amataṭṭho . . . pe . . . maggassa niyyānaṭṭho, hetvaṭṭho,*[3] *dassanaṭṭho, adhipateyyaṭṭho ; ime cattāro maggassa maggaṭṭhā tathā avitathā anaññathā** ti. Tathā *dukkhassa pīḷanaṭṭho, sankhataṭṭho, santāpaṭṭho, vipariṇāmaṭṭho abhisamayaṭṭho*† ti evam ādi. Iti evaŋ vibhattānaŋ catunnaŋ catunnaŋ atthānaŋ vasena dukkhādīni veditabbānīti. Ayaŋ tāv' ettha vibhāgato vinnicchayo veditabbo.[4]

* *Pṭs.* II, p. 104. † *Ibid.* p. 107.

[1] *Vbh.* 99.
[2] Vm. jāti-ādīnaŋ nicchayā ñāṇa.
[3] P.S.R. hetaṭṭho; H. Vm. hetuṭṭho.
[4] S.R. Vm. *om.*

Nibbacanalakkhaṇādippabhedato ti ettha pana nibbacanato tāva idha du iti ayaŋ saddo kucchite dissati. Kucchitaŋ hi puttaŋ duputto ti vadanti. Khaŋ-saddo pana tucche. Tucchaŋ hi ākāsaŋ khan ti vuccati. Idañ ca paṭhāmasaccaŋ kucchitaŋ anekaupaddavādhiṭṭhānato; tucchaŋ bālajanaparikappita - dhuva - subha - sukhattabhāva - virahitato; tasmā kucchitattā tucchattā ca *dukkhan* ti vuccati. Saŋ iti ca[1] ayaŋ saddo samāgamo, sametan ti ādisu saŋyogaŋ dīpeti. U iti ayaŋ saddo uppannaŋ, uditan ti ādisu uppattiŋ. Aya-saddo pana[2] kāraṇaŋ dīpeti. Idañ cāpi dutiyasaccaŋ avasesa-paccaya-samāyoge sati dukkhassuppattikāraṇaŋ. Iti dukkhassa saŋyoge uppattikāraṇattā *dukkhasamudayan* ti vuccati. Tatiyasaccaŋ pana yasmā ni-saddo abhāvaŋ, rodha-saddo ca cārakaŋ dīpeti, tasmā abhāvo ettha saŋsāracārakasankhātassa dukkharodhassa sabbagati-suññattā, samadhigate vā tasmiŋ saŋsāracārakasankhātassa dukkharodhassa abhāvo hoti tappaṭipakkhattā ti pi *dukkhanirodhan* ti vuccati. Dukkhassa vā anuppādanirodhapaccayattā dukkhanirodhan ti.[3] Catutthasaccaŋ pana yasmā etaŋ[4] dukkhanirodhaŋ gacchati, ārammaṇavasena tad abhimukhabhūtattā[5]; paṭipadā ca hoti dukkhanirodhappattiyā[6]; tasmā *dukkhanirodhagāminī paṭipadā* ti vuccati.

Yasmā pan' etāni Buddhādayo ariyā paṭivijjhanti, tasmā *ariyasaccānī* ti vuccanti. Yath' āha: *Cattār' imāni bhikkhave ariyasaccāni. Katamāni . . . pe . . . Imāni kho bhikkhave cattāri ariyasaccāni? Ariyā imāni paṭivijjhanti, tasmā ariyasaccānī ti vuccantī* ti.* Api ca ariyassa saccānī ti pi ariyasaccāni. Yath' āha, *sadevake bhikkhave loke . . . pe . . . manussāya Tathāgato ariyo, tasmā ariyasaccānī ti vuccantī ti.*† Atha vā etesaŋ abhisambuddhattā ariyabhāvasiddhito pi ariyasaccāni. Yath' āha *Imesaŋ kho bhikkhave catunnaŋ ariyasaccānaŋ yathābhūtaŋ abhisambuddhattā Tathāgato arahaŋ sammāsambuddho ariyo ti vuccatī* ti.* Api ca kho pana ari-

* *S.* v, 433, *but not the last sentence.*
† *Ibid.* 435.

[1] S.R.H. *om.* [2] Vm. *om.* [3] S.R. *add* vuccati.
[4] S.R. evaŋ. [5] P.S.R. °mukhī°. [6] S. °nirodhup°.

yāni saccānī ti pi ariyasaccāni. Ariyānī ti tathāni[1] avitathāni avisaŋvādakānī ti attho. Yath' āha *Imāni kho bhikkhave cattāri ariyasaccāni tathāni avitathāni anaññathāni, tasmā ariyasaccānī ti vuccantī* ti* evam ettha *nibbacanato* vinicchayo veditabbo.

Kathaŋ *lakkhaṇādippabhedato?* Ettha hi bādhanalakkhaṇaŋ dukkhasaccaŋ, santāpana-rasaŋ, pavatti-paccupaṭṭhānaŋ. Pabhavalakkhaṇaŋ samudayasaccaŋ, anupacchedakaraṇa-rasaŋ, palibodhapaccupaṭṭhānaŋ. Santi-lakkhaṇaŋ nirodhasaccaŋ, accutirasaŋ, animittapaccupaṭṭhānaŋ. Niyyānalakkhaṇaŋ maggasaccaŋ, kilesappahānakaraṇarasaŋ, vuṭṭhānapaccupaṭṭhānaŋ. Api ca pavatti-pavattaka[2]-nivattinivattaka[2]-lakkhaṇāni paṭipāṭiyā. Tathā sankhata-taṇhāasankhata-dassana-lakkhaṇāni cāti evam ettha lakkhaṇādippabhedato vinicchayo veditabbo.

Atthatthuddhārato c' evā ti ettha pana atthato tāva ko saccaṭṭho ti ce? Yo paññācakkhunā upaparikkhamānānaŋ māyā va viparīto, marīcī va visaŋvādako, titthiyānaŋ attā va anupalabbhasabhāvo ca na hoti; atha kho bādhana-pabhava-santi-niyyānappakārena[3] tacchāviparītabhūtabhāvena ariyañāṇassa gocaro hoti yeva; esa aggilakkhaṇaŋ viya lokapakati viya ca tacchāviparitabhūtabhāvo saccaṭṭho ti veditabbo. Yath' āha: *idaŋ dukkhan ti bhikkhave tatham etaŋ avitatham etaŋ anaññatham etan* ti* vitthāro. Api ca:

> Nābādhakaŋ yato dukkhaŋ, dukkhā aññaŋ na bādhakaŋ,
> bādhakattaniyāmena, tato saccam idaŋ mataŋ.
> taŋ vinā nāññato dukkhaŋ, na hoti na ca taŋ tato,
> dukkhahetu-niyāmena iti saccaŋ visattikā.
> nāññā nibbāṇato santi, santaŋ na ca na taŋ yato,
> santabhāvaniyāmena, tato saccam idaŋ mataŋ.
> maggā aññaŋ na niyyānaŋ, aniyyāno[4] na cāpi so,
> tacchaniyyānabhāvattā,[4] iti so saccasammato.
> iti tacchāvipallāsa-bhūtabhāvaŋ catūsu[5] pi,
> dukkhādisv' avisesena saccaṭṭhaŋ āhu paṇḍitā ti.

* *S.* v, 431.

[1] S.R. *om.* [2] Vm. °tana. [3] P.S.R. °nīyānap°.
[4] Vm. °nīyā°. [5] S.R. Vm. catus-v' api.

Evaŋ *atthato* vinicchayo veditabbo.

Kathaŋ *atthuddhārato*? Idhāyaŋ saccasaddo anekesu atthesu dissati; seyyathīdaŋ? *Saccaŋ bhaṇe na kujjheyyā* ti ādisu vācāsacce. *Sacce ṭhitā samaṇabrāhmaṇā* ti[1] ādisu viratisacce. *Kasmā nu saccāni vadanti nānā, pavādiyāse kusalā vadānā* ti ādisu diṭṭhisacce. *Ekaŋ*[2] *hi saccaŋ na dutiyam atthī*[3] ti ādisu paramatthasacce, nibbāṇe c' eva magge ca. *Catunnaŋ saccānaŋ kati kusalā*[4] ti ādisu ariyasacce. Svāyam idhā pi ariyasacce vattatīti evam ettha atthuddhārato pi vinicchayo veditabbo.

Anūnādhikato ti kasmā pana cattār' eva ariyasaccāni vuttāni anūnāni anadhikānī ti ce? Aññassāsambhavato, aññatarassa ca anapaneyyabhāvato.[5] Na hi etehi aññaŋ adhikaŋ vā, etesaŋ vā ekam pi apanetabbaŋ sambhoti. Yath' āha: *Idha bhikkhave āgaccheyya samaṇo vā brāhmaṇo vā n' etaŋ*[6] *dukkhaŋ ariyasaccaŋ, aññaŋ dukkhaŋ ariyasaccaŋ, yaŋ samaṇena Gotamena desitaŋ*[7]; *aham etaŋ*[8] *dukkhaŋ ariyasaccaŋ ṭhapetvā aññaŋ dukkhaŋ ariyasaccaŋ paññapessāmī ti n' etaŋ ṭhānaŋ vijjatī* ti* ādi. Yathā c' āha: *Yo hi koci bhikkhave samaṇo vā brāhmaṇo vā evaŋ vadeyya n' etaŋ*[6] *dukkhaŋ paṭhamaŋ ariyasaccaŋ yaŋ samaṇena Gotamena desitaŋ, aham etaŋ dukkhaŋ paṭhamaŋ ariyasaccaŋ paccakkhāya aññaŋ dukkhaŋ paṭhamaŋ ariyasaccaŋ paññapessāmī ti n' etaŋ ṭhānaŋ vijjatī* ti* ādi.

Api ca pavattim ācikkhanto Bhagavā sahetukaŋ ācikkhi, nivattiñ ca sa-upāyaŋ. Iti pavatti-nivatti-tad' ubhayahetūnaŋ etaparamato[9] cattār' eva vuttāni. Tathā pariññeyya-pahātabba-sacchikātabba-bhāvetabbānaŋ; taṇhāvatthu-taṇhā-taṇhānirodha-taṇhānirodhupāyānaŋ; ālayālayarāmatā-ālayasamugghāta-ālayasamugghātupāyānañ ca vasenāpi cattār' eva vuttānī ti evam ettha anūnādhikato vinicchayo veditabbo.

Kamato ti ayam pi desanākkamo va. Ettha ca oḷārikattā sabbasattasādhāraṇattā ca suviññeyyan ti dukkhasaccaŋ

* *S.* v, 428 (bhikkhu *for* bhikkhave).

1 S.R. Vm. cāti. 2 P. Ekam. 3 Vm. *om.* atthi.
4 S.R. *add* Kati akusalā? 5 Vm. apaneyyābhāvato.
6 S.R. n' edaŋ. 7 Vm. *om.* 8 S.R. idaŋ. 9 B.H. etappa°.

paṭhamaŋ vuttaŋ. Tass' eva hetudassanatthaŋ tad anantaraŋ samudayasaccaŋ. Hetunirodhā phalanirodho ti ñāpanatthaŋ tato nirodhasaccaŋ. Tad adhigamupāyadassanatthaŋ ante maggasaccaŋ. Bhavasukhassādagadhitānaŋ[1] vā sattānaŋ saŋvegajananatthaŋ paṭhamaŋ dukkham āha. Taŋ n' eva akataŋ āgacchati, na issaranimmānādito hoti, ito pana hotīti ñāpanatthaŋ tad anantaraŋ samudayaŋ. Tato[2] sahetukena dukkhena abhibhūtattā saŋviggamānasānaŋ[3] dukkhanissaraṇa-gavesīnaŋ nissaraṇadassanena assāsajananatthaŋ[4] nirodhaŋ. Tato nirodhādhigamatthaŋ nirodhasampāpakaŋ maggan ti evam ettha kamato[5] vinicchayo veditabbo.

Ariyasaccesu yaŋ ñāṇaŋ tassa kiccato ti saccañāṇakiccato[6] pi[7] vinicchayo veditabbo ti attho. Duvidhaŋ hi saccañāṇaŋ anubodhañāṇañ ca[8] paṭivedhañāṇañ ca. Tattha anubodhañāṇaŋ lokiyaŋ, anussavādi-vasena nirodhe magge ca pavattati. Paṭivedhañāṇaŋ lokuttaraŋ, nirodham ārammaṇaŋ katvā kiccato cattāri pi saccāni paṭivijjhati. Yath' āha: *yo bhikkhave dukkhaŋ passati, dukkhasamudayam pi so passati, dukkhanirodham pi passati, dukkhanirodhagāminī-paṭipadam pi passatī* ti* sabbaŋ vattabbaŋ.[9] Yaŋ pan' etaŋ lokiyaŋ, tattha dukkhañāṇaŋ pariyuṭṭhānābhibhavavasena[10] pavattamānaŋ sakkāyadiṭṭhiŋ nivatteti; samudayañāṇaŋ ucchedadiṭṭhiŋ; nirodhañāṇaŋ sassatadiṭṭhiŋ; maggañāṇaŋ akiriyadiṭṭhiŋ. Dukkhañāṇaŋ vā dhuva-subha-sukhattabhāvarahitesu khandesu dhuva-subha-sukhattabhāvasaññā-sankhātaŋ[11] phale vippaṭipattiŋ; samudayañāṇaŋ issara-padhāna-[12] kāla-sabhāvādīhi[13] loko pavattatīti akāraṇe kāraṇābhimānappavattaŋ hetumhi vippaṭipattiŋ; nirodhañāṇaŋ arūpaloka[14]-lokathūpikādisu[15] apavaggagāhabhūtaŋ[16] nirodhe vippaṭipattiŋ; maggañāṇaŋ kāmasukhallika-attakilamathānuyogappa-

* *S.* v, 437.

[1] P.S.R. °gathi°; H. °gedhikānaŋ. [2] R. tathā.
[3] S.R. *add* sattānaŋ. [4] S.R. assāda°. [5] S.R.H. *add* pi.
[6] S.R.H. °ñaṇassa°. [7] P. *om.* [8] Vm. *om.* ca.
[9] P.S.R. vitthāretabbaŋ. [10] S.R. °bhavana°.
[11] Vm. *om.* saññā. [12] B.H. °paṭṭhāna. [13] S. kāla-bhāvādīhi.
[14] P. °loke. [15] B. °thūvikā°. [16] P. gāhahetubhūtaŋ.

bhede avisuddhimagge visuddhimaggagāhavasena pavattaŋ upāye vippaṭipattiŋ nivatteti. Ten' etaŋ vuccati:

> Loke lokappabhave lokatthagame sive ca tad' upāye,
> sammuyhati tāva naro, na vijānāti yāva saccānī ti.

Evam ettha ñāṇakiccato pi[1] vinicchayo veditabbo.

Antogadhānaŋ pabhedā ti dukkhasaccasmiŋ hi[2] ṭhapetvā taṇhañ c' eva anāsavadhamme ca sesā sabbadhammā antogadhā.[3] Samudayasacce chattiŋsa taṇhāvicaritāni. Nirodhasaccaŋ asammissaŋ. Maggasacce sammādiṭṭhi-mukhena vīmaŋsiddhipāda-paññindriya-paññābala-dhammavicayasambojjhangāni; sammāsankappāpadesena tayo nekkhammavitakkādayo; sammāvācāpadesena cattāri vacīsucaritāni; sammākammantāpadesena tīṇi kāyasucaritāni, sammā-ājīvamukhena[4] appicchatā santuṭṭhitā ca; sabbesaŋ yeva vā etesaŋ sammāvācā-kammantājīvānaŋ ariyakantasīlattā sīlassa[5] ca saddhā-hatthena paṭiggahetabbattā tesaŋ atthitāya ca[6] atthibhāvato saddhindriya-saddhābala-chandiddhipādā; sammāvāyāmāpadesena catubbidhasammappadhāna-viriyindriya-viriyabala-viriyasambojjhangāni[7]; sammāsati-apadesena catubbidhasatipaṭṭhāna-satindriya-satibala-satisambojjhangāni[8]; sammāsamādhi-apadesena savitakkasavicārādayo tayo tayo[9] samādhī cittasamādhi-samādhindriya-samādhibala-pītipassaddhi-samādhi-upekkhāsambojjhangāni antogadhānīti[10]; evam ettha antogadhānaŋ[10] pabhedā pi vinicchayo veditabbo.

Upamāto ti bhāro viya hi dukkhasaccaŋ daṭṭhabbaŋ. Bhārādānam iva samudayasaccaŋ. Bhāranikkhepanam iva nirodhasaccaŋ. Bhāranikkhepanupāyo viya maggasaccaŋ. Rogo viya ca dukkhasaccaŋ. Roganidānam iva samudayasaccaŋ. Rogūpasamo[11] viya nirodhasaccaŋ. Bhesajjam iva maggasaccaŋ. Dubbhikkham iva vā dukkhasaccaŋ. Dubbuṭṭhi viya samudayasaccaŋ. Subhikkham iva nirodhasac-

---

[1] S.R. *om.* [2] P. °saccamhi. [3] S.R. °gatā; Vm. °gadhā va.
[4] S.R. Vm. sammājīva°. [5] Vm. ariyakantasīlassa.
[6] S.R. Vm. H. *om.* [7] B.H. vīriya° *always.*
[8] H. °dhassatipaṭṭhānassatindriyassatibalassatisam°.
[9] R. Vm. *om.* [10] S.R. °gatā°. [11] H. Vm. Rogavupa°.

caŋ. Suvuṭṭhi viya maggasaccaŋ. Api ca[1] verī-veramūla-verasamugghāta-verasamugghātūpāyehi[2]; visarukkha-rukkhamūla-mūlupaccheda-tadupacchedupāyehi[3]; bhaya-bhaya-mūla-nibbhaya-tad' adhigamupāyehi; orimatīra-mahogha-pārimatīra-taŋsampāpakavāyāmehi ca yojetvā p' etāni upamāto veditabbānīti evam ettha upamāto vinicchayo veditabbo.

Catukkato ti atthi c' ettha dukkhaŋ na ariyasaccaŋ; atthi ariyasaccaŋ na dukkhaŋ; atthi dukkhañ c' eva ariyasaccañ ca; atthi n' eva dukkhaŋ na ariyasaccaŋ. Esa nayo samudayādisu. Tattha maggasampayuttā dhammā sāmaññaphalāni ca *yad aniccaŋ taŋ dukkhan* ti vacanato sankhāra-dukkhatāya dukkhaŋ, na ariyasaccaŋ. Nirodho ariyasaccaŋ, na dukkhaŋ. Itaraŋ pana ariyasaccadvayaŋ siyā dukkhaŋ aniccato, na pana yassa pariññāya Bhagavati brahmacariyaŋ vussati, tathatthena.[4] Sabbākārena pana upādānakkhan-dhapañcakaŋ[5] dukkhañ c' eva ariyasaccañ ca, aññatra taṇhāya. Maggasampayuttā dhammā sāmaññaphalāni ca yassa pariññatthaŋ Bhagavati brahmacariyaŋ vussati tathatthena[6] n' eva dukkhaŋ na ariyasaccaŋ. Evaŋ samudayādisu pi yathā-yogaŋ yojetvā catukkato p' ettha vinicchayo veditabbo.

Suññatekavidhādīhī ti ettha suññato tāva paramatthena hi sabbān' eva saccāni vedaka-kāraka-nibbuta-gamakābhā-vato suññānīti veditabbāmi. Ten' etaŋ vuccati:

> Dukkham eva hi na koci dukkhito.
> kārako[7] na kiriyā va[8] vijjati.
> atthi nibbuti, na nibbuto pumā.
> maggam atthi, gamako na vijjatīti.

Atha vā:

> Dhuva-subha-sukhatta-suññaŋ
> purimadvayam; attasuññam amatapadaŋ;
> dhuva-sukha-atta-virahito[9]
> maggo iti suññatā tesu.

---

[1] H. *adds* loke. [2] S.R. *om. from* verī-. [3] H. °chedanupā°.
[4] S.R. tathathena; Vm. tathaṭṭhena. [5] S.R. upādinna°.
[6] P.S.R. tathattena; Vm. tathaṭṭhena. [7] S.R. *add* ca.
[8] P. Vm. ca. [9] P °attarahito.

Nirodhasuññāni vā tīṇi. Nirodho ca sesattaya-suñño, phalasuñño vā. Ettha hetu-samudaye dukkhassābhāvato[1], magge ca nirodhassa, na phalena sagabbho pakati-vādīnaŋ pakati viya. Hetu-suññañ ca phalaŋ dukkha-samudayānaŋ nirodha-maggānañ ca asamavāyā. Na hetusamavetaŋ hetuphalaŋ hetu-phalasamavāyādīnaŋ[2] dvi-aṇukādīni viya. Ten' etaŋ vuccati:

Tayam idha nirodhasuññaŋ; tayena tenāpi nibbuti suññā.
suñño phalena hetu; phalam pi taŋ hetunā suññan ti.

Evaŋ tāva suññato vinicchayo veditabbo.

Ekavidhādīhī ti sabbam eva c' ettha dukkhaŋ ekavidhaŋ pavattibhāvato; duvidhaŋ nāma-rūpato; tividhaŋ kāmarūpārūpūpapattibhavabhedato; catubbidhaŋ catu-āhārabhedato, pañcavidhaŋ pañcupādānakkhandhabhedato. Samudayo pi ekavidho pavattakabhāvato; duvidho diṭṭhi-sampayuttāsampayuttato; tividho kāma-bhava-vibhava-taṇhā-bhedato; catubbidho catumaggappaheyyato; pañcavidho rūpābhinandanādibhedato; chabbidho chataṇhākāya-bhedato. Nirodho pi ekavidho asankhatadhātubhāvato. Pariyāyena pana duvidho saupādisesa-anupādisesato[3]; tividho bhavattaya-vūpasamato; catubbidho catumaggādhigamanīyato[4]; pañcavidho pañcābhinandanavūpasamato; chabbidho chataṇhākāyakkhayabhedato. Maggo pi ekavidho bhāvetabbato; duvidho samatha-vipassanā-bhedato, dassana-bhāvanābhedato vā; tividho khandhattayabhedato.

Ayaŋ hi sappadesattā nagaraŋ viya rajjena nippadesehi tīhi khandhehi sangahito. Yath' āha: *Na kho āvuso Visākha ariyena aṭṭhangikena maggena tayo khandhā sangahitā; tīhi ca kho āvuso Visākha khandhehi ariyo aṭṭhangiko maggo sangahito. Yā c' āvuso Visākha sammā-vācā, yo ca sammā-kammanto, yo ca sammā-ājīvo, ime dhammā sīlakkhandhe sangahitā. Yo ca sammā-vāyāmo, yā ca sammā-sati, yo ca sammā-samādhi, ime dhammā samādhikkhandhe sangahitā. Yā ca sammā-diṭṭhi, yo ca sammā-sankappo, ime dhammā*

[1] P. °sa abhā°.
[2] Vm. °samayādīnaŋ.
[3] Vm. °sesabhedato.
[4] H. °gādigama°.

*paññākkhandhe sangahitā** ti. Ettha hi sammā-vācādayo tayo sīlam eva, tasmā te sajātito[1] sīlakkhandhena sangahitā. Kiñcāpi hi pāḷiyaŋ sīlakkhandhe ti bhummena niddeso kato, attho pana karaṇavasen' eva veditabbo. Sammāvāyāmādīsu pana[2] tīsu[2] samādhi attano dhammatāya ārammaṇe ekaggabhāvena appetuŋ na sakkoti, viriye[3] pana paggahakiccaŋ sādhente[4] satiyā ca apilāpanakiccaŋ sādhentiyā laddhupakāro hutvā sakkoti.

Tatrāyaŋ upamā: yathā hi nakkhattaŋ kīḷissāmā ti uyyānaŋ paviṭṭhesu tīsu sahāyesu eko supupphitaŋ campakarukkhaŋ disvā hatthaŋ ukkhipitvā pi gahetuŋ na sakkuṇeyya; ath' assa dutiyo oṇamitvā piṭṭhiŋ dadeyya, so tassa, piṭṭhiyaŋ ṭhatvā pi kampamāno gahetuŋ na sakkuṇeyya, ath' assa itaro aŋsakūṭaŋ upaṇāmeyya; so ekassa piṭṭhiyaŋ ṭhatvā ekassa aŋsakūṭaŋ olubbha yathā-ruci[5] pupphāni ocinitvā piḷandhitvā nakkhattaŋ kīḷeyya; evaŋ sampadam idaŋ daṭṭhabbaŋ. Ekato uyyānaŋ paviṭṭhā tayo sahāyā viya hi ekato jātā sammāvāyāmādayo tayo dhammā. Supupphitacampakarukkho[6] viya ārammaṇaŋ. Hatthaŋ ukkhipitvā pi gahetuŋ asakkonto viya attano dhammatāya ārammaṇe ekkaggabhāvena appetuŋ asakkonto samādhi. Piṭṭhiŋ datvā onatasahāyo viya vāyāmo. Aŋsakūṭaŋ datvā ṭhitasahāyo viya sati. Yathā tesu ekassa piṭṭhiyaŋ ṭhatvā ekassa aŋsakūṭaŋ olubbha itaro yathā-ruci pupphaŋ gahetuŋ sakkoti, evam eva[7] viriye[8] paggahakiccaŋ sādhente satiyā ca apilāpanakiccaŋ sādhentiyā laddhupakāro[9] samādhi sakkoti ārammaṇe ekaggabhāvena appetuŋ; tasmā samādhi yev' ettha sajātito samādhikkhandhena sangahito; vāyāmasatiyo pana kiriyato sangahitā honti.

Sammādiṭṭhi-sammāsankappesu pi paññā attano dhammatāya aniccaŋ dukkhaŋ anattā ti ārammaṇaŋ nicchetuŋ na sakkoti, vitakke pana ākoṭetvā ākoṭetvā dente sakkoti. Kathaŋ? Yathā hi heraññiko kahāpaṇaŋ hatthe ṭhapetvā

* *M*. i. 301

[1] P.S.R. sañjātito. [2] S.R. *om.* [3] P. viriyena.
[4] B.P. °tena. [5] S.R. Vm. °ruciŋ. [6] S.R. Vm. °campako.
[7] S.R. evaŋ. [8] P.S.R. viri° *always*. [9] H. *adds* hutvā.

sabbabhāgesu oloketukāmo samāno na cakkhu talen' eva parivattetuŋ sakkoti, angulipabbehi pana parivattetvā parivattetvā ito c' ito ca oloketuŋ sakkoti, evam eva na paññā attano dhammatāya aniccādivasena ārammaṇaŋ nicchetuŋ sakkoti, abhiniropana-lakkhaṇena pana āhananapariyāhananarasena vitakkena ākoṭentena viya parivattentena viya ca ādāya ādāya[1] dinnam eva nicchetuŋ sakkoti; tasmā idhā pi[2] sammādiṭṭhi yeva sajātito paññākkhandhena sangahitā, sammā-sankappo pana kiriyato sangahito[3] hoti.

Iti imehi tīhi khandhehi maggo sangahaŋ gacchati; tena vuttaŋ tividho khandhattaya-bhedato ti.

Catubbidho sotāpatti-maggādivasena.[4]

Api ca sabbān' eva saccāni ekavidhāni avitathattā, abhiññeyyattā vā. Duvidhāni lokiya-lokuttarato; sankhatāsankhatato ca.[5] Tividhāni dassanabhāvanāhi pahātabbato, appahātabbato, neva pahātabba-nāpahātabbato[6] ca. Catubbidhāni pariññeyyādi-bhedato ti evam ettha ekavidhādīhi vinicchayo veditabbo.

Sabhāgavisabhāgato ti sabbān' eva ca[3] saccāni aññamaññaŋ[7] sabhāgāni, avitathato attasuññato dukkarapaṭivedhato ca. Yath' āha: *Taŋ kiŋ maññasi Ānanda? Katamaŋ nu kho dukkarataraŋ vā durabhisambhavataraŋ vā, yo vā dūrato va sukhumena tāḷacchiggaḷena asanaŋ atipāteyya ponkhānuponkhaŋ avirādhitaŋ, yo vā satadhā[8] bhinnassa vālassa koṭiyā koṭiŋ paṭivijjheyyā ti? Etad eva bhante dukkarataraň c' eva durabhisambhavataraň ca, yo satadhā[8] bhinnassa vālassa koṭiyā koṭiŋ paṭivijjheyyāti. Tato kho te Ānanda duppaṭivijjhataraŋ paṭivijjhanti, ye idaŋ dukkhan ti yathābhūtaŋ paṭivijjhanti . . . pe . . . ayaŋ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaŋ paṭivijjhantī* ti.* Visabhāgāni salakkhaṇavavatthānato. Purimāni ca dve sabhāgāni duravagāhattena[9] gambhīrattā lokiyattā sāsavattā ca; visabhāgāni

* *S.* v, 454.

[1] S. *om.*; Vm. H. ādāyādāya. [2] S.R. idha; *om.* pi. [3] S.R. *om.*
[4] R. sotāpattādimaggavasena; S.H. sotāpannādimaggavasena.
[5] Vm. vā. [6] Vm. *om.* [7] S.R. Vm. °mañña.
[8] S.R. sattadhā. [9] B.P.S.R. °hatthena.

phalahetu-bhedato, pariññeyya-pahātabbato ca. Pacchimāni pi dve sabhāgāni gambhīrattena[1] duravagāhattā lokuttarattā anāsavattā ca. Visabhāgāni visaya-visayībhedato sacchikātabba-bhāvetabbato ca. Paṭhama-tatiyāni cāpi sabhāgāni phalāpadesato, visabhāgāni sankhatāsankhatato. Dutiya-catutthāni cāpi sabhāgāni hetu-apadesato; visabhāgāni ekantakusalākusalato. Paṭhama-catutthāni cāpi sabhāgāni sankhatato; visabhāgāni lokiyalokuttarato. Dutiyatatiyāni cāpi sabhāgāni neva-sekkha-nāsekkhabhāvato;[2] visabhāgāni sārammaṇānārammaṇato.

Iti evaŋ pakārehi, nayehi ca vicakkhaṇo
vijaññā ariyasaccānaŋ, sabhāgavisabhāgatan ti.

Idāni sankhepato uddiṭṭhāni dukkhādīni vibhajitvā dassetuŋ ayaŋ *Tattha katamaŋ dukkhaŋ ariyasaccaŋ? Jāti pi dukkhā* ti[3] niddesavāro āraddho. Tattha jāti veditabbā; jatiyā dukkhaṭṭho veditabbo. Jarāmaraṇaŋ, soko, paridevo, dukkhaŋ domanassaŋ, upāyāso, appiya-sampayogo, piyavippayogo veditabbo. Piyavippayogassa dukkhaṭṭho veditabbo. Icchā veditabbā; icchāya dukkhaṭṭho veditabbo. Khandhā veditabbā; khandhānaŋ dukkhaṭṭho veditabbo.

Tattha dukkhassa ariyasaccassa kathanatthāya ayaŋ mātikā: idaŋ hi dukkhaŋ nāma anekaŋ nānappakāraŋ. Seyyathīdaŋ? Dukkhadukkhaŋ, vipariṇāmadukkhaŋ, sankhāradukkhaŋ, paṭicchannadukkhaŋ, appaṭicchannadukkhaŋ, pariyāyadukkhaŋ, nippariyāyadukkhan ti.

Tattha kāyikacetasikā[4] dukkhā vedanā sabhāvato ca nāmato ca dukkhattā dukkhadukkhaŋ nāma.[5] Sukhavedanā[6] vipariṇāmena dukkhuppatti-hetuto vipariṇāmadukkhaŋ nāma.[7] Upekkhā-vedanā c' eva avasesā ca tebhūmakā sankhārā udayabbaya-pīḷitattā sankhāradukkhaŋ nāma.[7] Tathā pīḷanaŋ pana maggaphalānam pi atthi, tasmā ete dhammā dukkhasaccapariyāpannatthena[8] sankhāradukkhaŋ nāmāti veditabbā. Kaṇṇasūla-dantasūla-rāgajapariḷāha-dosajapariḷāhādi kāyika-cetasiko ābādho pucchitvā

---

[1] S.R. °ratthena. [2] B.P. nevasekkhā°. [3] *Vbh.* 99.
[4] B.P.H. °sika. [5] Vm. ti vuccati. [6] Vm. sukhā°.
[7] Vm. *om.* [8] P.H. °pannattena; S.R. °pannaṭṭhena

jānitabbato upakkamassa ca apākaṭabhāvato paṭicchanna-dukkhaŋ nāma; apākaṭadukkhan ti pi vuccati. Dvattiŋsa-kammakāraṇādi-samuṭṭhāno ābādho apucchitvā[1] jānitabbato upakkamassa ca pākaṭabhāvato apaṭicchannadukkhaŋ[2] nāma; pākaṭadukkhan ti pi vuccati. Ṭhapetvā dukkhadukkhaŋ sesaŋ dukkhasaccavibhange āgataŋ jāti-ādi sabbam pi tassa tassa dukkhassa vatthubhāvato pariyāya-dukkhaŋ nāma. Dukkhadukkhaŋ nippariyāyadukkhaŋ nāma.

Tattha pariyāyadukkhaŋ, nippariyāyadukkhan ti imasmiŋ padadvaye ṭhatvā dukkhaŋ ariyasaccaŋ kathetabbaŋ. Ariyasaccañ ca nām' etaŋ[3] pāḷiyaŋ sankhepato pi āgacchati vitthārato pi. Sankhepato āgataṭṭhāne sankhepena pi vitthārena pi kathetuŋ vaṭṭati. Vitthārato āgataṭṭhāne pana vitthāren' eva kathetuŋ vaṭṭati, na sankhepena. Taŋ idaŋ imasmiŋ ṭhāne vitthārena[4] āgatan ti vitthāren' eva kathetabbaŋ. Tasmā yaŋ taŋ niddesavāre[5] *Tattha katamaŋ dukkhaŋ ariyasaccaŋ? Jāti pi dukkhā* ti ādīni padāni[6] gahetvā jāti veditabbā, jātiyā dukkhaṭṭho veditabbo ti ādi vuttaŋ.

Tattha jāti-ādīni tāva *Tattha katamā jāti? Yā tesaŋ tesaŋ sattānaŋ tamhi tamhi sattanikāye jāti sañjātī* ti imassa pana padabhājaniyassa vasena veditabbāni. Tatrāyaŋ atthavaṇṇanā: *tesaŋ tesaŋ sattānan* ti ayaŋ sankhepato anekesaŋ sattānaŋ sādhāraṇaniddeso. Yā Devadattassa jāti, yā Somadattassa jātī[7] ti evaŋ hi divasam pi kathiyamāne n' eva sattā pariyādānaŋ gacchanti, na sabbaŋ aparatthadīpanaŋ sijjhati; imehi pana dvīhi padehi na koci satto apariyādinno hoti, na kiñci aparatthadīpanaŋ na sijjhati. Tena vuttaŋ *yā tesaŋ tesaŋ sattānan* ti. *Tamhi tamhī* ti ayaŋ gati-jāti-vasena[7] anekesaŋ sattanikāyānaŋ sādhāraṇaniddeso. *Sattanikāye* ti sattānaŋ nikāye, satta-ghaṭāyaŋ satta-samūhe ti attho. *Jātī* ti ayaŋ jāti-saddo anekattho; tathā h' esa *ekam pi jātiŋ dve pi jāti yo** ti ettha bhave āgato. *Atthi Vi-*

* *D.* i, 81, *etc., etc.*

[1] Vm. *adds* va. [2] P.B.H. appaṭic°.
[3] S.R. nāma; *om.* etaŋ. [4] S.R. °ren' eva.
[5] S.R. ud°. [6] S.R. *om.* [7] S.R. *om.* jāti.

sākhe niganthā nāma samaṇajātī ti* ettha nikāye. *Tirī*[1] *nāma tiṇajāti nābhiyā uggantvā nabhaŋ āhacca ṭhitā ahosī* ti† ettha paññattiyaŋ. *Jāti dvīhi khandhehi sangahitā* ti ettha sankhatalakkhaṇe. *Yaŋ mātu-kucchimhi*[2] *paṭhamaŋ cittaŋ uppannaŋ, paṭhamaŋ viññāṇaŋ pātubhūtaŋ, tad upādāya sā v' assa jātī* ti ettha paṭisandhiyaŋ. *Sampatijāto Ānanda Bodhisatto* ti ettha pasūtiyaŋ. *Anupakuṭṭho jātivādenā* ti‡ ettha kule. *Yato 'haŋ bhagini ariyāya jātiyā jāto*[3] ti ettha ariya-sīle. Idha panāyaŋ savikāresu[4] paṭhamābhinibbattakkhandhesu[5] vattati. Tasmā jāyamānakavasena[6] *jāti* ti idam ettha sabhāvapaccattaŋ. Sañjāyana-vasena *sañjātī* ti upasaggena padaŋ vaḍḍhitaŋ. Okkamanavasena *okkanti*. Jāyanaṭṭhena vā jāti; sā aparipuṇṇāyatanavasena vuttā.[7] Sañjāyanaṭṭhena sañjāti; sā paripuṇṇāyatanavasena vuttā.[7] Okkamanaṭṭhena okkanti; sā aṇḍaja-jalābujavasena vuttā.[7] Te hi aṇḍakosañ ca vatthikosañ ca okkamanti; okkamantā pi[3] pavisantā viya paṭisandhiŋ gaṇhanti. Abhinibbattanaṭṭhena *abhinibbatti*. Sā saŋsedaja-opapātikavasena vuttā.[8] Te hi pākaṭā eva hutvā nibbattanti. Ayaŋ tāva sammuti-kathā.

Idāni paramatthakathā hoti. Khandhā eva[9] hi paramatthato pātubhavanti, na sattā.[10] Tattha ca *khandhānan* ti ekavokārabhave ekassa, catuvokārabhave catunnaŋ, pañcavokārabhave pañcannaŋ[11] gahaṇaŋ veditabbaŋ. *Pātubhāvo* ti uppatti. *Āyatanānan* ti ettha[3] tatra tatra uppajjamānāyatanavasena sangaho veditabbo. *Paṭilābho* ti santatiyaŋ pātubhāvo yeva. Pātubhavantān' eva hi tāni paṭiladdhāni nāma honti. *Ayaŋ vuccati jātī* ti ayaŋ jāti nāma kathīyati.

Sā pan' esā tattha tattha bhave paṭhamābhinibbatti-lakkhaṇā, niyyātanarasā, atītabhavato idha ummujjanapaccupaṭṭhānā,[12] phalavasena dukkhavicittatā-paccupaṭṭhānā vā.

Idāni jātiyā dukkhaṭṭho veditabbo ti: ayaŋ hi jāti sayaŋ na dukkhā, dukkhuppattiyā pana vatthu-bhāvena

---

* *A.* i, 206. † *A.* iii, 240 (tiriyā). ‡ *Ibid.* 152.

---

[1] S.R. Tiriyā; H. Tiriyaŋ. [2] R. °chismiŋ. [3] S.R. *om.*
[4] S.R. saha vikārakesu. [5] S.R. paṭhamanib°.
[6] S.R. jāyanaka°. [7] B.H. yuttā. [8] B.P. yuttā.
[9] P. yeva. [10] S.R. satto. [11] S.R. *add* pi.
[12] P. uppajana°; S.R. uppajjana°.

dukkhā ti vuttā. Kataradukkhassa panāyaŋ vatthūti? Yaŋ taŋ Bālapaṇḍitasuttādisu* Bhagavatā pi upamāvasena pakāsitaŋ āpāyikadukkhaŋ,[1] yañ ca sugatiyaŋ manussaloke gabbhokkanti-mūlakādi-bhedaŋ dukkhaŋ uppajjati, tassa sabbassā pi esā vatthu.

Tatr' idaŋ gabbhokkanti-mūlakādi-bhedaŋ dukkhaŋ: ayaŋ hi satto mātukucchimhi nibbattamāno na uppala-paduma-puṇḍarīkādisu nibbattati; atha kho heṭṭhā āmāsayassa upari pakkāsayassa, udarapaṭala-piṭṭhikaṇṭakānaŋ vemajjhe, paramasambādhe, tibbandhakāre, nānākuṇapagandha-paribhāvite, asuciparamaduggandha-pavana-vicarite,[2] adhimattajegucche kucchippadese pūtimaccha-pūtikummāsa-candanikādisu kimi viya nibbattati. So tattha nibbatto dasamāse mātukucchi-sambhavena usmanā[3] puṭapākaŋ viya paccamāno, piṭṭha-piṇḍi[4] viya sediyamāno, sammiñjana[5]-pasāraṇādirahito adhimattaŋ[6] dukkhaŋ paccanubhotīti idaŋ tāva gabbhokkanti-mūlakaŋ dukkhaŋ.

Yaŋ pana so[7] mātu sahasā upakkhalana[8]-gamana-nisīdana vuṭṭhāna[9]-parivattanādisu surādhutta-hatthagato eḷako viya ahituṇḍika-hatthagato[10] sappapotako viya ca ākaḍḍhana-parikaḍḍhana-odhunana-niddhunanādinā upakkamena adhimattaŋ dukkham anubhavati, yañ ca mātu sītūdakapānakāle sītanarakūpapanno viya, uṇha-yāgubhattādi[11]-ajjhoharaṇakāle angāravuṭṭhi-samparikiṇṇo viya, loṇambilādi-ajjhoharaṇakāle khārapaṭicchakādi[12]-kammakaraṇappatto[13] viya tibbaŋ dukkham anubhoti, idaŋ gabbha-pariharaṇamūlakaŋ dukkhaŋ.

Yaŋ pan' assa mūḷhagabbhāya mātuyā mittāmacca-suhajjādīhi pi adassanārahe dukkhuppattiṭṭhāne chedanaphālanādīhi dukkhaŋ uppajjati, idaŋ gabbhavipatti-mūlakaŋ dukkhaŋ.

Yaŋ[14] vijāyamānāya mātuyā kammajehi vātehi parivattetvā narakapapātaŋ viya atibhayānakaŋ yonimaggaŋ paṭipātiya-

---

* *M*. iii, 163; *S*. ii, 23.

---

1 S.R. āpāyikaŋ°. 2 S.R. *om.* asuci. 3 B.H. usmānā.
4 S.R. °piṇḍaŋ. 5 B. samañchana *always*.
6 S.R. °matta. 7 H. pan' eso. 8 S.R. pak°.
9 P. uṭṭhāna. 10 P.S.R. °guṇṭhika°. 11 P. dīni.
12 S.R. Vm. khārāpatacchikādi. 13 B.H. °kāraṇap°. 14 R. *om.*

mānassa,[1] paramasambādhena yonimukhena tāḷacchiggaḷena viya nikkaḍḍhiyamānassa mahānāgassa,[2] narakasattassa viya ca saṅghāṭapabbatehi vicuṇṇiyamānassa dukkhaŋ uppajjati, idaŋ vijāyanamūlakaŋ dukkhaŋ.

Yaŋ pana jātassa taruṇa-vaṇa-sadisassa sukumārasarīrassa hatthagahaṇa-nahāpana[3] - dhovana - coḷaparimajjanādi - kāle[4] sūcimukha-khuradhārā-vijjhana-phālana-sadisaŋ[5] dukkhaŋ uppajjati, idaŋ mātukucchito bahi nikkhamanamūḷakaŋ[6] dukkhaŋ.

Yaŋ tato paraŋ pavattiyaŋ attanā va attānaŋ vadhentassa,[7] acelakavatādivasena ātāpanaparitāpanānuyogam anuyuttassa, kodhavasena abhuñjantassa ubbandhantassa[8] ca dukkhaŋ hoti, idaŋ attūpakkamamūlakaŋ dukkhaŋ.

Yaŋ pana parato vadhabandhanādīni anubhavantassa uppajjati, idaŋ parūpakkamamūlakaŋ dukkhan ti. Iti imassa sabbassā pi dukkhassa ayaŋ jāti vatthum eva hotītī.[9] Ten' etaŋ vuccati:—

Jāyetha no ce narakesu satto,
tatth' aggidāhādikam appasayhaŋ,
labhetha dukkhaŋ nu kuhiŋ patiṭṭhaŋ,
icc' āha dukkhā ti munīdha jātiŋ.[10]

Dukkhaŋ tiracchesu kasā-patoda-
daṇḍābhighātādi-bhavaŋ[11] anekaŋ,
yaŋ taŋ kathaŋ tattha bhaveyya jātiŋ,
vinā tahiŋ jāti tato pi dukkhā.

Petesu dukkhaŋ pana khuppipāsā
vātātapādippabhavaŋ vicittaŋ,
yasmā ajātassa na tattha atthi,
tasmā pi dukkhaŋ muni jātim āha.

Tibbandhakāre ca asayhasīte,
lokantare yaŋ asuresu dukkhaŋ,
na taŋ bhave tattha na cassa jāti,
yato ayaŋ jāti tato pi dukkhā.

---

[1] S.R. Vm. paṭipādiya°.
[2] S.R. mahānāgassa nikkaḍḍhiyamānassa.
[3] B. nhā°.
[4] B. majjānā°.
[5] S.R. °dhārāhi viya vij°; H. Vm. °dhārāhi°.
[6] S.R. °mamūlakaŋ.
[7] B.H. vadhan°.
[8] S.R. *om.*
[9] S.R. Vm. hoti.
[10] S.R. jāti.
[11] P. bhayaŋ.

Yaŋ cāpi gūthanarake viya mātu-gabbhe,
satto vasaŋ ciram, ato bahi nikkhamañ[1] ca,
pappoti dukkham atighoram, idam pi natthi
jātiŋ vinā; iti pi jāti-r-ayaŋ[2] hi dukkhā.

Kiŋ bhāsitena bahunā? nanu yaŋ kuhiñci,
atthī 'dha kiñcid api[3] dukkham idaŋ kadāci
n' ev' atthi jāti-virahe yad ato Mahesī
dukkhā ti sabbapaṭhamaŋ imam āha jātin ti.

Jarāniddese *jarā* ti sabhāvapaccattaŋ.

Jīraṇatā ti ākāraniddeso.

Khaṇḍiccan ti ādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā. Pacchimā dve pakatiniddesā. Ayaŋ hi jarā ti iminā padena sabhāvato dīpitā. Ten' assā idaŋ sabhāvapaccattaŋ.

Jīraṇatā ti iminā ākārato. Ten' assāyaŋ ākāraniddeso.

Khaṇḍiccan ti iminā kālātikkame danta-nakhānaŋ khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato.[4]

Pāliccan ti iminā kesalomānaŋ palitabhāvakaraṇakiccato.

Valittacatā ti iminā maŋsaŋ milāpetvā tace valittabhāvakaraṇakiccato[5] dīpitā. Ten' assā ime khaṇḍiccan ti ādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā. Te hi imesaŋ vikārānaŋ dassanavasena pākaṭībhūtā ti pākaṭajarā dassitā. Yath' eva hi udakassa vā vātassa vā aggino vā tiṇarukkhādīnaŋ[6] saŋbhaggapalibhaggatāya[7] vā jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭo hoti. Na ca so gatamaggo, tān' eva udakādīni. Evam eva jarāya dantādisu khaṇḍiccādivasena gatamaggo pākaṭo; cakkhuŋ ummīletvā pi gayhati. Na ca khaṇḍiccādīn' eva jarā; na hi jarā cakkhuviññeyyā hoti.

Āyuno saŋhāni, indriyānaŋ paripāko ti imehi pana padehi kālātikkame yeva abhivyattāya[8] āyukkhaya-cakkhādi-indriyaparipāka-sankhātāya pakatiyā[9] dīpitā (?) Ten' ass' ime pacchimā dve pakatiniddesā ti veditabbā. Tattha yasmā jaraŋ pattassa āyu hāyati, tasmā jarā āyuno saŋhānīti phalūpacārena vuttā. Yasmā[10] daharakāle suppasannāni sukhumam

---

[1] B. nikkhamanañ. [2] S.R.H.Vm. jāti ayaŋ. [3] B.H. kiñci-r-api.
[4] P. °karaṇā°. [5] S.H. valibhāva°.
[6] S.R. tiṇakaṭṭhādīnaŋ. [7] (P. saŋsag°.)
[8] P. anibbattāya; B. atib°. [9] S.R. pavattiyā. [10] S.R. *add* ca.

pi attano visayaŋ sukhen' eva gaṇhana-samatthāni cakkhādīni indriyāni jaraŋ pattassa paripakkāni ālulitāni avisadāni oḷārikam pi attano visayaŋ gahetuŋ asamatthāni honti, tasmā indriyānaŋ paripāko ti phalūpacāren' eva[1] vuttā.

Sā pan' esā evaŋ niddiṭṭhā sabbā pi jarā pākaṭā paṭicchannā ti duvidhā hoti. Tattha dantādisu khaṇḍādibhāva-dassanato[2] rūpadhammesu jarā pākaṭa-jarā nāma. Arūpadhammesu pana jarā tādisassa vikārassa adassanato paṭicchannajarā[3] nāma. Tattha yvāyaŋ khaṇḍādibhāvo dissati, so tādisānaŋ dantādīnaŋ suviññeyyattā[4] vaṇṇo yeva. Taŋ cakkhunā disvā manodvārena cintetvā ime dantā[5] jarāya pahaṭā ti jaraŋ jānāti; udakaṭṭhāne baddhāni gosingādīni oloketvā heṭṭhā udakassa atthi-bhāvaŋ[6] jānanaŋ viya.

Puna avīci savīcīti evam pi ayaŋ jarā[7] duvidhā hoti. Tattha maṇi-kanaka-rajata-pavāḷa-canda-suriyādīnaŋ[8] mandadasakādisu pāṇīnaŋ viya ca[9] pupphaphalapallavādisu apāṇīnaŋ viya ca antarantarā vaṇṇavisesādīnaŋ dubbiññeyyattā[10] jarā avīci-jarā nāma; nirantarajarā ti attho. Tato aññesu pana yathāvuttesu antarantarā vaṇṇavisesādīnaŋ suviññeyyattā jarā savīci-jarā nāma. Tattha savīci-jarā upādinnānupādinnaka-vasena[11] evaŋ dīpetabbā:[12] daharakumārakānaŋ hi paṭhamam eva khīradantā nāma uṭṭhahanti, na te thirā. Tesu pana patitesu puna dantā uṭṭhahanti; te paṭhamam eva setā honti, jarāvātena pana pahaṭakāle kāḷakā honti. Kesā pana[9] paṭhamam eva tambā pi honti kāḷakā pi setā pi. Chavi pana salohitikā[13] hoti, vaḍḍhantānaŋ vaḍḍhantānaŋ[14] odātānaŋ odātabhāvo kāḷakānaŋ kāḷakabhāvo paññāyati; jarāvātena pana pahaṭakāle valiŋ gaṇhāti. Sabbam pi sassaŋ vāpitakāle setaŋ hoti, pacchā nīlaŋ; jarāvātena pana pahaṭakāle paṇḍukaŋ hoti. Ambankurenāpi dīpetuŋ vaṭṭati eva.

Ayaŋ vuccati jarā ti ayaŋ jarā nāma kathīyati. Sā pan'

---

1 S.R. °rena; *om.* eva. 2 B.H. khandhādi°.
3 S.R. °channā; *om.* jarā. 4 S.R. dubbiñ°. 5 S.R. khandhā.
6 P. °bhāva. 7 *Vism.* 449. 8 H. *adds* viya.
9 S.R. *om.* 10 S.R. duviñ°.
11 S.R. upādinnakavasena; H. °nakānupādin°. 12 S.R. veditabbā.
13 P.S.R. °hitakā; H.-maŋsā lohitikā. 14 R. *om.*

esā khandhaparipākalakkhaṇā, maraṇūpanayanarasā,[1] yobbanavināsapaccupaṭṭhānā.

Jarāya dukkhaṭṭho veditabbo ti ettha pana ayam pi[2] sayaŋ na dukkhā; dukkhassa pana vatthu-bhāvena dukkhā ti vuttā. Katarassa dukkhassa? Kāyadukkhassa c' eva domanassadukkhassa ca. Jiṇṇassa hi attabhāvo jarasakaṭaŋ viya dubbalo hoti, ṭhātuŋ vā gantuŋ vā nisīdituŋ vā vāyamantassa balavaŋ[3] kāyadukkhaŋ[4] uppajjati. Puttadāre yathāpure asallakkhente domanassaŋ uppajjati. Iti imesaŋ dvinnam pi[5] dukkhānaŋ vatthu-bhāvena dukkhā ti veditabbā. Api ca:

> Angānaŋ sithil-bhāvā, indriyānaŋ vikārato,
> yobbanassa vināsena, balassa upaghātato,
>
> vippavāsā satādīnaŋ, puttadārehi attano
> appasādanīyato[6] ca,[7] bhiyyo bālattapattiyā,
>
> pappoti dukkhaŋ yaŋ macco, kāyikaŋ mānasaŋ tathā,
> sabbam etaŋ jarā-hetu, yasmā, tasmā jarā dukhā[8] ti.

Maraṇaniddese cavanakavasena[9] *cuti*. Eka-catu-pañcakkhandhāya cutiyā sāmaññavacanam etaŋ.

Cavanatā ti bhāvavacanena lakkhaṇanidassanaŋ.

Bhedo ti cuti-khandhānaŋ banguppattiparidīpanaŋ.[10]

Antaradhānan ti ghaṭassa viya bhinnassa bhinnānaŋ cutikhandhānaŋ yena kenaci pariyāyena ṭhānābhāvaparidīpanaŋ.

Maccu maraṇan ti maccu-sankhātaŋ maraṇaŋ.

Kālo nāma antako, tassa kriyā[11] *kālakriyā*.[12] Ettāvatā sammutiyā maraṇaŋ dīpitaŋ hoti.

Idāni paramatthena dīpetuŋ *khandhānaŋ bhedo* ti ādim āha. Paramatthena hi khandhā yeva bhijjanti; na satto nāma koci marati. Khandhesu pana bhijjamānesu satto marati; bhinnesu mato ti vohāro hoti. Ettha ca catupañcavokāravasena khandhānaŋ bhedo. Ekavokāravasena kaḷebarassa[13] nikkhepo. Catuvokāravasena vā khandhānaŋ bhedo. Sesa-

---

[1] S.R. maraṇopa°. [2] S.R. *add* jarā. [3] S.R. balava.
[4] S. kāyika°. [5] S.R. *om.* [6] S.R. Vm. °niyato.
[7] S.R. Vm. c' eva. [8] B.S.R.H. dukkhā.
[9] P.S.R. cavanavasena. [10] S.R. angup°.
[11] R. *adds* ti. [12] H. kālan°. [13] B.H. kalevara° *always*.

dvayavasena kaḷebarassa[1] nikkhepo veditabbo. Kasmā? Bhavadvaye pi rūpakāya-sankhātassa kaḷebarassa[1] sambhavato.[2] Yasmā vā Cātummahārājikādisu khandhā bhijjant' eva, na kiñci nikkhipati, tasmā tesaŋ vasena khandhānaŋ bhedo. Manussādisu kaḷebarassa[1] nikkhepo.

Ettha ca kaḷebarassa nikkhepakaraṇato maraṇaŋ *kaḷebarassa nikkhepo* ti vuttaŋ.

Jīvitindriyassa upacchedo ti iminā indriyabaddhass' eva maraṇaŋ nāma hoti, anindriyabaddhassa maraṇaŋ nāma n' atthī ti dasseti. Sassaŋ mataŋ, rukkho mato ti idaŋ pana vohāramattam eva. Atthato pana evarūpāni vacanāni sassādīnaŋ khayavayabhāvam eva dīpenti.

Idaŋ vuccati maraṇan ti idaŋ sabbam pi maraṇaŋ nāma kathīyati.

Api c' ettha khaṇikamaraṇaŋ, sammutimaraṇaŋ, samucchedamaraṇan ti ayam pi bhedo veditabbo. Tattha khaṇikamaraṇaŋ nāma pavatte rūpārūpadhammānaŋ bhedo. Tisso mato, Phasso mato ti idaŋ sammuti-maraṇaŋ nāma. Khīṇāsavassa appaṭisandhikā kālakiriyā samucchedamaraṇaŋ nāma. Imasmiŋ pan' atthe[3] sammuti-maraṇaŋ adhippetaŋ. Jātikkhayamaraṇaŋ, upakkamamaraṇaŋ, sarasamaraṇaŋ āyukkhayamaraṇaŋ, puññakkhayamaraṇan ti pi tass' eva nāmaŋ. Tay' idaŋ cuti-lakkhaṇaŋ, viyoga-rasaŋ, vippavāsa-paccupaṭṭhānaŋ.

Maraṇassa dukkhaṭṭho veditabbo ti ettha pana idam pi sayaŋ na dukkhaŋ; dukkhassa pana vatthubhāvena dukkhan ti vuttaŋ. Māraṇantikā hi[4] sārīrikā vedanā paṭivāte gahitā āditta-tiṇukkā viya sarīraŋ nidahanti.[5] Narakanimittādīnaŋ upaṭṭhahanakāle[6] balavadomanassaŋ uppajjati. Iti imesaŋ dvinnam pi[7] dukkhānaŋ vatthu bhāvena dukkhan ti veditabbaŋ. Api ca:

Pāpassa pāpakammādi-nimittam anupassato,
bhaddassāpasahantassa,[8] viyogaŋ piyavatthukaŋ[9]

---

[1] B.H. kalevara° *always*. [2] B.H. sabbhāvato.
[3] B.S.R. pan' ettha. [4] B.P. Maraṇan ti kāyikā.
[5] niḍḍa° (?). [6] P. upaṭṭhāna°. [7] S.R. *om.* pi.
[8] B.P.H. °sopa°; S.R. bhaddassa-m-asahantassa.
[9] Vm. °vatthuto.

mīyamānassa yaŋ dukkhaŋ, mānasaŋ[1] avisesato;
sabbesañ cā pi yaŋ sandhi-bandhanacchedanādikaŋ

vitujjamāna-mammānaŋ,[2] hotidukkhaŋ sarīrajaŋ,
asayham appaṭikāraŋ,[3] dukkhass' etass' idaŋ yato,
maraṇaŋ vatthu, ten' etaŋ dukkham icc' eva bhāsitan ti.

Api ca imāni jāti-jarā-maraṇāni nāma imesaŋ sattānaŋ vadhakapaccāmittā[4] viya otāraŋ gavesantāni vicaranti. Yathā hi purisassa tīsu paccāmittesu otārāpekkhesu vicarantesu eko vadeyya: Ahaŋ asuka-araññassa nāma vaṇṇaŋ kathetvā etaŋ ādāya tattha gamissāmi, ettha mayhaŋ dukkaraŋ n' atthī ti; dutiyo vadeyya: Ahaŋ tava etaŋ gahetvā gatakāle pothetvā dubbalaŋ karissāmi, ettha mayhaŋ dukkaraŋ n' atthī ti; tatiyo vadeyya: Tayā etasmiŋ pothetvā dubbale kate tiṇhena asinā sīsacchedanaŋ nāma mayhaŋ bhāro hotū ti—te evaŋ[5] vatvā[6] tathā kareyyuŋ. Tattha paṭhamapaccāmittassa araññassa[7] vaṇṇaŋ kathetvā taŋ ādāya tattha gatakālo viya suhajja ñāti-maṇḍalato nikkaḍḍhitvā yattha kathaci nibbattāpanaŋ nāma jātiyā kiccaŋ; dutiyassa pothetvā dubbalakaraṇaŋ viya nibbattakkhandhesu nipatitvā parādhīnamañcaparāyanabhāvakaraṇaŋ jarāya kiccaŋ; tatiyassa tiṇhena asinā sīsacchedanaŋ viya jīvitakkhaya-pāpanaŋ maraṇassa kiccan ti veditabbaŋ.

Api c' ettha jātidukkhaŋ sādīnava-mahākantārappaveso viya daṭṭhabbaŋ. Jarādukkhaŋ tattha annapānarahitassa dubbalaŋ viya daṭṭhabbaŋ. Maraṇadukkhaŋ dubbalassa iriyāpathavattane[8] vihataparakkamassa vāḷādīhi anayavyasanāpādanaŋ[9] viya daṭṭhabban ti.[10]

Sokaniddese vyasatīti[11] vyasanaŋ[12]; hitasukhaŋ khipati vidhaŋsetīti attho.

Ñātīnaŋ vyasanaŋ[12] *ñāti-vyasanaŋ*. Cora-roga-bhayādīhi ñātikkhayo ñātivināso ti attho. Tena ñāti-vyasanena.

---

[1] S.R. mānusaŋ. [2] °dhammānaŋ *all MSS.*
[3] S.R. °appatikāraŋ. [4] S. °mittāni. [5] S.R. ekato.
[6] S.R. hutvā. [7] S.R.H. araññā. [8] H. °pathappavat°.
[9] S.R. °sanapāpanaŋ. [10] P. *om.* ti.
[11] S.R. viyassatīti; H. viyasa°. [12] B.P.H. bya° *always.*

Phuṭṭhassāti ajjhotthaṭassa abhibhūtassa samannāgatassāti attho.

Sesesu pi es' eva nayo.

Ayaŋ pana viseso: bhogānaŋ vyasanaŋ[1] *bhogavyasanaŋ*; rājacorādi-vasena bhogakkhayo bhogavināso ti attho. Rogo yeva vyasanaŋ *rogavyasanaŋ*. Rogo hi ārogyaŋ vyasati[2] vināsetīti vyasanaŋ. Sīlassa vyasanaŋ *sīlavyasanaŋ*. Dussīlyass' etaŋ nāmaŋ. Sammādiṭṭhiŋ vināsayamānā[3] uppannā diṭṭhi eva vyasanaŋ *diṭṭhi-vyasanaŋ*. Ettha ca purimāni dve anipphannani. Pacchimāni tīṇi nipphannāni tilakkhaṇabbhāhatāni. Purimāni[4] ca tīṇi neva kusalāni, na akusalāni. Sīladiṭṭhi-vyasanadvayaŋ akusalaŋ.

Aññataraññatarenā ti[4] gahitesu vā yena kenaci, agahitesu vā mittāmaccavyasanādisu yena kenaci.

Samannāgatassāti samanubandhanassa[5] aparimuccamānassa.

Aññataraññatarena dukkhadhammenā ti yena kenaci sokadukkhassa uppattihetunā.

Soko ti socanakavasena soko. Idaŋ tehi[6] kāraṇehi uppajjanakasokassa sabhāvapaccattaŋ.

Socanā ti socanākāro.

Socitattan ti socitabhāvo.

Anto soko ti abbhantare[7] soko. Dutiyapadaŋ upasaggavasena[8] vaḍḍhitaŋ. So hi abbhantare[9] sukkhāpento viya parisukkhāpento upajjatīti 'anto soko, anto parisoko' ti vuccati.

Cetaso parijjhāyanā ti cittassa jhāyanākāro.[10] Soko hi uppajjamāno aggi viya cittaŋ jhāpeti paridahati,[11] cittaŋ me jhāmaŋ, na me kiñci paṭibhātī ti vadāpeti. Dukkhito mano dummano. Tassa bhāvo *domanassaŋ*.[12]

Anupaviṭṭhaṭṭhena soko va sallan ti *sokasallaŋ*.

Ayaŋ vuccati soko ti ayaŋ soko nāma kathīyati.

So panāyaŋ kiñcāpi atthato domanassavedanā va hoti;

---

[1] B.P.H. bya *always*. [2] S.R. viyassati; H. viyasati.
[3] S.R. viddhaŋsaya°. [4] *Vbh.* 100.
[5] S.R. °bandhassa; H. °bandhantassa. [6] S.R.H. etehi.
[7] S.R. °tara. [8] S.R. °saggena. [9] S.R.H. °taraŋ.
[10] P. jhānā°. [11] S.R. dahati, paridahati (?). [12] *Text* 100.

evaŋ sante pi anto nijjhānalakkhaṇo, cetaso parinijjhāyanaraso, anusocanapaccupaṭṭhāno.[1] Sokassa dukkhaṭṭho veditabbo ti ettha pana ayaŋ sabhāvadukkhattā ceva dukkhassa ca vatthu-bhāvena dukkho ti vutto. Kataradukkhassāti ?[2] Kāyikadukkhassa[3] ceva javanakkhaṇe ca domanassa-dukkhassa. Sokavegena hi hadaye mahāgaṇḍo[4] uṭṭhahitvā paripaccitvā bhijjati, mukhato vā kāḷalohitaŋ nikkhamati, balavaŋ[5] kāyadukkhaŋ uppajjati; ettakā me ñātayo khayaŋ gatā, ettakā me bhogā ti cintentassa ca balavaŋ domanassaŋ uppajjati. Iti imesaŋ dvinnaŋ dukkhānaŋ vatthu-bhāvena p' esa dukkho ti veditabbo. Api ca:

Sattānaŋ hadayaŋ soko, sallaŋ viya vitujjati;
aggitatto va nārāco, bhusañ ca ḍahate[6] puna.
samāvahati ca vyādhijarāmaraṇabhedanaŋ,
dukkham pi vividhaŋ yasmā, tasmā dukkho[7] ti

vuccatīti.

Paridevaniddese mayhaŋ dhītā, mayhaŋ putto ti evaŋ ādissa ādissa[8] devanti rodanti etenāti *ādevo*. Taŋ taŋ vaṇṇaŋ parikittetvā parikittetvā devanti etenāti *paridevo*. Tato parāni dve dve padāni purimadvayass' eva ākārabhāvaniddesavasena vuttāni.

Vācā ti vacanaŋ.

Palāpo ti tucchaŋ niratthakavacanaŋ.

Upaḍḍhabhaṇita-aññabhaṇitādivasena virūpo palāpo[9] *vippalāpo*.

Lālappo ti punappunaŋ lapanaŋ.

Lālappanākāro *lālappanā*.

Lālappitassa bhāvo *lālappitattaŋ*.

Ayaŋ vuccati paridevo ti ayaŋ paridevo nāma kathīyati. So lālappanalakkhaṇo, guṇadosaparikittanaraso, sambhamapaccupaṭṭhāno. Paridevassa dukkhaṭṭho veditabbo ti ettha pana ayam pi sayaŋ na dukkho; kāyadukkha-domanassadukkhānaŋ pana vatthu-bhāvena dukkho ti vutto. Paridevanto hi attano khandhaŋ muṭṭhīhi potheti, ubhohi hatthehi uraŋ

---

[1] S.R. socana°. [2] R.S. *om.* ti. [3] S.R. kāyaduk°.
[4] S.R. *add* vā. [5] S. balava. [6] P. dahate.
[7] H. dukkhan. [8] S.R. *om.* [9] S.R. *add* ti.

paharati piŋsati,[1] sīsena bhittiyā saddhiŋ yujjhati, ten' assa balavaŋ kāyadukkhaŋ uppajjati. Ettakā me ñātayo khayaŋ vayaŋ abbhatthaŋ gatā ti ādīni cinteti,[2] ten' assa balavaŋ domanassaŋ uppajjati. Iti imesaŋ dvinnam pi dukkhānaŋ vatthu-bhāvena dukkho ti veditabbo. Api ca:

Yaŋ sokasallavihato paridevamāno
kaṇṭhoṭṭha-tālu-tala[3]-sosajam appasayhaŋ,
bhiyyo 'dhimattam adhigacchati yeva dukkhaŋ,
dukkho ti tena Bhagavā paridevam āhā ti.

Dukkha-domanassaniddesā heṭṭhā Dhammasangahaṭṭhakathāyaŋ vaṇṇitattā pākaṭā eva.[4] Lakkhaṇādīni pana tesaŋ tattha[5] vuttān' eva. Dukkhassa dukkaṭṭho veditabbo, domanassassa dukkhaṭṭho veditabbo ti ettha pana ubhayam p' etaŋ sayañ ca dukkhattā kāyikacetasikadukkhānañ ca vatthu-bhāvena dukkhan ti vuttaŋ. Hatthapādānaŋ hi kaṇṇanāsikānañ ca chedanadukkhena dukkhitassa, anāthasālāyaŋ ucchiṭṭha-kapālaŋ purato katvā nipannassa, vaṇamukhehi puḷavakesu[6] nikkhamantesu balavaŋ kāyadukkhaŋ uppajjati. Nānārangaratta-vattha[7]-manuññālankāraŋ nakkhattaŋ kīḷantaŋ mahājanaŋ disvā balavadomanassaŋ uppajjati. Evaŋ tāva dukkhassa dvinnam pi dukkhānaŋ vatthubhāvo veditabbo. Api ca:

Pīḷeti kāyikam idaŋ, dukkhaŋ dukkhañ ca mānasaŋ bhiyyo
janayati yasmā tasmā, dukkhan ti visesato vuttan ti.

Ceto-dukkhasamappitā pana kese pakiriya urāni patipiŋsenti,[8] āvaṭṭanti vivaṭṭanti, chinnapapātaŋ papatanti, satthaŋ āharanti, visaŋ khādanti, rajjuyā ubbandhanti, aggiŋ pavisanti, taŋ taŋ viparītaŋ vatthuŋ tathā tathā vippaṭisārino[9] pariḍayhamānacittā cintenti. Evaŋ domanassassa ubhinnam pi dukkhānaŋ vatthu-bhāvo veditabbo. Api ca:

Pīḷeti yato cittaŋ, kāyassa ca pīḷanaŋ samāvahati,
dukkhan ti domanassaŋ, vidomanassā[10] tato āhūti.[11]

---

[1] B.H. pisati. [2] B.H. °tesi. [3] S.R. Vm. °gala.
[4] *Asl.* 41, 256. [5] S.R. *om.* [6] S. puḷavesu.
[7] S.R. nānārāgavattha. [8] B.H. °pisenti; R. °piŋsanti.
[9] H. °ṭissārino. [10] H. pi domanassaŋ. [11] B.H. ahūti.

Upāyāsaniddese āyāsanaṭṭhena *āyāso*. Saŋsīdana-visīdanākārappavattassa cittakilamathass' etaŋ nāmaŋ.

Balavaŋ[1] āyāso *upāyāso*.

Āyāsitabhāvo[2] *āyāsitattaŋ*.

Upāyāsitabhāvo[3] *upāyāsitattaŋ*.

Ayaŋ vuccati upāyāso ti ayaŋ upāyāso nāma kathīyati. So pan' esa vyāsattilakkhaṇo, nitthunanaraso, visādapaccupaṭṭhāno. Upāyāsassa dukkhaṭṭho veditabbo ti ettha pana ayam pi sayaŋ na dukkho; ubhinnam pi[4] dukkhānaŋ[5] vatthu-bhāvena dukkho ti vutto. Kupitena hi raññā issariyaŋ acchinditvā hataputta-bhātikānaŋ āṇattavadhānaŋ[6] bhayena aṭaviŋ pavisitvā nilīnānaŋ mahāvisādappattānaŋ dukkhaṭṭhānena dukkhaseyyāya dukkhanisajjāya balavaŋ kāyadukkhaŋ uppajjati. Ettakā no ñātakā, ettakā bhogā naṭṭhā ti cintentānaŋ balavadomanassaŋ uppajjati. Iti imesaŋ dvinnam pi dukkhānaŋ vatthu-bhāvena dukkho ti veditabbo ti. Api ca:

Cittassa[7] paridahanā,[8] kāyassa visādanā ca adhimattaŋ,
yaŋ dukkham upāyāso, janeti dukkho tato vutto.

Ettha ca mandagginā anto bhājane yeva telādīnaŋ pāko viya soko. Tikkhagginā paccamānassa bhājanato bahi nikkhamanaŋ viya paridevo. Bahi nikkhantāvasesassa nikkhamitum pi appahontassa anto bhājane yeva yāva parikkhayā pāko viya upāyāso daṭṭhabbo.

Appiyasampayoganiddese *yassā* ti ye assa.

Aniṭṭhā ti apariyesitā. Pariyesitā vā hontu, apariyesitā vā, nāmam' ev' etaŋ amanāpārammaṇānaŋ.

Manasmiŋ na kamanti na pavisantīti *akantā*. Manasmiŋ na appīyanti, na vā manaŋ vaḍḍhentīti *amanāpā*.

Rūpā ti ādi tesaŋ sabhāvanidassanaŋ.

Anatthaŋ kāmenti icchantīti *anatthakāmā*.

Ahitaŋ kāmenti icchantīti *ahitakāmā*.

Aphāsukaŋ[9] dukkhavihāraŋ kāmenti icchantīti *aphāsukakāmā*.[10]

---

[1] S.R. balava. [2] S.R. Āyāsitassa bhāvo. [3] S.R. °sitassa bhāvo. [4] S.R.H. *add* pana. [5] S.R. *om.* [6] H. āṇatti°. [7] H. Vm. *add* ca. [8] S.R. ḍayhanā. [9] S.R. Aphāsu. [10] S.R. aphāsukāmā.

Catūhi yogehi khemaŋ nibbhayaŋ vivaṭṭaŋ na icchanti, sabhayaŋ vaṭṭam eva nesaŋ kāmenti icchantīti *ayogakkhemakāmā*.

Api ca saddhādīnaŋ vuḍḍhi-sankhātassa atthassa akāmanato, tesaŋ yeva hāni sankhātassa anatthassa ca kāmanato *anatthakāmā*.

Saddhādīnaŋ yeva upāyabhūtassa hitassa akāmanato saddhā-hāni-ādīnaŋ upāyabhūtassa ahitassa ca kāmanato *ahitakāmā*.

Phāsukavihārassa[1] akāmanato, aphāsukavihārassa[2] ca kāmanato *aphāsukakāmā*.[3]

Yassa kassaci nibbhayassa akāmanato, bhayassa ca kāmanato *ayogakkhemakāmā* ti evam p' ettha[4] attho daṭṭhabbo.

Sangatī ti gantvā saŋyogo.

Samāgamo ti āgatehi saŋyogo.

Samodhānan ti ṭhānanisajjādisu sahabhāvo.

Missībhāvo ti sabbakiccānaŋ sahakaraṇaŋ. Ayaŋ sattavasena yojanā. Sankhāravasena pana yaŋ labbhati, taŋ gahetabbaŋ.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ appiyasampayogo nāma kathīyati. So aniṭṭhasamodhānalakkhaṇo, cittavighātakaraṇaraso, anatthabhāvapaccupaṭṭhāno. So atthato eko dhammo nāma natthi. Kevalaŋ appiyasampayuttānaŋ duvidhassāpi dukkhassa-vatthu-bhāvato dukkho ti vutto. Aniṭṭhāni hi vatthūni samodhānagatāni vijjhana-chedana-phālanādīhi kāyikam pi[5] dukkhaŋ uppādenti; ubbegajananato[6] mānasam pi. Ten' etaŋ vuccati:

> Disvā va appiye dukkhaŋ, paṭhamaŋ hoti cetasi,
> tadupakkama sambhūtam atha kāye yato idha,
> tato dukkhadvayassāpi, vatthuto so Mahesinā
> dukkho vutto[7] ti viññeyyo, appiyehi samāgamo ti.

Piyavippayoganiddeso vutta-paṭipakkhanayena veditabbo. *Mātā vā* ti ādi pan' ettha atthakāme sarūpena dassetuŋ vuttaŋ. Tattha mamāyatīti *mātā*.

---

[1] S.R. Phāsuvi°. [2] S.R. aphāsuvi°.
[3] S.R. aphāsukāmā. [4] P.S.R. evam ettha. [5] S.R. *om.* pi.
[6] B.H. °janayato; P. °gaŋ janayato; S.R. ubbejanīyato
[7] B. vatto.

Piyāyatīti *pitā*.

Bhajatīti *bhātā*. Tathā *bhaginī*.

Mettāyantīti *mittā*. Minantīti vā *mittā*[1]; sabbaguyhesu anto pakkhipantīti[2] attho.

Kiccakaraṇīyesu sahabhāvaṭṭhena amā hontīti *amaccā*.

Ayaŋ amhākaŋ ajjhattiko ti evaŋ jānanti, ñāyantīti vā *ñātī*.

Lohitena sambandhā ti *sālohitā*. Evam etāni padāni atthato veditabbāni.

Ayaŋ vuccatīti ayaŋ piyehi vippayogo nāma kathīyati. So iṭṭhavatthuviyogalakkhaṇo, sokuppādanaraso, vyasanapaccupaṭṭhāno. So atthato eko dhammo nāma n' atthi. Kevalaŋ piyavippayuttānaŋ duvidhassāpi dukkhassa vatthubhāvato dukkho ti vutto. Iṭṭhāni hi vatthūni viyujjamānāni sarīrassa sosana-milāpanādi-bhāvena kāyikaŋ pi dukkhaŋ uppādenti; yam pi no ahosi, tam pi no n' atthī ti anusocāpanato mānasam pi. Ten' etaŋ vuccati:

> Ñāti-dhanādi-viyogā, sokasarasamappitā vitujjanti
> bālā yato tato 'yaŋ, dukkho ti mato piyaviyogo[3] ti.

Icchāniddese[4] *jātidhammānan* ti jāti-sabhāvānaŋ jātipakatikānaŋ.

Icchā uppajjatīti taṇhā uppajjati.

Aho vatā ti patthanā.

Na kho pan' etaŋ icchāya pattabban ti yaŋ etaŋ aho vata mayaŋ na jāti-dhammā assāma, na ca vata no jāti āgaccheyyā ti evaŋ pahīnasamudayesu sādhūsu vijjamānaŋ ajātidhammattaŋ, parinibbutesu ca vijjamānaŋ jātiyā anāgamanaŋ icchitaŋ, taŋ icchantassāpi maggabhāvanāya vinā apattabbato anicchantassa[5] ca bhāvanāya pattabbato na icchāya pattabbaŋ nāma hoti.

Idam pī ti etam pi. Parisesāni[6] upādāya pi-kāro.

Yaŋ p' icchan ti yena pi dhammena alabbhaneyyaŋ vatthuŋ icchanto na labhati, taŋ alabbhaneyya-vatthu[7]-icchanaŋ dukkhan ti veditabbaŋ.

---

[1] S.R. *om.* ti vā mittā. [2] B.P.H. °pentīti.
[3] Vm. °vippayogo. [4] *Vbh.* 101. [5] S.R. °tassāpi.
[6] P.B.H. Upari sesāni. [7] H.S.R. °vatthumhi.

Jarā-dhammānan ti ādisu pi[1] es' eva nayo. Evam ettha alabbhaneyya-vatthūsu icchā va yaŋ p' icchaŋ na labbhati, tam pi dukkhan ti vuttā. Sā alabbhaneyya-vatthu-icchanalakkhaṇā, tappariyesanarasā, tesaŋ appattipaccupaṭṭhānā.[2] Dvinnaŋ pana dukkhānaŋ vatthu-bhāvato dukkhā ti vuttā.

Ekacco hi rājā bhavissatī ti sambhāvito hoti; so chinna-bhinnagaṇena parivārito pabbatavisamaŋ vā vanagahanaŋ vā pavisati. Atha rājā taŋ pavattiŋ ñatvā balakāyaŋ peseti.[3] So rājapurisehi nihataparivāro sayam pi laddhappahāro palāyamāno rukkhantaraŋ vā pāsāṇantaraŋ vā pavisati. Tasmiŋ samaye mahāmegho uṭṭhahati; tibbandhakārā kāḷavaddalikā hoti. Atha naŋ samantato kāḷakipillikādayo pāṇā parivāretvā gaṇhanti; ten' assa balavakāyadukkhaŋ uppajjati. Man ekaŋ[4] nissāya ettakā ñātī ca[5] bhogā ca vinaṭṭhā ti cintentassa balavadomanassaŋ uppajjati. Iti ayaŋ icchā imesaŋ dvinnam pi dukkhānaŋ vatthubhāvena dukkhā ti veditabbā. Api ca:

> Taŋ taŋ paṭṭhayamānānaŋ, tassa tassa alābhato
> yaŋ vighātamayaŋ dukkhaŋ, sattānaŋ idha jāyati,
> alabbhaneyya-vatthūnaŋ, patthanā tassa kāraṇaŋ
> yasmā tasmā Jino dukkhaŋ, icchitālābham abravī[6] ti.

Upādānakkhandhaniddese *sankhittenā* ti desanaŋ sandhāya vuttaŋ. Dukkhaŋ hi ettakāni dukkhasatānī ti vā ettakāni dukkhasahassānī ti vā ettakāni dukkhasatasahassānī ti vā sankhipituŋ na sakkā, desanā[7] pana sakkā; tasmā dukkhaŋ nāma aññaŋ kiñci n' atthi,[8] *sankhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā* ti desanaŋ sankhipanto[9] evam āha.

Seyyathīdan ti nipāto. Tassa te katame ti ce ti[10] attho.

Rūpūpādānakkhandho ti ādīnaŋ attho khandhavibhange vaṇṇito yeva. Khandhānaŋ dukkhaṭṭho veditabbo ti ettha pana:

---

[1] S.R. *om.* pi. [2] H. apatti°. [3] B.H.S.R. pesesi.
[4] S.R. ekakaŋ. [5] S. *om.*
[6] P. abruvi. [7] S.R. desanaŋ.
[8] S.R. na aññaŋ kiñci; *om.* natthi. [9] B.P.H. °pento.
[10] P. *om.* ce ti; S.R. iti ce ti.

Jātippabhutikaŋ dukkhaŋ, yaŋ vuttaŋ idha Tādinā,
avuttaŋ yañ ca taŋ sabbaŋ, vinā ete na vijjati
yasmā tasmā upādānakkhandhā sankhepato ime,[1]
dukkhā ti vuttā dukkhanta-desakena Mahesinā.

Tathā hi indhanam[2] iva pāvako, lakkham iva paharaṇāni, gorūpam iva ḍaŋsa-makasādayo, khettam iva lāyakā, gāmaŋ viya gāmaghātakā, upādānakkhandhapañcakam eva jāti-ādayo nānappakārehi bādhayamānā[3] tiṇalatādīni viya bhūmiyaŋ, puppha-phala-pallavādīni[4] viya rukkhesu, upādānakkhandhesu yeva nibbattanti. Upādānakkhandhānañ ca ādi-dukkhaŋ jāti. Majjhe-dukkhaŋ jarā. Pariyosāna-dukkhaŋ maraṇaŋ. Māraṇantikadukkhābhighātena[5] paridayhamānadukkhaŋ[6] soko. Tad asahanato lālappanadukkhaŋ[7] paridevo. Tato dhātukkhobhasankhāta-aniṭṭhaphoṭṭhabba[8]-samāyogato kāyassa ābādhanadukkhaŋ dukkhaŋ. Tena bādhiyamānānaŋ[9] puthujjanānaŋ tattha paṭighuppattito ceto-bādhanadukkhaŋ[10] domanassaŋ. Sokādi-vuḍḍhiyā janitavisādānaŋ anutthunanadukkhaŋ upāyāso. Manorathavighātappattānaŋ icchā-vighātadukkhaŋ icchitālābho ti evaŋ nānappakārato upaparikkhiyamānā upādānakkhandhā va dukkhā ti. Yad etaŋ ekam ekaŋ dassetvā vuccamānaŋ[11] anekehi kappehi na sakkā asesato vattuŋ, taŋ sabbam pi dukkhaŋ ekajalabindumhi sakalasamuddajalarasaŋ viya yesu kesuci pañcasu upādānakkhandhesu sankhipitvā dassetuŋ *sankhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā* ti Bhagavā avocāti.

Dukkhasaccaniddesakathā niṭṭhitā.[12]

[*Samudayasaccaniddesa*]

Samudayasaccaniddese *yā 'yaŋ taṇhā* ti[13] yā ayaŋ taṇhā. *Ponobbhavikā*[14] ti punabbhavakaraṇaŋ punobbhavo[15]; Punobbhavo[15] sīlam assāti ponobbhavikā.[14] Api ca punab-

---

[1] P. idha. [2] B.S. indanam. [3] S.R. bādhayanti nāma. [4] S.R. °vāni. [5] H. *adds* bādhayamānānaŋ. [6] P. °ḍayha° S.R. °ḍayhanaduk°. [7] H. °kho. [8] P. °poṭṭhabba. [9] R. bādhaya°; H. bādhīya°. [10] S.R. *om.* ceto. [11] P. uoca°. [12] P.S.R. *om.* niṭṭhitā. [13] *Text* 101. [14] P.S.R. Ponobha°. [15] S.R. punobhavo.

bhavaŋ[1] deti, punabbhavāya[1] saŋvattati, punappunaŋ bhave nibbattetīti ponobbhavika.[2] Sā pan' esā punabbhavassa[1] dāyikā pi atthi, adāyikā pi. Punabbhavāya[1] saŋvattanikā pi atthi[3] asaŋvattanikā pi; dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkamattā[4] pi. Sā punabbhavaŋ[1] dadamānā pi adadamānā pi[5] Punabbhavāya[1] saŋvattamānā pi asaŋvattanikā[6] pi dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkamattā[4] pi ponobbhavikā evāti nāmaŋ labhati.

Abhinandanasankhātena nandirāgena sahagatā ti *nandirāgasahagatā*. Nandirāgena saddhiŋ atthato ekattam eva gatā ti vuttaŋ hoti.

Tatra tatrābhinandinī ti yatra yatra attabhāvo[7] tatra tatrābhinandinī. Rūpādisu vā ārammaṇesu tatra tatrābhinandinī. Rūpābhinandinī, sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammābhinandinī ti attho.

Seyyathīdan ti nipāto. Tassa sā katamā ti ce ti attho.

Kāmataṇhā ti kāme taṇhā kāmataṇhā. Pañcakāmaguṇikarāgass' etaŋ adhivacanaŋ.[8]

Bhave taṇhā *bhavataṇhā*. Bhavapatthanā-vasena uppannassa[9] sassatadiṭṭhi-sahagatassa rūpārūpabhavarāgassa ca jhānanikantiyā c' etaŋ adhivacanaŋ.

Vibhave taṇhā *vibhavataṇhā*. Ucchedadiṭṭhi-sahagatassa rāgass' etaŋ adhivacanaŋ.

Idāni tassā taṇhāya vatthuŋ vitthārato dassetuŋ *sā kho pan' esā* ti ādim āha.

Tattha *uppajjatī* ti jāyati.

Nivisatī ti punappunaŋ[10] pavatti-vasena patiṭṭhahati.

Yaŋ loke piyarūpaŋ sātarūpan ti yaŋ lokasmiŋ piyasabhāvañ c' eva madhurasabhāvañ ca.

Cakkhuŋ[11] *loke* ti ādisu lokasmiŋ hi cakkhādisu mamattena abhiniviṭṭhā sattā sampattiyaŋ patiṭṭhitā attano cakkhuŋ ādāsādisu nimittaggahaṇānusārena vippasanna-pañcapasādaŋ[12] suvaṇṇavimāne ugghāṭita-maṇi-sīhapañjaraŋ viya maññanti. Sotaŋ rajatapanāḷikaŋ viya pāmangasuttakaŋ viya

---

[1] B.H. punob°. [2] P.S.R. ponobha°. [3] R. *om.*
[4] S.R. °vepakkā. [5] S.R. *om.* [6] P.S.R. °tamānā.
[7] H. °bhāve. [8] P.S.R. nāmaŋ. [9] H. *adds* rāgassa.
[10] S.R. °puna. [11] H. °khu. [12] H. °sannaŋ°.

ca maññanti. Tunganāsā ti laddhavohāraŋ ghāṇaŋ vaṭṭetvā ṭhapita-haritālavaṭṭiŋ viya maññanti. Jivhaŋ-rattakambalapaṭalaŋ viya mudu-siniddha-madhura-rasadaŋ maññanti. Kāyaŋ sālalaṭṭhi viya suvaṇṇatoraṇaŋ viya ca maññanti. Manaŋ aññesaŋ manena asadisaŋ uḷāraŋ maññanti. Rūpaŋ suvaṇṇakaṇikārapupphādivaṇṇaŋ viya. Saddaŋ mattakaravīka-kokila-mandadhamita-maṇivaŋsa-nighosaŋ[1] viya. Attanā paṭiladdhāni catusamuṭṭhānika-gandhārammaṇādīni kassa aññassa evarūpāni atthī ti maññanti. Tesaŋ evaŋ maññamānānaŋ tāni cakkhādīni piyarūpāni ceva honti[2] sātarūpāni ca.[3] Atha nesaŋ tattha anuppannā ceva taṇhā uppajjati, uppannā ca punappunaŋ pavattivasena[4] nivisati, tasmā Bhagavā *cakkhuŋ*[5] *loke piyarūpaŋ sātārūpaŋ etth' esā taṇhā uppajjamānā uppajjatī* ti ādim āha.

Tattha *uppajjamānā* ti yadi[6] uppajjati, tadā ettha uppajjatīti attho. Esa nayo sabbatthāpīti.[7]

Samudayasaccaniddesakathā.[8]

[*Nirodhasaccaniddesa*]

Nirodhasaccaniddese *yo tassā yeva taṇhāyā* ti[9] ettha yo tass' eva dukkhassā ti vattabbe yasmā samudayanirodhen' eva[10] dukkhaŋ nirujjhati, no aññathā, yath' āha:

Yathā pi[11] *mūle anupaddave daḷhe,*[12]
chinno pi rukkho puna-d eva[13] *rūhati,*
evam pi taṇhānusaye anūhate,
nibbattate[14] *dukkham idaŋ punappunan* ti.*

Tasmā taŋ dukkhanirodhaŋ dassento samudayanirodhena dassetuŋ evam āha. Sīhasamānavuttino hi Tathāgatā. Te dukkhaŋ nirodhentā[15] dukkhanirodhañ ca dassentā[15] hetumhi paṭipajjanti, na[16] phale. Suvānavuttino pana aññatitthiyā. Te dukkhaŋ nirodhentā[15] dukkhanirodhañ ca dassentā[15] atta-

* *Dhp.* 338.

---

1 P. °maṇivaṇṇasanig°. 2 R. *om.* 3 R. *adds* honti.
4 B. pavatta°. 5 H. °khu. 6 S.R.H. yadā. 7 S.R. °thāti.
8 H. *adds* niṭṭhitā. 9 *Vbh.* 103. 10 S.R. °dhena; *om.* eva.
11 S.R. hi. 12 B. daḷe; H. dale. 13 P.S.R. puna-r' eva.
14 P.S.R. Vm. °tati. 15 H. °ento. 16 S.R. no.

kilamathānuyogena ceva tass' eva ca desanāya phale paṭipajjanti, na hetumhīti sīhasamānavuttitāya Satthā hetumhi paṭipajjanto yo tassā yevā ti ādim āha.

Tattha *tassā yevā* ti yā sā uppatti-nivesa-vasena heṭṭhā pakāsitā, tassā yeva.

Asesavirāganirodho[1] ti ādīni sabbāni nibbāna-vevacanān' eva. Nibbānaŋ hi āgamma taṇhā asesā virajjati[2] nirujjhati, tasmā taŋ tassā yeva taṇhāya asesavirāganirodho ti vuccati. Nibbānañ ca āgamma taṇhā cajīyati, paṭinissajjīyati, muccati, na allīyati; tasmā nibbānaŋ cāgo, paṭinissaggo, mutti, anālayo ti vuccati.

Ekam eva hi nibbānaŋ. Nāmāni pan' assa sabbasankhatānaŋ nāma-paṭipakkhavasena anekāni[3] nibbāna-vevacanān' eva honti. Seyyathīdaŋ? Asesavirāganirodho, cāgo, paṭinissaggo, mutti, anālayo, rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo, taṇhākkhayo, anuppādo, appavattaŋ, animittaŋ, appaṇihitaŋ, anāyūhanaŋ, appaṭisandhi,[4] anupavatti,[5] agati, ajātaŋ, ajaraŋ, avyādhi, amataŋ, asokaŋ, aparidevaŋ, anupāyāsaŋ, asankiliṭṭhan ti ādīni.

Idāni maggena chinnāya, nibbānaŋ āgamma appavattipattāya pi ca taṇhāya yesu vatthūsu tassā uppatti dassitā, tatth' eva abhāvaŋ dassetuŋ *sā kho pan' esā* ti ādim āha.

Tattha yathā puriso khette jātaŋ titta[6]-alābuvalliŋ disvā aggato paṭṭhāya mūlaŋ pariyesitvā chindeyya, sā anupubbena milāyitvā appavattiŋ[7] gaccheyya; tato tasmiŋ khette tittaalābu niruddhā pahīnā ti vucceyya. Evam eva khette tittaalābu viya[8] cakkhādisu taṇhā. Sā ariyamaggena mūlacchinnā nibbānaŋ āgamma appavattiŋ gaccheyya.[9] Evaŋ gatā pana tesu vatthūsu khette[4] titta-alābu viya na paññāyati. Yathā ca aṭavito core ānetvā nagarassa dakkhiṇadvāre ghāteyyuŋ, tato aṭaviyaŋ corā matā ti vā māritā ti vā vucceyyuŋ; evam eva[10] aṭaviyaŋ corā viya yā cakkhādisu taṇhā, sā dakkhiṇadvāre corā viya nibbānaŋ āgamma niruddhattā nibbāne niruddhā. Evaŋ niruddhā pana tesu vatthūsu aṭa-

[1] B. °nirodhā. [2] S. virajjhati. [3] H. *adds* sabbāni.
[4] S.R. *om.* [5] S.R. appavatti; H. anupapatti.
[6] P. tittaka. [7] S.R.H. apaññattiŋ. [8] H. *adds* yā.
[9] H. gacchati. [10] S.R. evaŋ.

viyaŋ corā viya na paññāyati. Ten' assā tatth' eva nirodhaŋ[1] dassento *cakkhuŋ*[2] *loke piyarūpaŋ sātarūpaŋ, etth' esā taṇhā pahīyamānā pahīyati, nirujjhamānā nirujjhatī* ti ādim āha.

Sesam ettha uttānattham evāti.

Nirodhasaccaniddesakathā.

[*Maggasaccaniddesa*]

Maggasaccaniddese *ayam evā* ti[3] aññamagga-paṭikkhepanatthaŋ niyamanaŋ. *Ariyo* ti taŋ-taŋ-maggavajjhehi kilesehi ārakattā, ariyabhāvakarattā, ariyaphalapaṭilābhakarattā ca ariyo. Aṭṭha angāni[4] assā ti *aṭṭhangiko*. Svāyaŋ caturangikā viya senā, pañcangikaŋ viya turiyaŋ angamattam eva hoti, angavinimmutto[5] natthi.

Nibbānatthikehi maggīyati, nibbānaŋ vā maggati, kilese vā mārento gacchatīti *maggo*.

Seyyathīdan ti so katamo ti ce ?[6]

Idāni angamattam eva maggo hoti, angavinimmutto[5] natthīti dassento *sammādiṭṭhi . . . pe . . . sammāsamādhī* ti āha.

Tattha sammādassanalakkhaṇā *sammādiṭṭhi*.

Sammā abhiniropanalakkhaṇo *sammāsankappo*.

Sammāpariggahalakkhaṇā *sammāvācā*.

Sammāsamuṭṭhāpana-lakkhaṇo *sammākammanto*.

Sammāvodāpana-lakkhaṇo[7] *sammā-ājīvo*.

Sammā paggahalakkhaṇo *sammāvāyāmo*.

Sammā upaṭṭhānalakkhaṇā *sammāsati*.

Sammā samādhānalakkhaṇo *sammāsamādhi*.

Tesu ca[8] ekekassa tīṇi tīṇi kiccāni honti. Seyyathīdaŋ ? Sammādiṭṭhi tāva aññehi pi[9] attano paccanīkakilesehi saddhiŋ micchādiṭṭhiŋ pajahati, nirodhaŋ ārammaṇaŋ karoti, sampayuttadhamme ca[8] passati, tappaṭicchādaka-mohavidhamanavasena asammohato. Sammāsankappādayo pi tath' eva micchāsankappādīni ca[8] pajahanti, nirodhañ ca ārammaṇaŋ karonti. Visesato pan' ettha sammāsankappo sahajā-

---

[1] B.P.H. niruddhaŋ. [2] H. °khu. [3] *Vbh.* 104.
[4] B.P.H. aṭṭh' angāni. [5] B. °vinimutto; S.R. *add* maggo.
[6] S.R. *add* ti attho. [7] P. °vodānalak°.
[8] S.R. *om.* ca. [9] S.R. *om.*

tadhamme abhiniropeti. Sammāvācā sammā pariggaṇhāti. Sammākammanto sammā samuṭṭhāpeti. Sammā-ājīvo sammā vodāpeti. Sammāvāyāmo sammā paggaṇhāti. Sammāsati sammā upaṭṭhāti.[1] Sammāsamādhi sammā padahati.[2]

Api c' esā sammādiṭṭhi nāma pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā hoti, maggakāle ekakkhaṇā ekārammaṇā; kiccato pana dukkhe ñāṇan ti ādīni cattāri nāmāni labhati. Sammāsankappādayo pi pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā honti, maggakāle ekakkhaṇā ekārammaṇā. Tesu sammāsankappo kiccato nekkhammasankappo ti ādīni tīṇi nāmāni labhati. Sammāvācādayo tayo[3] pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā viratiyo pi honti cetanāyo pi, maggakkhaṇe pana viratiyo va. Sammāvāyāmo sammāsatī ti idam pi dvayaŋ kiccato sammappadhāna-satipaṭṭhāna-vasena cattāri nāmāni labhati. Sammāsamādhi pana pubbabhāge pi maggakkhaṇe pi sammāsamādhi yeva.

Iti imesu aṭṭhasu dhammesu Bhagavatā nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahūpakārattā paṭhamaŋ sammādiṭṭhi desitā. Ayaŋ hi[4] paññā-pajjoto, paññā-satthan ti ca vuttā, tasmā[5] etāya pubbabhāge vipassanā-ñāṇasankhātāya sammādiṭṭhiyā avijjandhakāraŋ viddhaŋsetvā[6] kilesacore ghātento khemena yogāvacaro nibbānaŋ pāpuṇāti. Tena vuttaŋ nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahūpakārattā paṭhamaŋ sammādiṭṭhi desitā ti. Sammāsankappo pana tassā[7] bahūpakāro, tasmā tad anantaraŋ vutto. Yathā hi heraññiko hatthena parivattetvā parivattetvā[8] cakkhunā kahāpaṇaŋ olokento ayaŋ kūṭo, ayaŋ cheko ti jānāti, evaŋ yogāvacaro[8] pubbabhāge vitakkena vitakketvā vitakketvā vipassanā-paññāya olokayamāno ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarādayo ti jānāti. Yathā vā[3] pana purisena koṭiyaŋ gahetvā parivattetvā parivattetvā[3] dinnaŋ mahārukkhaŋ tacchako vāsiyā tacchetvā kamme upaneti, evaŋ vitakkena vitakketvā vitakketvā dinna-dhamme yogāvacaro paññāya ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarā ti ādinā nayena paricchinditvā kamme upaneti.

---

[1] S.R. upaṭṭhāpeti. [2] P.S.H. samādahati; R. sammādahati.
[3] S.R. *om.* [4] P. Ayam pi. [5] S.R. kasmā.
[6] vidhametvā. [7] S.R. tassa. [8] S.R. *add* pi.

Tena vuttaŋ: sammāsankappo pana tassā[1] bahūpakāro, tasmā tadanantaraŋ vutto ti. Svāyaŋ yathā sammādiṭṭhiyā, evaŋ sammāvācāya pi upakārako. Yath' āha: *Pubbe kho gahapati vitakketvā vicāretvā pacchā vācaŋ bhindatī* ti.* Tasmā tad anantaraŋ sammāvācā vuttā. Yasmā pana idañ c' idañ ca karissāmā ti paṭhamaŋ vācāya saŋvidahitvā loke kammante payojenti, tasmā vācā[2] kāyakammassa upakārikā ti sammāvācāya anantaraŋ sammākammanto vutto. Catubbidhaŋ pana vacīduccaritaŋ tividhaŋ kāyaduccaritaŋ pahāya ubhayaŋ[3] sucaritaŋ pūrentass' eva yasmā ājīvaṭṭhamakasīlaŋ pūrati, na itarassa; tasmā tad ubhayānantaraŋ sammā-ājīvo vutto. Evaŋ suddhājīvena parisuddho me ājīvo ti ettāvatā paritosaŋ akatvā suttapamattena viharituŋ na yuttaŋ, atha kho sabba-iriyāpathesu idaŋ viriyam ārabhitabban ti dassetuŋ tad anantaraŋ sammāvāyāmo vutto. Tato āraddhaviriyenāpi kāyādisu catūsu vatthūsu sati suppatiṭṭhitā[4] kātabbā ti dassanatthaŋ tadanantaraŋ sammāsati desitā. Yasmā pana evaŋ suppatiṭṭhitā sati samādhissa upakārānupakārānaŋ dhammānaŋ gatiyo samanvesitvā pahoti ekattārammaṇe cittaŋ samādhātuŋ,[5] tasmā sammāsati-anantaraŋ sammāsamādhi desito ti veditabbo.

Sammādiṭṭhiniddese *dukkhe ñāṇan* ti[6] ādinā catusaccakammaṭṭhānaŋ dassitaŋ. Tattha purimāni dve saccāni vaṭṭaŋ. Pacchimāni vivaṭṭaŋ. Tesu bhikkhuno vaṭṭe kammaṭṭhānābhiniveso hoti, vivaṭṭe natthi abhiniveso. Purimāni hi[2] dve saccāni pañcakkhandhā dukkhaŋ, taṇhā samudayo ti evaŋ sankhepena ca katame pañcakkhandhā[7] ti ādinā nayena vitthārena ca ācariyassa santike uggaṇhitvā vācāya punappunaŋ parivattento yogāvacaro kammaŋ karoti. Itaresu pana dvīsu saccesu nirodhasaccaŋ iṭṭhaŋ kantaŋ manāpaŋ, maggasaccaŋ iṭṭhaŋ kantaŋ manāpan ti evaŋ savanen' eva kammaŋ karoti. So evaŋ kammaŋ karonto cattāri saccāni ekena paṭivedhena paṭivijjhati, ekābhisamayena abhisameti.

---

* *S.* iv, 293; *cf. M.* i, 301.

---

[1] S.R. tassa. [2] S.R. *om.* [3] S.R. ubhaya.
[4] S.R. sūpaṭṭhitā. [5] B.H. sammā°.
[6] *Vbh.* 104. [7] S.R. *add* rūpakkhandho.

Dukkhaŋ pariññā-paṭivedhena paṭivijjhati.[1] Samudayaŋ pahānapaṭivedhena[2]; nirodhaŋ sacchikiriyapaṭivedhena; maggaŋ bhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhati. Dukkhaŋ pariññābhisamayena . . . pe . . . maggaŋ bhāvanābhisamayena abhisameti. Evam assa pubbabhāge dvīsu saccesu uggaha-paripucchā-savaṇa-dhāraṇa-sammasana-paṭivedho hoti. Dvīsu savaṇapaṭivedho yeva.

Aparabhāge tīsu kiccato paṭivedho[1] hoti. Nirodhe ārammaṇapaṭivedho. Tattha sabbam pi paṭivedhañāṇaŋ lokuttaraŋ. Savaṇa-dhāraṇa-sammasanañāṇaŋ lokiyaŋ kāmāvacaraŋ. Paccavekkhanā pana pattasaccassa hoti, ayañ ca ādikammiko, tasmā sā idha na vuttā. Imassa ca bhikkhuno pubbe pariggahato dukkhaŋ parijānāmi, samudayaŋ pajahāmi, nirodhaŋ sacchikaromi, maggaŋ bhāvemī ti ābhogasamannāhāra-manasikāra-paccavekkhanā natthi; pariggahato paṭṭhāya hoti. Aparabhāge pana dukkhaŋ pariññātam eva hoti . . . pe . . . maggo[3] bhāvito va hoti.

Tattha dve saccāni duddasattā gambhīrāni. Dve gambhīrattā duddasāni. Dukkhasaccaŋ hi uppattito pākaṭaŋ, khāṇu-kaṇṭakappahārādisu aho dukkhan ti vattabbatam pi āpajjati. Samudayam pi khāditukāmatā-bhuñjitukāmatādi-vasena uppattito pākaṭaŋ. Lakkhaṇapaṭivedhato pana ubhayam pi gambhīraŋ. Iti tāni duddasattā gambhīrāni. Itaresaŋ pana dvinnaŋ dassanatthāya payogo bhavaggagahaṇatthaŋ hatthappasāraṇaŋ viya, avīci-phusanatthaŋ pādappasāraṇaŋ viya, satadhā bhinnavālassa koṭiyā koṭiŋ[4] paṭipādanaŋ viya ca hoti. Iti tāni gambhīrattā duddasāni. Evaŋ duddasattā gambhīresu gambhīrattā ca duddasesu catūsu[5] saccesu uggahādi-vasena pubbabhāgañāṇuppattiŋ sandhāya idaŋ *dukkhe ñāṇan* ti ādi vuttaŋ. Paṭivedhakkhaṇe pana ekam eva ñāṇaŋ hoti.

Sammāsankappaniddese kāmato nissaṭo ti *nekkhammasankappo*.

Vyāpādato nissaṭo ti *avyāpādasankappo*.

Vihiŋsāya[6] nissaṭo ti *avihiŋsā-sankappo*. Tattha nekkhammavitakko kāmavitakkassa padaghātaŋ padacchedaŋ

[1] S.R. *om.* [2] H. °nappaṭi°. [3] P. *om.*
[4] S.R. koṭi. [5] P. catu. [6] S R. Vihiŋsato.

karonto uppajjati. Avyāpādavitakko vyāpādavitakkassa; avihiŋsā-vitakko vihiŋsā-vitakkassa. Nekkhammavitakko ca kāmavitakkassa paccanīko hutvā uppajjati; avyāpāda-avihiŋsā-vitakkā vyāpāda-vihiŋsā-vitakkānaŋ. Tattha yogāvacaro kāmavitakkassa padaghātanatthaŋ kāmavitakkaŋ vā sammasati, aññaŋ vā[1] kiñci sankhāraŋ. Ath' assa vipassanākkhaṇe vipassanā-sampayutto sankappo tadangavasena kāmavitakkassa padaghātaŋ[2] padacchedaŋ karonto uppajjati. Vipassanaŋ ussukkāpetvā maggaŋ pāpeti. Ath' assa maggakkhaṇe maggasampayutto[3] sankappo samucchedavasena kāmavitakkassa padaghātaŋ padacchedaŋ karonto uppajjati. Vyāpādavitakkassāpi padaghātanatthaŋ vyāpādavitakkaŋ vā aññaŋ vā sankhāraŋ[4]; vihiŋsā-vitakkassa padaghātanatthaŋ vihiŋsā-vitakkaŋ vā aññaŋ vā sankhāraŋ sammasati. Ath' assa vipassanākkhaṇe ti sabbaŋ purimanayen' eva yojetabbaŋ.

Kāmavitakkādīnaŋ pana tiṇṇaŋ[5] pāḷiyaŋ vibhattesu aṭṭhatiŋsārammaṇesu ekakammaṭṭhānam pi apaccanīkaŋ nāma natthi. Ekantato pana kāmavitakkassa tāva asubhesu paṭhamajjhānam eva paccanīkaŋ; vyāpādavitakkassa mettāya tikacatukkajjhānāni; vihiŋsā-vitakkassa karuṇāya tikacatukkajjhānāni. Tasmā asubhe[6] parikammaŋ katvā jhānaŋ samāpannassa samāpattikkhaṇe jhānasampayutto sankappo vikkhambhanavasena kāmavitakkassa paccanīko hutvā uppajjati. Jhānapādakaŋ[7] katvā vipassanaŋ paṭṭhapentassa[8] vipassanākkhaṇe vipassanā-sampayutto sankappo tadangavasena kāmavitakkassa paccanīko hutvā uppajjati. Vipassanaŋ ussukkāpetvā maggaŋ pāpentassa maggakkhaṇe maggasampayutto sankappo samucchedavasena kāmavitakkassa paccanīko hutvā uppajjati. Evaŋ uppanno nekkhammasankappo ti vuccatīti veditabbo. Mettāya pana parikammaŋ katvā, karuṇāya parikammaŋ katvā jhānaŋ samāpajjatīti sabbaŋ purimanayen' eva yojetabbaŋ. Evaŋ uppanno avyāpādasankappo ti vuccati, avihiŋsā-sankappo ti vuc-

---

[1] P. *adds* pana.
[2] P.S.R. °ghātanaŋ.
[3] P. °samuppayutto.
[4] P.S.R. *add* sammasati.
[5] P.S.R. tinnam pi.
[6] S.R. asubha; H. °bhesu.
[7] H. Jhānaŋ°.
[8] H. pattha°.

catīti veditabbo. Evam ete nekkhammasankappādayo vipassanā-jhānavasena uppattīnaŋ nānattā pubbabhāge nānā. Maggakkhaṇe[1] pana imesu tīsu ṭhānesu uppannassa akusalasankappassa padacchedato anuppatti-sādhanavasena maggangaŋ pūrayamāno eko va kusalasankappo uppajjati. Ayaŋ sammāsankappo nāma.

Sammāvācāniddese pi[2] yasmā aññen' eva cittena musāvādā viramati, aññena[3] pisuṇāvācādīhi, tasmā catasso p' etā veramaṇiyo pubbabhāge nānā. Maggakkhaṇe pana micchāvācāsankhātāya catubbidhāya akusala-dussīlyacetanāya padacchedato anuppatti-sādhanavasena maggangaŋ pūrayamānā ekā va sammāvācāsankhātā kusalaveramaṇī uppajjati, ayaŋ sammāvācā nāma.

Sammākammantaniddese pi yasmā aññen' eva cittena pāṇātipātā viramati, aññena adinnādānā, aññena micchācārā, tasmā tisso p' etā veramaṇiyo pubbabhāge nānā. Maggakkhaṇe pana[4] micchā-kammantasankhātāya[5] tividhāya akusaladussīlyacetanāya padacchedato anuppatti-sādhanavasena maggangaŋ pūrayamānā ekā va sammā-kammantasankhātā kusalaveramaṇī uppajjati, ayaŋ sammākammanto nāma.

Sammā-ājīvaniddese *idhā* ti imasmiŋ sāsane.

Ariyasāvako ti ariyassa Buddhassa sāvako.

Micchā-ājīvaŋ pahāyā ti pāpakaŋ[6] ājīvaŋ pajahitvā.

Sammā-ājīvenā ti Buddhapasatthena kusala-ājīvena.

Jīvitaŋ[7] *kappetī* ti jīvitappavattiŋ pavatteti. Idhā pi yasmā aññen' eva cittena kāyadvāravītikkamā viramati, aññena vacīdvāravītikkamā, tasmā pubbabhāge nānakkhaṇesu[8] uppajjati. Maggakkhaṇe pana dvīsu dvāresu sattannaŋ kammapathānaŋ vasena uppannāya micchā-ājīvadussīlyacetanāya padacchedato anuppatti-sādhanavasena maggangaŋ pūrayamānā ekā va sammā-ājīvasankhātā kusalaveramaṇī uppajjati; ayaŋ sammā-ājīvo nāma.

Sammāvāyāmaniddeso Sammappadhānavibhange anupadavaṇṇanāvasena āvibhavissati. Ayaŋ[9] pana pubbabhāge nānā-cittesu labbhati. Aññen' eva hi cittena anuppannānaŋ

---

[1] R. °ṇesu. [2] *Vbh.* 105. [3] S.R. aññen' aññena.
[4] S.R. *om.* [5] P. °sankhāya. [6] S.R. micchā.
[7] P. Jīvikaŋ. [8] P.S.R.H. nānāk°. [9] S.R. *add* pi.

pāpakānaŋ akusalānaŋ dhammānaŋ anuppādāya vāyāmaŋ karoti, aññena uppannānaŋ pahānāya; aññen' eva ca anuppannānaŋ kusalānaŋ dhammānaŋ uppādāya, aññena uppannānaŋ ṭhitiyā. Maggakkhaṇe pana eka-citte yeva labbhati. Ekam eva hi maggasampayuttaŋ viriyaŋ catukicca-sādhanaṭṭhena cattāri nāmāni labhati.

Sammāsatiniddeso pi Satipaṭṭhānavibhange anupadavaṇṇanāvasena āvibhavissati. Ayam pi ca pubbabhāge nānā-cittesu labbhati. Aññen' eva hi cittena kāyaŋ pariggaṇhāti, aññena aññena[1] vedanādīni. Maggakkhaṇe[2] eka-citte yeva labbhati. Ekā yeva hi maggasampayuttā sati catu-kicca-sādhanaṭṭhena[3] cattāri nāmāni labhati.

Sammāsamādhiniddese cattāri jhānāni pubbabhāge pi nānā, maggakkhaṇe pi. Pubbabhāge samāpatti-vasena nānā, maggakkhaṇe nānāmaggavasena. Ekassa hi paṭhama-maggo paṭhamajjhāniko hoti. Dutiyamaggādayo pi paṭhamajjhānikā,[4] dutiyādisu aññatarajjhānikā vā. Ekassa paṭhama-maggo dutiyādīnaŋ aññatarajjhāniko hoti. Dutiyādayo pi dutiyādīnaŋ aññatarajjhānikā vā paṭhamajjhānikā vā. Evaŋ cattāro pi maggā jhānavasena sadisā vā asadisā vā ekaccasadisā vā honti. Ayaŋ pan' assa viseso pādakajjhānaniyāmena hoti. Pādakajjhānaniyāmena tāva paṭhamajjhānalābhino paṭhamajjhānā vuṭṭhāya vipassantassa uppannamaggo paṭhamajjhāniko hoti. Magganga-bojjhangāni pan' ettha paripuṇṇān' eva honti. Dutiyajjhānato vuṭṭhāya[5] vipassantassa uppanno dutiyajjhāniko hoti. Maggangāni pan' ettha satta honti. Tatiyajjhānato vuṭṭhāya[5] vipassantassa uppanno tatiyajjhāniko. Maggangāni pan' ettha satta, bojjhangāni cha honti.

Esa[6] nayo catutthajjhānato paṭṭhāya yāva nevasaññānāsaññāyatanā. Āruppe catukkapañcakajjhānaŋ uppajjati, Tañ ca kho lokuttaraŋ, no lokiyanti vuttaŋ. Ettha kathan ti? Etthāpi paṭhamajjhānādisu yato vuṭṭhāya sotāpatti-maggaŋ paṭilabhitvā arūpasamāpattiŋ bhāvetvā so āruppe uppanno, taŋ-jhānikā va tassa tattha tayo maggā uppajjanti.

---

[1] S.R.H. *om.* [2] P. *adds* pana. [3] P. sādhaṭṭhena.
[4] S.R. *add* vā. [5] P. uṭṭhāya. [6] S. Es' eva.

Evaŋ pādakajjhānam eva niyameti.[1] Keci pana Therā: *vipassanāya ārammaṇabhūtā khandhā niyamentī* ti[1] vadanti. Keci: *puggalajjhāsayo niyametī* ti[1] vadanti. Keci: *vuṭṭhānagāminī vipassanā niyametī* ti[1] vadanti. Yesaŋ vādavinicchayo heṭṭhā Cittuppādakaṇḍe lokuttarapadabhājaniya-vaṇṇanāyaŋ vutta-nayen' eva veditabbo.

Ayaŋ vuccati sammāsamādhī ti yā imesu catusu jhānesu ekaggatā, ayaŋ pubbabhāge lokiyo, aparabhāge lokuttaro sammāsamādhi nāma vuccatīti. Evaŋ lokiyalokuttaravasena Bhagavā maggasaccaŋ desesi.[2] Tattha lokiyamagge sabbān' eva maggangāni yathānurūpaŋ chasu ārammaṇesu aññatarārammaṇāni honti. Lokuttaramagge pana catusaccapaṭivedhāya pavattassa ariyassa[3] nibbānārammaṇaŋ avijjānusayasamugghātakaŋ[4] paññā-cakkhu sammādiṭṭhi. Tathā sampannadiṭṭhissa[5] taŋ-sampayuttaŋ tividha-micchāsankappasamugghātakaŋ[4] cetaso nibbānapadābhiniropanaŋ sammāsankappo. Tathā passantassa vitakkentassa ca taŋ-sampayuttā va catubbidha-vacīduccarita-samugghātikā[6] micchāvācāya virati sammāvācā. Tathā viramantassa taŋ-sampayuttā va micchākammanta-samucchedikā tividha-kāyaduccaritavirati sammākammanto. Tesaŋ yev' assa vācā-kammantānaŋ vodānabhūtā taŋ-sampayuttā va kuhanādi-samucchedikā micchāājīvavirati sammā-ājīvo. Imissā sammāvācā-kammantājīvasankhātāya sīlabhūmiyaŋ[7] patiṭṭhamānassa tad anurūpo taŋ-sampayutto va kosajjasamucchedako anuppannānaŋ uppannānaŋ[8] akusala-kusalānaŋ[9] anuppāda-pahānuppādaṭṭhiti-sādhako ca[10] viriyārambho sammāvāyāmo. Evaŋ vāyamantassa taŋ-sampayutto va micchā-satiniddhunako kāyādisu kāyānupassanādi-sādhako ca cetaso asammoso sati. Iti anuttarāya satiyā suvihita-cittārakkhassa[11] taŋ-sampayuttā va micchā-samādhi-samugghātikā cittekaggatā sammāsamādhī ti.

---

[1] B.P.H. niyā°. *Asl.* 230. [2] S. dassesi. [3] S.R.H. ariyasāvakassa.
[4] B. °ṭakaŋ. [5] B.P. °diṭṭhassa.
[6] S.R. °ghātakā; B. °ghāṭikā. [7] S.R. °yā.
[8] P.S.R.H. anuppannuppannānaŋ.
[9] P.S.R.H. kusalākusalānaŋ. [10] S.R. *om.*
[11] S.R. suvihitārak°.

Esa lokuttaro ariyo aṭṭhangiko maggo, yo saha lokiyena maggena dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti sankhaŋ[1] gato. So kho pan' esa maggo sammādiṭṭhi-sankappānaŋ[2] vijjāya, sesadhammānaŋ caraṇena sangahitattā vijjā ceva caraṇañ ca. Tathā tesaŋ dvinnaŋ vipassanāyānena, itaresaŋ samathayānena sangahitattā samatho ceva vipassanā ca. Tesaŋ vā dvinnaŋ paññākkhandhena, tadanantarānaŋ tiṇṇaŋ sīlakkhandhena, avasesānaŋ samādhikkhandhena; adhipaññā-adhisīla-adhicittasikkhāhi ca sangahittattā khandhattayañ ceva sikkhāttayañ[3] ca hoti. Yena samannāgato ariyasāvako dassanasamatthehi cakkhūhi gamanasamatthehi ca pādehi samannāgato addhiko viya vijjācaraṇasampanno hutvā vipassanāyānena kāmasukhallikānuyogaŋ, samathayānena attakilamathānuyogan ti antadvayaŋ parivajjetvā majjhimapaṭipadaŋ paṭipanno paññākkhandhena mohakkhandhaŋ, sīlakkhandhena dosakkhandhaŋ, samādhikkhandhena ca lobhakkhandhaŋ padālento adhipaññāsikkhāya paññāsampadaŋ. adhisīlasikkhāya sīlasampadaŋ, adhicittasikkhāya samādhisampadan ti tisso sampattiyo patvā amataŋ nibbānaŋ sacchikaroti. Ādi-majjha-pariyosāna-kalyāṇaŋ sattatiŋsa-bodhipakkhiyadhammaratana-vicittaŋ sammattaniyāmasankhātaŋ[4] ariyabhūmiñ ca okkanto hotīti.

Suttantabhājaniyavaṇṇanā.

[*Abhidhammabhājaniya*]

Idāni Abhidhammabhājaniyaŋ hoti. Tattha ariyasaccānī ti avatvā nippadesato paccayasankhātaŋ samudayaŋ dassetuŋ cattāri saccānī ti vuttaŋ. *Ariyasaccānī* ti[5] hi[6] vutte avasesā ca kilesā, avasesā ca akusalā dhammā, tīṇi ca kusalamūlāni sāsavāni, avasesā ca sāsavā kusaladhammā na sangayhanti. Na ca kevalaŋ taṇhā va dukkhaŋ samudāneti, ime pi avasesā ca kilesādayo paccayā samudānenti yeva. Iti ime pi paccayā dukkhaŋ samudānenti yevāti nippadesato paccayasankhātaŋ samudayaŋ dassetuŋ ariyasaccānī ti avatvā cattāri saccānī ti vuttaŋ.

---

[1] B.H. sankhyaŋ. [2] P. °sammāsan°. [3] B.P.H. sikkhat°.
[4] B.P. sampatta°. [5] *Vbh.* 106 [6] P. *om.*

Niddesavāre ca nesaŋ paṭhamaŋ dukkhaŋ aniddisitvā tass' eva dukkhassa sukhaniddesathaŋ dukkhasamudayo niddiṭṭho. Tasmiŋ hi niddiṭṭhe avasesā ca kilesā ti ādinā nayena dukkhasaccaŋ sukhaniddesaŋ hoti. Nirodhasaccam p' ettha taṇhāya pahānaŋ, taṇhāya ca avasesānañ ca kilesānaŋ pahānan ti evaŋ yathā-vuttassa samudayassa pahānavasena pañcah' ākārehi niddiṭṭhaŋ. Maggasaccaŋ pan' ettha paṭhamajjhānika-sotāpattimaggavasena Dhammasanganiyaŋ vibhattassa desanā-nayassa mukhamattam eva dessentena niddiṭṭhaŋ. Tattha nayabhedo veditabbo; taŋ upari pakāsayissāma. Yasmā pana na kevalaŋ aṭṭhangiko maggo va paṭipadā, *Pubbe va kho pan' assa kāyakammaŋ vacīkammaŋ ājīvo suparisuddho hotī* ti* vacanato pana puggalajjhāsayavasena pañcangiko pi maggo paṭipadā evāti desito, tasmā taŋ nayaŋ dassetuŋ pañcangikavāro pi niddiṭṭho. Yasmā ca na kevalaŋ aṭṭhangika-pañcangikamaggā va paṭipadā, sampayuttakā pana atirekapaññāsa-dhammā pi paṭipadā eva, tasmā taŋ nayaŋ dassetuŋ tatiyo sabbasangāhikavāro pi niddiṭṭho. Tattha avasesā[1] dhammā dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya sampayuttā ti idaŋ parihāyati. Sesaŋ sabbattha sadisam eva.

Tattha aṭṭhangikavārassa *taṇhāya[2] ca avasesānañ ca kilesānaŋ pahānan* ti ādisu pañcasu koṭṭhāsesu paṭhamakoṭṭhāse tāva sotāpattimagge jhānābhinivese: suddhikapaṭipadā, suddhikasuññatā, suññatapaṭipadā, suddhika-appaṇihitaŋ,[3] appaṇihitapaṭipadā ti imesu pañcasu vāresu[4] dvinnaŋ catukkapañcakanayānaŋ vasena dasa nayā honti. Evaŋ sesesu pī ti vīsatiyā abhinivesesu dve nayasatāni. Tāni catūhi adhipatīhi catuguṇitāni aṭṭha-satāni.[5] Iti suddhikāni dve, sādhipatī aṭṭhā ti sabbam pi nayasahassaŋ hoti. Yathā ca sotāpattimagge, evaŋ sesamaggesu pī ti cattāri nayasahassāni honti. Yathā ca paṭhamakoṭṭhāse cattāri, evaŋ sesesu pī ti aṭṭhangikavāre pañcasu koṭṭhāsesu vīsati-nayasahassāni honti. Tathā pañcangikavāre sabbasangāhikavāre cāti sabbāni pi

* Cf. *A.* iii, 124 f.

[1] S.R. avasesa. [2] S.R.H. *add* pahānaŋ, taṇhāya. [3] H. °hitā. [4] S.R. ṭhānesu. Cf. *Asl.* 221. [5] B.H. *om.* satāni.

saṭṭhi-nayasahassāni Satthārā vibhattāni. Pāḷi pana saṅkhepena āgatā. Evam idaŋ tividhamahāvāraŋ pañcadasakoṭṭhāsaŋ saṭṭhi-nayasahassa-patimaṇḍitaŋ[1] abhidhammabhājaniyaŋ nāma niddiṭṭhan ti veditabbaŋ.

Abhidhammabhājaniyavaṇṇanā.

[*Pañhapucchaka*]

Pañhāpucchake[2] catunnam pi saccānaŋ Khandhavibhaṅge vuttanayānusāren' eva kusalādi-bhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana samudayasaccaŋ kāmāvacaradhamme assādentassa parittārammaṇaŋ hoti; mahaggatadhamme assādentassa mahaggatārammaṇaŋ; paññattiŋ assādentassa na-vattabbārammaṇaŋ. Dukkhasaccaŋ kāmāvacara-dhamme ārabbha uppannaŋ parittārammaṇaŋ; rūpārūpāvacaradhamme ārabbh' uppattikāle mahaggatārammaṇaŋ. Nava lokuttaradhamme paccavekkhanakāle appamāṇārammaṇaŋ; paṇṇattiŋ[3] paccavekkhanakāle navattabbārammaṇaŋ. Maggasaccaŋ sahajātahetuvasena sabbadā pi maggahetukaŋ; viriyaŋ vā vīmaŋsaŋ vā jeṭṭhakaŋ katvā maggabhāvanā-kāle maggādhipati; chandacittesu aññatarādhipatikāle navattabbaŋ nāma hoti. Dukkhasaccaŋ ariyānaŋ maggapaccavekkhanakāle maggārammaṇaŋ; tesaŋ yeva maggaŋ[4] garuŋ katvā paccavekkhanakāle maggādhipati; sesadhamma-paccavekkhanakāle navattabbaŋ hoti. *Dve saccāni* ti[5] dukkha-samudayasaccāni. Etāni hi atītādibhede dhamme ārabbh' uppattikāle atītādi-ārammaṇāni honti. Samudayasaccaŋ ajjhattādi-bhede dhamme assādentassa ajjhattādi-ārammaṇaŋ hoti. Dukkhasaccaŋ ākiñcaññāyatanakāle navattabbārammaṇam pī ti veditabbaŋ. Iti imasmiŋ pañhāpucchake[6] dve saccāni lokiyāni honti, dve lokuttarāni. Yathā ca imasmiŋ, evaŋ purimesu pi dvīsu. Sammāsambuddhena hi tīsu pi suttantabhājaniyādisu lokiyalokuttarān' eva saccāni kathitāni. Evam ayaŋ Saccavibhaṅgo pi teparivaṭṭaŋ[7] nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Saccavibhaṅganiddeso.

---

[1] B.H. °paṭi°.
[2] P.S.R. Pañha°.
[3] P. Paññattiŋ; S.R. °ñatti.
[4] P. dhammaŋ.
[5] *Vbh.* 112.
[6] P.S.R pañha°.
[7] P. tipari°.

INDRIYA-VIBHANGA-NIDDESO

[*Abhidhammabhājaniya*]

Idāni tad anantare Indriyavibhaṅge *bāvīsatīti*[1] gaṇanaparicchedo. *Indriyānīti* paricchinna-dhammanidassanaŋ.

Idāni tāni sarūpato dassento cakkhundriyan ti ādim āha. Tattha cakkhudvāre indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *cakkhundriyaŋ*. Sota-ghāṇa-jivhā-kāyadvāre indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *kāyindriyaŋ*. Vijānanalakkhaṇe[3] indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *manindriyaŋ*. Itthibhāve indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *itthindriyaŋ*. Purisabhāve indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *purisindriyaŋ*. Anupālanalakkhaṇe indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *jīvitindriyaŋ*. Sukhalakkhaṇe indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *sukhindriyaŋ*. Dukkha-somanassa-domanassa-upekkhālakkhaṇe indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *upekkhindriyaŋ*. Adhimokkhalakkhaṇe indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *saddhindriyaŋ*. Paggahalakkhaṇe indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *viriyindriyaŋ*. Upaṭṭhānalakkhaṇe indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *satindriyaŋ*. Avikkhepalakkhaṇe indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *samādhindriyaŋ*. Dassanalakkhaṇe indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *paññindriyaŋ*. Anaññātañ ñassāmīti pavatte jānanalakkhaṇe indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *anaññātaññassāmītindriyaŋ*. Ñātānaŋ yeva dhammānaŋ puna[4] ājānane indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *aññindriyaŋ*. Aññātāvībhāve indaṭṭhaŋ kāretīti[2] *aññātāvindriyaŋ*.

Idha suttantabhājaniyaŋ nāma na gahitaŋ. Kasmā? Suttante imāya paṭipāṭiyā bāvīsatiyā[5] indriyānaŋ anāgatattā. Suttantasmiŋ hi katthaci dve indriyāni kathitāni, katthaci tīṇi, katthaci pañca. Evaŋ pana nirantaraŋ dvāvīsati āgatāni[6] nāma natthi. Ayaŋ tāv' ettha aṭṭhakathā-nayo. Ayaŋ pana aparo nayo: Etesu[7] hi,

Atthato lakkhaṇādīhi, kamato ca vijāniyā
bhedābhedā tathā kiccā, bhūmito ca vinicchayaŋ.

---

[1] *Vbh*. 122. [2] S.R. karotīti. [3] S. janana°. [4] P. *om*.
[5] S.R. bāvīsati. [6] P. āgatā. [7] R. Etesaŋ.

Tattha cakkhādīnaŋ tāva cakkhatīti cakkhūti ādinā nayena attho pakāsito. Pacchimesu pana tīsu paṭhamaŋ pubbabhāge anaññātaŋ amataŋ padaŋ, catusaccadhammaŋ vā jānissāmī ti evaŋ paṭipannassa uppajjanato indriyaṭṭha-sambhavato[1] ca anaññātaññassāmītindriyan ti vuttaŋ. Dutiyaŋ ājānanato ca indriyaṭṭhasambhavato[1] ca aññindriyaŋ. Tatiyaŋ aññātāvino catusu saccesu niṭṭhitañāṇakiccassa khīṇāsavass' eva[2] uppajjanato indriyatthasambhavato ca aññātāvindriyaŋ.

Ko pan' esa indriyaṭṭho[3] nāmāti? Indalingaṭṭho indriyaṭṭho.[3] Indadesitaṭṭho indriyaṭṭho.[3] Indadiṭṭhaṭṭho indriyaṭṭho.[3] Indasiṭṭhaṭṭho indriyaṭṭho.[3] Indajuṭṭhaṭṭho indriyaṭṭho.[3] So sabbo pi idha yathāyogaŋ yujjati. Bhagavā hi Sammāsambuddho paramissariyabhāvato Indo; kusalākusalañ ca kammaŋ, kammesu kassaci issariyābhāvato. Ten' ev' ettha kammasañjanitāni indriyāni kusalākusalakammaŋ[4] ullingenti,[5] tena ca siṭṭhānīti indalingaṭṭhena indasiṭṭhaṭṭhena ca indriyāni. Sabbān' eva pan' etāni Bhagavatā yathābhūtato[6] pakāsitāni ca[7] abhisambuddhāni cāti indadesitaṭṭhena indadiṭṭhaṭṭhena ca indriyāni. Ten' eva Bhagavatā Munindeṇa kānici gocarāsevanāya, kānici bhāvanāsevanāya sevitānīti indajuṭṭhaṭṭhena pi indriyāni. Api ca ādhipaccasankhātena[8] issariyaṭṭhenāpi etāni indriyāni. Cakkhu-viññāṇādippavattiyaŋ hi cakkhādīnaŋ siddham ādhipaccaŋ. Tasmiŋ hi tikkhe tikkhattā, mande ca mandattā ti ayaŋ tāv' ettha atthato vinicchayo.

Lakkhaṇādīhī ti lakkhaṇa-rasa-paccupaṭṭhāna-padaṭṭhānehi pi cakkhādīnaŋ vinicchayaŋ vijāniyā ti attho. Tāni[9] nesaŋ lakkhaṇādīni heṭṭhā vuttān' eva.[10] Paññindriyādīni hi cattāri atthato amoho yeva. Sesāni tattha sarūpen' ev' āgatāni.

Kamato ti ayam pi desanākkamo va. Tattha ajjhattadhammaŋ pariññāya ariyabhūmipaṭilābho hotīti attabhāvapariyāpannāni cakkhundriyādīni paṭhamaŋ desitāni. So pan' attabhāvo yaŋ dhammaŋ upādāya itthī ti vā puriso

---

[1] S.R. °yattha°.
[2] S.R. °savassa, *om.* eva.
[3] S.R. °yattho *always*.
[4] S.R. °ladhammaŋ.
[5] S.R. °ganti.
[6] S.R. °bhūtaŋ.
[7] H. *om.*
[8] P. °paccaya°.
[9] H. *adds* ca.
[10] P. vuttanayen' eva

ti vā sankhaŋ[1] gacchati, ayaŋ so ti nidassanatthaŋ tato itthindriyaŋ purisindriyañ ca. So duvidho pi jīvitindriyapaṭibaddhavuttī ti ñāpanatthaŋ tato jīvitindriyaŋ. Yāva tassa pavatti, tāva etesaŋ vedayitānaŋ anivatti yañ ca[2] kiñci vedayitaŋ, sabbaŋ taŋ sukhadukkhan ti ñāpanatthaŋ tato sukhindriyādīni. Taŋ-nirodhatthaŋ pana ete dhammā bhāvetabbā ti paṭipatti-dassanatthaŋ tato saddhādīni. Imāya paṭipattiyā esa dhammo paṭhamaŋ attani pātubhavatīti paṭipattiyā amoghabhāvadassanatthaŋ tato anaññātaññassāmītindriyaŋ. Tass' eva phalattā tato anantaraŋ bhāvetabbattā ca tato aññindriyaŋ. Ito[3] paraŋ bhāvanāya imassa adhigamo, adhigate ca pan' imasmiŋ natthi kiñci uttari karaṇīyan ti ñāpanatthaŋ ante paramassāsabhūtaŋ aññātāvindriyaŋ desitan ti ayam ettha kamo.

Bhedābhedā ti jīvitindriyass' eva c' ettha bhedo. Taŋ hi rūpajīvitindriyaŋ arūpajīvitindriyan ti duvidhaŋ hoti. Sesānaŋ abhedo ti evam ettha bhedābhedato vinicchayaŋ vijāniyā.

Kiccā ti kiŋ[4] indriyānaŋ kiccan ti ce? Cakkhundriyassa tāva *Cakkhāyatanaŋ*[5] *cakkhuviññāṇadhātuyā taŋ-sampayuttakānañ ca dhammānaŋ indriyapaccayena paccayo** ti vacanato yaŋ taŋ indriyapaccayabhāvena sādhetabbaŋ attano tikkhamandādi-bhāvena cakkhuviññāṇādi-dhammānaŋ tikkhamandādi-sankhātaŋ attākārānuvattāpanaŋ, idaŋ kicciŋ. Evaŋ sota-ghāṇa-jivhā-kāyānaŋ. Manindriyassa pana sahajātadhammānaŋ attano vasavattāpanaŋ. Jīvitindriyassa sahajātadhammānupālanaŋ. Itthindriya-purisindriyānaŋ itthipurisanimitta-kuttākappākārānuvidhānaŋ. Sukha-dukkha-somanassa-domanassindriyānaŋ sahajātadhamme abhibhavitvā yathā-sakaŋ oḷārikākārānupāpanaŋ. Upekkhindriyassa santa-paṇīta-majjhattākārānupāpanaŋ.[6] Saddhādīnaŋ paṭipakkhābhibhavanaŋ sampayuttadhammānañ ca pasannākārādi-bhāva-sampāpanaŋ. Anaññātaññassāmītindriyassa saŋyojanattayappahānañ c' eva sampayuttakānañ

---

* *Tikapaṭṭhāna*, i, 5 f.

---

[1] B.H. sankhyaŋ. [2] P.S.R. *om.* ca. [3] S. Tato.
[4] S.R. kim. [5] *T.-P. text: Cakkhundriyaŋ*. [6] S.R. °pādanaŋ.

ca tappahānābhimukhabhāvakaraṇaŋ. Aññindriyassa kāmarāga-vyāpādādi-tanukaraṇappahānañ[1] c' eva sahajātānañ ca attano vasānuvattāpanaŋ. Aññātāvindriyassa sabbakiccesu ussukkappahānañ c'eva amatābhimukhabhāvapaccayatā ca sampayuttānan ti evam ettha kiccato vinicchayaŋ vijāniyā.

Bhūmito ti cakkhu-sota-ghāṇa-jīvhā-kāya-itthi-purisa-sukha-dukkha-domanassindriyāni c' ettha kāmāvacarān' eva. Manindriya-jīvitindriya-upekkhindriyāni saddhā-viriya-sati-samādhi-paññindriyāni ca catubhūmipariyāpannāni. Somanassindriyaŋ kāmāvacara-rūpāvacara-lokuttaravasena bhūmittayapariyāpannaŋ. Avasāne tīṇi lokuttarān' evāti evaŋ bhūmito pi vinicchayaŋ vijāniyā. Evaŋ hi vijānanto:

> Saŋvegabahulo bhikkhu, ṭhito indriyasaŋvare
> indriyāni pariññāya, dukkhass' antaŋ nigacchatīti.

Niddesavāre *yaŋ cakkhu catunnaŋ mahābhūtānan* ti ādi sabbaŋ Dhammasangaṇiyaŋ padabhājane vuttanayen' eva veditabbaŋ. Viriyindriya-samādhindriyaniddesādisu ca sammāvāyāmo, micchā-vāyāmo; sammāsamādhi, micchā-samādhī ti ādīni na vuttāni. Kasmā? Sabbasangāhakattā.[2] Sabbasangāhakāni[2] hi idha indriyāni kathitāni. Evaŋ sante p' ettha dasa indriyāni lokiyāni kāmāvacarān' eva. Tīṇi lokuttarāni. Nava lokiya-lokuttaramissakānīti.

Abhidhammabhājaniyaŋ.

[*Pañhapucchaka*]

Pañhapucchake sabbesam pi indriyānaŋ kusalādi-vibhāgo pāḷi-nayānusāren' eva veditabbo. Ārammaṇattikesu pana *satt' indriyāni anārammaṇā* ti[3] cakkhu-sota-ghāṇa-jīvhā-kāya-itthi-purisindriyāni sandhāya vuttaŋ. Jīvitindriyaŋ pana arūpamissakattā idha anāhaṭaŋ.[4]

Dvindriyā[5] ti dve indriyā. Sukha-dukkhadvayaŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ. Tañ hi ekantaparittārammaṇaŋ.

Domanassindriyaŋ siyā parittārammaṇaŋ siyā mahagga-

---

[1] H. °pādādīnaŋ; S. °pahānāni; R. °pahāni. [2] S.R. °gāhi°.
[3] *Vbh.* 127. [4] B.H.P. anābhaṭṭhaŋ. [5] S.R. °yānī.

tārammaṇan ti kāmāvacaradhamme ārabbha pavattikāle parittārammaṇaŋ hoti; rūpāvacarārūpāvacare pana ārabbha pavattikāle mahaggatārammaṇaŋ; paṇṇatti[1]-ārammaṇakāle[2] na-vattabbārammaṇaŋ.

Navindriyā siyā parittārammaṇā ti manindriya-jīvitindriya-somanassindriya-upekkhindriyāni c' eva saddhādi-pañcakañ ca sandhāya idaŋ vuttaŋ. Jīvitindriyaŋ hi rūpaŋ missakattā anārammaṇesu rūpadhammesu[3] sangahitam pi arūpakoṭṭhāsena siyā pakkhe sangahitaŋ.

Cattāri indriyānīti sukha-dukkha-domanassa-aññātāvindriyāni. Tāni hi maggārammaṇattike[4] na bhajanti.

Maggahetukan ti sahajātahetuŋ sandhāya vuttaŋ. Vīriya-vīmaŋsajeṭṭhakakāle[5] siyā maggādhipati. Chandacittajeṭṭhakakāle siyā na-vattabbā.

Das' indriyā siyā uppannā siyā uppādino ti satta rūpindriyāni tīṇi vipākindriyāni sandhāy' etaŋ vuttaŋ. Das' indriyāni[6] domanassena saddhiŋ heṭṭhā vuttān' eva.

Tattha[7] domanassindriyaŋ paṇṇattiŋ ārabbha pavattikāle na-vattabbārammaṇaŋ, sesāni nibbānapaccavekkhanakāle pi.

Tīṇ' indriyāni bahiddhārammaṇānīti tīṇi lokuttarindriyāni.

Cattārīti sukha-dukkha-somanassa-domanassāni. Tāni hi ajjhatta-dhamme pi bahiddhā-dhamme[8] pi ārabbha pavattanti.[9]

Aṭṭh' indriyā ti manindriya-jīvitindriya-upekkhindriyāni c' eva saddhādi-pañcakañ ca.

Tattha ākiñcaññāyatana-kāle na-vattabbārammaṇatā veditabbā. Iti imasmim pi pañhapucchake das' indriyāni kāmāvacarāni, tīṇi lokuttarāni. Nava lokiyalokuttaramissakān' eva kathitānīti ayam pi Abhidhammabhājaniyena saddhiŋ ekaparicchedo va hoti. Ayaŋ pana Indriyavibhango dveparivaṭṭaŋ nīharitvā bhājetvā dassito ti.

Indriyavibhangavaṇṇanā.

---

1 B.H.R.S. °tiŋ. 2 S.R. ārabbha pavattanakāle. 3 S.R. *om*
4 H.S.R. °tikaŋ. 5 S.H. °maŋsā°. 6 S.R. °yānīti.
7 P. Tassa. 8 P. °mehi. 9 S. vat°.

PACCAYĀKĀRAVIBHANGA

Idāni tad-anantare Paṭiccasamuppādavibhange yā ayaŋ *avijjāpaccayā sankhārā* ti[1] adinā nayena tanti nikkhittā, tassā atthasaŋvaṇṇanaŋ karontena[2] Vibhajjavādī-maṇḍalaŋ otaritvā ācariye anabbhācikkhantena sakasamayaŋ avokkamantena parasamayaŋ anārūhantena Suttaŋ appaṭibāhantena Vinayaŋ anulomentena[3] mahāpadese olokentena dhammaŋ dīpentena atthaŋ sangahantena[4] tam ev' atthaŋ puna āvattetvā[5] aparehi pi pariyāyehi[6] niddisantena ca yasmā atthasaŋvaṇṇanā kātabbā hoti. Pakatiyā pi ca dukkarā va Paṭiccasamuppādassa atthasaŋvaṇṇanā. Yath' āhu Porāṇā:

Saccaŋ satto paṭisandhi, paccayākāram eva ca,
duddasā caturo dhammā, desetuñ ca sudukkarā ti.

Tasmā aññatra āgamādhigamappattehi na sukarā Paṭiccasamuppādassa atthavaṇṇanā[7] ti paritulayitvā:

Vattukāmo ahaŋ ajja, paccayākāravaṇṇanaŋ
patiṭṭhaŋ nādhigacchāmi, ajjhogāḷho va sāgaraŋ.

sāsanaŋ pan' idaŋ nānā-desanānaya-maṇḍitaŋ,
pubbācariyamaggo ca, abbocchinno pavattati

yasmā tasmā tadubhayaŋ, sannissāy' atthavaṇṇanaŋ
ārabhissāmi etassa; taŋ suṇātha samāhitā.

Vuttaŋ h' etaŋ pubbācariyehi:

Yo koc' imaŋ aṭṭhikatvā[8] suṇeyya,
labhetha pubbāpariyaŋ visesaŋ;
laddhāna pubbāpariyaŋ visesaŋ
adassanaŋ maccurājassa gacche ti.

---

[1] *Vbh.* 135.
[2] S.R. *add* mahāpadesena.
[3] P. °mantena.
[4] S.R. sangā°; Vm. gāhan°.
[5] S.R. Vm. r-āvat°.
[6] Vm. pariyāyantarehi.
[7] H. °saŋvaṇṇanā.
[8] B. aṭṭhiŋ°.

Avijjā-paccayā sankhārā ti ādisu hi[1] ādito yeva tāva:

Desanā-bhedato attha-lakkhaṇekavidhādito,
Angānañ ca vavatthānā, viññātabbo vinicchayo.

Tattha* *desanā-bhedato* ti Bhagavato hi vallihārakānaŋ catunaŋ purisānaŋ valliggahaṇaŋ viya ādito vā majjhato vā paṭṭhāya yāva pariyosānaŋ, tathā pariyosānato vā majjhato vā paṭṭhāya yāva ādīti catubbidhā paṭiccasamuppādadesanā. Yathā hi vallihārakesu catusu purisesu eko valliyā mūlam eva paṭhamaŋ passati, so taŋ mūle chetvā sabbaŋ ākaḍḍhitvā ādāya kamme upaneti, evaŋ Bhagavā *Iti kho bhikkhave avijjā-paccayā sankhārā . . . pe . . . jāti-paccayā jarāmaraṇan*† ti ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā pi paṭiccasamuppādaŋ deseti.[2] Yathā pana tesu purisesu eko valliyā majjhaŋ paṭhamaŋ passati, so majjhe chinditvā uparibhāgaŋ yeva ākaḍḍhitvā ādāya kamme upaneti; evaŋ Bhagavā *Tassa taŋ vedanaŋ abhinandato abhivadato ajjhosāya tiṭṭhato uppajjati nandī. Yā vedanāsu nandī, tad upādānaŋ. Tass' upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jātī* ti‡ majjhato paṭṭhāya yāva pariyosānā pi deseti.

Yathā ca tesu purisesu eko valliyā aggaŋ paṭhamaŋ passati. so agge gahetvā aggānusārena yāva mūlā sabbaŋ ādāya kamme[3] upaneti, evaŋ Bhagavā *Jāti-paccayā jarāmaraṇan ti iti kho pan' etaŋ vuttaŋ. Jāti-paccayā nu kho bhikkhave jarāmaraṇaŋ, no vā, kathaŋ vā*[4] *ettha hotīti? Jātipaccayā bhante jarāmaraṇaŋ, evaŋ no ettha hoti jātipaccayā jarāmaraṇan ti. Bhavapaccayā jāti . . . pe . . . avijjāpaccayā sankhārā ti iti kho pan' etaŋ vuttaŋ . . . Avijjā-paccayā nu kho bhikkhave*[5] *sankhārā, no vā, kathaŋ vā*[4] *ettha hotīti? Avijjāpaccayā bhante sankhārā, evaŋ no ettha hoti avijjā-paccayā sankhārā ti*† pariyosānato paṭṭhāya yāvā ādito pi paṭiccasamuppādaŋ deseti.

Yathā pana tesu[6] purisesu eko valliyā majjham eva paṭhamaŋ passati, so majjhe chinditvā[7] heṭṭhā otaranto yāva

* *Vism.* 523 *f.* † *M.* i, 261. ‡ *S.* iii, 14.

[1] Vm. *om.* hi. [2] R. dasseti. [3] P. kammante.
[4] Vm. vo. [5] Vm. *om.* [6] Vm. pan' etesu. [7] S.R. chetvā.

mūlā ādāya kamme upaneti, evaŋ Bhagavā: *Ime ca*[1] *bhikkhave cattāro āhārā kiŋ-nidānā, kiŋsamudayā, kiŋ-jātikā kiŋ-pabhavā? Ime cattāro āhārā taṇhā-nidānā taṇhā-samudayā taṇhā-jātikā taṇhā-pabhavā. Taṇhā kiŋ-nidānā? Vedanā, phasso, saḷāyatanaŋ, nāmarūpaŋ, viññāṇaŋ, sankhārā kiŋ-nidānā? Sankhārā avijjānidānā avijjā-pabhavā** ti majjhato paṭṭhāya yāva ādito deseti.

Kasmā pan' evaŋ desetīti? Paṭiccasamuppādassa samantabhaddakattā, sayañ ca desanā-vilāsappattattā. Samantabhaddako hi paṭiccasamuppādo, tato tato ñāyappaṭivedhāya saŋvattati yeva. Desanāvilāsappatto ca Bhagavā catuvesārajja-paṭisambhidāyogena catubbidhagambhīrabhāvappattiyā ca. So desanāvilāsappattattā nānānayeh' eva[2] dhammaŋ deseti.

Visesato pan' assa yā ādito paṭṭhāya anulomadesanā, sā pavatti-kāraṇavibhāga-sammūḷhaŋ[3] veneyyajanaŋ samanupassato yathāsakehi kāraṇehi pavatti-sandassanatthaŋ uppattikkama-sandassanatthañ ca pavattitā[4] ti ñātabbā. Yā pariyosānato paṭṭhāya paṭilomadesanā, sā: *kicchaŋ vatāyaŋ loko āpanno, jāyati ca jīyati ca mīyati*[5] *cā*† ti ādinā nayena kicchāpannaŋ lokam anuvilokayato pubbabhāgapaṭivedhānusārena tassa tassa jarāmaraṇādikassa dukkhassa attanā 'dhigatakāraṇasandassanatthaŋ. Yā pana[6] majjhato paṭṭhāya yāva ādi,[7] sā āhāranidāna-vavatthāpanānusārena yāva atītaŋ addhānaŋ atiharitvā puna atītaddhato pabhuti hetu-phalapaṭipāṭisandassanatthaŋ. Yā pana majjhato paṭṭhāya yāva pariyosānā[8] pavattā, sā paccuppanne addhāne anāgataddhahetu-samuṭṭhānato pabhuti anāgataddha-sandassanatthaŋ. Tāsu yā sā pavattikāraṇa-samūḷhassa veneyyajanassa yathāsakehi kāraṇehi pavatti-sandassanatthaŋ uppattikkamasandassanatthañ ca ādito paṭṭhāya anulomadesanā vuttā, sā idha nikkhittā ti veditabbā.

Kasmā pan' ettha avijjā ādito vuttā? Kiŋ pakativādīnaŋ

* *M. loc. cit.* † *D.* ii, 30; *S.* ii, 5, 104.

[1] Vm. *om.* ca. [2] S.R. °nayehi; *om. eva.* [3] R. °mūḷha.
[4] Vm. pavattā. [5] Vm. *adds* ca cavati uppajjati.
[6] S. Vm. *om.* [7] Vm. *adds* pavattā. [8] Vm. °sānaŋ.

pakati viya avijjā pi akāraṇaŋ[1] mūlakāraṇaŋ[2] lokassāti? Na akāraṇaŋ. *Āsavasamudayā avijjā-samudayo* ti* hi avijjāya kāraṇaŋ vuttaŋ. Atthi pana pariyāyo yena mūlakāraṇaŋ siyā. Ko pana so[2] ti? Vaṭṭakathāya sīsabhāvo. Bhagavā hi vaṭṭakathaŋ kathento dve dhamme sīsaŋ katvā kathesi: avijjaŋ vā, bhavataṇhaŋ vā; yathāha: *Purimā bhikkhave koṭi na paññāyati avijjāya*[3] *ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavī*[4] ti. *Evañ c' etaŋ bhikkhave vuccati, atha ca pana paññāyati idappaccayā avijjā* ti. Bhavataṇhaŋ vā; yath' āha: *Purimā bhikkhave koṭi na paññāyati bhavataṇhāya: ito pubbe bhavataṇhā nāhosi, atha pacchā samabhavī ti. Evañ c' etaŋ bhikkhave vuccati, atha ca pana paññāyati idappaccayā bhavataṇhā* ti.†

Kasmā pana Bhagavā vaṭṭakathaŋ kathento ime dve va[5] dhamme sīsaŋ katvā kathesīti?[6] Sugati-duggati-gāmino kammassa visesahetubhūtattā. Duggati-gāmino hi kammassa visesahetu avijjā. Kasmā? Yasmā avijjābhibhūto puthujjano aggisantāpa-laguḷābhighāta-parissamābhibhūtāya[7] vajjhagāviyā[8] tāya parissamāturatāya nirassādam[9] pi attano anatthāvaham pi ca uṇhodakapānaŋ viya kilesasantāpato nirassādam pi duggati-vinipātato[10] ca attano anatthāvaham pi pāṇātipātādim anekappakāraŋ duggati-gāmikammaŋ ārabhati. Sugati-gāmino pana kammassa visesahetu bhavataṇhā. Kasma? Yasmā bhavataṇhābhibhūto puthujjano yathā-vuttappakārayā[11] gāviyā[12] sītūdakataṇhāya sa-assādaŋ[13] attano parissamavinodanañ[14] ca sītūdakapānaŋ viya kilesasantāpavirahato sa-assādaŋ, sugati-sampāpanena attano duggati-dukkhaparissamavinodanañ ca pāṇātipātā veramaṇī-ādim anekappakāraŋ sugati-gāmī-kammaŋ ārabhati.

Etesu pana vaṭṭakathāya sīsabhūtesu dhammesu katthaci

* *M.* i, 55. † *A.* v, 116. *Cf.* S. ii, 178; iii, 149.

[1] S.R. °rakaŋ. [2] Vm. pan' eso.
[3] Vm. *om.* [4] P. sambha°.
[5] S. Vm. H. *om.* va; P. yeva. [6] S.R. Vm. °tīti.
[7] B.H.S.R. Vm. °bhūtā. [8] B.H.S.R. Vm. °gāvī.
[9] S.R. parittassādam. [10] S.R.H. °tanato.
[11] B.H.S.R. °kārā; Vm. sā vuttappakārā.
[12] B.H.S.R. gāvī. [13] P. samas°. [14] Vm. parissaya°

Bhagavā ekadhammamūlikaŋ desanaŋ deseti. Seyyathīdaŋ? *Iti kho bhikkhave avijjūpanisā sankhārā, sankhārūpanisaŋ viññāṇan ti** ādi. Tathā: *upādāniyesu bhikkhave dhammesu assādānupassino viharato taṇhā pavaḍḍhati, taṇhāpaccayā upādānan* ti† ādi. Katthaci ubhayamūlikam pi. Seyyathīdaŋ? *Avijjānīvaraṇassa bhikkhave bālassa taṇhāya sampayuttassa evam ayaŋ kāyo samudāgato, iti ayañ c' eva kāyo, bahiddhā ca nāmarūpaŋ, itth' etaŋ dvayaŋ; Dvayaŋ paṭicca phasso, saḷ' ev' āyatanāni,*[1] *yehi phuṭṭho bālo sukhadukkhaŋ paṭisaŋvedetī* ti ādi.‡ Tāsu tāsu[2] desanāsu *avijjā-paccayā sankhārā* ti ayam idha avijjā: vasena ekadhammamūlikā desanā ti veditabbā. Evaŋ tāv' ettha desanābhedato viññātabbo vinicchayo.

Atthato ti avijjādīnaŋ padānaŋ atthato. Seyyathīdaŋ? Pūretuŋ ayuttaṭṭhena kāyaduccaritādi avindiyaŋ nāma; aladdhabban ti attho. Taŋ avindiyaŋ vindatīti *avijjā*. Tabbiparītato kāyasucaritādi vindiyaŋ nāma. Taŋ vindiyaŋ na vindatīti *avijjā*. Khandhānaŋ rāsaṭṭhaŋ, āyatanānaŋ āyatanaṭṭhaŋ, dhātūnaŋ suññaṭṭhaŋ,[3] saccānaŋ tathaṭṭhaŋ, indriyānaŋ adhipateyyaṭṭhaŋ[4] aviditaŋ karotīti *avijjā*. Dukkhādīnaŋ pīḷanādi-vasena vuttaŋ catubbidhaŋ catubbidhaŋ[5] atthaŋ aviditaŋ karotīti pi *avijjā*. Antavirahite saŋsāre sabbayoni-gati-bhava-viññāṇaṭṭhiti-sattāvāsesu satte javāpetīti *avijjā*. Paramatthato avijjamānesu itthi-purisādisu javati, vijjamānesu pi khandhādisu na javatīti *avijjā*. Api ca cakkhuviññāṇādīnaŋ vatthārammaṇapaṭiccasamuppādapaṭiccasamuppannānaŋ dhammānaŋ chādanato pi *avijjā*.

Yaŋ paṭicca phalam eti so paccayo. Paṭiccā ti na vinā tena, taŋ[6] apaccakkhitvā[7] ti attho. Etī ti uppajjati c' eva pavattati cāti attho. Api ca upakārakaṭṭho paccayaṭṭho. Avijjā ca sā paccayo cāti avijjā-paccayo; tasmā *avijjāpaccayā*.

Sankhatam abhisankharontīti *sankhārā*. Api ca avijjāpaccayā sankhārā, sankhārasaddena āgatasankhārā cāti duvidhā sankhārā. Tattha puññapuññāneñjābhisankhārā[8] tayo, kāya-vacī-cittasankhārā tayo ti ime cha avijjāpaccayā

* S. ii, 31. † *Ibid.* 84. ‡ *Ibid.* 23 *f.*

[1] Vm. *adds* ca. [2] Vm. *om.*; H. tisu. [3] P. suññataṭṭhaŋ.
[4] S.R. Vm. adhipatiyat°. [5] S. Vm. *om.* [6] Vm. *om.*
[7] B. appac°. [8] P.R. °nañjā°.

sankhārā. Te sabbe pi lokiyakusalākusalacetanā-mattam eva honti. Sankhatasankhāro,[1] abhisankhatasankhāro,[1] abhisankharaṇakasankhāro, payogābhisankhāro ti ime pana cattāro sankhārasaddena āgata-sankhārā. Tattha *aniccā vata sankhārā* ti ādisu vuttā sabbe pi sappaccayā dhammā sankhata-sankhārā nāma. Kammanibbattā tebhūmakā[2] rūpārūpadhammā abhisankhatasankhārā ti aṭṭhakathāsu vuttā. Te pi *aniccā vata sankhārā** ti etth' eva sangahaŋ gacchanti. Visuŋ pana nesaŋ[3] āgataṭṭhānaŋ na paññāyati. Tebhūmakakusalākusalacetanā pana abhisankharaṇakasankhāro[4] ti vuccati. Tassa: *Avijjāgato ayaŋ bhikkhave purisapuggalo puññañ ce*[5] *abhisankhāraŋ*[6] *abhisankharotī* ti† ādisu āgataṭṭhānaŋ paññāyati. Kāyikacetasikaŋ pana viriyaŋ payogābhisankhāro to vuccati. So: *Yāvatikā abhisankhārassa gati, tāvatikaŋ gantvā akkhāhataŋ maññe aṭṭhāsī* ti‡ ādisu āgato. Na kevalañ ca ete yeva, aññe pi: *Saññā-vedayitanirodhaŋ samāpajjantassa kho āvuso Visākha bhikkhuno paṭhamaŋ nirujjhati vacīsankhāro, tato kāyasankhāro, tato cittasankhāro* § ti ādinā nayena sankhārasaddena āgatā anekasankhārā.[7] Tesu natthi so sankhāro, yo sankhatasankhāre[8] sangahaŋ na gaccheyya.

Ito paraŋ *sankhārapaccayā viññāṇan* ti ādisu vuttaŋ vuttanayen' eva veditabbaŋ.

Avutte pana vijānātīti *viññāṇaŋ*.

Namatīti *nāmaŋ*. Ruppatīti *rūpaŋ*.

Āye tanoti,[9] āyatañ ca nayatīti *āyatanaŋ*.

Phusatīti *phasso*.

Vedayatīti *vedanā*.

Paritassatīti *taṇhā*.

Upādiyatīti *upādānaŋ*.

Bhavati, bhāvayati cāti *bhavo*.

Jananaŋ *jāti*.

Jāraṇaŋ *jarā*.

---

* *D*. ii, 157; *S*. i, 158, etc. † *S*. ii, 82.
‡ *A*. i, 112. § M. i, 302.

---

[1] Vm. °khārā. [2] S. °mikā. [3] S.R. pan' esaŋ.
[4] P. °kharaṇasan°. [5] S.R. Vm. *add* va.
[6] S.R. Vm. sankhāraŋ [7] Vm. aneke°.
[8] Vm. °khārehi. [9] P. tanotīti.

Maranti etenātī[1] *maraṇaŋ*.

Socanaŋ *soko*.

Paridevanaŋ *paridevo*.

Dukkhayatīti *dukkhaŋ*. Uppādaṭṭhitivasena vā dvedhā[2] khaṇatīti[3] dukkhaŋ.

Dummanassa[4] bhāvo *domanassaŋ*.

Bhuso[5] āyāso *upāyāso*.

Sambhavantī ti nibbattanti.[6] Na kevalañca sokādīh' eva, atha khò sabbapadehi sambhavanti[7]-saddassa yojanā kātabbā. Itarathā hi *avijjā-paccayā sankhārā* ti vutte kiŋ karontī ti na paññāyeyyuŋ,[8] sambhavantīti pana yojanāya sati avijjā ca sā paccayo cāti avijjāpaccayo; tasmā avijjā-paccayā sankhārā sambhavantīti paccaya-paccayuppanna-vavatthānaŋ kataŋ hoti. Esa nayo sabbattha.

Evan ti niddiṭṭhanayanidassanaŋ. Tena avijjādīh' eva kāraṇehi, na Issaranimmānādīhīti dasseti.

Etassā ti yathāvuttassa.

Kevalassā ti asammissassa, sakalassa vā.

Dukkhakkhandhassā[9] ti dukkhasamūhassa; na sattassa, na sukhasubhādīnaŋ.

Samudayo ti nibbatti.

Hotī ti sambhavati. Evam ettha atthato viññātabbo vinicchayo.

Lakkhaṇādito ti avijjādīnaŋ lakkhaṇādito. Seyyathīdaŋ? Aññāṇalakkhaṇā avijjā, sammohanarasā, chādanapaccupaṭṭhānā, āsavapadaṭṭhānā. Abhisankharaṇalakkhaṇā sankhārā, āyūhanarasā, cetanā-paccupaṭṭhānā, avijjā-padaṭṭhānā. Vijānanalakkhaṇaŋ viññāṇaŋ, pubbangamarasaŋ, paṭisandhi-paccupaṭṭhānaŋ, sankhārapadaṭṭhānaŋ, vatthārammaṇapadaṭṭhānaŋ vā. Namanalakkhaṇaŋ nāmaŋ, sampayogarasaŋ, avinibbhogapaccupaṭṭhānaŋ, viññāṇapadaṭṭhānaŋ. Ruppanalakkhaṇaŋ rūpaŋ, vikiraṇarasaŋ, avyākatapaccupaṭṭhānaŋ, viññāṇapadaṭṭhānaŋ. Āyaṭanalakkhaṇaŋ salāyatanaŋ, dassanādirassaŋ, vatthu[10]-dvārabhāva-paccupaṭṭhā-

---

[1] S.R. tenāti.
[2] Vm. dvidhā.
[3] S.R. *add* pi.
[4] Vm. Dummana.
[5] P. bhūyo.
[6] Vm. abhinib°.
[7] P. °vantīti.
[8] Vm. °yeyya.
[9] P. dukkhandhassāti.
[10] S.R. *add* bhāva.

naŋ, nāmarūpapadaṭṭhānaŋ. Phusanalakkhaṇo phasso, sanghaṭṭanaraso, sangati-paccupaṭṭhano, saḷāyatanapadaṭṭhāno. Anubhavanalakkhaṇā vedanā, visayarasa-sambhogarasā,[1] sukhadukkhapaccupaṭṭhānā, phassapadaṭṭhānā. Hetulakkhaṇā taṇhā, abhinandanarasā, atittibhāvapaccupaṭṭhānā,[2] vedanāpadaṭṭhānā. Gahaṇalakkhaṇaŋ upādānaŋ, amuñcanarasaŋ, taṇhādaḷhatta-diṭṭhi-paccupaṭṭhānaŋ, taṇhāpadaṭṭhānaŋ. Kamma-kammaphala-lakkhaṇo bhavo, bhāvana-bhavanaraso, kusalākusalāvyākatapaccupaṭṭhāno, upādānapadaṭṭhāno. Jāti-ādīnaŋ lakkhaṇādīni Saccavibhange vuttanayen' eva veditabbāni.

Evam ettha lakkhaṇādito pi viññātabbo vinicchayo.

Ekavidhādito ti ettha avijjā aññāṇādassana[3]-mohādi bhāvato ekavidhā. Appaṭipatti-micchāpaṭipattito duvidhā. Tathā sasankhārāsankhārato. Vedanāttaya-sampayogato tividhā. Catusaccāppaṭivedhato[4] catubbidhā. Gati-pañcakādīnavacchādanato[5] pañcavidhā. Dvārārammaṇato[6] pana sabbesu pi arūpadhammesu chabbidhatā veditabbā. Sankhārā sāsava-vipākadhammadhammādi-bhāvato ekavidhā. Kusalākusalato duvidhā. Tathā paritta-mahaggata-hīnamajjhima-micchattaniyatāniyatato.[7] Tividhā puññābhisankhārādi-bhāvato. Catubbidhā catuyonisaŋvattanato. Pañcavidhā pañca-gati-gāmito. Viññāṇaŋ lokiyavipākādibhavāto ekavidhaŋ. Sahetukāhetukādito duvidhaŋ. Bhavattaya-pariyāpannato vedanāttayasampayogato, ahetukaduhetuka-tihetukato ca tividhaŋ. Yoni-gati-vasena catubbidhaŋ pañcavidhañ ca. Nāmarūpaŋ viññāṇasannissayato kammapaccayato ca ekavidhaŋ. Sārammaṇānārammaṇato[8] duvidhaŋ. Atītādito tividhaŋ. Yoni-gati-vasena catubbidhaŋ pañcavidhañ ca. Saḷāyatanaŋ sañjāti-samosaraṇaṭṭhānato ekavidhaŋ. Bhūtappasādaviññāṇādito duvidhaŋ. Sampattāsampatta-nobhayagocarato tividhaŋ. Yoni-gati-pariyāpannato catubbidhaŋ pañcavidhañ cāti. Iminā nayena phassādīnam pi ekavidhādi-bhāvo veditabbo ti. Evam ettha ekavidhādito pi viññātabbo vinicchayo.

---

[1] S.R. visayasamb°. [2] S.R. Vm. atitta°. [3] S.R. aññāṇa-adas°.
[4] B.P. °cāpaṭi°. [5] R. dīnaŋ chā°. [6] S. °rālambanato.
[7] P. °chatta-sammatta°. [8] P. °manāram°.

Angānañ ca vavatthānā ti sokādayo c' ettha bhavacakkassa avicchedadassanatthaŋ vuttā. Jarā-maraṇabbhāhatassa hi bālassa te sambhavanti. Yath' āha: *Assutavā bhikkhave puthujjano kāyikāya dukkhāya vedanāya phuṭṭho samāno socati, kilamati, paridevati, urattāḷiŋ kandati, sammoham āpajjatī* ti.* Yāva ca tesaŋ pavatti, tāva avijjāyā ti puna pi avijjā-paccayā sankhārā ti sambandham eva hoti bhavacakkaŋ. Tasmā tesam pi jarā-maraṇen' eva ekasankhepaŋ katvā dvādas' eva paṭiccasamuppādangānīti[1] veditabbāni. Evam ettha angānaŋ vavatthānato pi viññātabbo vinicchayo. Ayaŋ tāv' ettha uddesavāravasena sankhepakathā.

[*Avijjāpada*]

Idāni niddesavāravasena vitthārakathā hoti. *Avijjā-paccayā sankhārā* ti[2] hi vuttaŋ.

Tattha avijjā-paccayesu sankhāresu dassetabbesu yasmā putte kathetabbe paṭhamaŋ pitā kathīyati; evaŋ hi sati Mittassa putto, Dattassa putto ti putto[3] su-kathito hoti, tasmā desanākusalo Satthā sankhārānaŋ janakattena[4] piti-sadisaŋ[5] avijjaŋ tāva dassetuŋ *Tattha katamā avijjā? Dukkhe aññāṇan* ti ādim āha.

Tattha yasmā ayaŋ avijjā dukkhasaccassa yāthāvasarasalakkhaṇaŋ[6] jānituŋ passituŋ paṭivijjhituŋ na deti, chādetvā pariyonandhitvā ganthetvā[7] tiṭṭhati, tasmā dukkhe aññāṇan ti vuccati. Tathā yasmā dukkhasamudayassa, dukkhanirodhassa, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya yāthāvasarasalakkhaṇaŋ[8] jānituŋ passituŋ paṭivijjhituŋ na deti, chādetvā pariyonandhitvā ganthetvā[7] tiṭṭhati, tasmā dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññāṇan ti vuccati. Imesu catūsu ṭhānesu Suttantikapariyāyena aññāṇaŋ avijjā ti kathitaŋ.

Nikkhepakaṇḍe pana Abhidhammapariyāyena pubbante aññāṇan ti aparesu pi catūsu ṭhānesu aññāṇaŋ gahitaŋ.

---

* *Not traced. Cf. M.* i, 86; A. iii, 54; ii, 188.

[1] P. °gāni. [2] *Text* 135. [3] P. vutto.
[4] P. jananatthena; S.R. °katthena. [5] P.R. pitu°.
[6] P. yā tāva. [7] S.R. gaṇhitvā. [8] P. yātāva°.

Tattha *pubbanto*[1] ti atīto addhā, atītāni khandha-dhātu-āyatanāni.

Aparanto[1] ti anāgato addhā, anāgatāni khandha-dhātu-āyatanāni.

Pubbantāparanto[1] ti tad ubhayaŋ.

Idappaccayatā ti sankhārādīnaŋ kāraṇāni avijjādīni angāni.

Paṭiccasamuppannadhammā ti avijjādīhi nibbattā sankhārādayo dhammā.

Tatrāyaŋ avijjā yasmā atītānaŋ khandhādīnaŋ yāthāvasarasalakkhaṇaŋ[2] jānituŋ passituŋ paṭivijjhituŋ na deti, chādetvā pariyonandhitvā ganthetvā[3] tiṭṭhati, tasmā pubbante aññāṇan ti vuccati. Tathā yasmā anāgatānaŋ khandhādīnaŋ atītānāgatānaŋ khandhādīnaŋ idappaccayatāya c' eva paṭiccasamuppannadhammānañ ca yāthāvasarasalakkhaṇaŋ[4] jānituŋ passituŋ paṭivijjhituŋ na deti, chādetvā pariyonandhitvā ganthetvā[3] tiṭṭhati, tasmā 'idappaccayatā-paṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇan' ti vuccati. Imesu aṭṭhasu ṭhānesu Abhidhammapariyāyena aññāṇaŋ avijjā ti kathitaŋ. Evaŋ kiŋ kathitaŋ hoti? Kiccato c' eva jātito ca avijjā kathitā nāma hoti. Kathaŋ? Ayaŋ hi avijjā imāni aṭṭha ṭhānāni jānituŋ passituŋ paṭivijjhituŋ na detīti kiccato kathitā. Uppajjamānā pi[5] imesu aṭṭhasu[6] ṭhānesu uppajjatīti jātito pi kathitā.

Evaŋ kathetvā puna *yaŋ evarūpaŋ aññāṇaŋ adassanan* ti ādīni pañcavīsati padāni avijjāya lakkhaṇaŋ dassetuṇ gahitāni. Tattha yasmā ayaŋ avijjā imehi aṭṭhahi padehi kathitā pi puna pañcavīsatiyā padehi lakkhaṇe akathite sukathitā nāma na hoti, lakkhaṇe pana kathite yeva sukathitā nāma hoti. Yathā puriso naṭṭhaŋ goṇaŋ pariyesamāno manusse puccheyya: Api ayye setaŋ goṇaŋ passatha, rattaŋ goṇaŋ passathā ti. Te evaŋ vadeyyuŋ: imasmiŋ raṭṭhe setarattānaŋ goṇānaŋ anto natthi, kin te goṇassa lakkhaṇan ti. Atha tena sanghāṭiŋ[7] vā nangalaŋ vā ti vutte goṇo sukathito nāma bhaveyya; evam eva yasmā avaŋ avijjā aṭṭhahi padehi kathitā pi puna pañcavīsatiyā padehi lakkhaṇe akathite

---

[1] P.H. °ante. [2] P.S.R. yathāva°. [3] S.R. ganhitvā.
[4] P. yātāvạ°. [5] S.R. *add* ca. [6] S.R. *om.*
[7] P. sankhānaŋ; S.R. sanghāṭi.

sukathitā nāma na hoti, lakkhaṇe pana kathite yeva sukathitā nāma hoti, tasmā yān' assā[1] lakkhaṇadassanatthaŋ pañcavīsati-padāni kathitāni, tesam pi vasena veditabbā.

Seyyathīdaŋ? Ñāṇaŋ nāma paññā. Sā atthānatthaŋ[2] kāraṇākāraṇaŋ[3] catusaccadhammaŋ viditaŋ pākaṭaŋ karoti. Ayaŋ pana avijjā uppajjitvā taŋ viditaŋ pākaṭaŋ kātuŋ na detīti ñāṇapaccanīkato *aññāṇaŋ*. Dassanan ti pi paññā. Sā pi taŋ ākāraŋ passati. Avijjā pana uppajjitvā taŋ passituŋ na detī ti *adassanaŋ*. Abhisamayo ti pi paññā. Sā taŋ ākāraŋ abhisameti. Avijjā pana uppajjitvā taŋ abhisametuŋ na detīti *anabhisamayo*. Anubodho, sambodho, paṭivedho[4] ti pi paññā. Sā taŋ ākāraŋ anubujjhati, sambujjhati, paṭivijjhati. Avijjā pana uppajjitvā taŋ anubujjhituŋ sambujjhituŋ paṭivijjhituŋ na detīti *ananubodho, asambodho, appaṭivedho*. Sangāhanā ti pi paññā. Sā taŋ ākāraŋ gahetvā ghaŋsitvā gaṇhāti. Avijjā pana uppajjitvā taŋ gahetvā ghaŋsitvā gaṇhituŋ na detīti *asangāhanā*. Pariyogāhanā ti pi paññā. Sā taŋ ākāraŋ ogāhetvā anupavisitvā gaṇhāti. Avijjā pana uppajjitvā taŋ ogāhetvā[5] anupavisitvā gaṇhituŋ na detīti *apariyogāhanā*. Samapekkhanā ti pi paññā. Sā taŋ ākāraŋ samaŋ sammā ca pekkhati. Avijjā pana uppajjitvā taŋ samaŋ sammā ca pekkhituŋ na detīti *asamapekkhanā*. Paccavekkhanā ti pi paññā. Sā taŋ ākāraŋ paccavekkhati. Avijjā pana uppajjitvā taŋ paccavekkhituŋ na detīti *apaccavekkhanā*. Nāssā kiñci kammaŋ paccakkhaŋ atthi, sayañ ca apaccavekkhitvā kataŋ kamman ti *apaccakkhakammaŋ*. Dummedhabhāvatāya *dummejjhaŋ*. Bālabhāvatāya *bālyaŋ*. Sampajaññan ti pi paññā. Sā atthānatthaŋ[6] kāraṇākāraṇaŋ catusaccadhammaŋ sammā pajānāti. Avijjā pana uppajjitvā taŋ ākāraŋ pajānituŋ na detīti *asampajaññaŋ*. Mohanavasena *moho*. Pamohanavasena *pamoho*. Sammohanavasena *sammoho*. Avindiyaŋ vindatīti ādivasena[7] *avijjā*. Vaṭṭasmiŋ ohanati osīdāpetīti *avijjogho*. Vaṭṭasmiŋ yojetīti *avijjāyogo*. Appahīnava-

[1] P. yā tassā; S.R. pun' assā; H. yāni 'ssā.
[2] B.H. atthatthaŋ; P. attatthaŋ.
[3] B. kāraṇakāraṇaŋ *always*.
[4] P. paṭibodho.
[5] B.P. ogāhitvā.
[6] B.H. atthatthaŋ; P. attatthaŋ.
[7] P. ādinā vasena.

sena[1] punappunaŋ uppajjanato ca *avijjānusayo*. Magge pariyuṭṭhitacorā addhike viya kusalacittaŋ pariyuṭṭhāti gaṇhāti vilumpatīti[2] *avijjāpariyuṭṭhānaŋ*. Yathā nagaradvāre palighasankhātāya langiyā patitāya anto-nagare manussānaŋ bahinagaragamanam[3] pi bahinagare manussānaŋ anto-nagarappavesanam pi pacchijjati; evam eva yassa sakkāyanagare ayaŋ patitā, tassa nibbāna-sampāpakaŋ ñāṇagamanaŋ pacchijjatīti[4] *avijjā-langī* nāma hoti. Akusalañ ca taŋ mūlañ ca, akusalānaŋ vā mūlan ti akusalamūlaŋ. Taŋ pana na aññaŋ, idhādihppeto moho ti *moho akusalamūlaŋ*. *Ayaŋ vuccati avijjā* ti ayaŋ evaŋ lakkhaṇā avijjā nāmāti vuccati. Evaŋ pañcavīsati-padavasena avijjāya lakkhaṇaŋ veditabbaŋ.

Evaŋ lakkhaṇā panāyaŋ avijjā 'dukkhādisu aññāṇan' ti vuttā pi dukkhasaccassa ekadeso hoti, sahajātā hoti, taŋ ārammaṇaŋ karoti, chādeti. Samudayasaccassa na ekadeso hoti, sahajātā hoti, taŋ ārammaṇaŋ karoti, chādeti. Nirodhasaccassa neva ekadeso hoti, na sahajātā, na taŋ ārammaṇaŋ karoti, kevalaŋ chādeti. Maggasaccassāpi na ekadeso, na sahajātā, na taŋ ārammaṇaŋ karoti, kevalaŋ chādeti. Dukkhārammaṇatā avijjā uppajjati, tañ ca chādeti. Samudayārammaṇatā avijjā uppajjati, tañ ca chādeti. Nirodhārammaṇatā avijjā nuppajjati, tañ ca chādeti. Maggārammaṇatā avijjā nuppajjati, tañ ca chādeti.

Dve saccā duddasattā gambhīrā. Dve saccā gambhīrattā duddasā. Api ca kho pana dukkhanirodhaŋ ariyasaccaŋ gambhīrañ c' eva duddasañ ca. Tattha dukkhaŋ nāma pākaṭaŋ; lakkhaṇassa pana duddasattā gambhīraŋ namā jātaŋ. Samudaye pi es' eva nayo. Yathā pana mahāsamuddaŋ manthetvā ojāya nīharaṇaŋ nāma bhāro, sinerupādato vālikāya uddharaṇaŋ nāma bhāro, pabbataŋ pīḷetvā rasassa nīharaṇaŋ nāma bhāro, evam eva dve saccāni gambhīratāya eva duddasāni. Nirodhasaccaŋ pana atigambhīrañ ca atiduddasañ cāti evaŋ duddasattā gambhīrānaŋ, gambhīrattā ca duddasānaŋ catunnaŋ ariyasaccānaŋ paṭicchādakaŋ mohandhakāraŋ, ayaŋ vuccati *avijjā* ti.

Avijjāpadaŋ.

---

[1] S.R.H. °naṭṭhena c' eva.
[2] B.H. viluppa°.
[3] S.R. °ranikkhamanam.
[4] P. °chinda°.

[*Sankhārapada*]

Sankhārapade heṭṭhā vutta-sankhāresu sankhārasaddena āgata-sankhāre anāmasitvā avijjāpaccayā sankhāre yeva dassento: *Tattha katame avijjā-paccayā sankhārā? Puññābhisankhāro* ti ādim āha. Tattha puṇāti attano kārakaŋ, pūreti c' assa ajjhāsayaŋ, pujjañ[1] ca bhavaŋ nibbattetīti puñño. Abhisankharoti[2] vipākaŋ kaṭattā-rūpañ cāti abhisankhāro. Puñño va abhisankhāro *puññābhisankhāro*. Puññapaṭipakkhato[3] apuñño. Apuñño va abhisankhāro[4] *apuññābhisankhāro*. Na iñjatīti āneñjaŋ.[5] Āneñjam[5] eva abhisankhāro āneñjañ[5] ca bhavaŋ abhisankharotīti *āneñjābhisankhāro*. Kāyena pavattito, kāyato vā pavatto, kāyassa vā sankhāro ti *kāyasankhāro*. Vacī-sankhāra-citta-sankhāresu pi es' eva nayo. Tattha paṭhamattiko Parivīmaŋsanasuttavasena gahito. Tattha hi *puññañ ce sankhāraŋ abhisankharoti, puññūpagaŋ hoti viññāṇaŋ. Apuññanañ ce sankhāraŋ abhisankharoti,*[2] *apuññūpagaŋ hoti viññāṇaŋ; āneñjañ*[6] *ce sankhāraŋ abhisankharoti āneñjūpagaŋ*[6] *hoti viññāṇan* ti* vuttaŋ.

Dutiyattiko tad anantarassa Vibhangasuttassa vasena gahito. Sammādiṭṭhi-suttapariyāyena[7] gahito ti pi vattuŋ vaṭṭati yeva. Tattha hi *Tayo'me bhikkhave sankhārā. Katame tayo? Kāyasankhāro, vacīsankhāro, cittasankhāro* ti† vuttaŋ. Kasmā pan' etesaŋ suttānaŋ vasena te gahitā ti? Ayaŋ Abhidhammo nāma na adhunā kato, nāpi bāhirakaisīhi vā sāvakehi vā devatāhi vā bhāsito; Sabbaññu-jinabhāsito pana ayaŋ. Abhidhamme pi hi Sutte pi ekasadisā va tanti niddiṭṭhā ti imass' atthassa dīpanatthaŋ.

Idāni[8] te sankhāre pabhedato dassetuŋ *tattha*[9] *katamo puññābhisankhāro* ti ādim āha. Tattha *kusalā cetanā* ti aniyamato catubhūmikacetanā[10] pi vattā. Kāmāvacarā rūpāvacarā ti niyamitattā pana aṭṭha kāmāvacarakusala, cetanā pañca rūpāvacarakusalacetanā tī terasa cetanā puññā-

* *Cf. S.* ii, 82. † *Ibid.* 4, 39 *f.*; iv, 293.

[1] P. puñcañ. [2] P. °khāroti. [3] S.R. °pakkhatā.
[4] S.R. *add* ti. [5] S. aniñ°. [6] S.R. anañj°. [7] S.R. °suttanta°.
[8] P. Imāni. [9] S.R. *om.* [10] H. catubbhū°; P. °maka°

bhisankhāro nāma. *Dānamayā* ti ādīhi tāsaŋ yeva cetanānaŋ puññakriyavatthuvasena[1] pavatti dassitā. Tattha aṭṭha kāmāvacarā va dāna-sīlamayā honti. Bhāvanāmayā pana terasa pi. Yathā hi paguṇaŋ dhammaŋ sajjhāyamāno ekaŋ dve anusandhi-gate[2] pi na jānāti, pacchā āvajjanto jānāti, evam eva kasiṇaparikammaŋ karontassa paguṇajjhānaŋ paccavekkhantassa paguṇakammaṭṭhānañ ca manasikarontassa ñāṇavippayuttā bhāvanā hoti. Tena vuttaŋ bhāvanāmayā pana terasa pīti. Tattha dānamayādisu *Dānaŋ ārabbha dānam adhikicca yā uppajjati cetanā sañcetanā cetayitattaŋ, ayaŋ vuccati dānamayo puññābhisankhāro ti. Sīlaŋ ārabbha bhāvanam adhikicca yā uppajjati cetanā sañcetanā cetayitattaŋ, ayaŋ vuccati bhāvanāmayo puññābhisankhāro* ti. Ayaŋ sankhepadesanā.

Cīvarādisu pana catusu paccayesu, rūpādisu vā chasu ārammaṇesu, annādisu vā dasasu dānavatthūsu taŋ taŋ dentassa tesaŋ uppādanato paṭṭhāya pubbabhāge, pariccāgakāle, pacchā somanassacittena anussaraṇe cāti tīsu kālesu pavattā cetanā dānamayā nāma. Sīlaŋ paripūraṇatthāya[3] pana pabbajissāmīti vihāraŋ gacchantassa, pabbajantassa, manorathaŋ matthakaŋ pāpetvā pabbajito vata 'mhi,[4] sādhu, suṭṭhūti āvajjantassa, pātimokkhaŋ saŋvarantassa, cīvarādayo paccaye paccavekkhantassa, āpāthagatesu rūpādisu cakkhudvārādīni saŋvarantassa ājīvaŋ sodhentassa ca pavattā cetanā sīlamayā nāma. Paṭisambhidāyaŋ vuttena vipassanā-maggena: *Cakkhuŋ aniccato dukkhato anattato bhāventassa rūpe . . . pe . . . dhamme . . . pe . . . Cakkhuviññāṇaŋ . . . pe . . . manoviññāṇaŋ . . . Cakkhusamphassaŋ . . . manosamphassaŋ . . . Cakkhusamphassajaŋ vedanaŋ . . . pe . . . manosamphassajaŋ vedanaŋ . . . pe . . . Rūpasaññaŋ . . . pe . . . jarāmaraṇaŋ aniccato dukkhato anattato bhāventassa pavattā cetanā bhāvanāmayā nāmā* ti ayaŋ vitthārakathā.*

Apuññābhisankhāraniddese *akusalā cetanā* ti dvādasa-akusalacitta-sampayuttā cetanā. *Kāmāvacarā* ti kiñcāpi

* *Pts.* ?

[1] H. °kriyā°.
[2] S.R. °dhiyo gate.
[3] S. *om.* pari.
[4] P. °jito ca tañ hi.

tattha ṭhapetvā dve domanassasahagatacetanā sesā rūpārūpabhave[1] uppajjanti; tattha pana paṭisandhiŋ na ākaḍḍhanti; kāmāvacare yeva paṭisandhi-vasena vipākaŋ avacārentīti kāmāvacarā tv' eva vuttā.

Āneñjābhisankhāraniddese[2] *kusalā cetanā arūpāvacarā* ti catasso arūpāvacarakusalacetanā. Etā hi catasso aniñjanaṭṭhena aniñjanassa ca abhisankharanaṭṭhena[3] āneñjābhisankhāro ti vuccanti. Rūpāvacaracatutthajjhānato[4] hi tisso kusalavipākakriyacetanā, dvādasa arūpāvacara-cetanā ti pañcadasa dhammā niccalaṭṭhena[5] aphandanaṭṭhena āneñjā[6] nāma. Tattha rūpāvacarā kusalā cetanā aniñjā samānā pi attanā sarikkhakam pi[7] sa-iñjanam pi aniñjanam pi rūpārūpaŋ janetīti āneñjābhisankhāro nāma[8] hoti. Vipākakriyacetanā pana avipākāttā vipākaŋ na abhisankharonti; tathā arūpāvacarā vipākakriyacetanā ti ekādasā pi etā cetanā āneñjā va, na[9] abhisankhārā. Catubbidhā pana arūpāvacarakusalacetanā yathā hatthi-assādīnaŋ sadisā va chāyā honti, evaŋ attanā sadisaŋ niccalaŋ arūpam eva janetīti āneñjābhisankhāro ti vuccatīti.

Evaŋ puññābhisankhāravasena terasa, apuññābhisankhāravasena dvādasa, āneñjābhisankhāravasena catasso ti sabbā p' etā paripiṇḍitā ekūnatiŋsa cetanā honti. Iti Bhagavā aparimānesu[10] cakkavāḷesu aparimānānaŋ[10] sattānaŋ uppajjanaka-kusalākusalacetanā[11] mahātulāya dhārayamāno[12] nāḷiyaŋ pakkhipitvā minamāno viya ca sabbaññutañāṇena paricchinditvā ekūnatiŋsam eva dassesi.

Idāni aparimānesu[10] cakkavāḷesu aparimāṇā[10] sattā kusalākusalakammaŋ āyūhamānā yehi dvārehi āyūhanti, tāni tīṇi kammadvārāni dassento *Tattha katamo kāyasankhāro? Kāyasañcetanā* ti ādim āha. Tattha *kāyasañcetanā* ti kāyaviññattiŋ samuṭṭhāpetvā kāyadvārato pavattā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā, dvādasa akusalacetanā ti samavīsati cetanā. Kāyadvāre ādāna-gahaṇa-copanaŋ pāpayamānā uppannā vīsati kusalākusalacetanā ti pi vattuŋ vaṭṭati. *Vacī-*

---

[1] S.R.H. *add* pi. [2] S.R. Ānañ°. [3] P. °khāra°.
[4] P. °catujjhānato. [5] P.B. aniccala°. [6] S.R. ānañ°.
[7] S.R.H. *add* asarikkhakam pi. [8] S.R. *add* na. [9] B.P. pana.
[10] B.H. appari°. [11] P.R. °kusalā cetanā. [12] S.R.H. *add* viya.

sañcetanā ti vaciviññattiŋ samuṭṭhāpetvā vacīdvārato[1] pavattā tā yeva vīsati cetanā. Vacīdvāre hanusañcopanaŋ vākyabhedaŋ pāpayamānā uppannā vīsati cetanā ti pi vattuŋ vaṭṭati. Abhiññācetanā pan' ettha parato viññāṇassa paccayo na hotīti na gahitā. Yathā ca abhiññācetanā, evaŋ uddhaccacetanā pi na hoti. Tasmā sā pi viññāṇassa paccayabhāve apanetabbā. Avijjāpaccayā pana sabbā p' etā honti. *Manosañcetanā* ti ubho pi viññattiyo asamuṭṭhāpetvā manodvāre uppannā sabbā pi ekūnatiŋsa cetanā. Iti Bhagavā aparimāṇesu cakkavāḷesu aparimāṇā sattā kusalākusalakammaŋ āyūhamānā imehi tīhi dvārehi āyūhantīti āyūhanakammadvāraŋ dassetīti.

Imesaŋ pana dvinnam pi tikānaŋ aññamaññaŋ sampayogo veditabbo. Kathaŋ? Puññābhisankhāro hi kāyaduccaritā viramantassa siyā kāyasankhāro; vacīduccaritā viramantassa siyā vacīsankhāro. Evaŋ aṭṭha kusalacetanā kāmāvacarā puññābhisankhāro ca hoti, kāyasankhāro ca, vacīsankhāro ca. Manodvāre uppannā pana terasa cetanā puññābhisankhāro ca hoti cittasankhāro ca. Apuññābhisankhāro pi[2] kāyaduccaritavasena pavattiyaŋ siyā kāyasankhāro; vacīduccaritavasena pavattiyaŋ siyā vacīsankhāro; dvedvārāni muñcitvā manodvāre pavattiyaŋ siyā cittasankhāro ti evaŋ apuññābhisankhāro kāyasankhāro pi hoti vacīsankhāro pi cittasankhāro pi. Kāyasankhāro pana siyā puññābhisankhāro, siyā apuññābhisankhāro, na āneñjābhisankhāro. Tathā vacīsankhāro. Cittasankhāro pana siyā puññābhisankhāro, siyā apuññābhisankhāro, siyā āneñjābhisankhāro ti ime avijjāpaccayā sankhārā nāma.

Kathaŋ pan' etaŋ jānitabbaŋ ime sankhārā avijjā-paccayā hontī ti? Avijjā-bhāve bhāvato. Yassa hi dukkhādisu avijjāsankhātaŋ aññāṇaŋ appahīnaŋ hoti, so dukkhe tāva pubbantādisu ca aññāṇena saŋsāradukkhaŋ sukhasaññāya gahetvā tassa hetubhūte tividhe pi[3] sankhāre ārabhati. Samudaye aññāṇena dukkhahetubhūte pi taṇhā-parikkhāre sankhāre sukhahetuto maññamāno ārabhati. Nirodhe pana magge ca aññāṇena dukkhassa anirodhabhūte pi gati-visese

---

[1] S.R. °dvāre. [2] S.R. *add* ca. [3] S.R. *om.*

dukkhanirodhasaññī hutvā nirodhassa ca amaggabhūtesu pi yañña-amaratapādisu[1] nirodhamaggasaññī[2] hutvā dukkhanirodhaŋ patthayamāno yaññāmaratapādimukhena tividhe pi sankhāre ārabhati. Api ca so tāya catusu saccesu appahīnāvijjatāya visesato jāti-jarā-roga-maraṇādi-anekādīnava-vokiṇṇaŋ[3] puññaphalasankhātaŋ dukkhaŋ dukkhato ajānanto tassa adhigamāya kāyavacīcittasankhārabhedaŋ puññābhisankhāraŋ ārabhati, devaccharākāmako[4] viya marupapātaŋ.[5] Sukha-sammatassāpi ca tassa puññaphalassa ante mahāpariḷāhajanakaŋ vipariṇāmadukkhataŋ appassādatañ ca apassanto pi tappaccayaŋ vuttappakāram eva puññābhisankhāraŋ ārabhati, salabho viya dīpasikhābhinipātaŋ, madhubindugiddho viya ca madhulitta-satthadhārālehanaŋ. Kāmūpasevanādisu ca savipākesu ādīnavaŋ apassanto sukhasaññāya c' eva kilesābhibhūtatāya ca dvārattayappavattam pi apuññābhisankhāraŋ ārabhati, bālo viya gūthagilanaŋ,[6] maritukāmo viya ca visakhādanaŋ. Āruppavipākesu cāpi sankhāravipariṇāmadukkhataŋ anavabujjhamāno sassatādivipallāsena cittasankhārabhūtaŋ āneñjābhisankhāraŋ ārabhati, disāmūḷho viya pisāca-nagarābhimukha-maggagamanaŋ.

Evaŋ yasmā avijjā-bhāvato va sankhārabhāvo, na abhāvato, tasmā jānitabbam etaŋ ime sankhārā avijjāpaccayā hontī ti. Vuttam pi c' etaŋ: *Avidvā bhikkhave avijjā-gato puññābhisankhāram pi abhisankharoti, apuññābhisankhāram pi abhisankharoti, āneñjābhisankhāram pi abhisankharoti; yato kho bhikkhave bhikkhuno avijjā pahīnā, vijjā uppannā, so avijjāvirāgā vijjuppādā neva puññābhisankhāraŋ abhisankharotī* ti.* Etth' āha: gaṇhāma tāva etaŋ *avijjā sankhārānaŋ paccayo* ti, idaŋ pana vattabbaŋ: katamesaŋ sankhārānaŋ kathaŋ paccayo hotīti?

Tatr' idaŋ vuccati:

Paccayo hoti puññānaŋ, duvidhā 'nekadhā pana,
Paresaŋ, pacchimānaŋ sā, ekadhā paccayo matā.

---

* *Cf. S.* ii, 82.

[1] P. yañ ca°; Vm. H. yaññāmara°.
[2] P. nirodhadhammasaññī.
[3] R. Vm. *add* pi.
[4] B. °chara°.
[5] H. maruppapātaŋ.
[6] S.R. Vm. °kiḷanaŋ.

Tattha puññānaŋ duvidhā ti ārammaṇapaccayena ca upanissayapaccayena cā ti dvedhā paccayo hoti. Sā hi avijjaŋ khayato vayato sammasanakāle kāmāvacarānaŋ puññābhisankhārānaŋ ārammaṇapaccayena paccayo hoti. Abhiññācittena samoha-cittajānanakāle rūpāvacarānaŋ. Avijjāsamatikkamanatthāya pana dānādīni ceva kāmāvacarapuññakriyavatthūni pūrentassa, rūpāvacarajjhānāni ca uppādentassa dvinnam pi tesaŋ upanissayapaccayena paccayo hoti. Tathā avijjāsammūḷhattā kāmabhava-rūpabhavasampattiyo patthetvā tān' eva puññāni karontassa.

Anekadhā pana paresan ti apuññābhisankhārānaŋ anekadhā paccayo hoti. Kathaŋ? Esā hi avijjaŋ ārabbha rāgādīnaŋ uppajjanakāle ārammaṇapaccayena; garuŋ katvā assādanakāle ārammaṇādhipati - ārammaṇūpanissayehi; avijjāsammūḷhassa anādīnavadassāvino pāṇātipātādīni karontassa upanissayapaccayena; dutiyajavanādīnaŋ anantarasamanantarānantarūpanissayāsevana-natthi-vigatapaccayehi; yaŋ kiñci akusalaŋ karontassa hetu-sahajāta-aññamaññanissaya-sampayutta-atthi-avigatapaccayehīti anekadhā paccayo hoti.

Pacchimānaŋ sā ekadhā paccayo matā ti āneñjābhisankhārānaŋ upanissayapaccayen' eva[1] ekadhā paccayo matā. So pan' assā[2] upanissayabhāvo puññābhisankhāre vuttanayen' eva veditabbo ti. Etth' āha: kiŋ panāyam ekā va avijjā sankhārānaŋ paccayo, udāhu aññe pi paccayā hontī ti? Kiñc' ettha[3] yadi tāva ekā va, ekakāraṇavādo āpajjati; atha aññe pi santi, avijjāpaccayā sankhārā ti ekakāraṇaniddeso nuppajjatīti? Na nuppajjati. Kasmā? Yasmā:

Ekaŋ na ekato idha, nānekam, anekato pi no ekaŋ,
Phalam atthi, atthi pana eka-hetuphala-dīpanen' attho.

Ekato hi kāraṇato na idha kiñci ekaŋ phalam atthi, na anekaŋ. Nāpi anekehi kāraṇehi ekaŋ. Anekehi pana kāraṇehi anekam eva hoti. Tathā hi anekehi utu-paṭhavī-bīja-salila-sankhātehi kāraṇehi[4] anekam eva rūpa-gandha-rasādi ankurasankhātaŋ phalam uppajjamānaŋ dissati. Yaŋ pan' etaŋ avijjā-

[1] P. °yena; *om.* eva.
[2] H. °assa.
[3] Vm. 542: Kim pan' ettha.
[4] S. *adds* anekehi.

paccayā sankhārā, sankhārāpaccaya viññāṇan ti ekekahetuphala-dīpanaŋ kataŋ, tattha attho atthi, payojanaŋ vijjati. Bhagavā hi katthaci padhānattā[1] katthaci pākāṭattā, katthaci asādhāraṇattā, desanāvilāsassa ca veneyyānañ ca anurūpato ekam eva hetuŋ vā phalaŋ vā dīpeti. Phassapaccayā vedanā ti hi ekam eva hetuŋ phalañ c' āha. Phasso hi vedanāya padhānahetu,[1] yathā-phassaŋ vedanā-vavatthānato, Vedanā ca phassassa padhānaphalaŋ,[1] yathā-vedanaŋ phassavavatthānato. Semhasamuṭṭhānā ābādhā ti pākaṭattā ekaŋ hetum āha. Pākaṭo h' ettha semho, na kammādayo. *Ye keci bhikkhave akusalā dhammā, sabbe te ayoniso-manasikāra-mūlakā* ti* asādhāraṇattā ekaŋ hetum āha. Asādhāraṇo hi ayoniso-manasikāro akusalānaŋ, sādhāraṇāni vatthārammaṇādīnīti. Tasmā ayam idha avijjā vijjamānesu pi aññesu vatthārammaṇa-sahajātadhammādisu sankhārakāraṇesu *Assādānupassino taṇhā pavaḍḍhatī* ti† ca *Avijjā-samudayā āsavasamudayo* ti‡ ca vacanato aññesam pi taṇhādīnaŋ sankhārahetūnaŋ hetūti padhānattā, *Avidvā bhikkhave avijjāgato puññābhisankhāram pi abhisankharotī* ti§ pākaṭattā, asādhāraṇattā ca sankhārānaŋ hetubhāvena dīpitā ti veditabbā. Eten' eva ca ekekahetuphala-dīpanaparihāravacanena sabbattha ekekahetuphaladīpane payojanaŋ veditabban ti.

Etth' āha: evaŋ sante pi ekantāniṭṭhaphalāya sāvajjāya avijjāya kathaŋ puññāneñjābhisankhāra-paccayattaŋ yujjati? Na hi nimbabījato ucchu uppajjatīti? Kathaŋ na yujjissati? Lokasmiŋ hi:

Viruddho cāviruddho ca, sadisāsadiso tathā
Dhammānaŋ paccayo siddho, vipākā eva te ca na.

Dhammānaŋ hi ṭhāna[2]-sabhāva-kiccādi-viruddho ca aviruddho ca paccayo loke siddho. Purimacittaŋ hi aparacittassa ṭhānaviruddho paccayo; purimasippādi-sikkhā ca pacchā pavattamānānaŋ sippādikiriyānaŋ. Kammaŋ rūpassa sabhāvaviruddho paccayo; khīrādīni ca dadhi-ādīnaŋ. Āloko cakkhuviññāṇassa kiccaviruddho; guḷādayo ca āsavādīnaŋ. Cakkhurūpādayo pana cakkhuviññāṇādīnaŋ ṭhānāviruddhā pac-

* *S*. v, 91 (*converse*). † *S*. ii, 84. ‡ *M*. i, 55. § *S*. ii, 82.

[1] B.P.H. paṭṭhāna° *always*. [2] P. ñāṇa-.

cayā. Purimajavanādayo pacchimajavanādīnaŋ sabhāvāviruddhā kiccāviruddhā ca. Yathā ca viruddhāviruddhā paccayā siddhā, evaŋ sadisāsadisā pi. Sadisam eva hi utu-āhāra-sankhātaŋ rūpaŋ rūpassa paccayo hoti; sālibījādīni ca sāliphalādīnaŋ. Asadisam pi rūpaŋ arūpassa, arūpañ ca rūpassa paccayo hoti; golomājaloma[1]-visāṇa-dadhi-tilapiṭṭhādīni ca dabba-bhūtiṇakādīnaŋ.[2] Yesañ ca dhammānaŋ te viruddhāviruddhā sadisāsadisā paccayā, na te dhammā tesaŋ dhammānaŋ vipākā yeva.[3]

Iti ayaŋ avijjā vipākavasena ekantāniṭṭhaphalasabhāvavasena[4] ca sāvajjā pi samānā sabbesam pi etesaŋ puññābhisankhārādīnaŋ yathānurūpaŋ ṭhāna-kicca-sabhāva-viruddhāviruddhapaccaya-vasena sadisāsadisapaccayavasena ca paccayo hotīti veditabbā.[5] So c' assā paccayabhāvo Yassa hi dukkhādisu avijjāsankhātaŋ aññāṇaŋ appahīnaŋ hoti, so dukkhe tāva pubbantādisu ca aññāṇena saŋsāradukkhaŋ sukhasaññāya gahetvā tassa hetubhūte tividhe pi sankhāre ārabhatī ti ādinā nayena vutto eva. Api ca ayaŋ añño pi pariyāyo:

Cutūpapāte saŋsāre, sankhārānañ ca lakkhaṇe,
Yo paṭiccasamuppanna-dhammesu ca vimuyhati,
Abhisankharoti so ete, sankhāre tividhe yato,
Avijjā paccayo tesaŋ, tividhānam p' ayaŋ[6] tato ti.

Kathaŋ pana yo etesu vimuyhati,[7] so tividhe p' ete sankhāre karotīti[8] ce? Cutiyā tāva vimūḷho sabbattha khandhānaŋ bhedo maraṇan ti cutiŋ agaṇhanto satto marati, sattassa desantarasankamanan ti ādīni vikappeti. Upapāte vimūḷho sabbattha khandhānaŋ pātubhāvo jātī ti upapātaŋ agaṇhanto satto upapajjati, sattassa nava-sarīrapātubhāvo ti ādīni vikappeti. Saŋsāre vimūḷho yo esa:

Khandhānañ ca paṭipāṭi, dhātuāyatanāna ca,
Abbocchinnā[9] vattamānā, saŋsāro ti pavuccatīti,

---

[1] °māviloma *all MSS.*
[2] P. °bhūtanakhādīnaŋ; Vm. dubbā°; B. °bhūtanakādīnaŋ.
[3] Vm. eva. [4] Vm. °phalā°. [5] H. °bbo.
[6] B.H. pi yaŋ; R. ayaŋ; *om.* pi. [7] P. pi muyhati.
[8] Vm. abhisan°. [9] P.S.R. Vm. °chinnaŋ.

Evaŋ vaṇṇito saŋsāro, taŋ evaŋ agaṇhanto ayaŋ satto asmā lokā paraŋ lokaŋ gacchati, parasmā lokā imaŋ lokaŋ āgacchatī ti ādīni vikappeti. Sankhārānaŋ lakkhaṇe vimūḷho sankhārānaŋ sabhāvalakkhaṇaŋ sāmaññalakkhaṇañ ca agaṇhanto sankhāre attato attaniyato dhuvato subhato sukhato ca vikappeti. Paṭiccasamuppannadhammesu vimūḷho avijjādīhi sankhārādīnaŋ pavattiŋ agaṇhanto attā jānāti vā na jānāti vā, so eva karoti ca kāreti ca, so[1] paṭisandhiyaŋ upapajjati[2]; tassa aṇu-Issarādayo kalalādi-bhāvena sarīraŋ saṇṭhapetvā[3] indriyāni sampādenti; so indriyasampanno phusati, vedayati, taṇhīyati upādīyati, ghaṭīyati; so puna bhavantare bhavatī ti vā, sabbe sattā niyati-sangati-bhava-pariṇatā ti vā vikappeti. So evaŋ[1] avijjāya andhīkato evaŋ vikappento yathā nāma andho paṭhaviyaŋ vicaranto[4] maggam pi amaggam pi thalam pi ninnam pi samam pi visamam pi paṭipajjati, evaŋ puññam pi apuññam pi āneñjam pi sankhāraŋ abhisankharotīti. Ten' etaŋ vuccati:

Yathā pi nāma jaccandho, naro aparināyako
Ekadā yāti maggena, umaggenāpi[5] ekadā;
Saŋsāre saŋsaraŋ bālo, tathā apariṇāyako
Karoti ekadā puññaŋ, apuññam api[6] ekadā.
Yadā ñatvā ca[7] so dhammaŋ, saccāni abhisamessati,
Tadā avijjūpasamā, upasanto carissatīti.

Ayaŋ avijjāpaccayā sankhārā ti padasmiŋ vitthārakathā.

[*Viññāṇapada*]

Sankhārapaccayā viññāṇapadaniddese *cakkhuviññāṇan* ti ādisu cakkhuviññāṇaŋ kusalavipākaŋ akusalavipākan ti duvidhaŋ hoti; tathā sota-ghāṇa-jivhā-kāyaviññāṇāni. Manoviññāṇaŋ pana kusalākusalavipākā dve manodhātuyo, tisso ahetukamanoviññāṇadhātuyo, aṭṭha sahetukāni kāmāvacaravipākacittāni, pañca rūpāvacarāni, cattāri arūpāvacarānīti

---

[1] Vm. *om.* [2] Vm. *adds* ca. [3] Vm. °pentā; H. santha°.
[4] Vm. caranto. [5] Vm. kummag°; P.S.R.H. ummag°.
[6] P.S.R. pi ca. [7] Vm. ca ñatvā.

bāvīsatividhaŋ hoti. Iti imehi chahi viññāṇehi sabbāni pi battiŋsa[1] lokiyavipākaviññāṇāni sangahitāni honti. Lokuttarāni pana vaṭṭakathāyaŋ na yujjantīti na gahitāni.

Tattha siyā: kathaŋ pan' etaŋ jānitabbaŋ idaŋ vuttappakāraŋ viññāṇaŋ sankhārapaccayā hotīti? Upacitakammābhāve vipākābhāvato. Vipākaŋ h' etaŋ, vipākañ ca na upacitakammābhāve uppajjati. Yadi uppajjeyya, sabbesaŋ sabbavipākāni uppajjeyyuŋ; na ca uppajjantīti jānitabbam etaŋ sankhārapaccayā idaŋ viññāṇaŋ hotīti. Katarasankhārapaccayā katara-viññāṇan ti ce? Kāmāvacarapuññābhisankhārapaccayā tāva kusalavipākāni pañca cakkhuviññāṇādīni, manoviññāṇe ekā manodhātu, dve manoviññāṇadhātuyo, aṭṭha kāmāvacara-mahāvipākānīti soḷasa. Yath' āha: *kāmāvacarassa kusalassa kammassa katattā*[2] *upacitattā vipākaŋ cakkhuviññāṇaŋ uppannaŋ hoti . . . pe . . . sota-ghāṇa-jivhā-kāyaviññāṇaŋ . . . pe . . . vipākā manodhātu uppannā hoti; manoviññāṇadhātu uppannā hoti somanassa-sahagatā; manoviññāṇadhātu uppannā hoti upekkhāsahagatā; manoviññāṇadhātu uppannā hoti somanassasahagatā ñāṇasampayuttā; somanassasahagatā ñāṇasampayuttā sasankhārena; somanassasahagatā ñāṇavippayuttā; somanassasahagatā ñāṇavippayuttā sasankhārena; upekkhā-sahagatā ñāṇasampayuttā; upekkhā-sahagatā ñāṇasampayuttā sasankhārena; upekkhāsahagatā ñāṇavippayuttā; upekkhā-sahagatā ñāṇavippayuttā sasankhārenā* ti.* Rūpāvcarapuññābhisankhārapaccayā pana pañca rūpāvacaravipākāni. Yath' āha: *tass' eva rūpāvacarassa kusalassa kammassa katattā*[2] *upacitattā vipākaŋ vivicceva kāmehi . . . pe . . . paṭhamaŋ*[3] *jhānaŋ . . . pe . . . pañcamaŋ*[3] *jhānaŋ upasampajja viharati* ti.† Evaŋ puññābhisankhārapaccayā ekavīsati-vidhaŋ viññāṇaŋ hoti.

Apuññābhisankhārapaccayā pana akusalavipākāni pañca[4] cakkhuviññāṇādīni, ekā manodhātu, ekā manoviññāṇadhātūti evaŋ sattavidhaŋ viññāṇaŋ hoti. Yath' āha: *Akusalassa kammassa katattā*[2] *upacitattā vipākaŋ cakkhuviññāṇaŋ hoti*[5];

---

* *Dhs.* §§ 431–497. † *Ib.* § 499.

---

[1] B.H. bāttiŋsa. [2] B.H. kaṭattā. [3] P. °ma.
[4] S.R. *om.* [5] S.R. *add* . . . pe . . .

sota-ghāṇa-jivhā kāyaviññāṇaŋ vipākā manodhātu, vipākā manoviññāṇadhātu uppannā hotī ti.*

Āneñjābhisankhārapaccayā pana cattāri arūpavipākānīti evaŋ catubbidhaŋ viññāṇaŋ hotīti.[1] Yathāha: *Tass' eva arūpāvacarassa kusalassa kammassa katattā*[2] *upacitattā vipākaŋ sabbaso rūpasaññānaŋ samatikkamā ākāsānañcāyatanasaññāsahagataŋ . . . pe . . . viññāṇañ ca*[3] *. . . pe . . . ākiñcañña*[3] *. . . pe . . . nevasaññānāsaññāyatanasaññāsahagataŋ, sukhassa ca pahānā . . . pe . . . catutthaŋ jhānaŋ*[4] *upasampajja viharatī* ti.†

Evaŋ yaŋ sankhārapaccayā viññāṇaŋ hoti, taŋ[5] ñatvā idāni 'ssa evaŋ pavatti veditabbā: Sabbam eva hi idaŋ pavattipaṭisandhi-vasena dvidhā pavattati. Tattha dvepañcaviññāṇāni, dve manodhātuyo, somanassa-sahagatāhetukamanoviññāṇadhātūti imāni terasa pañcavokārabhave pavattiyaññ' eva[6] pavattanti. Sesāni ekūnavīsati tīsu bhavesu yathānurūpaŋ pavattiyam pi[7] paṭisandhiyam pi pavattanti. Kathaŋ? Kusalavipākāni tāva cakkhuviññāṇādīni pañca kusalavipākena vā[7] akusalavipākena vā nibbattassa yathākkamaŋ paripākam upagatindriyassa cakkhādīnaŋ āpāthagataŋ[8] iṭṭhaŋ vā iṭṭhamajjhattaŋ vā rūpādi-ārammaṇaŋ ārabbha, cakkhādi-pasādaŋ nissāya dassana-savaṇa-ghāyana-sāyana-phusanakiccaŋ sādhayamānāni pavattanti. Tathā akusalavipākāni pañca. Kevalaŋ hi tesaŋ aniṭṭhaŋ aniṭṭhamajjhattaŋ vā rūpādi-ārammaṇaŋ[9] hoti. Ayam eva viseso. Dasāpi c' etāni niyatadvārārammaṇavatthuṭṭhānāni, niyatakiccān' eva ca bhavanti. Tato kusalavipākānaŋ cakkhuviññaṇādīnaŋ anantaraŋ[10] kusalavipākamanodhātu tesaŋ yeva ārammaṇam ārabbha[11] hadayavatthuŋ nissāya sampaṭicchanakiccaŋ sādhayamānā pavattati. Tathā akusalavipākānaŋ anantarā akusa-

---

* *Dhs.* §§ 556–61. † *Ib.* §§ 502–4.

---

1 Vm. hoti.
2 B.H. kaṭattā.
3 P. *adds* āyatana-saññā-sahagataŋ; Vm. *adds* āyatana.
4 P. catujjhānaŋ.
5 S.R. hotīti.
6 P. °yañ c' eva; Vm. °yaŋ yeva.
7 S.R. *om.*
8 S.R. āpātham āgataŋ.
9 Vm. *om.* rūpādi.
10 S.R. Vm. °tarā.
11 B. ārambha.

lavipākā. Idañ ca pana dvayaŋ aniyatadvārārammaṇaŋ, niyatavatthuṭṭhānaŋ, niyatakiccañ ca hoti. Somanassasahagatā pana ahetuka-manoviññāṇadhātu kusalavipākamanodhātuyā anantaraŋ tassā eva[1] ārammaṇaŋ ārabbha, hadayavatthuŋ nissāya, santīraṇakiccaŋ sādhayamānā ca[2] chasu dvāresu balavārammaṇe kāmāvacarasattānaŋ yebhuyyena lobhasampayuttajavanāvasāne bhavangavīthiŋ pacchinditvā javanena gahitārammaṇe tadārammaṇavasena[3] sakiŋ vā dvikkhattuŋ vā pavattati. Cittapavatti-gaṇanāyaŋ pana sabbadvāresu[4] tadārammaṇe dve eva cittavārā āgatā. Idaŋ pana cittaŋ tadārammaṇan ti ca piṭṭhibhavangan ti cāti dve nāmāni labhati; aniyatadvārārammaṇaŋ, niyatavatthukaŋ, aniyataṭṭhānakiccañ ca hotīti. Evaŋ tāva terasa pañcavokārabhave pavattiyaññ' eva[5] pavattantīti veditabbāni.

Sesesu ekūnavīsatiyā cittesu[6] na kiñci attano anurūpāya paṭisandhiyā na pavattati. Pavattiyaŋ pana kusalākusalavipākā tāva dve ahetukamanoviññāṇadhātuyo pañcadvāre kusalākusalavipākamanodhātūnaŋ anantaraŋ santīraṇakiccaŋ, chasu dvāresu pubbe vuttanayen' eva tadārammaṇakiccaŋ, attanā dinnapaṭisandhito uddhaŋ asati bhavangupacchedake[7] cittuppāde bhavangakiccaŋ, ante cutikiccañ[8] cāti cattāri kiccāni sādhayamānā[9] niyatavatthukā[9] aniyatārammaṇaṭṭhāna-kiccā[9] hutvā pavattanti. Aṭṭha kāmāvacarasahetukacittāni pavattiyaŋ[6] vuttanayen' eva chasu dvāresu tadārammaṇakiccaŋ, attanā dinnapaṭisandhito uddhaŋ asati bhavangupacchedake cittuppāde bhavangakiccaŋ, ante cuti-kiccañ cāti tīṇi kiccāni sādhayamānāni niyatavatthukāni aniyatārammaṇaṭṭhāna-kiccāni[10] hutvā pavattanti. Pañca rūpāvacarāni cattāri ca arūpāvacarāni[11] attanā dinnapaṭisandhito uddhaŋ asati bhavangupacchedake cittuppāde bhavangakiccaŋ, ante cutikiccañ cāti kiccadvayaŋ sādhayamānāni pavattanti. Tesu rūpāvacarāni niyatavatthārammaṇāni aniyataṭṭhānakiccāni. Itarāni avatthukāni[12] niyatārammaṇāni

---

[1] P. yeva. [2] S.R. va. [3] S. Vm. H. *add* ca.
[4] *So all MSS.* [5] P. °yañ c' eva ; Vm. °yaŋ yeva.
[6] Vm. *om.* [7] R. °daka. [8] P. kiñ.
[9] S.R. °āni. [10] Vm. °tadvārāram°.
[11] Vm. āruppāni. [12] Vm. niyatavat°.

aniyataṭṭhānakiccāni hutvā pavattantīti evaŋ tāva battiŋsa[1]-vidham pi viññāṇaŋ pavattiyaŋ[2] sankhārapaccayā pavattati. Tatr' āssa te te sankhārā kammapaccayena ca upanissaya-paccayena ca paccayā honti.

Tattha yān' etāni ekādasa tadārammaṇacittāni vuttāni, tesu ekam pi rūpārūpabhave tadātammaṇaŋ hutvā na pavattati. Kasmā? Bījābhāvā. Tattha hi kāmāvacaravipāka-sankhātaŋ paṭisandhi-bījaŋ n' atthi, yaŋ rūpādisu ārammaṇesu[3] pavattiyaŋ tassa janakaŋ bhaviyya. Cakkhuviññāṇādīnam pi rūpabhave abhāvo āpajjatīti ce? Na, indriyappavatti-ānubhāvato, dvāravīthibhede cittaniyamato ca. Yathā c' etaŋ tadārammaṇaŋ ekantena rūpārūpabhave nappavattati, tathā sabbe pi akāmāvacare dhamme nānubandhati. Kasmā? Ajanakattā ceva janakassa ca asadisattā. Taŋ hi yathā nāma gehā[4] nikkhamitvā bahi gantukāmo taruṇadārako attano janakaŋ pitaraŋ vā aññaŋ vā pitu-sadisaŋ hitakāmaŋ ñātiŋ[5] anguliyaŋ gahetvā anubandhati, na aññaŋ rājapurisādiŋ; tathā etam pi bhavangārammaṇato bahi nikkhamitukāmaŋ sabhāgatāya attano janakaŋ pitaraŋ vā pitu-sadisaŋ[6] vā kāmāvacarajavanam eva anubandhati, na aññaŋ mahaggataŋ anuttaraŋ vā. Yathā c' etaŋ mahaggatalokuttare dhamme nānubandhati, tathā yadā ete kāmāvacaradhammā pi mahaggatārammaṇā hutvā pavattanti, tadā te pi nānubandhati. Kasmā? Aparicitadesattā, accantaparittārammaṇattā ca. Taŋ hi yathā pitaraŋ vā pitu-sadisaŋ[6] vā ñātiŋ anubandhanto pi taruṇadārako gharadvāra-antaravīthi-catukkādimhi paricite yeva dese anubandhati, na araññaŋ[7] vā yuddhabhūmiŋ vā gacchantaŋ; evaŋ kāmāvacaradhamme anubandhantam pi amahaggatādimhi paricite yeva dese pavattamāne dhamme anubandhati, na mahaggata-lokuttara-dhamme ārabbha pavattamāne ti. Yasmā c' assa *Sabbo kāmāvacaravipāko,*[8] *kiriyamanodhātu, kiriyāhetukamanoviññāṇadhātu*[9] *somanassasahagatā, ime dhammā parittārammaṇā ti** evaŋ accantaparittam eva ārammaṇaŋ vuttaŋ, tasmā p' etaŋ

* *Dhs.* § 1406.

---

[1] B.H. bāttiŋsa. [2] P. °tiyā. [3] H. *adds* pavattaŋ.
[4] S. gehato. [5] S.R. *add* vā. [6] B.H.S.R. piti°.
[7] P. aññaŋ. [8] S.R.H. °vacarassa°. [9] B. kriya-ahe°.

mahaggatalokuttarārammaṇe kāmāvacaradhamme pi nānubandhatīti veditabbaŋ.

Kiŋ vā imāya yutti-kathāya? Aṭṭhakathāyaŋ hi ekanten' eva vuttaŋ Ekādasa tadārammaṇacittāni nāma-gottaŋ ārabbha javane javite tadārammaṇaŋ na gaṇhanti. Paṇṇattiŋ ārabbha javane javite tadārammaṇaŋ na labbhati. Tilakkhaṇārammaṇika-vipassanāya tadārammaṇaŋ na labbhati. Vuṭṭhānagāminiyā balavavipassanāya tadārammaṇaŋ na labbhati. Rūpārūpadhamme[1] ārabbha javane javite tadārammaṇaŋ na[2] labbhati. Micchattaniyatadhammesu tadārammaṇaŋ na labbhati. Sammattaniyatadhammesu tadārammaṇaŋ na labbhati. Lokuttaradhamme ārabbha javane javite tadārammaṇaŋ na labbhati. Abhiññāñāṇaŋ ārabbha javane javite tadārammaṇaŋ na labbhati. Paṭisambhidāñāṇaŋ ārabbha javane javite tadārammaṇaŋ na labbhati. Kāmāvacare dubbalārammaṇe tadārammaṇaŋ na labbhati. Chasu dvāresu balavārammaṇe āpāthagate yeva labbhati. Labbhamānañ ca kāmāvacare yeva labbhati. Rūpārūpabhave tadārammaṇaŋ nāma n' atthī ti.

Yaŋ pana vuttaŋ Sesesu ekūnavīsatiyā cittesu na kiñci attano anurūpāya paṭisandhiyā na pavattatīti, taŋ atisankhittattā dubbijānaŋ, ten' assa vitthāranaya-dassanatthaŋ vuccati: Kati paṭisandhiyo? Kati paṭisandhicittāni? Kena kattha paṭisandhi hoti? Kiŋ paṭisandhiyā ārammaṇan ti? Asaññapaṭisandhiyā[3] saddhiŋ vīsati paṭisandhiyo. Vuttappakārān' eva[4] ekūnavīsati paṭisandhicittāni. Tattha akusalavipākāya ahetukamanoviññāṇadhātuyā apāyesu paṭisandhi hoti. Kusalavipākāya manussaloke jaccandha-jātibadhirajātiummattaka-eḷamūga-napuŋsakādīnaŋ. Aṭṭhahi sahetukamahāvipākehi[5] kāmāvacaradevesu ceva manussesu ca puññavantānaŋ paṭisandhi hoti. Pañcahi rūpāvacaravipākehi rūpī Brahmaloke. Catūhi arūpāvacaravipākehi arūpaloke ti. Yena ca yattha paṭisandhi hoti, sā eva tassa anurūpapaṭisandhi[6] nāma.

Sankhepato[7] paṭisandhiyā tīṇi ārammaṇāni honti: kammaŋ,

[1] S.R. rūpāvacarārūpāvacara°. [2] B. *om.* [3] Vm. °ñasattapa°.
[4] P. °kāren' eva. [5] Vm. °tukakāmāvacaravipā°.
[6] Vm. °rūpā°. [7] S.R. Vm. *add* pana.

kammanimittaŋ, gatinimittan ti. Tattha kammaŋ nāma āyūhitā kusalākusalacetanā. Kammanimittaŋ nāma yaŋ vatthuŋ ārammaṇaŋ katvā kammaŋ āyūhati. Tattha atīte kappakoṭisatasahassamatthakasmim pi kamme kate tasmiŋ khaṇe kammaŋ vā kammanimittaŋ vā āgantvā upaṭṭhāti. Tatr' idaŋ kammanimittassa upaṭṭhāne vatthu: Gopakasīvalī kira nāma Tālapiṭṭhikavihāre cetiyaŋ kāresi. Tassa maraṇamañce nipannassa cetiyaŋ upaṭṭhāsi. So tad' eva nimittaŋ gaṇhitvā kālaŋ-katvā devaloke nibbatti.

Aññā sammūḷhakālakiriyā nāma hoti. Parammukhaŋ gacchantassa hi pacchato tikhiṇena asinā sīsaŋ chindanti; nipajjitvā niddāyantassāpi tikhiṇena asinā sīsaŋ chindanti; udake osīdāpetvā mārenti; evarūpe pi kāle aññataraŋ kammaŋ vā kammanimittaŋ vā upaṭṭhāti. Aññaŋ lahukamaraṇaŋ nāma atthi; nikhādanadaṇḍakamatthakasmiŋ[1] hi nilīnamakkhikaŋ[2] muggarena paharitvā piŋsanti;[3] evarūpe pi kāle kammaŋ vā kammanimittaŋ vā upaṭṭhāti. Evaŋ piŋsiyamānāya[4] pana makkhikāya paṭhamaŋ kāyadvārāvajjanaŋ bhavangaŋ nāvaṭṭeti, manodvārāvajjanam eva āvaṭṭeti. Atha javanaŋ javitvā bhavangaŋ otarati. Dutiyavāre kāyadvārāvajjanaŋ bhavangaŋ āvaṭṭeti. Tato kāyaviññāṇaŋ sampaṭicchanaŋ santīraṇaŋ voṭṭhapanan[5] ti vīthicittāni pavattanti. Javanaŋ javitvā bhavangaŋ otarati. Tatiyavāre manodvārāvajjanaŋ bhavangaŋ[6] otarati. Etasmiŋ ṭhāne kālakiriyaŋ[7] karoti. Idaŋ kimatthaŋ ābhataŋ? Arūpadhammānaŋ visayo nāma evaŋ lahuko ti dīpanatthaŋ.

Gatinimittaŋ nāma nibbattanaka-okāse eko vaṇṇo upaṭṭhāti. Tattha niraye upaṭṭhahante lohakumbhī-sadiso hutvā upaṭṭhāti. Manussaloke upaṭṭhahante[8] mātukucchi kambalayāna-sadisā[9] hutvā upaṭṭhāti. Devaloke upaṭṭhahante kapparukkha-vimāna-sayanādīni upaṭṭhahanti. Evaŋ kammaŋ kammanimittaŋ gatinimittan ti sankhepato paṭisandhiyā tīṇi ārammaṇāni honti.

Aparo nayo:—paṭisandhiyā tīṇi ārammaṇāni honti: atītaŋ,

---

1 H. nikkhā°. 2 S.R. nilīnaŋ°. 3 B.H. pisanti.
4 B.H. pisi°. 5 B.H. voṭṭhabbanaŋ *always*.
6 S.R.H. *add* āvaṭṭeti, atha javanaŋ javitvā bhavangaŋ.
7 B.H. kālaŋ kriyaŋ. 8 S.R. °ṭhite. 9 S.R. kambalasadisā.

paccuppannaŋ, navattabbañ ca. Asaññī-paṭisandhi anārammaṇā ti.[1] Tattha viññāṇañcāyatana-nevasaññānāsaññāyatana-paṭisandhīnaŋ atītam eva ārammaṇaŋ. Dasannaŋ kāmāvacarānaŋ atītaŋ vā paccuppannaŋ vā. Sesānaŋ navattabbaŋ. Evaŋ tīsu ārammaṇesu pavattamānā pana[2] paṭisandhi yasmā atītārammaṇassa vā navattabbārammaṇassa vā cuticittassa anantaram eva hoti,[3] paccuppannārammaṇaŋ pana cuticittaŋ nāma n' atthi, tasmā dvīsu ārammaṇesu aññatarārammaṇāya cutiyā anantaraŋ tīsu ārammaṇesu aññatarārammaṇāya paṭisandhiyā sugati-duggati-vasena pavattanākaro veditabbo. Seyyathīdaŋ? Kāmāvacarasugatiyaŋ tāva ṭhitassa pāpakammino puggalassa *Tāni c' assa*[4] *tasmiŋ samaye olambantī* ti ādi-vacanato maraṇamañce nipannassa yathūpacitaŋ pāpakammaŋ vā kammanimittaŋ vā manodvāre āpātham āgacchati; taŋ ārabbha uppannāya tadārammaṇapariyosānāya suddhāya vā[5] javanavīthiyā anantaraŋ bhavangavisayaŋ ārammaṇaŋ katvā cuticittaŋ uppajjati. Tasmiŋ niruddhe tad' eva āpāthagataŋ kammaŋ vā kammanimittaŋ vā ārabbha anupacchinnakilesabala-vināmitaŋ[6] duggati-pariyāpannaŋ paṭisandhicittaŋ uppajjati. Ayaŋ atītārammaṇāya cutiyā anantarā atītārammaṇā paṭisandhi.

Aparassa maraṇasamaye vuttappakāra-kammavasena[7] narakādisu aggijālavaṇṇādikaŋ duggati-nimittaŋ manodvāre āpātham āgacchati. Tassa[8] dvikkhattuŋ bhavange[9] uppajjitvā niruddhe taŋ ārammaṇaŋ ārabbha ekaŋ āvajjanaŋ, maraṇassa āsannabhāvena mandībhūta-vegattā pañca javanāni, dve tadārammaṇānīti tīṇi vīthicittāni uppajjanti. Tato bhavangavisayaŋ ārammaṇaŋ katvā ekaŋ cuticittaŋ. Ettāvatā ekādasa cittakkhaṇā atītā honti. Ath' āvasesa[10]-pañcacittakkhaṇāyuke tasmiŋ yeva ārammaṇe paṭisandhicittaŋ uppajjati. Ayaŋ atītārammaṇāya cutiyā anantarā paccuppannārammaṇā paṭisandhi.

Aparassa maraṇasamaye pañcannaŋ dvārānaŋ aññatarasmiŋ

---

[1] S.R. *om.* ti. [2] S.R. *om.* [3] S.R. pavattati.
[4] S.R. Vm. tāni 'ssa. [5] S.R. Vm. *om.*
[6] B.P.H. °balava-vinā°. [7] S.R. °pakārārammaṇa-va°.
[8] Vm. tasmā. [9] P.H. °vangam.
[10] Vm. Ath' assa ava°.

dvāre[1] rāgādi-hetubhūtaŋ hīnārammaṇaŋ āpātham āgacchati. Tassa yathākkamena uppanna-voṭṭhapanāvasāne maraṇassa āsannabhāvena mandībhūta-vegattā pañca javanāni dve tadārammaṇāni ca uppajjanti. Tato bhavangavisayam ārammaṇaŋ katvā ekaŋ cuticittaŋ. Ettāvatā[2] dve bhavangāni, āvajjanaŋ, dassanaŋ, sampaṭicchanaŋ, santīraṇaŋ, voṭṭhapanaŋ, pañca javanāni, dve tadārammaṇāni, ekaŋ cuticittanti pañcadasa cittakkhaṇā atītā honti. Athāvasesa-ekacittakkhaṇāyuke tasmiŋ yeva[3] ārammaṇe paṭisandhicittaŋ uppajjati. Ayam pi atītārammaṇāya cutiyā anantarā paccuppannārammaṇā paṭisandhi. Esa tāva atītārammaṇāya sugati-cutiyā anantarā atītapaccuppannārammaṇāya duggati-paṭisandhiyā pavattanākāro.

Duggatiyaŋ ṭhitassa pana upacitānavajjakammassa vuttanayen' eva[4] taŋ anavajjakammaŋ vā kammanimittaŋ vā manodvāre āpātham āgacchatīti kaṇhapakkhe sukkapakkhaŋ ṭhapetvā sabbaŋ purimanayen' eva veditabbaŋ. Ayaŋ atītārammaṇāya duggati-cutiyā anantarā atītapaccuppannārammaṇāya sugatipaṭisandhiyā pavattanākāro.

Sugatiyaŋ ṭhitassa pana upacitānavajjakammassa *Tāni c' assa*[5] *tasmiŋ samaye olambantī* ti ādivacanato maraṇamañce nipannassa yathūpacitaŋ anavajjakammaŋ vā kammanimittaŋ vā manodvāre āpātham āgacchati. Tañ ca kho upacitakāmāvacarānavajjakammass' eva. Upacitamahaggatakammassa pana kammanimittam eva āpātham āgacchati. Taŋ ārabbha uppannāya tadārammaṇapariyosānāya suddhāya vā javanavīthiyā anantaraŋ bhavangavisayaŋ ārammaṇaŋ katvā cuticittam uppajjati. Tasmiŋ niruddhe tad eva āpāthagataŋ kammaŋ vā kammanimittaŋ vā ārabbha anupacchinnakilesabala-vinamitaŋ[6] sugati-pariyāpannaŋ paṭisandhicittam uppajjati. Ayaŋ atītārammaṇāya cutiyā anantarā atītārammaṇā na-vattabbārammaṇā vā paṭisandhi.

Aparassa maraṇasamaye kāmāvacarānavajjakammavasena manussaloke mātukucchi-vaṇṇa-sankhātaŋ vā devaloke uyyānakapparukkhādivaṇṇasankhātaŋ[7] vā sugatinimittaŋ[8] ma-

---

[1] Vm. *om.* [2] Vm. *adds* ca. [3] P. eva. [4] P. utta°.
[5] S.R. Vm. tāni 'ssa. [6] B.P.H. °balavavinā°.
[7] Vm. °yāna-vimānakappa°. [8] S.R. *add* vā duggatinimittaŋ vā.

nodvāre āpātham āgacchati. Tassa duggatinimitte dassitānukkamen' eva cuticittānantaraŋ paṭisandhicittaŋ uppajjati. Ayaŋ atītārammaṇāya cutiyā anantarā paccuppannārammaṇā paṭisandhi.

Aparassa maraṇasamaye ñātakā Ayaŋ tāta tav' atthāya Buddhapūjā karīyati, cittaŋ pasādehī " ti[1] vatvā pupphadāma-dhaja-paṭākādi-vasena[2] rūpārammaṇaŋ vā, dhammasavaṇa-turiyapūjādi-vasena saddārammaṇaŋ vā dhūma-vāsagandhādi-vasena gandhārammaṇaŋ vā, Idaŋ tāta[3] sāyassu, tav' atthāya dātabbaŋ[4] deyyadhamman ti vatvā madhuphāṇitādivasena rasārammaṇaŋ vā, Idaŋ tāta[3] phusassu tav' atthāya dātabbaŋ[4] deyyadhamman ti vatvā Cīnapaṭa-Somarapaṭādi-vasena[5] phoṭṭhabbārammaṇaŋ vā pañcadvāre upasaŋharanti. Tassa tasmiŋ āpāthagate rūpādi-ārammaṇe yathākkamena uppannavoṭṭhapanāvasāne[6] maraṇassa āsannabhāvena mandībhūtavegattā pañca javanāni dve tadārammaṇāni ca uppajjanti. Tato bhavangavisayaŋ ārammaṇaŋ katvā ekaŋ cuticittaŋ; tadavasāne[7] tasmiŋ yeva ekacittakkhaṇaṭṭhitike ārammaṇe paṭisandhi-cittaŋ uppajjati. Ayam pi atītārammaṇāya cutiyā anantarā paccuppannārammaṇā paṭisandhi.

Aparassa pana paṭhavīkasiṇajjhānādi-vasena paṭiladdhamahaggatassa[8] sugatiyaŋ ṭhitassa maraṇasamaye kāmāvacarakusalakamma - kammanimitta - gatinimittānaŋ[9] aññataraŋ, paṭhavīkasiṇādikaŋ vā nimittaŋ, mahaggatacittaŋ vā manodvāre āpātham āgacchati; cakkhusotānaŋ vā aññatarasmiŋ kusaluppatti-hetubhūtaŋ paṇītam ārammaṇaŋ āpātham āgacchati. Tassa yathākkamena uppannavotthapanāvasāne maraṇassa āsannabhāvena mandībhūtavegattā pañca javanāni uppajjanti. Mahaggatagatikānaŋ pana tadārammaṇaŋ n' atthi, tasmā javanānantaraŋ yeva[10] bhavangavisayaŋ ārammaṇaŋ katvā ekaŋ cuticittaŋ uppajjati. Tass' āvasāne kāmāvacara - mahaggata - sugatīnaŋ aññatarasugati - pariyāpannaŋ yathūpaṭṭhitesu[11] ārammaṇesu aññatarārammaṇaŋ

---

[1] P. °detīti. [2] P. °patākā°. [3] S.R. tāva.
[4] S.R. Vm. °bba. [5] Vm. °paṭṭa° paṭṭādi°. [6] P. °phoṭṭhabba°.
[7] S.R. tassāvasāne. [8] S.R. °mahagga. [9] S.R. Vm. *add* vā.
[10] P. eva. [11] Vm. yathopaṭ°.

paṭisandhicittaŋ uppajjati. Ayaŋ na-vattabbārammaṇāya sugati-cutiyā[1] anantarā atīta-paccuppanna-na-vattabbānaŋ[2] aññatarārammaṇā paṭisandhi. Eten' ānusārena āruppacutiyā pi anantarā paṭisandhi veditabbā. Ayaŋ atīta-na-vattabbārammaṇāya sugati-cutiyā anantarā atīta-na-vattabba-paccuppannārammaṇāya paṭisandhiyā pavattanākāro.

Duggatiyaŋ ṭhitassa pana pāpakammino vuttanayen' eva taŋ[3] kammaŋ kammanimittaŋ gatinimittaŋ vā manodvāre, pañcadvāre[4] pana akusaluppattihetubhūtaŋ ārammaṇaŋ āpātham āgacchati. Ath' assa yathākkamena cuticittāvasāne duggatipariyāpannaŋ tesu ārammaṇesu aññatarārammaṇaŋ paṭisandhi-cittaŋ uppajjati. Ayaŋ atītārammaṇāya duggati-cutiyā anantarā atītapaccuppannārammaṇāya[5] paṭisandhiyā pavattanākāro ti.

Ettāvatā ekūnavīsati-vidhassāpi viññāṇassa paṭisandhi-vasena pavatti dīpitā hoti. Tay' idaŋ sabbam pi evaŋ:

Pavattamānaŋ sandhimhi, dvidhā[6] kammena vattati,
Missādīhi ca bhedehi, bhed' assa duvidhādiko.

Idaŋ hi ekūnavīsati-vidham pi vipākaviññāṇaŋ paṭisandhimhi pavattamānaŋ dvidhā[6] kammena vattati. Yathāsakaŋ hi etassa janakaŋ[7] kammaŋ nānākkhaṇika-kammapaccayena ceva upanissaya-paccayena ca paccayo hoti. Vuttaŋ h' etaŋ, *Kusalākusalaŋ kammaŋ vipākassa*[8] *upanissaya-paccayena paccayo* ti.* Evaŋ vattamānassa pan' assa missādīhi bhedehi duvidhādiko pi bhedo veditabbo. Seyyathīdaŋ? Idaŋ hi paṭisandhi-vasena ekadhā vattamānam[9] pi rūpena saha missāmissabhedato duvidhaŋ. Kāmarūpārūpabhavabhedato tividhaŋ. Aṇḍaja-jalābuja-saŋsedaja-opapātika-yoni-vasena[10] catubbidhaŋ. Gati-vasena pañcavidhaŋ. Viññāṇaṭṭhiti-vasena sattavidhaŋ. Sattāvāsa-vasena aṭṭhavidhaŋ hoti. Tattha:

Missaŋ dvidhā bhāvabhedā, sa-bhāvaŋ tattha ca dvidhā;
Dve vā tayo vā dasakā, omato ādinā saha.

---

* *Tikapaṭṭhānaŋ* ii, 167, 168.

[1] S.R. *om.* sugati. [2] Vm. °tabbārammaṇānaŋ. [3] P. *om.*
[4] Vm. *adds* vā. [5] R. *om.* atīta. [6] R. Vm. dvedhā. [7] R. Vm. janaka.
[8] H. *adds* nānākkhaṇika-kammapaccayena.
[9] Vm. pavat°. [10] R. *om.* yoni.

Missaŋ dvidhā bhāvabhedā ti yaŋ h' etam ettha aññatra arūpabhavā rūpamissaŋ paṭisandhiviññāṇaŋ uppajjati, taŋ rūpabhave itthindriyapurisindriya-sankhātena bhāvena vinā uppattito, kāmabhave aññatra jātipaṇḍaka-paṭisandhiyā bhāvena saha uppattito sa-bhāvaŋ a-bhāvan ti duvidhaŋ[1] hoti. Sabhāvaŋ tattha ca dvidhā ti tatthāpi ca yaŋ sa-bhāvaŋ, taŋ itthi-purisabhāvānaŋ aññatarena saha uppattito duvidham eva hoti. Dve vā tayo vā dasakā omato ādinā sahā ti yañ h' etam ettha missaŋ amissan ti dvaye ādibhūtaŋ rūpamissaŋ paṭisandhi-viññāṇaŋ, tena saha vatthu-kāyadasakavasena dve vā, vatthu-kāyabhāvadasakavasena tayo vā dasakā omato uppajjanti; n' atthi ito paraŋ rūpaparihānīti.

Taŋ pan' etaŋ[2] evaŋ omakaparimāṇaŋ uppajjamānaŋ aṇḍaja-jalābujanāmikāsu dvīsu yonīsu jāti-uṇṇāya ekena aŋsunā uddhaṭa[3]-tela-sappimaṇḍappamāṇaŋ kalalan ti laddhasankhaŋ[4] hutvā uppajjati. Tattha yonīnaŋ gati-vasena sambhavabhedo veditabbo. Etāsu hi:

Niraye bhummavajjesu, devesu ca na yoniyo
tisso purimikā honti, catasso pi gatittaye.

Tattha devesu cā ti ca-saddena yathā niraye ca bhummavajjesu ca devesu, evaŋ nijjhāmataṇhikapetesu ca purimikā tisso yoniyo na santīti veditabbā. Opapātikā eva hi te honti. Sese pana tiracchānapettivisaya-manussa-sankhāte gatittaye, pubbe vajjitabhummadevesu[5] catasso[6] yoniyo honti. Tattha:

Tiŋsa nava ceva rūpisu, sattati ukkaŋsato va[7] rūpāni,
saŋsedajopapātisu,[8] atha vā avakaŋsato tiŋsa.

Rūpībrahmesu tāva opapātikayonikesu cakkhu-sota-vatthu-dasakānaŋ jīvitanavakassa cāti catunnaŋ kalāpānaŋ vasena tiŋsa ca nava ca paṭisandhiviññāṇena saha rūpāni uppajjanti. Rūpībrahme pana ṭhapetvā aññesu saŋsedaja-opapātikesu[9] ukkaŋsato cakkhu-sota-ghāṇa-jivhā-kāya-bhāva-vatthu-dasa-

---

[1] P. dvividhaŋ. [2] P. paṇītaŋ. [3] P.H. uddhata.
[4] B.H. °khyaŋ. [5] B. vajjata°; H.S.R. Vm. *add* ca.
[6] Vm. *adds* pi. [7] S.R. ca; Vm. 'tha.
[8] S.R. °pātika-yonisu; Vm. saŋsedupapāta-yonisu.
[9] Vm. °pātikayonikesu.

kānaŋ vasena sattati. Tāni ca niccaŋ devesu. Tattha vaṇṇo, gandho, raso, ojā, catasso cāpi dhātuyo, cakkhupasādo, jīvitindriyan[1] ti ayaŋ dasarūpaparimāṇo rūpapuñjo cakkhudasako nāma. Evaŋ sesā veditabbā. Avakaŋsato pana jaccandha-badhira-aghāṇaka-napuŋsakassa jivhā-kāya-vatthudasakānaŋ vasena tiŋsa rūpāni uppajjanti. Ukkaŋsāvakaŋsānaŋ pana antare anurūpato vikappo veditabbo. Evaŋ viditvā puna:

Khandhārammaṇa-gati-hetu-vedanā-pīti-vitakka-vicārehi, bhedābhedaviseso, cuti-sandhīnaŋ pariññeyyo.

Yā h' esā missāmissato duvidhā paṭisandhi, yā c' assā[2] atītānantarā cuti, tāsaŋ imehi khandhādīhi bhedābhedaviseso ñātabbo ti attho. Kathaŋ? Kadāci[3] catukkhandhāya arūpacutiyā[4] anantarā catukkhandhā va ārammaṇato pi abhinnā paṭisandhi hoti. Kadāci amahaggata-bahiddhārammaṇāya mahaggata-ajjhattārammaṇā. Ayaŋ tāva arūpabhūmīsu yeva[5] nayo. Kadāci pana catukkhandhāya āruppacutiyā[6] anantarā pañcakkhandhā kāmāvacarapaṭisandhi. Kadāci pañcakkhandhāya kāmāvacaracutiyā rūpāvacaracutiyā vā anantarā catukkhandhā āruppapaṭisandhi. Evaŋ atītārammaṇacutiyā[7] atīta-navattabba-paccuppannārammaṇā[8] paṭisandhi. Ekacca-sugaticutiyā ekacca-duggatipaṭisandhi. Ahetukacutiyā sahetukapaṭisandhi, duhetukacutiyā tihetukapaṭisandhi, upekkhāsahagatacutiyā somanassasahagatapaṭisandhi, appītikacutiyā sappītikapaṭisandhi, avitakkacutiyā savitakkapaṭisandhi, avicāracutiyā savicārapaṭisandhi, avitakka-avicāracutiyā savitakka-savicārapaṭisandhīti tassa tassa viparītato ca yathāyogaŋ yojetabbaŋ.

Laddhappaccayam iti, dhammamattam etaŋ bhavantaram upeti.
nāssa tato sankanti, na tato hetuŋ vinā hoti.

---

[1] Vm. jīvitan. [2] S.R. tassā. [3] Vm. *adds* pana.
[4] H, āruppa°. [5] Vm. eva. [6] S.R. Vm. arūpa°.
[7] R.S. Vm. H. °maṇāya cutiyā.
[8] Vm. *om.* atītanavattabba; S.R. paccuppannā atītā navattabbārammaṇā.

Iti h' etaŋ laddhapaccayaŋ rūpārūpadhammamattaŋ uppajjamānaŋ bhavantaraŋ upetīti vuccati, na satto, na jīvo. Tassa nāpi atītabhavato idha sankanti atthi; nāpi tato hetuŋ vinā idha pātubhāvo. Tay' idaŋ pākaṭena manussa-cuti-paṭisandhikkamena pakāsayissāma:

Atītabhavasmiŋ hi sarasena upakkamena vā samāsannamaraṇassa[1] asayhānaŋ sabbanga-paccangasandhi-bandhanacchedakānaŋ[2] māraṇantika-vedanāsatthānaŋ[3] sannipātaŋ asahantassa ātape pakkhitta[4]-haritatālapaṇṇam iva kamena upasussamāne[5] sarīre niruddhesu cakkhādisu indriyesu hadayavatthumatte patiṭṭhitesu kāyindriya-manindriya-jīvitindriyesu tankhaṇāvasesa-hadayavatthusannissitaŋ[6] viññāṇaŋ garu-samāsevitāsanna-pubbakatānaŋ[7] aññataraŋ laddhāvasesa-paccayasankhārasankhātaŋ[8] kammaŋ vā tadupaṭṭhāpitaŋ vā kammanimitta-gatinimitta-sankhātaŋ visayam ārabbha pavattati.

Tad evaŋ pavattamānaŋ taṇhā-avijjānaŋ appahīnattā avijjāpaṭicchāditādīnave tasmiŋ visaye taṇhā nāmeti,[9] sahajāta-sankhārā khipanti. Taŋ santativasena taṇhāya nāmiyamānaŋ[10] sankhārehi khipamānaŋ[11] orimatīrarukkhavinibaddharajjum[12] ālambitvā mātikātikkamako[13] viya purimañ ca nissayaŋ jahati,[14] aparañ ca kammasamuṭṭhāpitaŋ nissayaŋ assādayamānaŋ vā anassādayamānaŋ vā ārammaṇādīhi yeva paccayehi pavattati.[15]

Ettha ca purimaŋ cavanato cuti. Pacchimaŋ bhavantarādi-paṭisandhānato paṭisandhī ti vuccati. Tad etaŋ nāpi purimabhavā idh' āgataŋ,[16] nāpi tato kammasankhāranāmita-visayādi-hetuŋ[17] vinā pātubhūtan ti veditabbaŋ.

Siyuŋ nidassanān' ettha, paṭighosādikā atha
santānabandhato n' atthi, ekatā nāpi nānatā.

---

[1] P.S.R. samāpanna°
[2] R. °paccanga-sambandhanac°.
[3] P.B. °sattānaŋ.
[4] P.S. pakkhittaŋ.
[5] Vm. apasus°.
[6] S.R. hadayasannissitaŋ.
[7] Vm. garukata-samā°.
[8] P. saddāvasesa° sankhataŋ.
[9] Vm. nameti.
[10] R. Vm. namiya°.
[11] B.H.P. khippa°; R. khipaya°.
[12] R. °baddhaŋ°; B.H. °bandha°.
[13] P. °nikkhamato.
[14] R. pajahati.
[15] Vm. °tīti.
[16] P. idha āgataŋ.
[17] Vm. °sankhāra-nati-visa°.

Ettha c' etassa viññāṇassa purimabhavato idha anāgamane atītabhavapariyāpannahetūhi ca uppāde paṭighosa-padīpa-muddā-paṭibimbappakārā[1] dhammā nidassanāni siyuŋ. Yathā hi paṭighosapadīpamuddā[2] chāyā-saddādihetukā aññatra agantvā[3] honti, evam eva idaŋ cittaŋ. Ettha ca santānabaddhato[4] n' atthi ekatā nāpi nānatā. Yadi hi santānabandhe sati ekantam ekatā bhaveyya, na khīrato dadhi sambhūtaŋ siyā. Athāpi ekantanānatā bhaveyya, na khīrassādhīno dadhi siyā.[5] Esa nayo sabbahetu-hetusamuppannesu. Evañ ca sati sabbalokavohāra-lopo siyā; so ca aniṭṭho, tasmā ettha na ekantam ekatā vā nānatā vā upagantabbā ti.

Etth' āha: nanu evaŋ asankanti-pātubhāve sati ye imasmiŋ manussattabhāve khandhā, tesaŋ niruddhattā phalapaccayassa ca kammassa tattha agamanato aññassa aññato ca taŋ phalaŋ siyā. Upabhuñjake ca asati kassa taŋ phalaŋ siyā? Tasmā na sundaram idaŋ vidhānan ti. Tatr' idaŋ vuccati:

> Santāne yaŋ phalaŋ etaŋ, nāññassa na ca aññato.
> bījānaŋ abhisankhāro, etass' atthassa sādhako.[6]

Ekasantānasmiŋ hi phalam uppajjamānaŋ tattha ekantaŋ[7] ekattanānattānaŋ paṭisiddhattā aññassā ti vā aññato ti vā na hoti. Etassa ca pan' atthassa[8] bījānaŋ abhisankhāro sādhako. Ambabījādīnaŋ hi abhisankhāresu katesu tassa bījassa santāne laddhapaccayā kālantare phalaviseso uppajjamāno na aññabījānaŋ, nāpi aññābhisankhārapaccayā uppajjati; na ca tāni bījāni abhisankhārā vā phalaṭṭhānaŋ[9] pāpuṇanti.[10] Evaŋ sampadam idaŋ veditabbaŋ. Vijjā-sipposadhādīhi cāpi[11] bālasarīre upayuttehi kālantare vuḍḍhasarīrādisu phaladehi[12] ayam attho veditabbo. Yam pi vuttaŋ upabhuñjake ca asati kassa taŋ phalaŋ siyā? ti, tattha:

> Phalassuppattiyā eva, siddhā bhuñjakasammuti,
> phaluppādena rukkhassa, yathā phalati-sammuti.

---

1 P. °kāra. 2 B.P. °muddao. 3 Vm. *adds* va.
4 B.H. °bandhato; P. °bandhanato; R. °pabandhato.
5 Vm. *om.* 6 P. sāvako. 7 Vm. ekanta.
8 Vm. vacanatthassa. 9 P. thalaṭṭhānā.
10 P. vā guṇanti. 11 R. *om.* 12 Vm. phalaŋ detīti.

Yathā hi rukkhasankhātānaŋ dhammānaŋ ekadesabhūtassa rukkhaphalassa uppattiyā eva rukkho phalatīti vā phalito ti vā vuccati, tathā deva-manussa-sankhātānaŋ khandhānaŋ ekadesabhūtassa upabhogasankhātassa sukhadukkhaphalassa uppāden' eva devo vā manusso vā upabhuñjatī ti vā, sukhito, dukkhito ti vā vuccati; tasmā na ettha aññena upabhuñjakena nāma koci attho atthīti. Yo pi vadeyya evaŋ sante pi ete sankhārā vijjamānā vā phalassa paccayā siyuŋ, avijjamānā vā? Yadi ca vijjamānā, pavattikkhaṇe yeva nesaŋ vipākena bhavitabbaŋ. Atha avijjamānā, pavattito pubbe ca pacchā ca niccaŋ phalāvahā siyun ti? So evaŋ vattabbo:

Katattā paccayā ete, na ca niccaŋ phalāvahā.
pāṭibhogādikaŋ tattha, veditabbaŋ nidassanaŋ.

Katattā eva hi sankhārā attano phalassa paccayā honti, na vijjamānattā vā avijjamānattā vā. Yath' āha: *kāmāvacarassa kusalassa kammassa katattā*[1] *upacitattā vipākaŋ cakkhuviññāṇaŋ uppannaŋ hotī* ti* ādi. Yathārahassa[2] attano phalassa ca[3] paccayā hutvā na puna phalāvahā honti, vipakkavipākattā.[4] Etassa c' atthassa vibhāvane idaŋ pāṭibhogādikaŋ nidassanaŋ veditabbaŋ: yathā hi loke yo kassaci atthassa niyyātanatthaŋ pāṭibhogo hoti, bhaṇḍaŋ vā kiṇāti, iṇaŋ vā gaṇhāti, tassa taŋ kiriyākaraṇamattam eva tad' atthaniyyātanādimhi paccayo hoti; na kiriyāya vijjamānatā[5] vā avijjamānatā[5] vā; na ca tadattha-niyyātanādito param pi dhārako va hoti. Kasmā? Niyyātanādīnaŋ katattā. Evaŋ katattā va sankhārā pi attano phalassa paccayā honti; na ca yathārahaŋ phaladānato param pi phalāvahā hontīti. Ettāvatā missāmissavasena dvidhā pi pavattamānassa paṭisandhiviññāṇassa sankhārapaccayā pavatti dīpitā hoti. Idāni sabbesv' etesu battiŋsa-viññāṇesu[6] sammohavighātatthaŋ:

Paṭisandhi-pavattīnaŋ, vasen' ete bhavādisu
vijānitabbā sankhārā, yathā yesañ ca paccayā.

---

* *Dhs.* § 431.

---

[1] P.S.R. katattā.
[2] S. Vm. *add* ca.
[3] P.R.S. *om.* ca.
[4] Vm. *om.* vipakka.
[5] Vm. °mānattaŋ.
[6] Vm. °vipākaviññāṇesu; B.H. bāt°.

Tattha tayo bhavā, catasso yoniyo, pañca gatiyo, satta viññāṇaṭṭhitiyo, nava sattāvāsā ti ete bhavādayo nāma. Etesu bhavādisu paṭisandhiyaŋ pavatte ca ete[1] yesaŋ vipākaviññāṇānaŋ paccayā, yathā ca paccayā honti, tathā vijānitabbā ti attho. Tattha puññābhisankhāre tāva kāmāvacara-aṭṭhacetanā-bhedo puññābhisankhāro avisesena kāmabhave sugatiyaŋ navannaŋ vipākaviññāṇānaŋ paṭisandhiyaŋ nānākkhaṇikakammapaccayena ceva upanissaya-paccayena cāti dvidhā[2] paccayo. Rūpāvacara-pañca-kusalacetanābhedo puññābhisankhāro rūpabhave paṭisandhiyaŋ eva pañcannaŋ. Vuttappabhedakāmāvacaro pana kāmabhave sugatiyaŋ upekkhāsahagatāhetuka-manoviññāṇadhātu-vajjānaŋ[3] sattannaŋ parittavipākaviññāṇānaŋ vuttanayen' eva dvidhā[4] paccayo pavatte, no paṭisandhiyaŋ. Sv' eva[5] rūpabhave pañcannaŋ vipākaviññāṇānaŋ tath' eva paccayo pavatte, no paṭisandhiyaŋ. Kāmabhave pana duggatiyaŋ aṭṭhannam pi parittavipākaviññāṇānaŋ tath' eva[6] paccayo pavatte, no paṭisandhiyaŋ.

Tattha niraye Mahāmoggallānattherassa[7] narakacārikādisu[8] iṭṭhārammaṇasamāyoge so paccayo hoti. Tiracchānesu pana nāga-supaṇṇa-petamahiddhikesu ca iṭṭhārammaṇaŋ labbhati yeva. Sv' eva kāmabhave sugatiyaŋ soḷasannam pi kusalavipākaviññāṇānaŋ tath' eva[6] paccayo pavatte ca paṭisandhiyañ ca. Avisesena[9] puññābhisankhāro rūpabhave dasannaŋ vipākaviññāṇānaŋ tath' eva[6] paccayo pavatte ca paṭisandhiyañ ca.

Dvādasākusalacetanā-bhedo apuññābhisankhāro kāmabhave duggatiyaŋ ekassa viññāṇassa tath' eva[6] paccayo paṭisandhiyaŋ, no pavatte. Channaŋ pavatte, no paṭisandhiyaŋ. Sattannam pi akusalavipākaviññāṇānaŋ pavatte ca paṭisandhiyañ ca. Kāmabhave pana sugatiyaŋ tesaŋ yeva sattannaŋ tath' eva[6] paccayo pavatte, no paṭisandhiyaŋ. Rūpabhave catunnaŋ viññāṇānaŋ tath' eva paccayo pavatte, no paṭisandhiyaŋ. So ca kho kāmāvacare aniṭṭharūpadassana-

---

[1] S.R. o' ete. [2] R. Vm. dvedhā. [3] Vm. *om.* dhātu.
[4] S.R. Vm. dvedhā. [5] P. Dv' eva.
[6] S.R. tatth' eva. [7] B. °galāna°: P. °gālana°.
[8] P. °cāritādisu. [9] S.R Vm. *add* pana.

saddasavana-vasena. Brahmaloke pana aniṭṭhā[1] rūpādayo nāma n' atthi. Tathā kāmāvacaradevaloke pi.

Aneñjābhisankhāro arūpabhave catunnaŋ vipākaviññāṇānaŋ tath' eva paccayo pavatte ca paṭisandhiyañ ca. Kāmāvacarakusalākusalato pana sabbasangāhikanayena vīsaticetanā-bhedo pi kāyasankhāro kāmabhave dasannaŋ vipākaviññāṇānaŋ paṭisandhiyaŋ nānākkhaṇikakammapaccayena ceva upanissaya-paccayena cāti dvidhā[2] paccayo. Sv' eva[3] kāmabhave terasannaŋ, rūpabhave navannaŋ vipākaviññāṇānaŋ tath' eva[4] paccayo pavatte, no paṭisandhiyaŋ. Sv' eva kāmabhave tevīsatiyā vipākaviññāṇānaŋ tath' eva[4] paccayo pavatte ca paṭisandhiyañ ca.

Vacīsankhāre pi es' eva nayo. Aṭṭhavīsati-ekūnatiŋsacetanā-bhedo pi pana cittasankhāro tīsu bhavesu ekūnavīsatiyā vipākaviññāṇānaŋ tath' eva[4] paccayo paṭisandhiyaŋ, no pavatte. Sv' eva dvīsu bhavesu heṭṭhā vuttānaŋ terasannañ ca navannañ cāti dvāvīsatiyā vipākaviññāṇānaŋ tath' eva[4] paccayo pavatte, no paṭisandhiyaŋ; tīsu pana bhavesu dvattiŋsāya pi[5] vipākaviññāṇānaŋ tath' eva paccayo pavatte ceva paṭisandhiyañ ca.

Evaŋ tāva bhavesu paṭisandhi-pavattīnaŋ vasena te sankhārā yesaŋ paccayā yathā ca paccayā honti, tathā vijānitabbā. Eten' eva nayena yoniādisu pi veditabbā. Tatr' idaŋ ādito paṭṭhāya mukhamattappakāsanaŋ: Imesu hi sankhāresu yasmā puññābhisankhāro tāva dvīsu bhavesu paṭisandhiŋ datvā sabbaŋ attano vipākaŋ janeti, tathā aṇḍajādisu catusu yonīsu, devamanussa-sankhātāsu dvīsu gatīsu, nānattakāyanānattasaññī[6] - nānattakāyaekattasaññī[6] - ekattakāyanānattasaññī[6]-ekattakāyaekattasaññī[6]-sankhātāsu manussānañ ceva paṭhama-dutiya-tatiyajjhānabhūmīnañ[7] ca vasena[8] catūsu viññāṇaṭṭhitīsu; asaññasattāvāse pan' esa rūpamattam ev' ābhisankharotīti catūsu yeva sattāvāsesu ca paṭisandhiŋ datvā sabbaŋ[9] attano vipākaŋ janeti, tasmā esa etesu dvīsu bhavesu, catūsu yonīsu, dvīsu gatīsu, catūsu viññāṇaṭṭhitīsu,

---

[1] Vm. aniṭṭha. [2] R. dvedhā. [3] P. Dv' eva.
[4] S.R. tatth' eva. [5] P. *om.* [6] Vm. °kāyā°.
[7] H.S.R. °tatiya-catutthaj°; S.R. °bhummānaŋ. [8] Vm. *om.*
[9] S.R. Vm sabbam.

catūsu sattāvāsesu ca ekavīsatiyā vipākaviññāṇānaŋ vuttanayen' eva paccayo hoti yathāsambhavaŋ paṭisandhiyaŋ[1] pavatte ca.

Apuññābhisankhāro pana yasmā ekasmiŋ yeva kāmabhave, catūsu yonīsu, avasesāsu tīsu gatīsu, nānattakāya-ekattasaññī-sankhātāya ekissā viññāṇaṭṭhitiyā, tādise yeva ca ekasmiŋ sattāvāse paṭisandhi-vasena vipaccati; tasmā esa ekasmiŋ bhave, catūsu yonīsu, tīsu gatīsu, ekissā viññāṇaṭṭhitiyā, ekamhi ca sattāvāse sattannaŋ vipākaviññāṇānaŋ vuttanayen' eva paccayo hoti paṭisandhiyaŋ pavatte ca.

Āneñjābhisankhāro pana yasmā ekasmiŋ[2] arūpabhave, ekissā opapātikayoniyā, ekissā devagatiyā, ākāsānañcāyatanādisu tīsu viññāṇaṭṭhitīsu, ākāsānañcāyatanādisu ca catūsu sattāvāsesu paṭisandhi-vasena vipaccati, tasmā esa[3] ekasmiŋ yeva[4] bhave, ekissā yoniyā, ekissā devagatiyā,[5] tīsu viññāṇaṭṭhitīsu, catūsu sattāvāsesu, catunnaŋ viññāṇānaŋ vuttanayen' eva paccayo hoti paṭisandhiyaŋ pavatte ca.

Kāyasankhāro pi yasmā ekasmiŋ kāmabhave, catūsu yonīsu, pañcasu gatīsu, dvīsu viññāṇaṭṭhitīsu,[6] dvīsu sattāvāsesu paṭisandhiŋ datvā sabbaŋ[7] attano vipākaŋ janeti; tasmā esa ekasmiŋ bhave, catūsu yonīsu, pañcasu gatīsu, dvīsu viññāṇaṭṭhitīsu, dvīsu ca[8] sattāvāsesu, tevīsatiyā vipākaviññāṇānaŋ tath' eva paccayo paṭisandhiyaŋ pavatte ca. Vacīsankhāre pi es' eva nayo.

Cittasankhāro pana yasmā ekaŋ sattāvāsaŋ ṭhapetvā na katthaci na vipaccati, tasmā esa tīsu bhavesu, catūsu yonīsu, pañcasu gatīsu, sattasu viññānaṭṭhitīsu, aṭṭhasu sattāvāsesu yathāyogaŋ dvattiŋsāya vipākaviññānānaŋ tath' eva paccayo paṭisandhiyaŋ pavatte ca.

Aviññāṇake pana sattāvāse sankhārapaccayā viññānaŋ n' atthi. Api ca puññābhisankhāro asaññasattesu kaṭattārūpānaŋ nānākkhaṇikakammapaccayena paccayo ti. Evaŋ:

Paṭisandhi-pavattīnaŋ vasen' ete[9]. bhavādisu
vijānitabbā sankhārā, yathā yesañ ca paccayā ti.

Sankhārapaccayā viññāṇaniddeso.

---

[1] S.R. °dhiyā. [2] S.R. Vm. *add* yeva. [3] P. eva.
[4] S.R.H. Vm. *om*. [5] S.R. Vm. *om*. deva. [6] S.R. paṭhamaviñ°.
[7] S.R.H. sabbam. [8] P. *om*. [9] B.P. vasena te.

[*Viññāṇapaccayā nāmarūpaniddesa*]

Viññāṇapaccayā nāmarūpaniddese:

Desanā-bhedato sabba-bhavādisu pavattito,
sangahā paccayanayā, viññātabbo vinicchayo.

Desanā-bhedato ti *Tattha katamaŋ rūpaŋ? Cattāro ca mahābhūtā catunnañ ca mahābhūtānaŋ upādāya-rūpan* ti* evaŋ tāva suttante ca idha ca rūpapadassa abhedato ekasadisā desanā katā. Nāma-padassa pana bhedato. Suttantasmiŋ hi [*Tattha*] *katamaŋ nāmaŋ? Vedanā, saññā, cetanā, phasso, manasikāro* ti vuttaŋ.* Idha vedanākkhandho saññākkhandho sankhārakkhandho ti. Tattha hi yam pi cakkhuviññāṇapaccayā nāmaŋ uppajjati, uppannañ ca cittassa ṭhiti arūpīnaŋ dhammānaŋ āyū ti evaŋ aññadhammasannissayena agahetabbato pākaṭaŋ, taŋ dassento cetanā-phassamanasikāravasena sankhārakkhandhaŋ tidhā bhinditvā dvīhi khandhehi saddhiŋ desesi. Idha pana tattha vuttañ ca avuttañ ca sabbaŋ nāmaŋ sangaṇhanto *tayo khandhā, vedanākkhandho saññākkhandho sankhārakkhandho* ti āha.

Kiŋ pana ime tayo khandhā va nāmaŋ, viññāṇaŋ nāmaŋ nāma[1] na hotīti? No na hoti; tasmiŋ pana gayhamāne nāmaviññāṇassa ca[2] paccayaviññāṇassa cāti dvinnaŋ viññāṇānaŋ sahabhāvo āpajjati; tasmā viññāṇaŋ paccayaṭṭhāne ṭhapetvā paccayanibbattaŋ nāmaŋ dassetuŋ tayo va[3] khandhā vuttā ti. Evaŋ tāva desanābhedato viññātabbo vinicchayo.

Sabbabhavādisu pavattito ti ettha pana nāmaŋ ekaŋ sattāvāsaŋ ṭhapetvā sabbabhava-yoni-gati-viññāṇaṭṭhiti-sesasattāvāsesu pavattati. Rūpaŋ dvīsu bhavesu, catesu yonīsu, pañcasu gatīsu; purimāsu catūsu viññāṇaṭṭhitīsu, pañcasu ca sattāvāsesu pavattati. Evaŋ pavattamāne c' etasmiŋ nāmarūpe yasmā abhāvaka-gabbhaseyyakānaŋ aṇḍajānañ ca paṭisandhikkhaṇe vatthu-kāyavasena rūpato dve santatisīsāni tayo ca arūpino khandhā pātubhavanti, tasmā tesaŋ vitthārena rūparūpato[4] vīsati-dhammā tayo ca arūpino khan-

* S. ii, 4; (*Dhs.* § 1310).

[1] P. *om.* [2] S. *om.* [3] R. *om.* [4] P. rūpārūpato.

dhā ti ete tevīsati-dhammā viññāṇapaccayā nāmarūpan ti veditabbā.

Agahitaggahaṇena pana ekasantatisīsato nava rūpadhamme apanetvā cuddasa. Sabhāvakānaŋ bhāvadasakaŋ pakkhipitvā tettiŋsa. Tesam pi agahitaggahaṇena santatisīsadvayato aṭṭhārasa rūpadhamme apanetvā pannarasa. Yasmā ca opapātikasattesu Brahmakāyikādīnaŋ[1] paṭisandhikkhaṇe cakkhu-sota-vatthu-dasakānaŋ jīvitindriya-navakassa ca vasena rūparūpato[2] cattāri santati-sīsāni tayo ca arūpino khandhā pātubhavanti, tasmā tesaŋ vitthārena rūparūpato ekūnacattālīsa dhammā tayo ca arūpino khandhā ti ete dvācattālīsa dhammā viññāṇapaccayā nāmarūpan ti veditabbā.

Agahitaggahaṇena pana santati-sīsattayato sattavīsatidhamme apanetvā pannarasa. Kāmabhave pana yasmā sesa-opapātikānaŋ saŋsedajānaŋ vā sabhāvakaparipuṇṇāyatanānaŋ paṭisandhikkhaṇe rūparūpato[2] satta santati-sīsāni tayo ca arūpino khandhā pātubhavanti, tasmā tesaŋ vitthārena rūparūpato sattati dhammā tayo ca arūpino khandhā ti ete tesattati-dhammā viññāṇapaccayā nāmarūpan ti veditabbā.

Agahitaggahaṇena pana santati[3]-sīsachakkato catupaññāsa dhamme apanetvā ekūnavīsati. Esa ukkaŋsato. Avakaŋsena[4] pana taŋ-taŋ-rūpasantati-sīsavikalānaŋ tassa tassa vasena hāpetvā hāpetvā[5] sankhepato ca vitthārato ca paṭisandhi-viññāṇapaccayā nāmarūpasankhā[6] veditabbā. Arūpīnaŋ pana tayo va[7] arūpino khandhā. Asaññīnaŋ rūpato jīvitindriyanavakam evāti esa tāva paṭisandhiyaŋ nayo.

Pavatte pana sabbattha rūpappavattidese paṭisandhicittassa ṭhitikkhaṇe paṭisandhi-cittena sahapavatta-ututo utusamuṭṭhānaŋ suddhaṭṭhakaŋ pātubhavati. Paṭisandhicittaŋ pana rūpaŋ na samuṭṭhāpeti. Taŋ hi yathā papāte patitapuriso parassa paccayo hotuŋ na sakkoti, evaŋ vatthudubbalatāya dubbalattā rūpaŋ samuṭṭhāpetuŋ na sakkoti. Paṭisandhi-cittato pana uddhaŋ paṭhamabhavangato pabhuti

---

[1] H. °kāyikānaŋ. [2] S.R. Vm. rūpato. [3] S.R. Vm. rūpasantati.
[4] S.R. Avakaŋsavasena. [5] S.R. Vm. *om.*
[6] S.R °rūpassa°; Vm. °sankhyā; B.P.H. °sankhātā.
[7] S.R. *om.*

cittasamuṭṭhānakaŋ[1] suddhaṭṭhakaŋ; saddapātubhāvakāle paṭisandhikkhaṇato uddhaŋ pavatta-ututo ceva cittato ca saddanavakaŋ; ye pana kabaḷīkārāhārūpajīvino gabbaseyyakasattā, tesaŋ:

Yañ c' assa bhuñjati mātā, annaŋ pānañ ca bhojanaŋ,
tena so tattha yāpeti, mātukucchigato naro ti*

vacanato mātarā[2] ajjhoharitāhārena[3] anugate sarīre, opapātikānaŋ sabbapaṭhamaŋ attano mukhagataŋ[4] kheḷaŋ ajjhoharaṇakāle āhārasamuṭṭhānaŋ suddhaṭṭhakan ti idaŋ āhārasamuṭṭhānassa suddhaṭṭhakassa utucittasamuṭṭhānānañ[5] ca ukkaŋsato dvinnaŋ navakānaŋ vasena chabbīsatividhaŋ, pubbe ekekacittakkhaṇe tikkhattuŋ uppajjamānaŋ vuttaŋ[6] kammasamuṭṭhānaŋ[7] sattatividhan ti channavutividhaŋ rūpaŋ, tayo ca arūpino khandhā ti samāsato navanavutidhammā. Yasmā vā saddo aniyato, kadācid' eva pātubhāvato, tasmā duvidham pi taŋ[8] apanetvā ime sattanavutidhammā yathāsambhavaŋ sabbasattānaŋ viññāṇapaccayā nāmarūpan ti veditabbā.[9] Tesaŋ hi suttānam pi pamattānam pi carantānam pi[10] khādantānam pi pivantānam pi divā ca rattiñ ca ete viññāṇapaccayā pavattanti. Tañ ca nesaŋ viññāṇapaccayabhāvaŋ parato vaṇṇayissāma.

Yaŋ pan' etam ettha kammajarūpaŋ, taŋ bhava-yonigati-viññāṇaṭṭhiti[11]-sattāvāsesu sabbapaṭhamaŋ patiṭṭhahantam pi ti-samuṭṭhānikarūpena anupatthaddhaŋ na sakkoti saṇṭhātuŋ, nāpi ti-samuṭṭhānikaŋ tena anupatthaddhaŋ; atha kho vātabbhāhatā pi catuddisā-vavatthāpitā naḷakālāpiyo[12] viya, ūmi-vegabbhāhatā pi mahāsamudde katthaci laddhapatiṭṭhā bhinnavāhanikā viya ca aññamaññupatthaddhān' ev' etāni apatamānāni saṇṭhahitvā[13] ekam pi vassaŋ dve pi vassāni . . . pe . . . vassasatam pi yāva tesaŋ sattānaŋ āyukkhayo vā puññakkhayo vā tāva pavattantīti evaŋ sabbabhavādisu pavattito p' ettha viññātabbo vinicchayo.

* *S.* i, 206.

1 Vm. °ṭhānaŋ. 2 S. mātu; R. mātuyā. 3 S.R. ajjhohaṭāhārena. 4 S. °gata. 5 P. °samuṭṭhānañ. 6 Vm. vutta. 7 Vm. *adds* ca. 8 S. *om.* 9 Vm. °tabbaŋ. 10 Vm. *om.* 11 Vm. *om.* viññāṇa. 12 Vm. °pino. 13 P. saŋgahitvā.

Sangahā ti ettha ca yaŋ āruppe[1] pavatti-paṭisandhīsu, pañcavokārabhave ca pavattiyā viññāṇapaccayā nāmam eva, yañ ca asaññīsu[2] sabbattha, pañcavokārabhave ca pavattiyā viññāṇapaccayā rūpam eva, yañ ca pañcavokārabhave sabbattha viññāṇapaccayā nāmarūpaŋ, taŋ sabbaŋ nāmañ ca rūpañ ca nāmarūpañ ca nāmarūpan ti evaŋ ekadesasarūpekasesanayena sangahetvā viññāṇapaccayā nāmarūpan ti veditabbaŋ. Asaññīsu[2] viññāṇābhāvā ayuttan ti ce? N' āyuttaŋ. Idam pi[3]:

Nāmarūpassa yaŋ hetu, viññāṇaŋ taŋ dvidhā mataŋ,
vipākam avipākañ ca, yuttam eva yato idaŋ.

Yaŋ hi nāmarūpassa hetu viññāṇaŋ, taŋ vipākāvipākabhedato dvidhā[4] mataŋ. Idañ ca asaññasattesu kammasamuṭṭhānattā pañcavokārabhave pavatta-abhisankhāraviññāṇapaccayā rūpaŋ; tathā pañcavokāre pavattiyaŋ kusalādi-cittakkhaṇe kammasamuṭṭhānan ti yuttam eva idaŋ. Evaŋ sangahato p' ettha viññātabbo vinicchayo.

Paccayanayā ti ettha hi:

Nāmassa pākaviññāṇaŋ, navadhā hoti paccayo,
vatthu-rūpassa navadhā, sesarūpassa aṭṭhadhā.
abhisankhāraviññāṇaŋ, hoti rūpassa ekadhā.
tad' aññaŋ pana viññāṇaŋ, tassa tassa yathārahaŋ.

Yaŋ h' etaŋ[5] paṭisandhiyaŋ pavattiyaŋ vā vipākasankhātaŋ nāmaŋ, tassa rūpamissassa vā rūpa-amissassa[6] vā paṭisandhikaŋ vā aññaŋ vā vipākaviññāṇaŋ sahajāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-vipāka-āhāra-indriya-atthi-avigatapaccayehi navadhā paccayo hoti. Vatthu-rūpassa paṭisandhiyaŋ sahajāta-aññamañña-nissaya-vipāka-āhāra-indriya-vippayutta-atthi-avigatapaccayehi navadhā paccayo hoti. Ṭhapetvā pana vatthu-rūpaŋ sesarūpassa imesu navasu aññamaññapaccayaŋ apanetvā sesehi aṭṭhahi paccayehi paccayo hoti. Abhisankhāraviññāṇaŋ pana asaññasatta[7]-rūpassa vā pañcavokāre[8] vā kammajassa[9] suttantikapariyāyena[10] upanissaya-

---

[1] H. Vm. arūpe. [2] Vm. asaññesu. [3] S.R. Imasmiŋ.
[4] Vm. dvedhā. [5] P. c' etaŋ. [6] S.R. Vm. *om.* rūpa.
[7] S.R. °satte. [8] Vm. °kārabhave.
[9] Vm. *adds* rūpassa. [10] S.R.H. Vm. °pariyāyato.

vasena ekadhā va[1] paccayo hoti. Avasesaŋ paṭhamabhavangato pabhuti sabbam pi[1] viññāṇaŋ tassa tassa nāmarūpassa yathārahaŋ paccayo hotīti veditabbaŋ.

Vitthārato pana tassa paccayanaye dassiyamāne sabbā pi paṭṭhānakathā vitthāretabbā hotīti na naŋ ārabhāma. Tattha siyā, kathaŋ pan' etaŋ jānitabbaŋ paṭisandhi-nāmarūpaŋ viññāṇapaccayā hotīti? Suttato yuttito ca. Sutte hi *Cittānuparivattino dhammā* ti[2] ādinā nayena bahudhā vedanādīnaŋ viññāṇapaccayatā siddhā. Yuttito pana:

> Cittajena hi rūpena, idha diṭṭhena sijjhati
> adiṭṭhassāpi rūpassa, viññāṇaŋ paccayo iti.

Citte hi pasanne[3] appasanne vā tadanurūpāni rūpāni uppajjamānāni diṭṭhāni. Diṭṭhena ca adiṭṭhassa anumānaŋ[4] hotīti iminā idha diṭṭhena cittajarūpena adiṭṭhassāpi paṭisandhirūpassa viññāṇaŋ paccayo hotīti jānitabbam etaŋ. Kammasamuṭṭhānassāpi hi tassa cittasamuṭṭhānass' eva viññāṇapaccayatā Paṭṭhāne āgatā ti. Evaŋ paccayanayato p' ettha viññātabbo vinicchayo.

Ettha ca viññāṇapaccayā nāmarūpan ti bhāsamānena Bhagavatā yasmā upaparikkhamānānaŋ paṇḍitānaŋ paramatthato nāmarūpamattam eva pavattamānaŋ dissati, na satto, na poso, tasmā appaṭivattiyaŋ[5] samaṇena vā Brāhmaṇena vā devena vā Mārena vā Brahmunā vā kenaci vā lokasmiŋ anuttaraŋ Dhammacakkaŋ pavattitaŋ hotīti.

Viññāṇapaccayā nāmarūpaniddeso.

[*Nāmarūpapaccayā saḷāyatananiddesa*]

Nāmarūpapaccayā saḷāyatananiddese,

> Nāmaŋ khandhattayaŋ; rūpaŋ, bhūtavatthādikaŋ mataŋ.
> katekasesaŋ taŋ tassa, tādisass' eva paccayo.

Yaŋ h' etaŋ saḷāyatanassa paccayabhūtaŋ nāmarūpaŋ, tattha *nāman* ti vedanādi-khandhattayaŋ.[6] Rūpaŋ pana sakasantati[7]-pariyāpannaŋ; niyamato cattāri bhūtāni, cha

---

[1] Vm. *om.* [2] *Dhs.* § 1199. [3] S.R. *add* vā.
[4] S.R. °ssānu°. [5] S.R. appati°.
[6] B.H.P. °dikkhan° [7] S.R. ekasantati; Vm. sasantati.

vatthūni, jīvitindriyan ti evaŋ bhūtavatthādikaŋ matan ti veditabbaŋ.

Taŋ pana nāmañ ca rūpañ ca nāmarūpañ ca nāmarūpan ti evaŋ katekasesaŋ chaṭṭhāyatanañ ca saḷāyatanañ ca *saḷāyatanan* ti evaŋ katekasesass' eva saḷāyatanassa paccayo ti veditabbaŋ. Kasmā? Yasmā āruppe[1] nāmam eva paccayo, tañ ca chaṭṭhāyatanass' eva, na aññassa.

Nāmapaccayā chaṭṭhāyatanan ti hi avyākatavāre vakkhati. Idha saṅgahitam eva hi tattha vibhattan ti veditabbaŋ.

Tattha siyā, kathaŋ pan' etaŋ jānitabbaŋ nāmarūpaŋ saḷāyatanassa paccayo ti? Nāmarūpabhāve bhāvato. Tassa tassa hi nāmassa rūpassa ca bhāve taŋ taŋ āyatanaŋ hoti, na aññathā. Sā pan' assa tabbhāvabhāvībhāvatā paccayanayasmiŋ yeva āvibhavissati; tasmā:

> Paṭisandhiyaŋ pavatte vā, hoti yaŋ yassa paccayo,
> yathā ca paccayo hoti, tathā neyyaŋ vibhāvinā.

Tatrāyaŋ[2] attha-dīpanā:[3]

> Nāmam eva hi āruppe, paṭisandhi-pavattisu
> paccayo sattadhā, chaddhā,[4] hoti taŋ avakaŋsato.

Kathaŋ? Paṭisandhiyaŋ tāva avakaŋsato sahajāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-vipāka-atthi-avigatapaccayehi sattadhā[5] nāmaŋ chaṭṭhāyatanassa paccayo hoti. Kiñci pan' ettha hetupaccayena, kiñci āhārapaccayenāti evaŋ aññathā pi paccayo hoti; tassa vasena ukkaŋsāvakaŋso veditabbo. Pavatte pi vipākaŋ vuttanayen' eva[6] paccayo hoti. Itaraŋ pana avakaŋsato vuttappakāresu[6] paccayesu vipākapaccayavajjehi chahi[7] paccayo hoti. Kiñci pan' ettha hetupaccayena, kiñci āhārapaccayenāti evaŋ aññathā pi paccayo hoti; tassa vasena ukkaŋsāvakaŋso veditabbo.

> Aññasmim pi bhave nāmaŋ, tath' eva paṭisandhiyaŋ,
> chaṭṭhassa; itaresaŋ taŋ, chah' ākārehi paccayo.

Āruppato hi[8] aññasmim pi pañcavokārabhave taŋ vipāka[9]-nāmaŋ hadayavatthuno sahāyaŋ hutvā chaṭṭhassa manā-

---

[1] S.R.H. Vm. arūpe. [2] Vm. °yam. [3] R. *om.* attha.
[4] B.P.H. chaṭṭhā. [5] S.R. sattahi. [6] P. utta°.
[7] H. *adds* paccayehi. [8] P. ti; S.R. pi. [9] B.P.H. vipākaŋ.

yatanassa yathā āruppe vuttaŋ, tath' eva avakaŋsato sattadhā paccayo hoti. Itaresaŋ pan' etaŋ pañcannaŋ cakkhāyatanādīnaŋ catumahābhūtasahāyaŋ hutvā sahajāta-nissaya-vipāka-vippayutta-atthi-avigatavasena chah' ākārehi paccayo hoti. Kiñci pan' ettha hetupaccayena, kiñci āhārapaccayenāti evaŋ aññathā pi paccayo hoti; tassa vasena ukkaŋsāvakaŋso veditabbo.

Pavatte pi tathā hoti, pākaŋ pākassa paccayo;
apākaŋ[1] avipākassa, chadhā chaṭṭhassa paccayo.

Pavatte pi hi pañcavokārabhave yathā paṭisandhiyaŋ, tath' eva vipākanāmaŋ vipākassa chaṭṭhāyatanassa avakaŋsato sattadhā paccayo hoti. Avipākaŋ pana avipākassa chaṭṭhassa avakaŋsato va tato vipākapaccayaŋ apanetvā chadhā va paccayo hoti. Vuttanayen' eva pan' ettha ukkaŋsāvakaŋso veditabbo.

Tatth' eva sesapañcannaŋ, vipākaŋ paccayo bhave,
catudhā avipākam pi, evam eva pakāsitaŋ.

Tatth' eva hi pavatte sesānaŋ cakkhāyatanādīnaŋ pañcannaŋ cakkhupasādādi-vatthukam pi[2] itaram pi vipākanāmaŋ pacchājāta-vippayutta-atthi-avigatapaccayehi catudhā paccayo hoti. Yathā ca vipākaŋ, avipākam pi evam eva pakāsitaŋ. Tasmā kusalādi-bhedam pi tesaŋ catudhā paccayo hotīti veditabbaŋ. Evaŋ tāva nāmam eva paṭisandhiyaŋ pavatte vā yassa yassa āyatanassa paccayo hoti, yathā ca[3] hoti, tathā veditabbaŋ.

Rūpaŋ pan' ettha āruppa-bhave bhavati[4] paccayo
na ekāyatanassāpi; pañcakkhandhabhave pana
rūpato sandhiyaŋ vatthu, chadhā chaṭṭhassa paccayo.
bhūtāni catudhā honti, pañcannaŋ avisesato.

Rūpato hi paṭisandhiyaŋ vatthurūpaŋ chaṭṭhassa manāyatanassa sahajāta-aññamañña-nissaya-vippayutta-atthi-avigatapaccayehi chadhā paccayo hoti. Cattāri pana bhūtāni avisesato paṭisandhiyaŋ pavatte ca yaŋ yaŋ āyatanaŋ uppajjati, tassa tassa vasena pañcannam pi cakkhāyatanādīnaŋ

---

[1] S.R. apākam. [2] Vm. *om.*
[3] Vm. *adds* paccayo. [4] B.P. bhava.

sahajāta-nissaya-atthi-avigatapaccayehi catudhā paccayā honti.

> Tidhā jīvitam etesaŋ, āhāro ca pavattiyaŋ.
> tān' eva chaddhā chaṭṭhassa, vatthu tass' eva pañcadhā.

Etesaŋ pana cakkhādīnaŋ[1] pañcannaŋ paṭisandhiyaŋ pavatte ca atthi-avigata-indriyavasena rūpajīvitaŋ tidhā paccayo hoti. *Āhāro cā* ti[2] āhāro ca atthi-avigata-āhāravasena tidhā paccayo hoti. So ca kho ye sattā āhārūpajīvino, tesaŋ āhārānugate kāye pavattiyaŋ yeva, no[3] paṭisandhiyaŋ. Tāni pana pañca cakkhāyatanādīni chaṭṭhassa cakkhu-sota-ghāṇa-jivhā-kāyaviññāṇasankhātassa manāyatanassa nissaya-purejāta-indriya-vippayutta-atthi-avigatavasena chah' ākārehi[4] paccayā honti pavatte, no paṭisandhiyaŋ. Ṭhapetvā pana pañca-viññāṇāni tass' eva avasesamanāyatanassa vatthurūpaŋ nissaya-purejāta-vippayutta-atthi-avigatavasena[5] pañcadhā paccayo hoti pavatte, no paṭisandhiyaŋ.

Evaŋ rūpam eva paṭisandhiyaŋ pavatte vā yassa yassa āyatanassa paccayo hoti, yathā ca hoti, tathā veditabbaŋ.

> Nāmarūpaŋ pan' ubhayaŋ, hoti yaŋ yassa paccayo,
> yathā ca tam pi sabbattha, viññātabbaŋ vibhāvinā.

Seyyathīdaŋ ? Paṭisandhiyaŋ tāva pañcavokārabhave khandhattaya-vatthurūpasankhātaŋ nāmarūpaŋ chaṭṭhāyatanassa sahajāta-aññamañña-nissaya-vipāka-sampayutta-vippayutta-atthi-avigatapaccayādīhi paccayo[6] ti. Idam ettha mukhamattaŋ. Vuttanayānusārena pana sakkā sabbaŋ yojetun ti na ettha vitthāro dassito ti.

Nāmarūpapaccayā saḷāyatananiddeso.

[*Saḷāyatanapaccayā phassaniddesa*]

Saḷāyatanapaccayā phassaniddese:

> Cha-ḷ-eva[7] phassā sankhepā, cakkhusamphassa-ādayo;
> viññāṇam iva battiŋsa,[8] vitthārena bhavanti te.

---

[1] P.S.R. cakkhāyatanādīnaŋ. [2] Vm. *om.* [3] S. na. [4] S.R. chahi ākārehi. [5] S.R. °vasen' eva. [6] P.S.R. *add* hoti. [7] R. Vm. Sa-ḷ-eva. [8] B.H. bāt° *always*.

Sankhepato hi pāḷiyaŋ cakkhusamphasso ti ādayo cha-ḷ-eva phassā āgatā. Vitthārena pana cakkhusamphassādayo pañca kusalavipākā pañca akusalavipākā ti dasa, sesā bāvīsati-lokiyavipākaviññāṇa-sampayuttā ca bāvīsatīti evaŋ sabbe pi sankhārapaccayā vutta-viññāṇam iva battiŋsa honti. Yaŋ pan' etassa battiŋsa-vidhassāpi phassassa paccayo saḷāyatanaŋ, tattha:

Chaṭṭhena saha ajjhattaŋ, cakkhādiŋ bāhirehi pi
saḷāyatanam icchanti, chahi saddhiŋ vicakkhaṇā.

Tattha ye tāva upādinnaka-pavattikathā ayan ti ekasantati[1]-pariyāpannam eva paccayaŋ paccayuppannañ ca dīpenti, te *chaṭṭhāyatanapaccayā phasso* ti pāḷi-anusārato āruppe[2] chaṭṭhāyatanañ ca, aññattha sabbasangahato saḷāyatanañ ca phassassa paccayo ti ekadesasarūpekasesaŋ katvā chaṭṭhena saha ajjhattaŋ cakkhādiŋ[3] saḷāyatanan ti icchanti. Taŋ hi chaṭṭhāyatanañ ca saḷāyatanañ ca saḷāyatanan tv' eva sankhaŋ gacchati. Ye pana paccayuppannam eva ekasantati-pariyāpannaŋ dīpenti, paccayaŋ pana bhinnasantānam pi, te yaŋ yaŋ āyatanaŋ phassassa paccayo hoti, taŋ sabbaŋ[4] dīpentā[5] bāhiram pi pariggahetvā tad eva chaṭṭhena saha ajjhattaŋ, bāhirehi pi rūpāyatanādīhi saddhiŋ, saḷāyatanan ti icchanti. Tam pi hi chaṭṭhāyatanañ ca saḷāyatanañ ca saḷāyatanan ti etesaŋ ekasese kate saḷāyatanan tv' eva sankhaŋ gacchati.

Etth' āha: na sabbāyatanehi eko phasso sambhoti, nāpi ekamhā āyatanā sabbe phassā; ayañ ca saḷāyatanapaccayā phasso ti eko va vutto, so kasmā ti? Tatr' idaŋ vissajjanaŋ: saccam etaŋ; sabbehi[6] eko, ekamhā vā sabbe na sambhonti; sambhoti pana anekehi eko. Yathā cakkhusamphasso cakkhāyatanā, rūpāyatanā, cakkhuviññāṇasankhātā manāyatanā, avasesā sampayuttadhammāyatanā cāti; evaŋ sabbattha yathānurūpaŋ yojetabbaŋ. Tasmā eva hi:

Eko pan' ekāyatanappabhavo iti dīpito
phasso 'yaŋ ekavacana-niddesen' idha[7] Tādinā.

---

[1] S.R. Vm. saka°. [2] H. arūpe. [3] S.R. cakkhādi.
[4] Vm. *adds* pi. [5] Vm. dīpetvā. [6] S.R. *add* pi.
[7] B.P. 'idha.

Ekavacananiddesenā ti saḷāyatanapaccayā phasso ti iminā hi[1] ekavacananiddesena anekehi āyatanehi eko phasso hotīti Tādinā dīpito ti attho. Āyatanesu pana:

> Chadhā pañca, tato ekaŋ navadhā, bāhirāni cha
> yathāsambhavam etassa, paccayatthe[2] vibhāvaye.

Tatrāyaŋ vibhāvanā: cakkhāyatanādīni tāva pañca cakkhusamphassādi-bhedato pañcavidhassa phassassa nissaya-purejāta-indriya-vippayutta-atthi-avigata-vasena chadhā paccayā honti. Tato paraŋ ekaŋ vipākamanāyatanaŋ[3] anekabhedassa vipākamanosamphassassa sahajāta-aññamaññanissaya-vipāka-āhāra-indriya-sampayutta-atthi-avigatavasena navadhā paccayo hoti. Bāhiresu pana rūpāyatanaŋ cakkhusamphassassa ārammaṇa-purejāta-atthi-avigatavasena catudhā paccayo hoti. Tathā saddāyatanādīni sotasamphassādīnaŋ. Manosamphassassa pana tāni ca dhammāyatanañ[4] ca tathā va[5] ārammaṇapaccayamatten' eva cāti evaŋ bāhirāni cha yathāsambhavam etassa paccayatthe[2] vibhāvaye ti.

Saḷāyatanapaccayā phassaniddeso.

[*Phassapaccayā vedanāniddesa*]

Phassapaccayā vedanāniddese:

> Dvārato vedanā vuttā cakkhusamphassajādikā
> cha-ḷ-eva,[6] tā pabhedena ekūnanavutī matā.

Cakkhusamphassajā vedanā ti ādinā hi nayena pāḷiyaŋ imā cakkhusamphassajādikā dvārato cha-ḷ-eva[6] vedanā vuttā. Tā pana pabhedena ekūnanavutiyā cittehi sampayuttattā ekūnanavutīti matā.

> Vedanāsu pan' etāsu idha battiŋsa vedanā
> vipākacittayuttā[7] va adhippetā ti bhāsitā.
> aṭṭhadhā tattha pañcannaŋ pañcadvāramhi paccayo,
> sesānaŋ ekadhā phasso, manodvāre pi so tathā.

Tattha hi pañcadvāre cakkhupasādādi-vatthukānaŋ pañcannaŋ vedanānaŋ cakkhusamphassādiko phasso sahajāta-

---

[1] S.R. Vm. *om.* [2] S.R. Vm. °yatte. [3] S.R. vipākaŋ.
[4] S.R. Vm. dhammārammaṇañ. [5] S.R. *om.*
[6] S.R. Vm. Sa-ḷ-eva. [7] Vm. vipākasampayuttā.

aññamañña-nissaya-vipāka-āhāra-sampayutta-atthi-avigata-vasena aṭṭhadhā paccayo hoti. Sesānaŋ pana ekekasmiŋ dvāre sampaṭicchana-santīraṇa-tadārammaṇavasena pavattānaŋ kāmāvacaravipākavedanānaŋ[1] cakkhusamphassādiko phasso upanissayavasena ekadhā va paccayo hoti.

Manodvāre pi so tathā ti[2] manodvāre pi hi tadārammaṇavasena pavattānaŋ kāmāvacaravipākavedanānaŋ so sahajātamano-samphassasankhāto phasso tath' eva aṭṭhadhā paccayo hoti. Paṭisandhi-bhavanga-cutivasena ca pavattānaŋ[3] tebhūmakavipākavedanānam[4] pi. Yā pan' etā[5] manodvāre tadārammaṇavasena pavattā kāmāvacaravedanā, tāsaŋ manodvāre āvajjanasampayutto manosamphasso upanissayavasena ekadhā paccayo hotīti.

Phassapaccayā vedanāniddeso.

[*Vedanāpaccayā taṇhāniddesa*]

Vedanā-paccayā taṇhāniddese:

Rūpataṇhādi-bhedena, cha taṇhā idha dīpitā.
ekekā tividhā tattha, pavattākārato matā.

Imasmiŋ hi vedanāpaccayā taṇhāniddese, seṭṭhiputto, brāhmaṇaputto ti pitito nāma-vasena putto viya imā rūpataṇhā . . . pe . . . dhammataṇhā ti ārammaṇato nāmavasena cha taṇhā dīpitā, pakāsitā kathitā ti attho. Tattha rūpe taṇhā *rūpataṇhā* ti iminā nayena padattho veditabbo. Tāsu ca[6] pana taṇhāsu ekekā taṇhā pavatti-ākārato kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā ti evaŋ tividhā[7] matā. Rūpataṇhā eva hi yadā cakkhussa āpāthagataŋ[8] rūpārammaṇaŋ kāmassādavasena assādayamānā pavattati, tadā kāmataṇhā nāma hoti. Yadā tad' ev' ārammaṇaŋ dhuvaŋ sassatan ti pavattāya sassatadiṭṭhiyā[9] saddhiŋ pavattati, tadā bhavataṇhā nāma hoti. Sassatadiṭṭhi-sahagato hi rāgo bhavataṇhā ti vuccati. Yadā pana tad' ev' ārammaṇaŋ ucchijjati vinassatī ti pavattāya ucchedadiṭṭhiyā saddhiŋ pavattati, tadā vibhavataṇhā nāma hoti. Ucchedadiṭṭhi-sahagato

[1] H. Vm. *add* so. [2] B.P. pi. [3] Vm. *adds* tesaŋ.
[4] S.R. *om.* vipāka. [5] Vm. pana tā. [6] Vm. *om.* [7] S.R. tidhā.
[8] S.R. Vm. āpātham āgataŋ. [9] S.R. *om.* sassata.

hi rāgo vibhavataṇhā ti vuccati. Es' eva[1] nayo saddataṇhādisu pī ti etā aṭṭhārasa taṇhā honti.

Tā[2] ajjhattarūpādisu aṭṭhārasa, bahiddhā aṭṭhārasā ti chattiŋsa. Iti atītā chattiŋsa, anāgatā chattiŋsa, paccuppannā chattiŋsāti aṭṭhasataŋ taṇhā honti. Tā pana[3] sankhipamānā[4] rūpādi-ārammaṇavasena cha, kāmataṇhādivasena vā tisso va taṇhā hontīti veditabbā. Yasmā pan' ime sattā puttaŋ assādetvā putte mamattena dhātiyā viya rūpādi-ārammaṇavasena uppajjamānaŋ vedanaŋ assādentvā vedanāya mamattena rūpādi-ārammaṇadāyakānaŋ cittakāra-gandhabba-gandhika - sūda - tantavāya - rasāyanavidhāyaka-vejjādīnaŋ mahāsakkāraŋ karonti, tasmā sabbā p' esā vedanā-paccayā taṇhā hotīti veditabbā.

Yasmā c' ettha adhippetā vipākasukhavedanā,
ekā va[5] ekadhā v' esā,[6] tasmā taṇhāya paccayo.

Ekadhā ti upanissaya-paccayena[7] paccayo hoti; yasmā vā:

Dukkhī sukhaŋ patthayati, sukhī bhiyyo pi icchati.
upekkhā pana santattā sukham icc' eva bhāsitā.
Taṇhāya paccayā tasmā honti tisso pi vedanā.
vedanā-paccayā taṇhā iti vuttā[8] Mahesinā.
Vedanā-paccayā cāpi yasmā n' ānusayaŋ vinā
hoti, tasmā na sā hoti brāhmaṇassa vusīmato ti.

Vedanāpaccayā taṇhā-niddeso.

[*Taṇhāpaccayā upādānaniddesa*]

Taṇhā-paccayā upādānaniddese:

Upādānāni cattāri; tāni attha-vibhāgato,
dhammasankhepavitthārā, kamato ca vibhāvaye.

Pāḷiyaŋ hi *upādānan ti kāmupādānaŋ . . . pe . . . attavādupādānan* ti imāni cattāri upādānāni āgatāni.

Tesaŋ ayaŋ attha-vibhāgo: vatthusankhātaŋ kāmaŋ upādiyatīti *kāmupādānaŋ*. Kāmo ca so upādānañ cāti pi kāmupādānaŋ.

---

[1] Vm. esa; *om.* eva. [2] Vm. sā. [3] Vm. puna.
[4] B.P. sankhippa°. [5] R. ca. [6] P. c' esā.
[7] Vm. °yen' eva. [8] S.R. vuttaŋ.

Upādānan ti daḷhaggahaṇaŋ. Daḷhattho[1] h' ettha upasaddo, upāyāsa-upakaṭṭhādisu viya.

Tathā diṭṭhi ca sā upādānañ cāti *diṭṭhupādānaŋ*. Diṭṭhiŋ upādiyatīti vā diṭṭhupādānaŋ.

Sassato attā ca loko cāti ādisu hi purimadiṭṭhiŋ[2] uttaradiṭṭhi[3] upādiyati. Tathā sīlabbataŋ upādiyatīti *sīlabbatupādānaŋ*. Sīlabbatañ ca taŋ upādānañ cāti pi sīlabbatupādānaŋ. Gosīla-govatādīni hi evaŋ suddhī ti abhinivesato sayam eva upādānānīti. Tathā vadanti etenāti *vādo*. Upādiyanti etenāti *upādānaŋ*.[4]

Kiŋ vadanti, upādiyanti vā? Attānaŋ. Attano vādupādānaŋ *attavādupādānaŋ*. Attavādamattam eva vā attā ti upādiyanti etenāti attavādupādānaŋ. Ayaŋ tāva tesaŋ atthavibhāgo.

Dhammasankhepavitthāre[5] pana kāmupādānaŋ tāva *Tattha katamaŋ kāmupādānaŋ? Yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasneho*[6] *kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaŋ: idaŋ vuccati kāmupādānan** ti āgatattā sankhepato taṇhādaḷhattaŋ vuttaŋ.[7] Taṇhādaḷhattaŋ nāma purimataṇhā-upanissaya-paccayena daḷhasambhūtā uttarataṇhā eva. Keci pan' āhu: appattavisayapatthanā taṇhā, andhakāre corassa hatthappasāraṇaŋ viya. Sampattavisayagahaṇaŋ upādānaŋ, tass' eva bhaṇḍagahaṇaŋ viya. Appicchatāsantuṭṭhi-[8]paṭipakkhā ca te dhammā. Tathā pariyesanārakkhadukkhamūlā ti.

Sesupādānattayaŋ[9] pana sankhepato diṭṭhimattam eva. Vitthārato pana pubbe rūpādisu vuttāya[10] aṭṭhasatappabhedāya pi taṇhāya daḷhabhāvo kāmupādānaŋ. Dasavatthukā micchādiṭṭhi diṭṭhupādānaŋ. Yath' āha: *Tattha katamaŋ diṭṭhupādānaŋ? Natthi dinnaŋ, natthi yiṭṭhaŋ . . . pe . . . sacchikatvā pavedentī ti yā evarūpā diṭṭhi . . . pe . . . vipariyesagāho, idaŋ vuccati diṭṭhupādānan* ti.* Sīlavatehi[11] suddhi-parāmasanaŋ[12] pana sīlabbatupādānaŋ. Yath' āha,

---

* *Dhs.* §§ 1214 *f.*

[1] Vm. Daḷhatthe. [2] S.R. °diṭṭhi. [3] S.R. °diṭṭhiŋ.
[4] R. °nāni. [5] S.R. °thāro. [6] S.R. °sineho.
[7] Vm. vuccati. [8] H. °ṭhitā. [9] S.R. sesam upā°.
[10] Vm. vutta. [11] Vm. Sīlabbatehi. [12] B.P. °māsanaŋ.

*Tattha katamaŋ sīlabbatupādānaŋ? Sīlena suddhi, vatena suddhi, sīlabbatena suddhī ti yā evarūpā diṭṭhi . . . pe . . . vipariyesagāho, idaŋ vuccati sīlabbatupādānan** ti. Vīsati-vatthukā sakkāyadiṭṭhi attavādupādānaŋ, yath' āha: *Tattha katamaŋ attavādupādānaŋ? Idha assutavā puthujjano . . . pe . . . sappurisadhamme avinīto rūpaŋ attato samanupassati . . . pe . . . vipariyesagāho: idaŋ vuccati attavādupādānan* ti.* Ayam ettha dhammasankhepavitthāro.

Kamato ti ettha pana tividho kamo: uppattikkamo, pahānakkamo, desanākkamo ca. Tattha anamatagge saŋsāre imassa paṭhamaŋ uppattī ti abhāvato kilesānaŋ nippariyāyena uppattikkamo na vuccati. Pariyāyena pana yebhuyyena ekasmiŋ bhave attagāhapubbangamo sassatucchedābhiniveso. Tato sassato ayaŋ attā ti gaṇhato attavisuddhatthaŋ sīlabbatupādānaŋ, ucchijjatī ti gaṇhato paralokanirapekkhassa kāmupādānan ti evaŋ paṭhamaŋ attavādupādānaŋ, tato diṭṭhi-sīlalabbatupādānānīti[1] ayam etesaŋ ekasmiŋ[2] bhave uppattikkamo.

Diṭṭhupādānādīni c' ettha paṭhamaŋ pahīyanti, sotapattimaggavajjhattā; kāmupādānaŋ pacchā, arahattamaggavajjhattā ti ayam etesaŋ pahānakkamo. Mahāvisayattā pana pākaṭattā ca etesu kāmupādānaŋ paṭhamaŋ desitaŋ. Mahāvisayaŋ hi taŋ, aṭṭhacittasampayogā. Appavisayāni itarāni, catucittasampayogā. Yebhuyyena ālayarāmatāya pajāya pākaṭaŋ kāmupādānaŋ, na itarāni. Kāmupādānaŋ vā vatthukāmānaŋ samadhigamatthaŋ[3] kotūhalamangalādibahulo hoti, na sassatadiṭṭhīti[4] tad anantaraŋ diṭṭhupādānaŋ. Taŋ pabhijjamānaŋ sīlabbata-attavādupādānavasena duvidhaŋ hoti. Tasmiŋ dvaye gokriyaŋ vā[5] kukkurakriyaŋ vā disvā pi veditabbato olārikan ti sīlabbatupādānaŋ paṭhamaŋ desitaŋ. Sukhumattā ante attavādupādānan ti ayam etesaŋ desanākkamo.

Taṇhā ca purimass' ettha ekadhā hoti paccayo.
Sattadhā aṭṭhadhā vā pi hoti sesattayassa sā.

* *Dhs.* § 1216.

[1] S.R.H. Vm. °bata-kāmūpādā°. [2] R. *adds* ekasmiŋ.
[3] S.R. °gamanatthaŋ. [4] Vm. sā 'ssa diṭṭhīti. [5] Vm. *om.*

Ettha ca evaŋ desite[1] upādānacatukke purimassa kāmupādānassa[2] kāmataṇhā upanissayavasena ekadhā va paccayo hoti, taṇhābhinanditesu visayesu uppattito. Sesattayassa pana sahajāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-atthi-avigata-hetuvasena sattadhā vā upanissayena saha[3] aṭṭhadhā vā pi paccayo hoti. Yadā ca sā upanissayavasena paccayo hoti, tadā asahajātā va hotīti.

Taṇhā-paccayā upādānaniddeso.

[*Upādānapaccayā bhavaniddesa*]

Upādānapaccayā bhavaniddese:

Atthato dhammato c' eva sātthato[4] bheda-sangahā,
yaŋ yassa paccayo c' eva, viññātabbo vinicchayo.

Tattha bhavatīti *bhavo.*

Duvidhenā ti dvīhi ākārehi pavattito ti attho. Atha vā *duvidhenā* ti paccatte karaṇavacanaŋ; duvidho ti vuttaŋ hoti.

Atthī ti saŋvijjati.

Kammam eva bhavo *kammabhavo.*

Uppatti yeva bhavo *uppattibhavo.* Ettha ca uppatti bhavatīti bhavo. Kammaŋ pana yathā sukhakāraṇattā *sukho Buddhānaŋ uppādo* ti vutto,* evaŋ bhavakāraṇattā phalavohārena bhavo ti veditabbaŋ.

Tattha katamo kammabhavo ti tesu dvīsu bhavesu yo kammabhavo ti vutto, so katamo ti attho. Puññābhisankhārādayo vuttatthā eva.[5]

Sabban ti anavasesaŋ.

Bhavaŋ gacchati gameti cāti *bhavagāmī.* Iminā lokuttaraŋ paṭikkhipati. Ayaŋ hi vaṭṭakathā. Tañ ca vivaṭṭanissitan ti. Karīyatīti *kammaŋ.*

Kāmasankhāto[6] bhavo *kāmabhavo.* Esa nayo rūpārūpabhavesu.

Saññāvataŋ[7] bhavo, saññā vā ettha bhave atthī ti *saññābhavo.*

---

* *Dhp.* 194.

---

[1] Vm. desito. [2] S.R. *om.* [3] Vm. °sayavasena.
[4] S.R. sādhyato. [5] P. yeva. [6] R.S.H. *add* Kāmabhavādisu.
[7] R. saññaya sambhavo ; Vm. saññā ca taŋ bhavo.

Vipariyāyena *asaññābhavo*.

Oḷārikasaññāya abhāvā, sukhumāya ca bhāvā neva saññā, nāsaññā asmiŋ bhave ti *nevasaññānāsaññābhavo*.

Ekena rūpakkhandhena vokiṇṇo bhavo *ekavokārabhavo*. Eko vā vokāro assa bhavassāti ekavokārabhavo. Esa[1] nayo catuvokārapañcavokārabhavesu.

Ayaŋ vuccati uppattibhavo ti esa navavidho pi uppattibhavo nāma vuccatī ti evaŋ tāv' ettha atthato viññātabbo vinicchayo.

Dhammato pana ettha hi puññābhisankhāro dhammato terasa cetanā. Apuññābhisankhāro[2] dvādasa. Āneñjābhisankhāro catasso. *Sabbam pi bhavagāmikamman* ti etena sabbe p' ete[3] dhammā cetanā-sampayuttā vā kammasankhātā ācayagāmino dhammā sangahitā. Kāmabhavo pañca-upādinnakkhandhā.[4] Tathā rūpabhavo. Arūpabhavo cattāro. Saññābhavo catupañca. Asaññābhavo eko upādinnakkhandho. Nevasaññānāsaññābhavo cattāro. Ekavokārabhavādayo ekacatupañcakkhandhā upādinnakkhandhehī ti evam ettha dhammato pi viññātabbo vinicchayo.

Sātthato[5] ti yathā ca bhavaniddese tath' eva[6] kāmañ ca[7] sankhāraniddese pi puññābhisankhārādayo va vuttā; evaŋ sante pi purimā[8] atītakammavasena idha paṭisandhiyā paccayattā vuttā.[7] Ime[9] paccuppannakammavasena āyatiŋ paṭisandhiyā paccayattā ti punavacanaŋ sātthakam[5] eva. Pubbe vā *Tattha katamo puññābhisankhāro? Kusalacetanā kāmāvacarā* ti evam ādinā nayena cetanā va sankhārā ti[10] vuttā. Idha pana *sabbam pi bhavagāmī-kamman* ti vacanato cetanā sampayuttā pi. Pubbe ca viññāṇapaccayam eva kammaŋ sankhārā ti vuttaŋ. Idāni asaññābhavanibbattakam pi. Kiŋ vā bahunā? Avijjā-paccayā sankhārā ti ettha puññābhisankhārādayo va kusalākusaladhammā vuttā. Upādānapaccayā bhavo ti idha pana uppatti-bhavassāpi sangahitattā kusalākusalāvyākatā dhammā vuttā, tasmā

---

[1] P. Es' eva. [2] B. Puñ°. [3] S.R. pi te.
[4] S.R. upādānak°. [5] S.R. Sādhya°.
[6] B.P. tatth' eva. [7] Vm. *om.*
[8] H. Vm. purime. [9] H. Idha. [10] S.R. *om.*

sabbathā 'pi sātthakam[1] ev' idaŋ puna vacanan ti evam ettha sātthato[2] pi viññātabbo vinicchayo.

Bhedasangahā ti upādānapaccayā bhavassa bhedato ceva sangahato ca. Yaŋ hi kāmupādānapaccayā kāmabhavanibbattakaŋ kammaŋ karīyati, so kammabhavo. Tadabhinibbattā khandhā upapatti-bhavo. Esa nayo rūpārūpabhavesu. Evaŋ kāmupādānapaccayā dve kāmabhavā; tadantogadhā va[3] saññābhava-pañcavokārabhavā. Dve rūpabhavā, tadantogadhā va[4] saññābhava-asaññābhava-ekavokārabhava-pañcavokārabhavā. Dve arūpabhavā; tadantogadhā va[4] saññābhava-nevasaññānāsaññābhava-catuvokārabhavā ti saddhiŋ antogadhehi cha bhavā. Yathā ca kāmupādānapaccayā saddhiŋ antogadhehi cha,[5] tathā sesupādānapaccayā pīti evaŋ upādānapaccayā bhedato saddhiŋ antogadhehi catuvīsati bhavā. Sangahato pana kammabhavaŋ upapattibhavañ ca ekato katvā kāmupādānapaccayā saddhiŋ antogadhehi eko kāmabhavo, tathā rūpārūpabhavā ti tayo bhavā. Tathā sesupādānapaccayā pīti evaŋ upādānapaccayā sangahato[6] saddhiŋ antogadhehi dvādasa bhavā.

Api ca avisesena upādānapaccayā kāmabhavūpagaŋ kammaŋ kammabhavo. Tadabhinibbattā khandhā upapattibhavo. Esa nayo rūpārūpabhavesu. Evaŋ upādānapaccayā saddhiŋ antogadhehi dve kāmabhavā, dve rūpabhavā, dve arūpabhavā ti aparena pi[7] pariyāyena[8] sangahato cha bhavā. Kammabhava-upapattibhavabhedaŋ vā anupagamma saddhiŋ antogadhehi kāmabhavādi-vasena tayo bhavā honti. Kāmabhavādi-bhedañ cāpi[9] anupagamma kammabhava-upapattibhava-vasena dve bhavā honti. Kammupapattibhedañ ca[10] anupagamma upādānapaccayā bhavo ti bhavavasena eko bhavo hotīti evam ettha upādānapaccayassa bhavassa bhedasangahā[11] pi viññātabbo vinicchayo.

Yaŋ yassa paccayo c' evā ti yañ c' ettha upādānaŋ yassa paccayo hoti, tato pi viññātabbo vinicchayo ti attho. Kiŋ pan' ettha kassa paccayo hoti? Yaŋ kiñci yassa kassaci

---

1 S.R. sādhakam. 2 S.R. sādhyato. 3 H. ca.
4 Vm. H. ca. 5 Vm. *adds* bhavā. 6 H. *adds* pana.
7 S. Vm. *om.* 8 S. *adds* pi. 9 Vm. °bhedam pi.
10 R.S. Vm. cāpi. 11 S. °gahato.

paccayo hoti yeva. Ummattako viya hi puthujjano; so idaŋ yuttaŋ,[1] idaŋ[2] ayuttan ti avicāretvā yassa kassaci upādānassa[3] vasena yaŋ kiñci bhavaŋ patthetvā yaŋ kinci kammaŋ karoti yeva, tasmā yad ekacce sīlabbatupādānena rūpārūpabhavā na hontī ti vadanti, taŋ na gahetabbaŋ. Sabbena pana sabbo hotīti gahetabbaŋ. Seyyathīdaŋ? Idh' ekacco anussavavasena vā diṭṭhānusārena vā kāmā nām' ete manussaloke ceva khattiya-mahāsālādisu[4] chakāmāvacaradevaloke ca samiddhā ti cintetvā tesaŋ adhigamatthaŋ asaddhammasavaṇādīhi vañcito iminā kammena kāmā sampajjantī ti maññamāno kāmupādānavasena kāyaduccaritādīni pi karoti, so duccaritapāripūriyā apāye upapajjati. Sandiṭṭhike vā[5] pana kāme patthayamāno paṭiladdhe vā[6] gopayamāno kāmupādānavasena kāyaduccaritādīni[7] karoti, so duccaritapāripūriyā apāye upapajjati.[8] Tatrāssa uppatti[9]-hetubhūtaŋ kammaŋ kammabhavo. Kammābhinibbattā khandhā uppattibhavo. Saññābhava-pañcavokārabhavā pana tadantogadhā eva. Aparo pana saddhammasavanādīhi upabrūhita-ñāṇo iminā kammena kāmā sampajjantī ti maññamāno kāmupādānavasena kāyasucaritādīni karoti; so sucaritapāripūriyā[10] devesu vā manussesu vā upapajjati.[8] Tatrāssa uppatti[9]-hetubhūtaŋ kammaŋ kammabhavo. Kammābhinibbattā khandhā uppattibhavo. Saññābhava-pañcavokārabhavā pana tadantogadhā eva. Iti kāmupādānaŋ sappabhedassa sāntogadhassa kāmabhavassa paccayo hoti. Aparo rūpārūpabhavesu tato samiddhatarā kāmā ti sutvā vā parikappetvā vā kāmupādānavasen' eva rūpārūpasamāpattiyo nibbattetvā samāpatti-balena rūpārūpabrahmaloke upapajjati.[11] Tatrāssa uppatti[12]-hetubhūtaŋ kammaŋ kammabhavo. Kammābhinibbattā khandhā upapattibhavo. Saññā-asaññā-nevasaññānāsaññā-ekavokāra-catuvokāra-pañcavokārabhavā pana tadantogadhā eva. Iti kāmupādānaŋ sappabhedānaŋ sāntogadhānaŋ[13] rūpārūpabhavānam pi paccayo

---

[1] S.R.H. yuttam. [2] S.R.H. idam. [3] S.R. upādāna.
[4] S.R. °mahāsārakulādisu; Vm. °mahāsālakulādisu.
[5] S.R. *om.* [6] Vm. ca. [7] P. *adds* pi.
[8] P.R. uppajjati. [9] P.R. Vm. uppatti. [10] P. sucarata°.
[11] S.R. Vm. uppaj°. [12] P.R. Vm. uppatti°. [13] S.R. anto°.

hoti. Aparo ayaŋ attā nāma kāmāvacarasampatti-bhave vā rūpārūpabhavānaŋ va aññatarasmiŋ[1] ucchinno su-ucchinno[2] hotī ti ucchedadiṭṭhiŋ upādāya tadupagaŋ kammaŋ karoti, tassa taŋ kammaŋ kammabhavo, kammābhinibbattā khandhā uppattibhavo.[3] Saññābhavādayo pana tadantogadhā eva. Iti diṭṭhupādānaŋ sappabhedānaŋ sāntogadhānaŋ[4] tiṇṇam pi kāmarūpārūpabhavānaŋ paccayo hoti. Aparo ayaŋ attā nāma kāmāvacarasampatti-bhave vā rūpārūpabhavānaŋ vā aññatarasmiŋ sukhī hoti, vigatapariḷāho hotī ti attavādupādānena tadupagaŋ kammaŋ karoti, tassa taŋ kammaŋ kammabhavo. Tadabhinibbattā khandhā uppattibhavo. Saññābhavādayo pana tadantogadhā eva. Iti attavādupādānaŋ sappabhedānaŋ sāntogadhānaŋ[4] tiṇṇaŋ bhavānaŋ paccayo hoti. Aparo idaŋ sīlabbataŋ nāma kāmāvacarasampatti-bhave vā rūpārūpabhavānaŋ va aññatarasmiŋ pūrentassa sukhaŋ pāripūriŋ gacchatī ti sīlabbatupādānavasena tadupagaŋ kammaŋ karoti, tassa taŋ kammaŋ kammabhavo. Tadabhinibbattā khandhā uppattibhavo. Saññābhavādayo pana tadantogadhā eva. Iti sīlabbatupādānam pi[5] sappabhedānaŋ sāntogadhānaŋ[4] tiṇṇaŋ bhavānaŋ paccayo hotī ti[6] evam ettha yaŋ yassa paccayo hoti, tato pi viññātabbo vinicchayo. Kiŋ pan' ettha kassa bhavassa kathaŋ paccayo hotī ti ce?

Rūpārūpabhavānaŋ, upanissayapaccayo upādānaŋ,
sahajātādīhi pi taŋ, kāmabhavassāti viññeyyaŋ.

Rūpārūpabhavānaŋ[7] hi kāmabhavapariyāpannassa ca kāmabhave[8] kusalakammass' eva uppattibhavassa c' etaŋ catubbidham pi upādānaŋ upanissayapaccayena ekadhā paccayo hoti. Kāmabhave attanā sampayutta-akusalakammabhavassa[9] sahajāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-atthi-avigata-hetupaccayappabhedehi sahajātādīhi paccayo hoti. Vippayuttassa pana upanissayapaccayen' evāti.

Upādānapaccayā bhavaniddeso.

---

[1] B.P. aññatrasmiŋ. [2] S.R. *om.* [3] P.R. Vm. uppatti.
[4] S.R. anto°. [5] Vm. *om.* [6] Vm. H. hoti.
[7] S.R. °bhavassa. [8] Vm. kamma°. [9] Vm. °yuttā kusalā kam°.

[*Bhavapaccayā jātiniddesa*]

Bhavapaccayā jāti-niddesādisu jāti-ādīnaŋ vinicchayo Saccavibhange vuttanayen' eva veditabbo.

Bhavo ti pan' ettha[1] kammabhavo va adhippeto. So hi jātiyā paccayo, na upapattibhavo. So pana[2] kammapaccaya-upanissayapaccayavasena dvidhā[3] va[4] paccayo hotīti. Tattha siyā, kathaŋ pan' etaŋ jānitabbaŋ bhavo jātiyā paccayo ti[5] ce? Bāhirapaccayasamatte pi hīnapaṇītatādi[6]-visesadassanato. Bāhirānaŋ hi janaka-janetti[7]-sukkasoṇitāhārādīnaŋ paccayānaŋ samatte pi sattānaŋ yamakānam[8] pi sataŋ hīnapaṇītatādi-viseso dissati. So ca na ahetuko, sabbadā ca sabbesañ ca abhāvato; na kammabhavato aññahetuko, tadabhinibbattakasattānaŋ ajjhattasantāne aññassa kāraṇassa abhāvato ti kammabhavahetuko va. Kammaŋ hi sattānaŋ hīnapaṇītatādi[9]-visesahetu.[10] Ten' āha Bhagavā: *kammaŋ satte vibhajati yadidaŋ hīnapaṇītatāyā*[11] ti.* Tasmā jānitabbam etaŋ bhavo jātiyā paccayo ti. Yasmā ca asati jātiyā jarāmaraṇaŋ nāma sokādayo ca[12] dhammā na honti, jātiyā pana sati jarāmaraṇañ ceva jarāmaraṇasankhāta-dukkhadhammaphuṭṭhassa ca bālassa jarāmaraṇābhisambandhā vā, tena tena dukkhadhammena phuṭṭhassa anabhisambandhā vā sokādayo ca dhammā honti; tasmā ayaŋ[13] jāti jarāmaraṇassa ceva sokādīnañ ca paccayo hotīti veditabbā. Sā pana upanissayakoṭiyā ekadhā va paccayo hotīti.

Bhavapaccayā jāti-ādiniddeso.

Evam etassā ti ādīnaŋ attho uddesavāre vuttanayen' eva veditabbo.

Sangati-ādīni samudaya-vevacanān' eva. Yasmā pan' ettha sokādayo avasāne vuttā, tasmā yā sā avijjā[14] avijjā-

---

* *M.* iii, 203.

---

1 S.R. c' ettha.
2 S.R. ca; H. ca pana.
3 S.R. Vm. dvedhā.
4 P. *om.* va.
5 P. hotīti; H. tīti.
6 S.R. °paṇītādi.
7 Vm. °jananī.
8 S.R. sama°.
9 P.S.R. °paṇītādi.
10 S.R. Vm. visesassa hetu.
11 P. hīnappaṇītāyāti.
12 Vm. vā.
13 S.R. Vm. ayam pi.
14 Vm. *om.*

paccayā sankhārā ti evam etassa bhavacakkassa ādimhi vuttā, sā,

Sokādīhi avijjā, -siddhā bhavacakkam aviditādim idaŋ,
kāraka-vedakarahitaŋ, -dvādasavidha-suññatāsuññaŋ,

satataŋ samitaŋ pavattatīti veditabbaŋ. Kathaŋ pan' ettha sokādīhi avijjā siddhā? Katham idaŋ bhavacakkaŋ aviditādi? Kathaŋ kārakavedakarahitaŋ? Kathaŋ dvādasavidhasuññatā-suññan ti ce? Ettha hi sokadukkhadomanassupāyāsā avijjāya aviyogino. Paridevo ca nāma mūḷhassāti tesu tāva siddhesu siddhā va hoti avijjā. Api ca *Āsavasamudayā avijjāsamudayo* ti hi[1] vuttaŋ.* Āsavasamudayā c' ete sokādayo honti. Kathaŋ? Vatthukāmaviyoge tāva soko kāmāsavasamudayo hoti. Yath' āha:

Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno
te kāmā parihāyanti, sallaviddho va ruppatī ti.†

Yathā c' āha: *kāmato jāyatī soko* ti. Sabbe pi c' ete diṭṭhāsavasamudayā honti. Yath' āha: *Tassa ahaŋ rūpaŋ, mama rūpan ti pariyuṭṭhaṭṭhāyino rūpavipariṇāmaññathābhāvā uppajjanti sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā* ti.‡ Yathā ca diṭṭhāsavasamudayā, evaŋ bhavāsavasamudayā pi. Yathāha: *Ye pi te devā dīghāyukā vaṇṇavanto sukhabahulā uccesu vimānesu ciraŋ dīgham addhānaŋ tiṭṭhanti, te pi Tathāgatassa dhammadesanaŋ sutvā bhayaŋ santāsaŋ saŋvegam āpajjanti*;§ pañca pubbanimittāni disvā maranabhayena[2] santajjitānaŋ devānaŋ viyā ti.

Yathā ca bhavāsavasamudayā, evaŋ avijjāsavasamudayā pi. Yath' āha: *Sa kho*[3] *bhikkhave bālo diṭṭh' eva dhamme tividhaŋ dukkhadomanassaŋ paṭisaŋvedetī* ti.‖

Iti yasmā āsavasamudayā ete honti, tasmā ete sijjhamānā[4] avijjāya hetubhūte āsave sādhenti, āsavesu ca siddhesu paccayabhāve bhāvato avijjā pi siddhā va hotī ti. Evaŋ tāv' ettha sokādīhi avijjā siddhā hotīti veditabbā. Yasmā pana evaŋ paccayabhāve bhāvato avijjāya siddhāya puna avijjāpaccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññāṇan ti evaŋ

* *M.* i, 55. † *Sn.* 767. ‡ S. iii, 3. § *Ibid.* 85. ‖ *M.* iii, 163.

[1] Vm. *om.* [2] S.R. °bhaya. [3] S.R.H. *add* so. [4] P. bhij°.

hetuphalaparamparāya pariyosānaŋ n' atthi, tasmā taŋ hetuphalasambandhavasena pavattaŋ dvādasangaŋ bhavacakkaŋ aviditādīti siddhaŋ hoti.

Evaŋ sati, avijjā-paccayā sankhārā ti idaŋ ādimattakathanaŋ virujjhatīti ce? Na-y-idaŋ ādimattakathanaŋ; padhānadhammakathanaŋ[1] pan' etaŋ. Tiṇṇaŋ hi vaṭṭānaŋ avijjā padhānā.[1] Avijjāggahaṇena hi avasesaŋ kilesavaṭṭañ ca kammādīni ca bālaŋ paliveṭhenti, sappasiraggahaṇena sesaŋ sappasarīraŋ viya bāhaŋ.[2] Avijjā-samucchede pana kate tehi vimokkho hoti, sappasiracchede[3] kate paliveṭhitabāhāvimokkho[4] viya. Yath' āha: *Avijjāya' tv' eva asesavirāganirodhā sankhāranirodho* ti* ādi. Iti yaŋ gaṇhato bandho, muñcato[5] ca mokkho[6] hoti, tassa padhānadhammassa[1] kathanam idaŋ, na ādimattakathanan ti evam idaŋ bhavacakkaŋ aviditādī ti veditabbaŋ.

Ta-y-idaŋ yasmā avijjādīhi kāraṇehi sankhārādīnaŋ pavatti, tasmā tato aññena Brahmā Mahābrahmā, seṭṭho,[7] sajjitā[8] ti evaŋ parikappitena Brahmādinā vā saŋsārassa kārakena, *So kho pana me ayaŋ attā vado*[9] *vedeyyo*† ti evaŋ parikappitena attanā vā sukhadukkhānaŋ vedakena rahitaŋ. Iti kārakavedakarahitan ti veditabbaŋ. Yasmā pan' ettha avijjā udayabbayadhammakattā[10] dhuvabhāvena, saŋkiliṭṭhattā saŋkilesikattā ca subhabhāvena, udayabbayapaṭipīlitattā[11] sukhabhāvena, paccayāyattavuttittā vasavattanabhūtena attabhāvena ca suññā; tathā sankhārādīni pi angāni; yasmā vā[12] avijjā na attā, na attano, na attani, na attavatī[13]; tathā sankhārādīni pi angāni; tasmā dvādasavidhasuññatā-suññam idaŋ[14] bhavacakkan ti veditabbaŋ. Evañ ca viditvā puna:

Tassa avijjā[15] taṇhā, mūlam, atītādayo tayo kālā.
Dve aṭṭha dve eva[16] ca, sarūpato tesu angāni.

---

* *S.* ii, 1 *etc.* † *M.* i, 8.

[1] B.H. paṭṭhā°. [2] S. bāhuŋ. [3] H. *adds* pana.
[4] Vm. palibodhita°. [5] Vm. muccato. [6] S.R. vimok°.
[7] B.H. seṭṭhena. [8] B.H. sajjito; R. sajito; P. sañjitā.
[9] B.H. °vedo; S.R. Vm. attavādo. [10] S.R. °mayutta.
[11] Vm. *om.* paṭi. [12] S.R. *add* pan' ettha. [13] B.P.H. °vatīti.
[14] Vm. etaŋ. [15] S.R. Vm. Tassāvijjā. [16] H. evaŋ.

Tassa kho pan' etassa[1] bhavacakkassa avijjā taṇhā cāti dve dhammā mūlan ti veditabbā. Tad etaŋ pubbantāharaṇato avijjā-mūlaŋ vedanāvasānaŋ; aparanta-sandhānato[2] taṇhā-mūlaŋ jarāmaraṇāvasānan ti duvidhaŋ hoti. Tattha purimaŋ diṭṭhicaritavasena vuttaŋ. Pacchimaŋ taṇhācaritavasena. Diṭṭhicaritānaŋ hi avijjā, taṇhācaritānaŋ taṇhā saŋsāranāyikā. Ucchedadiṭṭhi-samugghātāya vā paṭhamaŋ, phaluppattiyā hetūnaŋ anupacchedappakāsanato. Sassatadiṭṭhi-samugghātāya dutiyaŋ, uppannānaŋ jarāmaraṇappakāsanato. Gabbhaseyyakavasena vā purimaŋ, anupubbapavattidīpanato. Opapātikavasena pacchimaŋ, sahuppatti-dīpanato. Atītapaccuppannānāgatā c' assa tayo kālā. Tesu pāḷiyaŋ sarūpato āgatavasena avijjā sankhārā cāti[3] dve angāni atītakālāni. Viññāṇādīni bhavāvasānāni aṭṭha paccuppannakālāni. Jāti ceva jarāmaraṇañ ca dve anāgatakālānīti veditabbāni. Puna:

Hetuphala-hetupubbaka-tisandhi-catubhedasangahañ c' etaŋ,
Vīsati-ākāraraŋ, tivaṭṭam anavaṭṭhitaŋ bhamati.

Iti pi veditabbaŋ. Tattha sankhārānañ ca paṭisandhiviññāṇassa ca antarā eko hetuphalasandhi nāma. Vedanāya ca taṇhāya ca antarā eko phalahetusandhi nāma. Bhavassa ca jātiyā ca antarā eko hetuphalasandhīti[4] evam idaŋ hetuphala-hetupubbaka-tisandhīti veditabbaŋ. Sandhīnaŋ ādipariyosāna-vavatthitā[5] pan' assa cattāro sangahā honti. Seyyathīdaŋ? Avijjāsankhārā eko sangaho. Viññāṇa-nāmarūpa-saḷāyatana-phassa-vedanā dutiyo. Taṇhā-upādānabhavā tatiyo. Jāti-jarāmaraṇaŋ catuttho ti evam idaŋ catubhedasangahan ti veditabbaŋ.

Atīte hetavo pañca, idāni phalapañcakaŋ,
Idāni hetavo pañca, āyatiŋ phalapañcakan ti.

Etehi pana vīsatiyā ākārehi[6] vīsati-ākāran[7] ti veditabbaŋ. Tattha *atīte hetavo pañcāti* avijjā sankhārā cāti[8] ime tāva dve

[1] Vm. *om.* etassa. [2] B.H.P.R. santānato.
[3] S.R. ti. [4] P. phala-hetu°; S.R. °sandhi nāmāti.
[5] P. °vavatthā; S.R. pavattitā.
[6] S.R. ākārasankhātehi; Vm. ākārasankhātehi arehi.
[7] Vm. ākārāran. [8] R. ti.

vuttā eva.[1] Yasmā pana avidvā paritassati, paritasito[2] upādiyati, tassa[3] upādānapaccayā bhavo, tasmā taṇhupādānabhavā pi gahitā honti. Ten' āha: *Purimakammabhavasmiŋ moho avijjā, āyūhanā sankhārā, nikanti taṇhā, upagamanaŋ upādānaŋ, cetanā bhavo ti*[4] *ime pañca dhammā purimakammabhavasmiŋ idha paṭisandhiyā paccayā* ti.* Tattha *purimakammabhavasmin* ti purime kammabhave. Atītajātiyaŋ kammabhave karīyamāne ti attho. *Moho avijjā* ti yo tadā dukkhādisu moho yena mūḷho kammaŋ karoti, sā avijjā. *Āyūhanā sankhārā* ti taŋ kammaŋ karoto purimacetanāyo;[5] yathā dānaŋ dassāmī ti cittaŋ uppādetvā māsam pi saŋvaccharam pi dānupakaraṇāni sajjentassa uppannā purimacetanāyo. Paṭiggāhakānaŋ pana hatthe dakkhiṇaŋ patiṭṭhāpayato cetanā bhavo ti vuccati. Ekāvajjanesu vā chasu javanesu cetanā āyūhanasankhārā nāma; Sattamā[6] cetanā[7] bhavo. Yā kāci vā pana cetanā bhavo; taŋ[7] sampayuttā āyūhanasankhārā nāma. *Nikanti taṇhā* ti yā kammaŋ karontassa tassa phale upapattibhave nikāmanā patthanā, sā taṇhā nāma. *Upagamanaŋ upādānan* ti yaŋ kammaŋ[8] bhavassa paccayabhūtaŋ idaŋ katvā asukasmiŋ nāma ṭhāne kāme sevissāmi, ucchijjissāmī ti[9] ādinā nayena pavattaŋ upagamanaŋ gahaṇaŋ[10] parāmasanaŋ, idaŋ upādānaŋ nāma. *Cetanā bhavo* ti āyūhanāvasāne vutta-cetanā[11] bhavo ti evam attho veditabbo.

Idāni phalapañcakan ti viññānādi-vedanāvasānaŋ pāḷiyaŋ āgatam eva. Yath' āha: *Idha paṭisandhi viññāṇaŋ, okkanti nāmarūpaŋ, pasādo āyatanaŋ, phuṭṭho phasso, vedayitaŋ vedanā, iti ime pañca dhammā idhūppattibhavasmiŋ pure katassa kammassa paccayā* ti.* Tattha *paṭisandhi viññāṇan* ti yaŋ bhavantarapaṭisandhānavasena[12] uppannattā paṭisandhī ti vuccati, taŋ viññāṇaŋ. *Okkanti nāmarūpan* ti yā gabbhe rūpārūpadhammānaŋ okkanti, āgantvā pavisanaŋ viya, idaŋ nāmarūpaŋ. *Pasādo āyatanan* ti idaŋ cak-

* *Pṭs.* i, 52.

[1] P. yeva. [2] Vm. °tassito. [3] R. Vm. tass'.
[4] H. iti. [5] S.R. *om.* purima. [6] Vm. °me.
[7] Vm. *om.* [8] Vm. kamma. [9] P. uppaj°.
[10] S. *om.* [11] Vm. vuttā°. [12] R. bhavantare°.

khādi pañcāyatanavasena vuttaŋ. *Phuṭṭho phasso* ti yo ārammaṇaŋ phuṭṭho phusanto uppanno, ayaŋ phasso. *Vedayitaŋ vedanā* ti yaŋ paṭisandhiviññāṇena vā saḷāyatanapaccayena vā phassena sahuppannaŋ vipākavedayitaŋ,[1] sā vedanā ti evam attho veditabbo.

Idāni hetavo pañcā ti taṇhādayo pāḷiyaŋ āgatā va[2] taṇhupādānabhavā. Bhave pana gahite tassa pubbabhāgā taŋ-sampayuttā vā sankhārā gahitā va honti. Taṇhupādānaggahaṇena ca taŋ-sampayuttā, yāya vā mūḷho kammaŋ karoti, sā avijjā gahitā va hotīti evaŋ pañca. Ten' āha: *Idha paripakkattā āyatanānaŋ moho avijjā, āyūhanā sankhārā, nikanti taṇhā, upagamanaŋ upādānaŋ, cetanā bhavo. Iti ime pañca dhammā idha kammabhavasmiŋ āyatiŋ paṭisandhiyā paccayā* ti.* Tattha *idha paripakkattā āyatanānan* ti paripakkāyatanassa kammakaraṇakāle sammoho dassito. Sesaŋ uttānam eva.

Āyatiŋ phalapañcakan ti viññāṇādīni pañca. Tāni jātiggahaṇena vuttāni. Jarāmaraṇaŋ pana tesaŋ yeva jarāmaraṇaŋ. Ten' āha: *Āyatiŋ paṭisandhi viññāṇaŋ; okkanti nāmarūpaŋ, pasādo āyatanaŋ, phuṭṭho phasso, vedayitaŋ vedanā. Iti ime pañca dhammā āyatiŋ uppattibhavasmiŋ idha katassa kammassa paccayā* ti. Evam idaŋ vīsati-ākāraŋ[3] hoti. Tattha purimabhavasmiŋ pañca kammasambhārā, etarahi pañca vipākadhammā; etarahi pañca kammasambhārā, anāgate pañca vipākadhammā ti dasa dhammā kammaŋ, dasa vipāko ti[4] dvīsu ṭhānesu kammaŋ kammaŋ nāma; dvīsu ṭhānesu vipāko vipāko nāmāti sabbam p' etaŋ bhavacakkaŋ[5] paccayākāravaṭṭaŋ kammañ ceva kammavipāko ca. Tathā dvīsu ṭhānesu kammaŋ kammasankhepo, dvīsu ṭhānesu vipāko vipākasankhepo ti sabbam[6] p' etaŋ kammasankhepo ceva vipākasankhepo ca. Dvīsu ṭhānesu kammaŋ kammavaṭṭaŋ, dvīsu ṭhānesu vipāko vipākavaṭṭan ti sabbam p' etaŋ kammavaṭṭañ ceva vipākavaṭṭañ ca. Tathā dvīsu ṭhānesu kammaŋ kammabhavo, dvīsu vipāko vipākabhavo ti sabbam p' etaŋ kammabhavo ceva vipākabhavo ca. Dvīsu ṭhānesu kammaŋ

* *Pṭs. loc. cit.*

[1] H. vipākaŋ. [2] Vm. *om.* [3] Vm. H. °ākārāraŋ.
[4] S.R. iti. [5] S.R. °cakka. [6] P. sabbasam.

kammappavattaŋ, dvīsu vipāko vipākappavattan ti sabbam p' etaŋ kammapavattañ ceva vipākapavattañ ca. Tathā dvīsu ṭhānesu kammaŋ kammasantati, dvīsu vipāko vipākasantatīti sabbam p' etaŋ kammasantati ceva vipākasantati ca. Dvīsu ṭhānesu kammaŋ kriyā nāma, dvīsu vipāko kriyāphalaŋ nāmāti sabbam p' etaŋ kriyā ceva kriyā-phalañ cāti.

Evaŋ samuppannam idaŋ sahetukaŋ
dukkhaŋ aniccaŋ calam ittarādhuvaŋ.
dhammehi dhammā pabhavanti hetuso;
na h' ettha attā va[1] paro va[1] vijjati.
dhammā dhamme sañjanenti, hetusambhārapaccayā.[2]
hetūnañ ca nirodhāya, dhammo Buddhena desito.
hetusu uparuddhesu, chinnaŋ vaṭṭaŋ na vaṭṭati.
evaŋ dukkhantakiriyāya,[3] brahmacariy' idha[4] vijjati.[5]
satte c' anupalabbhante, nev' ucchedo na sassataŋ.

Tivaṭṭam anavaṭṭhitaŋ bhamatī ti ettha pana sankhārabhavā kammavaṭṭaŋ, avijjā-taṇhupādānāni kilesavaṭṭaŋ, viññāṇa-nāmarūpa-saḷāyatana-phassa-vedanā vipākavaṭṭan ti imehi tīhi vaṭṭehi tivaṭṭam idaŋ bhavacakkaŋ yāva kilesavaṭṭaŋ na upacchijjati, tāva anupacchinnapaccayattā anavaṭṭhitaŋ punappunaŋ parivattanato[6] bhamati yevāti veditabbaŋ. Tay' idam evaŋ bhamamānaŋ

Saccappabhavato kiccā, vāraṇā upamāhi ca,
gambhīranayabhedā ca, viññātabbaŋ yathārahaŋ.

Tattha yasmā kusalākusalakammaŋ avisesena samudayasaccan ti saccavibhange vuttaŋ, tasmā avijjā-paccayā sankhārā ti avijjāya sankhārā[7] dutiyasaccappabhavaŋ dutiyasaccaŋ. Sankhārehi viññāṇaŋ dutiyasaccappabhavaŋ paṭhamasaccaŋ. Viññāṇādīhi nāmarūpādīni vipākavedanā-pariyosānāni paṭhamasaccappabhavaŋ paṭhamasaccaŋ. Vedanāya taṇhā paṭhamasaccappabhavaŋ dutiyasaccaŋ. Taṇhāya upādānaŋ dutiyasaccappabhavaŋ dutiyasaccaŋ. Upādānato bhavo dutiyasaccappabhavaŋ paṭhamadutiyasaccadvayaŋ. Bhavato

---

[1] S. ca. [2] P.S.R. hetusankhāra°. [3] B.H. kriyāya.
[4] B.H. °cāriy' idha; P. °cārīdha. [5] P.S.R. vussati.
[6] B.H.P. °vaṭṭanato. [7] S.R. *om.*

jāti dutiyasaccappabhavaŋ paṭhamasaccaŋ. Jātiyā jarāmaraṇaŋ paṭhamasaccappabhavaŋ paṭhamasaccan ti evaŋ tāv' idaŋ saccappabhavato viññātabbaŋ yathārahaŋ.

Yasmā pan' ettha avijjā vatthūsu ca satte sammoheti, paccayo ca hoti sankhārānaŋ pātubhāvāya; tathā sankhārā sankhatañ[1] ca abhisankharonti, paccayā ca honti viññāṇassa. Viññāṇam pi vatthuñ ca paṭivijānāti,[2] paccayo ca hoti nāmarūpassa. Nāmarūpam pi aññamaññañ ca upatthambheti, paccayo ca hoti chaḷāyatanassa.[3] Saḷāyatanam pi sa-visaye ca vattati, paccayo ca hoti phassassa. Phasso pi ārammaṇañ ca phusati, paccayo ca hoti vedanāya. Vedanā pi ārammaṇarasañ ca anubhavati, paccayo ca hoti taṇhāya. Taṇhā pi rajjanīye ca dhamme rajjati, paccayo ca hoti upādānassa. Upādānam pi upādāniye ca dhamme upādiyati, paccayo ca hoti bhavassa. Bhavo pi nānāgatīsu ca vikkhipati, paccayo ca hoti jātiyā. Jāti pi khandhe ca janeti, tesaŋ abhinibbatti[4]-bhāvena pavattittā[5] paccayo ca hoti jarāmaraṇassa. Jarāmaraṇam pi khandhānaŋ pākabhedabhāvañ ca adhitiṭṭhati, paccayo ca hoti bhavantarapātubhāvāya, sokādīnaŋ adhiṭṭhānattā. Tasmā sabbapadesu dvidhā[6] pavattakiccato[7] pi idaŋ viññātabbaŋ yathārahaŋ.

Yasmā c' ettha avijjā-paccayā sankhārā ti idaŋ kārakadassananivāraṇaŋ. Sankhārapaccayā viññāṇan ti attasankanti-dassana-nivāraṇaŋ. Viññāṇapaccayā nāmarūpan ti attā ti parikappita-vatthubheda-dassanato ghanasaññā-nivāraṇaŋ. Nāmarūpapaccayā saḷāyatanan ti ādisu attā passati . . . pe . . . vijānāti,[8] phusati, vedayati,[9] taṇhīyati, upādiyati, bhavati, jāyati, jīyati, mīyatī ti evam ādi-dassana-nivāraṇaŋ. Tasmā micchādassana-nivāraṇato p' etaŋ bhavacakkaŋ viññātabbaŋ yathārahaŋ.

Yasmā pan' ettha salakkhaṇa-sāmaññalakkhaṇavasena dhammānaŋ adassanato andho viya avijjā. Andhassa upakkhalanaŋ viya avijjā-paccayā sankhārā. Upakkhalitassa pa-

---

[1] S. sankhāta-viññāṇañ; R. *adds* viññāṇañ.
[2] Vm. paṭijānati.
[3] P.S.R. Vm. saḷā°.
[4] S.H. Vm. °batta; R. °battana.
[5] S.R. pavattattā.
[6] S.R. Vm. dvedhā.
[7] S.R. Vm. pavatti°.
[8] S.R. jānāti.
[9] S.R. Vm. vediyati.

tanaŋ viya sankhārapaccayā viññāṇaŋ. Patitassa gaṇḍapātubhāvo viya viññāṇapaccayā nāmarūpaŋ. Gaṇḍabhedapiḷakā viya nāmarūpapaccayā saḷāyatanaŋ. Gaṇḍapiḷakāghaṭṭanaŋ viya saḷāyatanapaccayā phaso. Ghaṭṭanadukkhaŋ viya phassapaccayā vedanā. Dukkhassa paṭikārābhilāso[1] viya vedanāpaccayā taṇhā. Paṭikārābhilāsena[1] asappāya-gahaṇaŋ viya taṇhā-paccayā upādānaŋ. Upādinnāsappāyālepanaŋ viya upādānapaccayā bhavo. Asappāyālepanena gaṇḍavikārapātubhāvo viya bhavapaccayā jāti. Gaṇḍavikārato gaṇḍabhedo viya jāti-paccayā jarāmaraṇaŋ.

Yasmā[2] pan' ettha avijjā appaṭipatti-micchāpaṭipattibhāvena satte abhibhavati, paṭalaŋ viya akkhīni. Tad abhibhūto ca bālo ponobbhavikehi[3] sankhārehi attānaŋ veṭheti, kosakārakimi viya kosappadesehi. Sankhārapariggahitaŋ viññāṇaŋ gatīsu patiṭṭhaŋ labhati, pariṇāyakapariggahito viya rājakumāro rajje. Upapattinimittaŋ[4] parikappanato viññāṇaŋ paṭisandhiyaŋ anekappakāraŋ nāmarūpaŋ abhinibbatteti, māyākāro viya māyaŋ. Nāmarūpe[5] patiṭṭhitaŋ saḷāyatanaŋ vuḍḍhiŋ virūḷhiŋ vepullaŋ pāpuṇāti, subhūmiyaŋ patitthito vanappagumbo viya. Āyatana[6]-ghaṭṭanato phasso jāyati, araṇī-sahitābhimaddanato[7] aggi viya. Phassena phuṭṭhassa vedanā pātubhavati, agginā phuṭṭhassa ḍāho[8] viya. Vedayamānassa[9] taṇhā vaḍḍhati,[10] loṇūdakaŋ[11] pivato pipāsā viya. Tasito bhavesu abhilāsaŋ karoti, pipāsito viya pānīye. Tad' ass' upādānaŋ; upādānena bhavaŋ upādiyati, āmisalobhena maccho baḷisaŋ viya. Bhave sati jāti hoti, bīje sati ankuro viya. Jātassa avassaŋ jarāmaraṇaŋ, uppannassa rukkhassa patanaŋ viya. Tasmā evaŋ upamāhi p' etaŋ bhavacakkaŋ viññātabbaŋ yathārahaŋ.

Yasmā ca Bhagavatā atthato pi dhammato pi desanāto pi paṭivedhato pi gambhīrabhāvaŋ sandhāya *gambhīro c' āyaŋ Ānanda paṭiccasamuppādo gambhīrāvabhāso cā* ti* vuttaŋ,

---

* *D.* ii, 55; *S.* ii, 92,

---

1 S.H. Vm. pati°. 2 S.R. Vm. *add* vā.
3 P.S.R. ponobha°; Vm. punabbha°.
4 P. Vm uppat°; S.R. °nimitta. 5 S.R. °rūpa.
6 S.R. °nassa. 7 P.S.R. Vm. °manthanato. 8 H. Vm. dāho.
9 P.R. vediya°. 10 Vm. pavaḍ°. 11 S.R. Vm. loṇo°.

tasmā gambhīrabhedato p' etaŋ bhavacakkaŋ viññātabbaŋ yathārahaŋ.

Tattha yasmā na[1] jātito jarāmaraṇaŋ na hoti, na ca jātiŋ vinā aññato hoti, itthañ ca jātito samudāgacchatīti evaŋ jātipaccaya-samudāgataṭṭhassa[2] duravabodhanīyato jarāmaraṇassa jātipaccayasambhūta-samudāgataṭṭho[2] gambhīro; tathā jātiyā bhavapaccaya[3] . . . pe . . . sankhārānaŋ avijjā-paccayasambhūta-samudāgataṭṭho[2] gambhīro; tasmā idaŋ bhavacakkaŋ attha-gambhīran ti ayaŋ tāv' ettha attha-gambhīratā. Hetuphalaŋ hi attho ti vuccati. Yath' āha, *Hetuphale ñāṇaŋ atthapaṭisambhidā* ti.[4] Yasmā pana yen' ākārena yad avatthā ca avijjā tesaŋ tesaŋ[5] sankhārānaŋ paccayo hoti, tassa duravabodhanīyato avijjāya sankhārānaŋ paccayaṭṭho gambhīro. Tathā sankhārānaŋ . . . pe . . . jātiyā jarāmaraṇassa paccayaṭṭho gambhīro; tasmā idaŋ bhavacakkaŋ dhammagambhīran ti ayam ettha dhammagambhīratā.[6] Hetuno hi dhammo ti nāmaŋ. Yath' āha: *Hetumhi ñāṇaŋ dhammapaṭisambhidā* ti.[4]

Yasmā c' assa tena tena kāraṇena tathā tathā pavattetabbattā desanā pi gambhīrā, na tattha sabbaññutañāṇato aññaŋ ñāṇaŋ patiṭṭhaŋ labhati; tathā h' etaŋ katthaci sutte anulomato, katthaci paṭilomato, katthaci anulomapaṭilomato, katthaci vemajjhato paṭṭhāya anulomato vā paṭilomato vā, katthaci tisandhi-catusankhepaŋ, katthaci dvisandhi-tisankhepaŋ, katthaci ekasandhidvisankhepaŋ desitaŋ; tasmā idaŋ bhavacakkaŋ desanā-gambhīran ti ayaŋ desanā-gambhīratā. Yasmā pan' ettha[7] yo[8] avijjādīnaŋ sabhāvo, yena paṭividdhena avijjādayo dhammā[9] salakkhaṇato paṭividdhā honti, so duppariyogāhattā[10] gambhīro; tasmā idaŋ bhavacakkaŋ paṭivedhagambhīraŋ.

Tathā h' ettha avijjāya aññāṇādassana-saccāsampaṭivedhaṭṭho[11] gambhīro. Sankhārānaŋ abhisankharaṇāyūhanasarāgavirāgaṭṭho. Viññāṇassa suññata-avyāpāra-asankanti-

---

[1] S. R. pana. [2] S.R.H. °paccayā°; S.R. °gatatth°. [3] S.R.H. Vm. °paccayā. [4] *Vbh.* 293. [5] S.R. *om.* [6] S. *om.* dhamma. [7] Vm. c' ettha. [8] S.R.H. Vm. *add* so. [9] Vm. sammā. [10] P. °gāḷhattā. [11] B.P. °sappati°; S. °saccāpaṭi°.

paṭisandhi-pātubhāvaṭṭho. Nāmarūpassa ekuppādavinibbhogāvinibbhoga-namanaruppanaṭṭho. Saḷāyatanassa adhipati-loka-dvāra-khetta-visaya[1]-visayībhāvaṭṭho. Phassassa phusana-sanghaṭṭana-sangati-sannipātaṭṭho. Vedanāya ārammaṇarasānubhavana - sukhadukkhamajjhattabhāva - nijjīvavedayitaṭṭho. Taṇhāya abhinanditajjhosāna-saritā-latā-nadī[2]-taṇhāsamudda-duppūraṇaṭṭho. Upādānassa ādānagahaṇābhinivesaparāmāsaduratikkamanaṭṭho.[3] Bhavassa āyūhanābhisankharaṇa-yoni-gati-ṭhiti-nivāsesu khipanaṭṭho. Jātiyā jāti-sañjāti-okkanti-nibbatti-pātubhāvaṭṭho. Jarāmaraṇassa khaya-vaya-bheda-vipariṇāmaṭṭho gambhīro ti ayam ettha paṭivedhagambhīratā.

Yasmā pan' ettha ekattanayo, nānattanayo, avyāpāranayo, evaŋ-dhammatānayo ti cattāro atthanayā honti; tasmā nayabhedato p' etaŋ bhavacakkaŋ viññātabbaŋ yathārahaŋ. Tattha avijjāpaccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññāṇan ti evaŋ bījassa ankurādibhāvena rukkhabhāvappatti viya santānānupacchedo ekattanayo nāma. Yaŋ sammā passanto hetuphalasambandhena pavattamānassa[4] santānassa anupacchedāvabodhato ucchedadiṭṭhiŋ pajahati. Micchā passanto hetuphalasambandhena pavattamānassa santānānupacchedassa ekattagahaṇato sassatadiṭṭhiŋ upādiyati.

Avijjādīnaŋ pana yathāsakaŋ lakkhaṇavavatthānaŋ nānattanayo nāma. Yaŋ sammā passanto nava-navānaŋ uppādadassanato sassatadiṭṭhiŋ pajahati. Micchā passanto ekasantānapatitassa bhinnasantānass' eva nānattagahaṇato ucchedadiṭṭhiŋ upādiyati.

Avijjāya[5] sankhārā mayā uppādetabbā, sankhārānaŋ vā viññāṇaŋ amhehī ti evam-ādi-vyāpārābhāvo avyāpāranayo nāma. Yaŋ sammā passanto kārakassa abhāvāvabodhato attadiṭṭhiŋ pajahati. Micchā passanto yo asati pi vyāpāre avijjādīnaŋ sabhāvaniyamasiddho hetubhāvo, tassa agahaṇato akiriyadiṭṭhiŋ upādiyati.

Avijjādīhi pana kāraṇehi sankhārādīnaŋ yeva sambhavo

---

[1] Vm. *om.* visaya. [2] B. lalā°; P. lalanādī.
[3] S.R. Vm. °maṭṭho. [4] Vm. *om.* [5] S.R. *add* Tattha.

khīrādīhi dadhi-ādīnaŋ viya, na aññesan ti ayaŋ evaŋ-dhammatānayo nāma. Yaŋ sammāpassanto paccayānurūpato phalāvabodhato[1] ahetukadiṭṭhiñ ca[2] akiriyadiṭṭhiñ ca pajahati. Micchā passanto paccayānurūpaŋ phalappavattiŋ agahetvā yato kutoci yassa kassaci asambhavagahaṇato ahetukadiṭṭhiñ ceva niyatavādañ ca upādiyatīti evam idaŋ bhavacakkaŋ:

Saccappabhavato kiccā, vāraṇā upamāhi ca,
gambhīranayabhedā ca, viññātabbaŋ yathārahaŋ.

Idaŋ hi gambhīrato[3] agādhaŋ. Nānānayagahaṇato durabhiyānaŋ. Ñāṇāsinā samādhipavarasilāyaŋ sunisitena

Bhavacakkam apadāletvā, asani-vicakkam* iva niccanimmathanaŋ
saŋsārabhayam atīto, na koci supinantare py' atthi.

Vuttam pi c' etaŋ Bhagavatā: *gambhīro c' āyaŋ Ānanda paṭiccasamuppādo gambhīrāvabhāso ca. Etassa c' Ānanda dhammassa aññāṇā ananubodhā appaṭivedhā[4] evam ayaŋ pajā tantākulakajātā gulāguṇṭhikajātā[5] muñjababbajabhūtā apāyaŋ duggatiŋ vinipātaŋ saŋsāraŋ nātivattatī* ti.† Tasmā attano vā paresaŋ vā hitāya sukhāya paṭipanno[6] avasesakiccāni pahāya

Gambhīre paccayākārappabhede idha paṇḍito
yathāgādhaŋ labheth' evam anuyuñje sadā sato ti.

Suttantabhājaniyaŋ.

[*Abhidhammabhājaniya*]

Evaŋ mahāpaṭhaviŋ pattharanto viya ākāsaŋ vitthārayanto[7] viya ca sabbadhammesu appaṭihatañāṇo Satthā suttantabhājaniye nigganṭhiŋ nijjaṭaŋ paccayākāraŋ nānācittavasena dassetvā idāni yasmā na kevalaŋ ayaŋ paccayākāro nānācit-

* Mt. asanicakkan ti asanimaṇḍalaŋ.
† *D. loc. cit.; S. loc. cit.*

[1] R.S. Vm. °bodhā. [2] S. Vm. *om.* [3] Vm. atigam°. [4] Vm. *om.*
[5] B.H. vuṇāguṇ°; P. vutāguṇḍikajātā; Mt. Guṇāya sakuṇiyā niḍaŋ guṇāguṇḍikaŋ.
[6] P. °ne. [7] S.R. vitthārento.

tesu yeva hoti, ekacitte pi hoti yeva, tasmā abhidhammabhājaniyavasena ekacittakkhaṇikaŋ paccayākāraŋ nānappakārato dassetuŋ avijjāpaccayā-sankhāro[1] ti ādinā nayena mātikaŋ tāva ṭhapesi. Evaŋ ṭhapitāya pana mātikāya:

Avijjādīhi mūlehi nava mūlapadā nava
nayā; tattha catukkāni, vārabhedañ ca dīpaye.

Tatrāyaŋ dīpanā: ettha hi avijjā-sankhāra-viññāṇa-nāma-chaṭṭhāyatana - phassa - vedanā - taṇhā - upādānappabhedehi[2] avijjādīhi navahi mūlapadehi avijjādiko sankhārādiko[3] viññāṇādiko[3] nāmādiko[3] chaṭṭhāyatanādiko[4] phassādiko[3] vedanādiko[3] taṇhādiko[3] upādānādiko[3] ti ime nava mūlapadā nava nayā honti; tesu yo tāva ayaŋ avijjādiko nayo, tattha paccayacatukkaŋ, hetucatukkaŋ, sampayuttacatukkaŋ, aññamaññacatukkan ti cattāri catukkāni honti. Yathā c' ettha, evaŋ sesesu pīti ekekasmiŋ naye catunnaŋ catunnaŋ catukkānaŋ vasena chattiŋsa catukkāni. Tattha ekekena[5] catukkena catunnaŋ catunnaŋ vārānaŋ sangahitattā catunnam pi catukkānaŋ vasena ekekasmiŋ naye soḷasa soḷasa vārā ti catucattāḷīsādhikaŋ vārasataŋ hotīti veditabbaŋ.

Tattha yad etaŋ sabbapaṭhame avijjā-mūlake[6] naye paccayacatukkaŋ, tasmiŋ paṭhamo nāmarūpaṭṭhāne nāmassa, saḷāyatanaṭṭhāne chaṭṭhāyatanassa ca vuttattā aparipuṇṇa-angadvayayutto[7] dvādasangikavāro nāma. Dutiyo nāmarūpaṭṭhāne nāmass' eva saḷāyatanaṭṭhāne ca na[8] kassaci vuttattā[9] aparipuṇṇa-ekangayutto ekādasangikavāro nāma. Tatiyo saḷāyatanaṭṭhāne chaṭṭhāyatanassa[10] vuttattā paripuṇṇa[11]-ekangayutto dvādasangikavāro nāma. Catuttho pana paripuṇṇa-dvādasangiko yeva.

Tattha siyā, ayam pi chaṭṭhāyatanapaccayā phasso ti vuttattā aparipuṇṇekangayutto yevāti? Na, tassa anangattā. Phasso yeva h' ettha[12] angaŋ, na chaṭṭhāyatanaŋ. Tasmā tassa anangattā n' āyaŋ aparipuṇṇekangayutto[13] ti.

Aṭṭhakathāyaŋ pana vuttaŋ paṭhamo sabbasangāhikaṭ-

---

[1] P. °khārā. [2] S.R. taṇh' upā°. [3] S.R. °dito. [4] B. chaḷā°.
[5] R. ekeka. [6] S.R. °laka. [7] S.R. °ṇa-ekangayutto.
[8] R. *om.* [9] S.R. avut°. [10] S.R. saḷā°.
[11] P.S.R. apari°. [12] S.R. hi ettha. [13] S.R. °ṇa-ekanga°.

ṭhena, dutiyo paccayavisesaṭṭhena, tatiyo gabbhaseyyakasattānaŋ vasena, catuttho opapātikasattānaŋ vasena gahito. Tathā[1] paṭhamo[2] sabbasangāhikaṭṭhena, dutiyo paccayavisesaṭṭhena, tatiyo aparipuṇṇāyatanavasena, catuttho paripuṇṇāyatanavasena gahito. Tathā paṭhamo sabbasangāhikaṭṭhen' eva, dutiyo mahānidānasuttantavasena,[3] tatiyo rūpabhavavasena, catuttho kāmabhavavasena gahito ti. Tattha paṭhamo imesu dutiyādisu vāresu na katthaci na pavisatīti sabbasangāhiko ti vutto. Sesānaŋ viseso parato āvibhavissati. Tass' āvibhāvatthaŋ:

Yaŋ yattha aññathā vuttaŋ, avuttañ cāpi yaŋ yahiŋ,
yaŋ yathā paccayo yassa, taŋ sabbam upalakkhaye.

Tatrāyaŋ nayo: avisesena tāva catusu pi etesu suttantabhājaniye viya sankhārā ti avatvā sankhāro ti vuttaŋ, taŋ kasmā ti? Ekacittakkhaṇikattā. Tatra hi nānācittakkhaṇiko paccayākāro vibhatto. Idha ekacittakkhaṇiko āraddho. Ekacittakkhaṇe ca bahū cetanā ca santīti sankhārā ti avatvā sankhāro ti vuttaŋ. Paṭhamavāre pan' ettha ekacittakkhaṇa - pariyāpannadhamma - sangahaṇato sabbaṭṭhāna-sādhāraṇato ca rūpaŋ chaḍḍetvā viññāṇapaccayā nāman tv' eva vuttaŋ. Taŋ hi ekacittakkhaṇapariyāpannaŋ sabbaṭṭhānasādhāraṇañ ca, na katthaci viññāṇappavattiṭṭhāne na pavattati. Yasmā ca ekacittakkhaṇapariyāpanno eko v' ettha[4] phasso, tasmā tass' ānurūpaŋ[5] paccayabhūtaŋ āyatanaŋ gaṇhanto saḷāyatanaṭṭhāne nāma-paccayā chaṭṭhāyatanan ti ekaŋ manāyatanaŋ yeva āha. Tañ hi ekassa akusalaphassassa anurūpaŋ[5] paccayabhūtaŋ. Kāmañ c' etaŋ sankhārapaccayā viññāṇan ti etthāpi vuttaŋ, hetuphalavisesadassanatthaŋ pana angapuṇṇatthañ[6] ca puna idha gahitaŋ. Tatra hi etassa visesena sankhāro hetu; avisesena nāmaŋ phalaŋ. Idha pan' assa avisesena nāmaŋ hetu; visesena phasso phalan ti. Sokādayo pana yasmā sabbe ekacittakkhaṇe na sambhavanti, sabbasmiñ ca cittappavattiṭṭhāne ceva citte ca na pavattanti, tasmā na gahitā. Jāti-

---

[1] S.R. *om.* [2] S.R. *add* ca. [3] B. °nidhāna°.
[4] S.R. va c' ettha. [5] S.R. °rūpa.
[6] S.R. angaparipūraṇatthañ; H. angapūraṇatthañ.

jarāmaraṇāni pana acittakkhaṇamattāni pi samānāni cittakkhaṇe antogadhattā angaparipūraṇatthaŋ gahitāni. Evaŋ tāv' ettha yaŋ aññathā vuttaŋ, yañ ca avuttaŋ, taŋ veditabbaŋ. Yaŋ pan' ettha ito parsesu vāresu vuttaŋ, tass' attho vuttanayen' eva veditabbo. Yasmiŋ yasmiŋ pana vāre yo yo viseso āgato, taŋ taŋ tattha tatth' eva pakāsayissāma.

Yaŋ yathā paccayo yassā ti ettha pana sankhārassa avijjā sampayuttadhammasādhāraṇehi sahajāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-atthi-avigatapaccayehi chahi hetupaccayena cāti sattadhā paccayo. Tattha yasmā parato hetucatukkādīni tīṇi catukkāni avigata-sampayutta-aññamañña-paccayavasena vuttāni, tasmā idha tāni apanetvā avasesānaŋ vasena avijjā sankhārassa catudhā paccayo ti[1] veditabbo. Sankhāro viññāṇassa sādhāraṇehi chahi kammāhārapaccayehi cāti aṭṭhadhā paccayo. Idha pana te yeva tayo apanetvā pañcadhā. Viññāṇaŋ nāmassa sādhāraṇehi chahi indriyāhārādhipatīhi cāti navadhā. Idha pana[2] tayo apanetvā chadhā. Nāmaŋ[3] chaṭṭhāyatanassa sādhāraṇehi chahi. Kiñci pan' ettha adhipatipaccayena, kiñci āhārapaccayādīhīti anekadhā. Idha pana te yeva tayo apanetvā tidhā catudhā pañcadhā vā. Chaṭṭhāyatanaŋ phassassa yathā viññāṇaŋ nāmassa, evaŋ phasso vedanāya sādhāraṇehi chahi āhārapaccayena cāti sattadhā. Idha pana te yeva yato apanetvā catudhā. Vedanā taṇhāya sādhāranehi chahi jhānindriyapaccayehi[4] cāti aṭṭhadhā. Idha pana te yeva tayo apanetvā pañcadhā. Taṇhā upādānassa yathā avijjā sankhārassa, evaŋ upādānaŋ bhavassa sādhāraṇehi chahi maggapaccayena cāti sattadhā. Idha pana te yeva tayo apanetvā catudhā. Bhavo jātiyā, yasmā jātīti idha sankhatalakkaṇaŋ adhippetaŋ, tasmā pariyāyena upanissayapaccayen' eva paccayo. Tathā jāti jarāmaraṇassāti.

Ye pana evaŋ vadanti: imasmiŋ catukke sabbesam pi sankhārādīnaŋ avijjādayo sahajātapaccayena paccayā honti, sahajātapaccayavasen' eva hi paṭhamavāro āraddho ti, te bhavādīnaŋ tathā abhāvaŋ sesapaccayānañ ca sambhavaŋ dassetvā paṭikkhipitabbā. Na hi bhavo jātiyā sahajātapac-

---

[1] S.R. hotīti.
[2] S. parato yeva; H. *adds* te yeva.
[3] H. *adds* ca.
[4] P. cānin°.

cayo hoti, na jāti jarāmaraṇassa. Ye c' etesaŋ sankhārādīnaŋ avasesā paccayā vuttā, te pi sambhavanti yeva; tasmā na sakkā chaḍḍetun ti. Evaŋ tāva paṭhamavāre yaŋ yattha aññathā vuttaŋ, avuttañ cāpi yaŋ yahiŋ, yañ ca yathā yassa[1] paccayo hoti, taŋ veditabbaŋ.

Dutiyavārādisu pi es' eva nayo. Ayaŋ pana viseso: dutiyavāre nāma-paccayā phasso ti vatvā saḷāyatanaṭṭhāne na kiñci vuttaŋ, taŋ kimatthan ti? Paccayavisesadassanatthañ ceva Mahānidānadesanāsangahatthañ ca. Phassassa hi na kevalañ ca chaṭṭhāyatanam eva paccayo, vedanākkhandhādayo pana tayo khandhā pi paccayā yeva. Mahānidānasuttante c' assa *Atthi idappaccayā phasso? Iti puṭṭhena sat' Ānanda atthī ti 'ssa vacanīyaŋ: Kiŋ-paccayā phasso?*[2] *iti ce vadeyya, nāma-paccayā phasso ti icc' assa vacanīyan** ti evaŋ saḷāyatanaŋ chaḍḍetvā ekādasangiko paṭiccasamuppādo vutto, tasmā imassa paccayavisesassa dassanatthaŋ imissā ca Mahānidānasuttantadesanāya pariggahatthaŋ dutiyavāre nāmapaccayā phasso ti vatvā saḷāyatanaṭṭhāne na kiñci vuttan ti.

Esa tāva dutiyavāre viseso. Tatiyavāre pana viññāṇapaccayā nāmarūpan ti suttantabhājaniye āgatam eva catuttham angaŋ vuttaŋ, taŋ ekacittakkhaṇikattā paccayākārassa idha ayuttan ti ce? Taŋ[3] n' āyuttaŋ. Kasmā? Salakkhaṇe paccayabhāvato.[4] Sace pi hi tattha rūpaŋ cittakkhaṇato uddhaŋ tiṭṭhati, tathā pi 'ssa taŋ viññāṇaŋ salakkhaṇe paccayo hoti. Kathaŋ? Purejātassa tāva cittasamuṭṭhānassa aññassa vā pacchā-jātapaccayena.[5] Vuttaŋ h' etaŋ[6] *Pacchā-jātā cittacetasikā dhammā pure-jātassa imassa kāyassa pacchājātapaccayena paccayo†* ti. Sahajātassa pana cittasamuṭṭhānassa nissayapaccayena paccayo. Yath' āha: *cittacetasikā dhammā cittasamuṭṭhānānaŋ rūpānaŋ nissayapaccayena paccayo* ti.‡ Yadi evaŋ purimavāresu kasmā evaŋ na

---

* *D.* ii, 56. † *Tikap.*, 5. ‡ *Ibid.* 4.

---

1 S.R. yaŋ yassa yathā; P. *om.* yassa.
2 S.R. *add* ti.
3 S.R. *om.*
4 S.R. paccayā°.
5 *Add* paccayo (?).
6 P. c' etaŋ.

vuttan ti? Rūpappavatti-desaŋ sandhāya desitattā. Ayaŋ hi paccayākāro rūpappavattidese kāmabhave gabbhaseyyakānañ ceva aparipuṇṇāyatana[1]-opapātikānañ ca rūpāvacaradevānañ ca vasena desito. Ten' ev' ettha nāmarūpapaccayā saḷāyatanan ti avatvā chaṭṭhāyatanan ti vuttaŋ. Tattha nāmaŋ heṭṭhā vuttanayam eva. Rūpaŋ pana hadayarūpaŋ veditabbaŋ. Taŋ pan' etassa chaṭṭhāyatanassa nissayapaccayena ceva purejātapaccayena cāti dvidhā paccayo hotīti. Esa tatiyavāre viseso.

Catutthavāro pana yoni-vasena opapātikānaŋ, āyatanavasena paripuṇṇāyatanānaŋ, bhavavasena kāmāvacarasattānaŋ vasena vutto. Ten' ev' ettha nāmarūpapaccayā saḷāyatanan ti vuttaŋ. Tattha nāmaŋ chaṭṭhāyatanassa[2] sahajātādīhi; cakkhāyatanādīnaŋ pacchājātapaccayena. Rūpe hadayarūpaŋ chaṭṭhāyatanassa nissayapaccayapurejātapaccayehi; cattāri mahābhūtāni cakkhāyatanādīnaŋ sahajātanissaya-atthi-avigatehi. Yasmā pan' esa ekacittakkhaṇiko paccayākāro, tasmā ettha saḷāyatanapaccayā ti avatvā chaṭṭhāyatanapaccayā phasso ti vutto ti ayaŋ catutthavāre viseso.[3]

Evam etesaŋ nānākaraṇaŋ ñatvā puna sabbesv' eva tesu visesena paṭhamakā dve vārā arūpabhave paccayākāradassanatthaŋ[4] vuttā ti veditabbā. Arūpabhavasmiŋ hi rūpena asammissāni paṭiccasamuppādangāni pavattanti. Tatiyo rūpabhave paccayākāradassanatthaŋ vutto. Rūpabhavasmiŋ hi sati pi rūpasammissatte saḷāyatanaŋ na pavattati. Catuttho kāmabhave paccayākāradassanatthaŋ vutto. Kāmabhavasmiŋ hi sakalaŋ saḷāyatanaŋ pavattati. Tatiyo vā rūpabhave ceva kāmabhave ca aparipuṇṇāyatanānaŋ[5] akusalappavattikkhaṇaŋ sandhāya vutto. Catuttho vā kāmabhave paripuṇṇāyatanānaŋ. Paṭhamo vā sabbatthagāmitaŋ[6] sandhāya vutto. So hi na katthaci cittappavattidese na pavattati. Dutiyo paccayavisesaŋ sandhāya vutto. Ekādasangikattaŋ h' ettha[7] phassassa ca nāmapaccayattaŋ[8] paccayaviseso. Tatiyo purimayoni-dvayaŋ sandhāya vutto; purimāsu hi dvīsu

---

[1] S.R. °yatanānaŋ. [2] S.R. saḷā°. [3] H. *adds* ti.
[4] H. °kāradīpanatthaŋ. [5] S. pari°. [6] R. °minaŋ.
[7] P. o' ettha. [8] S.R. *om.* paccayattaŋ.

yonīsu so sambhavati, tattha sadā saḷāyatanassa asambhavato. Catuttho pacchimayoni-dvayaŋ sandhāya vutto. Pacchimāsu hi so[1] dvīsu yonīsu[2] sambhavati, tattha sadā saḷāyatanassa sambhavato ti. Ettāvatā ca yaŋ vuttaŋ catūsu pi vāresu:

Yaŋ yattha aññathā vuttaŋ, avuttañ cāpi yaŋ yahiŋ,
yaŋ yathā paccayo yassa, taŋ sabbam upalakkhaye ti

gāthāya attha-dīpanā katā[3] hoti.

Eten' evānusārena, sabbam etaŋ nayaŋ, ito
viseso yo ca taŋ jaññā, catukkesu paresu pi.

Tattha yo tāva idha vutto nayo, so sabbattha pākaṭo yeva. Viseso pana evaŋ veditabbo: hetucatukke tāva avijjā hetu assāti avijjāhetuko. Avijjā assa sahavattanato[4] yāva bhangā pavattikā gamikā ti vuttaŋ hoti. Avijjāpaccayā ti ca ettāvatā sahajātādi-paccayavasena sādhāraṇato sankhārassa avijjāpaccayo ti dassetvā puna avijjā-hetuko ti eten' eva visesato avigatapaccayatā dassitā. *Sankhārapaccayā viññāṇaŋ sankhārahetukan* ti ādisu pi es' eva nayo.

Kasmā pana bhavādisu hetukaggahaṇaŋ[5] na katan ti? Avigatapaccayaniyamābhāvato, abhāvato ca avigatapaccayassa. *Ṭhapetvā upādānaŋ vedanākkhandho saññākkhandho sankhārakkhandho viññāṇakkhandho, ayaŋ vuccati upādānapaccayā bhavo* ti vacanato upādānapaccayā[6] catunnaŋ khandhānaŋ idha bhavo ti nāmaŋ. Sankhārakkhandhe ca *jāti dvīhi khandhehi sangahitā* ti ādivacanato jātijarāmaraṇāni antogadhāni. Tattha yāva upādānaŋ tāva jātijarāmaraṇānaŋ anupalabbhanato[7] upādānaŋ bhavassa na niyamato avigatapaccayo hoti. *Yā tesaŋ tesaŋ dhammānaŋ jāti* ti ādivacanato sankhatalakkhaṇesu jātiyā[8] jarāmaraṇasankhātassa bhavassa jātikkhaṇamatte yeva abhāvato avigatapaccayabhāvo na sambhavati. Tathā jātiyā jarāmaraṇakkhaṇe abhāvato. Upanissayapaccayen' eva pana bhavo jātiyā, jāti jarāmaraṇassa paccayo ti sabbathā pi avigatapaccayaniyamābhāvato abhāvato ca avigatapaccayassa bhavādisu hetukaggahaṇaŋ[5] na katan ti veditabbaŋ.

---

[1] S. tā; R. tāsu. [2] S.R. *add* so. [3] P. kathā.
[4] S.R. sahitatthanato. [5] S.R. hetug°. [6] S.R.H. °yānaŋ.
[7] S.R. °laddhito. [8] S.R. jāti.

Keci pan' āhu *bhavo duvidhenā* ti vacanato uppattimissako bhavo, na ca uppattibhavassa upādānaŋ avigatapaccayo hotīti upādānapaccayā bhavo upādānahetuko ti avatvā upādānapaccayā bhavo ti vutto. Idha pacchinnattā[1] parato pi na vuttan ti. Taŋ idha uppatti-missakassa bhavassa anadhippetattā ayuttaŋ. Arūpakkhandhā hi idha bhavo ti āgatā.

Bhavapaccayā jātī ti ettha ca ṭhapetvā jātijarāmaraṇāni avaseso bhavo jātiyā paccayo ti veditabbo. Kasmā? Jāti-ādīnaŋ jātiyā appaccayattā. Yadi evaŋ ṭhapetvā jātijarāmaraṇāni bhavo jātiyā paccayo ti vattabbo ti?. Āma vattabbo; vattabbapadesābhāvato pana na vutto. Dasamanganiddese hi upādānapaccayasambhūto[2] bhavo vattabbo, ekādasamanganiddese jāti vattabbā; yo pana bhavo jātiyā paccayo, tassa vattabbapadeso n' atthī ti vattabbapadesābhāvato na vutto. Avutto pi pana yuttito gahetabbo ti viññāṇapaccayā nāmarūpan ti ādisu ca viññāṇādīnaŋ avigatabhāva[3]-paccayabhāva-sambhavato viññāṇahetukādivacanaŋ katan ti. Esa hetucatukke viseso. Sampayuttacatukke avijjāpaccayā ti ettāvatā sahajātādi-paccayavasena sankhārassa avijjāpaccayataŋ dassetvā puna avijjā-sampayutto ti sampayuttapaccayatā dassitā.

Sesapadesu[4] pi es' eva nayo.

Yasmā pana arūpīnaŋ dhammānaŋ rūpadhammehi sampayogo n' atthi, tasmā viññāṇapaccayā nāmarūpan ti ādisu tatiyacatutthavārapadesu viññāṇasampayuttaŋ nāman ti ādinā nayena yaŋ labbhati, tad eva gahitan ti. Esa sampayuttacatukke viseso. Aññamaññacatukke pi avijjāpaccayā ti sahajātādi-paccayavasena sankhārassa avijjāpaccayataŋ dassetvā sankhārapaccayā pi avijjā ti aññamaññapaccayatā dassitā.

Sesapadesu pi es' eva nayo. Yasmā pana bhavo nippadeso, upādānaŋ sappadesaŋ; sappadesadhammo ca nippadesadhammassa paccayo hoti, na nippadesadhammo sappadesadhammassa; tasmā ettha bhavapaccayā pi upādānan ti na vuttaŋ. Heṭṭhā vā desanāya pacchinnattā[1] evaŋ na

---

[1] S.R. paric°.
[2] S.R. °paccayā°.
[3] S.R. *om.* bhāva.
[4] S.R. Sesesu padesu.

vuttaŋ. Yasmā ca nāmarūpapaccayā saḷāyatanaŋ atthi, saḷāyatanapaccayā ekacittakkhaṇe nāmarūpaŋ natthi, yassa saḷāyatanaŋ aññamaññapaccayo bhaveyya, tasmā catutthavāre chaṭṭhāyatanapaccayā pi nāmarūpan ti yaŋ labbhati, tad eva gahitan ti esa aññamaññacatukke viseso.

Avijjāmūlakanayamātikā.

Idāni sankhārapaccayā avijjā ti sankhāramūlakanayo āraddho. Tatthā pi[1] yathā avijjāmūlake, evaŋ cattāri catukkāni soḷasa ca vārā veditabbā. Paṭhamacatukke pana paṭhamavāram eva dassetvā desanā sankhittā. Yathā c' ettha, evaŋ viññāṇamūlakādisu pi.[2] Tattha sabbesv' eva tesu sankhāramūlakādisu aṭṭhasu nayesu sankhārapaccayā avijjā ti ādinā nayena sahajātādi-paccayavasena avijjāya sankhārādipaccayataŋ dassetvā puna avijjāpaccayā sankhāro ti ādinā nayena ekacittakkhaṇe pi paccayākāracakkassa pavatti dassitā. Kasmā[3] pana bhavamūlakā jātijarāmaraṇamūlakā vā nayā na vuttā? Kiŋ bhavapaccayā avijjā na hotīti? Na no hoti; Sankhārapaccayā avijjā ti evam ādisu pana vuccamānesu na koci bhavapariyāpanno dhammo avijjāya paccayo na vutto; tasmā apubbassa aññassa avijjāpaccayassa[4] vattabbassa abhāvato bhavamūlako nayo na vutto. Bhavaggahaṇena ca avijjā pi sangahaŋ gacchati; tasmā *bhavapaccayā avijjā* ti vuccamāne avijjāpaccayā avijjā ti pi vuttaŋ siyā. Na ca ekacittakkhaṇe avijjā avijjāya paccayo nāma hoti. Tattha pacchinnattā[5] va[6] jātijarāmaraṇamūlakā pi nayā na gahitā. Api ca bhave jātijarāmaraṇāni pi antodaghāni. Na c' etāni[7] ekacittakkhaṇe avijjāya paccayā hontīti bhavamūlakā jātijarāmaraṇamūlakā vā nayā na vuttā ti.

Mātikākathā.

Idāni yathā heṭṭhā cittuppādakaṇḍe kusalattikaŋ ādiŋ katvā nikkhittamātikāya paṭipāṭiyā paṭhamaŋ kusalaŋ bhājitaŋ, tathā idha mātikāya anikkhittattā paṭhamaŋ kusalaŋ anāmasitvā *avijjāpaccayā sankhāro* ti akusaladhammavasena mātikāya nikkhittattā nikkhepapaṭipāṭiyā va avijjādīni

---

[1] S.R. Tattha hi. [2] S. ti. [3] P. Tasmā. [4] H. avijjāya°.
[5] S.R. pario°. [6] S.R.H. ca. [7] S.R. ca tāni.

paṭiccasamuppādangāni bhājetvā dassetuŋ *katame dhammā akusalā* ti[1] ādim āha. Tass' attho heṭṭhā Cittuppādakaṇḍe vuttanayen' eva veditabbo.

Yasmā pana ekacittakkhaṇe taṇhāya ca kāmupādānassa[2] sambhavo natthi, tasmā yaŋ ettha taṇhāpaccayā upādānaŋ labbhati, tad eva dassetuŋ *diṭṭhi diṭṭhigatan* ti ādi vuttaŋ. Bhavaniddese ca yasmā upādānaŋ sankhārakkhandhe[3] sangahaŋ gacchati, tasmā *ṭhapetvā upādānaŋ vedanākkhandho saññākkhandho sankhārakkhandho viññāṇakkhandho* ti vuttaŋ. Evaŋ hi vuccamāne[4] upādānassa upādānapaccayattaŋ āpajjeyya. Na ca tad eva tassa paccayo hoti. Jātiādiniddesesu yasmā ete arūpadhammānaŋ jāti-ādayo, tasmā *khaṇḍiccaŋ pāliccaŋ valittacatā, cuti cavanatā* ti na vuttaŋ.

Evaŋ paṭhamavāraŋ niṭṭhāpetvā puna dutiyavāre yasmiŋ samaye paṭhamavārena paccayākāro dassito, tasmiŋ yeva samaye aparena pi nayena paccayākāraŋ dassetuŋ visuŋ samayavavatthānavāraŋ avatvā *tasmiŋ samaye avijjāpaccayā sankhāro* ti ādinā va nayena desanā katā. Tattha *ṭhapetvā phassan* ti idaŋ yasmā phasso pi nāma-pariyāpanno, tasmā phassassa nāmato nīharaṇatthaŋ vuttaŋ. Tatiyavāre yassa cittasamuṭṭhānarūpassa viññāṇaŋ paccayo, tasmiŋ pavattamāne[5] yasmā ten' upatthaddhānaŋ cakkhāyatanādīnaŋ upacitattaŋ paññāyati, tasmā *cakkhāyatanassa upacayo* ti ādi vuttaŋ. Yasmā ca kammajarūpassa pi tasmiŋ samaye vattamānassa viññāṇaŋ pacchājātapaccayena paccayo hoti, tasmā pi evaŋ vuttaŋ. Tattha kiñcāpi kammajaŋ cittasamutthānan ti dve 'va santatiyo gahitā, itarā pi pana dve santatiyo gahetabbā. Tāsaŋ pi hi viññāṇaŋ paccayo hoti yeva. Catutthavāre pana yasmā ekacittakkhaṇe pi mahābhūtarūpapaccayā cakkhāyatanādīni,[6] hadayarūpapaccayā chaṭṭhāyatanaŋ, nāmapaccayā ca pacchājātasahajātādi-vasena yathānurūpaŋ sabbāni pi pavattanti, tasmā *tattha katamaŋ nāmarūpapaccayā saḷāyatanaŋ? cakkhāyatanan* ti ādi vuttaŋ.

Paṭhamacatukkaniddeso.

---

[1] *Vbh.* 144-8; *Dhs.* § 365 *f.*
[2] H.S. *add* ca.
[3] S.R. °khandha.
[4] H.S.R. avuc°.
[5] S. vatta°.
[6] S.R. *add* pi.

Dutiyacatukke[1] sabbaŋ uttānam eva.

Tatiyacatukke[2] yassa sampayuttapaccayabhāvo na hoti, yassa ca hoti, taŋ visuŋ dassetuŋ *idaŋ vuccati viññāṇapaccayā nāmarūpaŋ viññāṇasampayuttaŋ nāman* ti ādi vuttaŋ.

Tatiyacatukkaniddeso.[3]

Catutthacatukke[4] phassapaccayā nāmaniddese kiñcāpi *ṭhapetvā phassaŋ vedanākkhandho . . . pe . . . viññāṇakkhandho, idaŋ vuccati phassapaccayā nāman* ti[5] vuttaŋ, tathā pi anantarātītapadaniddese *ṭhapetvā phassaŋ vedanākkhandho . . . pe . . . viññāṇakkhandho* ti vuttattā avuttam pi taŋ vuttam eva hoti. Yad eva hi nāmaŋ phassassa paccayo, phasso pi tass' eva paccayo ti.

Catutthacatukkaniddeso.

Yathā c' āyaŋ catutthacatukke soḷasavārappabhedo avijjāmūlako paṭhamanayo etasmiŋ[6] paṭhamākusalacitte pakāsito, evaŋ sankhāramūlakādayo aṭṭha nayā pi veditabbā. Pāḷi pana sankhittā. Evam eva[7] tasmiŋ paṭhamākusalacitte yeva nava nayā, chattiŋsa catukkāni, catucattāḷīsādhikañ ca vārasataŋ hotīti veditabbaŋ.

[*Akusalaniddesa*]

Idāni iminā va nayena sesākusalacittesu pi paccayākāraŋ dassetuŋ *Katame dhammā akusalā* ti[8] ādi āraddhaŋ. Tattha yasmā diṭṭhivippayuttesu taṇhāpaccayā upādānaŋ n' atthi, tasmā upādānaṭṭhāne upādānaŋ viya daḷhanipātinā adhimokkhena padaŋ pūritaŋ. Domanassa-sahagatesu ca yasmā vedanāpaccayā taṇhā pi n' atthi, tasmā taṇhāṭṭhāne taṇhā viya balavakilesena paṭighena padaŋ pūritaŋ. Upādānaṭṭhāne adhimokkhen' eva. Vicikicchā-sampayutte pana yasmā sanniṭṭhānābhāvato adhimokkho pi natthi, tasmā taṇhāṭhāne balavakilesabhūtāya vicikicchāya padaŋ pūritaŋ. Upādānaṭṭhānaŋ parihīnam eva. Uddhaccasampayutte pana yasmā adhimokkho atthi, tasmā taṇhāṭhāne balavakilesena uddhaccena padaŋ pūritaŋ. Upādānaṭṭhāne adhimokkhen' eva. Sabbatth' eva ca visesamattaŋ dassetvā pāḷi sankhittā.

[1] *Vbh.* 148-53. [2] *Vbh.* 153-8. [3] S.R. *om.*
[4] *Vbh.* 158-64. [5] H.S.R. *add* na; *Vbh.* 161.
[6] S.R. ekasmiŋ. [7] H. evaŋ. [8] *Vbh.* 164.

Yo c' āyaŋ viseso dassito, tattha kevalaŋ adhimokkhaniddeso va apubbo, sesaŋ heṭṭhā āgatam eva.

Adhimokkhaniddese pana adhimuccanavasena *adhimokkho*. Adhimuccati vā tena ārammaṇe cittaŋ, nibbicikicchatāya sanniṭṭhānaŋ gacchatī ti *adhimokkho*. Adhimuccanākāro *adhimuccanā*. Tassa cittassa, tasmiŋ vā[1] ārammaṇe adhimuttatā ti *tadadhimuttatā*. Sabbacittesu ca paṭhamacitte vuttanayen' eva nayacatukkavārappabhedo veditabbo. Kevalaŋ hi vicikicchā-sampayutte upādānamūlakassa nayassa[2] abhāvā aṭṭha nayā, dvattiŋsa catukkāni, aṭṭhavīsādhikañ ca vārasataŋ hotīti.

Akusalaniddeso.

[*Kusalaniddesa*]

Idāni iminā va[3] nayena kusalacittādisu pi paccayākāraŋ dassetuŋ *Katame dhammā kusalā* ti[4] ādi āraddhaŋ. Yathā pana akusale paṭhamaŋ mātikaŋ nikkhipitvā pacchā niddeso kato, na tathā idha. Kasmā? Appaṇāvāre nānattasambhavato. Lokiyakusalādisu hi tesaŋ dhammānaŋ dukkhasaccapariyāpannattā *evam etassa kevalassa dukkhakkhandhassā* ti appaṇā hoti; lokuttarakusalādisu *evam etesaŋ dhammānan* ti;[5] tasmā ettha sādhāraṇato mātikaŋ ṭhapetuŋ na sakkā ti pāṭiyekkaŋ tesaŋ tesaŋ kusalādīnaŋ mātikaŋ uddisitvā va niddeso kato ti. Tattha yasmā ekacittakkhaṇe kusalasankhārena saddhiŋ avijjā natthi, tasmā taŋ avatvā avijjā viya akusalānaŋ kusalānaŋ mūlato kusalamūlaŋ, taṇhupādānānañ ca abhāvato[6] taṇhāṭhāne taṇhā viya ārammaṇe ajjhogāḷho pasādo, upādānaṭṭhāne upādānaŋ viya daḷhanipātī nāma adhimokkho vutto. Sesaŋ heṭṭhā vuttanayen' eva veditabban ti.

Kusalaniddeso.

[*Avyākataniddesa*]

Avyākataŋ heṭṭhā cittuppādakaṇḍe. āgatapaṭipāṭiyā va vibhattaŋ. Sabbavāresu ca avijjāmūlakā nayā parihīnā. Kasmā? Avijjāṭhāne ṭhapetabbassa abhāvato. Kusala-

[1] R. c'. [2] S.R. *om.* [3] R. *om.*
[4] *Vbh.* 169. [5] *Vbh.* 172. [6] °vatā *all MSS.*

cittesu hi avijjāṭhāne ṭhapetabbaŋ kusalamūlaŋ[1] atthi, cakkhuviññāṇādisu[2] natthi. Sahetukesu pana kiñcāpi atthi; evaŋ sante pi idha pacchinnattā[3] tattha na gahitaŋ. Pañcaviññāṇasote sotapatitā va hutvā desanā katā ti veditabbā. Visesato pan' ettha cakkhuviññāṇādisu taṇhāṭhānaŋ upādānaṭṭhānañ ca parihīnaŋ. Kasmā? Taṇhāṭhānārahassa balavadhammassa abhāvā, adhimokkharahitattā ca. Sesāhetukesu taṇhāṭhānam eva parihīnaŋ. Sahetukesu pasādasabbhāvato[4] taṇhāṭhāne pasādena padaŋ pūritaŋ. Evam ettha kusalākusalavipākesu cakkhuviññāṇādisu sankhāra-viññāṇa-nāma-chaṭṭhāyatana-phassa-vedanā-mūlakā cha cha; sesāhetukesu adhimokkhamūlakena saddhiŋ satta satta; sahetukesu pasādamūlakena saddhiŋ aṭṭha aṭṭha nayā veditabbā.

Tattha[5] cakkhuviññāṇādisu pi catunnam pi catukkānaŋ ādivāro va vutto. Dutiyavāro paccayavisesaṭṭhena labbhamāno pi na vutto. Tatiyacatutthavārā asambhavato yeva. Rūpamissakā hi te; na ca cakkhuviññāṇādīni rūpaŋ samuṭṭhāpenti. Yathā ca paṭhamacatukke dve vārā labbhanti, evaŋ sesacatukkesu pi. Tasmā paṭhamacatukke dutiyavāro, sesacatukkesu ca dve dve vārā avuttā pi vuttā va hontīti veditabbā. Sesāhetukāvyākate sabbacatukkesu sabbe pi vārā labbhanti. Idha pacchinnattā[3] pana parato na gahitā. Sotapatitā va hutvā desanā katā ti. Sesa-sahetukavipākesu pi es' eva nayo, aññatra arūpāvacaravipākā. Arūpāvacaravipākasmiŋ hi vāradvayam eva labbhatīti.

Avyākataniddeso.

[*Avijjāmūlakakusalaniddesa*]

Idāni aparena pariyāyena ekacittakkhaṇe paccayākāraŋ dassetuŋ puna *Katame dhammā kusalā* ti ādi āraddhaŋ.[6] Tattha avijjāpaccayā ti upanissayapaccayataŋ sandhāya vuttaŋ. Ten' eva niddesavāre *tattha katamā avijjā* ti avibhajitvā *tattha katamo avijjāpaccayā sankhāro* ti vibhattaŋ. Kusala-

---

[1] S.R. °mūlakaŋ.
[2] S.R. *add* avyākatamūlaŋ.
[3] S.R. paric°.
[4] S.R. phassādisambhavato.
[5] P. tassa; R. *om.*
[6] *Vbh.* 184.

cetanā-sankhāto hi sankhāro yeva tasmiŋ samaye cittena sahajāto hoti, na avijjā. Tattha lokiyakusalassa heṭṭhā suttantabhājaniye vuttanayen' eva avijjā paccayo hoti. Yasmā pana appahīnāvijjo avijjāya pahānatthaŋ lokuttaraŋ bhāveti, tasmā tassāpi samatikkamavasena paccayo hoti. Avijjāvato yeva hi kusalāyūhanaŋ hoti, na itarassa. Tattha tebhūmakakusale sammohavasena pi samatikkamabhāvanāvasena pi āyūhanaŋ labbhati. Lokuttare samucchedabhāvanāvasenāti.

Sesaŋ vuttanayam eva. Ayaŋ pana viseso: yathā heṭṭhā ekekakusale catunnaŋ catukkānaŋ vasena nava soḷasakā laddhā, tathā idha na labbhanti. Kasmā? Avijjāya avigatasampayutta-aññamaññapaccayābhāvato. Upanissayavasena pan' ettha paṭhamacatukkam eva labbhati. Tam pi paṭhamavāram eva dassetvā sankhittaŋ, nīharitvā pana dassetabban ti.

Avijjāmūlakakusalaniddeso.

Idāni avyākatesu pi aparen' eva nayena paccayākāraŋ dassetuŋ *Katame dhammā avyākatā* ti[1] ādi āraddhaŋ. Tattha kusalamūlapaccayā ti idam pi upanissayapaccayataŋ sandhāya vuttaŋ. Kusalavipākassa hi kusalamūlaŋ, akusalavipākassa ca akusalamūlaŋ upanissayapaccayo hoti. Nānākkhaṇikakammapaccaye pana vattabbam eva natthi. Tasmā esa upanissayapaccayena ceva nānākkhaṇikakammapaccayena ca paccayo hoti. Ten' eva niddesavāre *tattha katamaŋ kusalamūlan* ti avibhajitvā *Tattha katamo kusalamūlapaccayā sankhāro* ti vibhattaŋ; akusalavipāke[2] pi es' eva nayo. Avijjāmūlakakusalaniddese viya ca imasmim pi vipākaniddese paṭhamaŋ paccayacatukkam eva labbhati. Tam pi paṭhamavāraŋ dassetvā sankhittaŋ. Tasmā ekekasmiŋ vipākacitte ekam-ekass' eva catukkassa vasena kusalamūlake akusalamūlake ca naye vārappabhedo veditabbo.

Kiriyadhammānaŋ pana yasmā neva avijjā, na kusalākusalamūlāni upanissayapaccayataŋ labhanti, tasmā kiriyavāsena paccayākāro na vutto ti.

---

[1] *Vbh.* 180. [2] S.R. akusalamūla°.

Evam esa:

Akusalakusalāvyākata[1]-dhammesu anekabhedato vatvā
kusalākusalānaŋ pana, vipāke ca upanissayavasena
puna ekadhā va vutto, vādippavarena paccayākāro
dhammappaccayabhede, ñāṇassa pabhedajananatthaŋ.
pariyatti-savaṇa-cintana-paṭipattikkamavivajjitānañ ca
yasmā ñāṇapabhedo, na kadāci pi hoti etasmiŋ,
pariyatti-savaṇa-cintana-paṭipattikkamato sadā dhīro
tattha kayirā, na h' aññaŋ, karaṇīyataraŋ tato atthī ti.

Abhidhammabhājaniyaŋ.

Ayaŋ pana Paccayākāro Suttanta-Abhidhammabhājaniya-vasena dve-parivaṭṭam eva nīharitvā bhājetvā dassito hoti.

Paṭiccasamuppādavibhanganiddeso.

---

[1] P.R. °lavyākata.

SATIPAṬṬHĀNAVIBHANGA

Idāni tadanantare Satipaṭṭhānavibhange *cattāro* ti gaṇanaparicchedo. Tena na tato heṭṭhā, na uddhan ti satipaṭṭhānaparicchedaŋ dīpeti.

Satipaṭṭhānā ti tayo satipaṭṭhānā: satigocaro pi, tidhā paṭipannesu sāvakesu Satthuno paṭighānunayavītivattatā pi, sati pi. *Catunnaŋ bhikkhave satipaṭṭhānānaŋ samudayañ ca atthagamañ ca desessāmi, taŋ suṇātha, sādhukaŋ manasikarotha . . . pe . . . Ko ca bhikkhave kāyassa samudayo? Āhārasamudayā*[1] *kāyassa samudayo** ti ādisu hi satigocaro satipaṭṭhānan ti vuccati. Tathā *Kāyo upaṭṭhānaŋ, no sati. Sati upaṭṭhānañ ceva sati cāti*† ādisu.

Tass' attho: patiṭṭhāti asmin[2] ti paṭṭhānaŋ. Kā patiṭṭhāti? Sati. Satiyā paṭṭhānaŋ satipaṭṭhānaŋ. Padhānaŋ[3] ṭhānan ti vā paṭṭhānaŋ; satiyā paṭṭhānaŋ satipaṭṭhānaŋ, hatthiṭṭhāna-assaṭṭhānādīni viya.

Tayo satipaṭṭhānā yad ariyo sevati, tad ariyo sevamāno satthā gaṇaŋ[4] *anusāsitum arahatī* ti‡ ettha tidhā paṭipannesu sāvakesu Satthuno paṭighānunayavītivattatā satipaṭṭhānan ti vuttā. Tass' attho paṭṭhapetabbato paṭṭhānaŋ; pavattayitabbato ti attho. Kena paṭṭhapetabbato ti? Satiyā. satiyā paṭṭhānaŋ satipaṭṭhānaŋ. *Cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahulīkatā satta bojjhange paripūrentī*[5]§ ti ādisu pana sati yeva satipaṭṭhānan ti vuccati.

Tass' attho: patiṭṭhātīti paṭṭhānaŋ. Upaṭṭhāti, okkantitvā pakkhanditvā pavattatīti attho. Sati yeva paṭṭhānaṭṭhena[6] satipaṭṭhānaŋ. Atha vā saraṇaṭṭhena sati; upaṭṭhānaṭ-

* *S.* v, 184, *with* sādhukaŋ manasikarotha *omitted.*
† *Pṭs.* i. p. 183; ii. p. 232, 233. ‡ *M.* iii, 216.
§ *S.* v, 73.

1 S.R. °dayo. 2 S.R. tasmin. 3 B.H. Paṭṭhānaŋ.
4 S.R. gaṇam. 5 S.R. °pūressantī. 6 P.R. paṭṭhānaŋ.

ṭhena paṭṭhānaŋ; iti sati ca sā paṭṭhānañ cāti pi satipaṭṭhānaŋ. Idam idha adhippetaŋ. Yadi evaŋ; kasmā satipaṭṭhānā ti bahuvacanaŋ katan ti? satiyā bahuttā; ārammaṇabhedena hi bahudhā katā satiyo ti.

Kasmā pana Bhagavatā cattāro va satipaṭṭhānā vuttā anūnā anadhikā ti? Veneyya-hitattā; taṇhācaritadiṭṭhicarita-samathayānika-vipassanāyānikesu hi manda-tikkhavasena dvidhā pavattesu: mandassa taṇhācaritassa oḷārikaŋ kāyānupassanā - satipaṭṭhānaŋ visuddhimaggo; tikkhassa sukhumaŋ vedanānupassanā-satipaṭṭhānaŋ. Diṭṭhicaritassa pi mandassa nātippabhedagataŋ cittānupassanā-satipaṭṭhānaŋ visuddhimaggo; tikkhassa atippabhedagataŋ dhammānupassanā-satipaṭṭhānaŋ. Samathayānikassa ca mandassa akicchena adhigantabbanimittaŋ paṭhamaŋ satipaṭṭhānaŋ visuddhimaggo; tikkhassa oḷārikārammaṇe asaṇṭhahanato dutiyaŋ. Vipassanāyānikassāpi mandassa nātippabhedagatārammaṇaŋ tatiyaŋ; tikkhassa atippabhedagatārammaṇaŋ catutthaŋ. Iti cattāro va vuttā anūnā anadhikā ti.

Subha - sukha - nicca - attabhāvavipallāsappahānatthaŋ vā. Kāyo hi asubho.[1] Tattha subhavipallāsavipallatthā[2] sattā. Tesaŋ tattha asubhabhāvadassanena tassa vipallāsassa pahānatthaŋ paṭhamaŋ satipaṭṭhānaŋ vuttaŋ. Sukhaŋ niccaŋ attā ti gahitesu pi ca vedanādisu vedanā dukkhā, cittaŋ aniccaŋ, dhammā anattā. Etesu ca nicca-attabhāva[3]-vipallāsavipallatthā[2] sattā; tesaŋ tattha dukkhādibhāvadassanena[4] tesaŋ[5] vipallāsānaŋ pahānatthaŋ sesāni tīṇi vuttānīti evaŋ subha-sukha-nicca-attabhāvavipallāsappahānatthaŋ vā cattāro va vuttā anūnā anadhikā ti veditabbā.

Na kevalañ ca vipallāsappahānattham eva, atha kho caturogha - yogāsava - gantha - upādāna - agatippahānattham pi catubbidhāhārapariññatthañ ca cattāro va vuttā ti pi veditabbā.

Ayaŋ tāva pakaraṇanayo. Aṭṭhakathāyaŋ pana saraṇavasena ceva ekatta[6]-samosaraṇavasena ca ekam eva satipaṭṭhānaŋ ārammaṇavasena cattāro ti etad eva vuttaŋ.

---

[1] S.R. *add* va. [2] B.H.P. °laṭṭhā. [3] S.R. *om.* bhāva.
[4] S.R. °nen' ev'. [5] S.R. esaŋ. [6] P. ekattha.

Yathā hi catudvāre nagare pācīnato āgacchantā pācīnadisāya uṭṭhānakaŋ[1] bhaṇḍaŋ gahetvā pācīnadvārena nagaram eva pavisanti; dakkhiṇato, pacchimato, uttarato āgacchantā uttaradisāya uṭṭhānakaŋ[1] bhaṇḍaŋ gahetvā uttaradvārena nagaram eva pavisanti; evaŋ sampadam idaŋ veditabbaŋ. Nagaraŋ viya hi nibbāṇa-mahānagaraŋ. Dvāraŋ viya aṭṭhangiko lokuttaramaggo. Pācīnadisādayo viya kāyādayo. Yathā pācīnato āgacchantā pācīnadisāya uṭṭhānakaŋ bhaṇḍaŋ gahetvā pācīnadvārena nagaram eva pavisanti, evaŋ kāyānupassanā-mukhena āgacchantā cuddasavidhena kāyānupassanaŋ bhāvetvā kāyānupassanā-bhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaŋ nibbāṇam eva osaranti. Yathā dakkhiṇato āgacchantā dakkhiṇadisāya uṭṭhānakaŋ bhaṇḍaŋ gahetvā dakkhiṇadvārena nagaram eva pavisanti, evaŋ vedanānupassanā-mukhena āgacchantā navavidhena vedanānupassanaŋ bhāvetvā vedanānupassanā-bhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaŋ nibbānam eva osaranti. Yathā pacchimato āgacchantā pacchimadisāya uṭṭhānakaŋ bhaṇḍaŋ gahetvā pacchimadvārena nagaram eva pavisanti, evaŋ cittānupassanā - mukhena āgacchantā soḷasavidhena cittānupassanaŋ bhāvetvā cittānupassaṇābhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaŋ nibbāṇam eva osaranti. Yathā uttarato āgacchantā uttaradisāya uṭṭhānakaŋ bhaṇḍaŋ gahetvā uttaradvārena nagaram eva pavisanti, evaŋ dhammānupassanā-mukhena āgacchantā pañcavidhena dhammānupassanaŋ bhāvetvā dhammānupassanā-bhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaŋ nibbāṇam eva osarantīti evaŋ saraṇavasena ceva ekattasamosaraṇavasena[2] ca ekam eva satipaṭṭhānaŋ ārammaṇavasena cattāro ti vuttā ti veditabbā.

Idha bhikkhū ti ettha kiñcāpi Bhagavatā devaloke nisīditvā ayaŋ satipaṭṭhānavibhango kathito, ekabhikkhu[3] pi tattha Bhagavato santike nisinnako nāma natthīti;[4] evaŋ sante pi yasmā ime cattāro satipaṭṭhāne bhikkhū bhāventi, bhikkhugocarā hi ete, tasmā idha bhikkhū ti ālapati. Kiŋ pan' ete satipaṭṭhāne bhikkhū yeva bhāventi, na bhikkhunī-ādayo ti ?

---

[1] S.R. °naka. [2] P. ekattha° [3] H. eko bhikkhu. [4] S.R. natthi.

Bhikkhunī-ādayo pi bhāventi, bhikkhū pana aggaparisā. Iti aggaparisattā idha bhikkhū ti ālapati. Paṭipattiyā vā bhikkhu-bhāvadassanato evam āha. Yo hi idaŋ paṭipattiŋ paṭipajjati, so bhikkhu nāma hoti. Paṭipannako hi devo vā hotu, manusso vā, bhikkhū ti sankhyaŋ gacchati yeva. Yath' āha:

Alankato ce pi samaŋ careyya
Santo danto niyato brahmacārī,
Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaŋ,
*So brāhmaṇo, so samaṇo, sa bhikkhū ti.**

Ajjhattan ti niyakajjhattaŋ adhippetaŋ. Tasmā *ajjhattaŋ kāye* ti attano kāye ti attho.

Tattha *kāye* ti rūpakāye; rūpakāyo hi idha angapaccangānaŋ kesādīnañ ca dhammānaŋ samūhaṭṭhena hatthikāya-assakāya-rathakāyādayo[1] viya kāyo ti adhippeto. Yathā ca[2] samūhaṭṭhena, evaŋ kucchitānaŋ āyanaṭṭhena[3]; kucchitānaŋ hi paramajegucchānaŋ so āyo ti pi kāyo. Āyo ti uppatti-deso. Tatrāyaŋ vacanattho: āyanti tato ti āyo. Ke āyanti? Kucchitā kesādayo. Iti kucchitānaŋ kesādīnaŋ āyo ti kāyo. *Kāyānupassī* ti kāyānupassanasīlo,[4] kāyaŋ vā anupassamāno. Kāye ti ca vatvā pi puna kāyānupassī ti dutiyaŋ kāyaggahaṇaŋ asammissato vavatthāna-ghanavinibbhogādi-dassanatthaŋ katan ti veditabbaŋ. Tena na kāye yeva[5] vedanānupassī, cittadhammānupassī vā; atha kho kāye kāyānupassī yevāti kāyasankhāte vatthusmiŋ kāyānupassanākārass' eva dassanena asammissato vavatthānaŋ dassitaŋ hoti. Tathā na kāye angapaccangavinimutta-ekadhammānupassī, nāpi kesalomādi-vinimutta-itthi-purisānupassī; yo pi c' ettha kesalomādiko bhūtupādāyasamūhasankhāto kāyo, tatthāpi na bhūtupādāyavinimutta-ekadhammānupassī, atha kho rathasambhārānupassako viya angapaccangasamūhānupassī. Nagarāvayavānupassako viya kesalomādi-samūhānupassī. Kadalikkhandhapattavaṭṭi-vinibhuñjako[6] viya rittamuṭṭhi-vini-

* *For third line cf.* S-N. *ver.* 629.

[1] S.R. *om.* assakāya-rathakāya. [2] S.R. *om.* [3] H. āyaṭṭhena. [4] S.R. kāyaŋ anu°. [5] S. *om.* [6] H. °bhujjako.

veṭhako viya ca bhūtupādāyasamūhānupassī yevāti nānappakārato samūhavasena[1] kāyasankhātassa vatthuno dassanena ghanavinibbhogo dassito hoti. Na h' ettha yathāvutta-samūhavinimutto kāyo vā itthī vā puriso vā añño vā koci dhammo dissati; yathāvutta-dhammasamūhamatte yeva pana tathā tathā sattā micchābhinivesaŋ karonti. Ten' āhu Porāṇā:

Yaŋ passati na taŋ diṭṭhaŋ, yaŋ diṭṭhaŋ taŋ na passati.
Apassaŋ bajjhate mūḷho; bajjhamāno na muccatīti.

Ghanavinibbhogādi-dassanatthan ti vuttaŋ; ādi-saddena c' ettha ayam pi attho veditabbo: Ayaŋ hi etasmiŋ kāye kāyānupassī yeva, na aññadhammānupassī. Kiŋ[2] vuttaŋ hoti? Yathā anudakabhūtāya pi marīciyā udakānupassino honti, na evaŋ aniccadukkhānatta-asubhabhūte yeva imasmiŋ kāye nicca-sukha-atta-subhabhāvānupassī,[3] atha kho kāyānupassī, anicca-dukkhānatta-asubhākāra-samūhānupassī yevāti vuttaŋ hoti.

Athavā y' vāyaŋ Mahāsatipaṭṭhāne *Idha bhikkhave bhikkhu araññagato vā . . . pe . . . so sato va assasatī* ti* ādinā nayena assāsapassāsādi cuṇṇakajāta[4]-aṭṭhikapariyosāno kāyo vutto, yo ca *Idh' ekacco paṭhavīkāyaŋ aniccato anupassati*, tathā *āpokāyaŋ, tejokāyaŋ, vāyokāyaŋ, kesakāyaŋ lomakāyaŋ chavikāyaŋ, cammakāyaŋ, maŋsakāyaŋ, ruhirakāyaŋ, nahārukāyaŋ, aṭṭhikāyaŋ, aṭṭhimiñjakāyan*† ti Paṭisambhidāyaŋ kāyo vutto, tassa sabbassa imasmiŋ yeva kāye anupassanato kāye kāyānupassī ti evam pi attho daṭṭhabbo.

Athavā kāye ahan ti vā, maman ti vā evaŋ gahetabbassa kassaci ananupassanato pi tassa tass' eva pana kesalomādikassa nānādhammasamūhassa anupassanato[5] kāye kesādidhammasamūha-sankhāte kāyānupassī ti evam attho daṭṭhabbo. Api ca *Imasmiŋ kāye aniccato anupassati, no niccato*‡ ti ādinā anukkamena Paṭisambhidāyaŋ āgatanayassa sabbass' eva aniccalakkhaṇādino ākārasamūhasankhātassa kā-

* *D.* ii, 291. † *Pṭs.* ii. p. 232. ‡ *Ibid.*

[1] S.R. *add* ca; H. °vasen' eva. [2] S.R. °passī ti.
[3] S.R. *om.* bhāva. [4] H. °cuṇṇika°. [5] R. dassanato.

yassa anupassanato pi kāye kāyānupassī ti evam pi attho daṭṭhabbo. Tathā hi ayaŋ[1] kāye kāyānupassanā-paṭipadaŋ paṭipanno bhikkhu imaŋ kāyaŋ aniccānupassanādīnaŋ sattannaŋ[2] anupassanānaŋ vasena aniccato anupassati, no niccato; dukkhato anupassati, no sukhato; anattato anupassati, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudāneti; paṭinissajjati, no ādiyati. So taŋ aniccato anupassanto niccasaññaŋ pajahati. Dukkhato anupassanto sukhasaññaŋ pajahati. Anattato anupassanto attasaññaŋ pajahati. Nibbindanto nandiŋ pajahati. Virajjanto rāgaŋ pajahati. Nirodhento samudayaŋ pajahati. Paṭinissajjento ādānaŋ pajahatīti veditabbo.

Viharati ti catusu iriyāpathavihāresu aññataravihāra[3]-samāyoga-paridīpanam etaŋ. Ekaŋ iriyāpathabādhanaŋ aparena[4] iriyāpathena vicchinditvā apatamānaŋ[5] attabhāvaŋ harati pavattetīti attho.

Bahiddhā kāye ti parassa kāye.

Ajjhattabahiddhā kāye ti kālena attano kāye, kālena parassa kāye. Paṭhamanayena hi attano kāye kāyapariggaho vutto. Dutiyanayena parassa kāye. Tatiyanayena kālena attano kālena parassa kāye. Ajjhattabahiddhā pana ghaṭitārammaṇaŋ nāma natthi. Paguṇakammaṭṭhānassa pana aparāparaŋ sañcaraṇakālo ettha kathito.

Ātāpī ti kāyapariggāhakaviriya-samāyoga-paridīpanam etaŋ. So hi yasmā tasmiŋ samaye yaŋ taŋ viriyaŋ tīsu bhavesu kilesānaŋ ātāpanato ātāpo ti vuccati, tena samannāgato hoti; tasmā ātāpī ti vuccati.

Sampajāno ti kāyapariggāhakena sampajaññasankhātena ñāṇena samannāgato.

Satimā ti kāyapariggāhikāya satiyā samannāgato.

Ayaŋ pana yasmā satiyā ārammaṇaŋ pariggahetvā paññāya anupassati; na hi sati-virahitassa anupassanā nāma atthi, ten' ev' āha: *Satiñ ca khvāhaŋ bhikkhave sabbatthikaŋ vadāmī* ti;* tasmā ettha *kāye kāyānupassī viharati* ti ettāvatā kāyānu-

* *S.* v, 115.

[1] S.R. *om.* [2] S.R. aṭṭhannaŋ. [3] S.R. aññatarassa.
[4] S.R. aññatarena. [5] B. apatha°.

passanā-satipaṭṭhānakammaṭṭhānaŋ vuttaŋ hoti. Athavā yasmā anātāpino anto-sankhepo antarāyakaro hoti, asampajāno upāyapariggahe anupāyaparivajjane ca sammuyhati, muṭṭhassatī upāyāpariccāge anupāyapariggahe ca asamattho va hoti, ten' assa taŋ kammaṭṭhānaŋ na sampajjati. Tasmā yesaŋ dhammānaŋ ānubhāvena taŋ sampajjati, tesaŋ dassanatthaŋ *ātāpī sampajāno satimā* ti idaŋ vuttan ti veditabbaŋ.

Iti kāyānupassanā-satipaṭṭhānaŋ sampayogangañ ca dassetvā idāni pahānangaŋ dassetuŋ *vineyya loke abhijjhādomanassan* ti vuttaŋ.

Tattha *vineyyā* ti tadangavinayena vā vikkhambhanavinayena vā vinayitvā.

Loke ti ettha[1] y' vāyaŋ ajjhattādi-bhedo kāyo pariggahito, sv' eva idha loko nāma. Tasmiŋ loke abhijjhādomanassaŋ vinayitvā ti attho. Yasmā pan' ettha abhijjhāgahaṇena kāmacchando, domanassaggahaṇena vyāpādo sangahaŋ gacchati, tasmā nīvaraṇapariyāpanna-balavadhammadvayadassanena nīvaraṇappahānaŋ vuttaŋ hotīti veditabbaŋ. Visesena c' ettha abhijjhāvinayena kāyasampatti-mūlakassa anurodhassa; domanassavinayena kāyavipatti - mūlakassa virodhassa; abhijjhāvinayena ca kāye abhiratiyā; domanassavinayena kāyabhāvanāya anabhiratiyā; abhijjhāvinayena kāye abhūtānaŋ subhasukhabhāvādīnaŋ pakkhepassa[2]; domanassavinayena kāye bhūtānaŋ asubhāsukhabhāvādīnaŋ apanayanassa ca pahānaŋ vuttaŋ. Tena yogāvacarassa yogānubhāvo yogasamatthatā[3] ca dīpitā hoti. Yogānubhāvo hi esa yad ayaŋ[4] anurodhavirodha-vippamutto aratiratisaho abhūtapakkhepa-bhūtāpanayana-virahito ca hoti. Anurodhavirodhakvippamutto c' esa aratiratisaho abhūtaŋ apakkhipanto bhūtañ ca anapanento yogasamattho hotīti.

Aparo nayo: *kāye*[1] *kāyānupassī* ti ettha anupassanāya kammaṭṭhānaŋ vuttaŋ. *Viharati* ti ettha vutta-vihārena kammaṭṭhānikassa kāyapariharaṇaŋ. *Ātāpī* ti ādisu ātāpena sammappadhānaŋ; satisampajaññena sabbatthakakammaṭṭhānaŋ, kammaṭṭhānapariharaṇūpāyo vā; satiyā vā kāyānupassanā-vasena paṭiladdha-samatho; sampajaññena

---

[1] S.R. *om.* [2] S.R. pakkhanassa.
[3] S.R. yogasampattitā. [4] B.P. hadayaŋ; H. yvāyaŋ.

vipassanā; abhijjhādomanassavinayena bhāvanāphalaŋ vuttan ti veditabbaŋ. Ayaŋ tāva kāyānupassanāsatipaṭṭhānuddesassa[1] attha-vaṇṇanā.

Vedanānupassanā-satipaṭṭhānuddesādisu pi ajjhattādīni vuttanayen' eva veditabbāni. Etesu pi hi attano vedanādisu, parassa vedanādisu, kālena attano kālena parassa vedanādisūti tividho pariggaho vutto.

Vedanāsu vedanānupassī ti ādisu ca vedanādīnaŋ puna vacane payojanaŋ kāyānupassanāyaŋ[2] vuttanayen' eva veditabbaŋ. *Vedanāsu vedanānupassī, citte cittānupassī, dhammesu dhammānupassī* ti ettha pana *vedanā* ti tisso vedanā. Tā ca lokiyā eva. Cittam pi lokiyaŋ; tathā dhammā. Tesaŋ vibhāgo niddesavāre pākaṭo bhavissati. Kevalaŋ pan' idha yathā vedanā anupassitabbā, tathā anupassanto vedanāsu vedanānupassī ti veditabbo. Esa nayo cittadhammesu.

Kathañ ca vedanā anupassitabbā ti? Sukhā tāva vedanā dukkhato, dukkhā sallato, adukkhamasukhā aniccato. Yathāha:

Yo sukhaŋ dukkhato adda[3], *dukkham addakkhi sallato,*
Adukkhamasukhaŋ santaŋ, addakkhi[4] *naŋ aniccato,*
Sa ve sammadaso[5] *bhikkhu, upasanto carissatī* ti.*

Sabbā eva c' etā dukkhā ti pi anupassitabbā. Vuttaŋ h' etaŋ[6]: *Yaŋ kiñci vedayitaŋ, sabbaŋ taŋ dukkhasmin ti vadāmī* ti.† Sukhadukkhato[7] pi ca anupassitabbā, yathāha: *Sukhā vedanā ṭhiti-sukhā vipariṇāma*[8]*-dukkhā* ti‡ sabbaŋ vitthāretabbaŋ. Api ca aniccādi-satta-anupassanā-vasena pi anupassitabbā. Sesaŋ niddesavāre yeva pākaṭaŋ bhavissati.

Cittadhammesu pi cittaŋ tāva ārammaṇādhipati-sahajāta-bhūmi-kamma-vipāka-kiriyādi-nānattabhedānaŋ aniccādi-anupassanānaŋ[9] niddesavāre āgatasarāgādi-bhedānañ ca va-

---

* *S.* iv, 207, *but ending* parijānāti vedanā.
† *S.* ii, 53. ‡ *M.* i, 303.

---

[1] S.R. °nuddesa. [2] S.R. °nāya. [3] P. 'ddakkhi.
[4] B. adakkhi; P. addakkhiŋ. [5] P. saccadaso. [6] P.S.R. c' etaŋ.
[7] S.R. Sukhā°. [8] B.H. °nāmā. [9] B.P. °ādinupas°

sena anupassitabbaŋ. Dhammā salakkhaṇa-sāmaññalakkhaṇānaŋ, suññatā-dhammassa aniccādi-sattānupassanānaŋ niddesavāre āgata-santāsantādi-bhedānañ c' eva vasena anupassitabbā. Sesaŋ vuttanayam eva.

Kāmañ c' ettha yassa kāyasankhāte loke abhijjhādomanassaŋ pahīnaŋ, tassa vedanādi-lokesu pi taŋ pahīnam eva. Nānāpuggalavasena pana nānācittakkhaṇika-satipaṭṭhānabhāvanā-vasena ca sabbattha vuttaŋ. Yato vā ekattha pahīnaŋ sesesu pi pahīnaŋ hoti, ten' ev' assa tattha pahānadassanattham pi evaŋ vuttan ti veditabban ti.[1]

Uddesavārakathā niṭṭhitā.

Idāni seyyathāpi nāma cheko vilīvakārako[2] thūlakilañjasaṇhakilañja-cangoṭaka[3]-peḷā-puṭādīni upakaraṇāni kattukāmo ekaŋ mahāveḷuŋ labhitvā catudhā bhinditvā tato ekekaŋ veḷukhaṇḍaŋ gahetvā phāletvā taŋ taŋ upakaraṇaŋ kareyya, yathā vā pana cheko suvaṇṇakāro nānāvihitaŋ piḷandhanavikatiŋ kattukāmo suparisuddhaŋ suvaṇṇaghaṭikaŋ labhitvā catudhā chinditvā tato ekekaŋ koṭṭhāsaŋ gahetvā taŋ taŋ piḷandhanaŋ kareyya, evam eva Bhagavā satipaṭṭhānadesanāya sattānaŋ anekappakāraŋ visesādhigamaŋ kattukāmo ekam eva sammāsatiŋ: *Cattāro satipaṭṭhānā: idha bhikkhu ajjhattaŋ kāye kāyānupassī viharatī* ti ādinā nayena ārammaṇavasena catudhā bhinditvā[4] tato ekekaŋ satipaṭṭhānaŋ gahetvā vibhajanto: *Kathañ ca bhikkhu ajjhattaŋ kāye* ti ādinā nayena niddesavāraŋ vattum āraddho.

Tattha *kathan cā* ti ādi vitthāretuŋ kathetukamyatā pucchā. Ayaŋ pan' ettha sankhepattho: kena ca ākārena kenappakārena bhikkhu ajjhattaŋ kāye kāyānupassī viharatīti? Sesapucchā-vāresu pi es' eva nayo.

Idha bhikkhū ti imasmiŋ sāsane bhikkhu. Ayaŋ h' ettha[5] idha-saddo ajjhattādi-vasena sabbappakārakāyānupassanā[6]-nibbattakassa puggalassa sannissayabhūta-sāsanaparidīpano aññasāsanassa tathābhāvapaṭisedhano ca. Vuttaŋ h' etaŋ: *Idh' eva bhikkhave samaṇo . . . pe . . . suññā parappavādā*

[1] S.R. *om.* ti.
[2] B. vilippa°; H. vilibba°; S.R. kilañja°.
[3] B.H. °cankoṭaka.
[4] S.R. chin°.
[5] P. c' ettha.
[6] S.R. °pakārena°.

samaṇehi[1] *aññe*[2] ti.* Tena vuttaŋ imasmiŋ sāsane bhikkhū ti. *Ajjhattaŋ kāyan* ti attano kāyaŋ. *Uddhaŋ pādatalā* ti pādatalato upari. *Adho kesamatthakā* ti kesaggato heṭṭhā. *Tacapariyantan* ti tiriyaŋ tacaparicchinnaŋ. *Pūraŋ nānappakārassa asucino paccavekkhati* ti nānappakārakesādi-asucibharito[3] ayaŋ kāyo ti passati. Kathaŋ? Atthi imasmiŋ kāye kesā . . . pe . . . muttan ti. Tattha *atthī* ti saŋvijjanti. *Imasmin* ti y' āyaŋ uddhaŋ pādatalā adho kesamatthakā tiriyaŋ tacapariyanto pūro nānappakārassa asucino ti vuccati.

Tasmiŋ *kāye* ti sarīre. Sarīraŋ hi asucisañcayato kucchitānaŋ kesādīnañ c' eva cakkhurogādīnañ ca rogasatānaŋ āyabhūtato kāyo ti vuccati.

Kesā lomā ti ete kesādayo dvattiŋsākārā. Tattha atthi imasmiŋ kāye kesā, atthi imasmiŋ kāye lomā ti evaŋ sambandho veditabbo. Imasmiŋ hi pādatalato paṭṭhāya upari, kesamatthakā paṭṭhāya heṭṭhā, tacato paṭṭhāya tiriyantato[4] ti ettake vyāmamatte kaḷebare sabbākārena pi vicinanto na koci kiñci muttaŋ vā maṇiŋ vā veḷuriyaŋ vā agaruŋ vā kunkumaŋ vā kappūraŋ vā vāsacuṇṇādiŋ vā aṇumattam pi sucibhāvaŋ passati, atha kho paramaduggandhajegucchaŋ assirīkadassanaŋ nānappakāraŋ kesalomādi-bhedaŋ asuciŋ yeva passati. Tena vuttaŋ *Atthi imasmiŋ kāye kesā lomā . . . pe . . . muttan* ti. Ayam ettha padasambandhato vaṇṇanā.

Imaŋ[5] pana kammaṭṭhānaŋ bhāvetvā arahattaŋ pāpuṇitukāmena kulaputtena ādito va[6] catubbidhaŋ sīlaŋ sodhetvā suparisuddhasīle patiṭṭhitena y' āyaŋ dasasu palibodhesu palibodho[7] atthi, taŋ upacchinditvā paṭikkūlamanasikārakammaṭṭhāna-bhāvanāya paṭhamajjhānaŋ nibbattetvā jhānaŋ pādakaŋ katvā vipassanaŋ paṭṭhapetvā[8] arahattaŋ anāgāmiphalādisu vā aññataraŋ pattassa sabbantimena paricchedena sāṭṭhakathā-pāḷiyā[9] kataparicayassa tanti-ācariyassāpi kalyāṇamittassa santike uggahetabbaŋ. Visuddhaŋ

* *M.* i, 63.

[1] B. °ṇebhi. [2] H. aññehī. [3] S.R. °cipūrito.
[4] H. parito. [5] H. Idaŋ. [6] S.R. *om.*
[7] R. *om.* [8] H. pattha°. [9] S.R.H. °kathāya°.

tathārūpaŋ kalyāṇamittaŋ ekavihāre alabhantena tassa vasanaṭṭhānaŋ gantvā uggahetabbaŋ.

Tattha catubbidhasīlavisodhanañ[1] c' eva palibodho[2] ca, palibodhupacchedo ca, ācariyassa santikaŋ upasankamanavidhānañ ca, sabbam pi Visuddhimagge vitthārito kathitaŋ;[3] tasmā taŋ tattha kathitanayen' eva veditabbaŋ. Ācariyena pana kammaṭṭhānaŋ kathentena tividhena kathetabbaŋ: eko bhikkhu pakatiyā uggahitakammaṭṭhāno hoti, tassa ekaŋ[4] dve nisajjavāre sajjhāyaŋ kāretvā kathetabbaŋ. Eko santike vasitvā uggaṇhitukāmo hoti, tassa āgatāgatavelāya kathetabbaŋ. Eko uggaṇhitvā aññattha gantukāmo hoti, tassa nātipapañcaŋ[5] nātisankhepaŋ katvā nijjaṭaŋ niggaṇṭhikaŋ kammaṭṭhānaŋ kathetabbaŋ. Kathentena kiŋ ācikkhitabban ti? Sattadhā[6] uggahakosallaŋ dasadā ca manasikārakosallaŋ ācikkhitabbaŋ.

Tattha vacasā, manasā, vaṇṇato, saṇṭhānato, disato, okāsato, paricchedato ti evaŋ sattadhā uggahakosallaŋ ācikkhitabbaŋ. Imasmiŋ hi paṭikkūlamanasikārakammaṭṭhāne[7] yo pi tipiṭako hoti, tenāpi manasikārakāle paṭhamaŋ vācāya sajjhāyo kātabbo. Ekassa hi sajjhāyaŋ karontass' eva kammaṭṭhānaŋ pākaṭaŋ hoti, Malayavāsī-Mahādevattherassa santike ugghitakammaṭṭhānānaŋ dvinnaŋ therānaŋ viya. Thero kira tehi kammaṭṭhānaŋ yācito cattāro māse imaŋ eva[8] sajjhāyaŋ karothā ti dvattiŋsākārapāḷiŋ adāsi. Te kiñcāpi tesaŋ[9] dve tayo nikāyā paguṇā, padakkhiṇaggāhitāya[10] pana cattāro māse dvattiŋsākāraŋ sajjhāyantā va sotāpannā ahesuŋ. Tasmā kammaṭṭhānaŋ kathentena ācariyena antevāsiko vattabbo paṭhamaŋ tāva vācāya sajjhāyaŋ karohī ti.

Karontena ca tacapañcakādīni paricchinditvā anulomapaṭilomavasena sajjhāyo kātabbo. Kesā, lomā, nakhā, dantā, taco ti hi vatvā puna paṭilomato taco, dantā, nakhā, lomā, kesā ti vattabbaŋ. Tad anantaraŋ vakkapañcake maŋsaŋ, nhāru,[11] aṭṭhi, aṭṭhimiñjaŋ,[12] vakkan ti vatvā puna paṭilomato

---

[1] S.R. °sīlasodhanañ. [2] S.R. dasapali°. [3] *Vism.* 89 *f.*
[4] S.R. eka. [5] P. °ca. [6] S.R. *add* ca. [7] B.H. paṭikūla° *always.*
[8] B.P.H. evaŋ; Vm. yeva. [9] R. nesaŋ.
[10] B. °gāhikāya. [11] P.S.R. nahāru *always.* [12] S.R. °jā.

vakkaŋ, aṭṭhimiñjaŋ, aṭṭhi, nahāru, maŋsaŋ; taco, dantā, nakhā, lomā kesā ti vattabbaŋ. Tato papphāsapañcake hadayaŋ, yakanaŋ, kilomakaŋ, pihakaŋ, papphāsan ti vatvā puna paṭilomato papphāsaŋ, pihakaŋ, kilomakaŋ, yakanaŋ, hadayaŋ; vakkaŋ, aṭṭhimiñjaŋ, aṭṭhi, nahāru, maŋsaŋ; taco, dantā, nakhā, lomā, kesā ti vattabbaŋ. Tato imaŋ tantiŋ anārūḷham pi Paṭisambhidāmagge āgataŋ matthalungaŋ* karīsāvasāne tantiŋ āropetvā imasmiŋ matthalungapañcake antaŋ, antaguṇaŋ, udariyaŋ, karīsaŋ, matthalungan ti vatvā puna paṭilomato matthalungaŋ, karīsaŋ, udariyaŋ, antaguṇaŋ antaŋ; papphāsaŋ, pihakaŋ, kilomakaŋ, yakanaŋ, hadayaŋ; vakkaŋ, aṭṭhimiñjaŋ, aṭṭhi, nahāru, maŋsaŋ; taco, dantā, nakhā, lomā, kesā ti vattabbaŋ. Tato medachakke pittaŋ, semhaŋ, pubbo, lohitaŋ, sedo, medo ti vatvā puna paṭilomato medo, sedo, lohitaŋ, pubbo, semhaŋ, pittaŋ; matthalungaŋ; karīsaŋ, udariyaŋ, antaguṇaŋ, antaŋ; papphāsaŋ, pihakaŋ, kilomakaŋ, yakanaŋ, hadayaŋ; vakkaŋ, aṭṭhimiñjaŋ, aṭṭhi, nahāru, maŋsaŋ; taco, dantā, nakhā, lomā, kesā ti vattabbaŋ. Tato muttachakke assu, vasā, kheḷo, singhāṇikā, lasikā, muttan ti vatvā puna paṭilomato muttaŋ, lasikā, singhāṇikā, kheḷo, vasā, assu; medo, sedo, lohitaŋ, pubbo, semhaŋ, pittaŋ; matthalungaŋ, karīsaŋ, udariyaŋ, antaguṇaŋ, antaŋ; papphāsaŋ, pihakaŋ, kilomakaŋ, yakanaŋ, hadayaŋ; vakkaŋ, aṭṭhimiñjaŋ, aṭṭhi, nahāru, maŋsaŋ; taco, dantā, nakhā, lomā, kesā ti evaŋ kālasatam pi kālasahassam pi kālasatasahassam pi vācāya sajjhāyo kātabbo.

Vacasā sajjhāyena hi kammaṭṭhānatan ti paguṇā hoti, na ito c' ito ca cittaŋ vidhāvati; koṭṭhāsā pākaṭā honti, hatthasankhalikā viya khāyanti,[1] vatipādapan ti viya ca khāyanti.

Yathā ca pana vacasā, tath' eva manasā pi sajjhāyo kātabbo. Vacasā sajjhāyo pi[1] hi manasā sajjhāyassa paccayo hoti. Manasā sajjhāyo lakkhaṇapaṭivedhassa paccayo hoti. Lakkhaṇapaṭivedho maggaphalapaṭivedhassa paccayo hoti.

Vaṇṇato ti kesādīnaŋ vaṇṇo vavatthapetabbo.

Saṇṭhānato ti tesaŋ yeva[2] saṇṭhānaŋ vavatthapetabbaŋ.

* ? *Pṭs.* cf. i, 137.

[1] Vm. *om.* [2] H. *adds* kesādīnaŋ

Disato ti imasmiŋ[1] sarīre nābhito uddhaŋ uparimā[2] disā; adho heṭṭhimā[2] disā. Tasmā ayaŋ koṭṭhāso imissā nāma disāyāti disā vavatthapetabbā.

Okāsato ti ayaŋ koṭṭhāso imasmiŋ nāma okāse patiṭṭhito ti evaŋ tassa tassa okāso vavatthapetabbo.

Paricchedato ti sabhāgaparicchedo visabhāgaparicchedo ti dve paricchedā. Tattha ayaŋ koṭṭhāso heṭṭhā ca upari ca tiriyañ ca iminā nāma paricchinno ti evaŋ sabhāgaparicchedo veditabbo. Kesā na lomā, lomā pi na kesā ti evaŋ amissīkatavasena[3] visabhāgaparicchedo veditabbo.

Evaŋ sattadhā uggahakosallaŋ ācikkhantena pana idaŋ kammaṭṭhānaŋ asukasmiŋ sutte paṭikūlavasena[4] kathitaŋ, asukasmiŋ dhātuvasenāti ñatvā ācikkhitabbaŋ. Idaŋ hi Mahāsatipaṭṭhāne* paṭikūlavasen' eva[4] kathitaŋ, Mahāhatthipadūpama[5]-Mahārāhulovāda-Dhātuvibhangesu† dhātuvasena kathitaŋ. Kāyagatāsati-sutte‡ pana yassa vaṇṇato upaṭṭhāti, taŋ sandhāya cattāri jhānāni vibhattāni. Tattha dhātuvasena kathitaŋ vipassanākammaṭṭhānaŋ hoti. Paṭikūlavasena[4] kathitaŋ samathakammaṭṭhānaŋ. Tad etaŋ idha samathakammaṭṭhānaŋ. Avisesato sabbasādhāraṇavasena kathitan ti vadanti yevāti.[6]

Evaŋ sattadhā uggahakosallaŋ ācikkhitvā anupubbato, nātisīghato, nātisaṇikato, vikkhepapaṭibāhanato, paṇṇattisamatikkamanato,[7] anupubbamuñcanato, appaṇāto, tayo ca suttantā ti evaŋ dasadhā manasikārakosallaŋ ācikkhitabbaŋ.

Tattha *anupubbato* ti idaŋ hi sajjhāyakaraṇato paṭṭhāya anupaṭipāṭiyā[8] manasikātabbaŋ, na ekantarikāya; ekantarikāya hi manasikaronto yathā nāma akusalo puriso dvattiŋsapadaŋ nisseṇiŋ ekantarikāya ārohanto kilantakāyo patati, na ārohanaŋ sampādeti, evam eva bhāvanā-sampattivasena adhigantabbassa assādassa anadhigamā kilantacitto patati, na bhāvanaŋ sampādeti. Anupubbato manasikarontenāpi ca nātisīghato manasikātabbaŋ. Atisīghato manasikaroto[9]

* *D.* ii, 292-8. † *M.* i, 185-90; 421-3; iii, 239-42. ‡ *Ib.* iii, 90-2.

1 Vm. *adds* hi.
2 S.R. °ma.
3 Vm. amissakatā°.
4 P.S.R. paṭikkūla° *always*.
5 Vm. °padopama; B. °padupama.
6 Vm. *om. from* Avisesato.
7 S.R. °mato.
8 S.R. anupubbapaṭi°.
9 P. °kārato.

hi yathā nāma tiyojanaŋ[1] maggaŋ paṭipajjitvā okkamanavissajjanaŋ asallakkhetvā sīghena javena sattakkhattum[2] pi gamanāgamanaŋ[3] karoto purisassa kiñcāpi addhānaŋ parikkhayaŋ gacchati, atha kho pucchitvā va gantabbaŋ hoti; evam eva kevalaŋ kammaṭṭhānaŋ pariyosānaŋ pāpuṇāti, avibhūtaŋ pana hoti, na visesaŋ āvahati; tasmā nātisīghato manasikātabbaŋ. Yathā ca nātisīghato, evaŋ nātisaṇikato pi. Atisaṇikato manasikaroto hi yathā nāma tadahe va tiyojanaŋ maggaŋ gantukāmassa purisassa antarāmagge rukkhapabbatagahanādisu[4] vilambamānassa maggo parikkhayaŋ na gacchati, dvīha-tīhena[5] pariyosāpetabbo hoti, evam eva kammaṭṭhānaŋ pariyosānaŋ na gacchati, visesādhigamassa paccayo na hoti.

Vikkhepapaṭibāhanato ti kammaṭṭhānaŋ vissajjetvā bahiddhā puthuttārammaṇe cetaso vikkhepo paṭibāhitabbo. Appaṭibāhato hi yathā nāma ekapadikaŋ papātamaggaŋ paṭipannassa purisassa akkamanapadaŋ asallakkhetvā[6] ito cito ca vilokayato padavāro virajjhati, tato sataporise papāte patitabbaŋ hoti, evam eva bahiddhā vikkhepe sati kammaṭṭhānaŋ parihāyati, paridhaŋsati; tasmā vikkhepapaṭibāhanato manasikātabbaŋ.

Paṇṇattisamatikkamanato ti yā ayaŋ kesā lomā ti ādikā paṇṇatti, taŋ atikkamitvā paṭikūlan ti cittaŋ ṭhapetabbaŋ. Yathā hi udakadullabhakāle manussā araññe udapānaŋ disvā tattha tālapaṇṇādikaŋ kiñcid eva saññāṇaŋ bandhitvā tena saññāṇena āgantvā nahāyanti ceva pivanti ca; yadā pana tesaŋ abhiṇhasañcārena āgatāgatapadaŋ pākaṭaŋ hoti, tadā saññāṇena kiccaŋ na hoti, icchiticchitakkhaṇe gantvā nahāyanti ceva pivanti ca, evam eva pubbabhāge kesā, lomā ti paṇṇattivasena manasikaroto paṭikūlabhāvo pākaṭo hoti. Atha kesā, lomā ti paṇṇattiŋ samatikkamitvā paṭikūlabhāve yeva ca cittaŋ ṭhapetabbaŋ.

Anupubbamuñcanato ti yo yo koṭṭhāso na upaṭṭhāti, taŋ taŋ muñcantena anupubbamuñcanato manasikātabbaŋ. Ādikammikassa hi kesā ti manasikaroto manasikāro gantvā

---

[1] S.R. °jana. [2] Vm. satak°. [3] S.R. gamanaŋ.
[4] Vm. °bata-talākādisu. [5] S.R. °hen' eva.
[6] P. °lakhetvā.

muttan ti imaŋ[1] pariyosānakoṭṭhāsam eva āhacca tiṭṭhati. Muttan ti ca manasikaroto manasikāro gantvā kesā ti imaŋ[2] ādikoṭṭhāsam eva āhacca tiṭṭhati. Ath' assa[3] manasikaroto[4] keci koṭṭhāsā upaṭṭhahanti, keci na upaṭṭhahanti. Tena ye ye upaṭṭhahanti, tesu tesu tāva kammaŋ kātabbaŋ. Yāva dvīsu upaṭṭhitesu tesam pi eko suṭṭhutaraŋ upaṭṭhahati, evaŋ upaṭṭhitaŋ pana tam eva punappunaŋ manasikarontena appanā uppādetabbā.

Tatrāyaŋ upamā: yathā hi dvattiŋsatālake tālavane vasantaŋ makkaṭaŋ gahetukāmo luddo ādimhi ṭhitatālassa paṇṇaŋ sarena vijjhitvā ukkuṭṭhiŋ kareyya, atha so[5] makkaṭo paṭipāṭiyā tasmiŋ tasmiŋ tāle patitvā pariyanta-tālam eva gaccheyya, tattha pi gantvā luddena tath' eva kate puna ten' eva nayena āditālaŋ āgaccheyya; so evaŋ punappunaŋ paṭipāṭiyā gacchamāno[6] ukkuṭṭhukkuṭṭhaṭṭhāne[7] yeva uṭṭhahitvā puna anukkamena ekasmiŋ tāle nipatitvā tassa vemajjhe makuḷatālapaṇṇasūciŋ daḷhaŋ gahetvā vijjhiyamāno pi na uṭṭhaheyya, evaŋ sampadam idaŋ daṭṭhabbaŋ.

Tatr' idaŋ opammasaŋsandanaŋ: yathā hi tālavane dvattiŋsa tālā, evaŋ imasmiŋ kāye dvattiŋsa koṭṭhāsā. Makkaṭo viya cittaŋ. Luddo viya yogāvacaro. Makkaṭassa dvattiŋsatālake tālavane nivāso viya yogino cittassa dvattiŋsa-koṭṭhāsake kāye ārammaṇavasena anusañcaraṇaŋ. Luddena ādimhi ṭhita-tālassa paṇṇaŋ sarena vijjhitvā ukkuṭṭhiyā katāya makkaṭassa tasmiŋ tasmiŋ tāle patitvā pariyantatālagamanaŋ viya yogino kesā ti manasikāre āraddhe paṭipāṭiyā gantvā pariyosānakoṭṭhāse eva cittassa saṇṭhānaŋ.[8] Puna paccāgamane pi es' eva nayo. Punappunaŋ paṭipāṭiyā gacchamānassa[9] makkaṭassa ukkuṭṭhukkuṭṭhaṭṭhāne[10] uṭṭhānaŋ viya punappunaŋ manasikaroto kesuci kesuci upaṭṭhitesu anupaṭṭhahante vissajjetvā upaṭṭhitesu parikammakaraṇaŋ. Anukkamena ekasmiŋ tāle nipatitvā tassa vemajjhe[11] makuḷatālapaṇṇasūciŋ daḷhaŋ gahetvā vijjhiya-

---

[1] P.S.R. idaŋ. [2] S.R. idaŋ. [3] H. *adds* manasmiŋ.
[4] Vm. *adds* manasikaroto. [5] B.P.H. kho.
[6] Vm. paripāṭiyamāno. [7] B.P.H. °ukkuṭṭhiṭṭhāne.
[8] S.R. saṇṭhahanaŋ. [9] Vm. paripāṭiyamānassa.
[10] B.H. °ṭhiṭṭhāne. [11] Vm. majjhe.

mānassa pi anuṭṭhānaŋ viya avasāne dvīsu upaṭṭhitesu yo suṭṭhutaraŋ upaṭṭhāti, tam eva punappunaŋ manasikaritvā appaṇāya uppādanaŋ.

Aparā pi upamā: yathā nāma piṇḍapātiko bhikkhu dvattiŋsa-kulaŋ gāmaŋ upanissāya vasanto paṭhamagehe eva dve bhikkhā labhitvā parato ekaŋ vissajjeyya; puna-divase tisso labhitvā parato dve vissajjeya; tatiyadivase ādimhi yeva pattapūraŋ labhitvā āsanasālaŋ gantvā paribhuñjeyya; evaŋ sampadam idaŋ daṭṭhabbaŋ. Dvattiŋsa-kula-gāmo viya hi dvattiŋsākāro. Piṇḍapātiko viya yogāvacaro. Tassa taŋ[1] gāmaŋ upanissāya vāso viya yogino dvattiŋsākāre parikammakaraṇaŋ. Paṭhamagehe dve bhikkhā labhitvā parato ekissā vissajjanaŋ[2] viya, dutiyadivase tisso labhitvā parato dvinnaŋ vissajjanaŋ viya ca manasikaroto manasikaroto anupaṭṭhahante anupaṭṭhahante[3] vissajjetvā upaṭṭhitesu upaṭṭhitesu yāva koṭṭhāsadvaye[4] parikammakaraṇaŋ. Tatiyadivase ādimhi yeva pattapūraŋ labhitvā āsanasālāyaŋ nisīditvā paribhogo viya dvīsu yo suṭṭhutaraŋ upaṭṭhahati,[5] tam eva punappunaŋ manasikaritvā appaṇāya uppādanaŋ.

Appaṇāto ti appaṇā-koṭṭhāsato, kesādisu ekekasmiŋ koṭṭhāse appaṇā hotīti veditabbā[6] ti ayam ettha adhippāyo.

Tayo ca suttantā ti Adhicittaŋ, Sītibhāvo, Bojjhangakosallan ti ime tayo suttantā* viriyasamādhi-yojanatthaŋ veditabbā ti ayam ettha adhippāyo. Tattha *Adhicittam anuyuttena bhikkhave bhikkhunā tīṇi nimittāni kālena kālaŋ manasikātabbāni: Kālena kālaŋ samādhinimittaŋ manasikātabbaŋ, kālena kālaŋ paggahanimittaŋ manasikātabbaŋ, kālena kālaŋ upekkhānimittaŋ manasikātabbaŋ. Sace bhikkhave adhicittam anuyutto bhikkhu ekantaŋ samādhinimittaŋ yeva manasikareyya, ṭhānaŋ taŋ cittaŋ kosajjāya saŋvatteyya; sace bhikkhave adhicittam anuyutto bhikkhu ekantaŋ paggahanimittaŋ yeva manasikareyya, ṭhānaŋ taŋ cittaŋ uddhaccāya saŋvatteyya. Sace bhikkhave adhicittam anuyutto bhikkhu ekantaŋ upekkhānimittaŋ yeva manasikareyya, ṭhānaŋ taŋ cittaŋ na sammā*

* *See below.*

[1] S.R. *om.* [2] B. °jaŋ. [3] Vm. *om.*
[4] *So all MSS.* [5] Vm. upaṭṭhāti. [6] B. °tabbo.

samādhiyati[1] *āsavānaŋ khayāya. Yato ca kho bhikkhave adhicittam anuyutto bhikkhu kālena kālaŋ samādhinimittaŋ, paggahanimittaŋ, upekkhānimittaŋ manasikaroti, taŋ hoti cittaŋ mudu ca kammanīyañ*[2] *ca pabhassarañ ca, na ca pabhangu, sammā samādhiyati āsavānaŋ khayāya. Seyyathāpi bhikkhave suvaṇṇakāro vā suvaṇṇakārantevāsī vā ukkaŋ bandhati, ukkaŋ bandhitvā ukkāmukhaŋ ālimpeti, ukkāmukhaŋ ālimpetvā saṇḍāsena jātarūpaŋ gahetvā ukkāmukhe pakkhipitvā kālena kālaŋ abhidhamati, kālena kālaŋ udakena paripphoseti, kālena kālaŋ ajjhupekkhati. Sace bhikkhave suvaṇṇakāro vā suvaṇṇakārantevāsī vā taŋ jātarūpaŋ ekantaŋ abhidhameyya, ṭhānaŋ taŋ jātarūpaŋ ḍayheyya.*[3] *Sace*[4] *bhikkhave suvaṇṇakāro vā suvaṇṇakārantevāsī vā taŋ jātarūpaŋ ekantaŋ udakena paripphoseyya, ṭhānaŋ taŋ jātarūpaŋ nibbāyeyya. Sace bhikkhave suvaṇṇakāro vā suvaṇṇakārantevāsī vā taŋ jātarūpaŋ ekantaŋ ajjhupekkheyya, ṭhānaŋ taŋ jātarūpaŋ na sammā paripākaŋ gaccheyya. Yato ca kho bhikkhave suvaṇṇakāro vā suvaṇṇakārantevāsī vā taŋ jātarūpaŋ kālena kālaŋ abhidhamati, kālena*[5] *kālaŋ udakena paripphoseti, kālena kālaŋ ajjhupekkhati, taŋ hoti jātarūpaŋ mudu*[6] *ca kammanīyañ*[2] *ca pabhassarañ ca, na ca pabhangu, sammā upeti kammāya. Yassā yassā ca piḷandhanavikatiyā ākankhati, yadi paṭṭikāya, yadi kuṇḍalāya, yadi gīveyyakāya,*[7] *yadi suvaṇṇamālāya, tañ c' assa atthaŋ anubhoti, evam eva kho bhikkhave adhicittam anuyuttena . . . pe . . . sammā samādhiyati āsavānaŋ khayāya. Yassa yassa ca abhiññā-sacchikaraṇīyassa dhammassa cittaŋ abhininnāmeti abhiññā-sacchikriyāya, tatra tatr' eva sakkhi bhabbataŋ pāpuṇāti sati sati āyatane** ti idaŋ suttaŋ Adhicittan ti veditabbaŋ.

Chahi bhikkhave dhammehi samannāgato bhikkhu bhabbo anuttaraŋ sītibhāvaŋ sacchikātuŋ. Katamehi chahi? Idha bhikkhave bhikkhu yasmiŋ samaye cittaŋ niggahetabbaŋ, tasmiŋ samaye cittaŋ niggaṇhāti; yasmiŋ samaye cittaŋ paggahetabbaŋ, tasmiŋ samaye cittaŋ paggaṇhāti; yasmiŋ

* *A.* i, 256 f.

[1] Vm. °hiyeyya. [2] Vm. kammaññañ. [3] P. ḍaheyya.
[4] R. *adds* pi. [5] P. *adds* kālena. [6] P. muduñ. [7] Vm. gīveyyāya.

samaye cittaŋ sampahaŋsitabbaŋ, tasmiŋ samaye cittaŋ sampahaŋseti; yasmiŋ samaye cittaŋ ajjhupekkhitabbaŋ, tasmiŋ samaye cittaŋ ajjhupekkhati; paṇītādhimuttiko ca hoti, nibbāṇābhirato. Imehi kho bhikkhave chahi dhammehi samannāgato bhikkhu bhabbo anuttaraŋ sītibhāvaŋ sacchikātun ti* idaŋ suttaŋ Sītibhāvo ti veditabbaŋ.

Bojjhangakosallaŋ pana *Evam eva kho bhikkhave yasmiŋ samaye līnaŋ cittaŋ hoti, akālo tasmiŋ samaye passaddhisambojjhangassa bhāvanāyā* ti† Saŋyutta-Mahāvagge Bojjhangasaŋyutte āgatam eva.

Iti idaŋ sattavidhaŋ uggahakosallaŋ suggahitaŋ katvā imañ ca dasavidhaŋ manasikārakosallaŋ suṭṭhu vavatthapetvā tena yoginā ubhayakosallavasena kammaṭṭhānaŋ sādhukaŋ uggahetabbaŋ. Sace pan' assa ācariyena saddhiŋ ekavihāre yeva phāsu hoti, evaŋ vitthārena akathāpetvā kammaṭṭhānam anuyuñjantena visesaŋ labhitvā uparūpari kathāpetabbaŋ. Aññattha vasitukāmena yathā-vuttena vidhinā vitthārato kathāpetvā punappunaŋ parivattetvā sabbaŋ ganṭhiṭṭhānaŋ[1] chinditvā kammaṭṭhānabhāvanāya ananurūpaŋ senāsanaŋ pahāya mahāvāsatādi-aṭṭhārasadosavajjite anurūpe vihāre viharantena khuddakapalibodhupacchedaŋ katvā yo tāva rāgacarito hoti, tena yasmā rāgo pahātabbo, tasmā paṭikūlamanasikāre parikammaŋ kātabbaŋ. Karontena pana kesesu tāva nimittaŋ gahetabbaŋ.

Kathaŋ? Ekaŋ vā dve vā kese luñcitvā hatthatale ṭhapetvā vaṇṇo tāva vavatthapetabbo. Chinnaṭṭhāne pi kese oloketuŋ vaṭṭati. Udakapatte vā yāgupatte vā oloketum pi vaṭṭati yeva. Kāḷakakāle disvā kāḷakā ti manasikātabbā; setakāle setā ti; missakakāle pana ussadavasena manasikātabbā honti. Yathā ca kesesu, evaŋ sakale pi tacapañcake disvā va nimittaŋ gahetabbaŋ, evaŋ nimittaŋ gahetvā sabbakoṭṭhāsesu vaṇṇa-saṇṭhāna-disokāsa-paricchedavasena vavatthapetvā vaṇṇa-saṇṭhāna-gandha-āsayokāsavasena pañcadhā paṭikūlato[2] vavatthapetabbā.

* *A.* iii, 435. † *S.* v, 112.

[1] B. gaṇḍiṭ°. [2] S.R. Vm. paṭikkūlatā; P. *adds* va.

Tatrāyaŋ sabbakoṭṭhāsesu anupubbakathā: kesā* tāva pakati-vaṇṇena kāḷakā addāriṭṭhakavaṇṇā; saṇṭhānato dīghavaṭṭalikā[1] tulādaṇḍa-saṇṭhānā; disato uparimadisāya jātā; okāsato ubhosu passesu kaṇṇacūḷikāhi, purato nalāṭantena, pacchato galavāṭakena paricchinnā. Sīsakaṭāhaveṭhanaŋ allacammaŋ kesānaŋ okāso. Paricchedato ti[2] kesā sīsaveṭhanacamme vīhaggamattaŋ pavisitvā patiṭṭhitena heṭṭhā attano mūlatalena,[3] upari ākāsena, tiriyaŋ aññamaññena paricchinnā. Dve kesā ekato natthī ti ayaŋ sabhāgaparicchedo. Kesā na lomā, lomā na kesā ti evaŋ avasesehi[4] ekatiŋsa-koṭṭhāsehi amissīkatā kesā nāma pāṭiyekko koṭṭhāso ti ayaŋ visabhāgaparicchedo. Idaŋ kesānaŋ vaṇṇādito vavatthāpanaŋ.

Idaŋ pana nesaŋ vaṇṇādivasena pañcadhā paṭikūlato[5] vavatthāpanaŋ: kesā ca nām' ete vaṇṇato pi paṭikūlā,[5] saṇṭhānato pi,[6] gandhato pi,[6] āsayato pi, okāsato pi paṭikūlā.[5] Manuññe pi hi yāgupatte vā bhattapatte vā kesavaṇṇaŋ kiñci disvā kesamissakam idaŋ, haratha nan ti jigucchanti; evaŋ kesā vaṇṇato paṭikūlā.[5] Rattiŋ bhuñjantā pi kesasaṇṭhānaŋ akkavākaŋ vā makacivākaŋ vā chupitvā[7] pi tath' eva jigucchanti, evaŋ saṇṭhānato paṭikūlā.[5] Telamakkhana-puppha-dhūmādi[8]-sankhāra-virahitānañ ca kesānaŋ gandho paramajegucclo hoti; tato jegucchataro aggimhi pakkhittānaŋ.

Kesā hi vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikūlā[5] pi siyuŋ, gandhena pana paṭikūlā[5] eva.[9] Yathā hi daharassa kumārassa vaccaŋ vaṇṇato haliddivaṇṇaŋ, saṇṭhānato pi haliddipiṇḍasaṇṭhānaŋ; sankāraṭṭhāne chaḍḍitañ ca uddhumātaka-kāḷasunakhasarīraŋ vaṇṇato tālapakkavaṇṇaŋ, saṇṭhānato vaṭṭetvā vissaṭṭha-mudingasaṇṭhānaŋ; dāṭhā pi 'ssa sumanamakulasa-

* *With the following anatomical disquisition cf. Vism.* 353 f., *and Khp. Comy.* 38 f.

[1] S.R. Vm. °vaṭṭa. [2] H.S.R. Vm. *om.* [3] S. mūlena.
[4] S.R. Vm. avasesa. [5] P.S.R. paṭikkū° *always.*
[6] S.R. *add* paṭikkūlā. [7] P. phusitvā; B. supitvā.
[8] S.R. Vm. °dhūpādi. [9] H.S.R. Vm. yeva.

disā ti ubhayam pi vaṇṇasaṇṭhānato siyā appaṭikkūlaŋ,[1] gandhena pana paṭikkūlam[1] eva. Evaŋ kesā pi siyuŋ vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikkūlā,[1] gandhena pana paṭikkūlā[1] evāti. Yathā pana asuciṭṭhāne gāmanissandena jātāni sūpeyyapaṇṇāni nāgarikamanussānaŋ jegucchāni honti[2] aparibhogāni, evaŋ kesā pi pubba-lohita-mutta-karīsa-pittasemhādi-nissandena jātattā atijegucchā ti idaŋ nesaŋ āsayato paṭikkūlyaŋ.[1] Ime ca kesā nāma gūtharāsimhi uṭṭhitakaṇṇikaŋ[3] viya ekatiŋsa[4]-koṭṭhāsarāsimhi jātā. Te susānasankāraṭṭhānādisu jāta-sākaŋ viya parikhādisu[5] jātakamalakuvalayādipupphaŋ viya ca asuciṭṭhāne jātattā paramajegucchā ti idaŋ nesaŋ okāsato paṭikkūlyaŋ.[6]

Yathā ca kesānaŋ, evaŋ sabbakoṭṭhāsānaŋ vaṇṇasaṇṭhānagandhāsayokāsavasena pañcadhā paṭikkūlatā[7] vavatthapetabbā. Vaṇṇasaṇṭhānadisokāsaparicchedavasena pana sabbesu pi visuŋ visuŋ vavatthapetabbā. Tattha lomā tāva pakati-vaṇṇato na kesā viya asambhinnakāḷakā, kāḷapingalā pana honti; saṇṭhānato[8] onataggatālamūlasaṇṭhānā[9]; disato dvīsu disāsu jātā; okāsato ṭhapetvā kesānaŋ patiṭṭhitokāsañ ca hatthapādatalāni ca yebhuyyena avasesasarīravеṭhanacamme jātā. Paricchedato sarīraveṭhanacamme likkhāmattaŋ[10] pavisitvā patiṭṭhitena heṭṭhā attano mūlatalena, upari ākāsena, tiriyaŋ aññamaññena paricchinnā. Dve lomā ekato natthi; ayaŋ nesaŋ[11] sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva.

Nakhā ti vīsatiyā nakhapaṭṭānaŋ[12] nāmaŋ. Te sabbe pi vaṇṇato setā, saṇṭhānato macchasakalikasaṇṭhānā, disato pādanakhā heṭṭhimadisāya jātā[13]; hatthanakhā uparimadisāyāti[14] dvīsu disāsu jātā. Okāsato angulīnaŋ aggapiṭṭhesu patiṭṭhitā. Paricchedato dvīsu disāsu angulikoṭimaŋsehi, anto angulipiṭṭhimaŋsena, bahi ceva agge ca ākāsena, tiriyaŋ aññamaññena paricchinnā. Dve nakhā ekato natthi.

---

1 B.H. paṭikū° *always*. 2 S. *om.* 3 S.R. °ṇikā.
4 B. ekattiŋsa°. 5 B.H. parikkhā°. 6 P.S.R. paṭikkūlaŋ.
7 P. *adds* va. 8 P. saṇṭā°. 9 S. Vm. onataggā°.
10 Vm. likhā°. 11 P. tesaŋ. 12 S.R. °pattānaŋ.
13 Vm. *om.* 14 P. uparidisā°.

Ayaŋ nesaŋ sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva.

Dantā ti paripuṇṇadantassa dvattiŋsa dantaṭṭhikāni. Te pi vaṇṇato setā, saṇṭhānato anekasaṇṭhānā. Tesaŋ hi heṭṭhimāya tāva dantapāḷiyā majjhe cāttāro dantā mattikāpiṇḍe[1] paṭipāṭiyā ṭhapita-alābubījasaṇṭhānā. Tesaŋ ubhosu passesu ekeko ekamūlako ekakoṭiko mallikāmakula-saṇṭhāno. Tato ekeko dvi-mūlako dvi-koṭiko yānaka-upatthambhanikasaṇṭhāno.[2] Tato dve dve ti-mūlā ti-koṭikā. Tato dve dve catumūlā catukoṭikā ti. Uparimapāḷiyā pi es' eva nayo. Disato uparimadisāya jātā. Okāsato dvīsu hanukaṭṭhikesu patiṭṭhitā. Paricchedato heṭṭhā hanukaṭṭhike patiṭṭhitena attano mūlatalena, upari ākāsena, tiriyaŋ aññamaññena paricchinnā. Dve dantā ekato natthi. Ayaŋ nesaŋ sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva.

Taco ti sakalasarīraŋ veṭhetvā ṭhitacammaŋ. Tassa upari kāḷasāmapītādi-vaṇṇā.

Chavi nāma yā[3] sakalasarīrato pi sankaḍḍhiyamānā badaraṭṭhimattā hoti. Taco pana vaṇṇato seto yeva. So c' assa setabhāvo aggijālābhighāta-paharaṇappahārādīhi viddhaŋsitāya chaviyā pākaṭo hoti. Saṇṭhānato sarīrasaṇṭhāno va hoti. Ayam ettha sankhepo. Vitthārato pana pādangulittaco kosakārakakosasaṇṭhāno. Piṭṭhipādattaco puṭabaddha[4]-upāhanasaṇṭhāno. Janghattaco bhattapuṭakatālapaṇṇasaṇṭhāno. Ūruttaco taṇḍulabharita-dīghatthavikasaṇṭhāno. Ānisadattaco udakapūrita-paṭaparissāvanasaṇṭhāno. Piṭṭhittaco phalakonaddha-cammasaṇṭhāno. Kucchittaco vīṇādoṇikonaddha-cammasaṇṭhāno. Urattaco yebhuyyena caturassasaṇṭhāno. Ubhayabāhuttaco tūṇīronaddhacammasaṇṭhāno. Piṭṭhihatthattaco khurakosakasaṇṭhāno, phalakatthavikasaṇṭhāno[5] vā. Hatthangulittaco kuñcikā[6]-kosakasaṇṭhāno. Gīvattaco galakañcukasaṇṭhāno. Mukhattaco chiddāvacchiddo[7] kīṭakulāvakasaṇṭhāno. Sīsattaco pattatthavikasaṇṭhāno ti.

Tacapariggaṇhakena ca yogāvacarena uttaroṭṭhato paṭ-

---

[1] P. mattika°. [2] Vm. °thambhinīsaṇ°. [3] B.P.H. nām' esā.
[4] B.H.P. °bandha. [5] H. Vm. phaṇattha°.
[6] P. kuñjikā°. [7] Vm. °chidda.

ṭhāya uparimukhaŋ ñāṇaŋ pesetvā paṭhamaŋ tāva mukhaŋ pariyonandhitvā ṭhitacammaŋ vavatthapetabbaŋ. Tato nalāṭaṭṭhicammaŋ. Tato thavikāya pakkhittapattassa ca[1] thavikāya[2] antarena hattham iva sīsaṭṭhikassa ca sīsacammassa ca antarena ñāṇaŋ pesetvā aṭṭhikena saddhiŋ cammassa ekābaddhabhāvaŋ viyojentena sīsacammaŋ vavatthapetabbaŋ. Tato khandhacammaŋ. Tato anulomena paṭilomena ca dakkhiṇahatthacammaŋ. Atha ten' eva nayena vāmahatthacammaŋ. Tato piṭṭhicammaŋ. Taŋ[3] taŋ[3] vavatthapetvā anulomena ca paṭilomena ca dakkhiṇapādacammaŋ. Atha ten' eva nayena vāmapādacammaŋ. Tato anukkamen' eva vatthi-udara-hadaya-gīva-cammāni[4] vavatthapetabbāni. Atha gīvācammānantaraŋ heṭṭhimahanucammaŋ vavatthapetvā adharoṭṭhapariyosānaŋ pāpetvā niṭṭhapetabbaŋ.[5] Evaŋ oḷārikoḷārikaŋ pariggaṇhantassa sukhumam pi pākaṭaŋ hoti. Disato dvīsu disāsu jāto. Okāsato sakalasarīraŋ pariyonandhitvā ṭhito. Paricchedato heṭṭhā patiṭṭhitatalena, upari ākāsena paricchinno. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva.

Maŋsan ti nava-maŋsapesisatāni. Taŋ sabbam pi vaṇṇato rattaŋ kiŋsukapupphasadisaŋ. Santhānato janghapiṇḍikamaŋsaŋ tālapaṇṇapuṭabhattasaṇṭhānaŋ.[6] Ūrumaŋsaŋ nisadapotakasaṇṭhānaŋ. Ānisadamaŋsaŋ uddhanakoṭisaṇṭhānaŋ. Piṭṭhimaŋsaŋ tālaguḷapaṭalasaṇṭhānaŋ. Phāsukadvayamaŋsaŋ koṭṭhalikāya[7] kucchiyaŋ tanumattikālepana[8]-saṇṭhānaŋ. Thanamaŋsaŋ vaṭṭetvā[9] avakkhittamattikāpiṇḍasaṇṭhānaŋ. Bāhudvayamaŋsaŋ diguṇaŋ katvā ṭhapita-niccamma-mahāmūsikasaṇṭhānaŋ. Evaŋ oḷārikoḷārikaŋ maŋsaŋ pariggaṇhantassa sukhumam pi pākaṭaŋ hoti. Disato dvīsu disāsu[10] jātaŋ. Okāsato dasādhikāni tīṇi aṭṭhisatāni anulimpetvā[11] ṭhitaŋ. Paricchedato heṭṭhā aṭṭhisanghāṭe[12] patiṭṭhitatalena, upari tacena, tiriyaŋ aññamañ-

---

[1] S.R. *om.* [2] H.S.R. Vm. *add* ca. [3] S.R. Vm. *om.*; H. *once.*
[4] H. Vm. °gīvā°. [5] H. niṭṭhā°. [6] Vm. tālapatta°.
[7] R. Vm. pottha°. [8] Vm. °lepa. [9] Vm. ṭhatvā.
[10] P. disā. [11] B.H. °pitvā. [12] P.H. °ghāte.

ñena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Nahārū[1] ti nava-nhārusatāni.[1] Vaṇṇato[2] sabbe pi nahārū[1] setā, saṇṭhānato nānāsaṇṭhānā. Etesu hi gīvāya uparibhāgato paṭṭhāya[3] pañca mahānahārū sarīraŋ vinaddhamānā[4] hadayassa[5] purimapassena otiṇṇā, pañca pacchimapassena, pañca dakkhiṇapassena, pañca vāmapassena, pañca[6] dakkhiṇahatthaŋ vinaddhamānā pi hatthassa purimapassena, pañca pacchimapassena.[7] Tathā vāmahatthaŋ vinaddhamānā pi. Dakkhiṇapādaŋ vinaddhamānā pi pādassa purimapassena pañca, pacchimapassena pañca. Tathā vāmapādaŋ vinaddhamānā pīti evaŋ sarīradhāraṇā[8] nāma saṭṭhimahānahārū kāyaŋ vinaddhamānā otiṇṇā. Ye kaṇḍarā ti pi vuccanti. Te sabbe pi kandalamakulasaṇṭhānā.[9] Aññe pana taŋ taŋ padesaŋ ajjhottharitvā ṭhitā.[10] Tato sukhumatarā suttarajjuka-saṇṭhānā. Aññe tato sukhumatarā pūtilatā-saṇṭhānā. Aññe tato sukhumatarā mahāvīṇātanti-saṇṭhānā. Aññe thūlasuttakasaṇṭhānā. Hatthapādapiṭṭhiyaŋ[11] nahārū sakuṇapāda-saṇṭhānā. Sīsanahārū[12] dārakānaŋ sīsajālakasaṇṭhānā. Piṭṭhinahārū[13] ātape pasārita-allajālasaṇṭhānā. Avasesā taŋ-taŋ-angapaccangānugatā nhārū sarīre paṭimukka-jālakañcuka-saṇṭhānā. Disato dvīsu disāsu jātā. Okāsato sakalasarīre aṭṭhīni ābandhitvā[14] ṭhitā. Paricchedato heṭṭhā tiṇṇaŋ aṭṭhisatānaŋ upari patiṭṭhitatalehi, upari maŋsacammāni āhacca ṭhitapadesehi, tiriyaŋ aññamaññena paricchinnā. Ayaŋ nesaŋ sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva.

Aṭṭhī ti ṭhapetvā dvattiŋsa dantaṭṭhīni avasesāni catusaṭṭhi hatthaṭṭhīni, catusaṭṭhi pādaṭṭhīni, catusaṭṭhi maŋsanissitāni mudu-aṭṭhīni, dve paṇhikaṭṭhīni, ekekasmiŋ pāde dve[15] gopphakaṭṭhīni, dve janghaṭṭhīni, dve jaṇṇukaṭṭhīni,[16]

---

[1] B.H. nhā° *always*. [2] P. *adds* pi. [3] P. *om.*
[4] Vm. vinandha° *always*. [5] H. Vm. *om.*
[6] H. *om.* [7] H. *adds* pañca. [8] S.R. Vm. °dhārakā.
[9] B.P.H. kaṇḍala°. [10] H. *adds* aññe. [11] Vm. °ṭhīsu.
[12] Vm. sīse°. [13] Vm. piṭṭhiyaŋ°; H. piṭṭhiyā°.
[14] S.R. ban°. [15] H. Vm. dve dve. [16] R. Vm. ekaŋ jaṇṇukaṭṭhi.

dve ūruṭṭhīni,[1] dve kaṭiṭṭhīni, aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭakaṭṭhīni, catuvīsati phāsukaṭṭhīni, cuddasa uraṭṭhīni,[2] ekaŋ hadayaṭṭhi, dve akkhakaṭṭhīni, dve koṭṭhaṭṭhīni,[3] dve bāhaṭṭhīni,[4] dve dve aggabāhaṭṭhīni,[4] satta gīvaṭṭhīni, dve hanukaṭṭhīni, ekaŋ nāsikaṭṭhi, dve akkhiṭṭhīni, dve kaṇṇaṭṭhīni, ekaŋ nalāṭaṭṭhi, ekaŋ muddhaṭṭhi, nava sīsakapālaṭṭhīnīti[5] evaŋ timattāni aṭṭhisatāni. Tāni sabbāni pi vaṇṇato setāni, saṇṭhānato nānāsaṇṭhānāni. Tattha hi aggapādanguliṭṭhīni katakabījasaṇṭhānāni. Tadanantarāni majjhapabbaṭṭhīni panasaṭṭhisaṇṭhānāni. Mūlapabbaṭṭhīni paṇavasaṇṭhānāni. Piṭṭhipādaṭṭhīni koṭṭitakandalakandarāsisaṇṭhānani.[6] Paṇhikaṭṭhi ekaṭṭhitālaphalabījasaṇṭhānaŋ. Gopphakaṭṭhīni baddhakīḷāgoḷakasaṇṭhānāni.[7] Janghaṭṭhīnaŋ[8] gopphakaṭṭhīsu patiṭṭhitaṭṭhānaŋ apanītataca - sindikaḷīrasaṇṭhānaŋ.[9] Khuddakajanghaṭṭhikaŋ dhanukadaṇḍasaṇṭhānaŋ. Mahantaŋ milātasappapiṭṭhisaṇṭhānaŋ. Jaṇṇukaṭṭhi ekato parikkhīṇa-pheṇakasaṇṭhānaŋ. Tattha janghaṭṭhikassa[10] patiṭṭhitaṭṭhānaŋ atikhiṇagga[11]-gosingasaṇṭhānaŋ. Ūruṭṭhi[12]-duttacchita-vāsipharasudaṇḍakasaṇṭhānaŋ.[13] *Tassa kaṭiṭṭhimhi patiṭṭhitaṭṭhānaŋ kīlāgoḷakasaṇṭhānaŋ. Tena katiṭṭhino patiṭṭhitaṭṭhānaŋ aggacchinna - mahāpunnāgaphalasaṇṭhānaŋ. Kaṭi - aṭṭhīni[14] dve pi ekābaddhāni[15] hutvā kumbhakāraka-uddhanasaṇṭhānāni. Pāṭiyekkaŋ kammārakūṭayottasaṇṭhānāni.[16] Koṭiyaŋ ṭhita[17]-ānisadaṭṭhi adhomukhaŋ katvā gahitasappaphaṇasaṇṭhānaŋ[18] sattaṭṭhānesu[19] chiddāvacchiddaŋ. Piṭṭhikaṇ-

— imesaŋ dvinnaŋ lakkhaṇānaŋ antare dissamānā pāṭhā 1902-me vasse Marammaraṭṭhe Pyī-Gyī-Mandine yante muddāpita-potthake ceva Lankāyaŋ 1910-me vasse muddita-paṭhama-bhāge ca na dissanti.

[1] Vm. R. *om.* ekaŋ ūruṭṭhi; P. °ūraṭ°.
[2] P. udaraṭṭhīni. [3] B.H. koṭṭaṭ°. [4] B.H.P. °bāhuṭ°.
[5] Vm. sīsakapālānīti. [6] B.P. °kaṇḍalakaṇḍararāsi°.
[7] B.H.P. bandha°. [8] B. °ṭhīni na.
[9] B. °tacaŋ bhinditvā kaḷīra°.
[10] B.H. °aṭṭhi tassa. [11] S.R. atikhīṇagga; Vm. atitikhiṇagga.
[12] P. ūraṭṭhīni. [13] P.B. °nāni. [14] Vm. H. Kaṭiṭṭhīni.
[15] R. °bandhāni. [16] Vm. °yottaka°. [17] Vm. H. ṭhitaŋ.
[18] R. *om.* saṇṭhānaŋ. [19] Vm. sattasu ṭhānesu; H. sattaṭṭhaṭṭhā°.

ṭakaṭṭhīni abbhantarato uparūpariṭhapita-sīsakapaṭṭaveṭhakasaṇṭhānani,[1]† bāhirato vaṭṭanāvaḷisaṇṭhānāni, tesaŋ antarantarā kakacadanta-sadisā dve tayo kaṇṭakā honti. Catuvīsatiyā phāsukaṭṭhīsu[2] aparipuṇṇāni aparipuṇṇa-asitasaṇṭhānāni,[3] paripuṇṇāni paripuṇṇāsitasaṇṭhānāni[3]; sabbāni pi odātakukkuṭassa pasāritapakkhasaṇṭhānāni. Cuddasa uraṭṭhīni jiṇṇa-sandamānikapañjarasaṇṭhānāni.[4] Hadayaṭṭhi dabbiphala-saṇṭhānaŋ. Akkhakaṭṭhīni khuddaka-lohavāsidaṇḍasaṇṭhānāni.[5] Koṭṭaṭṭhīni[6] ekato parikkhīṇa-sīhaḷakuddālasaṇṭhānāni. Bāhuṭṭhīni ādāsadaṇḍakasaṇṭhānāni. Aggabāhuṭṭhīni yamakatālakaṇḍa[7]-saṇṭhānāni. Maṇibandhaṭṭhīni ekato alliyāpetvā ṭhapita-sīsaka-paṭṭaveṭhasaṇṭhānāni.[8]* Piṭṭhihatthaṭṭhīni koṭṭita-kandalakandarāsisaṇṭhānāni.[9] Hatthangulīsu mūlapabbaṭṭhīni paṇavasaṇṭhānāni. Majjhapabbaṭṭhīni aparipuṇṇa-panasaṭṭhisaṇṭhānāni. Aggapabbaṭṭhīni katakabījasaṇṭhānāni. Satta gīvaṭṭhīni daṇḍena vijjhitvā paṭipāṭiyā ṭhapita-vaŋsakaḷīracakkalikasaṇṭhānāni.[10] Heṭṭhimahanukaṭṭhi kammārānaŋ ayokūṭayottakasaṇṭhānaŋ; uparimaŋ avalekhanasatthakasaṇṭhānaŋ. Akkhikūpanāsakūpaṭṭhīni apanītamiñjataruṇatālaṭṭhi-saṇṭhānāni. Nalāṭaṭṭhi adhomukhaṭhapitasankhathālakakapālasaṇṭhānaŋ.[11] Kaṇṇacūḷikaṭṭhīni nahāpitakhurakosakasaṇṭhānāni. Nalāṭakaṇṇacūḷikānaŋ upari paṭṭabandhaṇokāse[12] aṭṭhi sankuṭita-ghaṭapuṇṇa[13]-paṭalakhaṇḍasaṇṭhānaŋ. Muddhaṭṭhi[14] mukhacchinna-vankanāḷikerasaṇṭhānaŋ.[15] Sīsaṭṭhīni sibbetvā ṭhapita-jajjara-lābukaṭāhasaṇṭhānāni.

Disato dvīsu disāsu jātāni. Okāsato avisesena sakalasa-

† Mt. Veṭhetvā ṭhapita-sīsamaya-paṭṭakaŋ.
* *See* p. 237.

1 R. °sikaṭṭha°; S. °sivaṭṭa; H. sīsaveṭhaka°; S.R. °veṭhana°.
2 H. pāsu°.
3 H. °asisaŋ°.
4 S.R. °pañjaradaṇḍa°.
5 S.R. *om. from* Hadayaṭṭhi.
6 S. Vm. Koṭṭhaṭ°.
7 S.R. yamakatāḷadaṇḍa *om.*; B. °thālaka.
8 S.R. °veṭhaka°.
9 B.P.H. °kaṇḍalakaṇḍararāsi°.
10 S.R. °cakkalisaŋ°.
11 S.R. °thālakapāla°; H. °sankhatthā°
12 S.R. °bandhokāse.
13 B.S.R. °ghaṭa°; P. °ghaṭi°.
14 S.R. °dhanaṭṭhi.
15 S.R. °na-mahānāḷikera°.

rīre ṭhitāni. Visesena pan' ettha sīsaṭṭhīni gīvaṭṭhīsu patiṭṭhitāni. Gīvaṭṭhīni piṭṭhikaṇṭakaṭṭhīsu. Piṭṭhikaṇṭakaṭṭhīni kaṭiṭṭhīsu. Kaṭiṭṭhīni ūruṭṭhīsu. Ūruṭṭhīni[1] jaṇṇukaṭṭhīsu. Jaṇṇukaṭṭhīni janghaṭṭhīsu. Janghaṭṭhīni gopphakaṭṭhīsu. Gopphakaṭṭhīni piṭṭhipādaṭṭhīsu patiṭṭhitāni. Paricchedato anto aṭṭhimiñjena, upari[2] maŋsena, agge mūle ca aññamaññena paricchinnāni. Ayaŋ nesaŋ sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Aṭṭhimiñjan ti tesaŋ tesaŋ aṭṭhīnaŋ abbhantaragataŋ miñjaŋ. Taŋ vaṇṇato setaŋ, saṇṭhānato mahanta-mahantānaŋ aṭṭhīnaŋ abbhantaragataŋ veḷunāḷiyaŋ pakkhitta-sedita-mahāvettaggasaṇṭhānaŋ. Khuddānukhuddakānaŋ abbhantaragataŋ veḷuyaṭṭhipabbesu pakkhitta-sedita-tanu-vettagga saṇṭhānaŋ. Disato dvīsu disāsu jātaŋ. Okāsato aṭṭhīnaŋ abbhantare patiṭṭhitaŋ. Paricchedato aṭṭhīnaŋ abbhantaratalehi paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Vakkan ti ekabandhanā dve maŋsapiṇḍā. Taŋ vaṇṇato mandarattaŋ[3] pāḷibhaddaka-aṭṭhi-vaṇṇaŋ. Saṇṭhānato dārakānaŋ yamakakīḷāgoḷakasaṇṭhānaŋ, ekavaṇṭapaṭibaddha[4]-ambaphaladvayasaṇṭhānaŋ vā. Disato uparimāya disāya jātaŋ. Okāsato galavāṭakā nikkhantena ekamūlena thokaŋ gantvā dvedhā bhinnena thūlanahārunā vinibaddhaŋ[5] hutvā hadayamaŋsaŋ parikkhipitvā ṭhitaŋ. Paricchedato vakkaŋ vakkabhāgena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Hadayan ti hadayamaŋsaŋ. Taŋ vaṇṇato rattaŋ[6] padumapattapiṭṭhivaṇṇaŋ, saṇṭhānato bāhirapattāni apanetvā adhomukhaṭṭhapita-padumamakulasaṇṭhānaŋ, bahi maṭṭhaŋ,[7] anto kosāṭakīphalassa[8] abbhantarasadisaŋ. Paññavantānaŋ thokaŋ vikasitaŋ, mandapaññānaŋ makulam[9] eva. Anto c' assa punnāgaṭṭhi-patiṭṭhānamatto āvāṭako hoti, yattha aḍḍhapasatamattaŋ lohitaŋ saṇṭhāti; yaŋ nissāya manodhātu[10] manoviññāṇadhātu ca vattanti. Taŋ pan' etaŋ rāga-

---

1 P. Ūraṭṭhīni. 2 Vm. uparito. 3 S.R. *om.* manda.
4 S.R. Vm. °vaṇṭūpanibaddha. 5 B.H.P. °bandhaŋ.
6 Vm. ratta. 7 Vm. maṭṭaŋ. 8 P.S.R. kosātakī°.
9 S.R. Vm. mukulitam. 10 H. Vm. *add* ca.

caritassa rattaŋ hoti. Dosacaritassa kāḷakaŋ. Mohacaritassa maŋsadhovanudakasadisaŋ. Vitakkacaritassa kulatthayūsavaṇṇaŋ. Saddhācaritassa kaṇikārapupphavaṇṇaŋ. Paññācaritassa acchaŋ vippasannaŋ[1] anāvilaŋ paṇḍaraŋ parisuddhaŋ niddhotajātimaṇi viya jutimantaŋ khāyati. Disato uparimāya disāya jātaŋ. Okāsato sarīrabbhantare dvinnaŋ thanānaŋ majjhe patiṭṭhitaŋ. Paricchedato[2] hadayabhāgena paricchinnaŋ, ayam assā sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Yakanan ti yamakamaŋsapaṭalaŋ. Taŋ vaṇṇato rattapaṇḍukadhātukaŋ,[3] nātirattaŋ[4] kumudassa pattapiṭṭhivaṇṇaŋ, saṇṭhānato mūle ekaŋ agge yamakaŋ koviḷārapattasaṇṭhānaŋ. Tañ ca dandhānaŋ ekam eva hoti mahantaŋ. Paññavantānaŋ dve vā tīṇi vā khuddakāni. Disato uparimāya disāya jātaŋ. Okāsato dvinnaŋ thanānaŋ abbhantare dakkhiṇapassaŋ nissāya ṭhitaŋ. Paricchedato yakanaŋ yakanabhāgena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Kilomakan ti paṭicchannāpaṭicchannabhedato duvidhaŋ pariyonahanamaŋsaŋ.[5] Taŋ duvidham pi vaṇṇato setaŋ dukūlapilotikavaṇṇaŋ. Saṇṭhānato attano okāsasaṇṭhānaŋ. Disato paṭicchannakilomakaŋ uparimāya disāya jātaŋ.[6] Itaraŋ dvīsu disāsu jātaŋ. Okāsato paṭicchannakilomakaŋ hadayañ ca vakkañ ca paṭicchādetvā ṭhitaŋ.[6] Appaṭicchannakilomakaŋ sakalasarīre cammassa heṭṭhato maŋsaŋ pariyonandhitvā ṭhitaŋ. Paricchedato heṭṭhā maŋsena, upari cammena, tiriyaŋ kilomakabhāgena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.[7]

Pihakan ti udarajivhāmaŋsaŋ. Taŋ vaṇṇato nīlaŋ, niggunḍikapupphavaṇṇaŋ. Saṇṭhānato sattangulappamāṇaŋ abandhanaŋ kāḷavacchakajivhā-saṇṭhānaŋ. Disato uparimāya disāya jātaŋ. Okāsato hadayassa vāmapasse udarapaṭalassa matthakapassaŋ nissāya ṭhitaŋ, yasmiŋ paharaṇappahārena bahi nikkhante sattānaŋ jīvitakkhayo hoti.

---

[1] R. Vm. °nam. [2] Vm. *adds* hadayaŋ.
[3] H. Vm. rattaŋ°. [4] S. Vm. nātiratta.
[5] S.R. pariyosānahadayamaŋsaŋ. [6] Vm. *om.* [7] Vm. yeva.

Paricchedato pihakabhāgena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Papphāsan ti dvattiŋsa-maŋsakhaṇḍappabhedaŋ[1] papphāsamaŋsaŋ. Taŋ vaṇṇato rattaŋ nātipakka-udumbaraphalavaṇṇaŋ. Saṇṭhānato visamacchinnabahalapūvakhaṇḍasaṇṭhānaŋ. Abbhantare asitapītānaŋ abhāve uggatena kammajatejusmānā abbhāhatattā sankhāditapalālapiṇḍam iva nirasaŋ nirojaŋ. Disato uparimāya disāya jātaŋ. Okāsato sarīrabbhantare dvinnaŋ thanānam antare hadayañ ca yakanañ ca paṭicchādetvā olambantaŋ ṭhitaŋ. Paricchedato papphāsabhāgena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Antan ti purisassa dvattiŋsa-hatthā, itthiyā aṭṭhavīsatihatthā ekavīsatiyā ṭhānesu obhaggā antavaṭṭi. Tad etaŋ vaṇṇato setaŋ sakkharasudhāvaṇṇaŋ. Saṇṭhānato lohitadoṇiyaŋ ābhujitvā ṭhapita-sīsacchinna-sappasaṇṭhānaŋ. Disato dvīsu disāsu jātaŋ. Okāsato upari galavāṭake heṭṭhā ca karīsamagge vinibaddhattā[2] galavāṭakakarīsamaggapariyante sarīrabbhantare ṭhitaŋ. Paricchedato antabhāgena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Antaguṇan ti antabhogaṭṭhānesu bandhanaŋ. Taŋ vaṇṇato setaŋ dakasītalikamūlavaṇṇaŋ. Saṇṭhānato dakasītalikamūlasaṇṭhānam eva. Disato dvīsu disāsu jātaŋ. Okāsato kuddālapharasu[3]-kammādīni karontānaŋ, yantākaḍḍhanakāle yantasuttam iva yantaphalakāni, antabhoge ekato agalante[4] ābandhitvā pādapuñchanarajjumaṇḍalakassa antarā taŋ sibbetvā ṭhitarajjukā viya ekavīsatiyā ṭhānesu[5] antabhogānaŋ antarā ṭhitaŋ. Paricchedato antaguṇabhāgena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Udariyan ti udare bhavaŋ asita-pīta-khāyita-sāyitaŋ. Taŋ vaṇṇato ajjhohaṭāhāravaṇṇaŋ. Saṇṭhānato parissāvane sithilabaddhataṇḍulasaṇṭhānaŋ.[6] Disato uparimāya disāya jātaŋ. Okāsato udare ṭhitaŋ. Udaraŋ nāma ubhato nip-

---

[1] B.H. °khandhap°. [2] B.H.P. °bandhattā. [3] B. kudāla°.
[4] B.H.P. aggaḷantena. [5] H.S.R. Vm. *om.* [6] B.H.P. °bandha°.

pīḷiyamānassa allasāṭakassa majjhe sañjātaphoṭakasadisaŋ antapaṭalaŋ; bahi maṭṭhaŋ, anto maŋsakasambukapaliveṭhana-kiliṭṭhapāvārakapupphakasadisaŋ. Kudhitapanasatacassa[1] abbhantarasadisan ti pi vattuŋ vaṭṭati. Yattha takkoṭakā, gaṇḍuppādakā, tālahīrakā, sūcimukhakā, paṭatantusuttakā[2] icc' evamādi-dvattiŋsa-kulappabhedā kimayo ākulavyākulā saṇḍasaṇḍacārino hutvā nivasanti. Ye pānabhojanādimhi avijjamāne ullanghitvā[3] viravantā hadayamaŋsaŋ abhihananti, pānabhojanādi[4]-ajjhoharaṇavelāya ca uddhaŋ-mukhā hutvā paṭhamajjhohaṭe dve tayo ālope turitaturitā vilumpanti,[5] yaŋ tesaŋ kimīnaŋ sūtigharaŋ, vaccakuṭi, gilānasālā, susānañ ca hoti. Yattha seyyathāpi nāma caṇḍālagāmadvāre candanikāya nidāghasamaye thūlaphusitadeve[6] vassante udakena vuyhamānaŋ mutta-karīsa-camma-aṭṭhi-nahārukhaṇḍa-kheḷa-singhāṇikā[7]-lohitappabhuti-nānākuṇapajātaŋ nipatitvā kaddamodakāluḷitaŋ dvīhatīhaccayena sañjātakimikulaŋ suriyātapavegasantāpakudhitaŋ[8] upari pheṇabubbuḷake[9] muñcantaŋ abhinīlavaṇṇaŋ paramaduggandhajegucchaŋ neva upagantuŋ na daṭṭhuŋ araharūpataŋ āpajjitvā tiṭṭhati, pageva ghāyituŋ vā sāyituŋ vā; evam eva nānappakārapānabhojanādi dantamusalasañcuṇṇitaŋ jivhāhatthaparivattitaŋ[10] kheḷalālā-palibuddhaŋ tankhaṇavigatavaṇṇagandharasādi-sampadaŋ tantavāya-khali-suvānavamathusadisaŋ nipatitvā pitta-semha-vātapaliveṭhitaŋ hutvā udaraggisantāpavegakudhitaŋ kimikulākulaŋ uparūpari pheṇabubbuḷakāni[9] muñcantaŋ paramakasambuduggandhajegucchabhāvaŋ āpajjitvā tiṭṭhati. Yaŋ sutvā pi pānabhojanādisu amanuññatā saṇṭhāti, pageva pana[11] cakkhunā avaloketvā. Yattha ca patitaŋ pānabhojanādi pañcadhā vibhāgaŋ[12] gacchati, ekaŋ bhāgaŋ pāṇakā khādanti, ekaŋ bhāgaŋ udaraggi jhāpeti, eko bhāgo muttaŋ hoti, eko karīsaŋ, eko[13] rasabhāvaŋ āpajjitvā soṇitamaŋsādīni upabrūhayati. Paricchedato uda-

---

[1] S. Kuthita° *always*. [2] B.H.S.R. °tanta°. [3] B.H. °linghitvā.
[4] S. °nāni. [5] B.H. viluppanti. [6] S.R. °take deve.
[7] B.P. °nika. [8] S.R.P. °kuthitaŋ. [9] B.H. °pupphula° *always*.
[10] B.H.P. °tita. [11] B.P. paññā.
[12] Vm. vivekaŋ. [13] Vm. *adds* bhāgo.

rapaṭalena ceva udariyabhāgena ca paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Karīsan ti vaccaŋ. Taŋ vaṇṇato yebhuyyena ajjhohaṭāhāravaṇṇam eva hoti. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānaŋ. Disato heṭṭhimāya disāya jātaŋ. Okāsato pakkāsaye ṭhitaŋ. Pakkāsayo nāma heṭṭhā nābhi-piṭṭhikaṇṭakamūlānam antare antāvasāne ubbedhena aṭṭhangulamatto veḷunāḷikasadiso. Yattha seyyathāpi nāma uparūpari[1] bhūmibhāge patitaŋ vassodakaŋ ogaḷitvā heṭṭhā bhūmibhāgaŋ pūretvā tiṭṭhati, evam eva yaŋ kiñci āmāsaye patitaŋ pānabhojanādikaŋ udaragginā pheṇuddehakaŋ pakkaŋ pakkaŋ[2] nisadāya pisitam iva saṇhabhāvaŋ āpajjitvā antabilena ogaḷitvā ogaḷitvā[3] madditvā veḷupabbe pakkhipamānapaṇḍumattikā viya sannicitaŋ hutvā tiṭṭhati. Paricchedato pakkāsayapaṭalena ceva karīsabhāgena ca paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Matthalungan ti sīsakaṭāhabbhantare ṭhita-miñjarāsi. Taŋ vaṇṇato setaŋ ahicchattakapiṇḍikavaṇṇaŋ. Dadhibhāvaŋ asampatta[4]-duṭṭhakhīravaṇṇan ti pi vattuŋ vaṭṭati. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānaŋ. Disato uparimāya disāya jātaŋ. Okāsato sīsakaṭāhabbhantare cattāro sibbanimagge nissāya samodhānetvā ṭhapitā cattāro piṭṭhapiṇḍā viya samohitaŋ tiṭṭhati. Paricchedato sīsakaṭāhassa abbhantaratalehi c' eva matthalungabhāgena ca paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Pittan ti dve pittāni baddhapittañ ca abaddhapittañ ca. Tattha baddhapittaŋ vaṇṇato bahala-madhukatelavaṇṇaŋ. Abaddhapittaŋ milāta-ākulitapupphavaṇṇaŋ.[5] Taŋ saṇṭhānato ubhayam pi okāsasaṇṭhānaŋ. Disato baddhapittaŋ uparimāya disāya jātaŋ. Itaraŋ dvīsu disāsu jātaŋ. Okāsato abaddhapittaŋ ṭhapetvā kesa-loma-danta-nakhānaŋ maŋsavinimuttaṭṭhānañ c' eva thaddhasukkhacammañ ca udakam iva telabindu[6] avasesasarīraŋ vyāpetvā ṭhitaŋ. Yamhi kupite akkhīni pītakāni honti, bhamanti, gattaŋ kampati, kaṇḍūyati.[7] Baddhapittaŋ hadayapapphāsānam antare ya-

[1] Vm. upari. [2] S.R. Vm. *om.* [3] Vm. *om.*
[4] B.H.P. °pattaŋ. [5] Vm. °ākulīpup°.
[6] B.P.H. °binduŋ. [7] B.P. kaṇḍāyati.

kanamaŋsaŋ nissāya patiṭṭhite mahākosātakīkosakasadise[1] pittakosake ṭhitaŋ. Yamhi kupite sattā ummattakā honti, vipallatthacittā,[2] hirottappaŋ chaḍḍetvā akattabbaŋ karonti, abhāsitabbaŋ bhāsanti, acintetabbaŋ cintenti. Paricchedato pittabhāgena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Semhan ti sarīrabbhantare ekapattapūrappamāṇaŋ[3] semhaŋ. Taŋ vaṇṇato setaŋ nāgabalāpaṇṇarasavaṇṇaŋ.[4] Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānaŋ. Disato uparimāya disāya jātaŋ. Okāsato udarapaṭale ṭhitaŋ. Yaŋ pānabhojanādīni[5] ajjhoharaṇakāle seyyathāpi nāma udake sevālapaṇakaŋ kaṭṭhe vā kaṭhale[6] vā patante chijjitvā dvidhā hutvā puna ajjhottharitvā tiṭṭhati, evam eva pānabhojanādimhi nipatante chijjitvā dvidhā hutvā puna ajjhottharitvā tiṭṭhati. Yamhi ca mandībhūte pakkagaṇḍo viya pūtikukkuṭaṇḍam iva ca udaraŋ paramajegucchaŋ[7] kuṇapagandhaŋ hoti. Tato uggatena[8] gandhena uddeko[9] pi mukham pi duggandhaŋ pūtikuṇapasadisaŋ hoti. So ca puriso apehi duggandhaŋ vāyasīti vattabbataŋ āpajjati. Yañ ca vaḍḍhitvā bahalattam āpannaŋ pidhānaphalakam iva vaccakuṭiyā udarapaṭalassa abbhantare yeva kuṇapagandhaŋ sannirujjhitvā[10] tiṭṭhati. Paricchedato semhabhāgena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Pubbo ti pūtilohitavasena pavatta-pubbaŋ, taŋ[11] vaṇṇato paṇḍupalāsavaṇṇo. Matasarīre[12] pana pūtibahalācāmavaṇṇo hoti. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhāno. Disato dvīsu disāsu jāto.[13] Okāsato pana pubbassa okāso nāma nibaddho natthi, yattha so sannicito tiṭṭheyya; yatra yatra pana khāṇu-kaṇṭakapaharaṇaggijālādīhi abhihate sarīrappadese lohitaŋ saṇṭhahitvā paccati, gaṇḍapiḷakādayo vā uppajjanti, tatra tatr' eva[14] tiṭṭhati. Paricchedato pubbabhāgena paric-

---

[1] B.H. °sāṭakī°. [2] B. vipallatta°.
[3] B.H. °pattha°. [4] B.H.R. nāgabala°. [5] Vm. °nādi.
[6] B.H.P. kapāle. [7] Vm. °cha.
[8] H.P. Vm. *add* ca. [9] P. uggāro; S.R. udehako.
[10] P. °rundhitvā; S.R. Vm. °rumbhitvā. [11] B.H.P. *om.*
[12] B.H.P. mataka°. [13] Vm. hoti. [14] H. Vm. *om.* eva.

chinno. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Lohitan ti dve lohitāni sannicitalohitañ ca saŋsaraṇalohitañ ca. Tattha sannicitalohitaŋ vaṇṇato nipakkabahala-lākhārasavaṇṇaŋ. Saŋsaraṇalohitaŋ accha-lākhārasavaṇṇaŋ. Saṇṭhānato ubhayam pi okāsasaṇṭhānaŋ. Disato sannicitalohitaŋ uparimāya disāya jātaŋ. Itaraŋ dvīsu disāsu jātaŋ. Okāsato saŋsaraṇalohitaŋ ṭhapetvā kesa-loma-danta-nakhānaŋ maŋsavinimuttaṭṭhānañ c' eva thaddhasukkhacammañ ca dhamanījālānusārena sabbaŋ upādinnakasarīraŋ pharitvā ṭhitaŋ. Sannicitalohitaŋ yakanaṭṭhānassa heṭṭhābhāgaŋ pūretvā ekapattapūramattaŋ[1] hadaya-vakka-papphāsānaŋ upari thokaŋ thokaŋ paggharantaŋ vakka-hadaya-yakana-papphāse temayamānaŋ ṭhitaŋ. Tasmiŋ hi vakkahadayādīni atemante[2] sattā pipāsitā honti. Paricchedato lohitabhāgena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Sedo ti lomakūpādīhi paggharaṇaka-āpodhātu. So vaṇṇato vippasannatilatelavaṇṇo. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhāno. Disato dvīsu disāsu jāto. Okāsato sedass' okāso nāma nibaddho natthi, yattha so lohitaŋ viya sadā tiṭṭheyya; yadā pana aggisantāpasuriyasantāpa-utuvikārādīhi sarīraŋ santappati, tadā udakato abbhūḷhamatta-visamacchinna-bhisamuḷālakumudanāḷakalāpo[3] viya sabbakesalomakūpavivarehi paggharati; tasmā tassa saṇṭhānam pi[4] kesalomakūpavivarānaŋ yeva vasena veditabbaŋ. Sedapariggaṇhakena ca yoginā kesalomakūpavivare pūretvā ṭhita-vasen' eva sedo manasikātabbo. Paricchedato sedabhāgena paricchinno. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Medo ti thīnasineho. So vaṇṇato phālitahaliddivaṇṇo. Saṇṭhānato thūlasarīrassa tāva camma-maŋsantare ṭhapitahaliddivaṇṇa-dukūlapilotikasaṇṭhāno hoti. Kisasarīrassa janghamaŋsaŋ,[5] ūrumaŋsaŋ, piṭṭhikaṇṭakanissitaŋ piṭṭhimaŋsaŋ, udaravaṭṭimaŋsan ti etāni nissāya diguṇaŋ[6] tiguṇaŋ katvā ṭhapitahaliddivaṇṇa-dukūlapilotikasaṇṭhāno.[7] Disato

---

[1] B.H. °pattha°. [2] H.S.R. Vm. atemente.
[3] B.P. °nālikalāpo. [4] S.R. *om.* [5] P. janghā°.
[6] Vm. diguṇa. [7] H. °pilotikā°.

dvīsu disāsu jāto. Okāsato thūlassa sakalasarīraŋ pharitvā, kisassa janghamaŋsādīni nissāya ṭhito. Yaŋ sinehasankhyaŋ[1] gatam pi paramajegucchattā neva muddhani telatthāya, na nāsatelādīnaŋ[2] atthāya gaṇhanti. Paricchedato heṭṭhā maŋsena, upari cammena, tiriyaŋ medabhāgena paricchinno. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Assū ti akkhīhi paggharaṇaka-āpodhātu. Taŋ vaṇṇato vippasanna-tilatelavaṇṇaŋ. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānaŋ. Disato uparimāya disāya jātaŋ. Okāsato akkhikūpakesu ṭhitaŋ, na c' etaŋ pittakosake pittam iva akkhikūpakesu sadā sannicitaŋ tiṭṭhati; yadā pana sattā somanassajātā mahāhasitaŋ hasanti, domanassajātā rodanti, paridevanti, tathārūpaŋ visabhāgāhāraŋ[3] āharanti, yadā ca nesaŋ akkhīni dhūma-raja-paŋsukādīhi abhihaññanti,[4] tadā etehi somanassa-domanassa-visabhāgāhāra-utūhi samuṭṭhahitvā akkhikūpake pūretvā tiṭṭhati vā paggharati vā. Assupariggaṇhakena pana yoginā akkhikūpake pūretvā ṭhitavasen' eva pariggaṇhitabbaŋ. Paricchedato assubhāgena paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Vasā ti vilīnasneho. Sā vaṇṇato nāḷikeratelavaṇṇā. Ācāme āsittatelavaṇṇā ti pi vattuŋ vaṭṭati. Saṇṭhānato nahānakāle pasanna-udakassa upari paribbhamanta-sinehabindu-visaṭasaṇṭhānā.[5] Disato dvīsu disāsu jātā. Okāsato yebhuyyena hatthatala-hatthapiṭṭhi-pādatala-pādapiṭṭhi-nāsāpuṭa-nalāṭa-aŋsakūṭesu ṭhitā. Na c' esā etesu okāsesu sadā vilīnā va hutvā tiṭṭhati. Yadā pana aggisantāpa-suriyasantāpa-utuvisabhāga-dhātuvisabhāgehi te padesā usmājātā honti, tadā tattha, nahānakāle pasanna-udakūpari sinehabinduvisato[6] viya ito cito ca saŋsarati. Paricchedato vasābhāgena paricchinnā. Ayam assā[7] sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Kheḷo ti anto-mukhe pheṇamissā āpodhātu. So vaṇṇato seto pheṇavaṇṇo. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhāno. Pheṇa-

---

[1] P. *om.* °sankhaŋ.
[2] H. nāsā°.
[3] Vm. vā visamāhāraŋ.
[4] Vm. adhi°.
[5] S.R. paribbhamana°; P.S.R. °visarasaŋ°; H. °vissaṭa°.
[6] P.S.R. °visaro; H. °vissaṭo.
[7] B.P. assa.

saṇṭhāno ti pi vattuŋ vaṭṭati. Disato uparimāya disāya jāto. Okāsato ubhohi kapolapassehi oruyha jivhāya ṭhito. Na c' esa ettha sadā sannicito hutvā tiṭṭhati. Yadā pana sattā tathārūpaŋ āhāraŋ passanti vā, saranti vā, uṇha-titta-kaṭuka-loṇambilānaŋ vā kiñci mukhe ṭhapenti, yadā vā nesaŋ hadayaŋ ākilāyati, kismiñcid eva vā jigucchā uppajjati, tadā kheḷo uppajjitvā ubhohi kapolapassehi oruyha jivhāya saṇṭhāti. Aggajivhāya c' esa tanuko hoti. Mūlajivhāya bahalo. Mukhe pakkhittañ ca puthukaŋ vā taṇḍulaŋ vā aññaŋ vā kiñci khādanīyaŋ nadī-puḷine khatakūpakasalilaŋ viya parikkhayaŋ agacchanto va temetuŋ samattho hoti. Paricchedato kheḷabhāgena paricchinno. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Singhāṇikā ti matthalungato paggharaṇaka-asuci. Sā vaṇṇato taruṇatālaṭṭhimiñjavaṇṇā. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānā. Disato uparimāya disāya jātā. Okāsato nāsāpuṭe[1] pūretvā ṭhitā. Na c' esā ettha sadā sannicitā hutvā tiṭṭhati, atha kho yathā nāma puriso paduminīpattena dadhiŋ bandhitvā heṭṭhā kaṇṭakena vijjheyya, atha tena chiddena dadhimatthu galitvā[2] bahi pateyya, evam eva yadā sattā rodanti vā, visabhāgāhāra-utuvasena vā sañjāta-dhātukkhobhā honti, tadā anto-sīsato pūtisemhabhāvaŋ āpannaŋ matthalungaŋ galitvā tālumatthakavivarena otaritvā nāsāpūṭe pūretvā tiṭṭhati vā, paggharati vā. Singhāṇikā-pariggaṇhakena pana yoginā nāsāpuṭe pūretvā ṭhita-vasen' eva pariggaṇhitabbā. Paricchedato singhāṇikābhāgena[3] paricchinnā. Ayam assā[4] sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Lasikā ti sarīrasandhīnaŋ abbhantare picchilakuṇapaŋ. Sā vaṇṇato kaṇikāraniyyāsavaṇṇā. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānā. Disato dvīsu disāsu jātā. Okāsato aṭṭhisandhīnaŋ abbhañjanakiccaŋ sādhayamānā asītisatasandhīnaŋ abbhantare ṭhitā. Yassa c' esā mandā hoti, tassa uṭṭhahantassa nisīdantassa abhikkamantassa paṭikkamantassa sammiñjantassa[5] pasārentassa aṭṭhikāni kaṭakaṭāyanti, accharasaddaŋ[6] karonto viya vicarati; ekayojana-dviyojanamattam pi addhānaŋ

---

[1] B.P. nāsapuṭe *always*. [2] S.R. *add* galitvā; B. gaḷitvā.
[3] B.P. °nika°. [4] B.P. assa [5] B. samañchan°. [6] P. accharā°.

gatassa vāyodhātu kuppati, gattāni dukkhanti. Yassa pana bahulā hoti, tassa uṭṭhāna-nisajjādisu na aṭṭhīni kaṭakaṭāyanti, dīgham pi addhānaŋ gatassa na vāyodhātu kuppati, na gattāni dukkhanti. Paricchedato lasikābhāgena paricchinnā. Ayam assā sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Muttan ti vaṇṇato māsakhārodakavaṇṇaŋ. Saṇṭhānato adhomukhaṭṭhapita[1]-udakakumbhantaragata[2]-udakasaṇṭhānaŋ. Disato heṭṭhimāya disāya jātaŋ. Okāsato vatthissa abbhantare ṭhitaŋ. Vatthi nāma vatthi-puṭo vuccati. Yattha seyyaṭhāpi nāma candanikāya pakkhitte amukhe[3] ravaṇaghaṭe[4] candanikāraso[5] pavisati, na c' assa pavisanamaggo paññāyati, evam eva sarīrato muttaŋ pavisati, na c' assa pavisanamaggo paññāyati, nikkhamanamaggo pana pākaṭo hoti. Yamhi ca muttassa bharite passāvaŋ karomāti sattānaŋ āyūhanaŋ hoti. Paricchedato vatthi-abbhantarena c' eva muttabhāgena ca paricchinnaŋ. Ayam assa sabhāgaparicchedo. Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Evaŋ hi kesādike koṭṭhāse vaṇṇasaṇṭhānadisokāsaparicchedavasena vavatthapetvā anupubbato, nātisīghato ti ādinā nayena vaṇṇa-saṇṭhāna-gandhāsayokāsavasena pañcadhā paṭikkūlā[6] ti manasikaroto paṇṇattisamatikkamavasena seyyathāpi cakkhumato purisassa dvattiŋsavaṇṇānaŋ kusumānaŋ ekasuttaganthitaŋ mālaŋ olokentassa sabbapupphāni apubbāpariyam iva pākaṭāni honti, evam eva atthi imasmiŋ kāye kesā ti imaŋ kāyaŋ olokentassa sabbe te dhammā apubbāpariyam iva pākaṭā honti. Tena vuttaŋ manasikārakosallakathāyaŋ: ādikammikassa hi kesā ti manasikaroto manasikāro gantvā muttan ti imaŋ pariyosānakoṭṭhāsam eva āhacca tiṭṭhatī ti.

Sace pana bahiddhā pi manasikāraŋ upasaŋharati, ath' assa evaŋ sabbakoṭṭhāsesu pākaṭībhūtesu āhiṇḍantā manussatiracchānādayo sattākāraŋ vijahitvā koṭṭhāsarāsivasen' eva upaṭṭhahanti; tehi ca ajjhohariyamānaŋ pānabhojanādi koṭṭhāsarāsimhi pakkhipiyamānam[7] iva upaṭṭhāti. Ath' assa

---

[1] B. amukhaṭ°.
[2] S.R. Vm. °kumbha-abbhantaragata.
[3] P.S.R. adhomukhe.
[4] *So all MSS.*
[5] B.P. °nika°.
[6] Vm. H. *add* paṭikkūlā.
[7] Vm. pakkhippa°; P. °manam.

anupubbamuñcanādivasena paṭikkūlā paṭikkūlā ti punappunaŋ[1] manasikaroto anukkamena appanā uppajjati.

Tattha kesādīnaŋ vaṇṇasaṇṭhānadisokāsaparicchedavasena upaṭṭhānaŋ uggahanimittaŋ. Sabbākārato paṭikkūlavasena upaṭṭhānaŋ paṭibhāganimittaŋ. Taŋ punappunaŋ[1] āvajjentassa[2] manasikarontassa takkāhataŋ vitakkāhataŋ karontassa cattāro khandhā paṭikkūlārammaṇā honti. Paṭhamajjhānavasena appaṇā pavattati. Pubbabhāge parikamma-upacāracittāni savitakka-savicārāni, sappītikāni, somanassasahagatāni, paṭikkūlanimittārammaṇāni. Appaṇā pi savitakkasavicārā, sappītikā, somanassasahagatā va. Bhūmantarena pana mahaggatā rūpāvacarā honti. Paṭikkūle pi ca etasmiŋ ārammaṇe ānisaŋsadassāvitāya somanassaŋ uppajjati, ekattārammaṇabalen' eva vā taŋ uppajjati. Dutiyajjhānādīni pan' ettha na nibbattanti. Kasmā? Oḷārikattā. Idaŋ hi ārammaṇaŋ oḷārikaŋ, vitakkabalen' ev'ettha[3] cittekaggatā jāyati, na vitakkasamatikkamenāti. Ayaŋ tāva samathavasena kammaṭṭhānakathā.

Avisesato pana sādhāraṇavasena evaŋ veditabbaŋ, idaŋ hi kammaṭṭhānaŋ bhāvetukāmena kammaṭṭhānaŋ uggahetvā sajjhāyakāle eva kesādīnaŋ vaṇṇanimitta-saṇṭhānanimitta-disānimitta-okāsanimitta-paricchedanimittāni vācāya pothetvā[4] pothetvā[4] ekekakoṭṭhāse ayaŋ eta[5]-sarikkhako ti tividhena sajjhāyo kātabbo. Kathaŋ? Tacapañcake tāva heṭṭhā vuttanayen' eva anulomato pañcāhaŋ, paṭilomato pañcāhaŋ, anuloma-paṭilomato pañcāhan ti aḍḍhamāsaŋ[6] sajjhāyo kātabbo. Tato ācariyassa santikaŋ gantvā vakkapañcakaŋ uggaṇhitvā tath' eva aḍḍhamāsaŋ[6] sajjhāyo kātabbo. Tato te[7] dasa[8] pi koṭṭhāse ekato katvā aḍḍhamāsaŋ,[6] puna papphāsapañcakādisu pi ekekaŋ uggaṇhitvā aḍḍhamāsaŋ,[6] tato te pañcadasa pi koṭṭhāse aḍḍhamāsaŋ.[6] Matthalungapañcakaŋ aḍḍhamāsaŋ,[6] tato te vīsatikoṭṭhāse aḍḍhamāsaŋ,[6] medachakkaŋ aḍḍhamāsaŋ,[6] tato te chabbīsati pi koṭṭhāse ekato katvā aḍḍhamāsaŋ,[6] muttachakkaŋ aḍḍhamāsaŋ,[6] tato sabbe

---

[1] P. punappunappunaŋ. [2] B. °jantassa. [3] P. °kavasen'°
[4] H. sodhetvā. [5] B.H. etaŋ. [6] P. addha°.
[7] S.R. dve. [8] S.R. *om.*

pi dvattiŋsa koṭṭhāse ekato katvā aḍḍhamāsan[1] ti evaŋ cha māse sajjhāyo kātabbo.

Tattha upanissayasampannassa sappaññabhikkhuno kammaṭṭhānaŋ uggaṇhantass' eva koṭṭhāsā upaṭṭhahanti. Ekaccassa na upaṭṭhahanti; tena na upaṭṭhahantīti viriyaŋ na vissajjetabbaŋ. Yattakā koṭṭhāsā upaṭṭhahanti, tattake gahetvā sajjhāyo kātabbo. Evaŋ kammaṭṭhānaŋ kathentena pana neva paññavato, na mandapaññassa vasena kathetabbaŋ; majjhimapaññassa vasena kathetabbaŋ. Majjhimapaññassa hi vasena ācariyā chahi māsehi paricchinditvā tantiŋ ṭhapayiŋsu.

Yassa pana ettāvatā pi koṭṭhāsā pākaṭā na honti, tena tato param pi sajjhāyo kātabbo eva; no ca kho aparicchinditvā; cha cha māse paricchinditvā va kātabbo. Sajjhāyaŋ karontena vaṇṇo na paccavekkhitabbo, na lakkhaṇaŋ manasikātabbaŋ, koṭṭhāsavasen' eva sajjhāyo kātabbo. Ācariyenāpi vaṇṇavasena sajjhāyaŋ karohīti niyametvā na kathetabbaŋ. Niyametvā kathite ko doso ti? Sampattiyam pi vipattisaññā-āpajjanaŋ. Sace hi ācariyena vaṇṇavasena sajjhāyaŋ karohīti vutte imassa bhikkhuno tathā karontassa kammaṭṭhānaŋ vaṇṇato na upaṭṭhāti, paṭikkūlavasena vā dhātuvasena vā upaṭṭhāti, ath' esa na idaŋ kammaṭṭhānaŋ, vilakkhaṇan ti saññī hoti, ācariyena kathitam eva kappetvā gaṇhāti. Paṭikkūlavasena sajjhāyaŋ karohīti vutte pi sace tassa tathā karontassa paṭikkūlato na upaṭṭhāti, vaṇṇavasena vā dhātuvasena vā upaṭṭhāti, ath' esa nay' idaŋ kammaṭṭhānaŋ, vilakkhaṇan ti saññī hoti, ācariyena kathitam eva kappetvā gaṇhāti. Dhātuvasena taŋ sajjhāyaŋ[2] karohīti vutte pi sace tassa tathā karontassa dhātuto na upaṭṭhāti, vaṇṇavasena vā paṭikkūlavasena vā upaṭṭhāti, ath' esa nay' idaŋ kammaṭṭhānaŋ, vilakkhaṇan ti saññī hoti, ācariyena kathitam eva kappetvā gaṇhāti. Ayaŋ ācariyena niyametvā kathite doso. Kin ti pana vattabbo[3] ti? Koṭṭhāsavasena sajjhāyaŋ karohīti vattabbo. Kathaŋ? Kesakoṭṭhāso lomakoṭṭhāso ti sajjhāyaŋ karohīti vattabbo.

Sace pan' assa evaŋ koṭṭhāsavasena sajjhāyaŋ karontassa

---

[1] P. addha°. [2] S.R. *om.* [3] P.H. *add* hoti.

vaṇṇato upaṭṭhāti, athānena ovādācariyassa ācikkhitabbaŋ: ahaŋ dvattiŋsākāraŋ koṭṭhāsavasena sajjhāyaŋ karomi, mayhaŋ pana vaṇṇato upaṭṭhātīti. Ācariyena kammaṭṭhānaŋ viya akammaṭṭhānaŋ vilakkhaṇaŋ etan ti na visaŋvādetabbaŋ; sādhu sappurisa! pubbe tayā vaṇṇakasiṇe parikammaŋ katapubbaŋ bhavissati, etad eva kammaṭṭhānaŋ tuyhaŋ sappāyaŋ, vaṇṇavasen' eva sajjhāyaŋ karohīti vattabbo. Tena pi vaṇṇavasen' eva sajjhāyo kātabbo. So evaŋ karonto ajjhattaŋ nīlakaŋ, pītakaŋ, lohitakaŋ, odātan[1] ti cattāri vaṇṇakasiṇāni labhati. Kathaŋ? Tassa hi kesa-loma-pittesu c' eva akkhīnañ ca kāḷakaṭṭhāne vaṇṇaŋ nīlaŋ nīlan ti manasikarontassa catukkapañcakajjhānāni uppajjanti, jhānaŋ pādakaŋ katvā vipassanaŋ paṭṭhapetvā[2] arahattaŋ pāpuṇāti. Medasmiŋ pana akkhīnañ ca pītakaṭṭhāne vaṇṇaŋ pītakaŋ pītakan ti manasikarontassa catukkapañcakajjhānāni uppajjanti, jhānaŋ pādakaŋ katvā vipassanaŋ paṭṭhapetvā[2] arahattaŋ pāpuṇāti. Maŋsalohitesu pana akkhīnañ ca rattaṭṭhāne vaṇṇaŋ lohitakaŋ lohitakan ti manasikarontassa catukkapañcakajjhānāni uppajjanti, jhānaŋ pādakaŋ katvā vipassanaŋ paṭṭhapetvā[2] arahattaŋ pāpuṇāti. Nakha-danta-camma-aṭṭhīsu pana akkhīnañ ca paṇḍaraṭṭhāne vaṇṇaŋ odātaŋ odātan ti manasikarontassa catukkapañcakajjhānāni uppajjanti, jhānaŋ pādakaŋ katvā vipassanaŋ paṭṭhapetvā[2] arahattaŋ pāpuṇāti. Idaŋ vaṇṇavasena abhiniviṭṭhassa bhikkhuno yāva arahattā nigamanaŋ.

Aparassa koṭṭhāsavasena sajjhāyaŋ karontassa paṭikkūlato upaṭṭhāti. Ath' ānena ovādācariyassa ācikkhitabbaŋ. Ācariyena kammaṭṭhānaŋ viya akammaṭṭhānaŋ vilakkhaṇaŋ etan ti na visaŋvādetabbaŋ; sādhu sappurisa! pubbe tayā paṭikkūlamanasikāre yogo kato bhivisassati, etad eva kammaṭṭhānaŋ tuyhaŋ sappāyaŋ, paṭikkūlavasen' eva sajjhāyaŋ karohīti vattabbo. Tena pi paṭikkūlavasena sajjhāyo kātabbo. Tassa kesā nāma ajaññā duggandhā jegucchā paṭikkūlā ti evaŋ paṭikkūlavasena sajjhāyaŋ karontassa paṭikkūlārammaṇe[3] paṭhamajjhānaŋ nibbattati. So jhānaŋ pādakaŋ katvā vipassanaŋ paṭṭhapetvā arahattaŋ pāpuṇāti.

---

[1] P.S.R. odātakan. [2] B.H. pattha°. [3] S.R. °naŋ.

Idaŋ paṭikkūlavasena abhiniviṭṭhassa bhikkhuno yāva arahattā nigamanaŋ.

Aparassa koṭṭhāsavasena[1] sajjhāyaŋ karontassa dhātuto upaṭṭhāti. Dhātuto upaṭṭhahantaŋ kīdisaŋ hutvā upaṭṭhātīti? Kesā tāva vammikamatthake jātakuṇṭhatiṇakāni[2] viya hutvā upaṭṭhahanti. Lomā purāṇagāmaṭṭhāne jātadabbatiṇakāni viya. Nakhā daṇḍakesu ṭhapitamadhukaphalaṭṭhikosakā viya. Dantā mattikāpiṇḍe pavesetvā ṭhapita-alābubījāni viya. Taco vīṇāpabbake pariyonaddha-alla-gocammaŋ viya. Maŋsaŋ bhittiyaŋ anulittamattikā viya. Nahārū dabbasambhārabaddhavallī viya. Aṭṭhi ussāpetvā ṭhapita-bhittidabbasambhāro viya. Aṭṭhimiñjaŋ mahāveṇumhi pakkhitta-sedita-vettaggaŋ viya. Vakkaŋ, hadayaŋ, yakanaŋ, kilomakaŋ, pihakaŋ papphāsan ti ime cha koṭṭhāsā sūnakāragharaŋ[3] viya hutvā upaṭṭhahanti. Dvattiŋsa-hatthaŋ antaŋ lohitadoṇiyaŋ saŋvelletvā[4] ṭhapita-gharasappo viya. Antaguṇaŋ pādapuñchanake sibbitarajjukā viya. Udariyaŋ parissāvane sithilabaddhataṇḍulaŋ[5] viya. Karīsaŋ veṇupabbe[6] pakkhittapaṇḍumattikā viya. Matthalungaŋ omadditvā ṭhapitā cattāro taṇḍulapiṭṭhapiṇḍā viya. Dvādasavidhā āpodhātu paṭipāṭiyā ṭhapitesu dvādasasu udakasarāvakesu pūrita-udakaŋ viya hutvā upaṭṭhāti. Ath' ānena ovādācariyassa ācikkhitabbaŋ. Ācariyena kammaṭṭhānaŋ viya akammaṭṭhānaŋ vilakkhaṇaŋ etan ti na visaŋvādetabbaŋ; sādhu sappurisa! pubbe tayā dhātumanasikāre yogo kato bhavissati, etad eva kammaṭṭhānaŋ tuyhaŋ sappāyaŋ, dhātuvasen' eva sajjhāyaŋ karohīti vattabbo. Tena pi dhātuvasena sajjhāyo kātabbo.

Tatr' idaŋ manasikāramukhen' eva sajjhāyavidhānaŋ, idha bhikkhu: kesā sīsaŋ pariyonandhitvā ṭhita-camme jātā. Te na jānanti mayaŋ sīsaŋ pariyonandhitvā ṭhitacamme jātā ti. Sīsaŋ pariyonandhitvā ṭhita-cammam pi na jānāti kesā mayi jātā ti. Acetanā ete avyākatā suññā thaddhā patthinnā paṭhavīdhātu esā ti manasikaroti. Lomā sarīraŋ[7] pariyonahanacamme jātā. Te na jānanti mayaŋ sarīraŋ[7] pariyona-

[1] S.R. *om.* [2] P.S.R. °kuntha°; S.R. °tiṇakā. [3] P. sūnāgharaŋ. [4] P.S.R. saŋvellitvā. [5] B.P.H. °bandha°. [6] P. veḷu°. [7] S. sarīra.

hanacamme jātā ti. Sarīraŋ[1] pariyonahanacammam pi na jānāti lomā mayi jātā ti. Ete pi acetanā. Nakhā angulīnaŋ aggesu jātā. Te na jānanti mayaŋ angulīnaŋ aggesu jātā ti. Angulīnaŋ aggāni pi na jānanti nakhā amhesu jātā ti. Te[2] pi acetanā. Dantā hanukaṭṭhike jātā. Te na jānanti mayaŋ hanukaṭṭhike jātā ti. Hanukaṭṭhikam pi na jānāti dantā mayi jātā ti. Ete pi acetanā. Taco na jānāti sarīraŋ mayā pariyonaddhan ti. Sarīram pi na jānāti ahaŋ tacena pariyonaddhan ti. Ayam pi acetano. Maŋsaŋ na jānāti mayā sarīraŋ anulittan ti. Sarīram pi na jānāti ahaŋ maŋsena anulittan ti. Idam pi acetanaŋ. Nahāru na jānāti ahaŋ aṭṭhipuñjaŋ ābandhitvā ṭhitan ti. Aṭṭhipuñjo pi na jānāti nahārujālen' āhaŋ ābaddho[3] ti. Idam pi acetanaŋ. Sīsaṭṭhi na jānāti ahaŋ gīvaṭṭhike patiṭṭhitan ti. Gīvaṭṭhikam pi na jānāti mayi sīsaṭṭhikaŋ patiṭṭhitan ti. Gīvaṭṭhi na jānāti ahaŋ piṭṭhikaṇṭake ṭhitan ti. Piṭṭhikaṇṭaṭṭhiko pi, kaṭiṭṭhikaŋ, ūruṭṭhikaŋ,[4] janghaṭṭhikaŋ, gopphakaṭṭhikaŋ na jānāti ahaŋ paṇhikaṭṭhike patiṭṭhitan ti. Paṇhikaṭṭhikam pi na jānāti ahaŋ gopphakaṭṭhikaŋ ukkhipitvā ṭhitan ti . . . pe . . . gīvaṭṭhikaŋ na jānāti ahaŋ sīsaṭṭhiŋ[5] ukkhipitvā ṭhitan ti.

Paṭipāṭiyā[6] aṭṭhīṇi ṭhitāni koṭiyā, anekasandhīyamito[7] na kehi ci
baddho nahārūhi jarāya codito, acetano kaṭṭhakalingarūpamo.

Aṭṭhimiñjaŋ, vakkaŋ . . . pe . . . matthalungaŋ acetanaŋ avyākataŋ suññaŋ thaddhaŋ[8] patthinnaŋ paṭhavīdhātū ti manasikaroti. Pittaŋ, semhaŋ . . . pe . . . muttaŋ acetanaŋ avyākataŋ suññaŋ yūsagataŋ āpodhātū ti manasikaroti. Ime dve mahābhūte parigganhantassa udare ussadā tejodhātu pākaṭā hoti. Nāsāya ussadā vāyodhātu pākaṭā hoti. Ime cattāro mahābhūte pariggaṇhantassa upādārūpaŋ pākaṭaŋ hoti. Mahābhūtaŋ nāma upādārūpena paricchinnaŋ. Upādārūpaŋ mahābhūtena. Yathā ātapo nāma chāyāya paricchinno, chāyā ātapena; evam eva mahābhūtaŋ upādārūpena

[1] S. sarira. [2] H. Ete.
[3] B.H. ābandho. [4] P. ūraṭ°. [5] S.R. °ṭhikaŋ. [6] S.R. °ṭiy'.
[7] Anekehi sandhīhi yamito sambaddho (Mt.). [8] P. tad°.

paricchinnaŋ, upādārūpaŋ mahābhūtena. Ath' assa evaŋ cattāri mahābhūtāni tevīsati upādārūpāni rūpakkhandho ti rūpakkhandhaŋ pariggaṇhantassa āyatanadvāravasena arūpino khandhā pākaṭā honti. Iti rūpārūpapariggaho pañcakkhandhā honti. Pañcakkhandhā dvādasāyatanāni honti. Dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo hontīti khandhāyatanadhātuvasena yamakatālakandaŋ[1] phālento viya dve koṭṭhāse katvā nāmarūpaŋ vavatthapeti.

So idaŋ nāmarūpaŋ na ahetu na appaccayā nibbattaŋ, sahetu-sappaccayā nibbattaŋ. Ko pan' assa hetu? Ko pana paccayo? ti upaparikkhanto avijjāpaccayā taṇhāpaccayā kammapaccayā āhārapaccayā cāti tassa paccayaŋ vavatthapetvā atīte pi paccayā c' eva paccayasammuppannadhammā ca, anāgate pi etarahi pi paccayā c' eva paccayasamuppannadhammā ca, tato uddhaŋ satto vā puggalo vā natthi, suddhasankhārapuñjo evāti[2] tīsu addhāsu kankhaŋ vitarati. Ayaŋ pana vipassanā-sankhārasallakkhaṇā ñātapariññā nāma.

Evaŋ sankhāre sallakkhetvā ṭhitassa pana bhikkhussa Dasabalassa sāsane mūlaŋ otiṇṇaŋ nāma hoti, patiṭṭhā laddhā nāma. Cūḷasotāpanno nāma hoti, niyatagatiko. Tathārūpaŋ[3] pana utusappāyaŋ puggalasappāyaŋ bhojanasappāyaŋ dhammasavaṇasappāyaŋ[4] labhitvā ekāsane ekapallankavaragato tīṇi lakkhaṇāni āropetvā vipassanā-paṭipāṭiyā sankhāre sammasanto arahattaŋ gaṇhātīti idaŋ dhātuvasena abhiniviṭṭhassa bhikkhuno yāva arahattā nigamanaŋ.

Yassa pana neva vaṇṇato upaṭṭhāti, na paṭikkūlato, na suññato, tena me na upaṭṭhātīti na kammaṭṭhānaŋ vissajjetvā nisīditabbaŋ, koṭṭhāsamanasikāre yeva pana yogo kātabbo. Porāṇakattherā kira koṭṭhāsamanasikāro va pamāṇan ti āhaŋsu. Icc' assa punappunaŋ koṭṭhāsavasena sajjhāyaŋ karontassa koṭṭhāsā paguṇā honti. Kadā pana paguṇā nāma hontīti? Yadā kesā ti āvajjitamatte manasikāro gantvā matthalungan ti antimakoṭṭhāse patiṭṭhāti, matthalungan ti āvajjitamatte manasikāro āgantvā kesā ti ādikoṭṭhāse patiṭṭhāti. Ath' assa yathā nāma cakkhumato purisassa

[1] P. °tālakkhandhaŋ. [2] P. *adds* evaŋ.
[3] S.R. °rūpānaŋ. [4] S.R. *om.*

dvattiŋsa-vaṇṇānaŋ pupphānaŋ ekasuttaganthitaŋ mālaŋ olokentassa, paṭipāṭiyā vā pana nikhāte dvattiŋsa vatipāde paṭikkamitvā olokentassa paṭipāṭiyā va dvattiŋsa-vaṇṇāni pupphāni vatipādā vā pākaṭā honti, evam eva dvattiŋsa koṭṭhāsā upaṭṭhahanti. Vicarantā tiracchānagatā pi manussā pi sattā ti na upaṭṭhahanti, koṭṭhāsā ti upaṭṭhahanti; khādanīya-bhojanīyaŋ koṭṭhāsantare[1] pakkhipamānaŋ viya hoti; koṭṭhāsānaŋ paguṇakālato paṭṭhāya tīsu mukhesu ekena mukhena vimuccissati; kammaṭṭhānaŋ vaṇṇato vā paṭikkūlato vā suññato vā upaṭṭhāti. Yathā nāma pūve pacitukāmā itthī madditvā ṭhapita-piṭṭhato yaŋ yaŋ icchati, taŋ taŋ pacati; yathā vā pana same bhūmippadese ṭhapitaŋ udakapūraŋ kumbhaŋ yato yato āviñjanti,[2] tato tato va udakaŋ nikkhamati; evam eva koṭṭhāsānaŋ paguṇakālato paṭṭhāya tīsu mukhesu ekena mukhena vimuccissati. Ākankhamānassa vaṇṇato, ākankhamānassa paṭikkūlato, ākankhamānassa suññato, kammaṭṭhānaŋ upaṭṭhahissati yeva. Ayaŋ ettako uggahasandhi nāma. Imasmiŋ uggahasandhismiŋ ṭhatvā arahattaŋ pattā bhikkhū gaṇanapathaŋ vītivattā.

Yassa pana uggahasandhismiŋ kammaṭṭhānaŋ na upaṭṭhāti, tena kammaṭṭhānaŋ uggahetvā sace yattha ācariyo vasati, so āvāso sappāyo hoti, icc' etaŋ kusalaŋ. No ce, sappāyaṭṭhāne vasitabbaŋ. Vasantena aṭṭhārasa vihāradose vajjetvā pañcangasamannāgate senāsane vasitabbaŋ. Sayam pi pañcangasamannāgatena bhavitabbaŋ. Tato pacchābhattaŋ piṇḍapātapaṭikkantena rattiṭṭhānaŋ vā divāṭṭhānaŋ vā pavisitvā kammaṭṭhānaŋ manasikātabbaŋ. Kathaŋ? Ādito tāva heṭṭhā vuttanayen' eva anupubbato manasikātabbaŋ, na ekantarikā.[3] Anupubbato manasikaronto hi dvattiŋsa-padaŋ nisseṇiŋ padapaṭipāṭiyā[4] akkamanto pāsādaŋ āruyha pāsādānisaŋsaŋ anubhavanakapuriso viya kesā, lomā ti paṭipāṭiyā kammaṭṭhānaŋ manasikaronto kammaṭṭhānato ca na parihātayi; pāsādānisaŋsasadise ca nava lokuttaradhamme anubhavati.

Anupubbato manasikarontenāpi ca nātisīghato nātisaṇi-

[1] H. °sabbhantare.
[2] P. āvijjhanti; S.R. āvajjenti; B.H. āviñchanti.
[3] H.S.R. °kāya.
[4] S.R. *om.* pada.

kato manasikātabbaŋ. Atisīghato manasikarontassa hi kiñcāpi kammaṭṭhānaŋ paguṇaŋ hoti, avibhūtaŋ pana hoti. Tattha opammaŋ heṭṭhā vuttam[1] eva. Atisaṇikato manasikarontassa kammaṭṭhānaŋ pariyosānaŋ na gacchati, antarā va osakkitabbaŋ hoti. Yathā hi puriso tiyojanaŋ maggaŋ sāyaŋ[2] kacchaŋ bandhitvā paṭipanno nikkhantaṭṭhānato[3] paṭṭhāya sītalacchāyaŋ disvā vissamati, ramaṇīyaŋ vālikātalaŋ[4] disvā piṭṭhiŋ pasāreti, vanapokkharaṇiŋ disvā pānīyaŋ pivati, nahāyati, pabbataŋ disvā āruyha pabbatarāmaṇeyyakaŋ passati; taŋ antarā yeva sīho vā vyaggho vā dīpi vā hanati, corā vā pana vilumpanti c' eva hananti ca; evaṁ eva atisaṇikaŋ manasikarontassa kammaṭṭhānaŋ pariyosānaŋ na gacchati, antarā va osakkitabbaŋ hoti. Tasmā nātisīghaŋ nātisaṇikaŋ ekadivasaŋ tiŋsa vāre manasikātabbaŋ. Pāto va dasa vāre, majjhaṇhike[5] dasa vāre, sāyaṇhe dasa vāre sajjhāyo kātabbo; no kātuŋ na vaṭṭati. Khādanīyaŋ bhojanīyaŋ no khādituŋ no bhuñjituŋ na vaṭṭati, etaŋ[6] pana[7] vaṭṭeyya; idam eva ekantena no kātuŋ na vaṭṭati. Karonto mahantaŋ atthaŋ gahetvā tiṭṭhati.

Yathā hi ekassa purisassa tīṇi khettāni, ekaŋ khettaŋ aṭṭhakumbhaŋ[8] deti, ekaŋ soḷasa, ekaŋ dvattiŋsa. Tena tīṇi pi khettāni paṭijaggituŋ asakkontena dve chaḍḍetvā ekaŋ dvattiŋsa-kumbhadāyakam eva paṭijaggitabbaŋ. Tatth' eva kasana-vapana-niddānādīni[9] kātabbāni. Tad ev' assa itaresu dvīsu uṭṭhānakadāyaŋ[10] dassati; evam eva sesaŋ mukhadhovanādikammaŋ chaḍḍetvā pi etth' eva kammaŋ kātabbaŋ, no kātuŋ na vaṭṭati. Karonto mahantaŋ atthaŋ gaṇhitvā tiṭṭhatīti ettāvatā majjhimā paṭipadā nāma kathitā. Evaŋ paṭipannenāpi vikkhepo paṭibāhitabbo. Kammaṭṭhānaŋ hi vissajjetvā citte bahiddhā vikkhepaŋ gacchante[11] kammaṭṭhānato parihāyati, vaṭṭabhayaŋ samatikkamituŋ na sakkoti.

Yathā hi eko puriso sahassuddhāraŋ sādhetvā[12] vaḍḍhiŋ labhitvā addhānaŋ paṭipanno antarāmagge kumbhīla-ma-

---

1 S.R. vutta-nayam. 2 P. sayaŋ. 3 S.R. °takalāto.
4 B.P. vālika°. 5 H.P.S.R. majjhantike. 6 S.R. evaŋ.
7 S.R. na. 8 S.R.H. °kumbhe. 9 H.B. °niddāyanā°.
10 B. °dākayaŋ; H. °dāyakaŋ. 11 B.H.P.S. °anto.
12 S.R. sodhetvā.

kara-gāharakkhasamuṭṭhāya[1] gambhīragirikandarāya upari atthataŋ ekapadikaŋ daṇḍakasetuŋ āruyha gacchanto akkamanapadaŋ vissajjetvā ito c' ito ca olokento paripatitvā[2] kumbhīlādi-bhattaŋ hoti, evam eva ayam pi kammaṭṭhānaŋ vissajjetvā sacitte[3] bahiddhā vikkhepaŋ gacchante kammaṭṭhānato parihāyati vaṭṭabhayam atikkamituŋ na sakkoti. Tatr' idaŋ opammasaŋsandanaŋ, purisassa sahassuddhāraŋ sādhetvā[4] vaḍḍhiŋ[5] laddhakālo viya hi imassa bhikkhuno ācariyasantike kammaṭṭhānassa uggahitakālo. Antarā gambhīragirikandarā viya saŋsāro. Tassa kumbhīlādīhi daṭṭhakālo viya vaṭṭamūlakā.[6] Ekapadikadaṇḍakasetu viya imassa bhikkhuno sajjhāyavīthi. Tassa purisassa ekapadikaŋ daṇḍakasetuŋ āruyha akkamanapadaŋ vissajjetvā ito c' ito ca olokentassa paripatitvā kumbhīlādīnaŋ bhattabhāvaŋ āpannakālo viya imassa bhikkhuno kammaṭṭhānaŋ vissajjetvā bahiddhā vikkhittacittassa kammaṭṭhānato parihāyitvā vaṭṭabhayaŋ samatikkamituŋ asamatthabhāvo veditabbo.

Tasmā kesā manasikātabbā. Kese manasikaritvā cittuppādassa bahiddhā vikkhepaŋ paṭibāhitvā suddhacitten' eva lomā, nakhā, dantā, taco ti manasikātabbaŋ. Evaŋ manasikaronto kammaṭṭhānato na parihāyati, vaṭṭabhayaŋ samatikkamati. Opammaŋ pan' ettha tad eva parivattetvā veditabbaŋ. Sahassuddhāraŋ sādhetvā[4] vaḍḍhiŋ labhitvā chekassa purisassa daṇḍakasetuŋ āruyha nivāsanapārupanaŋ saŋvidhāya dhātupatthaddhakāyaŋ[7] katvā sotthinā paratīragamanaŋ viya chekassa bhikkhuno kese manasikaritvā cittuppādassa bahiddhā vikkhepaŋ paṭibāhitvā suddhacitten' eva lomā, nakhā, dantā, taco ti manasikarontassa kammaṭṭhānato aparihāyitvā vaṭṭabhayaŋ[8] samatikkamanaŋ veditabbaŋ. Evaŋ bahiddhā vikkhepaŋ paṭibāhantenāpi heṭṭhā vuttanayen' eva paṇṇatti[9]-samatikkamanato manasikātabbaŋ. Kesā, lomā ti paṇṇattiŋ vissajjetvā paṭikkūlaŋ paṭikkūlan ti sati ṭhapetabbā. Paṭhamaŋ yeva pana paṭikkūlato na

[1] S. *om.* makara; P.R. °radakarakkhasa-samuṭṭhitāya; H. °khasaduṭṭhāya.
[2] B. apari°.
[3] H. citte.
[4] S.R. sodhetvā.
[5] S.R. vaḍḍhi.
[6] H.P.S.R. °mūlakāni; *add* mahādukkhāni.
[7] S.R. °thaddhaŋ°.
[8] P.H. °bhaya.
[9] B.H. °ṇattiŋ.

upaṭṭhāti; yāva na upaṭṭhāti, tāva paṇṇatti na vissajjetabbā. Yadā upaṭṭhāti, tadā paṇṇattiŋ vissajjetvā paṭikkūlan ti manasikātabbaŋ. Karontena ca heṭṭhā vuttanayen' eva pañcah' ākārehi paṭikkūlato manasikātabbā.

Tacapañcakasmiŋ hi vaṇṇasaṇṭhānagandhāsayokāsavasen' eva[1] pañcavidham pi paṭikkūlyaŋ[2] labbhati.[3] Sesesu pi yaŋ yaŋ[4] labbhati,[3] tassa tassa[4] vasena manasikāro pavattetabbo. Tattha kesādayo pañca koṭṭhāsā subhanimittaŋ, rāgaṭṭhāniyaŋ, iṭṭhārammaṇan ti sankhyaŋ gatā. Ye keci rajjanakasattā nāma, sabbe te imesu pañcasu koṭṭhāsesu rajjanti. Ayaŋ pana bhikkhu mahājanassa rajjanaṭṭhāne paṭikkūlan ti appaṇaŋ pāpeti. Tattha[4] appaṇāppattito paṭṭhāya parato akilamanto va appaṇaŋ pāpuṇāti.

Tatr' idaŋ opammaŋ: yathā hi cheko dhanuggaho rājānaŋ ārādhetvā satasahassuṭṭhānakaŋ[5] gāmavaraŋ labhitvā sannaddhapañcāvudho tattha gacchanto antarāmagge dvattiŋsa core disvā tesu pañca corajeṭṭhake ghāteyya, tesaŋ ghātitakālato paṭṭhāya tesu dve ekamaggaŋ paṭipajjamānā nāma na honti, evaŋ sampadam idaŋ daṭṭhabbaŋ. Dhanuggahassa rājānaŋ ārādhetvā gāmavaraŋ laddhakālo viya hi imassa bhikkhuno ācariyasantike kammaṭṭhānaŋ uggahetvā ṭhitakālo. Dvattiŋsa corā viya dvattiŋsa koṭṭhāsā. Pañca corajeṭṭhakā viya kesādayo pañca. Corajeṭṭhakānaŋ ghātitakālo viya imassa bhikkhuno sabbasattānaŋ rajjanaṭṭhāne tacapañcake paṭikkūlan ti appaṇāya pāpitakālo. Sesacorānaŋ pāṇippahāren' eva palāyitakālo viya sesakoṭṭhāsesu akilamantass' eva appaṇāppatti veditabbā.

Evaŋ paṇṇattiŋ samatikkamantena ca anupubbamuñcanato manasikāro pavattetabbo. Kese manasikarontena manasikaronten' eva kesesu sāpekkhena hutvā lomesu sati pesetabbā.[6] Yāva lomā na upaṭṭhahanti, tāva kesā kesā ti manasikātabbā. Yadā pana lomā upaṭṭhahanti, tadā kese vissajjetvā lomesu sati upaṭṭhapetabbā.[6] Evaŋ nakhādisu pi manasikāro pavattetabbo.

Tatr' idaŋ opammaŋ: yathā hi jalūkā gacchamānā yāva

---

[1] S.R. *om.* eva. [2] P. pāṭik°. [3] B. labhati. [4] S.R. *om.*
[5] S.R. °hassagghanakaŋ. [6] H. patthapetabbā.

purato patiṭṭhaŋ na labhati, tāva pacchato nanguṭṭhena gahitaṭṭhānaŋ na muñcati; yadā pana purato patiṭṭhaŋ labhati, tadā nanguṭṭhaŋ ukkhipitvā mukhena gahitaṭṭhāne ṭhapeti[1]; evam eva[2] kese manasikarontena[3] manasikaronten' eva kesesu sāpekkhena hutvā lomesu sati pesetabbā.[4] Yāva lomā na upaṭṭhahanti, tāva kesā kesā ti manasikātabbā. Yadā lomā upaṭṭhahanti, tadā kese vissajjetvā lomesu sati upaṭṭhapetabbā.[4] Evaŋ nakhādisu pi[3] manasikāro pavattetabbo. Evaŋ pavattentena[5] appaṇā hotīti vutta-manasikārakosallaŋ sampādetabbaŋ. Kathaŋ? Idaŋ hi appaṇākammaṭṭhānaŋ manasikarontassa appaṇaŋ pāpuṇāti, paṭhamaŋ yeva tāva na upaṭṭhāti. Anamataggasmiŋ hi saŋsāravaṭṭe ca[3] nānārammaṇesu vaḍḍhitaŋ cittaŋ kesā ti āvijjitamatte sajjhāyasotānusārena gantvā[6] matthalunge patiṭṭhāti. Matthalungan ti āvajjitamatte sajjhāyasotānusārena āgantvā kesesu patiṭṭhāti. Manasikarontassa manasikarontassa pana so so koṭṭhāso upaṭṭhāti. Sati samādhinā[3] patiṭṭhahamānā[7] pavattati. Tena yo yo koṭṭhāso adhikataraŋ upaṭṭhāti, tattha tattha diguṇena yogaŋ katvā appaṇā pāpetabbā. Evaŋ appaṇāya pāpitakālato paṭṭhāya sesakoṭṭhāsesu akilamanto appaṇaŋ pāpeti.

Tattha tālavanamakkaṭo va opammaŋ. Api c' ettha evam pi yojanā veditabbā: dvattiŋsatālakasmiŋ hi tālavane makkaṭo paṭivasati,[8] taŋ gahetukāmo luddo koṭiyaŋ ṭhita-tālamūle ṭhatvā ukkuṭṭhim akāsi. Mānajātiko makkaṭo taŋ taŋ tālaŋ langhitvā pariyantatāle aṭṭhāsi. Luddo tattha pi gantvā ukkuṭṭhim akāsi. Makkaṭo puna tath' eva purimatāle patiṭṭhāsi. So aparāparaŋ anubandhiyamāno kilamanto tassa tass' eva tālassa mūle ṭhatvā ukkuṭṭhukkuṭṭhakāle[9] uṭṭhahitvā gacchanto gacchanto atikilanto[10] ekassa tālassa makuḷapaṇṇasūciŋ daḷhaŋ gahetvā dhanukoṭiyā vijjhitvā gaṇhante pi na palāyati.[11]

Tattha dvattiŋsa tālā viya dvattiŋsa koṭṭhāsā. Makkaṭo viya cittaŋ. Luddo viya yogāvacaro. Luddena tālamūle

---

[1] H. patthapeti. [2] S.R.H. evaŋ. [3] S.R. *om.*
[4] H. patthapetabbā. [5] P. *adds* na. [6] H.P. āgantvā.
[7] P. pi tiṭṭha°; B. pi tiṭṭhaha°. [8] S.R. vasati.
[9] B.P. °ṭhikāle. [10] B.P.H. °lamanto. [11] H. palāyittha.

ṭhatvā ukkuṭṭhakāle[1] mānajātikassa makkaṭassa palāyitvā pariyantakoṭiyaŋ ṭhita-kālo viya anamatagge saŋsāravaṭṭe ca[2] nānārammaṇesu vaḍḍhitacittassa kesā ti āvajjitamatte sajjhāyasotānusārena gantvā matthalunge patiṭṭhānaŋ; pariyantakoṭiyaŋ ṭhatvā ukkuṭṭhe[3] orimakoṭi-āgamanakālo viya matthalungan ti āvajjitamatte[4] sajjhāyasotānusārena gantvā kesesu patiṭṭhānaŋ. Aparāparaŋ anubandhiyamānassa kilamantassa[5] ukkuṭṭhukkuṭṭhaṭṭhāne[6] uṭṭhānakālo viya manasikarontassa manasikarontassa tasmiŋ tasmiŋ koṭṭhāse upaṭṭhahante satiyā patiṭṭhāya patiṭṭhāya gamanaŋ. Dhanukoṭiyā vijjhitvā gaṇhantassāpi apalāyanakālo viya yo koṭṭhāso adhikataraŋ upaṭṭhāti, tasmiŋ diguṇaŋ manasikāraŋ katvā appaṇāya pāpanaŋ. Tattha appaṇāya pāpitakālato paṭṭhāya sesakoṭṭhāsesu akilamanto va appaṇaŋ pāpessati,[7] tasmā paṭikkūlaŋ paṭikkūlan ti punappunaŋ āvajjitabbaŋ, samannāharitabbaŋ, takkāhataŋ vitakkāhataŋ kātabbaŋ. Evaŋ karontassa cattāro khandhā paṭikkūlārammaṇā honti, appaṇaŋ pāpuṇāti. Pubbabhāgacittāni parikamma-upacārasankhātāni savitakkasavicārānīti sabbaŋ heṭṭhā vuttasadisam eva. Ekaŋ pana koṭṭhāsaŋ manasikarontassa ekam eva paṭhamajjhānaŋ nibbattati, pāṭiyekkaŋ manasikarontassa dvattiŋsa paṭhamajjhānāni nibbattanti. Hatthe gahitapañha[8]-vatthu pākaṭikam eva.*

So taŋ nimittan ti so bhikkhu taŋ kammaṭṭhānanimittaŋ.

Āsevatī ti sevati bhajati.

Bhāvetī ti vaḍḍheti.

Bahulīkarotī ti punappunaŋ karoti.

Svāvatthitaŋ[9] *vavatthapetī* ti suvavatthitaŋ karoti.

Bahiddhā kāye cittaŋ upasaŋharatī ti evaŋ katvā bahiddhā parassa kāye attano cittaŋ upasaŋharati, ṭhapeti,[10] peseti.

Atthi 'ssa kāye ti atthi assa kāye.

Ajjhattabahiddhā kāye cittaŋ upasaŋharatī ti kālena attano kālena paresaŋ kāye cittaŋ upanāmeti.[11]

* *Vism.* p. 245 *f.*.

[1] B.P.H. ukkuṭṭhi°. [2] S.R. *om.* [3] H. °ṭhiyā. [4] P. āvij°.
[5] S.R. kilantassa. [6] B.P. °ṭhiṭṭhāne. [7] S.R. pāpeti.
[8] B.P. °pañhā. [9] S.R. suvavat°. [10] H. gameti.
[11] P. upaṭṭhāpeti.

Aṭṭhi kāye ti idaŋ yasmā na ekantena attano kāyo, nāpi parass' eva kāyo adhippeto, tasmā vuttaŋ. Ettha pana attano jīvamānakasarīre paṭikkūlan ti parikammaŋ karontassa appaṇā pi upacāram pi jāyati. Parassa jīvamānakasarīre paṭikkūlan ti[1] manasikarontassa neva appaṇā jāyati, na upacāraŋ.

Nanu ca dasasu asubhesu ubhayam p' etaŋ jāyatīti ? Āma jāyati. Tāni hi anupādinnakapakkhe ṭhitāni, tasmā tattha appaṇā pi upacāram pi jāyati. Idaŋ pana upādinnakapakkhe ṭhitaŋ; ten' ev' ettha ubhayam p' etaŋ na jāyati; asubhānupassanā-sankhātā pana vipassanā-bhāvanā hotīti veditabbā.

Imasmiŋ pabbe kiŋ kathitan ti ? Samathavipassanā kathitā. Idān' ettha evaŋ[2] sabbaŋ[3] manasikārasādhāraṇaŋ pakiṇṇakaŋ veditabbaŋ. Etesaŋ hi :

Nimittato lakkhaṇato, dhātuto atha suññato,
khandhādito ca viññeyyo, kesādīnaŋ vinicchayo.

Tattha *nimittato* ti dvattiŋsākāre saṭṭhisataŋ nimittāni, yesaŋ vasena yogāvacaro dvattiŋsākāraŋ koṭṭhāsato pariggaṇhāti. Seyyathīdaŋ? Kesassa[4] vaṇṇanimittaŋ, saṇṭhānanimittaŋ, disānimittaŋ, okāsanimittaŋ, paricchedanimittan ti pañca nimittāni honti. Lomādisu pi es' eva nayo.

Lakkhaṇato ti dvattiŋsākāre aṭṭhavīsati-sataŋ lakkhaṇāni honti, yesaŋ vasena yogāvacaro dvattiŋsākāraŋ lakkhaṇato manasikaroti. Seyyathīdaŋ ? Kese thaddhattalakkhaṇaŋ,[5] ābandhattalakkhaṇaŋ,[6] uṇhattalakkhaṇaŋ, vitthambhanalakkhaṇan ti cattāri lakkhaṇāni honti. Lomādisu pi es' eva nayo.

Dhātuto ti dvattiŋsākare *Catudhātuko*[7] *ayaŋ bhikkhu puriso** ti vuttāsu dhātūsu aṭṭhavīsati-sataŋ dhātuyo honti, yāsaŋ vasena yogāvacaro dvattiŋsākāraŋ dhātuto pariggaṇhāti. Seyyathīdaŋ ? Kese kakkhaḷatā paṭhavīdhātu, ābandhanatā āpodhātu, uṇhatā tejodhātu, vitthambhanatā vāyodhātūti catasso dhātuyo honti. Lomādisu pi es' eva nayo.

Suññato ti dvattiŋsākāre channavuti suññatā honti, yāsaŋ

---

* *M.* iii, 238, *reading* Chadhāturo.

---

[1] S.R. *add* parikammaŋ. [2] S.R. etth' eva. [3] S.R.H. sabba.
[4] P.S.R. kesesu. [5] H. thaddhalak°. [6] H. ābandhanalak°.
[7] B.P. °dhāturo; H. catasso dhātuyo; S.R. chadhāturo.

vasena yogāvacaro dvattiṃsākāraṃ suññato vipassati. Seyyathīdaṃ? Kesā suññā attena vā attaniyena vā[1] niccena vā[2] dhuvena vā[1] sassatena vā[1] avipariṇāmadhammena vā ti kese tāva attasuññatā, attaniyasuññatā, niccabhāvasuññatā ti tisso suññatā honti. Lomādisu pi es' eva nayo.

Khandhādito ti dvattiṃsākāre kesādisu khandhādivasena pariggayhamānesu kesā kati khandhā honti, kati āyatanāni, kati dhātuyo, kati saccāni, kati satipaṭṭhānānīti ādinā nayena p' ettha vinicchayo viññātabbo.

Evaṃ ajjhattādi-bhedato tividhena kāyānupassanaṃ vitthārato dassetvā idāni *kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno* ti ādīni padāni bhājetvā dassetuṃ *anupassī* ti ādi āraddhaṃ. Tattha yāya anupassanāya kāyānupassī nāma hoti, taṃ dassetuṃ *Tattha katamā anupassanā? Yā paññā pajānanā* ti[3] ādi vuttaṃ. *Ātāpī* ti ādisu pi es' eva nayo. Tattha *paññā, pajānanā* ti ādīni heṭṭhā Cittuppādakaṇḍavaṇṇanāyaṃ vuttanayen' eva veditabbāni.[4] *Upeto* ti ādīni sabbāni aññamaññavevacanāni. Api ca āsevanāvasena *upeto*, bhāvanāvasena suṭṭhu upeto ti *samupeto*. *Upāgato samupāgato, upapanno sampanno* ti imesu pi[5] dvīsu dukesu ayam eva nayo. Bahulīkāravasena pana *samannāgato* ti evam ettha yojanā veditabbā. *Iminā ātāpena upeto* ti ādisu pi es' eva nayo.

Viharatī ti pade tattha katamo vihāro ti pucchaṃ akatvā puggalādhiṭṭhānāya desanāya desento *iriyatī* ti ādim āha. Tass' attho catunnaṃ iriyāpathānaṃ aññatarasamangībhāvato *iriyati*. Tehi iriyāpathacatukkehi kāyasakaṭavattanena *vattati*. Ekaṃ iriyāpathadukkhaṃ aparena iriyāpathena bāhitvā[6] ciraṭṭhitikabhāvena sarīrarakkhanato *pāleti*. Ekasmiṃ iriyāpathe asaṇṭhahitvā sabbiriyāpathavattanato *yapeti*.[7] Tena tena iriyāpathena tathā tathā kāyassa yāpanato *yāpeti*. Cirakālavattāpanato *carati*. Iriyāpathena iriyāpathaṃ vicchinditvā jīvitaharaṇato *viharati*.

Sv' eva kāyo loko ti yasmiṃ kāye kāyānupassī viharati, sv' eva kāyo lujjanapalujjanaṭṭhena loko. Yasmā pan' assa kāye pahīyamānaṃ abhijjhādomanassaṃ vedanādisu pi pahīyati eva, tasmā *pañca pi upādānakkhandhā loko* ti vuttaṃ.

---

[1] P. *om.* [2] B.P.H. *om.* [3] *Vbh.* 194. [4] *Dhs.* § 16.
[5] S.R. *om.* [6] P. bādhitvā. [7] P. yāpeti.

Santā ti ādisu pi nirodhavasena santatāya *santā*. Bhāvanāya samitattā *samitā*. Vatthu-pariññāya appavatti-vūpasamavasena *vūpasantā*. Nirodhasankhātaŋ atthaŋ gatā ti *atthangatā*. Punappunaŋ nibbattiyā paṭibāhitattā ativiya atthangatā ti *abbhatthangatā*. *Appitā* ti vināsitā. Appavattiyaŋ ṭhapitā ti pi attho. *Vyappitā*[1] ti suvināsitā. Ativiya appavattiyaŋ ṭhapitā ti pi attho. Yathā puna[2] na anvāssavanti, evaŋ sositattā *sositā*. Suṭṭhu sositā ti *visositā*, sukkhāpitā ti attho. Vigatantā[3] katā ti *vyantīkatā*. Ettha ca anupassanāya kammaṭṭhānavihārena kammaṭṭhānikassa kāyapariharaṇaŋ; ātāpena[4] sammappadhānaŋ; sati-sampajaññena kammaṭṭhānapariharaṇūpāyo; satiyā vā kāyānupassanā-vasena paṭiladdho samatho; sampajaññena vipassanā; abhijjhā-domanassavinayena bhāvanā-phalaŋ vuttan ti veditabbaŋ.

Kāyānupassanāniddeso.

Vedanānupassanāniddese pi heṭṭhā vutta-sadisaŋ vuttanayen' eva veditabbaŋ. *Sukhaŋ vedanaŋ vedayamāno*[5] ti ādisu pana *sukhaŋ vedanan* ti kāyikaŋ vā cetasikaŋ vā sukhaŋ vedanaŋ vedayamāno ahaŋ sukhaŋ vedanaŋ vedayāmīti pajānātīti attho. Tattha kāmaŋ uttānaseyyakā pi dārakā thaññaŋ pivanādi-kāle sukhaŋ vedayamānā sukhaŋ vedanaŋ vedayāmāti pajānanti, na pan' etaŋ evarūpaŋ jānanaŋ sandhāya vuttaŋ. Evarūpaŋ hi jānanaŋ sattupaladdhiŋ nappajahati, satta-saññaŋ na ugghāṭeti, kammaṭṭhānaŋ vā satipaṭṭhānabhāvanā vā na hoti. Imassa pana bhikkhuno jānanaŋ sattupaladdhiŋ pajahati, satta-saññaŋ ugghāṭeti, kammaṭṭhānañ c' eva satipaṭṭhānabhāvanā ca hoti. Idaŋ hi ko vedayati, kassa vedanā, kiŋkāraṇā vedanā ti evaŋ sampajānavediyanaŋ[6] sandhāya vuttaŋ.

Tattha ko vedayatīti? Na koci satto vā puggalo vā vedayati. Kassa vedanā ti? Na kassaci sattassa vā puggalassa vā vedanā. Kiŋ-kāraṇā vedanā ti? Vatthu-ārammaṇā ca[7] pan' esā vedanā. Tasmā esa evaŋ pajānāti taŋ taŋ[8] sukhādīnaŋ vatthuŋ ārammaṇaŋ katvā vedanā va vedayati. Taŋ pana

---

[1] B. byattitā. [2] S.R. *om.* [3] S.R. viantaŋ.
[4] H. atāpena. [5] P.S.R. vediya° *always; Vbh.* 195.
[6] H. °vedayamānaŋ. [7] P. va. [8] S.R. tattha.

vedanāpavattiŋ upādāya ahaŋ vedayāmīti vohāramattaŋ hotīti. Evaŋ vatthuŋ ārammaṇaŋ katvā vedanā vedayatīti sallakkhento[1] esa sukhaŋ vedanaŋ vedayāmīti pajānātīti veditabbo; Cittalapabbate aññataro thero viya: Thero kira aphāsukakāle balavavedanāya nitthunanto[2] aparāparaŋ parivattati. Tam eko daharo āha: kataraŋ vo[3] bhante ṭhānaŋ rujatīti. Āvuso, pāṭiyekkaŋ rujanaṭṭhānaŋ[4] nāma natthi, vatthuŋ ārammaṇaŋ katvā vedanā va vedayatīti. Evaŋ jānanakālato paṭṭhāya adhivāsetuŋ vaṭṭati no bhante ti. Adhivāsemi āvuso ti. Adhivāsanā bhante seyyo ti. Thero adhivāsesi. Vāto yāva hadayā phālesi. Mañcake antāni rāsikatāni ahesuŋ. Thero daharassa dassesi: Vaṭṭat' āvuso ettakā adhivāsanā ti. Daharo tuṇhī ahosi. Thero viriyasamataŋ[5] yojetvā saha paṭisambhidāhi arahattaŋ pāpuṇitvā samasīsī hutvā parinibbāyi.

Yathā ca sukhaŋ, evaŋ *dukkhaŋ . . . pe . . . nirāmisaŋ adukkhamasukhaŋ vedanaŋ vedayamāno nirāmisaŋ adukkhamasukhaŋ vedanaŋ vedayāmīti pajānāti.*

Iti Bhagavā rūpakammaṭṭhānaŋ kathetvā arūpakammaṭṭhānaŋ kathento vedanā-vasena kathesi. Duvidhaŋ hi kammaṭṭhānaŋ: rūpakammaṭṭhānaŋ arūpakammaṭṭhānañ ca. Rūpapariggaho arūpapariggaho ti pi etad eva vuccati. Tattha Bhagavā rūpakammaṭṭhānaŋ kathento sankhepamanasikāravasena vā vitthāramanasikāravasena vā catudhātu-vavatthānaŋ kathesi. Tad ubhayam pi Visuddhimagge sabbākārato dassitam eva. Arūpakammaṭṭhānaŋ[6] kathento yebhuyyena vedanāvasena kathesi. Tividho hi arūpakammaṭṭhāne abhiniveso phassavasena, vedanāvasena, cittavasenāti. Kathaŋ? Ekaccassa[7] hi sankhittena vā vitthārena vā pariggahite rūpakammaṭṭhāne[8] tasmiŋ ārammaṇe cittacetasikānaŋ paṭhamābhinipāto taŋ ārammaṇaŋ phusanto uppajjamāno phasso pākaṭo hoti. Ekaccassa taŋ ārammaṇaŋ anubhavantī uppajjamānā vedanā pākaṭā hoti. Ekaccassa taŋ ārammaṇaŋ pariggahetvā vijānantaŋ uppajjamānaŋ viññāṇaŋ pākaṭaŋ hoti.

---

[1] B.H. °khanto. [2] P.S.R. nittha°. [3] B.H. kho.
[4] B.H. rujja°. [5] B.H.S.R. °samādhiŋ; P. °samathaŋ.
[6] P. *adds* pana. [7] R. ekassa. [8] S.R. *om.* rūpa.

Tattha yassa phasso pākaṭo hoti, so pi na kevalaŋ phasso va uppajjati, tena saddhiŋ tad ev' ārammaṇaŋ anubhavamānā vedanā pi uppajjati, sañjānamānā[1] saññā pi, cetayamānā cetanā pi, vijānamānaŋ[1] viññāṇam pi uppajjatīti phassapañcamake yeva pariggaṇhāti. Yassa vedanā pākaṭā hoti, so pi na kevalaŋ vedanā va uppajjati, tāya saddhiŋ tad ev' ārammaṇaŋ phusamāno phasso pi uppajjati, sañjānamānā[1] saññā pi, cetayamānā cetanā pi, vijānamānaŋ[1] viññāṇam pi uppajjatīti phassapañcamake yeva pariggaṇhāti. Yassa viññāṇaŋ pākaṭaŋ hoti, so pi na kevalaŋ viññāṇam eva uppajjati, tena saddhiŋ tad ev' ārammaṇaŋ phusamāno phasso pi uppajjati, anubhavamānā vedanā pi, sañjānamānā[1] saññā pi, cetayamānā cetanā pi uppajjatīti phassapañcamake yeva pariggaṇhāti.

So ime phassapañcamakā dhammā kiŋ-nissitā ti upadhārento vatthu-nissitā[2] ti pajānāti. Vatthu nāma karajakāyo. Yaŋ[3] sandhāya vuttaŋ *Idañ ca pana me*[4] *viññāṇaŋ ettha sitaŋ*,[5] *ettha paṭibaddhan** ti. So atthato bhūtāni ceva upādārūpāni ca. Evam ettha vatthu rūpaŋ, phassapañcamakā nāman ti nāma-rūpam eva passati. Rūpañ c' ettha rūpakkhandho, nāmaŋ cattāro arūpino khandhā ti pañcakkhandhamattaŋ hoti. Nāmarūpavinimuttā[6] hi pañcakkhandhā pañcakkhandhavinimuttaŋ[6] vā nāmarūpaŋ natthi. So ime pañcakkhandhā kiŋ-hetukā ti upaparikkhanto avijjādi-hetukā ti passati. Tato paccayo c' eva paccayuppannañ ca idaŋ, añño satto vā puggalo vā natthi, suddhasankhārapuñjamattam evāti sappaccayanāmarūpavasena tilakkhaṇaŋ āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā aniccaŋ, dukkhaŋ, anattā ti sammasanto vicarati. So ajja, ajjā ti paṭivedhaŋ ākankhamāno tathārūpe divase utusappāyaŋ puggalasappāyaŋ bhojanasappāyaŋ dhammasavaṇasappāyaŋ vā labhitvā ekapallankena nisinno va vipassanaŋ matthakaŋ pāpetvā arahatte patiṭṭhāti.[7] Evaŋ imesaŋ tiṇṇam pi janānaŋ yāva arahattā kammaṭṭhānaŋ kathitaŋ hoti.

Idha pana Bhagavā arūpakammaṭṭhānaŋ kathento vedanā-

* *D.* i, 76; *M.* ii, 17.

[1] B.H. °jānana°. [2] B. vatthuŋ°. [3] P. Taŋ. [4] S.R. *om.* [5] S.R. nissitaŋ. [6] P.S.R. °nimmut°. [7] B.H. °ṭhasi.

vasena kathesi. Phassavasena vā[1] hi viññāṇavasena vā[2] kathīyamānaŋ na pākaṭaŋ hoti, andhakāraŋ viya khāyati. Vedanā-vasena pana pākaṭaŋ hoti. Kasmā? Vedanānaŋ uppattipākaṭatāya. Sukhadukkhavedanānaŋ hi uppatti pākaṭā. Yadā sukhaŋ uppajjati, sakalasarīraŋ khobhentaŋ maddantaŋ pharamānaŋ abhisandayamānaŋ,[3] satadhotasappiŋ khādāpayantaŋ viya, satapākatelaŋ makkhāpayamānaŋ[4] viya, udakaghaṭasahassena pariḷāhaŋ nibbāpayamānaŋ[4] viya, aho sukhaŋ, aho sukhan ti vācaŋ nicchārayamānam eva uppajjati. Yadā dukkhaŋ uppajjati, sakalasarīraŋ khobhentaŋ maddantaŋ pharamānaŋ abhisandayamānaŋ, tattaphālaŋ[5] pavesentaŋ[6] viya, vilīnatambalohena āsiñcantaŋ viya, sukkhatiṇavanappatimhi[7] araññe dāru-ukkākalāpaŋ pakkhipamānaŋ viya aho dukkhaŋ, aho dukkhan ti vippalāpayamānam eva uppajjati. Iti sukhadukkhavedanānaŋ uppatti pākaṭā hoti.

Adukkhamasukhā pana duddīpanā andhakārā avibhūtā. Sā sukhadukkhānaŋ apagame sātāsātapaṭikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkhamasukhā vedanā ti nayato gaṇhantassa pākaṭā hoti. Yathā kiŋ? Antarā piṭṭhipāsāṇaŋ āruhitvā[8] palāyantassa migassa anupathaŋ gacchanto migaluddako piṭṭhipāsāṇassa orabhāge[9] aparabhāge[10] pi padaŋ disvā majjhe apassanto pi ito ārūḷho, ito orūḷho, majjhe piṭṭhipāsāṇe iminā padesena gato bhavissatīti nayato jānāti. Evaŋ ārūḷhaṭṭhāne padaŋ viya hi sukhāya vedanāya uppatti pākaṭā hoti. Orūḷhaṭṭhāne padaŋ viya dukkhāya vedanāya uppatti pākaṭā hoti. Ito ārūlho, ito orūḷho,[11] majjhe eva[12] gato ti nayato gahaṇaŋ viya sukhadukkhānaŋ apagame sātāsātapaṭikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkhamasukhā vedanā ti nayato gaṇhantassa pākaṭā hoti.

Evaŋ Bhagavā paṭhamaŋ rūpakammaṭṭhānaŋ kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānaŋ kathento vedanā-vasena vinivattetvā[13] dassesi. Na kevalañ ca idh' eva evaŋ dassesi, Dīghanikāyamhi Mahānidāne, Sakkapañhe, Mahāsatipaṭṭhā-

---

[1] P.S.R. *om.* [2] P. *adds* ca. [3] R. °damānaŋ. [4] P. °piya°.
[5] P.R.S. tattakapālaŋ. [6] B.H. °santaŋ. [7] P.S. °vanaspatimhi.
[8] S.R. āruyhitvā. [9] P.R. *add* pi. [10] P. para°; S.R. pāra°.
[11] H. āruyha. [12] P.S.R. evaŋ. [13] °vaṭṭetvā (?).

ne;* Majjhimanikāyamhi Satipaṭṭhāne ca, Cūḷataṇhāsankhaye, Mahātaṇhāsankhaye, Cūḷavedalle, Mahāvedalle, Raṭṭhapālasutte, Māgandhiyasutte, Dhātuvibhange, Āneñjasappāye;† Saŋyuttanikāyamhi Cūḷanidānasutte, Rukkhopame, Parivīmaŋsanasutte, sakale Vedanā-Saŋyutte ti‡ evaŋ anekesu suttesu paṭhamaŋ rūpakammaṭṭhānaŋ kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānaŋ vedanā-vasena vinivattetvā[1] dassesi. Yathā ca tesu tesu, evaŋ imasmim pi Satipaṭṭhānavibhange paṭhamaŋ rūpakammaṭṭhānaŋ kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānaŋ vedanāvasena vinivattetvā dassesi.

Tattha sukhaŋ vedanan ti ādisu ayaŋ aparo[2] pi pajānanapariyāyo: *sukhaŋ vedanaŋ vedayāmīti pajānātī* ti sukhavedanākkhaṇe dukkhāya vedanāya abhāvato sukhaŋ vedanaŋ vedayamāno sukhaŋ vedanaŋ vedayāmīti pajānāti. Tena yā pubbe bhūtapubbā dukkhā[3] vedanā, tassā idāni abhāvato imassā ca sukhāya ito paṭhamaŋ abhāvato vedanā nāma aniccā adhuvā vipariṇāmadhammā ti itiha tattha sampajāno hoti. Vuttam pi c' etaŋ Bhagavatā: *Yasmiŋ Aggivessana samaye sukhaŋ vedanaŋ vedeti,*[4] *neva tasmiŋ samaye dukkhaŋ vedanaŋ vedeti, na adukkhamasukhaŋ vedanaŋ vedeti, sukhaŋ yeva tasmiŋ samaye vedanaŋ vedeti.*[4] *Yasmiŋ*[5] *Aggivessana samaye dukkhaŋ . . . pe . . . adukkhamasukhaŋ vedanaŋ vedeti, neva tasmiŋ samaye sukhaŋ vedanaŋ vedeti, na dukkhaŋ vedanaŋ vedeti, adukkhamasukhaŋ yeva tasmiŋ samaye vedanaŋ vedeti. Sukhā pi kho*[6] *Aggivessana vedanā aniccā sankhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā. Dukkhā pi kho . . . pe . . . adukkhamasukhā pi kho Aggivessana vedanā aniccā sankhatā . . . pe . . . nirodhadhammā ti evaŋ passaŋ Aggivessana sutavā ariyasāvako sukhāya*[7] *vedanāya nibbindati, dukkhāya pi vedanāya nibbindati, adukkhamasukhāya pi vedanāya nibbindati; nibbindaŋ virajjati, virāgā vimuccati, vimuttasmiŋ vimutt' amhīti*[8] *ñāṇaŋ hoti; khīṇā jāti, vusitaŋ brahmacariyaŋ, kataŋ karaṇīyaŋ, nāparaŋ itthattāyā ti pajānātī* ti.§

* *D.* ii, 55; 263; 290.
† *M.* i, 55; 251; 256; 299; 2C2; ii, 54; i, 501; iii, 237.
‡ *S.* iv, 204 f. § *M.* i, 500.

[1] °vaṭṭetvā (?). [2] B.P. paro. [3] S.R. dukkha. [4] S.R. vediyati. [5] B.H. Parasmiŋ. [6] S.R. *om.* [7] P.S.H. *add* pi. [8] P. vimuttam iti.

Sāmisaŋ vā sukhan ti[1] ādisu sāmisā sukhā nāma pañcakāmaguṇāmisa-nissitā cha gehasitasomanassavedanā. Nirāmisā sukhā nāma cha nekkhammanissita[2]-somanassavedanā. Sāmisā dukkhā nāma cha gehasitadomanassavedanā. Nirāmisā dukkhā nāma cha nekkhammanissita[2]-domanassavedanā.[3] Sāmisā adukkhamasukhā nāma gehasita-upekkhāvedanā. Nirāmisā adukkhamasukhā nāma cha nekkhammanissita[4]-upekkhāvedanā. Tāsaŋ vibhāgo Uparipaṇṇāse pāḷiyaŋ āgato yeva.

So taŋ nimittan ti so taŋ vedanānimittaŋ. *Bahiddhā vedanāsū* ti parapuggalassa vedanāsu. *Sukhaŋ vedanaŋ vedayamānan* ti parapuggalaŋ sukhavedanaŋ vedayamānaŋ. *Ajjhattabahiddhā* ti kālena attano kālena parassa vedanāsu cittaŋ upasaŋharati. Imasmiŋ vāre yasmā neva attā na paro niyamito, tasmā vedanāpariggahamattam eva dassetuŋ *Idha bhikkhu sukhaŋ vedanaŋ sukhā vedanā* ti ādi vuttaŋ. Sesam ettha uttānam[5] eva. Imasmiŋ pana pabbe suddhavipassanā va kathitā ti.

Vedanānupassanāniddeso.

Cittānupassanāniddese pi heṭṭhā vutta-sadisaŋ vuttanayen' eva veditabbaŋ. *Sarāgaŋ vā cittan* ti[6] ādisu pana *sarāgan* ti aṭṭhavidhaŋ lobhasahagataŋ.

Vītarāgan ti lokiyakusalāvyākataŋ. Idaŋ pana yasmā sammasanaŋ, na dhammasamodhānaŋ,[7] tasmā idha ekapade pi lokuttaraŋ na labbhati. Yasmā pahānekaṭṭhavasena rāgādīhi saha vattanti, pahīyanti, tasmā dvīsu padesu nippariyāyena na labbhantīti na gahitāni. Sesāni cattāri akusalacittāni neva purimapadaŋ, na pacchimapadaŋ bhajanti.

Sadosan ti duvidhaŋ domanassasahagataŋ.

Vītadosan ti lokiyakusalāvyākataŋ. Sesāni dasa akusalacittāni neva purimapadaŋ, na pacchimapadaŋ bhajanti.

Samohan ti vicikicchā-sahagatañ c' eva uddhaccasahagatañ cāti duvidhaŋ. Yasmā pana moho sabbākusalesu uppajjati,

[1] *Vbh.* 196. [2] S.R. °masita. [3] S.R. *om.* domanassa.
[4] S.R. °masitā. [5] P. vut°. [6] *Vbh.* 197.
[7] S.R. sammasanadhamme samodhānaŋ.

tasmā sesāni pi idha vaṭṭanti eva. Imasmiŋ yeva hi duke dvādasākusalacittāni pariyādinnānīti.

Vītamohan ti lokiyakusalāvyākataŋ.

Sankhittan ti thīnamiddhānupatitaŋ, etaŋ hi sankuṭitacittaŋ nāma.

Vikkhittan ti uddhaccasahagataŋ, etaŋ hi pasaṭacittaŋ[1] nāma.

Mahaggatan ti rūpāvacaraŋ arūpāvacarañ ca.

Amahaggatan ti kāmāvacaraŋ.

Sa-uttaran ti kāmāvacaraŋ.

Anuttaran ti rūpāvacarañ ca arūpāvacarañ ca. Tatrāpi sa-uttaraŋ rūpāvacaraŋ, anuttaraŋ arūpāvacaram[2] eva.

Samāhitan ti yassa appaṇāsamādhi upacārasamādhi vā atthi.

Asamāhitan ti ubhayasamādhi-rahitaŋ.[3]

Vimuttan ti tadangavikkhambhanavimuttīhi vimuttaŋ.[4]

Avimuttan ti ubhayavimuttirahitaŋ. Samuccheda-paṭippassaddhi-nissaraṇavimuttīnaŋ pana idha okāso va natthi.

Sarāgam assa cittan ti sarāgaŋ assa cittaŋ. Sesaŋ heṭṭhā vuttanayattā uttānattham[5] eva. Imasmim pi pabbe suddhavipassanā va kathitā ti.

Cittānupassanāniddeso.

Ettāvatā yasmā kāyānupassanāya rūpakkhandhapariggaho va kathito, vedanānupassanāya vedanākkhandhapariggaho va, cittānupassanāya viññāṇakkhandhapariggaho va, tasmā idāni sampayuttadhammasīsena saññā-sankhārakkhandhapariggaham pi kathetuŋ dhammānupassanaŋ dassento *kathañ ca bhikkhū* ti ādim āha. Tattha *santan* ti[6] abhiṇhasamudācāravasema saŋvijjamānaŋ.

Asantan ti asamudācāravasena vā pahīnattā vā avijjamānaŋ.

Yathā cā ti yena kāraṇena kāmacchandassa uppādo hoti.

Tañ ca pajānātī ti tañ ca kāraṇaŋ pajānāti. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. Tattha subhanimitte ayoniso

---

[1] P.S.R. visaṭa°. [2] B. anupā°. [3] P. °virahitaŋ.
[4] B.P. vinimuttaŋ. [5] P. vut°. [6] *Vbh.* 199.

manasikārena kāmacchandassa uppādo hoti. Subhanimittaŋ nāma subham pi subhanimittaŋ, subhārammaṇaŋ pi subhanimittaŋ. Ayoniso manasikāro nāma anupāyamanasikāro uppathamanasikāro, anicce niccan ti vā dukkhe sukhan ti vā anattani attā ti vā asubhe subhan ti vā manasikāro. Taŋ tattha bahulaŋ pavattayato kāmacchando uppajjati. Ten' āha Bhagavā: *Atthi bhikkhave subhanimittaŋ, tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā kāmacchandassa uppādāya, uppannassa vā kāmacchandassa bhiyyobhāvāya, vepullāyā* ti.*

Asubhanimitte pana yoniso manasikāren' assa pahānaŋ hoti. Asubhanimittaŋ nāma: asubham pi asubhanimittaŋ, asubhārammaṇam pi asubhanimittaŋ. Yoniso manasikāro nāma upāyamanasikāro pathamanasikāro, anicce aniccan ti vā dukkhe dukkhan ti vā anattani anattā ti vā asubhe asubhan ti vā manasikāro. Taŋ tattha bahulaŋ[1] pavattayato kāmacchando pahīyati. Ten' āha Bhagavā: *Atthi bhikkhave asubhanimittaŋ. Tattha yoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā kāmacchandassa anuppādāya,[2] uppannassa vā kāmacchandassa pahānāya, na bhiyyobhāvāya, na vepullāyā* ti.†

Api ca cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saŋvattanti: asubhanimittassa uggaho, asubhabhāvanānuyogo, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, kalyāṇamittatā, sappāyakathā ti. Dasavidhaŋ hi asubhanimittaŋ uggaṇhantassāpi kāmacchando pahīyati, bhāventassāpi, indriyesu pihitadvārassāpi, catunnaŋ pañcannaŋ ālopānaŋ okāse sati udakaŋ pivitvā yāpanasīlatāya bhojane mattaññuno pi. Tena vuttaŋ:

> Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaŋ pive;
> ālaŋ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno ti.‡

Asubhakammika-Tissattherasadise asubhabhāvanārate kalyāṇamitte sevantassāpi[3] kāmacchando pahīyati; ṭhānanisajjādisu dasa asubhanissitasappāyakathāya pi pahīyati.

* *S.* v, 105. † *Ibid.* ‡ *Thag.* ver. 983.

[1] S.R. *om.* [2] B. anupā°. [3] B. sentassapi.

Tena vuttaŋ cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saŋvattantī ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa kāmacchandassa arahattamaggena āyatiŋ anuppādo hotīti pajānāti.

Paṭighanimitte ayoniso manasikārena pana vyāpādassa uppādo hoti. Tattha paṭigham pi paṭighanimittaŋ nāma,[1] paṭighārammaṇam pi paṭighanimittaŋ. Ayoniso manasikāro sabbattha ekalakkhaṇo va. Taŋ tasmiŋ nimitte bahulaŋ pavattayato vyāpāpo uppajjati. Ten' āha Bhagavā: *Atthi bhikkhave paṭighanimittaŋ. Tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā vyāpādassa uppādāya, uppannassa vā vyāpādassa bhiyyobhāvāya vepullāyā* ti.* Mettāya pana cetovimuttiyā yoniso manasikāren' assa pahānaŋ hoti. Tattha mettā ti vutte appaṇā pi upacāro pi vaṭṭati. Cetovimuttīti appaṇā va. Yoniso manasikāro vuttalakkhaṇo va. Taŋ tattha bahulaŋ pavattayato vyāpādo pahīyati. Ten' āha Bhagavā: *Atthi bhikkhave mettā cetovimutti. Tattha yoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā vyāpādassa anuppādāya, uppannassa vā vyāpādassa pahānāya, na bhiyyobhāvāya, na vepullāyā* ti.*

Api ca cha dhammā vyāpādassa pahānāya saŋvattanti: mettānimittassa uggaho, meṭṭābhāvanānuyogo, kammassakatā-paccavekkhanā, paṭisankhānabahulatā,[2] kalyāṇamittatā, sappāyakathā ti. Odissakānodissaka-disāpharaṇānaŋ hi aññataravasena mettaŋ uggaṇhantassāpi vyāpādo pahīyati, odhiso anodhiso disāpharaṇavasena[3] mettaŋ bhāventassāpi. Tvaŋ etassa kuddho kiŋ karissasi? Kim assa sīlādīni vināsetuŋ sakkhissasi? Nanu tvaŋ attano kammena āgantvā attano kammen' eva gamissasi? Parassa kujjhanaŋ nāma[4] vītaccikangāra[5]-tatta-ayosalāka-gūthādīni gahetvā parassa paharitukāmatā-sadisaŋ hoti. Eso pi tava kuddho kiŋ karissati? Kin te sīlādīni vināsetuŋ sakkhissati? Esa attano kammen' āgantvā attano kammen' eva gamissati. Appaṭicchitaŋ[6] paheṇakaŋ viya, paṭivātakhitta-rajomuṭṭhi

* *S.* v, 103.

[1] P. *om.* [2] B.H. °bahulīkatā. [3] H. disāya°.
[4] S.R. pana. [5] B. vītaccita°. [6] P.S.R. Apa°; H. Asampaṭicchita.

viya ca etass' ev' esa kodho matthake patissatīti evaŋ attano ca parassa ca kammassakataŋ paccavekkhato pi, ubhaya-kammassakataŋ paccavekkhitvā paṭisankhāne ṭhitassāpi, Assaguttattherasadise mettābhāvanā-rate kalyāṇamitte sevantassāpi vyāpādo pahīyati; ṭhānanisajjādisu mettānissitasappāyakathāya pi pahīyati. Tena vuttaŋ cha dhammā vyāpādassa pahānāya saŋvattantī ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa vyāpādassa anāgāmimaggena āyatiŋ anuppādo hotīti pajānāti.

Aratī ti[1] ādisu ayoniso manasikārena thīnamiddhassa uppādo hoti.

Arati nāma ukkaṇṭhitatā.[2]

Tandī nāma kāyālasiyatā.

Vijambhitā[3] nāma kāyavināmanā.

Bhattasammado nāma bhattamucchā bhattapariḷāho.

Cetaso līnattaŋ nāma cittassa līnākāro.

Imesu arati-ādisu ayoniso manasikāraŋ bahulaŋ pavattayato thīnamiddhaŋ uppajjati. Ten' āha Bhagavā: *Atthi bhikkhave arati tandī vijambhitā bhattasammado cetaso līnattaŋ. Tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā thīnamiddhassa uppādāya, uppannassa vā thīnamiddhassa bhiyyobhāvāya vepullāyā* ti.*

Ārambhadhātu-ādisu pana yoniso-manasikāren' assa[4] pahānaŋ hoti. *Ārambhadhātu*[5] nāma paṭhamārambhaviriyaŋ.[5] *Nikkamadhātu* nāma kosajjato nikkhantattā tato balavataraŋ. Parakkamadhātu nāma paraŋ paraŋ ṭhānaŋ akkamanato tato pi balavataraŋ. Imasmiŋ tippabhede viriye yoniso-manasikāraŋ bahulaŋ pavattayato thīnamiddhaŋ pahīyati. Ten' āha Bhagavā: *Atthi bhikkhave ārambhadhātu,*[5] *nikkamadhātu, parakkamadhātu. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā*[6] *thīnamiddhassa anuppādāya, uppannassa vā*[6] *thīnamiddhassa na bhiyyobhāvāya, na vepullāyā* ti.*

Api ca cha dhammā thīnamiddhassa pahānāya saŋvattanti:

* *S.* v, 105.

[1] P.S.R. Arati. [2] B.H.S.R. °ṭhitā. [3] P.S.R. °bhikā.
[4] S. °sikārassa. [5] H.S. °rabbha°. [6] S. *om.*

atibhojane nimittagāho, iriyāpathasamparivattanatā, ālokasaññāmanasikāro, abbhokāsavāso, kalyāṇamittatā, sappāyakathā ti. Āharahatthaka[1] - bhuttavamitaka - tatthavaṭṭaka-alaŋsāṭaka-kākamāsakabhojanaŋ bhuñjitvā rattiṭṭhānadivāṭhāne[2] nisinnassa hi samaṇadhammaŋ karoto thīnamiddhaŋ mahāhatthī viya ottharantaŋ āgacchati. Catupañca-ālopa-okāsaŋ pana ṭhapetvā pānīyaŋ pivitvā yāpanasīlassa bhikkhuno taŋ na hotīti atibhojane nimittaŋ gaṇhantassāpi thīnamiddhaŋ pahīyati. Yasmiŋ iriyāpathe thīnamiddhaŋ okkamati, tato aññaŋ parivattentassāpi[3] rattiŋ candāloka-dīpāloka-ukkāloke, divā suriyālokaŋ manasikarontassāpi, abbhokāse vasantassāpi, Mahākassapattherasadise pahīnathīnamiddhe kalyāṇamitte sevantassa pi thīnamiddhaŋ pahīyati. Ṭhānanisajjādisu dhutanganissitasappāyakathāya pi pahīyati. Tena vuttaŋ: Cha dhammā thīnamiddhassa pahānāya saŋvattantī ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa thīnamiddhassa arahattamaggena āyatiŋ anuppādo hotīti pajānāti.

Cetaso avūpasame ayoniso-manasikārena uddhaccakukkuccassa uppādo hoti. Avūpasamo nāma avūpasantākāro. Uddhaccakukkuccam eva taŋ atthato. Tattha ayoniso-manasikāraŋ bahulaŋ pavattayato uddhaccakukkuccaŋ uppajjati. Ten' āha Bhagavā[4]: *Atthi bhikkhave cetaso avūpasamo. Tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa uppādāya, uppannassa vā uddhaccakukkuccassa bhiyyobhāvāya vepullāyā* ti.* Samādhisankhāte pana cetaso vūpasame yoniso manasikārena pan' assa[5] pahānaŋ hoti. Ten' āha Bhagavā[4] *Atthi bhikkhave cetaso vūpasamo. Tattha yoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa anuppādāya, uppannassa vā uddhaccakukkuccassa na bhiyyobhāvāya, na vepullāyā* ti.†

Api ca cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saŋvattanti: bahussutatā, paripucchakatā, Vinaye pakataññutā,

---

* *S.* v, 103. † *Ibid.* 106.

---

[1] B.H. Āhāra°. [2] S.R. °vāṭṭhāne. [3] B. °vattan°.
[4] S. *om.* [5] S. *om.* pan'.

vuddhasevitatā,[1] kalyāṇamittatā, sappāyakathā ti. Bāhusaccena[2] pi hi ekaŋ vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā Nikāye pāḷivasena ca atthavasena ca uggaṇhantassāpi uddhaccakukkuccaŋ pahīyati; kappiyākappiyaparipucchā-bahulassāpi, Vinayapaññattiyaŋ ciṇṇavasībhāvatāya pakataññuno pi, vuddhe[1] mahallakatthere upasankamantassāpi, Upālittherasadise Vinayadhare kalyāṇamitte sevantassa pi uddhaccakukkuccaŋ pahīyati. Ṭhānanissajjādisu kappiyākappiyanissitasappāyakathāya pi pahīyati. Tena vuttaŋ: Cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saŋvattantī ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīne uddhaccakukkucce uddhaccassa arahattamaggena, kukkuccassa anāgāmimaggena āyatiŋ anuppādo hotīti pajānāti.

Vicikicchāṭhāniyesu dhammesu ayoniso manasikārena vicikicchāya uppādo hoti. Vicikicchāṭhāniyā dhammā nāma punappunaŋ vicikicchāya kāraṇattā vicikicchā yeva.[3] Tattha ayoniso manasikāraŋ bahulaŋ pavattayato vicikicchā uppajjati. Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave vicikicchāṭhāniyā dhammā. Tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayaṁ āhāro anuppannāya vā vicikicchāya uppādāya, uppannāya vā vicikicchāya bhiyyobhāvāya vepullāyā* ti.* Kusalādidhammesu yoniso manasikārena pan' assā[4] pahānaŋ hoti. Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave kusalākusalā dhammā, sāvajjānavajjā dhammā, sevitabbāsevitabbā dhammā, hīnapaṇītā dhammā, kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayaṁ āhāro anuppannāya vā vicikicchāya anuppādāya, uppannāya vā vicikicchāya na bhiyyobhāvāya, na vepullāyā* ti.†

Api ca cha dhammā vicikicchāya pahānāya saŋvattanti: bahussutatā, paripucchakatā, vinaye pakataññutā, adhimokkhabahulatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathā ti. Bāhusaccena[2] pi hi ekaŋ vā . . . pe . . . pañca vā nikāye pāḷivasena ca atthavasena ca uggaṇhantassāpi vicikicchā pahīyati, tīṇi ratanāni ārabbha paripucchā-bahulassāpi, vinaye ciṇṇavasībhāvassāpi, tīsu ratanesu okappaniyasaddhāsankhāta-

* *S.* v, 103. † *Ibid.* 106.

[1] B.H. vuḍḍh°. [2] B.H. Bāhussac°. [3] S. va. [4] H. °ssa.

adhimokkhabahulassāpi, saddhādhimutte Vakkalitthera-sadise kalyāṇamitte sevantassāpi vicikicchā pahīyati; ṭhānanisajjādisu tiṇṇaŋ ratanānaŋ guṇanissita-sappāyakathāya pi pahīyati. Tena vuttaŋ: Cha dhammā vicikicchāya pahānāya saŋvattantī ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnāya vicikicchāya sotāpattimaggena āyatiŋ anuppādo hotīti pajānāti.

Nīvaraṇapabbaŋ.

Bojjhangapabbe *santan* ti[1] paṭilābhavasena vijjamānaŋ. *Asantan* ti appaṭilābhavasena avijjamānaŋ.

Yathā ca anuppannassā ti ādisu pana satisambojjhangassa tāva *Atthi bhikkhave satisambojjhangaṭṭhāniyā dhammā. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā satisambojjhangassa uppādāya, uppannassa vā satisambojjhangassa bhiyyobhāvāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī* ti* evaŋ uppādo hoti. Tattha sati yeva satisambojjhangaṭṭhāniyā dhammā; yoniso manasikāro vutta-lakkhaṇo yeva. Taŋ tattha bahulaŋ pavattayato[2] satisambojjhango uppajjati.

Api ca cattāro dhammā satisambojjhangassa uppādāya saŋvattanti: satisampajaññaŋ, muṭṭhassati-puggalaparivajjanatā, upaṭṭhitassati-puggalasevanatā, tad adhimuttatā ti. Abhikkantādisu hi sattasu ṭhānesu satisampajaññena bhattanikkhittakākasadise muṭṭhassati-puggale parivajjanena, Tissadattatthera-Abhayatthera-sadise upaṭṭhitassati-puggale sevanena, ṭhānanisajjādisu satisamuṭṭhāpanatthaŋ ninnapoṇapabbhāracittatāya ca satisambojjhango uppajjati. Evaŋ catūhi kāraṇehi uppannassa pan' assa arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti.

Dhammavicayasambojjhangassa pana *Atthi bhikkhave kusalākusalā dhammā . . . pe . . . kaṇha-sukkasappaṭibhāgā dhammā. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā dhammavicayasambojjhangassa uppādāya, uppannassa vā dhammavicayasambojjhangassa bhiyyobhāvāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī* ti† evaŋ uppādo hoti.

* *S.* v, 103 *f.* † *Ibid.* 104.

[1] *Vbh.* 199 *f.* [2] S. *adds* ca.

Api ca satta dhammā dhammavicayasambojjhangassa uppādāya saŋvattanti: paripucchakatā, vatthu-visadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā, duppaññapuggalaparivajjanaŋ,[1] paññavantapuggalasevanā,[1] gambhīrañāṇacariyapaccavekkhanā, tad-adhimuttatā ti.

Tattha paripucchakatā ti khandha-dhātu-āyatana-indriya[2]-bala - bojjhanga - magganga - jhāna - samatha - vipassanānaŋ[3] atthasannissita[4]-paripucchābahulatā.

Vatthuvisadakiriyā ti ajjhattikabāhirānaŋ vatthūnaŋ visadabhāvakaraṇaŋ. Yadā hi 'ssa kesa-nakha-lomāni[5] dīghāni honti, sarīraŋ vā ussannadosañ ceva sedamalamakkhitañ ca, tadā ajjhattikaŋ vatthu avisadaŋ hoti aparisuddhaŋ. Yadā pana cīvaraŋ jiṇṇaŋ kiliṭṭhaŋ duggandhaŋ hoti, senāsanaŋ vā uklāpaŋ, tadā bāhiraŋ vatthu avisadaŋ hoti, aparisuddhaŋ; tasmā kesādichedanena uddhaŋ-virecana-adhovirecanādīhi sarīraŋ[6] sallahukabhāvakaraṇena ucchādana-nahāpanena ca ajjhattikavatthu visadaŋ kātabbaŋ. Sūcikamma-dhovana-rajana-paribhaṇḍakaraṇādīhi bāhiravatthu visadaŋ[7] kātabbaŋ. Etasmiŋ hi ajjhattikabāhiravatthumhi[8] avisade uppannesu cittacetasikesu ñāṇam pi avisadaŋ hoti aparisuddhaŋ; aparisuddhāni dīpakapallika-vaṭṭi-telāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Visade pana ajjhattikabāhiravatthumhi[9] uppannesu cittacetasikesu ñāṇam pi visadaŋ hoti; parisuddhāni dīpakapallika-vaṭṭi-telāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Tena vuttaŋ vatthu visadakiriyā dhammavicayasambhojjhangassa uppādāya saŋvattatī ti.

Indriyasamattapaṭipādanā nāma saddhādīnaŋ indriyānaŋ samabhāvakaraṇaŋ. Sace hi 'ssa saddhindriyaŋ balavaŋ hoti, itarāni mandāni, tato viriyindriyaŋ paggahakiccaŋ, satindriyaŋ upaṭṭhānakiccaŋ, samādhindriyaŋ avikkhepakiccaŋ, paññindriyaŋ dassanakiccaŋ kātuŋ na sakkoti; tasmā taŋ dhammasabhāvapaccavekkhanena vā, yathā vā[10] manasikaroto balavaŋ[11] jātaŋ, tathā amanasikārena hāpetabbaŋ. Vakkalittheravatthu[12] c' ettha nidassanaŋ. Sace pana viriyin-

---

[1] S. °natā. [2] H. °driyā. [3] S. °sanā. [4] S. °sitā. [5] H. °lomādīni.
[6] S. sarīra. [7] H. sadaŋ. [8] S. °bāhire ca vatthumhi.
[9] S. °bāhire°. [10] S. *om.* [11] S. balava.
[12] *Pss. of the Brethren*, p. 197 *f.*

driyaŋ balavaŋ hoti, atha neva saddhindriyaŋ adhimokkha-kiccaŋ kātuŋ sakkoti, na itarāni itarakiccabhedaŋ; tasmā taŋ passaddhādibhāvanāya[1] hāpetabbaŋ. Tatrāpi Soṇattheravatthu dassetabbaŋ.[2] Evaŋ sesesu pi. Ekassa bala-vabhāve sati itaresaŋ attano kiccesu asamatthatā veditabbā. Visesato pan' ettha saddhā-paññānaŋ samādhi-viriyānañ ca samataŋ pasaŋsanti. Balavasaddho hi mandapañño mud-dhappasanno[3] hoti, avatthusmiŋ pasīdati. Balavapañño mandasaddho kerāṭikapakkhaŋ bhajati, bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hoti. Cittuppādamatten' eva kusalaŋ hotī ti atidhāvitvā dānādīni puññāni akaronto niraye uppaj-jati. Ubhinnaŋ pana samatāya vatthusmiŋ yeva pasīdati. Balavasamādhi[4] pana mandaviriyaŋ samādhissa kosajjapak-khattā kosajjaŋ adhibhavati. Balavaviriyaŋ mandasamā-dhi[4] vīriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaŋ adhibhavati. Samādhi pana viriyena saŋyojito[5] kosajje patituŋ na labbhati. Viriyaŋ samādhinā saŋyojitaŋ[5] uddhacce patituŋ na labbhati. Tasmā tad[6] ubhayam pi samaŋ kātabbaŋ. Ubhayasamatāya hi appaṇā hoti. Api ca samādhikammikassa[7] balavatī pi saddhā vaṭṭati[8]; evaŋ so saddahanto okappento appaṇaŋ pāpuṇissati. Samādhi-paññāsu pana samādhikammikassa ekaggatā[9] balavatī vaṭṭati[10]; evaŋ hi so appaṇaŋ pāpuṇāti. Vipassanākammikassa paññā balavatī vaṭṭati[10]; evaŋ hi so lakkhaṇapaṭivedhaŋ pāpuṇāti. Ubhinnaŋ pana samatāya[11] appaṇā hoti yeva. Sati pana sabbattha balavatī vaṭṭati.[10] Sati hi cittaŋ uddhaccapakkhikānaŋ saddhāviriyapaññānaŋ vasena uddhaccapātato, kosajjapakkhikena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā[12] loṇadhūpanaŋ viya sab-bavyañjanesu sabbakammika-amacco viya ca sabbarājakic-cesu sabbattha icchitabbā. Ten' āha: *Sati ca pana sabbatthikā vuttā Bhagavatā.** Kiŋ kāranā? Cittaŋ hi satipaṭisaraṇaŋ.

* *Cf.* *S.* v, 115.

[1] B. °dhāvibhāva°.
[2] *There were three: Pss. of the Brethren* 143; 202 (*Dhp. Comy.* iv, 101 *f.*); 275.
[3] B. mudhap°.
[4] B.H. °dhiŋ.
[5] S.R. sampayoji°.
[6] S.R. pana.
[7] S.R. *add* hi.
[8] H. vattati.
[9] S.R. *add* va.
[10] S. *om.*
[11] S. *adds* pi.
[12] H. sa.

Ārakkhapaccupaṭṭhānā ca sati. Na vinā satiyā cittassa paggahaniggaho hotī ti.

Duppaññapuggalaparivajjanaŋ[1] nāma khandhādibhede anogāḷhapaññānaŋ dummedhapuggalānaŋ[2] ārakā parivajjanaŋ.

Paññavantapuggalasevanā nāma samapaññāsa-lakkhaṇapariggāhikāya udayabbayapaññāya samannāgatapuggalasevanā.

Gambhīrañāṇacariyapaccavekkhanā nāma gambhīresu khandādisu pavattāya gambhīrapaññāya pabhedapaccavekkhanā.

Tad-adhimuttatā nāma ṭhānanisajjādisu dhammavicayasambojjhangasamuṭṭhāpanatthaŋ ninnapoṇapabbhāracittatā. Evaŋ uppannassa pan' assa[2] arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti.

Viriyasambojjhangassa *Atthi bhikkhave ārambhadhātu,*[3] *nikkamadhātu, parakkamadhātu. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā viriyasambojjhangassa uppādāya, uppannassa vā viriyasambojjhangassa bhiyyobhāvāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī* ti* evaŋ uppādo hoti. Api ca ekādasa dhammā viriyasambojjhangassa uppādāya saŋvattanti: apāyabhayapaccavekkhanatā,[4] ānisaŋsadassāvitā, gamanavidhipaccavekkhanatā,[5] piṇḍapātāpacāyanatā,[6] dāyajjamahattapaccavekkhanatā, Satthu-mahattapaccavekkhanatā, jāti-mahattapaccavekkhanatā, sabrahmacārī-mahattapaccavekkhanatā, kusītapuggalaparivajjanatā, āraddhaviriyapuggalasevanatā, tadadhimuttatā ti.

Tattha nirayesu pañcavidhabandhanakammakāraṇato[7] paṭṭhāya mahādukkhaŋ anubhavanakāle pi, tiracchānayoniyaŋ jālakkhipakuminādīhi[8] gahitakāle pi, pājanakaṇṭakādippahārābhivitunnassa[9] pana sakaṭavahanādi-kāle pi, pettivisaye anekāni pi vassasahassāni ekaŋ Buddhantaram pi khuppipāsāhi āturībhūtakāle[10] pi, Kālakañjika-asuresu saṭṭhihattha-

* *S.* v, 104.

[1] S. °janā. [2] S. *om.* [3] H. ārabbha°. [4] S. °khanā.
[5] B.H.S.R. °vīthipacca°. [6] H. °cāyanapaccavekkhanatā.
[7] S.R. °karaṇato. [8] H. °khipana°; B.H. °kuminā°.
[9] S.R. pācanakaṇḍakādippahārābhitunnassa. [10] B.H. atūribhūta°.

asītihatthappamāṇena aṭṭhicammamatten' eva attabhāvena vātātapādi-dukkhānubhavanakāle pi na sakkā viriyasambojjhangaŋ uppādetuŋ. Ayam eva te bhikkhu kālo viriyakaraṇāyā ti evaŋ apāyabhayaŋ paccavekkhantassa pi viriyasambojjhango uppajjati.

Na sakkā kusītena nava lokuttaradhammā laddhuŋ, āraddhaviriyen' eva sakkā; ayam ānisaŋso viriyassā ti evaŋ ānisaŋsadassāvino pi uppajjati.

Sabba-Buddha-Paccekabuddha-mahāsāvakeh' eva te[1] gatamaggo gantabbo. So ca na sakkā kusītena gantun ti evaŋ gamanavidhiŋ[2] paccavekkhantassāpi uppajjati. Ye taŋ piṇḍapātādīhi upaṭṭhahanti, ime te manussā neva ñātakā, na dāsakammakarā, nāpi taŋ nissāya jīvissāmā ti te paṇītāni piṇḍapātādīni denti; atha kho attano kārānaŋ[3] mahapphalataŋ paccāsiŋsamānā denti. Satthārā pi ayaŋ ime paccaye paribhuñjitvā kāyadaḷhibahulo sukhaŋ viharissatī ti na evañ ca[4] sampassatā tuyhaŋ paccayā anuññātā, atha kho ayaŋ ime paribhuñjamāno samaṇadhammaŋ katvā vaṭṭadukkhato muccissatī ti te paccayā anuññātā. So dāni tvaŋ kusīto viharanto na taŋ piṇḍapātaŋ apacāyissasi. Āraddhaviriyass' eva hi piṇḍapātāpacāyanaŋ nāma hotī ti evaŋ piṇḍapātāpacāyanaŋ paccavekkhantassāpi uppajjati; Mahāmittattherassa viya.

Thero kira Kassakaleṇe nāma paṭivasati. Tassa ca gocaragāme ekā mahā-upāsikā theraŋ puttaŋ katvā paṭijaggati. Sā ekadivasaŋ araññaŋ gacchantī dhītaraŋ āha: Amma, asukasmiŋ ṭhāne purāṇa-taṇḍulā, asukasmiŋ khīraŋ, asukasmiŋ sappi, asukasmiŋ phāṇitaŋ, tava bhātikassa Ayyamittassa āgatakāle bhattaŋ pacitvā khīra-sappi-phāṇitehi siddhiŋ dehi, tvañ ca bhuñjeyyāsīti.[5] Tvaŋ pana kiŋ bhuñjissasi ammāti?[6] Ahaŋ pana hiyyo pakkaŋ pārivāsikabhattaŋ kañjiyena bhuttamhī ti. Divā kiŋ bhuñjissasi ammā ti? Sākapaṇṇaŋ[7] pakkhipitvā kaṇataṇḍulehi ambilayāguŋ pacitvā ṭhapehi[8] ammā ti. Thero cīvaraŋ pārupitvā pattaŋ nīharanto va taŋ saddaŋ sutvā attānaŋ ovadi: mahā-upāsikā kira kañji-

[1] H. *om.* [2] B.H.S.R. °vīthiŋ. [3] H. pakāranaŋ.
[4] S. *om.* [5] S. *om.* ti. [6] S. *om. from* Tvaŋ
[7] B.H. °pakkaŋ. [8] H. thapehi.

yena pārivāsikabhattaŋ bhuñji, divā pi kaṇapaṇṇambilayāguŋ bhuñjissati. Tuyhaŋ atthāya pana purāṇataṇḍulādīni ācikkhati. Taŋ nissāya kho pan' esā neva khettaŋ, na vatthuŋ, na bhattaŋ, na vatthaŋ paccāsiŋsati. Tisso pana sampattiyo patthayamānā deti. Tvaŋ etissā tā sampattiyo dātuŋ sakkhissasi, na sakkhissasīti? Ayaŋ kho pana piṇḍapāto tayā sarāgena sadosena samohena na sakkā bhuñjitun ti pattaŋ thavikāya[1] pakkhipitvā gaṇṭhikaŋ muñcitvā nivattitvā[2] Kassakaleṇam eva gantvā pattaŋ heṭṭhā-mañce cīvaraŋ cīvaravaŋse ṭhapetvā arahattaŋ apāpuṇitvā na nikkhamissāmī ti viriyaŋ adiṭṭhahitvā nisīdi. Dīgharattaŋ appamatto hutvā nivutthabhikkhu vipassanaŋ vaḍḍhetvā purebhattam eva arahattaŋ patvā vikasamānam iva padumaŋ mahākhīṇāsavo sitaŋ karonto va nisīdi. Leṇadvāre rukkhamhi adhivatthā devatā:

Namo te purisājañña, namo te purisuttama,
yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyo 'si mārisā ti

udānaŋ udānetvā: bhante, piṇḍāya paviṭṭhānaŋ tumhādisānaŋ arahantānaŋ bhikkhaŋ datvā mahallakitthiyo dukkhā muccissantī ti āha. Thero uṭṭhahitvā dvāraŋ vivaritvā kālaŋ olokento pāto yevāti ñatvā pattacīvaraŋ ādāya gāmaŋ pāvisi. Dārikā pi bhattaŋ sampādetvā: idāni me bhātā āgamissati, idāni āgamissatī ti dvāraŋ vivaritvā olokayamānā nisīdi. Sā there gharadvāraŋ sampatte pattaŋ gahetvā sappiphāṇitayojitassa khīrapiṇḍapātassa pūretvā hatthe ṭhapesi. Thero: sukhī[3] hotū ti anumodanaŋ katvā pakkāmi.[4] Sā pi taŋ olokayamānā aṭṭhāsi. Therassa hi tadā ativiya parisuddho chavivaṇṇo ahosi, vippasannāni indriyāni, mukhaŋ bandhanā muttatālapakkaŋ viya ativiya virocittha. Mahā-upāsikā araññā āgantvā: kiŋ amma bhātiko te āgato ti pucchi. Sā sabbaŋ taŋ pavattiŋ ārocesi. Upāsikā: ajja me puttassa pabbajitakiccaŋ matthakaŋ pattan ti ñatvā: abhiramati te amma bhātā Buddhasāsane, na ukkaṇṭhatī ti āha.

Mahantaŋ kho pan' etaŋ Satthu dāyajjaŋ yad' idaŋ satta ariyadhanāni nāma, taŋ na sakkā kusītena gahetuŋ. Yathā

[1] B. pattatthavi°. [2] B.H. °tetvā.
[3] S. sukhaŋ. [4] B.H. pakkami.

hi vippaṭipannaŋ puttaŋ mātāpitaro ayaŋ amhākaŋ aputto ti paribāhiraŋ karonti, so tesaŋ accayena dāyajjaŋ na labhati; evaŋ kusīto pi idaŋ ariyadhanadāyajjaŋ na labhati, āraddhaviriyo va labhatī ti dāyajjamahattaŋ paccavekkhato pi uppajjati.

Mahā kho pana te Satthā. Satthuno hi te mātukucchismiŋ[1] paṭisandhigahaṇakāle[2] pi abhinikkhamane pi abhisambodhiyam pi dhammacakkappavattana-yamakapāṭihāriya-devorohana-āyusankhāravossajjanesu pi parinibbāṇakāle pi dasasahassīlokadhātu kampittha; yuttaŋ nu te evarūpassa Satthuno sāsane pabbajitvā kusītena bhavitun ti evaŋ Satthu-mahattaŋ paccavekkhato pi uppajjati.

Jātiyā pi tvaŋ idāni na lāmakajātiko 'si,[3] asambhinnāya Mahāsammatapaveṇiyā āgate Okkākarājavaŋse jāto. Sirisuddhodanamahārājassa[4] ca Mahāmāyādeviyā ca nattā, Rāhulabhaddassa kaniṭṭho. Tayā nāma evarūpena Jinaputtena hutvā na yuttaŋ kusītena viharitun ti evaŋ jāti-mahattaŋ paccavekkhato pi uppajjati.

Sāriputta-Moggallānā[5] c' eva asīti Mahāsāvakā ca viriyen' eva lokuttaradhammaŋ paṭivijjhiŋsu, tvaŋ etesaŋ sabrahmacārīnaŋ maggaŋ paṭipajjasi, na paṭipajjasī ti[6] evaŋ sabrahmacārī-mahattaŋ paccavekkhato pi uppajjati.

Kucchiŋ pūretvā ṭhita-ajagarasadise vissaṭṭha-kāyikacetasikaviriye kusītapuggale parivajjentassāpi āraddhaviriye pahitatte puggale sevantassāpi ṭhānanisajjādisu viriyuppādanatthaŋ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaŋ uppannassa pan' assa[6] arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti.

Pītisambojjhangassa *Atthi bhikkhave pītisambojjhangaṭṭhāniyā dhammā. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā pītisambojjhangassa uppādayā, uppannassa vā pītisambojjhangassa bhiyyo bhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī* ti* evaŋ uppādo hoti. Tattha pīti yeva pītisambojjhangaṭṭhāniyā dhammā nāma. Tassā

* *S.* v, 104.

[1] S. °kucchi. [2] B.H.S. °gaṇhana°. [3] S. *om.* 'si.
[4] S.R. *om.* Siri. [5] B.H. °galānā. [6] S. *om.*

uppādakamanasikāro yoniso-manasikāro nāma. Api ca ekādasa dhammā pītisambojjhangassa uppādāya saŋvattanti: Buddhānussati, dhamma-sangha-sīla-cāga-devatānussati, upasamānussati, lūkhapuggalaparivajjanatā, siniddhapuggalasevanatā, pasādaniyasuttantapaccavekkhanatā, tad-adhimuttatā ti.

Buddhaguṇe anussarantassāpi hi yāva upacārā sakalasarīraŋ pharamāno pītisambojjhango uppajjati. Dhamma-Sanghaguṇe anussarantassāpi, dīgharattaŋ akhaṇḍaŋ[1] katvā rakkhitaŋ catupārisuddhisīlaŋ paccavekkhantassāpi, gihino dasasīlaŋ pañcasīlaŋ paccavekkhantassāpi, dubbhikkhabhayādisu paṇītaŋ bhojanaŋ sabrahmacārīnaŋ datvā evaŋ nāma adamhā ti cāgaŋ paccavekkhantassāpi, gihino pi evarūpe kāle sīlavantānaŋ dinnadānaŋ paccavekkhantassāpi, yehi guṇehi samannāgatā devatā[2] devattaŋ pattā, tathārūpānaŋ guṇānaŋ attani atthitaŋ paccavekkhantassāpi, samāpattiyā vikkhambhite kilese saṭṭhi pi sattati pi vassāni na samudācarantīti paccavekkhantassāpi, cetiyadassanabodhidassana-theradassanesu asakkaccakiriyāya saŋsūcitalūkhabhāve[3] Buddhādisu pasādasinehābhāvena gadrabhapiṭṭhe rajasadise* lūkhapuggale parivajjentassāpi, Buddhādisu pasādabahule muducitte siniddhapuggale sevantassāpi, ratanattayaguṇaparidīpake pasādaniyasuttante paccavekkhantassāpi, ṭhānanisajjādisu pīti-uppādanatthaŋ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaŋ uppannassa pan' assa arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti.

Passaddhisambojjhangassa *Atthi bhikkhave kāyapassadhi cittapassaddhi. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā passaddhisambojjhangassa uppādāya, uppannassa vā passaddhisambojjhangassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī* ti† evaŋ uppādo hoti. Api ca satta dhammā passaddhisambojjhangassa uppādāya saŋvattanti: paṇītabhojanasevanatā, utusukha-

---

* Mt. Gadrabhapiṭṭhe lūkharajo lūkhataro hutvā dissatīti atilūkhatāya taŋ-sadise. † *S.* v, 10.

---

[1] H. akkhaṇḍaŋ. [2] S. *om.*
[3] B. saŋsūcika°; S. sankucitasukhabhāve.

sevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhattapayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā, passaddhakāyapuggalasevanatā,[1] tadadhimuttatā ti. Paṇītaŋ hi siniddhaŋ sappāyabhojanaŋ bhuñjantassāpi sītuṇhesu utūsu ṭhānādisu ca iriyāpathesu sappāyaŋ utuñ ca iriyāpathañ ca sevantassāpi passaddhi uppajjati. Yo pana mahāpurisajātiko sabba-utu-iriyāpathakkhamo va hoti, na taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ. Yassa sabhāgavisabhāgatā atthi, tass' eva visabhāge utu-iriyāpathe vajjetvā sabhāge sevantassāpi uppajjati. Majjhattapayogo vuccati attano ca parassa ca kammassakataŋ[2] paccavekkhanā. Iminā majjhattapayogena uppajjati. Yo leḍḍu-daṇḍādīhi paraŋ viheṭhayamāno va vicarati, evarūpaŋ sāraddhakāyaŋ puggalaŋ parivajjentassāpi, saŋyatapādapāṇiŋ passaddhakāyaŋ[3] puggalaŋ sevantassāpi, ṭhānanisajjādisu passaddhi-uppādanatthāya ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaŋ uppannassa pan' assa arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti.

Samādhisambojjhangassa *Atthi bhikkhave samathanimittaŋ avyagganimittaŋ. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā samādhisambojjhangassa uppādāya, uppannassa vā samādhisambojjhangassa bhiyyo bhāvāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī* ti* evaŋ uppādo hoti. Tattha samatho va samathanimittaŋ. Avikkhepaṭṭhena[4] ca avyagganimittan ti. Api ca ekādasa dhammā samādhisambojjhangassa uppādāya saŋvattanti: vatthuvisadakiriyatā, indriyasamattapaṭipādanatā, nimittakusalatā, samaye cittassa paggahaṇatā,[5] samaye cittassa niggahaṇatā,[5] samaye sampahaŋsanatā, samaye ajjhupekkhanatā, asamāhitapuggalaparivajjanatā, samāhitapuggalasevanatā, jhānavimokkhapaccavekkhanatā, tad-adhimuttatā ti.

Tattha vatthuvisadakiriyatā ca indriyasamattapaṭipāda natā ca vuttanayen' eva veditabbā.

Nimittakusalatā nāma kasiṇanimittassa uggahaṇakusalatā.[5] Samaye cittassa paggahaṇatā[5] ti yasmiŋ samaye atisithila-

* *S.* v, 105; *v.l.* avyaggha°.

[1] B.H.S. °saddhi°. [2] S. °katā. [3] B.H. passaddhi°.
[4] H.S. °khepanaṭ°. [5] S. °gaŋhana°.

viriyatādīhi līnaŋ cittaŋ hoti, tasmiŋ samaye dhammavicaya-viriya-pītisambojjhangassa[1] samuṭṭhāpanena tassa paggaṇhanaŋ.

Samaye cittassa niggahaṇatā ti yasmiŋ samaye accāraddhaviriyatādīhi uddhatacittaŋ[2] hoti, tasmiŋ samaye passaddhi-samādhi-upekkhāsambojjhangassa[1] samuṭṭhāpanena tassa niggaṇhanaŋ.

Samaye sampahaŋsanatā ti yasmiŋ samaye cittaŋ paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā niras sādaŋ hoti, tasmiŋ samaye aṭṭha saŋvegatthu-paccavekkhanena saŋvejeti.

Aṭṭha saŋvegavatthūni nāma jāti-jarā-vyādhi-maraṇāni cattāri, apāyadukkhaŋ pañcamaŋ, atīte vaṭṭamūlakaŋ dukkhaŋ, anāgate vaṭṭamūlakaŋ dukkhaŋ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakaŋ dukkhan ti. Ratanattayaguṇānussaraṇena ca pasādaŋ janeti. Ayaŋ vuccati samaye sampahaŋsanatā ti.

Samaye ajjhupekkhanatā nāma yasmiŋ samaye sammāpaṭipattiŋ āgamma alīnaŋ anuddhataŋ[3] anirassādaŋ[4] ārammaṇe samappavattaŋ samathavīthipaṭipannaŋ cittaŋ hoti, tadā 'yaŋ[5] paggaha-niggaha-sampahaŋsanesu na vyāpāraŋ āpajjati, sārathī viya samappavattesu assesu. Ayaŋ vuccati samaye ajjhupekkhanatā ti.

Asamāhitapuggalaparivajjanatā nāma upacāraŋ vā appaṇaŋ vā appattānaŋ vikkhittacittānaŋ puggalānaŋ ārakā parivajjanaŋ.

Samāhitapuggalasevanatā nāma upacārena vā appaṇāya vā samāhitacittānaŋ sevanā, bhajanā, payirupāsanā.

Tad-adhimuttatā nāma ṭhānanisajjādisu samādhi-uppādanatthaŋ yeva ninnapoṇapabbhāracittatā. Evaŋ hi paṭipajjanato[6] esa[7] uppajjati. Evaŋ uppannassa pan' assa arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti.

Upekkhāsambojjhangassa *Atthi bhikkhave upekkhāsambojjhangaṭṭhāniyā dhammā. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā upekkhāsambojjhangassa*

---

1 S. °jhanga. 2 B. uddhaṭa°; S. uddhataŋ°; H. uddhaṭaŋ°.
3 B.H. °dhaṭaŋ. 4 S. anassādaŋ. 5 S. tad' assa.
6 S. °jato. 7 S. eva.

uppādāya, uppannassa vā upekkhāsambojjhangassa bhiyyobhāvāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī ti* evaŋ uppādo hoti. Tattha upekkhā va upekkhāsambojjhangaṭṭhāniyā dhammā nāma. Api ca pañca dhammā upekkhāsambojjhangassa uppādāya saŋvattanti: sattamajjhattatā, sankhāramajjhattatā, sattasankhārakelāyana-puggalaparivajjanatā, sattasankhāramajjhattapuggalasevanatā, tad-adhimuttatā ti.

Tattha dvīh' ākārehi sattamajjhattataŋ samuṭṭhāpeti: tvaŋ attano kammena āgantvā attano va kammena gamissasi,[1] eso pi attano kammena āgantvā attano va kammena gamissati,[2] tvaŋ kaŋ kelāyasī? ti evaŋ kammassakatāpaccavekkhanena[3] ca; paramatthato satto yeva natthi, so tvaŋ kaŋ kelāyasī? ti evaŋ nissattapaccavekkhanena ca. Dvīh' ev' ākārehi sankhāramajjhattataŋ samuṭṭhāpeti: Idaŋ cīvaraŋ anupubbena vaṇṇavikārañ c' eva jiṇṇabhāvañ ca upagantvā pādapuñchanacoḷakaŋ hutvā yaṭṭhikoṭiyā chaḍḍanīyaŋ bhavissati, sace pan' assa sāmiko bhaveyya, nāssa evaŋ vinassituŋ dadeyyā ti evaŋ assāmikabhāvapaccavekkhanena[4] ca; anaddhaniyaŋ idaŋ tāvakālikan ti evaŋ tāvakālikabhāvapaccavekkhanena ca. Yathā[5] cīvare, evaŋ pattādisu pi yojanā kātabbā.

Satta-sankhārakelāyanapuggalaparivajjanatā ti ettha yo puggalo gihī vā attano va[6] puttadhītādike, pabbajito vā attano va[6] antevāsika-samānupajjhāyakādike mamāyati. Sahatthen' eva nesaŋ kesacchedana-sūcikamma-cīvaradhovana-rajanapattapacanādīni karoti, muhuttam pi apassanto: asuko sāmaṇero kuhiŋ? Asuko daharo[7] kuhin? ti bhantamigo viya ito cito ca āloketi,[8] aññena kesacchedanādīnaŋ[9] atthāya muhuttaŋ tāva asukaŋ pesethā ti yāciyamāno pi: amhe pi taŋ attano kammaŋ na kārema, tumhe naŋ gahetvā kilamessathā[10] ti na deti. Ayaŋ sattakelāyano nāma. Yo pana

---

* *S.* v, 105.

---

[1] B.H. °sati. [2] H. °sasi. [3] B.H. °katapac°.
[4] B.H. °paccakkhenena. [5] H. *adds* ca.
[6] S.R. *om.* [7] H. hadaro. [8] S. oloketi.
[9] S. °chedādīnaŋ. [10] B.H. °missa°.

cīvara-patta-thālaka-kattarayaṭṭhiādīni[1] mamāyati, aññassa hatthena parāmasitum pi na deti, tāvakālikaŋ yācito pi: mayam pi imaŋ mamāyantā na paribhuñjāma, tumhākaŋ kiŋ dassāmā ti vadati,[2] ayaŋ sankhārakelāyano nāma. Yo pana tesu dvīsu pi vatthūsu majjhatto udāsīno, ayaŋ satta-sankhāramajjhatto nāma. Iti ayaŋ upekkhāsambojjhango evarūpaŋ satta-sankhārakelāyanapuggalaŋ ārakā parivajjentassāpi satta-sankhāramajjhattapuggale sevantassāpi ṭhānanisajjādisu taduppādanatthaŋ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaŋ uppannassa pan' assa[2] arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānātīti. Sesaŋ sabbattha uttānattham evāti.

Bojjhangapabbaŋ.

Imesu pi[2] dvīsu pabbesu suddhavipassanā va kathitā. Iti ime cattāro satipaṭṭhānā pubbabhāge nānācittesu labbhanti. Aññen' eva hi cittena kāyaŋ pariggaṇhāti, aññena vedanaŋ, aññena cittaŋ, aññena dhamme pariggaṇhāti. Lokuttaramaggakkhaṇe pana ekacitte yeva labbhanti. Ādito hi kāyaŋ pariggaṇhitvā āgatassa vipassanāsampayuttā sati kāyānupassanā nāma. Tāya satiyā samannāgato puggalo kāyānupassī nāma.[3] Vipassanaŋ ussukkāpetvā ariyamaggaŋ pattassa maggakkhaṇe maggasampayuttā sati kāyānupassanā nāma. Tāya satiyā samannāgato puggalo kāyānupassī nāma. Vedanaŋ pariggaṇhitvā, cittaŋ pariggaṇhitvā, dhamme pariggaṇhitvā āgatassa vipassanāsampayuttā sati dhammānupassanā nāma. Tāya satiyā samannāgato puggalo dhammānupassī nāma. Vipassanaŋ ussukkāpetvā ariyamaggaŋ pattassa maggakkhaṇe maggasampayuttā sati dhammānupassanā nāma. Tāya satiyā samannāgato puggalo dhammānupassī nāma. Evaŋ tāva desanā puggale tiṭṭhati. Kāye pana subhan ti vipallāsappahānā kāyapariggāhikā sati maggena samijjhatīti kāyānupassanā nāma. Vedanāya sukhan ti vipallāsappahānā vedanā-pariggāhikā sati maggena samijjhatīti vedanānupassanā nāma. Citte niccan ti vipallāsappahānā cittapariggāhikā sati maggena samijjhatīti cittānupassanā nāma. Dhammesu attā ti vipallāsappahānā dhamma-

[1] S. °ṭhikādīni. [2] S. *om.* [3] S. *adds* kāyānupassanā.

pariggāhikā sati maggena samijjhatīti dhammānupassanā nāma. Iti ekā va maggasampayuttā sati catukiccasādhanaṭṭhena cattāri nāmāni labhati. Tena vuttaŋ: lokuttaramaggakkhaṇe pana ekacitte yeva labbhantī ti.

Suttantabhājaniyaŋ.

Abhidhammabhājaniye[1] lokuttarasatipaṭṭhānavasena desanāya āraddhattā yathā kāyādi-ārammaṇesu lokiyasatipaṭṭhānesu tanti ṭhapitā, evaŋ aṭṭhapetvā[2] sabbāni pi kāyānupassanādīni satipaṭṭhānāni Dhammasaṅgaṇiyaŋ vibhattassa desanānayassa mukhamattam eva dassentena niddiṭṭhāni. Tattha nayabhedo veditabbo. Kathaŋ? Kāyānupassanāya tāva sotāpattimagge jhānābhinivese: suddhikapaṭipadā, suddhikasuññatā, suññatapaṭipadā, suddhika-appaṇihitaŋ, appaṇihitapaṭipadā ti imesu pañcasu ṭhānesu[3] dvinnaŋ dvinnaŋ catukkapañcakanayānaŋ vasena dasa nayā honti. Evaŋ sesesu pī ti vīsatiyā abhinivesesu dve nayasatāni, tāni catūhi adhipatīhi catuguṇitāni aṭṭha. Iti suddhikāni dve, sādhipatīni[4] aṭṭhā ti sabbam pi nayasahassaŋ hoti. Tathā vedanānupassanādisu suddhikasatipaṭṭhāne cāti sotāpattimagge pañcanayasahassāni. Yathā ca sotāpattimagge, evaŋ sesamaggesu pī ti kusale vīsati-sahassāni. Suññatāppaṇihitānimittādi-bhedesu pana tato tiguṇe vipāke saṭṭhi-nayasahassānīti evam eva sakiccasādhakānañ c' eva saŋsiddhikakiccānañ[5] ca kusalavipākasatipaṭṭhānānaŋ niddesavasena duvidho, kāyānupassanādi-vasena ca suddhikavasena ca kusale pañcannaŋ, vipāke pañcannan ti dasannaŋ niddesavārānaŋ vasena dasappabhedo, asītinayasahassapaṭimaṇḍito Abhidhammabhājaniyaniddeso.

Pañhapucchake[6] pāḷi-anusāren' eva satipaṭṭhānānaŋ kusalādibhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana sabbāni pi etāni appamāṇaŋ nibbāṇaŋ ārabbha pavattito[7] appamāṇārammaṇān' eva, na maggārammaṇāni. Sahajātahetuvasena pana maggahetukāni. Viriyaŋ vā vīmaŋsaŋ vā jeṭṭhakaŋ katvā maggabhāvanākāle maggādhipatīni. Chanda-citta-

[1] *Vbh.* 202; S. *adds* pana. [2] B.H. attha°. [3] *Dhs.* §§ 505-27.
[4] B.H. °patīhi. [5] H. bahusaŋsid°.
[6] *Vbh.* 205. [7] H. pavattanato.

jeṭṭhakāya maggabhāvanāya na vattabbāni maggādhipatīnīti; phalakāle pi na vattabbān' eva. Atītādisu ekārammaṇabhāvena[1] pi na vattabbāni. Nibbāṇassa pana bahiddhādhammattā bahiddhārammaṇāni nāma hontīti evam etasmiŋ pañhapucchake nibbattitalokuttarān' eva satipaṭṭhānāni kathitāni. Sammāsambuddhena hi Suttantabhājaniyasmiŋ yeva lokiyalokuttaramissakā satipaṭṭhānā kathitā, Abhidhammabhājaniya-Pañhapucchakesu pana lokuttarā yevāti. Evam ayaŋ Satipaṭṭhānavibhango pi teparivaṭṭaŋ nīharitvā bhājetvā dassito ti.

Satipaṭṭhānavibhanganiddeso.

---

[1] S. °bhāve.

SAMMAPPADHĀNAVIBHANGA

Idāni tadanantare Sammappadhānavibhange *cattāro* ti[1] gaṇanaparicchedo. Tena na tato heṭṭhā, na uddhan ti sammappadhānaparicchedaŋ dīpeti.

Sammappadhānā ti kāraṇappadhānā, upāyappadhānā, yoniso padhānā.

Idha bhikkhū ti imasmiŋ sāsane paṭipannako bhikkhu.

Anuppannānan ti anibbattānaŋ.

Pāpakānan ti lāmakānaŋ.

Akusalānaŋ dhammānan ti akosallasambhūtānaŋ dhammānaŋ.

Anuppādāyā ti na uppādanatthāya.

Chandaŋ janetī ti kattukamyatā-sankhātaŋ kusalacchandaŋ janeti uppādeti.

Vāyamatī ti payogaŋ parakkamaŋ karoti.

Viriyaŋ ārabhatī ti kāyikacetasikaŋ viriyaŋ karoti.

Cittaŋ paggaṇhātī ti ten' eva sahajātaviriyena cittaŋ ukkhipati.

Padahatī ti padhānaviriyaŋ karoti. Paṭipāṭiyā pan' etāni cattāri pi padāni āsevanā[2]-bhāvanā-bahulīkamma-sātaccakiriyāhi yojetabbāni.

Uppannānaŋ pāpakānan ti anuppannānan ti avattabbataŋ āpannānaŋ pāpadhammānaŋ.[3]

Pahānāyā ti pajahanatthāya.

Anuppannānaŋ kusalānaŋ dhammānan ti anibbattānaŋ kosallasambhūtānaŋ dhammānaŋ.

Uppādāyā ti uppādanatthāya.

Uppannānan ti nibbattānaŋ.

Ṭhitiyā ti ṭhitatthāya.

Asammosāyā ti anassanatthaŋ.

Bhiyyobhāvāyā ti punappunaŋ bhāvāya.

---

[1] *Vbh.* 208. [2] R.S. āsevana. [3] R.S. pāpakānaŋ dhammānaŋ.

Vepullāyā ti vipulabhāvāya.

Bhāvanāyā ti vaḍḍhiyā.

Pāripūriyā ti paripūranatthāya.[1] Ayaŋ tāva catunnaŋ sammappadhānānaŋ uddesavāravasena ekapadiko atthuddhāro.

Idāni paṭipāṭiyā tāni padāni bhājetvā dassetuŋ *kathañ ca bhikkhu anuppannānan* ti ādinā nayena niddesavāro āraddho.

Tattha yaŋ[2] heṭṭhā Dhammasangahe āgatasadisaŋ, taŋ[2] tassa vaṇṇanāyaŋ vuttanayen' eva veditabbaŋ.

Yaŋ pana tasmiŋ anāgataŋ, tattha chandaniddese tāva: *yo chando* ti yo chandaniyavasena[3] chando.

Chandīkatā ti chandikabhāvo, chandakaraṇākāro vā.

Kattukamyatā ti kattukāmatā.

Kusalo ti cheko.

Dhammacchando ti sabhāvachando. Ayaŋ hi chando nāma taṇhāchando, diṭṭhichando, viriyachando, dhammacchando ti bahuvidho nānappakārako. Tesu dhammacchando ti imasmiŋ ṭhāne kattukamyatā-kusaladhammacchando adhippete.

Imaŋ chandaŋ janetī ti chandaŋ kurumāno va chandaŋ janeti nāma.

Sañjanetī ti upasaggena padaŋ vaḍḍhitaŋ.

Uṭṭhāpetī[4] ti chandaŋ kurumāno va taŋ uṭṭhāpeti nāma.

Samuṭṭhāpetī ti upasaggena padaŋ vaḍḍhitaŋ.

Nibbattetī ti chandaŋ kurumāno va taŋ nibbatteti nāma.

Abhinibbattetī ti upasaggena padaŋ vaḍḍhitaŋ. Api ca chandaŋ karonto va *chandaŋ janeti* nāma. Tam eva satataŋ karonto *sañjaneti* nāma. Kenacid-eva antarāyena patitaŋ puna ukkhipanto *uṭṭhāpeti*[5] nāma. Pabandhaṭṭhitiŋ pāpento *samuṭṭhāpeti* nāma. Taŋ pākaṭaŋ karonto *nibbatteti* nāma. Anosakkanatāya anolīnavuttiyā[6] abhimukhabhāvena nibbattento *abhinibbatteti* nāma.

Viriyaniddese viriyaŋ karonto va *viriyaŋ ārabhati* nāma. Dutiyapadaŋ upasaggena vaḍḍhitaŋ.

---

[1] B. pāripūranatthāya. [2] S.R. *om.* [3] R. chandanīya°.
[4] B. uṭṭhapetīti. [5] B. uṭṭhapeti. [6] S.R. alīnavuttitāya.

Viriyaŋ karonto yeva ca *āsevati bhāveti* nāma.[1]

Punappunaŋ karonto *bahulīkaroti*.[2]

Ādito va karonto *ārabhati*. Punappunaŋ karonto *samārabhati*. Bhāvanāvasena bhajanto[3] *āsevati*. Vaḍḍhento *bhāveti*. Sabbakiccesu tad eva bahulīkaronto *bahulīkaroti* ti veditabbo.

Cittapaggahaniddese viriyapaggahena yojento *cittaŋ paggaṇhāti* ukkhipatīti attho.

Punappunaŋ paggaṇhanto *sampaggaṇhāti*.

Evaŋ sampaggahitaŋ yathā na patati tathā naŋ viriyupatthambhena upatthambhento *upatthambheti*.

Upatthambhitam pi thirabhāvatthāya punappunaŋ upatthambhanto *paccupatthambheti* nāma.

Ṭhitiyā ti padassa niddese sabbesam pi asammosādīnaŋ ṭhiti-vevacanabhāvaŋ dassetuŋ *yā ṭhiti, so asammoso* ti ādi vuttaŋ. Ettha hi heṭṭhimaheṭṭhimaŋ padaŋ uparimassa uparimassa padassa[1] attho. Uparimaŋ uparimaŋ heṭṭhimassa heṭṭhimassa attho ti pi vattuŋ vaṭṭati. Sesaŋ sabbattha[4] uttānattham[5] evāti.

Ayaŋ tāva pāḷivaṇṇanā.

Ayaŋ pan' ettha vinicchayakathā: Ayaŋ hi sammappadhānakathā nāma duvidhā lokiyā lokuttarā ca. Tattha lokiyā sabbapubbabhāge hoti. Sā Kassapasaŋyuttapariyāyena lokiyamaggakkhaṇe veditabbā. Vuttaŋ hi tattha: *Cattāro me āvuso sammappadhānā. Katame cattāro? Idh' āvuso bhikkhu anuppannā me pāpakā akusalā dhammā uppajjamānā anatthāya saŋvatteyyun ti ātappaŋ*[6] *karoti, uppannā me pāpakā akusalā dhammā appahīyamānā anatthāya saŋvatteyyun ti ātappaŋ*[6] *karoti, anuppannā me kusalā dhammā anuppajjamānā anatthāya saŋvatteyyun ti ātappaŋ*[6] *karoti, uppannā me kusalā dhammā nirujjhamānā anatthāya saŋvatteyyun ti ātappaŋ*[6] *karoti* ti.*

Ettha ca *anuppannā kusalā dhammā* ti samathavipassanā ceva maggo ca.

* *Cf. S.* ii, 196 *f.*; *D.* iii, 221; *M.* ii, 11, 26; *S.* iii, 96; v, 244; *A.* ii, 15, 74.

[1] R. *om.* [2] R.S. *add* nāma. [3] S.R. bhāvento.
[4] S.R. ettha. [5] S.R. uttānam. [6] B. ātapaŋ.

Uppannā kusalā nāma samathavipassanā va. Maggo pana sakiŋ uppajjitvā nirujjhamāno anatthāya saŋvattanako nāma natthi; so hi phalassa paccayaŋ datvā va nirujjhati. Purimasmiŋ vā samathavipassanā va gahetabbā ti vuttaŋ. Taŋ pana na yuttaŋ.

Tattha uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anatthāya saŋvattantīti atthassa āvibhāvatthaŋ idaŋ vatthu: Eko kira khīṇāsavatthero Mahācetiyañ ca Mahābodhiñ ca vandissāmīti samāpattilābhinā bhaṇḍagāhakasāmaṇerena saddhiŋ janapadato Mahāvihāraŋ āgantvā Piyangapariveṇaŋ[1] pāvisi. Sāyaṇhasamaye mahābhikkhusanghe cetiyaŋ vandamāne cetiyaŋ vandanatthāya na nikkhami. Kasmā? Khīṇāsavānaŋ hi tīsu ratanesu mahantaŋ gāravaŋ hoti, tasmā bhikkhusanghe vanditvā paṭikkante manussānaŋ sāyamāsabhuttavelāya[2] sāmaṇeram pi ajānāpetvā cetiyaŋ vandissāmīti ekako va nikkhami. Sāmaṇero: kiŋ nu kho thero avelāya ekako va gacchati, jānissāmī ti upajjhāyassa padānupadiko va nikkhami. Thero anāvajjanena tassa āgamanaŋ ajānanto dakkhiṇadvārena Mahācetiyanganaŋ ārūḷho. Sāmaṇero pi anupadaŋ yeva ārūḷho. Mahāthero Mahācetiyaŋ oloketvā Buddhārammaṇaŋ pītiŋ gahetvā sabbaŋ cetaso samannāharitvā haṭṭhapahaṭṭho mahācetiyaŋ vandati. Sāmaṇero therassa vandanākāraŋ disvā upajjhāyo me ativiya pasannacitto vandati, kiŋ nu kho pupphāni labhitvā pūjaŋ kareyyā ti cintesi. There vanditvā uṭṭhāya sirasmiŋ[3] añjaliŋ ṭhapetvā mahācetiyaŋ ulloketvā[4] ṭhite sāmaṇero ukkāsitvā attano āgatabhāvaŋ jānāpesi. Thero parivattitvā olokento: kadā āgato, sī ti pucchi. Tumhākaŋ cetiyaŋ vandanakāle bhante; ativiya pasanno cetiyaŋ vandittha; kin nu kho pupphāni labhitvā pūjeyyāthāti? Āma sāmaṇera, imasmiŋ cetiye viya aññatra ettakaŋ dhātunidhānaŋ nāma natthi. Evarūpaŋ asadisaŋ mahāthūpaŋ pupphāni labhitvā ko na pūjeyyā ti. Tena hi bhante adhivāsetha, āharissāmī ti tāvad-eva jhānaŋ samāpajjitvā iddhiyā Himavantaŋ gantvā vaṇṇagandhasampannāni pupphāni gahetvā parissāvanaŋ pūretvā mahā-

---

[1] S.R. Cingarapariveṇaŋ. [2] S.R. sāyamāsaŋ bhattavelāyaŋ.
[3] S.R. sirasi. [4] S.R. oloketvā.

there dakkhiṇamukhato pacchimamukhaŋ asampatte yeva āgantvā pupphaparissāvanaŋ hatthe ṭhapetvā pūjetha bhante ti āha.

Thero: atimandāni no sāmaṇera pupphānī ti āha. Gacchatha bhante, Bhagavato guṇe āvajjetvā pūjethā ti. Thero pacchimamukhanissitena sopāṇena āruyhakucchivedikābhūmiyaŋ pupphapūjaŋ kātuŋ āraddho. Vedikābhūmi paripuṇṇā. Púpphāni patitvā dutiyabhūmiyaŋ jaṇṇuppamāṇena odhinā pūrayiŋsu. Tato otaritvā pādapīṭhikāpantiŋ pūjesi.[1] Sā pi paripūri. Paripuṇṇabhāvaŋ ñatvā heṭṭhimatale vikiranto agamāsi. Sabbacetiyanganaŋ[2] paripūri. Tasmiŋ paripuṇṇe sāmaṇera, pupphāni na khīyantī ti āha. Parissāvanaŋ bhante adhomukhaŋ karothā ti. Adhomukhaŋ katvā cālesi; tadā pupphāni khīṇāni. Thero parissāvanaŋ sāmaṇerassa datvā saddhiŋ hatthipākārena[3] cetiyaŋ tikkhattuŋ padakkhiṇaŋ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā pariveṇaŋ gacchanto cintesi: yāva mahiddhiko vatāyaŋ sāmaṇero, sakkhissati nu kho imaŋ iddhānubhāvaŋ rakkhitun[4] ti. Tato na sakkhissatī ti disvā sāmaṇeraŋ āha: sāmaṇera tvaŋ idāni mahiddhiko, evarūpaŋ pana iddhiŋ nāsetvā pacchimakāle kāṇapesakāriyā hatthena madditaŋ kañjiyaŋ pivissasī ti. Daharakabhāvassa nām' esa doso, yaŋ so upajjhāyassa kathāya saŋvejitvā[5] kammaṭṭhānaŋ me bhante ācikkhathā ti na yāci. Amhākaŋ upajjhāyo kiŋ vadatīti taŋ pana asuṇanto viya agamāsi.

Thero Mahācetiyañ ca Mahābodhiñ ca vanditvā sāmaṇeraŋ pattacīvaraŋ gāhāpetvā anupubbena Kuṭelitissamahāvihāraŋ agamāsi. Sāmaṇero upajjhāyassa padānupadiko hutvā bhikkhācāraŋ na gacchati. Kataraŋ gāmaŋ pavisatha bhante ti pucchitvā pana[6]: idāni me upajjhāyo gāmadvāraŋ[7] sampatto bhavissatī ti ñatvā attano ca upajjhāyassa ca pattacīvaraŋ gahetvā ākāsen' āgantvā therassa pattacīvaraŋ

[1] B. pūjeti. [2] S.R. sabbaŋ°.
[3] B. saṭṭhihatthapākārena. (Duppāṭho 'yaŋ, na tattha saṭṭhihatthopākāro vijjati. Hatthirūpāni iṭṭhakāhi māpetvā cetiyassa samantā kata-pākāro hatthipākāro nāma. Tena lakkhitaŋ dutiyamālakaŋ Sīhaḷā Gajanmaluva iti voharanti).
[4] S.R. *add* no. [5] B. °jetvā. [6] B. puna. [7] S. °dvāre.

datvā piṇḍāya pavisati. Thero sabbakālaŋ ovadati: sāmaṇera, mā evam akāsi; puthujjaniddhi nāma calā anibaddhā; asappāyaŋ rūpādi-ārammaṇaŋ labhitvā appamattaken' eva bhijjati. Santāya samāpattiyā parihīnā brahmacariyavāse santhambhituŋ na sakkontī ti. Sāmaṇero kiŋ katheti mayhaŋ upajjhāyo ti sotuŋ na icchati; tath' eva karoti. Thero anupubbena cetiyavandanaŋ karonto Kabupelandavihāraŋ[1] nāma gato. Tattha vasante pi there sāmaṇero tath' eva karoti. Ath' ekadivasaŋ ekā pesakāradhītā abhirūpā paṭhamavaye ṭhitā Kabupelandagāmato[1] nikkhamitvā padumassaraŋ oruyha gāyamānā pupphāni bhañjati. Tasmiŋ samaye sāmaṇero padumassaramatthakena gacchati.[2] Gacchanto pana sālalasikāya[3] kāṇamakkhikā viya tassā gītasadde bajjhi. Tāvad-ev' assa[4] iddhi antarahitā, chinnapakkho kāko viya ahosi. Santasamāpattibalena pana tatth' eva udakapiṭṭhe apatitvā simbalītūlaŋ viya patamānaŋ anupubbena padumassaratīre aṭṭhāsi. So vegena gantvā[5] upajjhāyassa pattacīvaraŋ datvā nivatti. Mahāthero: pagev' etaŋ mayā diṭṭhaŋ, nivāriyamāno pi na nivattissatī ti kiñci avatvā piṇḍāya pāvisi. Sāmaṇero gantvā padumassaratīre aṭṭhāsi, tassā paccuttaraṇaŋ āgamayamāno. Sā pi sāmaṇeraŋ ākāsena gacchantañ ca pun' āgantvā ṭhitañ ca disvā: addhā esa maŋ nissāya ukkaṇṭhito ti ñatvā: paṭikkama sāmaṇerā ti āha. So pi paṭikkami. Itarā paccuttaritvā sāṭakaŋ nivāsetvā taŋ upasankamitvā: kiŋ bhante ti pucchi. So tam atthaŋ ārocesi. Sā bahūhi kāraṇehi gharāvāse ādīnavaŋ Brahmacariyavāse ānisaŋsañ ca dassetvā ovadamānā pi tassa ukkaṇṭhaŋ vinodetuŋ asakkontī: ayaŋ mama kāraṇā evarūpāya iddhiyā parihīno, na dāni yuttaŋ pariccajitun ti: idh' eva tiṭṭhāti vatvā gharaŋ gantvā mātāpitūnaŋ taŋ pavattiŋ ārocesi. Te pi āgantvā nānappakāraŋ ovadamānā vacanaŋ agaṇhantaŋ āhaŋsu: Tvaŋ amhe uccākulā[6] ti sallakkhesi? Mayaŋ pesakārā, sakkhissasi pesakārakammaŋ kātun ti? Sāmaṇero āha: Upāsaka, gihībhūto nāma pesakārakammaŋ vā kareyya, naḷakārakammaŋ vā, kiŋ iminā; mā sāṭakamatte[7] lobhaŋ

[1] B. Kammupenda°; S. Kapupelanda°; R. Kampupelanda°.
[2] S.R. *om.* [3] B. sakka°; S.R. salasikāya. [4] B.S. *om.* assa.
[5] S.R. vegen' āgantvā. [6] R. uccākulikā. [7] S.R. °mattena.

karothā ti. Pesakārako udare baddhasāṭakaŋ[1] datvā gharaŋ netvā dhītaraŋ adāsi.

So pesakārakammaŋ uggaṇhitvā pesakārehi saddhiŋ sālāya kammaŋ karoti. Aññesaŋ itthiyo pāto va bhattaŋ sampādetvā āhariŋsu. Tassa bhariyā na tāva āgacchati. So itaresu kammaŋ vissajjetvā bhuñjamānesu tasaraŋ[2] vaṭṭento nisīdi. Sā pacchā agamāsi. Atha naŋ so: aticirena āgatā' sī ti tajjesi. Mātugāmo ca nāma api cakkavattirājānaŋ attani paṭibaddhacittaŋ ñatvā dāsaŋ viya sallakkheti, tasmā sā evam āha: aññesaŋ ghare dāru-paṇṇa-loṇādīni sannihitāni, bāhirato āharitvā dāyakā pesakārakā pi atthi; ahaŋ pana ekikā; tvam pi mayhaŋ ghare idaŋ atthi, idaŋ n' atthī ti na jānāsi. Sace icchasi bhuñja, no ce icchasi mā bhuñjā ti. So na kevalaŋ ussūre bhattaŋ āharasi, vācāya pi maŋ ghaṭṭesī ti kujjhitvā aññaŋ paharaṇaŋ apassanto tam eva tasaradaṇḍakaŋ[3] tasarato[3] luñcitvā khipi. Sā taŋ āgacchantaŋ disvā īsakaŋ parivatti. Tasaradaṇḍakassa[3] ca koṭi nāma tikhiṇā hoti; sā tassā parivattamānāya akkhikoṭiyaŋ pavisitvā aṭṭhāsi. Sā ubhohi hatthehi vegena akkhiŋ aggahesi. Bhinnaṭṭhānato lohitaŋ pagghari.[4] So tasmiŋ kāle upajjhāyassa vacanaŋ anussari: idaŋ sandhāya maŋ upajjhāyo anāgate kāle[5] kāṇapesakāriyā hatthena madditaŋ kañjiyaŋ pivissasī ti āha. Idaŋ therena diṭṭhaŋ bhavissati. Aho dīghadassī ayyo ti mahāsaddena rodituŋ ārabhi. Tam enaŋ aññe: alaŋ āvuso mā rodi, akkhi nāma bhinnaŋ na sakkā rodanena paṭipākatikaŋ kātun ti āhaŋsu. So: nāhaŋ etam atthaŋ rodāmi, api ca kho idaŋ sandhāya rodāmī ti sabbaŋ paṭipāṭiyā kathesi. Evaŋ uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anatthāya saŋvattanti.

Aparam pi vatthu: Tiŋsamattā bhikkhū Kalyāṇiyaŋ mahācetiyaŋ vanditvā aṭavimaggena mahāmaggaŋ otaramānā antarāmagge jhāmakhette kammaŋ katvā āgacchantaŋ ekaŋ manussaŋ addasaŋsu. Tassa sarīraŋ masimakkhitaŋ[6] hoti. Masimakkhitam[6] eva ca ekaŋ kāsāvaŋ kacchaŋ piḷetvā nivatthaŋ. Olokiyamāno jhāmakhāṇu[7] viya khāyati. So divasa-

[1] S. bandhana. [2] B. vāsaraŋ. [3] B. vāsara°. [4] B. paggharati. [5] S.R. *om.* [6] B. maŋsi°. [7] S.R. °khāṇuko.

bhāge kammaŋ katvā upaḍḍhajhāmakānaŋ dārūnaŋ kalāpaŋ ukkhipitvā piṭṭhiyaŋ vippakiṇṇehi kesehi kummaggena āgantvā bhikkhūnaŋ sammukhe aṭṭhāsi. Sāmaṇerā disvā aññamaññaŋ olokayamānā: āvuso tuyhaŋ pitā, tuyhaŋ[1] mahāpitā, tuyhaŋ mātulo ti hasamānā gantvā[2]: ko nāmo si tvaŋ upāsakā ti nāmaŋ pucchiŋsu. So nāmaŋ pucchito vippaṭisārī hutvā dārukalāpaŋ chaḍḍetvā vatthaŋ saŋvidhāya nivāsetvā mahāthere vanditvā: tiṭṭhatha tāva bhante ti āha. Mahātherā aṭṭhaŋsu. Daharasāmaṇerā āgantvā mahātherānaŋ sammukhā pi parihāsaŋ karonti. Upāsako āha: bhante, tumhe maŋ passitvā parihasatha; ettaken' eva matthakaŋ pattamhā ti sallakkhetha? Aham pi pubbe tumhādiso va samaṇo ahosiŋ. Tumhākaŋ pana cittekaggatā-mattam pi natthi. Ahaŋ imasmiŋ sāsane mahiddhiko mahānubhāvo ahosiŋ; ākāsaŋ gahetvā paṭhaviŋ karomi, paṭhaviŋ ākāsaŋ dūraŋ gaṇhitvā santikaŋ karomi, santikaŋ dūre.[3] Cakkavāḷasahassaŋ[4] khaṇena nibbijjhāmi. Hatthe me passatha, idāni pana[1] makkaṭahatthasadisā, ahaŋ imeh' eva hatthehi idha nisinno va candasuriye[5] parāmasiŋ, imesaŋ yeva pādānaŋ candasuriye[5] pādakaṭhalikaŋ katvā nisīdiŋ. Evarūpā me iddhi pamādena antarahitā. Tumhe mā pamajjittha. Pamādena hi evarūpaŋ vyasanaŋ pāpuṇanti. Appamattā viharantā jāti-jarāmaraṇassa antaŋ karonti; tasmā[6] tumhe maŋ yeva ārammaṇaŋ karitvā appamattā hotha bhante ti tajjetvā ovādam adāsi. Te tassa kathentass' eva saŋvegaŋ āpajjitvā vipassamānā tiŋsa janā tatth' eva arahattaŋ pāpuṇiŋsū ti. Evam pi uppannā samatha-vipassanā nirujjhamānā anatthāya saŋvattantīti veditabbā.

Ayaŋ tāva lokiyasammappadhānakathāya vinicchayo.

Lokuttaramaggakkhaṇe pan' etaŋ ekam eva viriyaŋ catukiccasādhanavasena cattāri nāmāni labhati.

Tattha *anuppannānan* ti asamudācāravasena vā ananubhūtārammaṇavasena vā anuppannānaŋ. Aññathā hi anamatagge saŋsāre anuppannā pāpakā akusalā dhammā nāma natthi. Anuppannā pana uppajjamānā pi ete yeva

---

[1] R.S. *om.* [2] S.R. vatvā. [3] S.R. dūraŋ.
[4] S.R. °satasahassaŋ. [5] S.R. candima°. [6] S.R. *om.*

uppajjanti, pahīyamānā pi ete yeva pahīyanti. Tattha ekaccassa vattavasena kilesā na samudācaranti. Ekaccassa gantha - dhutanga-samādhi-vipassanā-navakamma-bhavānaŋ[1] aññataravasena. Kathaŋ? Ekacco hi vattasampanno hoti. Tassa dvāsīti[2] khuddakavattāni, cuddasa mahāvattāni, cetiyangaṇa - bodhiyangaṇa-pānīyamāḷa[3]-uposathāgāra-āgantukagamikavattāni ca karontass' eva kilesā okāsaŋ na labhanti. Aparabhāge pan' assa vattaŋ vissajjetvā bhinnavattassa carato ayoniso manasikārañ ceva sativossaggañ ca āgamma uppajjanti. Evam pi asamudācāravasena anuppannā uppajjanti nāma.

Ekacco ganthayutto hoti ekam pi nikāyaŋ gaṇhāti, dve pi, tayo pi, cattāro pi, pañca pi. Tass' evaŋ tepiṭakaŋ[4] Buddhavacanaŋ[5] atthavasena pāḷivasena[5] anusandhivasena pubbāparavasena gaṇhantassa sajjhāyantassa cintentassa vācentassa desentassa pakāsentassa kilesā okāsaŋ na labhanti. Aparabhāge pan' assa ganthakammaŋ pahāya kusītassa carato[6] ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma uppajjanti. Evam pi asamudācāravasena anuppannā uppajjanti nāma.

Ekacco pana dhutangadharo hoti terasa dhutaguṇe[7] samādāya vattati. Tassa dhutaguṇe[7] pariharantassa[8] kilesā okāsaŋ na labhanti. Aparabhāge pan' assa dhutangāni vissajjetvā bāhullāya āvattassa[9] vicarato ayoniso-manasikārasativossagge āgamma uppajjanti. Evaŋ pi asamudācāravasena anuppannā uppajjanti nāma.

Ekacco pana aṭṭhasamāpattīsu[10] ciṇṇavasī hoti. Tassa paṭhamajjhānādisu āvajjanavasī-ādīnaŋ[11] vasena viharantassa kilesā okāsaŋ na labhanti. Aparabhāge pan' assa parihīnajjhānassa vā vissaṭṭhajjhānassa vā bhassādisu anuyuttassa viharato ayoniso manasikāra-sativossagge āgamma uppajjanti. Evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppajjanti nāma.

Ekacco pana vipassako hoti. Sattasu[12] anupassanāsu[13]

---

[1] B. °navakammikānaŋ. [2] S.R. dve asīti. [3] S.R. °mālaka.
[4] B. Tass' eva tipiṭakaŋ; S.R. Tassa tepiṭakaŋ. [5] S.R. *om.*
[6] S.R. vicarato. [7] B. dhutangagune. [8] B. paṭiharantassa.
[9] B. āvaṭṭassa. [10] S.R. aṭṭhasu°. [11] S.R. āvajjanā°.
[12] R.S. *add* vā. [13] B. vipassanāsu.

aṭṭhārasasu vā mahāvipassanāsu kammaŋ karonto viharati. Tass' evaŋ viharato kilesā okāsaŋ na labhanti. Aparabhāge pan' assa vipassanākammaŋ pahāya kāyadaḷhibahulassa viharato ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma uppajjanti. Evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppajjanti nāma.

Ekacco[1] navakammiko hoti, uposathāgāra-bhojanasālādīni karoti; tassa tesaŋ upakaraṇāni cintentassa kilesā okāsaŋ na labhanti. Aparabhāge pan' assa navakamme niṭṭhite vā vissaṭṭhe vā ayonisomanasikāra-sativossagge āgamma uppajjanti; evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppajjanti nāma. Ekacco pana Brahmalokā āgato suddhasatto hoti, tassa anāsevanāya kilesā okāsaŋ na labhanti. Aparabhāge pan' assa laddhāsevanassa[2] ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma uppajjanti. Evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppajjanti nāma. Evaŋ tāva asamudācāravasena anuppannatā veditabbā.

Kathaŋ ananubhūtārammaṇavasena? Idh' ekacco ananubhūtapubbaŋ manāpiyādi-bhedaŋ ārammaṇaŋ labhati. Tassa tattha ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma rāgādayo kilesā uppajjanti. Evaŋ ananubhūtārammaṇavasena anuppannā uppajjanti nāma. Lokuttaramaggakkhaṇe pana ekam eva viriyaŋ ye evaŋ anuppannā uppajjeyyuŋ, te yathā neva uppajjanti, evaŋ nesaŋ anuppādakiccaŋ, uppannānañ ca pahānakiccaŋ sādheti.

Tasmā *uppannānaŋ pāpakānan* ti ettha pana catubbidhaŋ uppannaŋ: vattamānuppannaŋ, bhutvā[3] vigatuppannaŋ,[4] okāsakatuppannaŋ, bhūmiladdhuppannan ti.

Tattha ye kilesā vijjamānā uppādādisamangino, idaŋ vattamānuppannaŋ nāma. Kamme pana javite ārammaṇarasaŋ anubhavitvā niruddhavipāko bhutvā vigataŋ[5] nāma. Kammaŋ pana[6] uppajjitvā niruddhaŋ bhavitvā[7] vigataŋ[5] nāma. Tad ubhayam pi bhutvā vigatuppannan ti sankhyaŋ[8] gacchati. Kusalākusalakammaŋ aññassa kammassa vipākaŋ paṭibāhitvā attano vipākassa okāsaŋ karoti,

[1] S.R. *add* pana. [2] S.R. *om.*
[3] hutvā (?). [4] Vm. bhūtāpagato. [5] B. vigatuppannaŋ.
[6] B. *om.* [7] B. bhutvā. [8] S.R. sankhaŋ.

evaŋ kate okāse vipāko uppajjamāno okāsakaraṇato paṭṭhāya uppanno ti vuccati. Idaŋ okāsakatuppannaŋ nāma. Pañcakkhandhā pana vipassanāya bhūmi nāma. Te atītādibhedā honti. Tesu anusayitakilesā pana atītā vā anāgatā vā paccuppannā vā ti na vattabbā. Atītakkhandhesu anusayitā pi hi appahīnā va honti, anāgatakkhandhesu paccuppannakkhandhesu anusayitā pi appahīnā va honti. Idaŋ bhūmiladdhuppannaŋ nāma. Ten' āhu Porāṇā: tāsu bhūmīsu asamugghāṭitā kilesā bhūmiladdhuppannā ti sankhyaŋ[1] gacchantī ti.

Aparam pi catubbidhaŋ uppannaŋ: samudācāruppannaŋ, ārammaṇādhiggahituppananaŋ, avikkhambhituppannaŋ, asamugghāṭituppannan ti. Tattha sampati vattamānaŋ yeva samudācāruppannaŋ nāma. Sakiŋ cakkhūni ummīletvā ārammaṇe nimitte gahite anussaritānussaritakkhaṇe kilesā nuppajjissantīti[2] na vattabbā. Kasmā? Ārammaṇassa adhigahitattā. Yathā kiŋ? Yathā[3] khīrarukkhassa kuṭhāriyā[4] āhatāhataṭṭhāne khīraŋ na nikkhamissatīti na vattabbaŋ, evaŋ idaŋ ārammaṇādhiggahituppannaŋ nāma. Samāpattiyā avikkhambhitakilesā pana imasmiŋ nāma ṭhāne nuppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Avikkhambhitattā. Yathā kiŋ? Sace khīrarukkhaŋ kuṭhāriyā[4] āhaneyya,[5] imasmiŋ nāma ṭhāne khīraŋ na nikkhameyyāti na vattabbaŋ. Evaŋ idaŋ avikkhambhituppannaŋ nāma. Maggena asamugghāṭitakilesā pana bhavagge nibbattassāpi nuppajjissantīti[2] purimanayen' eva vitthāretabbaŋ. Idaŋ asamugghāṭituppannaŋ nāma.

Imesu uppannesu vattamānuppannaŋ, bhutvā vigatuppannaŋ, okāsakatuppannaŋ, samudācāruppannan ti catubbidhaŋ uppannaŋ na maggavajjhaŋ. Bhūmiladdhuppannaŋ, ārammaṇādhiggahituppannaŋ, avikkhambhituppannaŋ, asamugghāṭituppannan ti catubbidhaŋ maggavajjhaŋ. Maggo hi uppajjamāno ete kilese pajahati. So ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vā ti na vattabbā. Vuttam pi c' etaŋ: *hañci atīte kilese pajahati, tena hi khīṇaŋ khepeti,*

---

[1] S.R. sankhaŋ. [2] S.R. na uppaj°. [3] B. *om.*
[4] B. kudhāriyā. [5] R.S. āhaneyyuŋ.

niruddhaŋ nirodheti, vigataŋ vyantīkaroti,[1] *atthangataŋ atthaŋ gameti; atītaŋ yaŋ natthi taŋ pajahati. . . . Hañci anāgate kilese pajahati, tena hi ajātaŋ taŋ*[2] *pajahati, anibbattaŋ anuppannaŋ apātubhūtaŋ pajahati; anāgataŋ yaŋ natthi taŋ pajahati. . . . Hañci paccuppanne kilese pajahati, tena hi ratto rāgaŋ pajahati, duṭṭho dosaŋ, mūḷho mohaŋ, vinibaddho mānaŋ, parāmaṭṭho diṭṭhiŋ, vikkhepagato uddhaccaŋ, aniṭṭhāgato*[3] *vicikicchaŋ, thāmagato anusayaŋ pajahati. Kaṇhasukkadhammā*[4] *yuganandhā vattanti. Sankilesikā maggabhāvanā hoti. . . . Tena*[5] *hi*[5] *natthi maggabhāvanā, natthi phalasacchikiriyā, natthi kilesappahānaŋ, natthi dhammābhisamayo ti? Atthi maggabhāvanā . . . pe . . . atthi dhammābhisamayo ti. Yathā kathaŋ viya? Seyyathā pi taruṇo rukkho . . . pe . . . apātubhūtān' eva na pātubhavanti** iti pāḷiyaŋ ajātaphalarukkho āgato.

Jātaphalarukkhena pana dīpetabbaŋ: Yathā hi saphalo taruṇa-ambarukkho, tassa phalāni manussā paribhuñjeyyuŋ, sesāni pātetvā pacchiyo pūreyyuŋ. Ath' añño puriso taŋ[6] pharasunā chindeyya. Ten' assa neva atītāni phalāni nāsitāni honti, na anāgatapaccuppannāni ca nāsitāni.[7] Atītāni hi manussehi paribhuttāni; anāgatāni anibbattāni na sakkā nāsetuŋ. Yasmiŋ pana[6] samaye so chinno tadā phalāni yeva natthī ti paccuppannāni pi anāsitāni. Sace pana rukkho acchinno assa, ath' assa paṭhavīrasañ ca āporasañ ca āgamma yāni phalāni nibbatteyyuŋ, tāni nāsitāni honti. Tāni hi ajātān' eva na jāyanti, anibbattān' eva na nibbattanti, apātubhūtān' eva na pātubhavanti; evam eva maggo nāpi atītādibhede kilese pajahati, nāpi na pajahati. Yesaŋ hi kilesānaŋ maggena khandhesu apariññātesu uppatti siyā, maggena uppajjitvā khandhānaŋ pariññātattā te kilesā ajātā va na jāyanti, anibbattā va na nibbattanti, apātubhūtā va na pātubhavanti. Taruṇaputtāya itthiyā puna avijāyanatthaŋ,

* *Pṭs.* ii, 217 *f.*; *cf. Vism.* 686.

[1] B. byantiŋ karoti; P.T.S. *ed.* vigameti. [2] S.R. *om.*
[3] S. aniṭṭhangato. [4] S.R. °sukkā°. [5] S. *om.*
[6] R.S. *om.* [7] S.R. *add* na ca anāsitāni.

vyādhitānaŋ rogavūpasamatthaŋ pītabhesajjehi cāpi ayam attho vibhāvetabbo. Evaŋ maggo ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vā ti na vattabbā. Na ca maggo kilese na pajahati. Ye pana maggo kilese pajahati, te sandhāya *uppannānaŋ pāpakānan* ti ādi vuttaŋ. Na kevalañ ca maggo kilese yeva pajahati, kilesānaŋ[1] pana appahīnattā ye uppajjeyyuŋ upādinnakkhandhā, te pi pajahati yeva. Vuttam pi c' etaŋ: sotāpattimaggañāṇena abhisankhāraviññāṇassa nirodhena satta bhave ṭhapetvā anamatagge saŋsāre ye uppajjeyyuŋ nāmañ ca rūpañ ca, etth' ete nirujjhantī ti[2] vitthāro. Iti maggo upādinnato anupādinnato ca vuṭṭhāti. Bhavavasena pana sotāpattimaggo apāyabhavato vuṭṭhāti. Sakadāgāmi-maggo sugatibhavekadesato. Anāgāmimaggo sugatikāmabhavato[3] vuṭṭhāti.[4] Arahattamaggo rūpārūpabhavato vuṭṭhāti. Sabbabhavehi vuṭṭhāti yevāti pi vadanti. Atha maggakkhaṇe kathaŋ anuppannānaŋ uppādāya bhāvanā hoti? kathaŋ vā uppannānaŋ ṭhitiyā ti? Maggappavattiyā eva. Maggo hi pavattamāno[5] pubbe anuppannapubbattā anuppanno nāma vuccati. Anāgatapubbaŋ[6] hi ṭhānaŋ gantvā ananubhūtapubbaŋ vā ārammaṇaŋ anubhavitvā vattāro bhavanti: anāgataṭṭhānaŋ āgatamha, ananubhūtaŋ ārammaṇaŋ anubhavāmā ti.[7] Yā c' assa[8] pavatti, ayam eva[9] ṭhiti nāmāti ṭhitiyā bhāvetīti vattuŋ vaṭṭati. Evam eva[4] tassa[10] bhikkhuno idaŋ lokuttaramaggakkhaṇe viriyaŋ anuppannānaŋ pāpakānaŋ akusalānaŋ dhammānaŋ anuppādāyā ti ādīni[11] cattāri nāmāni labhati. Ayaŋ lokuttaramaggakkhaṇe sammappadhānakathā. Evam ettha lokiyalokuttaramissakā sammappadhānā niddiṭṭhā ti.

Suttantabhājaniyaŋ.

Abhidhammabhājaniye[12] sabbāni pi sammappadhānāni Dhammasanganiyaŋ vibhattassa desananā-nayassa mukhamattam eva dassentena niddiṭṭhāni.

Tattha ṇayabhedo veditabbo. Kathaŋ? Paṭhamasammap-

---

[1] B. kilesā (duppāṭho). [2] *Asl.* 236, 357 [3] S.R. *om.* sugati. [4] R.S. *om.* [5] B. vattamāno. [6] S. agatapubbaŋ. [7] anubhavimhāti (?). [8] S.R. ca sā. [9] R. *adds* hi. [10] R.S. etassa. [11] B. ādinā. [12] *Vbh.* 211.

padhāne tāva sotāpattimagge jhānābhinivese suddhikapaṭipadā, suddhikasuññatā, suññatapaṭipadā, suddhika-appaṇihitā, appaṇihitapaṭipadā ti imesu pañcasu ṭhānesu dvinnaŋ dvinnaŋ catukka-pañcakanayānaŋ vasena dasa nayā honti. Evaŋ sesesu pīti vīsatiyā abhinivesesu dve nayasatāni, tāni catūhi adhipatīhi catuguṇitāni aṭṭha. Iti suddhikāni dve, sādhipatīni aṭṭhāti sabbam pi nayasahassaŋ hoti. Tathā dutiyasammappadhānādisu suddhikasammappadhāne cāti sotāpattimagge pañca nayasahassāni. Yathā[1] sotāpattimagge, evaŋ sesamaggesu pīti kusalavasen' eva vīsati nayasahassāni. Vipāke pana sammappadhānehi kattabbakiccaŋ n' atthī ti vipākavāro na gahito ti.

Abhidhammabhājaniyaŋ.

Sammappadhānāni pan' ettha nibbattitalokuttarān' eva kathitānīti veditabbāni. Pañhapucchake[2] pāḷi-anusāren' eva sammappadhānānaŋ kusalādi-bhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana sabbāni pi etāni appamāṇaŋ nibbāṇaŋ ārabbha pavattito appamāṇārammaṇān' eva, na[3] maggārammaṇāni.[3] Sahajātahetuvasena pana maggahetukāni. Vīmaŋsaŋ jeṭṭhakaŋ katvā maggabhāvanākāle maggādhipatīni. Chandacittajeṭṭhakāya[4] pana[5] maggabhāvanāya na vattabbāni maggādhipatīnīti. Viriyajeṭṭhakāya[4] pana aññassa viriyassa abhāvā na vattabbāni maggādhipatīnīti vā na maggādhipatīnīti vā, atītādisu ekārammaṇabhāvena[6] pi na vattabbāni. Nibbāṇassa pana bahiddhā-dhammattā bahiddhārammaṇāni nāma hontīti. Evam etasmiŋ pañhapucchake nibbattitalokuttarān' eva sammappadhānāni kathitāni.

Sammāsambuddhena hi suttantabhājaniyasmiŋ yeva lokiyalokuttaramissakā sammāppadhānā kathitā, Abhidhammabhājaniya-pañhapucchakesu pana lokuttarā yevāti evam ayaŋ sammappadhānavibhango pi teparivaṭṭaŋ nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Sammappadhānavibhanganiddeso.

---

[1] R.S. *add* ca. [2] *Vbh*. 214. [3] S. *om*.
[4] S.R. °jetthikāya. [5] B. *om*. [6] S.R. °bhāve.

IDDHIPĀDA-VIBHANGA

Idāni tadanantare Iddhipādavibhange *cattāro* ti[1] gaṇanaparicchedo.

Iddhipādā ti ettha ijjhatīti iddhi; samijjhati nipphajjatīti[2] attho. Ijjhanti vā etāya sattā iddhā vuddhā ukkaŋsagatā hontīti pi iddhi. Paṭhamen' atthena iddhi eva pādo ti iddhipādo. Iddhi-koṭṭhāso ti attho. Dutiyen' atthena iddhiyā pādo ti iddhipādo. *Pādo* ti patiṭṭhā, adhigamūpāyo ti attho. Tena hi yasmā uparūpari visesasankhātaŋ iddhiŋ pajjanti pāpuṇanti, tasmā pādo ti vuccati. Evaŋ tāva *cattāro iddhipādā* ti ettha attho veditabbo.

Idāni te bhājetvā dassetuŋ *Idha bhikkhū* ti ādi āraddhaŋ. Tattha *idha bhikkhū* ti imasmiŋ sāsane bhikkhu.

Chandasamādhipadhānasankhārasamannāgatan ti ettha chandahetuko chandādhiko[3] vā samādhi *chandasamādhi*. Kattukamyatā-chandaŋ adhipatiŋ karitvā[4] paṭiladdhasamādhiss' etaŋ adhivacanaŋ. Padhānabhūtā sankhārā padhānasankhārā. Catukiccasādhakassa sammappadhāna-viriyass' etaŋ adhivacanaŋ.

Samannāgatan ti chandasamādhinā ca padhānasankhārehi ca upetaŋ.

Iddhipādan ti nipphattipariyāyena[5] vā ijjhanaṭṭhena, ijjhanti etāya sattā iddhā vuddhā ukkaŋsagatā hontīti iminā vā pariyāyena iddhīti sankhyaŋ[6] gatānaŋ upacārajjhānādi-kusalacittasampayuttānaŋ chandasamādhipadhānasankhārānaŋ adhiṭṭhānaṭṭhena pādabhūtaŋ sesacittacetasikarāsīti attho. Yaŋ hi parato: *iddhipādo ti tathābhūtassa vedanākkhandho . . . pe . . . viññāṇakkhandho* ti vuttaŋ,[7] taŋ iminā atthena yujjati. Iminā nayena sesesu pi attho veditabbo. Yath' eva hi chandaŋ adhipatiŋ karitvā paṭi-

---

[1] *Vibh.* 216. [2] B.R. nippajjatīti; S. nipajjati. [3] S. chandādiko. [4] S.R. katvā. [5] B. nibbatti°. [6] S.R. sankhaŋ. [7] *Vbh.* 217.

laddhasamādhi chandasamādhīti vutto, evaŋ viriyaŋ . . . pe . . . cittaŋ, vīmaŋsaŋ adhipatiŋ karitvā paṭiladdhasamādhi vīmaŋsāsamādhīti vuccati.

Idāni chandasamādhi-ādīni padāni bhājetvā dassetuŋ *Kathañ ca bhikkhū* ti ādi āraddhaŋ.

Tattha *chandañ ce bhikkhu adhipatiŋ karitvā* ti yadi bhikkhu chandaŋ adhipatiŋ chandaŋ jeṭṭhakaŋ chandaŋ dhuraŋ chandaŋ pubbangamaŋ katvā samādhiŋ paṭilabhati nibbatteti, evaŋ nibbattito ayaŋ samādhi chandasamādhi nāma vuccatīti attho.

Viriyañ ce ti ādisu pi es' eva nayo.

Ime vuccanti padhānasankhārā ti ettāvatā chandiddhipādaŋ bhāvayamānassa bhikkhuno padhānābhisankhārasankhātaŋ catukiccasādhakaŋ viriyaŋ kathitaŋ.

Tad ekajjhaŋ abhisaŋyūhitvā ti taŋ sabbaŋ[1] ekato rāsiŋ katvā ti attho. *Sankhyaŋ*[2] *gacchatī* ti ekaŋ[3] vohāraŋ gacchatīti veditabban ti attho.

Idāni chandasamādhi-padhānasankhāro ti etasmiŋ padasamūhe chandādi-dhamme bhājetvā dassetuŋ *Tattha katamo chando* ti ādi āraddhaŋ. Taŋ uttānattham eva.

Upeto hotī ti[4] iddhipāda-sankhāto dhammarāsi upeto hoti.

Tesaŋ dhammānan ti tesaŋ sampayuttānaŋ chandādidhammānaŋ.

Iddhi samiddhī ti ādīni sabbāni nipphatti-vevacanān'[5] eva. Evaŋ sante pi ijjhanakaṭṭhena iddhi. Sampuṇṇā iddhi samiddhi. Upasaggena vā padaŋ vaḍḍhitaŋ.

Ijjhanākāro *ijjhanā*. *Samijjhanā* ti upasaggena padaŋ vaḍḍhitaŋ.

Attano santāne pātubhāvavasena labhanaŋ *lābho*. Parihīnānam pi viriyārambhavasena puna lābho *paṭilābho*. Upasaggena vā padaŋ vaḍḍhitaŋ.

Pattī ti adhigamo. Aparihānavasena sammā pattīti *sampatti*.

Phusanā ti paṭilābhaphusanā.

---

[1] R.S. *add* pi. [2] S.R. sankhaŋ. [3] S.R. evaŋ.
[4] *Vibh.* 217. [5] B.S.R. nibbatti°.

Sacchikiriyā ti paṭilābhasacchikiriyā va.

Upasampadā ti[1] paṭilābha-upasampadā evāti veditabbā.

Tathā-bhūtassāti tena ākārena[2] bhūtassa. Te chandādidhamme paṭilabhitvā ṭhitassāti attho.

Vedanākkhandho ti ādīhi chandādayo anto katvā cattāro pi khandhā kathitā.

Te dhamme ti te cattāro arūpakkhandhe, chandādayo[3] dhamme ti pi vuttaŋ.

Āsevati ti ādīni vuttatthān' eva.

Sesa-iddhipādaniddesesu pi iminā va nayena attho veditabbo.

Ettāvatā kiŋ kathitan ti? Catunnaŋ bhikkhūnaŋ matthakappattaŋ kammaṭṭhānaŋ kathitaŋ. Eko hi bhikkhu chandaŋ avassayati: kattukamyatākusaladhammacchandena atthanipphattiyaŋ[4] sati ahaŋ lokuttaradhammaŋ nibbattessāmi; natthi mayhaŋ etassa nibbattane bhāro ti chandaŋ jeṭṭhakaŋ chandaŋ dhuraŋ chandaŋ pubbangamaŋ katvā lokuttaradhamme[5] nibbatteti. Eko viriyaŋ avassayati. Eko cittaŋ. Eko paññaŋ avassayati: paññāya atthanipphattiyaŋ[4] sati ahaŋ lokuttaradhammaŋ nibbattessāmi; natthi mayhaŋ etassa nibbattane bhāro ti paññaŋ jeṭṭhakaŋ paññaŋ dhuraŋ paññaŋ pubbangamaŋ katvā lokuttaradhammaŋ nibbatteti. Kathaŋ? Yathā hi catusu amaccaputtesu ṭhānantaraŋ patthetvā vicarantesu eko upaṭṭhānaŋ avassayati,[6] eko sūrabhāvaŋ, eko jātiŋ, eko mantaŋ. Kathaŋ? Tesu hi paṭhamo: upaṭṭhāne appamādakāritāya atthanipphattiyā[7] sati labbhamānaŋ lacchām' etaŋ ṭhānantaran ti upaṭṭhānaŋ avassayi. Dutiyo: upaṭṭhāne appamatto pi ekacco sangāme paccupaṭṭhite saṇṭhātuŋ na sakkoti; avassaŋ kho pana rañño paccanto kuppissati; tasmiŋ kupite rathadhure kammaŋ katvā rājānaŋ ārādhetvā āharāpessām' etaŋ ṭhānantaran ti sūrabhāvaŋ avassayi. Tatiyo: sūrabhāve pi sati ekacco hīnajātiko hoti; jātiŋ sodhetvā ṭhānantaraŋ dento[8] mayhaŋ dassatīti[9] jātiŋ avassayi. Catuttho: jātimā pi eko amantaniyo hoti, mantena kattabbakicce uppanne āharāpessām' etaŋ ṭhānantaran ti

---

[1] R.S. pi. [2] S.R. ten' ākārena. [3] S.R. *add* vā tayo.
[4] B.R. °nibbattiyaŋ. [5] S.R. °dhammaŋ. [6] S.R. avassayi.
[7] B.R. °nibbattiyā. [8] S.R. dentā. [9] S.R. dassantīti.

mantaŋ avassayi. Te sabbe pi attano attano[1] avassayabalena ṭhānantarāni pāpuṇiŋsu.

Tattha upaṭṭhāne appamatto hutvā ṭhānantaraŋ patto viya chandaŋ avassāya: kattukamyatākusaladhammacchandena atthanipphattiyaŋ[2] sati ahaŋ lokuttaradhammaŋ nibbattessāmi, natthi mayhaŋ etassa nibbattane bhāro ti chandaŋ jeṭṭhakaŋ chandaŋ dhuraŋ chandaŋ pubbangamaŋ katvā lokuttaradhammanibbattako daṭṭhabbo, Raṭṭhapālatthero viya.[3] So hi āyasmā chandaŋ dhuraŋ katvā lokuttaradhammaŋ nibbattesi. Sūrabhāvena rājānaŋ ārādhetvā ṭhānantaraŋ patto viya viriyaŋ jeṭṭhakaŋ viriyaŋ dhuraŋ viriyaŋ pubbangamaŋ katvā lokuttaradhammanibbattako daṭṭhabbo, Soṇatthero viya.[4] So hi āyasmā viriyaŋ dhuraŋ katvā lokuttaradhammaŋ nibbattesi. Jātisampattiyā ṭhānantaraŋ patto viya cittaŋ jeṭṭhakaŋ cittaŋ dhuraŋ cittaŋ pubbangamaŋ katvā lokuttaradhammanibbattako daṭṭhabbo, Sambhūtatthero viya.[5] So hi āyasmā cittaŋ dhuraŋ katvā lokuttaradhammaŋ nibbattesi. Mantaŋ avassāya ṭhānantarappatto viya vīmaŋsaŋ jeṭṭhakaŋ vīmaŋsaŋ dhuraŋ vīmaŋsaŋ pubbangamaŋ katvā lokuttaradhammanibbattako daṭṭhabbo, thero Mogharājā viya.[6] So hi āyasmā vīmaŋsaŋ dhuraŋ katvā lokuttaradhammaŋ nibbattesi.

Ettha[7] tayo chandasamādhi-padhānasankhārasankhātā dhammā iddhī pi honti iddhipādā pi. Sesā pana sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva. Viriyacittavīmaŋsāsamādhi-pādhānasankhārasankhātā pi tayo dhammā iddhī pi honti iddhipādā pi. Sesā pana sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva. Ayaŋ tāva abhedato kathā.

Bhedato pana chando iddhi nāma. Chandadhurena bhāvitā cattāro khandhā chandiddhipādo nāma. Samādhi padhānasankhāro ti dve dhammā sankhārakkhandhavasena chandiddhipāde pavisanti. Pāde paviṭṭhā ti pi vattuŋ vaṭṭati eva. Tatth' eva samādhi iddhi nāma. Samādhi-dhurena bhāvitā cattāro khandhā samādhiddhipādo nāma.

---

[1] R.S. *om.*
[2] B.S.R. nibbattiyaŋ.
[3] *Pss. of the Brethren*, 302 *f.*
[4] *Ibid.* 275 *f.*; (*Vin.* i, 179 *f.*)
[5] *Ibid.* 182.
[6] *Ibid.* 151, 424.
[7] S.R. *add* ca.

Chando padhānasankhāro ti dve dhammā sankhārakkhandhavasena samādhiddhipāde pavisanti. Pāde paviṭṭhā ti pi vattuŋ vaṭṭati eva. Tatth' eva padhānasankhāro iddhi nāma. Padhānasankhārabhāvitā cattāro khandhā padhānasankhāriddhipādo nāma. Chando samādhī ti dve dhammā sankhārakkhandhavasena padhānasankhāriddhipāde pavisanti. Pāde paviṭṭhā ti pi vattuŋ vaṭṭati eva. Tatth' eva[1] viriyaŋ iddhi nāma; cittaŋ iddhi nāma; vīmaŋsā iddhi nāma . . . pe . . . pāde paviṭṭhā ti pi vattuŋ vaṭṭati eva. Ayaŋ bhedato kathā nāma.

Ettha pana abhinavaŋ natthi; gahitam eva vibhūtadhātukaŋ[2] kataŋ. Kathaŋ? Chando samādhi padhānasankhāro ti ime tayo dhammā iddhī pi honti iddhipādā pi. Sesā sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva. Ime hi tayo dhammā ijjhamānā sampayuttakehi catūhi khandhehi saddhiŋ yeva ijjhanti, na vinā. Sampayuttakā pana cattāro khandhā ijjhanakaṭṭhena iddhi nāma honti.[3] Patiṭṭhānaṭṭhena pādo nāma. Iddhī ti vā iddhipādo ti vā na aññassa kassaci adhivacanaŋ, sampayuttakānaŋ catunnaŋ khandhānaŋ yeva adhivacanaŋ. Viriyacittavīmaŋsā samādhi padhānasankhāro ti tayo dhammā . . . pe . . . catunnaŋ khandhānaŋ yeva adhivacanaŋ.

Api ca pubbabhāgo iddhipādo nāma. Paṭilābho iddhi nāmāti veditabbo. Ayam attho upacārena vā vipassanāya vā dīpetabbo. Paṭhamajjhānaparikammaŋ hi iddhipādo nāma. Paṭhamajjhānaŋ iddhi nāma. Dutiya-tatiya-catuttha - ākāsānañcāyatana - viññāṇañcāyatana - ākiñcaññāyatana-nevasaññānāsaññāyatanaparikammaŋ iddhipādo nāma. Nevasaññānāsaññāyatanaŋ iddhi nāma. Sotāpattimaggassa vipassanā iddhipādo nāma. Sotāpattimaggo iddhi nāma. Sakadāgāmi - anāgāmi - arahattamaggassa vipassanā iddhipādo nāma. Arahattamaggo iddhi nāma. Paṭilābhenāpi dīpetuŋ vaṭṭati yeva: paṭhamajjhānaŋ hi iddhipādo nāma; dutiyajjhānaŋ iddhi nāma. Dutiyajjhānaŋ iddhipādo nāma; tatiyajjhānaŋ iddhi nāma . . . pe . . . anāgāmimaggo iddhipādo nāma; arahattamaggo iddhi nāma.

---

[1] S.R. Tathā. [2] B. vibhūtaŋ. [3] S.R. *om.*

Ken' aṭṭhena *iddhi?* Ken' aṭṭhena *pādo* ti? Ijjhanakaṭṭhen' eva iddhi; patiṭṭhānaṭṭhen' eva pādo. Evam idhāpi iddhī ti vā pādo[1] ti vā na aññassa kassaci adhivacanaŋ, sampayuttakānaŋ catunnaŋ khandhānaŋ yeva adhivacanan ti. Evaŋ vutte pana idam āhaŋsu: Catunnaŋ khandhānam eva adhivacanaŋ bhaveyya yadi Satthā parato Uttaracūḷabhājaniyaŋ[2] nāma na āhareyya; Uttaracūḷabhājaniye[2] pana chando yeva chandiddhipādo, viriyam eva, cittam eva, vimaŋsā va vīmaŋsiddhipādo ti kathitaŋ ti.[3] Keci pana iddhi nāma anipphannā, iddhipādo nipphanno ti vadiŋsu. Tesaŋ[4] vacanaŋ[5] paṭikkhipitvā iddhi pi iddhipādo pi nipphanno tilakkhaṇabbhāhato ti sanniṭṭhānaŋ kataŋ. Iti imasmiŋ Suttantabhājaniye lokiyalokuttaramissakā iddhipādā kathitā ti.

Suttantabhājaniyaŋ.

Abhidhammabhājaniyaŋ[6] uttānattham eva. Nayā pan' ettha gaṇetabbā: *Chandasamādhipadhānasankhārasamannāgataŋ iddhipādaŋ bhāvetī* ti vuttaṭṭhānasimiŋ hi lokuttarāni cattāri nayasahassāni vibhattāni. *Viriyasamādhi*-ādisu pi es' eva nayo. Tathā Uttaracūḷabhājaniye[2] chandiddhipāde cattāri nayasahassāni vibhattāni, viriyacittavīmaŋsiddhipāde cattāri cattārīti sabbāni pi aṭṭhannaŋ catukkānaŋ vasena dvattiŋsa nayasahassāni vibhattāni.

Evam etaŋ nibbattita-lokuttarānaŋ yeva iddhipādānaŋ vasena dvattiŋsa-nayasahassapaṭimaṇḍitaŋ Abhidhammabhājaniyaŋ kathitan ti veditabbaŋ.

Pañhapucchake[7] pāḷi-anusāren' eva iddhipādānaŋ kusalādi-bhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana sabbe p' ete appamāṇaŋ nibbāṇaŋ ārabbha pavattito appamāṇārammaṇā eva, na maggārammaṇā. Sahajātahetuvasena pana maggahetukā, na maggādhipatino. Cattāro hi adhipatayo aññamaññaŋ garuŋ na karonti. Kasmā? Sayaŋ jeṭṭhakattā. Yathā hi samajātikā samavayā samathāmā samasippā cattāro rājaputtā attano attano jeṭṭhakatāya añña-

[1] S.R. iddhipādo. [2] S.R. °culla°. [3] B.S.R. *om.* [4] R.S. te.
[5] R.S. *om.* [6] *Vibh.* 220. [7] *Ibid.* 224.

maññassa apacitiŋ na karonti, evam ime pi cattāro adhipatayo pāṭiyekkaŋ pāṭiyekkaŋ jeṭṭhakadhammatāya aññamaññaŋ garuŋ na karontīti ekanten' eva na maggādhipatino. Atītādisu ekārammaṇabhāvena[1] pi na vattabbā. Nibbāṇassa pana bahiddhā-dhammattā bahiddhārammaṇā nāma hontīti. Evam etasmiŋ pañhapucchake nibbattitalokuttarā va iddhipādā kathitā.

Sammāsambuddhena hi Suttantabhājaniyasmiŋ yeva lokiyalokuttaramissakā iddhipādā kathitā; Abhidhammabhājaniya-pañhapucchakesu pana lokuttarā yevāti evam ayaŋ Iddhipādavibhango pi teparivaṭṭaŋ nīharitvā va dassito ti.

Iddhipādavibhanganiddeso.

---

[1] S.R. °bhāve.

BOJJHANGAVIBHANGA

Idāni tadanantare Bojjhangavibhange *sattā* ti[1] gaṇanaparicchedo.

Bojjhangā ti bodhiyā, bodhissa vā angā ti bojjhangā. Idaŋ vuttaŋ hoti: yā esā dhammasāmaggi, yāya lokuttaramaggakkhaṇe uppajjamānāya līnuddhacca-patiṭṭhānāyūhana - kāmasukhattakilamathānuyoga - ucchedasassatābhinivesādīnaŋ anekesaŋ upaddavānaŋ paṭipakkhabhūtāya satidhammavicaya - viriya - pīti - passaddhi - samādhi-upekkhā-sankhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhatīti katvā bodhīti vuccati; bujjhati[2] kilesasantānaniddāya uṭṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbāṇam eva vā sacchikaroti, tassā dhammasāmaggi-sankhātāya bodhiyā angā ti pi bojjhangā; jhānanga-maggangādīni viya. Yo pan' esa[3] yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvako bodhīti vuccati, tassa bodhissa angā ti pi bojjhangā, senanga-rathangādayo viya. Ten' āhu Aṭṭhakathācariyā: Bujjhanakassa puggalassa angā ti bojjhangā ti.

Api ca *Bojjhangā ti ken' aṭṭhena bojjhangā? Bodhāya saŋvattantīti bojjhangā. Bujjhantīti bojjhangā. Anubujjhantīti bojjhangā. Paṭibujjhantīti bojjhangā. Sambujjhantīti bojjhangā* ti iminā Paṭisambhidānayenāpi* bojjhangattho veditabbo.

Satisambojjhango ti ādisu pasattho sundaro ca bojjhango *sambojjhango*. Sati yeva sambojjhango satisambojjhango. Tattha upaṭṭhānalakkhaṇo satisambojjhango. Pavicayalakkhaṇo viriyasambojjhango. Pharaṇalakkhaṇo pītisambojjhango. Upasamalakkhaṇo passaddhisambojjhango. Avikkhepalakkhaṇo samādhisambojjhango. Paṭisankhānalak-

---

* *Pts.* ii, 115.

---

[1] *Vbh.* 227. [2] S.R. bujjhatīti. [3] R.S. p' esa.

khaṇo upekkhāsambojjhango. Tesu *Satiñ ca khvāhaŋ bhikkhave sabbatthikaŋ vadāmī* ti* vacanato sabbesaŋ bojjhangānaŋ upakārakattā satisambojjhango paṭhamaŋ vutto. Tato paraŋ *So tathā sato viharanto taŋ dhammaŋ paññāya pavicinatī* ti† ādinā nayena evaŋ anukkamen' eva nikkhepapayojanaŋ pāḷiyaŋ āgatam eva.

Kasmā pan' ete satt' eva vuttā anūnā anadhikā ti? Līnuddhaccapaṭipakkhato, sabbatthikato ca. Ettha hi tayo bojjhangā līnassa paṭipakkhā. Yath' āha: *Yasmiñ ca kho bhikkhave samaye līnaŋ cittaŋ hoti, kālo tasmiŋ samaye dhammavicayasambojjhangassa bhāvanāya, kālo viriyasambojjhangassa bhāvanāya,*[1] *kālo pītisambojjhangassa bhāvanāyā* ti.‡ Tayo uddhaccassa paṭipakkhā. Yath' āha: *Yasmiñ ca kho bhikkhave samaye uddhataŋ cittaŋ hoti, kālo tasmiŋ samaye passaddhisambojjhangassa bhāvanāya, kālo samādhisambojjhangassa bhāvanāya, kālo upekkhāsambojjhangassa bhāvanāyā* ti.§

Eko pan' ettha loṇadhūpanaŋ viya sabbavyañjanesu, sabbakammika-amacco viya ca sabbesu rājakiccesu[2] sabbabojjhangesu icchitabbato sabbatthiko. Yath' āha: *Satiñ ca khvāhaŋ bhikkhave sabbatthikaŋ vadāmī* ti.* Sabbatthakan ti pi pāḷi. Dvinnam pi sabbattha icchitabban ti attho. Evaŋ līnuddhaccapaṭipakkhato sabbatthikato ca satt' eva vuttā ti veditabbā.

Idāni nesaŋ ekasmiŋ yev' ārammaṇe attano attano kiccavasena nānākaraṇaŋ dassetuŋ *Tattha katamo satisambojjhango* ti ādi āraddhaŋ.

Tattha *idha bhikkhū* ti imasmiŋ sāsane bhikkhu.

Satimā hotī ti paññāya paññavā, yasena yasavā, dhanena dhanavā viya satiyā satimā hoti. Satisampanno ti attho.

Paramenā ti uttamena. Taŋ hi paramatthasaccassa nibbāṇassa ceva maggassa ca anulomato paramaŋ nāma hoti uttamaŋ seṭṭhaŋ.

Sati-nepakkenā ti nepakkaŋ vuccati paññā. Satiyā ceva

* *Cf. S.* v, 115. † *Ibid.* 68.
‡ *Ibid.* 113. § *Ibid.* 114.

[1] B. *om.* [2] R.S. rājakammesu.

nepakkena cāti attho. Kasmā pana imasmiŋ satibhājaniye paññā sangahitā ti? Satiyā balavabhāvadīpanatthaŋ. Sati hi paññāya saddhim pi uppajjati, vinā pi. Paññāya saddhiŋ uppajjamānā balavatī hoti, vinā uppajjamānā dubbalā. Ten' assā balavabhāvadīpanatthaŋ paññā sangahitā. Yathā hi dvīsu disāsu dve rājamahāmattā tiṭṭheyyuŋ; tesu eko rājaputtaŋ gahetvā tiṭṭheyya, eko attano dhammatāya ekako va; tesu rājaputtaŋ gahetvā ṭhito attano pi tejena rājaputtassa pi tejena tejavā hoti; attano dhammatāya ṭhito na tena samatejo hoti.[1] Evam eva rājaputtaŋ gahetvā ṭhito[2] mahāmatto viya paññāya saddhiŋ uppannā sati. Attano dhammatāya ṭhito viya vinā paññāya uppannā. Tattha yathā rājaputtaŋ gahetvā ṭhito attano pi tejena rājaputtassa pi tejena tejavā hoti, evaŋ paññāya saddhiŋ uppannā sati balavatī hoti. Yathā attano dhammatāya ṭhito na tena samatejo hoti, evaŋ vinā paññāya uppannā dubbalā hotīti balavabhāvadīpanatthaŋ paññā gahitā ti.

Cirakatam pī ti attano vā parassa vā kāyena cirakataŋ vattaŋ vā kasiṇamaṇḍalaŋ vā kasiṇaparikammaŋ vā.

Cirabhāsitam pī ti attanā vā parena vā vācāya cirabhāsitaŋ bahukam pi, vattasīse ṭhatvā dhammakathaŋ vā kammaṭṭhānavinicchayaŋ vā, vimuttāyatanasīse vā ṭhatvā dhammakatham eva.

Saritā hotī ti taŋ kāyaviññattiŋ vacīviññattiñ ca samuṭṭhāpetvā pavattaŋ arūpadhammakoṭṭhāsaŋ evaŋ uppajjitvā evaŋ niruddho ti saritā hoti. *Anussaritā* ti punappunaŋ saritā.

Ayaŋ vuccati satisambojjhango ti ayaŋ evaŋ uppannā sesabojjhangasamuṭṭhāpikā vipassanā-sampayuttā sati satisambojjhango nāma kathīyati.

So tathā sato viharanto ti so bhikkhu ten' ākārena uppannāya satiyā sato hutvā viharanto.

Taŋ dhamman ti taŋ cirakataŋ cirabhāsitaŋ heṭṭhā vuttappakāraŋ dhammaŋ.

Paññāya pavicinatī ti paññāya aniccaŋ dukkhaŋ anattā ti pavicinati.

---

[1] S.R. *om.* [2] B. ṭhita.

Pavicaratī ti[1] aniccaŋ dukkhaŋ anattā ti tattha paññaŋ carāpento pavicarati.

Parivīmaŋsaŋ āpajjatī ti olokanaŋ gavesanaŋ āpajjati.

Ayaŋ vuccatī ti idaŋ vuttappakārabojjhangasamuṭṭhāpakaŋ[2] vipassanāñāṇaŋ dhammavicayasambojjhango nāma vuccati.

Tassa taŋ dhamman ti tassa bhikkhuno taŋ heṭṭhā vuttappakāraŋ dhammaŋ.

Āraddhaŋ hotī ti paripuṇṇaŋ hoti paggahitaŋ.[3] *Asallīnan* ti āraddhattā yeva asallīnaŋ. *Ayaŋ vuccatī* ti idaŋ bojjhangasamuṭṭhāpakaŋ vipassanā-sampayuttaŋ viriyaŋ viriyasambojjhango nāma vuccati.

Nirāmisā ti kāmāmisa-lokāmisa-vaṭṭāmisānaŋ abhāvena nirāmisā parisuddhā.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ bojjhangasamuṭṭhāpikā[4] vipassanāsampayuttā pīti pītisambojjhango nāma vuccati.

Pītimanassā ti pītisampayuttacittassa.

Kāyo pi passambhatī ti khandhattayasankhāto nāmakāyo kilesadarathapaṭippassaddhiyā passambhati.

Cittam pī ti viññāṇakkhandho pi tath' eva passambhati. *Ayaŋ vuccatī* ti ayaŋ bojjhangasamuṭṭhāpikā vipassanāsampayuttā passaddhi passaddhisambojjhango nāma vuccati.

Passaddhakāyassa[5] *sukhino* ti passaddhakāyatāya[6] uppanna-sukhena sukhitassa.

Samādhīyatī ti sammā ādhīyati; niccalaŋ hutvā ārammaṇe ṭhapīyati, appaṇāppattaŋ viya hoti.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ bojjhangasamuṭṭhāpikā vipassanāsampayuttā cittekaggatā samādhisambojjhango nāma vuccati.

Tathā samāhitan ti tena appaṇāppattena viya samādhinā samāhitaŋ.

Sādhukaŋ ajjhupekkhitā hotī ti suṭṭhu ajjhupekkhitā hoti; tesaŋ dhammānaŋ pāpanavaḍḍhane[7] avyāvaṭo[8] hutvā ajjhupekkhati.

---

[1] B. pavicinatīti.
[2] R.S. vuttappakāraŋ°.
[3] R.S. pariggahitaŋ.
[4] S.R. sambojjhanga°.
[5] B. passaddhi°.
[6] R.S. °kāyattā.
[7] S.R. pahāna°.
[8] B.R. avāvaṭo.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ channaŋ bojjhangānaŋ anosakkana-anativattanabhāvasādhako majjhattākāro upekkhāsambojjhango nāma vuccati.

Ettāvatā kiŋ kathitaŋ nāma hoti? Apubbaŋ acarimaŋ ekacittakkhaṇe nānārasalakkhaṇā pubbabhāgavipassanābojjhangā kathitā hontīti.

Pathamo nayo.

Idāni yena pariyāyena satta bojjhangā cuddasa honti, tassa pakāsanatthaŋ dutiyanayaŋ dassento puna *satta bojjhangā* ti ādim āha.

Tatrāyaŋ anupubbapadavaṇṇanā: *ajjhattadhammesu satī* ti[1] ajjhattikasankhāre[2] pariggaṇhantassa uppannā sati.

Bahiddhā-dhammesu satī ti bahiddhā sankhāre pariggaṇhantassa uppannā sati.[3]

Yad apī ti yā pi; *tad apī* ti sā pi.[4]

Abhiññāyā ti abhiññeyyadhamme abhijānanatthāya.

Sambodhāyā ti sambodhi vuccati maggo, maggatthāyāti attho.

Nibbāṇāyā ti vāṇaŋ vuccati taṇhā. Sā tattha natthī ti nibbāṇaŋ, tadatthāya, asankhatāya amatadhātuyā sacchikiriyatthāya saŋvattatīti attho.

Dhammavicayasambojjhange pi es' eva nayo.

Kāyikan ti cankamaŋ adhiṭṭhahantassa uppannaviriyaŋ.

Cetasikan ti na tāvāhaŋ imaŋ pallankaŋ bhindissāmi, yāva me na anupādāya āsavehi cittaŋ vimuccissatīti evaŋ kāyappayogaŋ vinā uppannaviriyaŋ.

Kāyapassaddhī ti tiṇṇaŋ khandhānaŋ darathapassaddhi.

Cittapassaddhī ti viññāṇakkhandhassa darathapassaddhi.

Upekkhāsambojjhange satisambojjhangasadiso va vinicchayo.

Imasmiŋ naye satta bojjhangā lokiyalokuttaramissakā kathitā. Porāṇakattherā pana ettakena pākaṭaŋ na hotīti vibhajitvā dassesuŋ.[5] Etesu hi ajjhattadhammesu sati pavicayo upekkhā ti ime attano khandhārammaṇattā lokiyā[6] va honti; tathā maggaŋ appattaŋ kāyikaviriyaŋ. Avitakka-

---

[1] *Vbh.* 228. [2] S.R. ajjhattike°. [3] S.R. *om.*
[4] *Vbh.* P.T.S. *ed.* Yadā . . . tadā. [5] S.R. dassetuŋ. [6] S.R. lokikā.

avicārā pana pīti-samādhayo lokuttarā honti. Sesā lokiyalokuttaramissakā ti. Tattha ajjhattadhammesu[1] sati-pavicaya-upekkhā ajjhattārammaṇā. Lokuttarā pana bahiddhārammaṇā ti tesaŋ lokuttarabhāvo mā yujjittha. Cankamappayogena nibbattaviriyam pi lokiyan ti vadanto na kilamati.

Avitakka-avicārā pana pīti-samādhayo kadā[2] lokuttarā hontīti? Kāmāvacare tāva pītisambojjhango labbhati, avitakka-avicārā pīti na labbhati. Rūpāvacare avitakka-avicārā pīti labbhati, pītisambojjhango pana na labbhati. Arūpāvacare sabbena sabbaŋ na labbhati. Ettha pana[3] alabbhamānakaŋ upādāya labbhamānakā pi paṭikkhittā. Evam ayaŋ avitakka-avicāro pītisambojjhango[4] kāmāvacarato pi nikkhanto rūpāvacarato pi arūpāvacarato pīti nibbattitalokuttarā[5] yevāti kathito. Tathā kāmāvacare samādhisambojjhango labbhati, avitakka-avicāro pana samādhi na labbhati. Rūpāvacara-arūpāvacaresu avitakka-avicāro samādhi labbhati, samādhi-sambojjhango pana na labbhati. Ettha pana alabbhamānakaŋ upādāya labbhamānako pi paṭikkhitto. Evam ayaŋ avitakka-avicāro samādhi[3] kāmāvacarato pi nikkhanto rūpāvacarato pi arūpāvacarato pīti nibbattitalokuttaro yevāti kathito. Api ca lokiyaŋ gahetvā lokuttaro kātabbo. Lokuttaraŋ gahetvā lokiyo kātabbo. Ajjhattadhammesu hi sati-pavicaya-upekkhānaŋ lokuttarabhāvanākālo pi atthi. Tatr' idaŋ suttaŋ: *Ajjhattavimokkhaŋ khvāhaŋ āvuso sabbupādānakkhayaŋ vadāmi; evam ass' ime āsavā nānusentī* ti* iminā suttena lokuttarā honti. Yadā pana cankamappayogena nibbatte kāyikaviriye avupasante yeva vipassanā maggena ghaṭīyati, tadā taŋ[6] lokuttaraŋ hoti. Ye pana therā kasiṇajjhāne āṇāpāṇajjhāne brahmavihārajjhāne ca bojjhange[7] uddharanto na vāretabbo ti vadanti, tesaŋ vāde avitakka-avicārā pīti-samādhisambojjhangā lokiyā hontīti.

Dutiyanayo.

---

* *S.* ii, 54.

[1] S.R. ajjhattaŋ tāva dhammesu. [2] S.R. kadāci. [3] S.R. *om.* [4] S. *om.* [5] S.R. °lokuttaro. [6] B. *om.* [7] B. bojjhango.

Idāni bojjhangānaŋ bhāvanāvasena pavattaŋ tatiyanayaŋ dassento puna *satta bojjhangā*[1] ti ādim āha. Tatthāpi ayaŋ apubbapadavaṇṇanā:

Bhāveti ti vaḍḍheti; attano santāne punappunaŋ janeti abhinibbatteti.

Vivekanissitan ti viveke[2] nissitaŋ. Viveko ti vivittatā. So c' āyaŋ[3] tadangaviveko, vikkhambhana-samuccheda-paṭippassaddhi-nissaraṇaviveko ti pañcavidho. Tattha tadangaviveko nāma vipassanā. Vikkhambhanaviveko nāma aṭṭha samāpattiyo. Samucchedaviveko nāma maggo. Paṭippassaddhiviveko nāma phalaŋ. Nissaraṇaviveko nāma sabbanimittanissaṭiŋ nibbāṇaŋ. Evam etasmiŋ pañcavidhe viveke nissitaŋ vivekanissitan ti,[4] tadangavivekanissitaŋ samucchedavivekanissitaŋ nissaraṇavivekanissitañ ca satisambojjhangaŋ bhāvetīti ayam attho veditabbo.

Tathā hi ayaŋ satisambojjhanga[5]-bhāvanānuyogam anuyutto yogī vipassanākkhaṇe kiccato tadangavivekanissitaŋ, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaŋ, maggakāle pana kiccato samucchedavivekanissitaŋ, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitaŋ satisambojjhangaŋ bhāveti. Pañcavidha-vivekanissitam pīti eke. Te hi na kevalaŋ balavavipassanā-maggaphalakkhaṇesu eva bojjhangaŋ uddharanti, vipassanāpādaka-kasiṇajjhāna-ānāpāṇāsubha-brahmavihārajjhānesu pi uddharanti; na ca paṭisiddhā aṭṭhakathācariyehi; tasmā tesaŋ matena etesaŋ jhānānaŋ pavattikkhaṇe kiccato eva vikkhambhanavivekanissitaŋ. Yathā ca vipassanākkhaṇe ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitan ti vuttaŋ, evaŋ paṭippassaddhivivekanissitam pi bhāvetīti vattuŋ vaṭṭati. Esa nayo virāganissitādisu. Vivekattā[6] eva hi virāgādayo. Kevalaŋ h' ettha[7] vossaggo duvidho pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo cāti. Tattha pariccāgavossaggo ti vipassanākkhaṇe ca tadangavasena maggakkhaṇe ca samucchedavasena kilesappahāṇaŋ. Pakkhandanavossaggo ti .vipassanākkhaṇe tanninnabhāvena, maggakkhaṇe pana ārammaṇakaraṇena nibbāṇapakkhandanaŋ. Tadubhayam pi imasmiŋ lokiyalokut-

[1] *Vbh.* 229. [2] S.R. vivekaŋ. [3] S.R. Svāyaŋ. [4] S.R. *om.* [5] S.R. bojjhanga°. [6] S.R. vivekaṭṭhā. [7] S.R. c' ettha.

taramissake atthavaṇṇanānaye vaṭṭati. Tathā hi ayaŋ satisambojjhango yathāvuttena pakārena kilese pariccajati nibbānañ ca pakkhandati.

Vossaggapariṇāmin ti iminā pana sakalena vacanena[1] vossaggatthaŋ pariṇamantaŋ,[2] pariṇatañ ca paripaccantaŋ, paripakkañ cāti. Idaŋ vuttaŋ hoti: ayaŋ hi bojjhangabhāvanam anuyutto bhikkhu yathā satisambojjhango kilesapariccāgavossaggatthaŋ nibbānapakkhandanavossaggatthañ ca paripaccati, yathā ca paripakko hoti, tathā naŋ bhāvetīti. Esa nayo sesabojjhangesu pi. Imasmim pi naye lokiyalokuttaramissakā va bojjhangā kathitā ti.

Suttantabhājaniyaŋ.

Abhidhammabhājaniye satta pi bojjhange ekato pucchitvā vissajjanassa ca pāṭiyekkaŋ pucchitvā vissajjanassa ca vasena dve nayā. Tesaŋ atthavaṇṇanā heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbā.

Upekkhāsambojjhanganiddese[3] pana upekkhanavasena *upekkhā*. Upekkhanākāro *upekkhanā*. Upekkhitabbayutte samappavatte dhamme ikkhati na codetiti *upekkhā*.

Puggalaŋ upekkhāpetīti *upekkhanā*. Bojjhangabhāvappattiyā lokiya-upekkhanāya adhikā upekkhanā *ajjhupekkhanā*.

Vyāpādānāpajjanena[4] majjhattabhāvo *majjhattatā*. Sā pana cittassa, na sattassāti dīpetuŋ *majjhattatā cittassā* ti vuttan ti ayam ettha apubbapadavaṇṇanā.

Nayā pan' ettha gaṇetabbā. Sattannam pi hi bojjhangānaŋ ekato pucchitvā vissajjane ekekamagge nayasahassaŋ nayasahassan ti cattāri nayasahassāni vibhattāni. Pāṭiyekkaŋ pucchitvā vissajjane ekekabojjhangavasena cattāri cattārīti satta catukkā aṭṭhavīsati. Tāni purimehi catūhi saddhiŋ dvattiŋsā ti sabbāni pi Abhidhammabhājaniye dvattiŋsanayasahassāni vibhattāni kusalān' eva. Yasmā pana phalakkhaṇe pi bojjhangā labbhanti, kusalahetukāni ca sāmaññaphalani, tasmā tesu pi bojjhangadassanatthaŋ kusalaniddesapubbangamāya eva tantiyā vipākanayo āraddho.

---

[1] S.R. *om.* [2] B. parināmantaŋ; S.R. parināmaŋ.
[3] *Vbh.* 230. [4] S.R. avyāpādāpajjanena.

So pi ekato pucchitvā vissajjanassa ca pāṭiyekkaŋ pucchitvā vissajjanassa ca vasena duvidho hoti. Sesam ettha heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbaŋ. Vipāke pana kusalato tiguṇā nayā kātabbā ti.

Abhidhammabhājaniyaŋ.

Pañhapucchake[1] pāḷi-anusāren' eva bojjhangānaŋ kusalādibhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana sabbe p' ete appamāṇaŋ nibbāṇaŋ ārabbha pavattito appamāṇārammaṇā eva, na maggārammaṇā. Sahajātahetuvasena pan' ettha kusalā maggahetukā. Viriyaŋ vā vīmaŋsaŋ vā jeṭṭhakaŋ katvā maggabhāvanākāle maggādhipatino. Chandacittajeṭṭhakāya[2] maggabhāvanāya na vattabbā maggādhipatino ti; phalakāle pi na vattabbā.[3] Atītādisu ekārammaṇabhāve pi na vattabbā. Nibbāṇassa pana bahiddhādhammattā bahiddhārammaṇā nāma hontīti. Evam etasmiŋ pañhapucchake pi[4] nibbattitalokuttarā va bojjhangā kathitā. Sammāsambuddhena hi Suttantabhājaniyass' eva paṭhamanayasmiŋ lokiyā,[5] dutiya-tatiyesu lokiyalokuttaramissakā bojjhangā kathitā; Abhidhammabhājaniyassa pana catūsu pi nayesu imasmiñ ca Pañhapucchake lokuttarā yevāti. Evam ayaŋ Bojjhangavibhango pi teparivaṭṭaŋ nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Bojjhangavibhanganiddeso.

---

[1] *Vbh*. 232. [2] S.R. °jeṭṭhikāya. [3] S.R. *add* eva.
[4] R.S. *om*. [5] R.S. lokikā.

MAGGAVIBHANGO

Idāni tadanantare Maggangavibhange *ariyo aṭṭhangiko maggo* ti[1] ādi sabbaŋ Saccavibhange dukkhanirodhagāminīpaṭipadāniddese vuttanayen' eva veditabbaŋ.

Bhāvanāvasena pāṭiyekkaŋ[2] dassite dutiyanaye pi *sammādiṭṭhiŋ bhāveti vivekanissitan* ti ādi sabbaŋ Bojjhangavibhange vuttanayen' eva veditabbaŋ. Evam idaŋ dvinnam pi nayānaŋ vasena Suttantabhājaniyaŋ lokiyalokuttaramissakam eva kathitaŋ.

Abhidhammabhājaniye ariyo ti avatvā *aṭṭhangiko maggo* ti vuttaŋ; evaŋ avutte pi ayaŋ ariyo eva. Yathā hi muddhābhisittassa rañño muddhābhisittāya deviyā kucchismiŋ jāto putto rājaputto ti avutte[3] pi rājaputto yeva hoti, evam ayam pi ariyo ti avutte[3] pi ariyo evāti veditabbo. Sesam idhāpi Saccavibhange vuttanayen' eva veditabbaŋ. Pañcangikavāre pi aṭṭhangiko ti avutte[3] pi aṭṭhangiko eva veditabbo. Lokuttaramaggo hi pañcangiko nāma natthi. Ayam ettha ācariyānaŋ samānatthakathā.

Vitaṇḍavādī pan' āha: lokuttaramaggo aṭṭhangiko nāma natthi, pañcangiko yeva hotīti. So suttaŋ āharāhīti vutto addhā aññaŋ apassanto idaŋ[4] Mahāsaḷāyatanato* suttapadesaŋ āharissati: *Yā tathābhūtassa diṭṭhi, sāssa hoti sammādiṭṭhi. Yo tathābhūtassa sankappo, vāyāmo, sati, yo tathābhūtassa samādhi, svāssa hoti sammāsamādhi. Pubbe va kho pan' assa kāyakammaŋ vacīkammaŋ ājīvo suparisuddho hotī* ti. Tato etassa anantaraŋ suttapadaŋ āharāti vattabbo. Sace āharati, icc' etaŋ kusalaŋ; no ce āharati, sayaŋ āharitvā: *evam ass' āyaŋ ariyo aṭṭhangiko maggo bhāvanāpāripūriŋ gacchatī* ti

* *M.* iii, 289.

[1] *Vbh.* 235. [2] S.R. *om.* [3] S.R. avutto. [4] R.S. imaŋ.

iminā te Satthusāsane vādo bhinno; lokuttaramaggo pañcangiko nāma natthi, aṭṭhangiko va hotīti vattabbo.

Imāni pana tīṇi angāni pubbe parisuddhāni vattanti,[1] lokuttaramaggakkhaṇe parisuddhatarāni honti. Atha pañcangiko maggo ti idaŋ kimatthaŋ gahitan ti? Atirekakiccadassanatthaŋ. Yasmiŋ hi samaye micchāvācaŋ pajahati, sammāvācaŋ pūreti, tasmiŋ samaye sammākammantasammā-ājīvā natthi. Imāni pañca kārāpakangān' eva micchāvācaŋ pajahanti. Sammāvācā pana sayaŋ virativasena pūrati.[2] Yasmiŋ samaye micchākammantaŋ pajahati, sammākammantaŋ pūreti, tasmiŋ samaye sammāvācā-sammāājīvā natthi. Imāni pañca kārāpakangān' eva micchākammantaŋ pajahanti. Sammākammanto pana[3] sayaŋ virativasena pūrati.[2] Yasmiŋ samaye micchā-ājīvaŋ pajahati, sammā-ājīvaŋ pūreti, tasmiŋ samaye sammāvācā-sammākammantā natthi. Imāni pañca kārāpakangān' eva micchāājīvaŋ pajahanti. Sammā-ājīvo pana sayaŋ virativasena pūrati.[2] Imaŋ etesaŋ pañcannaŋ kārāpakangānaŋ kiccātirekataŋ dassetuŋ pañcangiko maggo ti gahitaŋ. Lokuttaramaggo pana aṭṭhangiko va hoti, pañcangiko[4] natthi. Yadi sammāvācādīhi saddhiŋ aṭṭhangiko ti vadatha, catasso sammāvācācetanā, tisso sammākammantacetanā, satta sammāājīvacetanā ti imamhā cetanābahuttā kathaŋ muccissatha? Tasmā pañcangiko va lokuttaramaggo ti. Cetanābahuttā ca[5] pamuccissāma, aṭṭhangiko va lokuttaramaggo ti ca vakkhāma. Tvaŋ tāva Mahācattāḷīsakabhāṇako hosi na hosīti pucchitabbo. Sace na homīti vadati, tvaŋ abhāṇakattā na jānāsīti vattabbo. Sace bhāṇakosmīti vadati, suttaŋ āharāti[6] vattabbo. Sace suttaŋ āharati, ice' etaŋ kusalaŋ, no ce āharati, sayaŋ Uparipaṇṇāsato āharitabbaŋ: *Katamā* ca bhikkhave sammāvācā? Sammāvācā 'haŋ bhikkhave dvayaŋ vadāmi atthi bhikkhave sammāvācā sāsavā puññabhāgiyā upadhivepakkā, atthi bhikkhave sammāvācā ariyā anāsavā lokuttarā maggangaŋ. Katamā ca bhikkhave sammāvācā sā-*

* *Cf. S.* v, 35.

[1] S.R. vaṭṭanti. [2] B. pūreti. [3] B. pi na.
[4] R.S. *add* nāma. [5] B. va. [6] B. *om.*

savā puññabhāgiyā upadhivepakkā? Musāvādā veramaṇī, pisuṇavācāya veramaṇī, pharusavācāya veramaṇī, samphappalāpā veramaṇī, ayaŋ bhikkhave sammāvācā sāsavā puññabhāgiyā upadhivepakkā. Katamā ca bhikkhave sammāvācā ariyā anāsavā lokuttarā maggangā[1]*? Yā kho bhikkhave ariyacittassa anāsavacittassa ariyamaggasamangino ariyamaggaŋ bhāvayato catūhi vacīduccaritehi ārati virati paṭivirati veramaṇī, ayaŋ bhikkhave sammāvācā ariyā anāsavā lokuttarā maggangā*[1]. *Katamo ca bhikkhave sammākammanto? Sammākammant' āhaŋ bhikkhave dvayaŋ vadāmi . . . pe . . . upadhivepakko. Katamo ca bhikkhave sammākammanto ariyo anāsavo lokuttaro? . . . pe . . . Katamo ca bhikkhave sammā-ājīvo? Sammā-ājīvāhaŋ bhikkhave dvayaŋ vadāmi . . . pe . . . upadhivepakko. Katamo ca bhikkhave sammā-ājīvo ariyo anāsavo lokuttaro maggango*[1]*? Yā kho bhikkhave ariyacittassa anāsavacittassa ariyamaggasamangino ariyamaggaŋ bhāvayato micchā-ājīvā ārati virati paṭivirati veramaṇī, ayaŋ bhikkhave sammā-ājīvo ariyo anāsavo lokuttaro maggango*[1] ti.* Evam ettha catūhi vacīduccaritehi tīhi kāyaduccaritehi micchājīvato cāti ekekā va virati ariyā anāsavā lokuttarā maggangan ti vuttā. Kuto ettha cetanābahuttaŋ? kuto pañcangiko maggo? Idan te suttaŋ akāmakassa lokuttaramaggo aṭṭhangiko ti dīpeti. Sace ettakena sallakheti, iccetaŋ kusalaŋ; no ce sallakkheti, aññāni pi kāraṇāni āharitvā saññāpetabbo. Vuttaŋ h' etaŋ[2] Bhagavatā: *Yasmiŋ kho Subhadda dhammavinaye ariyo aṭṭhangiko maggo na upalabbhati, samaṇo pi tattha na upalabbhati . . . pe . . . imasmiŋ kho Subhadda dhammavinaye ariyo aṭṭhangiko maggo upalabbhati. Idh' eva Subhadda samaṇo . . . pe . . . suññā parappavādā samaṇehi aññe* ti.† Aññesu pi anekesu suttasatesu aṭṭhangiko va maggo āgato. Kathāvatthupakaraṇe pi vuttaŋ: ‡

Maggānaṭṭhangiko seṭṭho, saccānaŋ caturo padā,
virāgo seṭṭho dhammānaŋ, dvipadānañ ca cakkhumā ti.§

---

* *M.* iii, 73 *f.* † *D.* ii, 151.
‡ *Kvu.* xx, 5. § *Dhp.* ver. 273.

---

[1] B. °angaŋ. [2] R.S. c' etaŋ.

Atth' eva suttanto ti? Āmantā. Tena hi aṭṭhangiko maggo ti. Sace pana ettakenāpi paññattiŋ na gacchati, gaccha vihāraŋ pavisitvā yāguŋ pivāhīti uyyojetabbo. Uttari pana kāraṇaŋ vakkhatīti aṭṭhānam etaŋ. Sesam ettha uttānattham eva.

Nayo[1] pan' ettha gaṇetabbo.[2] Aṭṭhangikamaggasmiŋ hi ekato pucchitvā ekato vissajjane catūsu maggesu cattāri nayasahassāni vibhattāni. Pañcangikamagge ekato pucchitvā ekato vissajjane cattāri, pāṭiyekkaŋ pucchitvā pāṭiyekkaŋ vissajjane cattārīti pañcasu angesu vīsati. Iti purimāni aṭṭha imāni ca vīsatīti sabbāni pi maggavibhange aṭṭhavīsati nayasahassāni vibhattāni. Tāni ca kho nibbattitalokuttarāni kusalān' eva. Vipāke pana kusalato tiguṇā nayā kātabbā ti.

Abhidhammabhājaniyaŋ.

Pañhapucchake[3] pāḷi-anusāren' eva maggangānaŋ kusalādibhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana sabbāni p' etāni appamāṇaŋ nibbāṇaŋ ārabbha pavattito appamāṇārammaṇān' eva, na maggārammaṇāni. Neva hi maggo na phalaŋ maggaŋ ārammaṇaŋ karoti. Sahajātahetuvasena pan' ettha kusalāni maggahetukāni. Viriyaŋ[4] vīmaŋsaŋ vā jeṭṭhakaŋ katvā maggabhāvanākāle maggādhipatīni. Chandacittajeṭṭhikāya[5] maggabhāvanāya na vattabbāni maggādhipatīnīti. Phalakāle pi na vattabbān' eva. Atītādisu ekārammaṇabhāvena[6] pi na vattabbāni. Nibbāṇassa pana bahiddhādhammattā bahiddhārammaṇāni nāma hontīti evam etasmiŋ pañhapucchake pi nibbattitalokuttarān' eva maggangāni kathitāni. Sammāsambuddhena hi Suttantabhājaniyasmiññ' eva lokiyalokuttarāni[7] maggangāni kathitāni; Abhidhammabhājaniye pana Pañhapucchake ca lokuttarān' evāti. Evam ayaŋ Maggavibhango pi teparivaṭṭaŋ nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Maggavibhanganiddeso.

---

[1] S.R. nayā. [2] S.R. gaṇetabbā. [3] *Vbh.* 241. [4] S.R. *add* vā. [5] S.R. °jeṭṭhakāya. [6] S.R. °bhāve. [7] R.S. °lokuttara.

JHĀNAVIBHANGO

Idāni tadanantare Jhānavibhange yā tāva ayaŋ sakalassāpi Suttantabhājaniyassa paṭhamaŋ Mātikā ṭhapitā, tattha *idhā* ti[1] vacanaŋ pubbabhāgakaraṇīyasampadāya sampannassa sabbappakārajjhānanibbattakassa puggalassa sannissayabhūtasāsanaparidīpanaŋ, aññasāsanassa ca tathābhāvapaṭisedhanaŋ. Vuttaŋ h' etaŋ: *Idh' eva bhikkhave samaṇo . . . pe . . . suññā parappavādā samaṇehi aññe* ti.*

Bhikkhū ti tesaŋ jhānānaŋ nibbattakapuggalaparidīpanaŋ.

Pātimokkhasaŋvarasaŋvuto ti idam assa pātimokkhasaŋvare patiṭṭhitabhāvaparidīpanaŋ.

Viharatī ti idam assa tadanurūpa-vihārasamangībhāvaparidīpanaŋ.

Ācāragocarasampanno ti idam assa heṭṭhā pātimokkhasaŋvarassa upari jhānānuyogassa ca upakāradhammaparidīpanaŋ.

Aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī ti idam assa pātimokkhato acavanadhammatā-paridīpanaŋ.

Samādāyā ti idam assa sikkhāpadānaŋ anavasesato ādānaparidīpanaŋ.

Sikkhatī ti idam assa sikkhāya samangībhāvaparidīpanaŋ.

Sikkhāpadesū ti idam assa sikkhitabba-dhammaparidīpanaŋ.

Indriyesū ti idam assa guttadvāratāya bhūmiparidīpanaŋ. Rakkhitabbokāsaparidīpanan ti pi vadanti eva.

Guttadvāro ti idam assa chasu dvāresu saŋvihitārakkhabhāvaparidīpanaŋ.

Bhojane mattaññū ti idam assa santosādi-guṇaparidīpanaŋ.

Pubbarattāpararattaŋ jāgariyānuyogam anuyutto ti idam assa kārakabhāvaparidīpanaŋ.[2]

---

* *A.* ii, 238.

---

[1] *Vbh.* 244. [2] B. kāraṇabhāva°.

Sātaccaŋ nepakkan ti idam assa paññāpariggahitena viriyena sātaccakāritā[1]-paridīpanaŋ.

Bodhipakkhiyānaŋ dhammānaŋ bhāvanānuyogam anuyutto ti idam assa paṭipattiyā nibbedhabhāgiyatta-paridīpanaŋ.

So abhikkante . . . pe . . . tuṇhībhāve sampajānakārī hotī ti idam assa sabbattha satisampajaññasamannāgatatta-paridīpanaŋ.

So vivittaŋ senāsanaŋ bhajatī ti idam assa anurūpa-senāsana-pariggahaparidīpanaŋ.[2]

Araññaŋ . . . pe . . . paṭisallānasāruppan ti idam assa senāsanappabhedanirādīnavatānisaŋsaparidīpanaŋ.

So araññagato vā ti idam assa vuttappakārena senāsanena yuttabhāvaparidīpanaŋ.

Nisīdatī ti idam assa yogānurūpa-iriyāpathaparidīpanaŋ.

Parimukhaŋ satiŋ upaṭṭhapetvā ti idam assa yogārambha-paridīpanaŋ.

So abhijjhaŋ loke pahāyā ti ādi pan' assa kammaṭṭhānānu-yogena nīvaraṇappahāṇaparidīpanaŋ.

Tass' eva[3] pahīnanīvaraṇassa *vivacc' eva kāmehī* ti ādipaṭi-pāṭiyā jhānuppatti-paridīpanaŋ.

Api ca *idha bhikkhū* ti imasmiŋ sāsane jhānuppādako bhikkhu.

Idāni yasmā jhānuppādakena bhikkhunā cattāri sīlāni sodhetabbāni. Tasmā 'ssa *pātimokkhasaŋvarasaŋvuto* ti iminā pātimokkhasaŋvarasīlavisuddhiŋ upadisati.

Ācāragocarasampanno ti ādinā ājīvapārisuddhisīlaŋ.

Samādāya sikkhati sikkhāpadesū ti iminā tesaŋ dvinnaŋ sīlānaŋ anavasesato ādānaŋ.

Indriyesu guttadvāro ti iminā indriyasaŋvarasīlaŋ.

Bhojane mattaññū ti iminā paccayasannissitasīlaŋ.

Pubbarattāpararattan ti ādinā sīle patiṭṭhitassa jhāna-bhāvanāya upakārake dhamme.

So abhikkante ti ādinā tesaŋ dhammānaŋ aparihānāya, kammaṭṭhānassa ca asammosāya satisampajaññasamāyogaŋ.

So vivittan ti ādinā bhāvanānurūpasenāsanapariggahaŋ.

---

[1] S.R.° kāribhāva. [2] R.S. yogānurūpasenāsanassa paridīpanaŋ.
[3] S.R. evaŋ.

So araññagato vā ti ādinā taŋ senāsanaŋ upagatassa jhānānurūpaŋ[1] iriyāpathañ ceva jhānabhāvanārambhañ ca.

So abhijjhan ti ādinā jhānabhāvanārambhena[2] jhānapaccanikadhammappahānaŋ.

So ime pañca nīvaraṇe pahāyā ti ādinā evaŋ pahīnajjhānapaccanikadhammassa sabbajjhānānaŋ uppattikkamaŋ upadisatīti.

Mātikā-vaṇṇanā.

Idāni yathānikkhittaŋ[3] mātikaŋ paṭipāṭiyā bhājetvā dassetuŋ *idhā ti imissā diṭṭhiyā* ti[4] ādi āraddhaŋ.

Tattha *imissā diṭṭhiyā* ti ādīhi dasahi padehi sikkhāttayasankhātaŋ Sabbaññubuddhasāsanam eva kathitaŋ. Taŋ hi Buddhena Bhagavatā diṭṭhattā diṭṭhīti vuccati.

Tass' eva khamanavasena *khanti*, ruccanavasena *ruci*, gahaṇavasena *ādāyo*, sabhāvaṭṭhena *dhammo*, sikkhitabbaṭṭhena *vinayo*, tadubhayenāpi *dhammavinayo*, pavuttavasena *pāvacanaŋ*, seṭṭhacariyaṭṭhena *brahmacariyaŋ*, anusiṭṭhidānavasena *Satthusāsanan* ti vuccati.

Tasmā *imissā diṭṭhiyā* ti ādisu imissā Buddhadiṭṭhiyā, imissā Buddhakhantiyā, imissā Buddharuciyā, imasmiŋ Buddha-ādāye, imasmiŋ Buddhadhamme, imasmiŋ Buddhavinaye. *Ye ca kho tvaŋ Gotamī dhamme jāneyyāsi ime dhammā sarāgāya saŋvattanti, no virāgāya, saŋyogāya saŋvattanti, no visaŋyogāya, ācayāya saŋvattanti, no apacayāya, upādānāya*[5] *saŋvattanti, no paṭinissaggiyā,*[6] *mahicchatāya saŋvattanti, no appicchatāya, asantuṭṭhitāya*[7] *saŋvattanti, no santuṭṭhiyā, sanganikāya saŋvattanti, no pavivekāya, kosajjāya saŋvattanti, no viriyārambhāya, dubbharatāya saŋvattanti, no subharatāyāti; ekaŋsena hi Gotamī dhāreyyāsi n' eso dhammo n 'eso vinayo, n' etaŋ Satthusāsanan ti. Ye ca kho tvaŋ Gotamī dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saŋvattanti, no sarāgāya . . . pe . . . subharatāya saŋvattanti, no dubbharatāyāti; ekaŋsena hi*[8] *Gotamī dhāreyyāsi eso dhammo, eso vinayo, etaŋ Satthusāsanan* ti,* evaŋ vutte imasmiŋ Buddha-

* *Vin.* ii, 258 *f.*

[1] R.S. °rūpa. [2] R.S. *om.* jhāna. [3] S.R. °nikkhitta.
[4] *Vbh.* 245. [5] B. upādāya; S. upādānāya upādiniyā.
[6] S.R. paṭinissaggāya. [7] R.S. asantuṭṭhiyā. [8] B. *om.*

dhammavinaye, imasmiŋ Buddhapāvacane, imasmiŋ Buddhabrahmacariye, imasmiŋ Buddha-satthusāsane[1] ti evam attho veditabbo.

Api c' etaŋ sikkhāttaya-sankhātaŋ sakalaŋ sāsanaŋ Bhagavatā diṭṭhattā sammādiṭṭhipaccayattā sammādiṭṭhipubbangamattā ca diṭṭhi. Bhagavato khamanavasena khanti. Ruccanavasena ruci. Gahaṇavasena ādāyo. Attano kārakaŋ apāyesu apatamānaŋ dhāretīti dhammo. Tass' eva[2] saŋkilesapakkhaŋ vinetīti vinayo. Dhammo ca so vinayo cāti dhammavinayo. Kusaladhammehi ca akusaladhammānaŋ esa vinayo ti dhammavinayo. Ten' eva[3] vuttaŋ: *Ye ca kho tvaŋ Gotamī dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saŋvattanti, no sarāgāya . . . pe . . . ekaŋsena Gotamī dhāreyyāsi eso dhammo, eso vinayo, etaŋ Satthusāsanan* ti.* Dhammena vā vinayo, na daṇḍādīhīti dhammavinayo. Vuttam pi c' etaŋ:

Daṇḍen' eke damayanti, ankusehi kasāhi ca,
Adaṇḍena asatthena, nāgo danto mahesinā ti.†

Tathā: *Dhammena nīyamānānaŋ, kā usūyā vijānatan* ti.† Dhammāya vā vinayo dhammavinayo. Anavajjadhammatthaŋ h' esa vinayo, na bhavabhogāmisatthaŋ.[4] Ten' āha Bhagavā: *Na idaŋ bhikkhave brahmacariyaŋ vussati janakuhanatthan* ti‡ vitthāro. Puṇṇatthero pi āha: *Anupādā parinibbāṇatthaŋ kho āvuso Bhagavati brahmacariyaŋ vussatī* ti.§ Visiṭṭhaŋ vā nayatīti vinayo. Dhammato vinayo dhammavinayo. Saŋsāradhammato hi[5] sokādi-dhammato vā esa visiṭṭhaŋ nibbāṇaŋ nayati. Dhammassa vā vinayo na titthakarānan ti dhammavinayo. Dhammabhūto hi Bhagavā; tass' eva vinayo. Yasmā vā dhammā yeva abhiññeyyā pariññeyyā pahātabbā bhāvetabbā sacchikātabbā ca, tasmā esa dhammesu vinayo, na sattesu na jīvesu cāti dhammavinayo. Sāttha-savyañjanatādīhi aññesaŋ vacanato padhānaŋ vacanan ti pavacanaŋ. Pavacanam eva pāvacanaŋ. Sabbacariyāhi visiṭṭhacariyabhāvena brahmacariyaŋ. De-

* *Vin.* ii, 258 *f.* † *Ibid.* 196. ‡ *M.* i, 148. § *A.* ii, 26.

[1] S.R. satthusāsane. [2] B. So va. [3] S.R. Tena.
[4] S.R. °bhogādiatthaŋ. [5] B. ti.

vamanussānaŋ satthubhūtassa Bhagavato sāsanan ti Satthusāsanaŋ. Satthubhūtaŋ vā sāsanan ti pi Satthusāsanaŋ. *So vo mam' accayena satthā* ti* hi dhammavinayo va satthā ti vutto ti. Evam etesaŋ padānaŋ attho veditabbo.

Yasmā pana imasmiŋ yeva sāsane sabbākārajjhānanibbattako[1] bhikkhu dissati, na aññatra, tasmā tattha tattha imissā ti ca imasmin ti ca ayaŋ niyamo kato ti veditabbo ti. Ayaŋ *idhā* ti Mātikāpadaniddesassa attho.

Bhikkhuniddese *samaññāyā* ti paññattiyā, vohārenāti attho. Samaññāya eva hi ekacco bhikkhū ti paññāyati. Tathā hi nimantanādimhi bhikkhūsu gaṇiyamānesu sāmaṇere pi gahetvā sataŋ bhikkhū, sahassaŋ bhikkhū ti vadanti.

Paṭiññāyā ti attano paṭijānanena. Paṭiññāya pi hi ekacco bhikkhū ti paññāyati. Tassa: Ko etthā ti? Ahaŋ āvuso bhikkhū ti evam ādisu sambhavo daṭṭhabbo. Ayaŋ pana Ānandattherena vuttattā dhammikā paṭiññā. Rattibhāge pana dussīlā[2] pi paṭipathaŋ āgacchantā:[3] Ko etthā ti vutte adhammikāya paṭiññāya abhūtatthāya[4] Mayaŋ bhikkhū ti vadanti.

Bhikkhatī ti yācati. Yo hi koci bhikkhaŋ esati gavesati, so taŋ labhatu vā mā vā, atha kho bhikkhatīti bhikkhu.

Bhikkhako ti vyañjanena padaŋ vaḍḍhitaŋ. Bhikkhanadhammatāya bhikkhū ti attho.

Bhikkhācariyaŋ ajjhupagato ti Buddhādīhi ajjhupagataŋ bhikkhācariyaŋ ajjhupagatattā bhikkhācariyaŋ ajjhupagato nāma. Yo hi koci appaŋ vā mahantaŋ vā bhogakkhandhaŋ pahāya agārasmā anagāriyaŋ pabbajito kasi-gorakkhādīhi jīvitakappanaŋ[5] hitvā lingasampaṭicchanena[6] bhikkhācariyaŋ ajjhupagato ti *bhikkhu*. Parapaṭibaddhajīvikattā vā vihāramajjhe kājabhattaŋ bhuñjamāno pi bhikkhācariyaŋ ajjhupagato ti *bhikkhu*. Piṇḍiyālopabhojanaŋ nissāya pabbajjāya ussāhajātattā vā bhikkhācariyaŋ ajjhupagato ti *bhikkhu*.

Aggha-phassa-vaṇṇabhedena bhinnaŋ paṭaŋ dhāretīti *bhinnapaṭadharo*. Tattha satthakacchedanena agghabhedo veditabbo. Sahassagghanako pi hi paṭo satthakena khaṇḍā-

---

* *D*. ii, 154.

[1] S.R. sabbappakāra°.
[2] B. dussīle.
[3] S.R. gacchantā.
[4] S.R. abhūtatāya.
[5] S.R. jīvikākappanaŋ.
[6] R.S. °sampaṭicchanen' eva.

khaṇḍikaŋ chinno bhinnaggho hoti, purimagghato upaḍḍham pi na agghati. Sutta-saŋsibbanena phassabhedo veditabbo; sukhasamphasso pi hi paṭo suttehi saŋsibbito bhinnaphasso hoti, kharasamphassataŋ pāpuṇāti. Sūcimalādīhi vaṇṇabhedo veditabbo. Suparisuddho pi hi paṭo sūcikammato paṭṭhāya sūcimalena, hatthasedamalajallikādīhi, avasāne rajana-kappakaraṇehi ca bhinnavaṇṇo hoti, pakativaṇṇaŋ vijahati. Evaŋ tīh' ākārehi bhinnapaṭadhāraṇato *bhinnapaṭadharo ti bhikkhu*. Gihīvattha-visabhāgānaŋ vā kāsāvānaŋ dhāraṇamatten' eva bhinnapaṭadharo ti bhikkhu.

Bhindati pāpake akusale dhamme ti bhikkhū ti[1] sotāpattimaggena pañca kilese bhindatīti bhikkhu, sakadāgāmimaggena cattāro, anāgāmimaggena cattāro, arahattamaggena aṭṭha kilese bhindatīti bhikkhu. Ettāvatā cattāro maggaṭṭhā dassitā. Bhinnattā ti iminā pana cattāro phalaṭṭhā. Sotāpanno hi sotāpattimaggena pañca kilese bhinditvā ṭhito. Sakadāgāmī sakadāgāmimaggena cattāro; anāgāmī anāgāmimaggena cattāro; arahā arahattamaggena aṭṭha kilese bhinditvā ṭhito. Evam ayaŋ catubbidho phalaṭṭho bhinnattā pāpakānaŋ akusalānaŋ dhammānaŋ bhikkhu nāma.

Odhiso kilesānaŋ pahānā ti ettha dve odhī: maggodhi ca kilesodhi ca. Odhi nāma sīmā, mariyādā. Tattha sotāpanno maggodhinā odhiso kilesānaŋ pahānā bhikkhu. Tassa hi catūsu maggesu[2] ekena[3] odhinā kilesā pahīnā, na sakalena maggacatukkena. Sakadāgāmī-anāgāmīsu pi es' eva nayo. Sotāpanno ca kilesodhinā pi odhiso kilesānaŋ pahānā[4] bhikkhu. Tassa hi pahātabbakilesesu odhinā va kilesā pahīnā, na sabbena sabbaŋ.

Arahā pana *anodhiso kilesānaŋ pahānā bhikkhu*. Tassa hi maggacatukkena anodhinā[5] va kilesā pahīnā, na ekāya maggasīmāya. Pahātabbakilesesu ca anodhiso va kilesā pahīnā. Ekā pi hi kilesasīmā ṭhitā nāma natthi. Evaŋ so ubhayathā pi anodhiso kilesānaŋ pahānā bhikkhu.

Sekkho it puthujjanakalyāṇakena saddhiŋ satta ariyā tisso sikkhā sikkhantīti sekkhā. Tesu yo koci sekkho bhikkhū ti veditabbo.

---

[1] B. *om.* [2] S.R. *om.* [3] R. *adds* eva.
[4] S.R. pahīnattā. [5] R.S. anodhiso.

Na sikkhatīti *asekkho*. Sekkhadhamme atikkamma aggaphale ṭhito tato uttari sikkhitabbābhāvato khīṇāsavo asekkho ti vuccati.

Avaseso puthujjanabhikkhu tisso sikkhā neva sikkhati, na sikkhitvā ṭhito ti *neva sekkho*[1] *nāsekkho* ti veditabbo.

Sīlaggaŋ samādhaggaŋ[2] paññaggaŋ vimuttaggan ti idaŋ aggaŋ patvā ṭhitattā *aggo bhikkhu* nāma.

Bhadro ti apāpako. Kalyāṇaputhujjanādayo hi yāva arahā tāva bhadrena sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena ca samannāgatattā *bhadro bhikkhū* ti sankhyaŋ[3] gacchati.

Maṇḍo bhikkhū it pasanno bhikkhu, sappimaṇḍo viya anāvilo vippasanno ti attho.

Sāro ti tehi yeva sīlasārādīhi samannāgatattā nīlasamannāgamena nīlo paṭo viya *sāro bkikkhū* ti veditabbo. Vigatakilesapheggubhāvato vā khīṇāsavo va sāro ti veditabbo.

Tattha ca *bhindati pāpake akusale dhamme ti bhikkhu, odhiso kilesānaŋ pahānā bhikkhu, sekkho bhikkhū* ti imesu tīsu ṭhānesu satta sekkhā kathitā. *Bhinnattā pāpakānaŋ akusalānaŋ dhammānan*[4] *bhikkhu, anodhiso kilesānaŋ pahānā bhikkhu, asekkho bhikkhu, aggo bhikkhu, maṇḍo bhikkhū* ti imesu pañcasu ṭhānesu khīṇāsavo kathito. *Neva sekkhanāsekkho*[5] ti ettha puthujjano[6] va kathito.[7] Sesaṭṭhānesu puthujjanakalyāṇako, satta sekkhā, khīṇāsavo ti ime sabbe pi kathitā.

Evaŋ samaññādīhi bhikkhuŋ dassetvā idāni upasampadāvasena dassetuŋ *Samaggena saŋghenā* ti ādim āha. Tattha *Samaggena saŋghenā* ti sabbantimena paricchedena pañcavaggakaraṇīye kamme yāvatikā bhikkhū kammappattā, tesaŋ āgatattā chandārahānaŋ chandassa āhaṭattā sammukhībhūtānañ ca appaṭikkosanato ekasmiŋ kamme sammaggabhāvaŋ upagatena.

Ñatti-catutthenā ti tīhi anussāvanāhi ekāya ca ñattiyā kātabbena.

Kammenāti dhammikena vinayakammena.

---

[1] B. sekkha.
[2] B. samādhiggaŋ.
[3] S.R. sankhaŋ.
[4] B. *adds* ti.
[5] S.R. *Vibh.* neva sekkho°.
[6] S.R. °janā.
[7] S.R. kathitā.

Akuppenā ti vatthu-ñatti-anusāvana-sīmā-parisa-sampatti-sampannattā akopetabbataŋ appaṭikkositabbataŋ upagatena.

Ṭhānārahenā ti kāraṇārahena, Satthusāsanārahena.

Upasampanno nāma uparibhāvaŋ samāpanno patto ti attho.

Bhikkhubhāvo hi uparibhāvo. Tañ c' esa yathāvuttena kammena samāpannattā upasampanno ti vuccati. Etena yā imā ehi-bhikkhūpasampadā, saraṇagamanūpasampadā, ovādapaṭiggahaṇūpasampadā, pañhavyākaraṇūpasampadā,[1] garudhammapaṭiggahaṇūpasampadā, dūtenupasampadā,[2] aṭṭhavācikūpasampadā,[3] ñatticatutthakammūpasampadā ti aṭṭha upasampadā vuttā, tāsaŋ ñatticatutthakammūpasampadā, dūtenupasampadā,[2] aṭṭhavācikūpasampadā[4] ti imā tisso va thāvarā. Sesā Buddhe dharamāne yeva ahesuŋ. Tāsu upasampadāsu imasmiŋ ṭhāne ayaŋ ñatticatutthakammūpasampadā va adhippetā.

Pātimokkhasaŋvaraniddese[5] *pātimokkhan* ti sikkhāpadasīlaŋ. Taŋ hi yo naŋ pāti rakkhati, taŋ mokkheti mocayati āpāyikādīhi dukkhehi; tasmā pātimokkhan ti vuttaŋ.

Sīlaŋ patiṭṭhā ti ādīni tass' eva vevacanāni. Tattha *sīlan* ti kāmañ c' etaŋ saha kammavācāpariyosānena ijjhanakassa pātimokkhassa vevacanaŋ. Evaŋ sante pi dhammato etaŋ sīlaŋ nāma pāṇātipātādīhi vā viramantassa vattapaṭipattiŋ[6] vā pūrentassa cetanādayo dhammā veditabbā. Vuttaŋ h' etaŋ Paṭisambhidāyaŋ: *Kiŋ*[7] *sīlan ti? Cetanā sīlaŋ, cetasikaŋ sīlaŋ, saŋvaro sīlaŋ, avītikkamo sīlan* ti.* Tattha cetanā sīlaŋ nāma pāṇātipātādīhi vā viramantassa vattapaṭipattiŋ[6] vā pūrentassa cetanā. Cetasikaŋ sīlaŋ nāma pāṇātipātādīhi viramantassa virati. Api ca cetanā sīlaŋ nāma pāṇātipātādīni pajahantassa satta kammapathacetanā. Cetasikaŋ sīlaŋ nāma *Abhijjhaŋ pahāya vigatābhijjhena cetasā viharatī* ti ādinā nayena Saŋyuttamahāvagge† vuttā anabhijjhā-avyāpāda-sammādiṭṭhi-dhammā. Saŋvaro sīlan ti ettha pañcavidhena saŋvaro veditabbo: pātimokkhasaŋvaro, satisaŋvaro,

* *Pts.* i, 44. † *S.* v, 1-62.—*e.g.* 30*f.*; 46*f.*

[1] B. pañhā°. [2] S.R. dūtena upa°. [3] S.R. °vācikā upa°. [4] S.R. °vācikā°. [5] *Vbh.* 246. [6] °paṭivattaŋ (?). [7] S.R. *om.*

ñāṇasaŋvaro, khantisaŋvaro, viriyasaŋvaro ti. Tassa nānākaraṇaŋ Visuddhimagge vuttaŋ. Avītikkamo sīlan ti samādinnasīlassa kāyikavācasiko avītikkamo. Ettha ca saŋvarasīlaŋ avītikkamasīlan ti idam eva nippariyāyato sīlaŋ. Cetanā-sīlaŋ cetasikasīlan ti pariyāyato sīlan ti veditabbaŋ.

Yasmā pana pātimokkhasaŋvarasīlena bhikkhu sāsane patiṭṭhāti nāma, tasmā taŋ *patiṭṭhā* ti vuttaŋ. Patiṭṭhahati vā ettha bhikkhu, kusaladhammā eva vā ettha patiṭṭhahantīti patiṭṭhā. Ayam attho:

Sīle patiṭṭhāya naro sapañño, cittaŋ paññañ ca bhāvayaŋ,
Ātāpī nipako bhikkhu, so imaŋ vijaṭaye jaṭan ti.*

Patiṭṭhā mahārāja sīlaŋ sabbesaŋ kusaladhammānan[1] ti ca *Sīle patiṭṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na parihāyantī* ti† ca ādisuttavasena veditabbo.

Tad etaŋ pubbuppatti-atthena *ādi*. Vuttam pi c' etaŋ: *Tasmā ti ha tvaŋ Uttiya*[2] *ādim eva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko c' ādi kusalānaŋ dhammānaŋ? Sīlañ ca suvisuddhiŋ, diṭṭhi ca ujukā* ti.‡ Yathā hi nagaravaḍḍhakī nagaraŋ māpetukāmo paṭhamaŋ nagaraṭṭhānaŋ sodheti, tato aparabhāge vīthi-catukka-singhāṭakādi-paricchedena[3] vibhajitvā nagaraŋ māpeti, evam eva yogāvacaro ādito va sīlaŋ visodheti, tato aparabhāge samathavipassanā[4]-maggaphalanibbānāni sacchikaroti. Yathā vā pana rajako paṭhamaŋ tīhi khārehi vatthaŋ dhovitvā parisuddhe vatthe yadicchakaŋ rangajātaŋ upaneti, yathā vā pana cheko cittakāro rūpaŋ likhitukāmo ādito va bhittiparikammaŋ karoti, tato aparabhāge rūpaŋ samuṭṭhāpeti, evam eva[5] yogāvacaro ādito va sīlaŋ visodhetvā aparabhāge samathavipassanādayo dhamme sacchikaroti; tasmā sīlaŋ ādīti vuttaŋ.

Tad etaŋ caraṇasarikkhatāya *caraṇaŋ*. Caraṇā ti hi pādā vuccanti. Yathā hi chinna-caraṇassa purisassa disaŋ[6] gamanābhisankhāro na jāyati, paripuṇṇapādass' eva jāyati; evam eva yassa sīlaŋ bhinnaŋ hoti khaṇḍaŋ aparipuṇṇaŋ, tassa

---

* *S.* i, 13, 165; *cf. Vism.* 1. † *Mil.* 33. ‡ *S.* v, 166; *cf.* 165.

---

[1] S.R. kusalānaŋ dhammānaŋ. [2] R.S. Udāyi.
[3] R.S. °singhāṭaparicchedena. [4] R.S. samādhi°.
[5] R.S. evaŋ. [6] disā (?).

nibbānagamanāya ñāṇagamanaŋ na sampajjati. Yassa pana taŋ abhinnaŋ hoti akhaṇḍaŋ paripuṇṇaŋ, tassa nibbāṇagamanāya ñāṇagamanaŋ sampajjati; tasmā sīlaŋ caraṇan ti vuttaŋ.

Tad etaŋ[1] saŋyamavasena[2] *saŋyamo*. Saŋvaraṇavasena *saŋvaro*. Ubhayenāpi sīlasaŋyamo[3] ceva sīlasaŋvaro[3] ca kathito. Vacanattho pan' ettha saŋyameti vītikkamaŋ vipphandanaŋ, puggalaŋ vā saŋyameti, vītikkamavasena tassa vipphandituŋ na detīti *saŋyamo*. Vītikkamassa pavesanadvāraŋ saŋvarati pidahatīti *saŋvaro*.

Mukhan[4] ti uttamaŋ, mukhabhūtaŋ vā. Yathā hi sattānaŋ catubbidho āhāro mukhena pavisitvā angamangāni pharati, evaŋ yogino pi catubhūmakakusalaŋ sīlamukhena pavisitvā atthasiddhiŋ sampādeti. Tena vuttaŋ *mukhan*[4] ti.

Pamukhe sādhūti *pāmokkhaŋ*,[5] pubbangamaŋ seṭṭhaŋ padhānan ti attho.

Kusalānaŋ dhammānāŋ samāpattiyā ti catubhūmakakusalānaŋ paṭilābhatthāya pāmokkhaŋ pubbangamaŋ seṭṭhaŋ padhānan ti veditabbaŋ.

Kāyiko avītikkamo ti tividhaŋ kāyasucaritaŋ. *Vācasiko* ti catubbidhaŋ vacīsucaritaŋ. *Kāyikavācasiko* ti tadubhayaŋ. Iminā ājīvaṭṭhamakasīlaŋ pariyādāya dasseti.

Saŋvuto ti pihito; saŋvutindriyo pihitindriyo ti attho. Yathā hi saŋvutadvāraŋ gehaŋ saŋvutaŋ gehan ti[6] vuccati, evam idha saŋvutindriyo saŋvuto ti vutto.

Pātimokkhasaŋvarenā ti pātimokkhena ca saŋvarena ca, pātimokkhasankhātena vā saŋvarena.

Upeto ti ādīni vuttatthān' eva.

Iriyatī ti ādīhi sattahi pi padehi pātimokkhasaŋvarasīle ṭhitassa bhikkhuno iriyāpathavihāro kathito.

Ācāragocaraniddese kiñcāpi Bhagavā samaṇācāraŋ samaṇagocaraŋ kathetukāmo *ācāragocarasampanno ti atthi ācāro atthi anācāro* ti padaŋ[7] uddhari. Yathā pana maggakusalo puriso maggaŋ ācikkhanto: vāmaŋ muñca, dakkhiṇaŋ gaṇhā ti paṭhamaŋ muñcitabbaŋ sabhayamaggaŋ uppathamaggaŋ

---

[1] S.R. eva. [2] S.R. saŋyamana°. [3] B. sīlaŋ°.
[4] B. mokkhan. [5] *Vibh.* pamukhaŋ.
[6] S.R. saŋvutagehaŋ pihitagehan ti pi. [7] S.R. *om.*

ācikkhati, pacchā gahetabbaŋ khemamaggaŋ ujumaggaŋ, evam eva maggakusalapurisasadiso Dhammarājā paṭhamaŋ pahātabbaŋ Buddhapaṭikuṭṭhaŋ anācāraŋ ācikkhitvā pacchā ācāraŋ ācikkhitukāmo *Tattha katamo anācāro* ti ādim āha. Purisena hi ācikkhitamaggo sampajjeyya vā na vā, Tathāgatena ācikkhitamaggo apaṇṇako Indena vissaṭṭhaŋ vajiraŋ viya avirajjhanako nibbāṇanagaraŋ yeva samosarati. Tena vuttaŋ: *Puriso maggakusalo ti kho Tissa Tathāgatass' etaŋ adhivacanaŋ Arahato Sammāsambuddhassā* ti.* Yasmā vā sasīsaŋ nahānena pahīnasedamalajallikassa mālāgandhavilepanādivibhūsana-vidhānaŋ[1] viya pahīnapāpadhammassa kalyāṇadhammasamāyogo sampannarūpo hoti, tasmā sedamalajallikaŋ viya pahātabbaŋ paṭhamaŋ anācāraŋ ācikkhitvā pahīnasedamalajallikassa mālāgandhavilepanādivibhūsanavidhānaŋ[2] viya pacchā ācāraŋ ācikkhitukāmo pi *Tattha katamo anācāro* ti ādim āha.

Tattha *kāyiko vītikkamo* ti tividhaŋ kāyaduccaritaŋ.

Vācasiko vītikkamo ti catubbidhaŋ vacīduccaritaŋ.

Kāyikavācasiko vītikkamo ti tadubhayaŋ. Evaŋ ājīvaṭṭhamakasīlass' eva vītikkamaŋ dassesi. Yasmā pana na kevalaŋ kāyavācāhi eva anācāraŋ ācarati, manasā pi ācarati eva, tasmā taŋ dassetuŋ *sabbam pi dussīlyaŋ anācāro* ti vuttaŋ.

Tattha ekaccassa[3] anācāraŋ vibhajitvā dassento *Idh' ekacco veḷudānenā* ti ādim āha. Tattha *veḷudānenā* ti paccayahetukena veḷudānena. Vihāre uṭṭhitaŋ hi araññato vā āharitvā rakkhitagopitaŋ veḷuŋ evaŋ me paccayaŋ dassantīti upaṭṭhākānaŋ dātuŋ na vaṭṭati. Evaŋ hi jīvitaŋ kappento anesanāya micchājīvena jīvati. So diṭṭhe va dhamme garahaŋ pāpuṇāti, samparāye ca apāya-paripūrako hoti. Attano puggalikaveḷuŋ kulasangahatthāya dadanto kuladūsakadukkaṭam[4] āpajjati. Parapuggalikaŋ theyyacittena dadamāno bhaṇḍagghena kāretabbo. Sanghike pi es' eva nayo. Sace pana taŋ issaravatāya deti, garubhaṇḍavissajjanaŋ

* *S*. iii, 108.

[1] B. °vibhūsanaŋ vidhānaŋ. [2] B. °vibhūsanādi°.
[3] S. ekavidhaŋ; R. ekacciyaŋ. [4] R.S. °dūsana°.

āpajjati. Kataro pana veḷu garubhaṇḍaŋ hoti? kataro na hotīti? Yo tāva aropimo sayaŋ-jātako, so sanghena paricchinnaṭṭhāne yeva garubhaṇḍaŋ, tato paraŋ na garubhaṇḍaŋ. Ropitaṭṭhāne sabbena sabbaŋ garubhaṇḍaŋ. So pana pamāṇena paricchinno: telanāḷippamāṇo hi[1] garubhaṇḍaŋ, na tato heṭṭhā. Yassa pana bhikkhuno telanāḷiyā vā kattaradaṇḍena vā attho, tena phātikammaŋ katvā gahetabbo. Phātikammaŋ tadagghanakaŋ vā atirekaŋ vā vaṭṭati, ūnakaŋ na vaṭṭati. Hatthakammam pi udakāharaṇamattaŋ vā appaharitakaraṇamattaŋ vā na vaṭṭati, thāvaraŋ kātuŋ vaṭṭati; tasmā pokkharaṇito vā paŋsuŋ uddharitvā sopānaŋ vā attharāpetvā visamaṭṭhānaŋ vā samaŋ katvā gahetuŋ vaṭṭati. Phātikammaŋ akatvā gahito tattha vasanten' eva paribhuñjitabbo. Pakkamantena sanghikaŋ katvā ṭhapetvā gantabbaŋ. Asatiyā gahetvā gatena yattha gato sarati, tato paccāharitabbo. Sace antarā bhayaŋ hoti, sampattavihāre ṭhapetvā gantabbaŋ. Manussā vihāraŋ gantvā veḷuŋ yācanti; bhikkhū sanghiko ti dātuŋ na visahanti. Manussā punappunaŋ yācanti vā tajjenti vā; tadā bhikkhūhi daṇḍakammaŋ katvā gaṇhathāti vattuŋ vaṭṭati; veḷudānaŋ nāma na hoti. Sace te daṇḍakammatthāya vāsipharasu-ādīni vā khādanīya[2]-bhojanīyaŋ vā denti, gahetuŋ na vaṭṭati. Vinayaṭṭhakathāyaŋ pana daḍḍhagehā[3] manussā gaṇhitvā gacchantā na vāretabbā ti vuttaŋ. Sace sanghassa veḷugumbe veḷudūsakā[4] uppajjanti, taŋ akoṭṭāpentānaŋ[5] veḷu nassati, kiŋ kātabban ti? Bhikkhācāre manussānaŋ ācikkhitabbaŋ. Sace koṭṭetuŋ na icchanti, samabhāgaŋ labhissathāti vattabbā. Na icchanti yeva, dve koṭṭhāse labhissathāti vattabbā. Evam pi anicchantesu naṭṭhena attho natthi, tumhākaŋ khaṇe sati daṇḍakammaŋ karissatha, koṭṭetvā gaṇhathāti vattabbā; veḷudānaŋ nāma na hoti. Veḷugumbe aggimhi uṭṭhite[6] pi udakena vuyhamānaveḷūsu pi es' eva nayo.

Rukkhesu pi ayam eva kathāmaggo. Rukkho pana sūcidaṇḍakappamāṇo garubhaṇḍaŋ hoti. Sanghike rukkhe koṭṭāpetvā saŋghaŋ anāpucchitvā pi sanghikaŋ āvāsaŋ

[1] B. pi. [2] R. khādaniyaŋ vā. [3] B. °gehe. [4] S.R. °dūsikā.
[5] B. ākoṭṭapentānaŋ; S.R. ākoṭāpentānaŋ. [6] R. upaṭṭhite.

kātuŋ labhati.[1] Vacanapathacchedanatthaŋ pana āpucchitvā va kātabbo. Puggalikaŋ kātuŋ labhati[2] na labhatīti[2] ? Na labhati.[2] Hatthakammasīsena pana ekasmiŋ gehe mañcaṭṭhānamattaŋ labhati. Tīsu gehesu ekaŋ gehaŋ labhati. Sace dabbasambhārā puggalikā honti, bhūmi sanghikā, ekaŋ gehaŋ katvā samabhāgaŋ labhati. Dvīsu gehesu ekaŋ gehaŋ labhati. Sanghikarukkhe sanghikaŋ āvāsaŋ bādhente sanghaŋ anāpucchā[3] hāretuŋ vaṭṭati na vaṭṭatīti ? Vaṭṭati. Vacanapathacchedanatthaŋ[4] pana[5] āpucchitvā va hāretabbo. Sace rukkhaŋ nissāya sanghassa mahanto lābho hoti, na hāretabbo. Puggalikarukkhe sanghikaŋ āvāsaŋ bādhente rukkhasāmikassa ācikkhitabbaŋ. Sace harituŋ na icchati, chedāpetvā hāretabbo. Rukkhaŋ me dethāti codentassa rukkhaŋ agghāpetvā mūlaŋ dātabbaŋ. Sanghike rukkhe puggalikāvāsaŋ, puggalike ca puggalikāvāsaŋ bādhente pi es' eva nayo. Valliyam pi ayam eva kathāmaggo. Valli pana yattha vikkayati[6] dullabhā hoti, tattha garubhaṇḍaŋ. Sā ca kho upaḍḍhabāhuppamāṇato paṭṭhāya; tato heṭṭhā vallikhaṇḍaŋ garubhaṇḍaŋ na hoti.

Pattadānādisu pi *pattadānenāti paccayahetukena pattadānenā* ti ādi sabbaŋ veḷudāne vuttanayen' eva veditabbaŋ. Garubhaṇḍatāya pan' ettha ayaŋ vinicchayo: pattam pi hi yattha vikkayati,[6] gandhikādayo[7] gandhapaliveṭhanādīnaŋ[8] atthāya gaṇhanti, tādise dullabhaṭṭhāne yeva garubhaṇḍaŋ hoti. Esa tāva kiŋsukapatta-kaṇṇapiḷandhanatālapattādisu vinicchayo. Tālapaṇṇam pi imasmiŋ yeva ṭhāne kathetabbaŋ. Tālapaṇṇaŋ pi hi sayaŋ-jāte tālavane sanghena paricchinnaṭṭhāne yeva garubhaṇḍaŋ, na tato paraŋ. Ropimatālesu[9] sabbam pi garubhaṇḍaŋ. Tassa pamāṇaŋ heṭṭhimakoṭiyā aṭṭhangulappamāṇo pi rittapotthako. Tiṇam pi etth' eva pakkhipitvā kathetabbaŋ. Yattha pana tiṇaŋ natthi, tattha muñja-palāla-nāḷikerapaṇṇādīhi[5] pi chādenti. Tasmā tāni pi tiṇen' eva sangahitāni.[10] Iti muñjapalālādisu yaŋ kiñci muṭṭhippamāṇaŋ tiṇaŋ nāḷikerapaṇṇādisu ca eka-

---

[1] R.S. labbhati. [2] B.S.R. labbhati.
[3] S.R. anāpucchitvā. [4] S. °pacchedanatthaŋ. [5] R.S. *om.*
[6] B. vikkāyati. [7] B. gaṇḍikādayo. [8] B. gaṇḍa°.
[9] R.S. Ropita°. [10] B. sangahitā ti.

paṇṇam pi sanghassa dinnaŋ vā tattha jātakaŋ vā bahi ārāme sanghassa tiṇavatthumhi jātatiṇaŋ vā rakkhitagopitaŋ garubhaṇḍaŋ hoti. Taŋ pana sanghakamme ca cetiyakamme ca kate atirekaŋ puggalikakamme dātuŋ[1] vaṭṭati. Heṭṭhā vutta-veḷumhi pi es' eva nayo.

Pupphadāne ettakesu rukkhesu pupphāni vissajjetvā yāgubhattavatte upanentu, ettakesu senāsana-paṭisankharaṇe[2] upanentūti evaŋ niyamitaṭṭhāne[3] eva pupphāni garubhaṇḍāni honti. Saratīre[4] sāmaṇerā pupphāni ocinitvā rāsiŋ karonti, pañcangasamannāgato pupphabhājako bhikkhusanghaŋ gaṇetvā koṭṭhāse karoti; so sampattaparisāya sanghaŋ anāpucchitvā va dātuŋ labhati. Asammatena pana āpucchitvā va dātabbaŋ. Bhikkhu pana kassa pupphāni dātuŋ labhati kassa na labhatīti? Mātāpitūnaŋ gehaŋ haritvā pi gehato pakkosāpetvā pi vatthupūjaŋ karothā ti dātuŋ labhati. Piḷandhanatthāya dātuŋ na labhati. Sesañātīnaŋ pana haritvā na dātabbaŋ, pakkosāpetvā pūjaŋ karothā ti dātabbaŋ. Sesajanassa pūjanaṭṭhānaŋ sampattassa apaccāsiŋsantena dātabbaŋ, pupphadānaŋ nāma na hoti. Vihāre bahūni pupphāni pupphanti; bhikkunā piṇḍāya carantena manusse disvā vihāre bahūni pupphāni, pūjethāti vattabbaŋ, vacanamatte doso natthi. Manussā khādanīya[5]-bhojanīyaŋ ādāya āgamissantīti cittena pana na vattabbaŋ. Sace vadati, khādanīya-bhojanīyaŋ na paribhuñjitabbaŋ. Manussā attano dhammatāya vihāre pupphāni atthī it pucchitvā: asukadivase vihāraŋ āgamissāma, sāmaṇerānaŋ pupphāni ocinituŋ mā dethāti vadanti. Bhikkhū[6] sāmaṇerānaŋ kathetuŋ pamuṭṭhā.[7] Sāmaṇerehi pupphāni ocinitvā ṭhapitāni. Manussā bhikkhū upasankamitvā: bhante mayaŋ tumhākaŋ asukadivase yeva ārocayimha[8] sāmaṇerānaŋ pupphāni ocinituŋ mā dethāti, kasmā na vārayitthā ti? Sati me pamuṭṭhā, pupphāni ocitamattān' eva[9], tāva na[10] pūjā katā ti vattabbaŋ. Gaṇhatha pūjethāti na vattabbaŋ. Sace vadati, āmisaŋ na paribhuñjitabbaŋ. Aparo bhikkhu sāmaṇerānaŋ ācikkhati asukagāmavāsino pupphāni mā ocinitthā ti āhaŋsūti.

---

[1] B. kātuŋ. [2] R.S. °kharaṇesu. [3] S.R. °ṭhānesu. [4] B. Paratīre.
[5] R.S. °nīyaŋ. [6] S.R. bhikku. [7] S.R. pamuṭṭho.
[8] S.R. ārocayimhā. [9] S.R. ocinita°. [10] R.S. na tāva.

Manussā pi āmisaŋ āharitvā dānaŋ datvā vadanti: amhākaŋ manussā na bahukā, sāmaṇere pi[1] amhehi saha pupphāni ocinituŋ āṇāpethāti. Sāmaṇerehi bhikkhā laddhā, ye bhikkhācāraŋ na gacchanti, te sayam eva jānissanti upāsakā ti vattabbaŋ. Ettakaŋ nayaŋ labhitvā sāmaṇere putte vā bhātike vā katvā pupphāni ocināpetuŋ[2] doso natthi; pupphadānaŋ nāma na hoti.

Phaladāne phalam pi pupphaŋ viya niyamitam eva garubhaṇḍaŋ hoti. Vihāre bahukamhi phalāphale sati aphāsukamanussā āgantvā yācanti. Bhikkhū sanghikan ti dātuŋ na ussahanti; manussā vippaṭisārino akkosanti paribhāsanti; tattha kiŋ kātabbanti? Phalehi vā rukkhehi vā paricchinditvā katikā kātabbā: asukesu[3] ca rukkhesu[4] ettakāni phalāni gaṇhantā, ettakesu vā rukkhesu phalāni gaṇhantā na vāretabbā ti. Corā pana issarā vā balakkārena gaṇhantā na vāretabbā. Kuddhā hi te sakalavihāram pi nāseyyuŋ; ādīnavo pana kathetabbo ti.

Sinānadāne sinānacuṇṇāni koṭṭitāni na garubhaṇḍāni. Akoṭṭito rukkhattaco va garubhaṇḍaŋ. Cuṇṇaŋ pana agilānassa rajananipakkaŋ[5] vaṭṭati. Gilānassa yaŋ kiñci cuṇṇaŋ vaṭṭati yeva. Mattikā pi etth' eva pakkhipitvā kathetabbā. Mattikā pi yattha dullabhā hoti, tatth' eva garubhaṇḍaŋ. Sā pi heṭṭhimakoṭiyā tiŋsa-pala[6]-guḷapiṇḍappamāṇā va. Tato heṭṭhā na garubhaṇḍan ti.

Dantakaṭṭhadāne dantakaṭṭhaŋ acchinnakam eva garubhaṇḍaŋ. Yesaŋ sāmaṇerānaŋ sanghato dantakaṭṭhavāro pāpuṇāti, te attano ācariyupajjhāyānaŋ pāṭiyekkaŋ dātuŋ na labhanti. Ye[7] pana ettakāni dantakaṭṭhāni āharitabbānīti paricchinditvā vāraŋ gahitā,[8] te atirekāni ācariyupajjhāyānaŋ dātuŋ labhanti.[9] Ekena bhikkhunā dantakaṭṭhamāḷakato bahūni dantakaṭṭhāni na gahetabbāni. Devasikaŋ ekekam eva gahetabbaŋ. Pāṭiyekkaŋ vasantenāpi bhikkhusanghaŋ gaṇayitvā yattakāni attano pāpuṇanti, tattakān' eva gahetvā gantabbaŋ. Antarā āgantukesu vā

---

[1] B.S.R. sāmaṇerehi. [2] ocināpentu (?). [3] S.R. asuke.
[4] S.R. rukkhe. [5] S.R. rajanaŋ pakkaŋ. [6] R.S. °phala.
[7] B. yehi. [8] B. gahitāni. [9] B. labbhanti.

āgatesu, disaŋ vā pakkamantena āharitvā gahitaṭṭhāne yeva ṭhapetabbāni.

Cāṭukamyatāyā ti[1] ādisu cāṭukamyatā vuccati attānaŋ dāsaŋ viya nīcaṭṭhāne ṭhapetvā parassa khalitavacanam pi saṇṭhapetvā piyakāmatāya paggayha vacanaŋ. *Muggasūppatāyā* ti[2] muggasūpasamānāya saccālikena jīvitakappanatāy'[3] etaŋ adhivacanaŋ. Yathā hi muggasūpe paccante[4] bahū muggā pākaŋ gacchanti, thokā na gacchanti; evam eva saccālikena jīvitakappake[5] puggale bahuŋ alikaŋ hoti, appakaŋ saccaŋ. Yathā vā muggasūpassa appavisanaṭṭhānaŋ[6] nāma natthi, evam eva saccālikavuttino puggalassa appaviṭṭhavācā[7] nāma natthi, siṅghāṭakaŋ viya icchiticchitadhārāya patiṭṭhāti. Ten' assa sā musāvāditā muggasūpatā[8] ti vuttā.

Pāribhaṭṭyatā[9] ti paribhaṭakammabhāvo. Paribhaṭassa hi kammaŋ pāribhaṭyaŋ.[10] Tassa bhāvo pāribhaṭṭyatā.[9] Alankārakaraṇādīhi dārakakīḷāpanass' etaŋ adhivacanaŋ.

Janghapesanikan ti gāmantaradesantarādisu tesaŋ tesaŋ gihīnaŋ sāsanapaṭisāsanaharaṇaŋ.[11] Idaŋ hi janghapesanikaŋ nāma attano mātāpitūnaŋ, ye c' assa mātāpitaro upaṭṭhahanti, tesaŋ sāsanaŋ gahetvā katthaci gamanavasena vaṭṭati. Cetiyassa vā sanghassa vā attano vā kammaŋ karontānaŋ vaḍḍhakīnam pi sāsanaŋ harituŋ vaṭṭati. Manussā dānaŋ dassāma, pūjaŋ karissāma, bhikkhusanghassa ācikkhathāti vadanti, asukattherassa nāma dethāti piṇḍapātaŋ vā bhesajjaŋ vā ticīvaraŋ[12] vā denti, vihāre pūjaŋ karothāti mālāgandhavilepanādīni vā dhajapaṭākāni[13] vā niyyādenti, sabbaŋ harituŋ vaṭṭati; janghapesanikaŋ nāma na hoti. Sesānaŋ sāsanaŋ gahetvā gacchantassa padavāre padavāre doso.

Aññataraññatarenā ti etesaŋ vā veḷudānādīnaŋ aññataraññatarena, vejjakammaŋ bhaṇḍāgārikakammaŋ piṇḍapa-

---

[1] *Vbh.* pātu° *vv. ll.* cātu°; *Vism.* cātu°, 17, 23, 27.
[2] B. °supya°.
[3] R.S. jīvitaŋ.
[4] B. pacante.
[5] S.R. jīvikā-kappake.
[6] S.R. apavisana°.
[7] S.R. apavisanaṭṭhānaŋ.
[8] S.R. °sūpiyatā.
[9] S.R. °bhaṭṭatā.
[10] S.R. °bhaṭṭaŋ.
[11] S.R. °āharaṇaŋ.
[12] S.R. cīvaraŋ.
[13] S.R. °patākādīni.

ṭipiṇḍakammaŋ sanghuppādacetiyuppādupaṭṭhāpana[1]-kamman ti evarūpānaŋ vā micchājīvena jīvitakappanakakammānaŋ[2] yena kenaci.

Buddhapaṭikuṭṭhenā ti Buddhehi garahitena paṭisiddhena.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ sabbo anācāro nāma kathīyati.

Ācāraniddeso vuttapaṭipakkhanayen' eva veditabbo.

Gocaraniddese[3] pi paṭhamaŋ agocarassa vacane kāraṇaŋ heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbaŋ.

Ettha ca *gocaro* ti piṇḍapātādīnaŋ atthāya upasankamituŋ yuttaṭṭhānaŋ. Ayuttaṭṭhānaŋ *agocaro*.

Vesiyā gocaro assā ti *vesiyāgocaro*.[4] Mittasanthavavasena upasankamitaṭṭhānan ti attho. Tattha vesiyā[5] nāma rūpūpajīviniyo, yena kenaci deva sulabhajjhācāratā-mittasanthavasinehavasena upasankamanto vesiyāgocaro[4] nāma hoti; tasmā evaŋ upasankamituŋ na vaṭṭati. Kiŋ kāraṇā? Ārakkhavipattito. Evaŋ upasankamantassa hi ciraŋ rakkhitagopito pi samaṇadhammo katipāhen' eva nassati. Sace pi na nassati, garahaŋ labhati. Dakkhiṇāvasena[6] pana upasankamantena satiŋ[7] upaṭṭhāpetvā upasankamitabbaŋ.

Vidhavā vuccanti[8] matapatikā vā pavutthapatikā[9] vā.

Thullakumāriyo ti mahallikā aniviṭṭhakumāriyo.[10]

Paṇḍakā ti lokāmisanissitakathābahulā ussannakilesā avupasantapariḷāhā napuŋsakā. Tesaŋ sabbesam pi upasankamane ādīnavo vuttanayen' eva veditabbo. Bhikkhunīsu pi es' eva nayo. Api ca bhikkhū nāma ussanna-brahmacariyā honti. Tathā bhikkhuniyo. Te aññamaññaŋ[11] santhavavasena katipāhen' eva rakkhitagopitaŋ[12]-samaṇadhammaŋ nāsenti. Gilānapucchakena pana gantuŋ vaṭṭati. Pupphāni labhitvā pūjanatthāya pi ovādadānatthāya pi gantuŋ vaṭṭati yeva.

Pānāgāran ti surāpānagharaŋ.[13] Taŋ brahmacariyantarāyakarehi surāsoṇḍehi avivittaŋ hoti. Tattha tehi saddhiŋ

---

[1] S.R. °paṭṭhapana-. [2] S.R. micchājīvikākappanaka°.
[3] *Vbh.* 247. [4] B.S.R. vesiyagocaro. [5] S.R. vesiyo.
[6] B. dakkhiṇa°. [7] B. sati. [8] R. vuccati.
[9] B. pavutta°. [10] B. anividdha°; R.S. abhiniviṭṭha°.
[11] R.S. °maññā. [12] B. °gopita. [13] S.R. surāgāraŋ.

sahasoṇḍavasena upasankamituŋ na vaṭṭati, brahmacariyantarāyo hoti.

Saŋsaṭṭho viharati rājūhī ti ādisu rājāno ti abhisittā vā hontu anabhisittā vā, ye rajjaŋ anusāsanti.

Rājamahāmattā ti rājūnaŋ issariyasadisāya mahatiyā issariyamattāya samannāgatā.

Titthiyā ti viparītadassanā bāhiraparibbājakā. *Titthiyasāvakā* ti bhattivasena tesaŋ paccayadāyakā. Etehi saddhiŋ saŋsaggajāto hotīti attho.

Ananulomikena saŋsaggenā ti ananulomikasaŋsaggo nāma tissannaŋ sikkhānaŋ ananulomo paccanikasaŋsaggo, yena brahmacariyantarāyaŋ paññatti-vītikkamaŋ sallekhaparihāniñ ca pāpuṇāti. Seyyathīdaŋ? rāja-rājamahāmattehi saddhiŋ sahasokitā,[1] sahananditā,[2] samasukhadukkhatā,[3] uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā vā yogaŋ āpajjanatā,[4] titthiya-titthiyasāvakehi saddhiŋ *ekacchandarucisamācāratā, ekacchandarucisamācārabhāvo va hoti* sinehabahumānasanthavo. Tattha rāja-rājamahāmattehi saddhiŋ saŋsaggo brahmacariyantarāyaŋ karoti, itarehi[5] tesaŋ laddhiggahaṇaŋ. Tesaŋ pana vādaŋ bhinditvā attano laddhiŋ gaṇhāpetuŋ samatthena upasankamituŋ vaṭṭati.

Idāni aparena pi pariyāyena agocaraŋ dassetuŋ *yāni vā pana tāni kulānī* ti ādi āraddhaŋ.

Tattha *assaddhānī* ti Buddhādisu saddhāvirahitāni; Buddho sabbaññū, dhammo niyyāniko, sangho supaṭipanno ti na saddahanti.

Appasannānī ti cittaŋ pasannaŋ anāvilaŋ kātuŋ na sakkonti.[6]

Akkosakaparibhāsakānī ti akkosakāni ceva paribhāsakāni ca, coro 'si, bālo 'si, mūḷho 'si, oṭṭho 'si, goṇo 'si, gadrabho 'si, āpāyiko 'si, nerayiko 'si, tiracchānagato 'si, natthi tuyhaŋ sugati, duggati yeva tuyhaŋ[7] pāṭikankhā ti evaŋ dasahi akkosavatthūhi akkosanti. Hotu, idāni taŋ paharissāma,

— R.S. ekacchanda-ruci-samācārībhāvāvaho vā.

[1] S.R. °sokikā. [2] S. °nandikā.
[3] S. samānasukhadukkhakā; R. samāna°. [4] S. āpajjantā.
[5] S.R. *add* titthiyasāvakehi. [6] sakkontāni (?). [7] B. *om.*

bandhissāma,[1] vadhissāmāti evaŋ bhayadassanena paribhāsanti cāti attho.

Anatthakāmānī ti atthaŋ na icchanti, anattham eva icchanti.

Ahitakāmānī ti ahitam eva icchanti, hitaŋ na icchanti.

Aphāsukakāmānī ti phāsukaŋ na icchanti, aphāsukam eva icchanti.

Ayogakkhemakāmānī ti catūhi yogehi khemaŋ nibbhayaŋ na icchanti, sabhayam eva icchanti.

Bhikkhūnan ti ettha sāmaṇerā pi sangahaŋ gacchanti.

Bhikkhunīnan ti ettha sikkhamāna-sāmaṇeriyo pi. Sabbesam pi hi Bhagavantaŋ uddissa pabbajitānañ ceva saraṇagatānañ ca catunnam pi parisānaŋ tāni anatthakāmāni yeva.

Tathārūpāni kulānī ti evarūpāni khattiyakulādīni kulāni.

Sevatī ti nissāya jīvati.

Bhajatī ti upasankamati.

Payirupāsatī ti punappunaŋ upasankamati.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ vesiyādigocarassa vesiyādiko, rājādisaŋsaṭṭhassa rājādiko, assaddhakulādi-sevakassa assaddhakulādiko cāti tippakāro pi ayuttagocaro agocaro[2] ti veditabbo. Tassa iminā pariyāyena agocaratā veditabbā: vesiyādiko tāva pañcakāmaguṇanissayato agocaro veditabbo. Yath' āha: *Ko ca bhikkhave bhikkhuno agocaro paravisayo? Yadidaŋ pañca kāmaguṇā* ti.* Rājādiko jhānānuyogassa anupanissayato lābhasakkārāsanicakkanipphādanato diṭṭhivipattihetuto ca. Assaddhakulādiko saddhāhāni-cittasantāsāvahanato[3] agocaro ti.

Gocaraniddese *na vesiyagocaro* ti ādīni vuttapaṭipakkhavasena veditabbāni.

Opānabhūtānī ti ādisu pana *opānabhūtānī* ti udapānabhūtāni, bhikkhusanghassa cātummahāpathe[4] khatapokkharaṇī viya yathāsukhaŋ ogāhanakkhamāni, Cittamahāmattassa gehasadisāni. Tassa kira gehe kālatthambho

---

* *S.* v, 147.

---

[1] S.R. *om.* [2] B. *om.* [3] B.S.R. °santosāvahanato (pamādo).
[4] B.R. catumahāpathe.

yutto yeva. Gharadvāraŋ sampattānaŋ bhikkhūnaŋ paccayavekallaŋ nāma natthi. Ekadivasaŋ bhesajjavattam[1] eva saṭṭhikahāpaṇāni nikkhamanti.

Kāsāva-pajjotānī ti bhikkhu-bhikkhunīhi nivatthapārutānaŋ kāsāvānaŋ yeva pabhāya ekobhāsāni, Bhūtapālaseṭṭhikulasadisāni.

Isivātapaṭivātānī ti gehaŋ pavisantānaŋ nikkhamantānañ ca bhikkhu-bhikkhunī-sankhātānaŋ isīnaŋ cīvaravātena ceva sammiñjanapasāraṇādi[2]-janitasarīravātena ca paṭivātāni pavāyitāni,[3] viniddhūtakibbisāni vā.

Aṇumattesu vajjesu bhayadassāvitāniddese *aṇumattā*[4] ti aṇuppamāṇā.

Vajjā ti dosā. *Yāni tāni vajjānī* ti yāni tāni garahitabbaṭṭhena vajjāni.

Appamattakānī ti parittamattakāni khuddakappamāṇāni.

Oramattakānī ti parittato pi orimappamāṇattā oramattakāni.

Lahusānī ti lahukāni.

Lahusammatānī ti lahūti sammatāni.

Saŋyamakaraṇīyānī ti saŋyamena kattabbapaṭikammāni.

Saŋvaraṇakaraṇīyānī ti saŋvarantena kātabbāni, saŋvarena kattabbapaṭikammāni.

Cittuppādakaraṇīyānī ti cittuppādamattena kattabbapaṭikammāni.

Manasikārapaṭibaddhānī ti manasā āvajjitamatten' eva kattabbapaṭikammāni. Kāni pana tānīti? Dibbavihāravāsī[5] Summatthero tāva āha: anāpattigamanīyāni cittuppādamattakāni yāni na puna evarūpaŋ karissāmīti manasā āvajjitamatten' eva sujjhanti, adhiṭṭhānāvikammaŋ nām' etaŋ kathitan' ti. Antevāsiko pan' assa Tipiṭakacūḷanāgatthero pan' āha: idaŋ pātimokkhasaŋvarasīlass' eva bhājaniyaŋ, tasmā sabbalahukaŋ dukkaṭadubbhāsitaŋ idha vajjan ti veditabbaŋ, vuṭṭhānāvikammaŋ nām' etaŋ kathitan ti.

Iti imesū ti evaŋ pakāresu imesu.

Vajjadassāvī ti vajjato dosato dassanasīlo.

---

1 S. bhesajjamattakam; R. °mattam; bhesajjattham (?).

2 B. samañchana°.

3 S.R. *add* pativāyitāni.

4 B. aṇumattāni.

5 S.R. Devivihāravāsī.

Bhayadassāvī ti catubbidhassa bhayassa kāraṇattā bhayato dassanasīlo.

Ādīnavadassāvī ti idha nindāvahanato, āyatiŋ dukkhavipākato, upari guṇānaŋ antarāyakaraṇato, vippaṭisārajananato ca etena nānappakārena ādīnavato dassanasīlo.

Nissaraṇadassāvī ti yaŋ tattha nissaraṇaŋ, tassa dassanasīlo. Kim pan' ettha nissaraṇan ti? Ācariyattheravāde tāva anāpattigamanīyatāya sati adhiṭṭhānāvikammaŋ nissaraṇan ti kathitaŋ. Antevāsikattheravāde tāva āpattigamanīyatāya[1] sati vuṭṭhānāvikammaŋ nissaraṇan ti kathitaŋ.

Tattha tathārūpo[2] bhikkhu aṇumattāni vajjāni vajjato bhayato passati nāma. Taŋ dassetuŋ ayaŋ nayo kathito: Paramāṇu nāma, aṇu nāma, tajjārī nāma, rathareṇu nāma, likkhā nāma, ūkā nāma, dhaññamāso nāma, angulaŋ nāma, vidatthi nāma, ratanaŋ nāma, yaṭṭhi nāma, usabhaŋ nāma, gāvutaŋ nāma, yojanaŋ nāma.

Tattha paramāṇu nāma ākāsakoṭṭhāsiko maŋsacakkhussa āpāthaŋ nāgacchati, dibbacakkhuss' eva āgacchati. Aṇu nāma bhitticchidda-tāḷacchiddehi paviṭṭha-suriyarasmīsu vaṭṭi vaṭṭi hutvā paribbhamanto paññāyati. Tajjārī nāma gopatha-manussapatha-cakkapathesu chijjitvā[3] ubhosu passesu uggantvā tiṭṭhati. Rathareṇu nāma tattha tatth' eva allīyati. Likkhādayo pākaṭā eva. Etesu pana chattiŋsa paramāṇavo ekassa aṇuno pamāṇaŋ. Chattiŋsa anū[4] ekāya tajjāriyā pamāṇaŋ. Chattiŋsa tajjāriyo eko rathareṇu. Chattiŋsa rathareṇū ekā likkhā. Satta likkhā ekā ūkā. Satta ūkā eko dhaññamāso. Sattadhaññamāsappamāṇaŋ ekaŋ angulaŋ. Ten' angulena dvādasangulāni vidatthi. Dve vidatthiyo ratanaŋ. Satta ratanāni yaṭṭhi. Tāya[5] yaṭṭhiyā[5] vīsati yaṭṭhiyo usabhaŋ. Asīti usabhāni gāvutaŋ. Cattāri gāvutāni yojanaŋ. Tena yojanena aṭṭhasaṭṭhi-yojanasatasahassubbedho (?) sinerupabbatarājā. Yo bhikkhu aṇumattaŋ vajjaŋ aṭṭhasaṭṭhi-yojanasatasahassubbedha-sinerupabbatasadisaŋ (?) katvā daṭṭhuŋ sakkoti, ayaŋ bhikkhu aṇumattāni vajjāni bhayato passati nāma. Yo pi bhikkhu

---

[1] B. °gamanīyatā. [2] yathārūpo (?). [3] R.S. bhijjitvā.
[4] S.R. aṇūni. [5] R.S. *om.*

sabbalahukaŋ dukkaṭadubbhāsitamattaŋ paṭhamapārājikasadisaŋ katvā daṭṭhuŋ sakkoti, ayaŋ aṇumattāni vajjāni vajjato[1] bhayato passati nāmāti veditabbo.

Samādāya sikkhati sikkhāpadesū ti padaniddese[2] *bhikkhusikkhā* ti bhikkhūhi sikkhitabbasikkhā. Sā bhikkhunīhi sādhāraṇā pi asādhāraṇā pi bhikkhusikkhā eva nāma.

Bhikkhunī-sikkhā ti bhikkhunīhi sikkhitabbasikkhā. Sā pi bhikkhūhi sādhāraṇā pi asādhāraṇā pi bhikkhunī-sikkhā eva nāma. Sāmaṇera-sikkhamāna-sāmaṇerīnaŋ sikkhā pi etth' eva paviṭṭhā.

Upāsakasikkhā ti upāsakehi sikkhitabbasikkhā. Sā pañcasīla-dasasīlavasena vaṭṭati. *Upāsikāsikkhā*[3] ti upāsikāhi sikkhitabbasikkhā. Sā pi pañcasīladasasīlavasena vaṭṭati. Tattha bhikkhu-bhikkhunīnaŋ sikkhā yāva arahattamaggā vaṭṭati. Upāsaka-upāsikānaŋ sikkhā yāva anāgāmimaggā. Tatrāyaŋ bhikkhu attanā sikkhitabbasikkhāpadesu eva sikkhati. Sesasikkhā pana atthuddhāravasena sikkhāpadassa atthadassanatthaŋ vuttā.

Iti imāsu sikkhāsū ti evaŋ pakārāsu etāsu sikkhāsu.

Sabbena sabban ti sabbena sikkhāsamādānena sabbaŋ[4] sikkhaŋ.

Sabbathā sabban ti sabbena sikkhitabbākārena sabbaŋ sikkhaŋ.

Asesaŋ nissesan ti sesābhāvato asesaŋ. Satisammosena bhinnassa pi sikkhāpadassa puna pākatikakaraṇato nissesaŋ.

Samādāya vattatī ti samādiyitvā gahetvā vattati.

Tena vuccatī ti yena kāraṇena etaŋ sabbaŋ sikkhāpadaŋ sabbena sikkhitabbākārena samādiyitvā sikkhati pūreti, tena vuccati samādāya sikkhati sikkhāpadesūti.

Indriyesu guttadvāro, bhojane mattaññū ti padadvayassa[5] niddese kaṇhapakkhassa paṭhamavacane payojanaŋ ācāraniddese vuttanayen' eva veditabbaŋ.

Tattha katamā indriyesu aguttadvāratā ti ādisu pana yaŋ vattabbaŋ, taŋ sabbaŋ Nikkhepakaṇḍavaṇṇanāyaŋ vuttam eva.[6]

---

[1] S.R. *om.* [2] *Vbh.* 248. [3] B.R. upāsikasikkhā.
[4] R. sabba. [5] R.S. °dvaya. [6] *Dhs.* §§ 1345 *f.*

Jāgariyānuyoganiddese *pubbarattāpararattan* ti ettha aḍḍharattisankhātāya[1] rattiyā pubbe pubbarattaŋ. Iminā paṭhamayāmañ ceva pacchābhattañ ca ganhāti. Rattiyā pacchā apararattaŋ. Iminā pacchimayāmañ ceva purebhattañ ca ganhāti. Majjhimayāmo pan' assa bhikkhuno niddākilamathavinodanokāso ti na gahito.

Jāgariyānuyogan ti jāgariyassa asupana-bhāvassa anuyogaŋ.

Anuyutto hotī ti taŋ anuyogasankhātaŋ āsevanaŋ bhāvanaŋ anuyutto hoti sampayutto.[2]

Niddese pan' assa *Idha bhikkhu divasan* ti[3] pubbaṇho, majjhaṇho, sāyaṇho ti tayo pi divasakoṭṭhāsā gahitā.

Cankamena nisajjāyā ti sakalam pi divasaŋ iminā iriyāpathadvayen' eva[4] viharanto cittassa āvaraṇato āvaraṇīyehi dhammehi pañcahi pi nīvaraṇehi sabbākusaladhammehi vā cittaŋ parisodheti, tehi dhammehi visodheti parimoceti. Ṭhānaŋ pan' ettha kiñcāpi na gahitaŋ, cankama-nisajjāsannissitaŋ pana katvā gahetabbam eva.

Paṭhamayāman[5] ti sakalasmim pi paṭhamayāme.

Majjhimayāman[6] ti rattindivassa[7] chaṭṭhakoṭṭhāsasankhāte[8] majjhimayāme.

Sīhaseyyan ti ettha: kāmabhogīseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, Tathāgataseyyā ti catasso seyyā. Tattha *Yebhuyyena bhikkhave kāmabhogī sattā vāmena passena sayantī* ti[9*] ayaŋ kāmabhogī-seyyā. Tesu hi yebhuyyena dakkhiṇapassena sayāno[10] nāma natthi. *Yebhuyyena bhikkhave petā uttānā sayantī* ti[9*] ayaŋ petaseyyā. Appamaŋsalohitattā hi aṭṭhisanghāṭajaṭitā[11] ekena passena sayituŋ na sakkonti, uttānā va sayanti.[12] *Sīho bhikkhave migarājā dakkhiṇena passena seyyaŋ kappeti . . . pe . . . attamano hotī* ti[*] ayaŋ sīhaseyyā. Tejussadattā hi sīho migarājā dve purimapāde ekasmiŋ ṭhāne[13] dve pacchimapāde ekasmiŋ ṭhāne ṭhapetvā nanguṭṭhaŋ antarasatthimhi

* *A*. ii, 244 *f*.

1 R.S. °ratta°. 2 R.S. payutto. 3 *Vbh*. 249.
4 S.R. °dvāren' eva. 5 S.R. *Vibh*. Paṭhamaŋ°.
6 *Vibh*. Majjhimaŋ°. 7 B. rattidivasa-. 8 B. chakoṭṭhāsa°.
9 S.R. sentīti. 10 S.R. sayanto. 11 S.R. °jaṭikā.
12 S.R. senti. 13 S.R. *om*.

pakkhipitvā purimapāda-pacchimapāda-nanguṭṭhānaŋ ṭhitokāsaŋ sallakkhetvā dvinnaŋ purimapādānaŋ matthake sīsaŋ ṭhapetvā sayati, divasam pi sayitvā pabujjhamāno na uttasanto pabujjhati, sīsaŋ pana ukkhipitvā purimapādādīnaŋ ṭhitokāsaŋ sallakkheti. Sace kiñci ṭhānaŋ vijahitvā ṭhitaŋ hoti: na-y-idaŋ tuyhaŋ jātiyā, na sūrabhāvassa anurūpan ti anattamano hutvā tatth' eva sayati, gocarāya na[1] pakkamati. Avijahitvā ṭhite[2] pana: tuyhaŋ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpam idan ti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhavijambhitaŋ vijambhitvā kesarabhāraŋ vidhunitvā tikkhattuŋ sīhanādaŋ naditvā gocarāya pakkamati. Catutthajjhānaseyyā[3] pana Tathāgataseyyā ti vuccati. Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayaŋ hi tejussada-iriyāpathattā uttamaseyyā nāma.

Pāde[4] *pādan* ti dakkhiṇapāde vāmapādaŋ.

Accādhāyā ti[5] ati ādhāya,[6] īsakaŋ atikkamma ṭhāpetvā. Gopphakena hi gopphake jāṇunā vā jāṇumhi sanghaṭṭiyamāne abhiṇhaŋ vedanā uppajjati, cittaŋ ekaggaŋ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā pana na sanghaṭṭeti, evaŋ atikkamma ṭhapite vedanā nuppajjati, cittaŋ ekaggaŋ hoti, seyyā phāsukā hoti. Tena vuttaŋ *pāde pādaŋ accādhāyā* ti.[5]

Sato sampajāno ti satiyā ceva sampajānapaññāya ca samannāgato hutvā. Iminā supariggāhakaŋ[7] satisampajaññaŋ kathitaŋ.

Uṭṭhānasaññaŋ manasikaritvā ti asukavelāya nāma uṭṭhahissāmīti evaŋ uṭṭhānavelā-paricchedakaŋ uṭṭhānasaññaŋ citte ṭhapetvā. Evaŋ katvā nipanno hi yathāparicchinnakāle yeva uṭṭhātuŋ yutto.

Sātaccaŋ nepakkan ti satataŋ pavattayitabbato sātaccasankhātaŋ vīriyan ceva paripākagatattā nepakkasankhātaŋ paññañ ca yutto anuyutto pavattayamāno yeva jāgariyānuyogaŋ anuyutto viharatīti attho. Ettha ca vīriyaŋ lokiyalokuttaramissakaŋ kathitaŋ. Paññā pi vīriyagatikā eva: vīriye lokiyamhi lokiyā, lokuttare lokuttarā ti attho.

Bodhipakkhiyānaŋ[8] *dhammānan* ti catusaccabodhi-san-

---

[1] R.S. na gocarāya. [2] B ṭhito. [3] S.R. catutthaseyyā.
[4] *Vibh.* pādena. [5] B. accādāyāti. [6] B.R.S. ādāya.
[7] S.R. pariggāhaka-. [8] R.S. Bodha°.

khātassa maggañāṇassa pakkhe bhavānaŋ dhammānaŋ. Ettāvatā sabbe pi sattatiŋsa bodhipakkhiyadhamme samūhato gahetvā lokiyāya[1] pi bhāvanāya ekārammaṇe ekato pavaṭṭanasamatthe bojjhange yeva dassento *satta bojjhangā* ti ādim āha. Te lokiyalokuttaramissakā va kathitā ti veditabbā. Sesam ettha heṭṭhā vuttanayattā uttānattham eva.

Abhikkante ti ādiniddese[2] *abhikkante paṭikkante* ti ettha tāva abhikkantaŋ vuccati purato gamanaŋ.[3] Paṭikkantan ti nivattanaŋ. Tadubhayam pi catusu iriyāpathesu labbhati. Gamane tāva purato kāyaŋ abhiharanto abhikkamati nāma. Paṭinivattanto[4] paṭikkamati nāma. Ṭhāne pi ṭhitako va kāyaŋ purato onamanto abhikkamati nāma. Pacchato apanāmento paṭikkamati nāma. Nisajjāya pi nisinnako va āsanassa purima-angābhimukho[5] saŋsaranto abhikkamati nāma. Pacchima-angapadesaŋ[6] paccosaranto paṭikkamati nāma. Nipajjāya pi es' eva nayo.

Sampajānakārī hotī ti sampajaññena sabbakiccakārī, sampajaññass' eva vā kārī. So hi abhikkantādisu sampajaññaŋ karot' eva, na katthaci sampajaññavirahito[7] hoti. Taŋ pana sampajaññaŋ yasmā sati-sampayuttam eva hoti,[8] ten' assa niddese *sato sampajāno abhikkamati, sato sampajāno paṭikkamatī* ti vuttaŋ. Ayaŋ hi abhikkamanto paṭikkamanto vā na muṭṭhassatī asampajāno hoti, satiyā pana samannāgato paññāya ca sampajāno yeva abhikkamati ceva paṭikkamati ca; sabbesu abhikkamādisu catubbidhaŋ sampajaññaŋ otāreti.

Catubbidhaŋ hi sampajaññaŋ: sātthakasampajaññaŋ, sappāyasampajaññaŋ, gocarasampajaññaŋ, asammohasampajaññan ti. Tattha abhikkamanacitte uppanne cittavasen' eva agantvā: kiŋ nu me ettha gatena attho atthi, natthī ti atthānatthaŋ pariggahetvā[9] atthapariggaṇhanaŋ[10] sātthakasampajaññaŋ. Tattha ca[11] attho ti cetiyadassana-bodhidassana-sanghadassana-theradassana-asubhadassanādivasena dhammato vaḍḍhi. Cetiyaŋ vā bodhiŋ vā disvā pi hi Bud-

[1] S.R. lokikāya. [2] *Vbh.* 250. [3] S.R. kamanaŋ. [4] B. °nivattento. [5] R. °mukhaŋ. [6] S.R. pacchimaŋ°. [7] R.S. °rahito. [8] R.S. *om.* [9] R.S. parigganhitvā [10] R.S. °gahaṇaŋ. [11] R.S. *om.*

dhārammaṇaŋ pītiŋ[1] sanghadassanena saŋghārammaṇaŋ pītiŋ uppādetvā tad eva khayato[2] sammasanto arahattaŋ pāpuṇāti. There disvā tesaŋ ovāde patiṭṭhāya asubhaŋ disvā tattha paṭhamajjhānaŋ uppādetvā tad eva khayato sammasanto arahattaŋ pāpuṇāti. Tasmā etesaŋ dassanaŋ sātthaŋ. Keci pana āmisato pi vaḍḍhi attho yeva, taŋ nissāya brahmacariyānuggahāya paṭipannattā ti vadanti. Tasmiŋ pana gamane sappāyāsappāyaŋ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanaŋ sappāyasampajaññaŋ. Seyyathīdaŋ? Cetiyadassanaŋ tāva sātthaŋ. Sace pana cetiyassa mahatiyā pūjāya dasadvādasayojanantare[3] parisā sannipatati, attano vibhavānurūpaŋ itthiyo pi purisā pi alankatapaṭiyattā cittakammarūpakāni viya sañcaranti, tatra c' assa iṭṭhe ārammaṇe lobho, aniṭṭhe paṭigho, asamapekkhane[4] moho uppajjati, kāyasaŋsaggāpattiŋ vā[5] āpajjati, jivita-brahmacariyānaŋ vā antarāyo hoti; evaŋ taŋ ṭhānaŋ asappāyaŋ hoti. Vuttappakāra-antarāyābhāve sappāyaŋ.

Bodhidassane pi es' eva va nayo. Sanghadassanam pi sātthaŋ. Sace pana anto gāme mahāmaṇḍapaŋ kāretvā sabbarattiŋ dhammasavaṇaŋ karontesu manussesu vuttappakāren' eva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evaŋ taŋ ṭhānaŋ asappāyaŋ. Antarāyābhāve sappāyaŋ hoti. Mahāparisaparivārānaŋ[6] therānaŋ dassane pi es' eva nayo.

Asubhadassanam pi sātthaŋ. Tadatthadīpanatthañ ca idaŋ vatthu: Eko kira daharabhikkhu sāmaṇeraŋ gahetvā dantakaṭṭhatthāya gato. Sāmaṇero maggā okkamitvā purato gacchanto asubhaŋ disvā paṭhamajjhānaŋ nibbattetvā tad eva pādakaŋ katvā sankhāre sammasanto tīṇi phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammaṭṭhānaŋ pariggahetvā aṭṭhāsi. Daharo taŋ apassanto sāmaṇerā ti pakkosi. So mayā pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhunā saddhiŋ dve kathā nāma na kathitapubbā, aññasmiŋ divase upari visesaŋ nibbattessāmīti cintetvā: kiŋ bhante ti paṭivacanaŋ adāsi. Ehīti ca vutto ekavacanen' eva āgantvā: bhante, iminā tāva maggena gantvā mayā ṭhitokāse muhuttaŋ purat-

---

[1] R.S. *om.* [2] S.R. *add* vayato. [3] R.S. °yojanabbhantare.
[4] S.R. °pekkhanena. [5] S.R. *om.* [6] S. Mahāparivārānaŋ.

thābhimukho ṭhatva olokethā ti āha. So tathā katvā tena pattavisesam eva[1] pāpuṇi. Evaŋ ekaŋ asubhaŋ dvinnaŋ janānaŋ atthāya jātaŋ. Evaŋ sāttham pi pan' etaŋ purisassa mātugāmāsubhaŋ asappāyaŋ; mātugāmassa ca purisāsubhaŋ. Sabhāgam[2] eva sappāyan ti evaŋ sappāyapariggaṇhanaŋ[3] sappāyasampajaññaŋ nāma.

Evaŋ pariggahita-sātthasappāyassa pana aṭṭhatiŋsāya kammaṭṭhānesu attano cittarucikaŋ[4] kammaṭṭhānasankhātaŋ gocaraŋ uggahetvā bhikkhācāragocare taŋ gahetvā va gamanaŋ gocarasampajaññaŋ nāma. Tass' āvibhāvatthaŋ idaŋ catukkaŋ veditabbaŋ: idh' ekacco bhikkhu harati na paccāharati, ekacco na harati paccāharati, ekacco pana neva harati na paccāharati, ekacco harati ca paccāharati ca.

Tattha yo bhikkhu divasaŋ cankamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaŋ parisodhetvā, tathā rattiyā paṭhamamajjhimayāme seyyaŋ kappetvā, pacchimayāme[5] pi nisajjācankamehi vītināmetvā, pageva cetiyanganabodhiyanganavattaŋ katvā, bodhirukkhe udakaŋ āsiñcitvā, pānīyaŋ paribhojanīyaŋ paccupaṭṭhāpetvā, ācariyupajjhāyavattādīni sabbāni khandhavattāni[6] samādāya vattati; so sarīraparikammaŋ katvā senāsanaŋ pavisitvā dve tayo pallanke usumaŋ gāhāpento kammaṭṭhānam anuyuñjitvā bhikkhācāravelāya uṭṭhahitvā kammaṭṭhānasīsen' eva pattacīvaram ādāya senāsanato nikkhamitvā kammaṭṭhānaŋ manasikaronto va cetiyanganaŋ gantvā sace Buddhānussatikammaṭṭhānaŋ hoti, taŋ avissajjetvā va cetiyanganaŋ pavisati; aññaŋ ce kammaṭṭhānaŋ hoti, sopānamūle ṭhatvā hatthena gahitabhaṇḍaŋ viya taŋ ṭhapetvā Buddhārammaṇaŋ pītiŋ gahetvā cetiyanganaŋ āruyha mahantaŋ cetiyaŋ ce[7] tikkhattuŋ padakkhiṇaŋ katvā catūsu ṭhānesu vanditabbaŋ. Khuddakaŋ ce tath' eva padakkhiṇaŋ katvā aṭṭhasu ṭhānesu vanditabbaŋ. Cetiyaŋ vanditvā bodhiyanganaŋ pattenāpi Buddhassa Bhagavato sammukhā viya nipaccākāraŋ dassetvā bodhi vanditabbā. So evaŋ cetiyañ ca bodhiñ ca vanditvā paṭisāmitaṭṭhānaŋ gantvā paṭisāmitaŋ[8] bhaṇḍakaŋ hatthena

[1] R.S. *om.* [2] B. Sabhāvam. [3] R.S. °pariggahanaŋ.
[4] B.S.R. cittaruciyaŋ. [5] °yāmaŋ (?).
[6] B. khandhaka°. [7] S.R. *om.* [8] S.R. °sāmita-.

gaṇhanto viya nikkhittakammaṭṭhānaŋ gahetvā gāmasamīpe kammaṭṭhānasīsen' eva cīvaraŋ pārupitvā gāmaŋ piṇḍāya pavisati. Atha naŋ manussā disvā ayyo no āgato ti paccuggantvā pattaŋ gahetvā āsanasālāya vā gehe vā nisīdāpetvā yāguŋ datvā yāva bhattaŋ na niṭṭhāti, tāva pāde dhovitvā telena[1] makkhetvā purato nisīditvā pañhaŋ vā pucchanti, dhammaŋ vā sotukāmā honti. Sace pi na kathāpenti, janasangahatthaŋ dhammakathā nāma kātabbā yevāti Aṭṭhakathācariyā vadanti. Dhammakathā hi kammaṭṭhānavinimmuttā[2] nāma natthi, tasmā kammaṭṭhānasīsen' eva dhammakathaŋ kathetvā kammaṭṭhānasīsen' eva[3] āhāraŋ paribhuñjitvā anumodanaŋ vatvā[4] nivattiyamānehi[5] pi manussehi anugato va[6] gāmato nikkhamitvā tattha te nivattetvā maggaŋ paṭipajjati. Atha naŋ puretaraŋ nikkhamitvā bahigāme katabhattakiccā sāmaṇeradaharabhikkhū disvā paccuggantvā pattacīvaram assa gaṇhanti. Porāṇakabhikkhū kira amhākaŋ upajjhāyo ācariyo ti na mukhaŋ oloketvā vattaŋ karonti, sampattaparicchedan' eva karonti. Te taŋ pucchanti: bhante, ete manussā tumhākaŋ kiŋ honti, mātipakkhato sambandhā, pitipakkhato ti? Kiŋ disvā pucchathāti? Tumhesu etesaŋ[7] pemaŋ bahumānan ti. Āvuso yaŋ mātāpitūhi pi dukkaraŋ, taŋ ete manussā amhākaŋ karonti; pattacīvaram pi no etesaŋ santakam eva; etesaŋ ānubhāvena neva bhaye bhayaŋ, na chātake chātakaŋ jānāma; edisā nāma amhākaŋ upakārino natthī ti tesaŋ guṇe kathento gacchati. Ayaŋ vuccati harati na paccāharatīti.

Yassa pana pageva vuttappakāraŋ vattapaṭivattaŋ[8] karontassa kammajatejo pajjalati, anupādinnakaŋ muñcitvā upādinnakaŋ gaṇhāti, sarīrato sedā muccanti, kammaṭṭhānaŋ[9] vīthiŋ nārohati, so pageva pattacīvaram ādāya vegasā va cetiyaŋ vanditvā gorūpānaŋ nikkhamanavelāyam eva gāmaŋ yāgubhikkhāya pavisitvā yāguŋ labhitvā āsanasālaŋ gantvā pivati. Ath' assa dvattikkhattuŋ ajjhoharaṇamatten' eva kammajatejodhātu[10] upādinnakaŋ muñcitvā

---

[1] S.R. telaŋ. [2] S.R. °vimuttā. [3] B. *om.* [4] S.R. katvā. [5] B. °māno; S.R. nivattaya°. [6] S.R. *om.* [7] R. tesaŋ. [8] B. vattapaṭipattiŋ. [9] B. kammaṭṭhāna-. [10] R.S. °tejo.

anupādinnakaŋ gaṇhāti. Ghaṭasatena nahāto[1] viya tejodhātuparilāhanibbāṇaŋ patvā kammaṭṭhānasīsena yāguŋ paribhuñjitvā pattañ ca mukhañ ca dhovitvā antarābhatte kammaṭṭhānaŋ manasikatvā avasesaṭṭhāne piṇḍāya caritvā kammaṭṭhānasīsena āhāraŋ paribhuñjitvā tato paṭṭhāya ponkhānuponkhaŋ upaṭṭhahamānaŋ kammaṭṭhānaŋ gahetvā va āgacchati. Ayaŋ vuccati paccāharati na haratīti. Edisā ca bhikkhū yāguŋ pivitvā vipassanaŋ ārabhitvā Buddhasāsane arahattaŋ pattā nāma gaṇanapathaŋ vītivattā. Sīhaḷadīpe yeva tesu tesu gāmesu āsanasālāya na taŋ āsanaŋ atthi yattha yāguŋ pivitvā arahattaŋ pattā bhikkhū[2] natthī ti.

Yo[3] pamādavihārī hoti nikkhittadhuro sabbavattāni bhinditvā pañcavidhacetovinibaddhacitto viharanto kammaṭṭhānaŋ nāma atthī ti pi saññaŋ akatvā gāmaŋ piṇḍāya pavisitvā ananulomikena gihīsaŋsaggena saŋsaṭṭho caritvā ca bhuñjitvā ca tuccho nikkhamati; ayaŋ vuccati neva harati na paccāharatīti.

Yo pan' āyaŋ harati ca paccāharati cāti vutto, so gatapaccāgatikavattavasena veditabbo. Atthakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasa[4] pi vīsam pi tiŋsam (?) pi cattālīsam[5] pi paññāsam pi satam pi ekato vasantā katikavattaŋ katvā viharanti: āvuso tumhe na iṇaṭṭā, na bhayaṭṭā, na jīvitapakatā[6] pabbajitā; dukkhā muñcitukāmā pan' ettha pabbajitā; tasmā gamane uppannakilesaŋ gamane yeva nigganhatha. Ṭhāne, nisajjāya, sayane uppannakilesaŋ sayane yeva nigganhathāti. Te evaŋ katikāvattaŋ[7] katvā bhikkhācāraŋ gacchantā aḍḍhausabha-usabha-aḍḍhagāvuta-gāvutantaresu pāsāṇā honti, tāya saññāya kammaṭṭhānaŋ manasikarontā va gacchanti. Sace kassaci gamane kileso uppajjati, tatth' eva nigganhati. Tathā asakkonto tiṭṭhati. Ath' assa pacchato āgacchanto pi tiṭthati. So: ayaŋ bhikkhu tuyhaŋ uppannaŋ[8] vitakkaŋ jānāti, ananucchavikaŋ te etan ti attānaŋ paṭicodetvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā ariyabhūmiŋ okkamati. Tathā asakkonto nisīdati. Ath' assa pacchato āgacchanto nisīdatīti so eva nayo. Ariya-

[1] S.R. °satenānusitto. [2] S. patta-bhikkhu.
[3] R.S. *add* pana. [4] B. dasam. [5] S.R. *om.*
[6] S.R. jīvika°. [7] B.S.R. katika°. [8] R.S. uppanna.

bhūmiŋ okkamituŋ asakkonto pi taŋ kilesaŋ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaŋ manasikaronto va gacchati, na kammaṭṭhānavippayuttena cittena pādaŋ uddharati. Uddharati ce, paṭinivattitvā purimapadesaŋ yeva eti, Āḷindakavāsī[1] Mahāphussadevatthero viya. So kira ekūnavīsati vassāni gatapaccāgatavattaŋ pūrento eva vihāsi. Manussā pi[2] antarāmagge kassantā[3] ca vapantā[4] ca maddantā kammāni karontā theraŋ tathā gacchantaŋ disvā: ayaŋ thero punappunaŋ nivattivā gacchati, kiŋ nu kho maggamūḷho udāhu kiñci pamuṭṭho ti samullapanti. So taŋ anādiyitvā kammaṭṭhānayuttacitten' eva samaṇadhammaŋ karonto vīsativassabbhantare arahattaŋ pāpuṇi. Arahattappattadivase c' assa cankamanakoṭiyaŋ adhivatthā devatā angulīhi dīpaŋ ujjāletvā aṭṭhāsi. Cattāro pi[3] Mahārājāno Sakko ca devānamindo Brahmā ca Sahampati upaṭṭhānaŋ āgamiŋsu. Tañ ca obhāsaŋ disvā Vanavāsī Mahātissatthero taŋ dutiyadivase pucchi: rattibhāge āyasmato santike obhāso ahosi, kiŋ so obhāso ti? Thero vikkhepaŋ karonto obhāso nāma dīpobhāso pi hoti maṇiobhāso pīti evam ādim āha. Tato paṭicchādetha tumhe ti nibaddho[5] āmāti paṭijānitvā ārocesi. Kāḷavallimaṇḍapavāsī Mahānāgatthero viya ca. So pi kira gatapaccāgatavattaŋ pūrento paṭhamaŋ tāva Bhagavato mahāpadhānaŋ pūjessāmīti sattavassāni ṭhānacankamam eva adhiṭṭhāsi. Puna soḷasa vassāni gatapaccāgatavattaŋ pūretvā arahattaŋ pāpuṇi. So kammaṭṭhānayutten' eva cittena pādaŋ uddharanto vippayuttena cittena uddhaṭe paṭinivattanto[6] gāmasamīpaŋ[7] gantvā gāvī nu kho, pabbajito nu kho ti āsankanīyapadese ṭhatvā cīvaraŋ pārupitvā Kacchakadahato[8] udakena pattaŋ dhovitvā udakagaṇḍūsaŋ karoti. Kiŋ kāraṇā? Mā me bhikkaŋ dātuŋ vā vandituŋ vā āgate manusse dīghāyukā hothāti vacanamattenāpi kammaṭṭhānavikkhepo[9] ahosīti. Ajja bhante katamī[10] ti divasaŋ vā bhikkhugaṇanaŋ vā pañhaŋ vā pucchito pana udakaŋ gilitvā āroceti. Sace divasādipucchakā na honti, nikkhamanavelāyaŋ gāmadvāre niṭṭhu-

---

[1] S. Ālindavāsī. [2] S.R. *add* sudaŋ. [3] S.R. *om.*
[4] B. vappantā. [5] B. nibbaddho.
[6] B. paṭinivattento. [7] R.S. °sīmaŋ. [8] B. Kacchakaraṇḍato.
[9] S.R. kammaṭṭhānā°. [10] B. katimī.

hitvā[1] va yāti. Galambutitthavihāre[2] vassūpagatā paññāsa bhikkhū viya ca. Te kira Āsāḷhīpuṇṇamāya katikavattaŋ akaŋsu: arahattaŋ appatvā aññamaññaŋ nālapissāmāti. Gāmañ ca piṇḍāya pavisantā udakagaṇḍūsaŋ katvā pavisiŋsu. Divasādisu pucchitesu vuttanayena paṭipajjiŋsu. Tattha manussā niṭṭhuhanaṭṭhānaŋ[3] disvā jāniŋsu: ajja eko āgato, ajja dve ti. Evañ ca cintesuŋ: kiŋ nu kho ete amheh' eva saddhiŋ na sallapanti, udāhu aññamaññam pi? Yadi aññamaññam pi na sallapanti, addhā vivādajātā bhavissanti; etha[4] ne[5] aññamaññaŋ khamāpessāmāti sabbe vihāraŋ gantvā paññāsāya bhikkhūsu dve pi bhikkhū ekokāse nāddasaŋsu. Tato yo tesu cakkhumā puriso, so āha: na bho kalahakārakānaŋ vasanokāso īdiso hoti; susammaṭṭhaŋ cetiyangaṇabodhiyangaṇaŋ,[6] sunikkhittā[7] sammajjaniyo, sūpaṭṭhāpitaŋ[8] pānīyaparibhojanīyan ti. Te tato va nivattā. Te pi[9] bhikkhū anto-temāse yeva arahattaŋ patvā mahāpavāraṇāya visuddhipavāraṇaŋ pavāresuŋ.

Evaŋ Kāḷavallimaṇḍapavāsī Mahānāgatthero viya, Galambhutitthavihāre vassūpagatabhikkhū viya ca kammaṭṭhānayutten' eva cittena pādaŋ uddharanto gāmasamīpaŋ gantvā[10] udakagaṇḍūsaŋ katvā vīthiyo sallakketvā yattha surāsoṇḍadhuttādayo kalahakārakā caṇḍa-hatthi-assādayo vā natthi, taŋ vīthiŋ paṭipajjati. Tattha piṇḍāya caramāno na turitaturito viya javena gacchati. Na hi javanapiṇḍapātikadhutangaŋ nāma kiñci atthi. Visamabhūmibhāgappattaŋ pana udakasakaṭaŋ viya niccalo hutvā gacchati. Anugharaŋ paviṭṭho[11] ca dātukāmaŋ[12] vā adātukāmaŋ[12] vā sallakkhetuŋ tadanurūpaŋ kālaŋ āgamento bhikkhaŋ gahetvā antogāme vā bahigāme vā vihāram eva vā āgantvā yathāphāsuke patirūpe okāse nisīditvā kammaṭṭhānaŋ manasikaronto āhāre paṭikkūlasaññaŋ upaṭṭhapetvā akkhabbhañjana-vaṇālepanaputtamaŋsūpamavasena paccavekkhanto aṭṭhangasamannāgataŋ āhāraŋ āhāreti, neva davāya, na madāya, na maṇḍanāya, na vibhūsanāya. Bhuttāvī ca udakakiccaŋ katvā mu-

---

1 S. niṭṭhubhitvā. 2 S.R. Galamba°. 3 S.R. niṭṭhubhanaŋ.
4 S.R. atha kho. 5 R. te. 6 S.R. cetiyanganaŋ°.
7 S.R. sunihitā. 8 B.R. suppatiṭṭhitaŋ. 9 B.R. *om.*
10 R.S. patvā. 11 B. paviṭṭhā. 12 °kāmataŋ (?).

huttaŋ bhattakilamathaŋ paṭippassambhetvā yathā purebhattaŋ, evaŋ pacchābhattaŋ purimayāmaŋ pacchimayāmañ[1] ca kammaṭṭhānam eva manasikaroti. Ayaŋ vuccati harati ca pacchāharati cāti.

Imaŋ pana haraṇapacchāharaṇasankhātaŋ gatapaccāgatavattaŋ pūrento yadi upanissayasampanno hoti, paṭhamavaye eva arahattaŋ pāpuṇāti. No ce paṭhamavaye pāpuṇāti, atha majjhimavaye. No ce majjhimavaye pāpuṇāti,[2] atha pacchimavaye. No ce pacchimavaye pāpuṇāti,[2] atha maraṇasamaye. No ce maraṇasamaye pāpuṇāti, atha devaputto hutvā. No ce devaputto hutvā pāpuṇāti, anuppanne Buddhe nibbatto paccekabodhiŋ sacchikaroti. No ce paccekabodhiŋ sacchikaroti, atha Buddhānaŋ sammukhībhāve khippābhiñño vā hoti, seyyathā pi thero Bāhiyo Dārucīriyo. Mahāpañño vā, seyyathā pi thero Sāriputto. Mahiddhiko vā, seyyathā pi thero Mahāmoggallāno. Dhutangadharo[3] vā, seyyathā pi thero Mahākassapo. Dibbacakkhuko vā, seyyathā pi thero Anuruddho. Vinayadharo vā, seyyathā pi thero Upāli. Dhammakathiko vā, seyyathā pi thero Puṇṇo Mantānīputto. Āraññako[4] vā, seyyathā pi thero Revato. Bahussuto vā, seyyathā pi thero Ānando. Sikkhākāmo vā, seyyathā pi thero Rāhulo Buddhaputto ti.[5] Iti imasmiŋ catukke yvāyaŋ harati ca paccāharati ca, tassa gocarasampajaññaŋ sikhāpattaŋ hoti.

Abhikkamādisu[6] pana asammuyhanaŋ asammohasampajaññaŋ, taŋ evaŋ veditabbaŋ: Idha bhikkhu abhikkamanto vā paṭikkamanto vā yathā andhabālaputhujjanā abhikkamādisu: attā abhikkamati,[7] attanā abhikkamo nibbattito ti vā, ahaŋ abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito ti vā sammuyhanti, tathā asammuyhanto abhikkamāmīti citte uppajjamāne ten' eva cittena saddhiŋ cittasamuṭṭhāna-vāyodhātu viññattiŋ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriya-vāyodhātu[8]-vipphāravasena ayaŋ kāyasammato aṭṭhisaṅghāṭo[9] abhikkamati. Tass' evaŋ abhikkamato ekekapāduddharaṇe paṭhavīdhātu āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā; itarā dve

---

[1] S.R. majjhimayāmaŋ. [2] S.R. *om.* [3] S.R. dhutadharo.
[4] R.S. Araññako. [5] *A.* i, 24 *f.* [6] *Sum. V.* i, 192-202.
[7] S. abhikkami. [8] B. cittakiriyā°. [9] B. °sanghāto.

adhimattā honti balavatiyo. Tathā atiharaṇa-vītiharaṇesu. Vossajjane tejodhātu vāyodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā; itarā dve adhimattā honti balavatiyo. Tathā sannikkhepanasannirumbhanesu.[1] Tattha uddharaṇe pavattā rūpārūpadhammā atiharaṇaŋ na pāpuṇanti. Tathā atiharaṇe pavattā vītiharaṇaŋ, vītiharaṇe pavattā vossajjanaŋ, vossajjane pavattā sannikkhepanaŋ, sannikkhepane pavattā sannirumbhanaŋ[2] na pāpuṇanti; tattha tatth' eva pabbaŋ[3] pabbaŋ, sandhi sandhi, odhi odhi hutvā tattakapāle pakkhittatilā[4] viya kaṭakaṭayantā[5] bhijjanti.

Tattha ko eko abhikkamati? Kassa vā ekassa abhikkamanaŋ? Paramatthato hi dhātūnaŋ yeva gamanaŋ, dhātūnaŋ ṭhānaŋ, dhātūnaŋ nisajjā, dhātūnaŋ sayanaŋ. Tasmiŋ tasmiŋ hi koṭṭhāse saddhiŋ rūpehi:

Aññaŋ uppajjati[6] cittaŋ, aññaŋ cittaŋ nirujjhati.
Avīcim anusambandho, nadīsoto va vattatī ti.[7]

Evaŋ abhikkamādisu asammuyhanaŋ asammohasampajaññaŋ nāmāti.

Niṭṭhito *abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotī* ti padassa attho.

Ālokite vilokite ti ettha pana ālokitaŋ[8] nāma purato pekkhanaŋ. Vilokitaŋ nāma anudisā pekkhanaŋ. Aññāni pi heṭṭhā, upari, pacchato pekkhanavasena olikita-ullokitāpalokitāni nāma honti, tāni idha na gahitāni. Sāruppavasena pana imān' eva dve gahitāni. Iminā vā mukhena sabbāni pi tāni gahitān' evāti.

Tattha ālokessāmīti citte uppanne cittavasen' eva anoloketvā atthapariggaṇhanaŋ sātthakasampajaññaŋ āyasmantaŋ Nandaŋ kāyasakkhiŋ katvā veditabbaŋ. Vuttaŋ h' etaŋ Bhagavatā: *Sace bhikkhave Nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbaŋ cetaso samannāharitvā Nando puratthimaŋ disaŋ āloketi, evaŋ me puratthimaŋ disaŋ ālokayato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissantī* ti[9]* iti

* *A.* iv, 167.

[1] B. °sannirujjhanesu. [2] B. sannirujjhanaŋ. [3] S. pabba-. [4] B. °tilaŋ. [5] S.R. taṭataṭāyantā. [6] S.R. uppajjate. [7] B. pavattīti. [8] B. ālotitaŋ. [9] S.R. anvāssavantīti.

sātthakasampajāno[1] hoti. *Sace bhikkhave Nandassa pacchimā disā, uttarā disā, dakkhiṇā disā, uddhaŋ, adho, anudisā āloketabbā hoti, sabbaŋ cetaso samannāharitvā Nando anudisaŋ āloketi, evaŋ me anudisaŋ ālokayato . . . pe . . . sampajāno hotī* ti.* Api ca idhā pi pubbe vutta-cetiyadassanādivasen' eva sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā.

Kammaṭṭhānassa pana avijahanam[2] eva gocarasampajaññaŋ. Tasmā khandha-dhātu-āyatanakammaṭṭhānikehi attano kammaṭṭhānavasen' eva, kasiṇādi-kammaṭṭhānikehi vā pana kammaṭṭhānasīsen' eva ālokanavilokanaŋ kātabbaŋ. Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi. Ālokessāmīti pana citte uppajjamāne ten' eva cittena saddhiŋ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiŋ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriya[3]-vāyodhātu-vipphāravasena heṭṭhimaŋ akkhidalaŋ adhosīdati, uparimaŋ uddhaŋ langheti; koci yantakena vivaranto nāma natthi; tato cakkhuviññāṇaŋ dassanakiccaŋ sādhentaŋ uppajjatīti evaŋ pajānanaŋ pan' ettha asammohasampajaññaŋ nāma. Api ca mūlapariññā-āgantuka-tāvakālikabhāvavasena pan' ettha asammohasampajaññaŋ veditabbaŋ. Mūlapariññāvasena tāva:

Bhavangāvajjanañ ceva, dassanaŋ sampaṭicchanaŋ,
santīraṇaŋ votthapanaŋ,[4] javanaŋ bhavati sattamaŋ.

Tattha bhavangaŋ uppattibhavassa angakiccaŋ sādhayamānaŋ pavattati. Taŋ āvaṭṭetvā[5] kiriyāmanodhātu[6] āvajjanakiccaŋ sādhayamānā. Taŋ-nirodhā cakkhuviññāṇaŋ dassanakiccaŋ sādhayamānaŋ. Taŋ-nirodhā vipākamanodhātu sampaṭicchanakiccaŋ sādhayamānā. Taŋ-nirodhā vipākamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaŋ sādhayamānā. Taŋ-nirodhā kiriyāmanoviññāṇadhātu votthapanakiccaŋ sādhayamānā. Taŋ-nirodhā sattakkhattuŋ javanaŋ javati.[7] Tattha paṭhamajavane pi ayaŋ itthī, ayaŋ puriso ti rajjana-dussanamuyhanavasena ālokitavilokitaŋ na hoti. Dutiyajavane pi . . . pe . . . sattamajavane pi. Etesu pana yuddha-

* *A*. iv, 167.

[1] S. tattha sampajāno. [2] S.R. avijahitam eva.
[3] B. °kiriyā. [4] B. voṭṭhabbanaŋ. [5] B.R. āvattetvā.
[6] B. kriyamānodhātu. [7] *Cf*. *Compendium*, pt. iv, § 3.

maṇḍale yodhesu viya heṭṭhūpariyavasena bhijjitvā patitesu: ayaŋ itthī, ayaŋ puriso ti rajjanādi-vasena ālokitavilokitaŋ hoti. Evaŋ tāv' ettha mūlapariññāvasena asammohasampajaññaŋ veditabbaŋ.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate bhavangacalanato uddhaŋ saka-sakakiccanipphādanavasena āvajjanādisu uppajjitvā niruddhesu avasāne javanaŋ uppajjati. Taŋ pubbe uppannānaŋ āvajjanādīnaŋ gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso[1] viya hoti. Tassa[2] yathā paragehe kiñci yācituŋ 'paviṭṭhassa āgantukapurisassa gehasāmikesu pi tuṇhīmāsīnesu āṇākaraṇaŋ na yuttaŋ, evaŋ āvajjanādīnaŋ gehabhūte cakkhudvāre āvajjanādisu arajjantesu adussantesu amuyhantesu ca rajjana-dussana-muyhanaŋ ayuttan ti evaŋ āgantukabhāvavasena asammohasampajaññaŋ veditabbaŋ.

Yāni pan' etāni cakkhudvāre votthapanapariyosānāni[3] cittāni uppajjanti, tāni saddhiŋ sampayuttadhammehi tattha tatth' eva bhijjanti, aññamaññaŋ na passantīti ittarāni tāvakālikāni honti. Tattha yathā ekasmiŋ ghare sabbesu mānusakesu matesu avasesassa ekakassa[4] tankhaṇaŋ yeva maraṇadhammassa na yuttā naccagītādisu abhirati nāma, evam eva ekadvāre sasampayuttesu āvajjanādisu tattha tatth' eva matesu avasesassa tankhaṇaññ eva maraṇadhammassa javanassāpi rajjana-dussana-muyhanavasena abhirati nāma na yuttā ti evaŋ tāvakālikabhāvavasena asammohasampajaññaŋ veditabbaŋ.

Api ca khandhāyatana-dhātu-paccaya-paccavekkhanavasena p' etaŋ veditabbaŋ. Ettha hi cakkhu ceva rūpāni ca rūpakkhandho. Dassanaŋ viññāṇakkhandho. Taŋsampayuttā vedanā vedanākkhandho. Saññā saññākkhandho. Phassādiko sankhārakkhandho. Evam etesaŋ pañcannaŋ khandhānaŋ samavāye ālokanavilokanaŋ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu cakkhāyatanaŋ; rūpaŋ rūpāyatanaŋ; dassanaŋ manāyatanaŋ; vedanādayo taŋ-sampayuttā dhammā dhammāyatanaŋ. Evam etesaŋ catunnaŋ āyatanānaŋ sam-

---

[1] B. āgantupuriso. [2] S.R. Tattha.
[3] B. voṭṭhabbana°. [4] R. ekassa.

avāye ālokanavilokanaŋ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu[1] cakkhudhātu; rūpaŋ rūpadhātu; dassanaŋ cakkhuviññāṇadhātu; taŋ-sampayuttā vedanādayo dhammā dhammadhātu. Evam etāsaŋ catunnaŋ dhatūnaŋ samavāye ālokanavilokanaŋ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu nissayapaccayo; rūpaŋ ārammaṇapaccayo; āvajjanaŋ anantara-samanantara-anantarūpanissaya-natthi-vigatapaccayo; āloko upanissayapaccayo; vedanādayo sahajātādipaccayā. Evam etesaŋ paccayānaŋ samavāye ālokanavilokanaŋ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketīti evam ettha khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasenāpi asammohasampajaññaŋ veditabbaŋ.

Sammiñjite[2] *pasārite* ti pabbānaŋ sammiñjanapasāraṇe.[3] Tattha cittavasen' eva sammiñjanapasāraṇaŋ[3] akatvā hatthapādānaŋ sammiñjanapasāraṇapaccayā[3] atthānatthaŋ pariggaṇhitvā tattha attha-pariggaṇhanaŋ sātthakasampajaññaŋ. Tattha hatthapāde aticiraŋ sammiñjitvā[4] pasāretvā eva vā ṭhitassa khaṇe khaṇe vedanā uppajjanti, cittaŋ ekaggataŋ[5] na labhati, kammaṭṭhānaŋ paripatati, visesaŋ nādhigacchati. Kāle sammiñjantassa[6] kāle pasārentassa pana tā vedanā nuppajjanti, cittaŋ ekaggaŋ hoti, kammaṭṭhānaŋ phātiŋ gacchati, visesam adhigacchatīti evaŋ atthānatthapariggaṇhanaŋ veditabbaŋ.

Atthe pana sati pi sappāyāsappāyaŋ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanaŋ sappāyasampajaññaŋ. Tatrāyaŋ nayo: Mahācetiyangaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaŋ gaṇhanti, tesaŋ piṭṭhipasse daharabhikkhuniyo dhammaŋ suṇanti. Tatr' eko daharo hatthaŋ pasārento kāyasaŋsaggaŋ patvā ten' eva kāraṇena gihī jāto. Aparo bhikkhu pādaŋ pasārento aggimhi pasāresi. Aṭṭhiŋ āhacca pādo jhāyi. Aparo bhikkhu[7] vammike pasāresi, so āsīvisena daṭṭho. Aparo bhikkhu cīvarakuṭidaṇḍake pasāresi, taŋ maṇisappo ḍasi.[8] Tasmā

---

[1] B. *om.* [2] B. samañchite. [3] B. samañchana°.
[4] B. samañchitvā, [5] S.R. ekaggaŋ. [6] B. samañchantassa.
[7] R. *om.* [8] B. daŋsi.

evarūpe asappāye appasāretvā sappāye pasāretabbaŋ. Idam ettha sappāyasampajaññaŋ.

Gocarasampajaññaŋ pana Mahātheravatthunā dīpetabbaŋ. Mahāthero kira divāṭhāne nisinno antevāsikehi saddhiŋ kathayamāno sahasā hatthaŋ sammiñjitvā[1] puna yathāṭhāne ṭhapetvā saṇikaŋ sammiñjesi.[1] Taŋ antevāsikā pucchiŋsu: kasmā bhante sahasā hatthaŋ sammiñjitvā[1] puna yathāṭhāne ṭhapetvā saṇikaŋ sammiñjathāti?[1] Yato paṭṭhāya mayā[2] āvuso kammaṭṭhānaŋ manasikātuŋ āraddho, na me kammaṭṭhānaŋ muñcitvā hattho sammiñjitapubbo.[1] Idāni pana me tumhehi saddhiŋ kathayamānena kammaṭṭhānaŋ muñcitvā sammiñjito;[1] tasmā puna yathāṭhāne ṭhapetvā sammiñjāmīti.[1] Sādhu bhante bhikkhunā nāma evarūpena bhavitabban ti. Evam etthāpi kammaṭṭhānāvijahanam eva gocarasampajaññan ti veditabbaŋ.

Abbhantare attā nāma koci sammiñjento[3] vā pasārento vā natthi. Vuttappakāracittakriyavāyodhātuvipphārena pana suttākaḍḍhanavasena dāruyantassa hatthapādacalanaŋ viya sammiñjanapasāraṇaŋ hotīti parijānanaŋ pan' ettha asammohasampajaññan ti veditabbaŋ.

Sanghāṭipattacīvaradhāraṇe ti ettha sanghāṭicīvarānaŋ nivāsanapārupanavasena, pattassa bhikkhāpaṭiggahaṇādivasena paribhogo dhāraṇaŋ nāma. Tattha sanghāṭicīvaradhāraṇe tāva nivāsetvā pārupitvā ca piṇḍāya carato āmisalābho, sītassa paṭighātāyāti ādinā nayena Bhagavatā vuttappakāro yeva ca attho attho[4] nāma. Tassa vasena sātthakasampajaññaŋ veditabbaŋ. Uṇhapakatikassa pana dubbalassa ca cīvaraŋ sukhumaŋ sappāyaŋ. Sītālukassa ghanaŋ[5] dupaṭṭaŋ. Viparītaŋ asappāyaŋ. Yassa kassaci jiṇṇaŋ asappāyam eva. Aggaḷādidānena hi 'ssa taŋ palibhodhakaraŋ hoti. Tathā Paṭṭuṇṇa-dukūlādi-bhedaŋ coränaŋ lobhanīyacīvaraŋ. Tādisaŋ hi arañña ekakassa nivāsantarāyakaraŋ jīvitantarāyakarañ cāpi hoti. Nippariyāyena pana yaŋ nimittakammādimicchājīvavasena uppannaŋ, yañ c' assa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taŋ

---

[1] B. samañch°. [2] R.S. ahaŋ.
[3] S.R. sammiñjanto; B. samañchanto. [4] R.S. *om.* [5] S.R. kharaŋ.

asappāyaŋ.[1] Viparītaŋ sappāyaŋ. Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaŋ. Kammaṭṭhānāvijahanavasen' eva[2] ca gocarasampajaññaŋ veditabbaŋ. Abbhantare attā nāma koci cīvaraŋ pārupanto natthi, vuttappakāra-cittakiriyavāyodhātuvipphāren' eva[3] pana cīvarapārupanaŋ hoti. Tattha cīvaram pi acetanaŋ, kāyo pi acetano. Cīvaraŋ na jānāti mayā kāyo pāruto ti; kāyo pi na jānāti ahaŋ cīvarena pāruto ti; dhātuyo va dhātusamūhaŋ paṭicchādenti paṭapilotikāya potthakarūpapaṭicchādane viya. Tasmā neva sundaraŋ cīvaraŋ labhitvā somanassaŋ kātabbaŋ. Na asundaraŋ labhitvā domanassaŋ. Nāgavammika-cetiyarukkhādisu hi keci mālā-gandha-dhūma[4]-vatthādīhi sakkāraŋ karonti, keci gūtha-mutta-kaddama-daṇḍa-satthappahārādīhi asakkāraŋ. Na te nāgavammika-rukkhādayo somanassaŋ vā domanassaŋ vā karonti; evam eva neva sundaraŋ cīvaraŋ labhitvā somanassaŋ kātabbaŋ, na asundaraŋ labhitvā domanassan ti. Evaŋ pavattapaṭisankhānavasen' ettha asammohasampajaññaŋ veditabbaŋ.

Pattadhāraṇe pi pattaŋ sahasā va agahetvā imaŋ gahetvā piṇḍāya[5] caramāno bhikkhaŋ labhissāmīti evaŋ pattagahaṇapaccayā paṭilabhitabba-atthavasena sātthakasampajaññaŋ veditabbaŋ. Kisadubbalasarīrassa pana garupatto asappāyo. Yassa kassaci catupañcagaṇṭhikāhato dubbisodhanīyo asappāyo va. Duddhotapatto hi[6] na vaṭṭati. Taŋ dhovantass' eva c' assa[7] palibodho hoti. Maṇivaṇṇapatto pana lobhanīyo cīvare vuttanayen' eva asappāyo. Nimittakammādivasena pana laddho,[8] yañ c' assa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, ayaŋ ekantāsappāyo va. Viparīto sappāyo. Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaŋ, kammaṭṭhānāvijahanavasen' eva gocarasampajaññaŋ veditabbaŋ. Abbhantare attā nāma koci pattaŋ[9] gaṇhanto natthi, vuttappakāra-cittakriyavāyodhātuvipphāravasen' eva pana pattagahaṇaŋ nāma hoti.

Tattha patto pi acetano, hatthā pi acetanā. Patto na jānāti ahaŋ hatthehi gahito ti; hatthā pi na jānanti patto

---

[1] R.S. ekanta-asappāyaŋ. [2] B. Kammaṭṭhāna°.
[3] S.R. °vipphāravasen' eva. [4] S.R. °dhūpa-. [5] S.R. bhikkhāya.
[6] R.S. pi. [7] S.R. *om.* [8] S.R. laddho pana. [9] R.S. taŋ.

amhehi gahito ti; dhātuyo va dhātusamūhaŋ gaṇhanti saṇḍāsena aggivaṇṇapattagahaṇe viyāti evaŋ pavattapaṭisankhānavasen' ettha asammohasampajaññaŋ veditabbaŋ. Api ca yathā chinnahatthapāde vaṇamukhehi paggharitapubbalohitakimikule nīlamakkhikasamparikiṇṇe anāthasālāyaŋ[1] anāthamanusse disvā dayālukā purisā tesaŋ vaṇapaṭṭacoḷakāni[2] ceva kapālādīhi ca bhesajjāni upanāmenti. Tattha coḷakāni pi kesañci saṇhāni, kesañci thūlāni pāpuṇanti; bhesajjakapālakāni pi kesañci susaṇṭhānāni, kesañci dussaṇṭhānāni pāpuṇanti. Na te tattha sumanā vā honti dummanā vā. Vaṇapaṭicchādanamatten' eva hi coḷakena bhesajjapaṭiggahaṇamatten'[3] eva ca kapālakena tesaŋ attho. Evam eva yo bhikkhu vaṇacoḷakaŋ viya cīvaraŋ, bhesajjakapālakaŋ viya ca pattaŋ, kapāle bhesajjam iva ca patte[4] laddhabhikkhaŋ sallakkheti, ayaŋ sanghāṭipattacīvaradhāraṇe asammohasampajaññena uttamasampajānakārī ti veditabbo.

Asitādisu *asite* ti piṇḍapātādi-bhojane.

Pīte ti yāgu-ādipāne.

Khāyite ti piṭṭhakhajjakādi-khādane.

Sāyite ti madhuphāṇitādisāyane.

Tattha neva davāyāti ādinā nayena vutto aṭṭhavidho pi attho attho nāma. Tassa vasena sātthakasampajaññaŋ veditabbaŋ. Lūkha-paṇīta-titta-madhurādisu pana yena bhojanena yassa aphāsu hoti, taŋ tassa asappāyaŋ. Yaŋ pana nimittakammādivasena paṭiladdhaŋ, yañ c' assa bhuñjato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taŋ ekantaŋ[5] asappāyam eva. Viparītaŋ sappāyaŋ. Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaŋ, kammaṭṭhānāvijahanavasen' eva ca gocarasampajaññaŋ veditabbaŋ. Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi; vuttappakāracittairiyavāyodhātuvipphāren' eva pana pattapaṭiggahaṇaŋ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphāren' eva hatthassa patte otaraṇaŋ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphāren' eva ālopakaraṇaŋ ālopa-uddharaṇaŋ mukhavivaraṇañ ca hoti. Na koci kuñcikāya na yantakena hanukaṭṭhiŋ vivarati, citta-

---

[1] R.S. °sālāya. [2] S.R. °vaṇabandhana°.
[3] B.S.R. °pariggahaṇa°. [4] B. patto (pamādo). [5] R.S. ekanta.

kiriyavāyodhātuvipphāren' eva ālopassa mukhe ṭhapanaŋ, upari dantānaŋ musalakiccasādhanaŋ, heṭṭhā dantānaŋ udukkhalakiccasādhanaŋ, jivhāya hatthakiccasādhanañ ca hoti. Iti naŋ tattha aggajivhāya tanukakheḷo mūlajivhāya bahalakheḷo makkheti. Taŋ heṭṭhā danta-udukkhale jivhāhatthaparivattitaŋ, kheḷa-udaka-temitaŋ, upari dantamusalasañcuṇṇitaŋ koci kaṭacchunā vā dabbiyā vā anto pavesento[1] nāma natthi; vāyodhātuyā va[2] pavisati. Paviṭṭhaŋ paviṭṭhaŋ koci palālasantharaŋ[3] katvā dhārento nāma natthi. Vāyodhātuvasen' eva tiṭṭhati. Ṭhitaŋ ṭhitaŋ[4] koci uddhanaŋ katvā aggiŋ jāletvā pacanto nāma natthi; tejodhātuyā va paccati. Pakkaŋ pakkaŋ koci daṇḍakena vā yaṭṭhiyā vā bahi nīhārako nāma natthi; vāyodhātu yeva nīharati. Iti vāyodhātu atiharati ca, vītiharati ca, dhāreti ca, parivatteti ca, sañcuṇṇeti ca, visoseti ca, nīharati ca. Paṭhavīdhātu dhāreti ca, parivatteti ca, sañcuṇṇeti ca, visoseti[4] ca, nīharati ca. Āpodhātu sneheti[5] ca, allattañ ca anupāleti. Tejodhātu anto paviṭṭhaŋ paripāceti. Ākāsadhātu añjaso hoti. Viññāṇadhātu tattha tattha sammāpayogam anvāya ābhujatīti evaŋ pavattapaṭisankhānavasen' ettha asammohasampajaññaŋ veditabbaŋ. Api ca gamanato, pariyesanato, paribhogato, āsayato, nidhānato, aparipakkato, paripakkato, phalato, nissandato, sammakkhaṇato ti evaŋ dasavidhaŋ paṭikkūlabhāvaŋ paccavekkhanato p' ettha asammohasampajaññaŋ veditabbaŋ. Vitthārakathā pan' ettha Visuddhimagge Āhārapaṭikkūlasaññāniddesato gahetabbā.

Uccārapassāvakamme ti uccārassa ca passāvassa ca karaṇe. Tattha pakkakāle uccārapassāvaŋ akarontassa sakalasarīrato sedā muccanti, akkhīni bhamanti, cittaŋ na ekaggaŋ hoti, aññe ca rogā uppajjanti. Karontassa pana sabbaŋ taŋ na hotīti ayam ettha attho. Tassa vasena sātthakasampajaññaŋ veditabbaŋ. Aṭṭhāne uccārapassāvaŋ karontassa pana āpatti hoti, ayaso vaḍḍhati, jīvitantarāyo hoti. Patirūpe[6] ṭhāne[2] karontassa sabbaŋ taŋ na hotīti idam ettha sappāyaŋ. Tassa vasena sappāyasampajaññaŋ, kammaṭṭhānāvijahana-

---

[1] B. pavisanto. [2] B. *om.* [3] R.S. °santhāraŋ.
[4] R.S. *om.* [5] B. seneheti. [6] B. Patirūpena.

vasen' eva gocarasampajaññaŋ veditabbaŋ. Abbhantare attā nāma uccārapassāvakammaŋ[1] karonto natthi, cittakiriyavāyodhātuvasen' eva[2] pana uccārapassāvakammaŋ hoti. Yathā vā[3] pana pakke gaṇḍe gaṇḍabhedena pubbalohitaŋ akāmatāya nikkhamati, yathā ca atibharitā udakabhājanā udakaŋ akāmatāya nikkhamati, evaŋ pakkāsaya-muttavatthīsu sannicitā uccāra-passāvā vāyuvegasamuppīḷitā akāmatāya pi nikkhamanti. So pan' āyaŋ evaŋ nikkhamanto uccārapassāvo neva tassa bhikkhuno attano hoti, na parassa; kevalaŋ pana sarīranissando va hoti. Yathā kiŋ? Yathā[3] udakatumbato purāṇa-udakaŋ chaḍḍentassa neva taŋ attano hoti, na paresaŋ; kevalaŋ paṭijagganamattam[4] eva hoti, evan ti; evaŋ pavattapaṭisankhānavasen' ettha asammohasampajaññaŋ veditabbaŋ.

Gatādisu *gate* ti gamane.

Ṭhite ti ṭhāne.

Nisinne ti nisajjāya.

Sutte ti sayane.

Tattha abhikkamantādisu[5] vuttanayen' eva sampajānakāritā veditabbā. Ayaŋ pan' ettha aparo pi nayo: Eko hi bhikkhu gacchanto aññaŋ cintento aññaŋ vitakkento gacchati. Eko kammaṭṭhānaŋ avissajjetvā va gacchati. Tathā eko tiṭṭhanto, nisīdanto, sayanto aññaŋ cintento aññaŋ vitakkento sayati. Eko kammaṭṭhānaŋ avissajjetvā va sayati. Ettakena pana na pākaṭaŋ hotīti cankamena dīpayiŋsu. Yo hi bhikkhu cankamanaŋ otaritvā cankamanakoṭiyaŋ ṭhito pariggaṇhāti: Pācīnacankamanakoṭiyaŋ pavattā rūpārūpadhammā pacchimacankamanakoṭiŋ appatvā etth eva niruddhā; Pacchimacankamanakoṭiyaŋ pavattā pi pācīnacankamanakoṭiŋ appatvā etth' eva niruddhā. Cankamanavemajjhe pavattā ubho koṭiyo appatvā etth' eva[6] niruddhā. Cankamane pavattā rūpārūpadhammā ṭhānaŋ appatvā etth' eva niruddhā. Ṭhāne pavattā nisajjaŋ, nisajjāya pavattā sayanaŋ appatvā etth' eva niruddhā ti evaŋ pariggaṇhanto pariggaṇhanto yeva bhavangaŋ otāreti.[7] Uṭṭha-

[1] S.R. °passāvaŋ. [2] S.R. °dhātuvipphāren' eva.
[3] B. *om.* [4] B. paṭijaggamattam. [5] R.S. abhikkantādisu.
[6] R.S. tatth' eva. [7] S.R. otarati.

hanto kammaṭṭhānaŋ gahetvā va uṭṭhāti. Ayaŋ bhikkhu gatādisu sampajānakārī nāma hotīti.

Evaŋ pana sutte kammaṭṭhānaŋ avibhūtaŋ hoti; kammaṭṭhānaŋ avibhūtaŋ na kātabbaŋ. Tasmā yo bhikkhu yāva sakkoti, tāva cankamitvā ṭhatvā nisīditvā sayamāno evaŋ pariggahetvā sayati: Kāyo acetano, mañco acetano. Kāyo na jānāti ahaŋ mañce sayito ti. Mañco pi na jānāti mayi kāyo sayito ti. Acetano[1] kāyo acetane mañce sayito ti evaŋ parigganhanto parigganhanto yeva cittaŋ bhavangaŋ otāreti. Pabujjhamāno kammaṭṭhānaŋ gahetvā va pabujjhatīti ayaŋ sutte sampajānakārī nāma hoti.

Jāgarite ti jāgaraṇe. Tattha kiriyāmayapavattassa[2] appavattiyā sati jāgaritaŋ[3] nāma na hoti. Kiriyāmayapavattavalañje[2] pavattante jāgaritaŋ nāma hotīti pariggaṇhanto bhikkhu jāgarite sampajānakārī nāma hoti.

Api ca rattiŋdivaŋ[4] cha koṭṭhāse katvā pañca koṭṭhāse jagganto pi jāgarite sampajānakārī nāma hoti.

Bhāsite ti kathane. Tattha upādārūpassa saddāyatanassa appavatte sati bhāsitaŋ nāma na hoti, tasmiŋ pavattante hotīti pariggāhako bhikkhu bhāsite sampajānakārī nāma hoti. Vimuttāyatanasīsena dhammaŋ desento pi battiŋsa tiracchānakathā pahāya dasakathāvatthu-nissitakathaŋ[5] kathento pi bhāsite sampajānakārī nāma hoti.

Tuṇhībhāve ti akathane. Tattha upādārūpassa saddāyatanassa pavattiyaŋ sati tuṇhībhāvo nāma natthi, appavattiyaŋ hotīti pariggāhako bhikkhu tuṇhībhāve sampajānakārī nāma hoti. Aṭṭhatiŋsāya[6] ārammaṇesu cittaruciyaŋ kammaṭṭhānaŋ gahetvā nisinno pi[7] dutiyajjhānaŋ samāpanno pi tuṇhībhāve sampajānakārī yeva nāma hoti.[8]

Ettha ca eko iriyāpatho dvīsu ṭhānesu āgato. So heṭṭhā *abhikkante paṭikkante* ti ettha bhikkhācāragāmaŋ gacchato ca āgacchato ca addhānagamanavasena kathito.

Gate ṭhite nisinne ti ettha vihāre cuṇṇikapāduddhāra-iriyāpathavasena kathito ti veditabbo.

Tattha katamā satī ti ādi sabbaŋ uttānattham eva.

---

[1] B. na acetano. [2] S.R. kiriya°. [3] R.S. jāgariyaŋ.
[4] B. rattidivaŋ. [5] R.S. °nissitaŋ°.
[6] S.R. aṭṭhatiŋsa-. [7] S. viya. [8] S.R. *om.*

So vivittan ti iminā kiŋ dasseti? Etassa bhikkhuno upāsanaṭṭhānaŋ yogapathaŋ[1] sappāyasenāsanaŋ dasseti. Yassa hi abbhantare ettakā guṇā atthi, tassa anucchaviko araññavāso. Yassa pan' ete natthi, tassa ananucchaviko. Evarūpassa hi araññavāso kāḷamakkaṭa-accha-taraccha-dīpimigādīnaŋ aṭavivāsasadiso hoti. Kasmā? Icchāya ṭhatvā paviṭṭhattā. Tassa hi araññavāsamūlako koci attho natthi. Araññavāsañ ceva āraññake[2] ca dūseti, sāsane appasādaŋ uppādeti. Yassa pana abbhantare ettakā guṇā atthi, tass' eva anucchaviko. So hi araññavāsaŋ nissāya vipassanaŋ paṭṭhapetvā arahattaŋ gaṇhitvā parinibbāti, sakala-araññavāsaŋ upasobheti, āraññakānaŋ[2] sīsaŋ dhovati, sakalasāsanaŋ pasādeti;[3] tasmā Satthā evarūpassa bhikkhuno upāsanaṭṭhānaŋ yogapathaŋ sappāyasenāsanaŋ dassento *so vivittaŋ senāsanaŋ bhajatī* ti[4] ādim āha. Tattha *vivittan* ti suññaŋ appasaddaŋ appanigghosaŋ.

Etam eva hi atthaŋ dassetuŋ *tañ ca anākiṇṇan* ti ādi vuttaŋ. Tattha *anākiṇṇan* ti asaŋkiṇṇaŋ, asambādhaŋ. Tattha yassa senāsanassa samantā gāvutam pi aḍḍhayojanam pi pabbatagahanaŋ vanagahanaŋ nadīgahanaŋ hoti, na koci avelāya upasankamituŋ sakkoti, idaŋ santike pi anākiṇṇaŋ nāma. Yaŋ pana aḍḍhayojanikaŋ vā yojanikaŋ vā hoti, idaŋ dūratāya eva anākiṇṇaŋ nāma hoti.

Seti ceva āsati ca etthāti *senāsanaŋ*.

Tassa pabhedaŋ dassetuŋ *mañco, pīṭhan* ti ādi vuttaŋ. Tattha *mañco* ti cattāro mañcā masārako, bundikābaddho,[5] kuḷīrapādako, āhaccapādako ti. Tathā pīṭhaŋ.

Bhisī ti pañca bhisiyo uṇṇabhisi,[6] colabhisi, vākabhisi, tiṇabhisi, paṇṇabhisī ti.

Bimbohanan[7] ti sīsūpadhānaŋ[8] vuttaŋ. Taŋ vitthārato vidatthi-caturangulaŋ vaṭṭati. Dīghato mañcavitthārappamāṇaŋ.[9]

Vihāro ti samantā parihārapathaŋ anto yeva rattiṭṭhānadivāṭhānāni dassetvā katasenāsanaŋ.

---

[1] S.R. yogapatha-. [2] S.R. arañña°. [3] B. pasāreti.
[4] *Vbh.* 251. [5] B. phundikā°. [6] B. uṇṇā°.
[7] B. bibbohanaŋ. [8] B.R. sīsappamāṇaŋ (duppāṭho).
[9] B. pañca° (duppāṭho).

Aḍḍhayogo ti supaṇṇavankagehaŋ.

Pāsādo ti dve kaṇṇikāni gahetvā kato dīghapāsādo.

Aṭṭo ti paṭirājādi-paṭibāhanatthaŋ iṭṭhakāhi kato bahalabhittiko catupañcabhūmiko patissaya-viseso.

Māḷo ti bhojanasālāsadiso[1] maṇḍalamāḷo. Vinayaṭṭhakathāyaŋ pana[2] ekakūṭasangahito caturassapāsādo ti vuttaŋ.

Leṇan ti pabbataŋ khaṇitvā vā pabbhārassa appahonakaṭṭhāne kuḍḍaŋ[3] uṭṭhāpetvā vā katasenāsanaŋ.

Guhā ti bhūmidarī vā, yattha rattiŋdivaŋ[4] dīpaŋ laddhuŋ vaṭṭati; pabbataguhā vā bhūmiguhā vā.

Rukkhamūlan ti rukkhassa heṭṭhā parikkhittaŋ vā aparikkhittaŋ vā.

Veḷugumbo ti veḷugaccho.

Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantī ti ṭhapetvā vā etāni mañcādīni yattha bhikkhū sannipatanti, yaŋ tesaŋ sannipātārahaṭṭhānaŋ, sabbam etaŋ senāsanaŋ.

Bhajatī ti upeti. *Sambhajatī* ti tattha abhirativasena anukkaṇṭhito suṭṭhu upeti.

Sevatī ti nivasanavasena sevati. *Nisevatī* ti anukkaṇṭhamāno sannissito hutvā sevati. *Saŋsevatī* ti senāsanavattaŋ sampādento sammā sevati.

Idāni yaŋ taŋ vivittan ti vuttaŋ, tassa pabhedaŋ dassetuŋ *araññaŋ rukkhamūlan* ti ādi āraddhaŋ.

Ettha *araññan* ti vinayapariyāyena tāva ṭhapetvā gāmañ ca gāmūpacārañ ca avasesaŋ araññan ti āgataŋ. Suttantapariyāyena āraññakaŋ[5] bhikkhuŋ sandhāya: āraññakaŋ nāma senāsanaŋ pañcadhanusatikaŋ pacchiman ti āgataŋ. Vinayasuttantā pana ubho pi pariyāyadesanā nāma. Abhidhammo nippariyāyadesanā ti Abhidhammapariyāyena araññaŋ dassetuŋ *nikkhamitvā bahi indakhīlā* ti vuttaŋ. Indakhīlato bahi nikkhamitvā ti attho.

Rukkhamūlādīnaŋ pakatiyā ca suviññeyyabhāvato *rukkhamūlan yeva rukkhamūlan* ti ādi vuttaŋ. Api c' ettha *rukkhamūlan* ti yaŋ kiñci sītacchāyaŋ[6] vivittaŋ rukkhamūlaŋ.

Pabbatan ti selaŋ. Tattha hi udakasoṇḍīsu udakakiccaŋ

---

[1] B. °sālasadiso. [2] B. *om.* [3] B. kuṭṭaŋ.
[4] B. rattidivaŋ. [5] S.R. āraññaka-. [6] R.S. sandacchāyaŋ.

katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena vījiyamānassa cittaŋ ekaggaŋ hoti.

Kandaran ti *kaŋ* vuccati udakaŋ, tena daritaŋ,[1] udakena bhinnaŋ pabbatappadesaŋ. Yaŋ nitamban[2] ti pi nadīkuñjan[3] ti pi vadanti. Tattha hi rajatapaṭṭasadisā vālikā honti; matthake maṇivitānaŋ viya vanagahanaŋ; maṇikkhandhasadisaŋ udakaŋ sandati. Evarūpaŋ kandaraŋ oruyha pāṇīyaŋ pivitvā gattāni sītaŋ katvā vālikaŋ ussāpetvā paŋsukūlacīvaraŋ paññapetvā nisinnassa samaṇadhammaŋ karoto cittaŋ ekaggaŋ hoti.

Giriguhan ti dvinnaŋ pabbatānaŋ antaraŋ. Ekasmiŋ yeva vā ummaggasadisaŋ[4] mahāvivaraŋ.

Susānalakkhaṇaŋ Visuddhimagge vuttaŋ.[5] *Vanapatthan* ti gāmantaŋ atikkamitvā manussānaŋ anupacāraṭṭhānaŋ,[6] yattha na kasanti na vapanti. Ten' ev' assa niddese *vanapatthan ti dūrānam etaŋ senāsanānaŋ adhivacanan* ti ādi vuttaŋ. Yasmā vā rukkhamūlādisu idam ev' ekaŋ bhājetvā dassitaŋ, tasmā 'ssa nikkhepapaṭipāṭiyā niddesaŋ akatvā sabbapariyante niddeso kato ti veditabbo.

Abbhokāsan ti acchannaŋ. Ākankhamāno pan' ettha cīvarakuṭiŋ katvā vasati.

Palālapuñjan ti palālarāsi. Mahāpalālapuñjato hi palālaŋ nikkaḍḍhitvā pabbhāraleṇasadise ālaye karonti. Gacchagumbādīnam pi upari palālaŋ pakkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaŋ karonti. Taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ.

Vanapatthaniddese *salomahaŋsānan* ti yattha paviṭṭhassa lomahaŋso uppajjati, evarūpānaŋ bhiŋsanakasenāsanānaŋ.[7]

Pariyantānan ti dūrabhāvena pariyante ṭhitānaŋ.

Na manussūpacārānan ti kasana-vapanavasena[8] manussehi upacaritabbaŋ vanantaŋ atikkamitvā ṭhitānaŋ.

Durabhisambhavānan ti aladdhavivekassādehi abhibhūya[9] vasituŋ na sakkuneyyānaŋ.

Appasaddādiniddese *appasaddan* ti vacanasaddena appasaddaŋ.

Appanigghosan ti nagaranigghosasaddena appanigghosaŋ.

---

[1] R.S. dāritaŋ. [2] B. nitumbaŋ. [3] nikuñjaŋ (?).
[4] B. umanga°. [5] *Vism.* 76. [6] S. anupajānaṭṭhānaŋ.
[7] B. bhīsanaka.° [8] B. kassanavappana°. [9] S.R. abhibhuyya.

Yasmā pana ubhayam p' etaŋ saddaṭṭhena ekaŋ, tasmā 'ssa niddese *yad eva taŋ appasaddaŋ tad eva taŋ appanigghosan* ti vuttaŋ.

Vijanavātan ti anusañcaraṇajanassa sarīravātena virahitaŋ. Vijanavādan ti pi pāṭho. Anto-janavādena rahitan ti attho.

Yasmā pana yaŋ appanigghosaŋ, tad eva janasañcaraṇena ca janavādena ca virahitaŋ hoti, tasmā 'ssa niddese *yad eva taŋ appanigghosaŋ tad eva taŋ vijanavātan* ti vuttaŋ.

Manussarāhaseyyakan ti manussānaŋ rahassakiriyaṭṭhānīyaŋ. Yasmā pana taŋ janasañcaraṇarahitaŋ hoti, ten' assa niddese *yad eva taŋ vijanavātaŋ, tad eva taŋ manussarāhaseyyakan* ti vuttaŋ.

Paṭisallāṇasāruppan ti vivekānurūpaŋ. Yasmā pana taŋ niyamen' eva manussarāhaseyyakaŋ hoti, tasmā 'ssa niddese *yad eva taŋ manussarāhaseyyakaŋ tad eva taŋ paṭisallāṇasāruppan* ti vuttaŋ.

Araññagatādi-niddese araññaŋ vuttam eva. Tathā rukkhamūlaŋ. Avasesaŋ pana sabbam pi senāsanaŋ suññāgārena sangahitaŋ.

Pallankaŋ ābhujitvā ti samantato ūrubaddhāsanaŋ bandhitvā.

Ujuŋ kāyaŋ paṇidhāyā ti uparimaŋ sarīraŋ ujuŋ ṭhapetvā, aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭiŋ paṭipādetvā. Evaŋ hi nisinnassa camma-maŋsa-nhārūni na paṇamanti. Ath' assa yā tesaŋ paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyuŋ, tā nuppajjanti; tāsu na uppajjamānāsu cittaŋ ekaggaŋ hoti; kammaṭṭhānaŋ na[1] paripatati, vuḍḍhiŋ phātiŋ upagacchati.

Ujuko hoti kāyo ṭhito paṇihito ti idam pi hi imam ev' atthaŋ sandhāya vuttaŋ.

Parimukhaŋ satiŋ upaṭṭhapetvā ti kammatthānābhimukhaŋ satiŋ ṭhapayitvā, mukhasamīpe vā[1] katvā ti attho. Ten' eva vuttaŋ: *ayaŋ sati upaṭṭhitā hoti, sūpaṭṭhitā, nāsikagge vā mukhanimitte vā* ti. *Mukhanimittan* ti c' ettha uttaroṭṭhassa vemajjhappadeso daṭṭhabbo, yattha nāsikāvāto[2] paṭihaññati.

---

[1] B. *om.* [2] B. nāsika°.

Atha vā: *Parī ti pariggahaṭṭho. Mukhaṇ ti niyyānaṭṭho. Satī ti upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati parimukhaŋ satin* ti. Evaŋ Paṭisambhidāyaŋ vuttanayena* p' ettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaŋ sankhepo: pariggahitaniyyānaŋ satiŋ katvā ti.

Abhijjhāniddeso uttānattho yeva. Ayaŋ pan' ettha sankhepavaṇṇanā: *abhijjhaŋ loke pahāyā* ti lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko; tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaŋ pahāya kāmacchandaŋ vikkhambhetvā ti ayam ettha attho. *Vigatābhijjhenā* ti vikkhambhanavasena pahīnattā vigatābhijjhena, na cakkhuviññāṇasadisenāti attho.

Abhijjhāya cittaŋ parisodhetī ti abhijjhāto cittaŋ parisodheti.[1] Yathā naŋ sā muñcati ceva muñcitvā ca na puna gaṇhāti, evaŋ karotīti attho. Niddesapade[2] pan' assa āsevanto *sodheti*, bhāvento *visodheti*, bahulīkaronto *parisodhetī* ti evam attho veditabbo.

Mocetī ti ādisu pi es 'eva nayo.

Vyāpādapadosaŋ pahāyā ti ādīnam pi iminā va upāyena attho veditabbo. Vyāpajjati iminā cittaŋ, pūtikummāsādayo viya pakatiŋ jahatīti vyāpādo. Vikārappattiyā padussati, paraŋ vā padūseti vināsetīti padoso. Ubhayam etaŋ kodhass' evādhivacanaŋ. Ten' eva vuttaŋ *yo vyāpādo so padoso, yo padoso so vyāpādo* ti. Yasmā c' esa sabbasangāhikavasena niddiṭṭho, tasmā sabbapāṇabhūtahitānukampī ti avatvā *avyāpannacitto* ti ettakam eva vuttaŋ.

Thīnaŋ cittagelaññaŋ; middhaŋ cetasikagelaññaŋ. Thīnañ ca middhañ ca *thīnamiddhaŋ*.[3]

Santā hontī ti ime dve pi dhammā nirodhasantatāya santā honti. Idaŋ sandhāy' ettha vacanabhedo kato.

Ālokasaññī ti rattim pi divā pi diṭṭha-ālokasañjānanasamatthāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saññāya samannāgato.

Sato sampajāno ti satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idaŋ ubhayaŋ ālokasaññāya upakārakattā vuttaŋ.

---

* *Pṭs.* i, 176.

---

[1] S.R. parimoceti. [2] R.S. °padesu. [3] *Vbh.* 253.

Vigatathīnamiddhatāya pana ālokasaññāya niddesapadesu *cattattā* ti ādīni aññamaññavevacanān' eva. Tattha *cattattā* ti cattakāraṇā. Sesapadesu pi es' eva nayo. Cattattā ti idaŋ pan 'ettha sakabhāvapariccajanavasena vuttaŋ.

Vantattā ti idaŋ puna anādiyanabhāvadassanavasena.

Muttattā ti idaŋ santatito vinimocanavasena.

Pahīnattā ti idaŋ muttassāpi katthaci ṭhānābhāvavasena.

Paṭinissaṭṭhattā ti idaŋ pubbe ādinnapubbassa nissaggadassanavasena; paṭimuñcato vā nissaṭṭhattā, bhāvanābalena abhibhuyya nissaṭṭhattā ti attho. *Pahīnapaṭinissaṭṭhattā* ti yathā vikkhambhanavasena pahānaŋ hoti, punappunaŋ santatiŋ na ajjhāruhati, tathā paṭinissaṭṭhattā ti.

Āloko hotī ti sappabhā hoti.

Nirāvaraṇaṭṭhena *vivaṭā.*

Nirupakkilesaṭṭhena *parisuddhā.*

Pabhassaraṭṭhena *pariyodātā.*

Uddhaccakukkuccan ti[1] ettha uddhatākāro uddhaccaŋ. Ārammaṇe anicchayatāya vatthujjhācāro kukkuccaŋ.

Idhāpi *santā hontī* ti purimanayen' eva vacanabhedo veditabbo.

Tiṇṇavicikiccho ti vicikicchaŋ taritvā atikkamitvā ṭhito. Niddese pi 'ssa *tiṇṇo* ti idaŋ vicikicchāya animuggabhāvadassanavasena[2] vuttaŋ.

Uttiṇṇo ti idaŋ tassā atikkamadassanavasena.

Nittiṇṇo ti idaŋ bhāvanābalena abhibhuyya upaddave[3] tiṇṇabhāvadassanavasena.

Pāraŋ gato ti nibbicikicchābhāvasankhātaŋ vicikicchāpāraŋ gato.

Pāram anuppatto ti tad eva pāraŋ bhāvanānuyogena patto ti. Evam assa paṭipattiyā saphalataŋ dasseti.

Akathaŋkathī ti katham idaŋ katham idan ti evaŋ pavattāya kathaŋkathāya virahito.

Kusalesu dhammesū ti anavajjadhammesu.

Na kankhatī ti ime nu kho kusalā ti kankhaŋ na uppādeti. *Na vicikicchatī* ti te dhamme sabhāvato vinicchetuŋ na kicchati, na kilamati. *Akathaŋkathī hotī* ti kathaŋ nu kho ime

---

[1] *Vbh.* 254. [2] B. animuggabhāvaŋ°. [3] R.S. upaddava.

kusalā ti kathaŋkathāya rahito hoti. *Nikkathaŋkathī vigatakathaŋkatho* ti tass' eva vevacanaŋ. Vacanattho pan' ettha kathaŋkathāto nikkhanto ti nikkathaŋkatho. Vigatā kathaŋkathā assāti vigatakathaŋkatho.

Upakkilese ti upakkilesabhūte. Te hi cittaŋ upagantvā kilissanti (?), tasmā upakkilesā ti vuccanti.

Paññāya dubbalīkaraṇe ti yasmā ime nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya lokiyalokuttarāya paññāya uppajjituŋ na denti, uppannā[1] api aṭṭha samāpattiyo pañca vā abhiññā upacchinditvā pātenti, tasmā paññāya dubbalīkaraṇā ti vuccanti. *Anuppannā ceva paññā na uppajjati, uppannā ca paññā nirujjhatī* ti[2] idam pi hi imam ev' atthaŋ sandhāya vuttaŋ. Sesam ettha sabbaŋ heṭṭhā tattha tattha pakāsitattā uttānattham eva.

Vivicc' eva kāmehī ti ādisu pi niddesesu yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ heṭṭhā Cittuppādakaṇḍe Rūpāvacaraniddese idh' eva ca tattha tattha vuttam eva.[3] Kevalaŋ hi dutiyatatiyacatutthajjhānaniddesesu yathā tāni jhānāni heṭṭhā *tivangikaŋ jhānaŋ hoti, duvangikaŋ jhānaŋ hotī* ti vuttāni,[4] evaŋ avatvā *ajjhattaŋ sampasādanan* ti ādi-vacanato pariyāyena sampasādādīhi saddhiŋ tāni angāni gahetvā: jhānan ti sampasādo pīti sukhaŋ cittass' ekaggatā ti ādinā nayena taŋ taŋ jhānaŋ niddiṭṭhan ti ayam ettha viseso. *Yaŋ taŋ ariyā ācikkhantī* ti[5] padaniddese pana kiñcāpi *ācikkhanti desentī* ti ādīni sabbān' eva aññamañña-vevacanāni; evaŋ sante pi *upekkhako satimā sukhavihārī* ti ādi-uddesavasena *ācikkhanti,* niddesavasena *desenti,* paṭiniddesavasena *paññāpenti,* tena tena pakārena atthaŋ ṭhapetvā[6] *paṭṭhapenti,* tassa tass' atthassa kāraṇaŋ dassentā *vivaranti,* vyañjanavibhāgaŋ dassentā *vibhajanti,* nikkujjitabhāvaŋ gambhīrabhāvañ ca harituŋ vā sotūnaŋ ñāṇassa patiṭṭhaŋ janayantā *uttānīkaronti.*[7] Sabbehi pi imehi ākārehi sotūnaŋ aññāṇandhakāraŋ vidhamentā *pakāsentī* ti evam attho daṭṭhabbo. Samatikkamaniddese[8] pi tattha tattha tehi tehi dhammehi vuṭṭhitattā *atikkanto,*

---

[1] S.R. *add* pana. [2] *Vbh.* 256. [3] *Dhs.* §§ 160 *f.*
[4] *Vbh.* 263, 264. [5] *Ibid.* 259. [6] ṭhapentā (?).
[7] B. uttāniŋ karonti. [8] *Vbh.* 261; S.R. Samatikkamana°.

uparibhūmippattiyā *vītikkanto*, tato aparihānibhāvena *samatikkanto* ti evam attho daṭṭhabbo.

Suttantabhājaniyaŋ.

Abhidhammabhājaniye[1] heṭṭhā Cittuppādakaṇḍe āgatanayen' eva tanti ṭhapitā. Tasmā tattha sabbesam pi kusalavipākakiriyavasena niddiṭṭhānaŋ jhānānaŋ tattha vuttanayen' eva attho veditabbo. Suddhikanavakādi-bhedo pi sabbo tattha vuttasadiso yevāti.

Abhidhammabhājaniyaŋ.

Pañhapucchake[2] pāḷi-anusāren' eva jhānānaŋ kusalādibhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana tiṇṇaŋ jhānānaŋ nimittārammaṇattā parittārammaṇādi-bhāvena na-vattabbatā veditabbā. Lokuttarā pan' ettha maggakāle phalakāle vā siyā appamāṇārammaṇā.

Catutthajjhānaŋ siyā parittārammaṇan ti ettha kusalato terasa catutthajjhānāni: sabbattha-pādakacatutthaŋ, iddhividhacatutthaŋ, dibbasotañāṇacatutthaŋ,[3] cetopariyañāṇacatutthaŋ, pubbenivāsañāṇacatutthaŋ, dibbacakkhuñāṇacatutthaŋ, yathākammūpagañāṇacatutthaŋ, anāgataŋsañāṇacatutthaŋ, ākāsānañcāyatanādicatutthaŋ, lokuttaracatutthan ti.

Tattha sabbattha-pādakacatutthaŋ na-vattabbārammaṇam eva hoti. Iddhividhacatutthaŋ cittavasena kāyaŋ pariṇāmentassa, adissamānena kāyena pāṭihāriyakaraṇe kāyārammaṇattā parittārammaṇaŋ; kāyavasena cittaŋ pariṇāmentassa, adissamānena kāyena pāṭihāriyaŋ katvā brahmalokaŋ gacchantassa, samāpatticittārammaṇattā mahaggatārammaṇaŋ. Dibbasotañāṇacatutthaŋ saddārammaṇattā parittārammaṇaŋ. Cetopariyañāṇacatutthaŋ kāmāvacaracittajānanakāle parittārammaṇaŋ, rūpāvacarārūpāvacaracittajānanakāle mahaggatārammaṇaŋ, lokuttaracittajānanakāle appamāṇārammaṇaŋ.

Cetopariyañāṇalābhī pana puthujjano puthujjanānaŋ yeva cittaŋ jānāti, na ariyānaŋ. Sotāpanno sotāpannassa ceva putthujjanassa ca. Sakadāgāmī sakadāgāmino ceva heṭṭhi-

[1] *Vbh.* 263. [2] *Ibid.* 269. [3] S.R. dibbasotacatutthaŋ.

mānañ ca dvinnaŋ. Anāgāmī anāgāmino ceva heṭṭhimānañ ca tiṇṇaŋ. Khīṇāsavo sabbesam pi jānāti. Pubbenivāsañāṇacatutthaŋ kāmāvacarakkhandhānussaraṇakāle parittārammaṇaŋ; rūpāvacarārūpāvacarakkhandhānussaraṇakāle mahaggatārammaṇaŋ; atīte Buddha - paccekabuddha - khīṇāsavā maggaŋ bhāvayiŋsu phalaŋ sacchikariŋsūti anussaraṇakāle appamāṇārammaṇaŋ; nāma-gottānussaraṇakāle na-vattabbārammaṇaŋ. Dibbacakkhuñāṇacatutthaŋ[1] vaṇṇārammaṇattā parittārammaṇaŋ. Yathākammūpagañāṇacatutthaŋ kāmāvacarakammānussaraṇakāle parittārammaṇaŋ, rūpāvacarārūpāvacarakammānussaranakāle[2] mahaggatārammaṇaŋ. Anāgataŋsañāṇacatutthaŋ anāgate kāmadhātuyā nibbattijānanakāle parittārammaṇaŋ; rūpārūpabhavesu nibbattijānanakāle mahaggatārammaṇaŋ; anāgate Buddha - paccekabuddha - khīṇāsavā maggaŋ bhāvessanti, phalaŋ sacchikarissantīti jānanakāle appamāṇārammaṇaŋ; anāgate Sankho nāma rājā bhavissatīti ādinā nayena nāma - gottānussaraṇakāle na - vattabbārammaṇaŋ. Ākāsānañcāyatana - ākiñcaññāyatanacatutthaŋ na - vattabbārammaṇaŋ. Viññāṇañcāyatana - nevasaññānāsaññāyatanacatutthaŋ mahaggatārammaṇaŋ. Lokuttaracatutthaŋ appamāṇārammaṇaŋ.

Kiriyato pi tesaŋ[3] dvādasannaŋ jhānānaŋ idam eva ārammaṇavidhānaŋ. *Tīni jhānāni na maggārammaṇā* ti paccavekkhanañāṇaŋ vā[4] cetopariyādiñāṇaŋ vā maggaŋ ārammaṇaŋ kareyya, tīṇi jhānāni tathā appavattito na[5] maggārammaṇā. Sahajātahetuvasena pana siyā maggahetukā. Viriyajeṭṭhikāya vīmaŋsājeṭṭhikāya vā maggabhāvanāya maggādhipatino. Chandacittajeṭṭhakakāle phalakāle ca navattabbā.

Catutthajjhānan ti idhāpi kusalato terasasu catutthajjhānesu sabbatthapādaka - iddhividha - dibbasota - dibbacakkhu-yathākammūpagañāṇacatutthañ ceva catubbidhañ ca āruppacatutthaŋ[6] maggārammaṇādibhāvena na vattabbaŋ. Cetopariya - pubbenivāsa - anāgataŋsañāṇacatutthaŋ pana

[1] S.R. dibbacakkhucatutthaŋ.
[2] R.S. rūpārūpabhavesu nibbatti-jānanakāle.
[3] S.R. p' etesaŋ.
[4] S.R. *add* hi.
[5] B. *om.*
[6] R.S. arūpa°.

maggārammaṇaŋ hoti. Na vattabbaŋ maggahetukaŋ maggādhipatīti vā. Lokuttaracatutthaŋ maggārammaṇaŋ na hoti. Maggakāle pana sahajātahetuvasena maggahetukaŋ; viriya - vīmaŋsājeṭṭhikāyamaggabhāvanāya maggādhipati; chandacittajeṭṭhikāya ceva maggabhāvanāya phalakāle ca na-vattabbaŋ. Kiriyato pi dvādasasu jhānesu ayam eva nayo. *Tīṇi jhānāni na vattabbā* ti atītādisu ekadhammam pi ārabbha appavattito na vattabbā ti veditabbā.

Catutthajjhānan ti kusalato terasasu catutthajjhānesu sabbatthapādakacatutthaŋ na-vattabbārammaṇam eva. Iddhividhacatutthaŋ kāyavasena cittapariṇāmane samāpatticittārammaṇattā atītārammaṇaŋ; anāgate imāni pupphāni mā milāyiŋsu, dīpā mā nibbāyiŋsu, eko aggikkhandho samuṭṭhātu, pabbato samuṭṭhātūti adhiṭṭhānakāle anāgatārammaṇaŋ; cittavasena kāyapariṇāmane kāyārammaṇattā paccuppannārammaṇaŋ. Dibbasotacatutthaŋ saddārammaṇattā paccuppannārammaṇaŋ. Cetopariyañāṇacatutthaŋ atīte sattadivasabbhantare uppajjitvā niruddhacittajānanakāle atītārammaṇaŋ; anāgate sattadivasabbhantare uppajjanakacittajānanakāle[1] anāgatārammaṇaŋ. *Yathā imassa bhoto manosankhārā paṇihitā, tathā imassa cittassa anantarā asukaŋ nāma vitakkaŋ vitakkessatīti so bahuŋ ce pi ādisati,*[2] *tath' eva taŋ hoti, no aññathā* ti* iminā hi suttena cetopariyañāṇass' eva pavatti pakāsitā. Addhāpaccuppanna-santatipaccuppannavasen' eva paccuppannaŋ[3] ārabbha pavattikāle paccuppannārammaṇaŋ.

Vitthārakathā pan' ettha heṭṭhā Aṭṭhakathākaṇḍavaṇṇanāyaŋ vuttanayen' eva veditabbā. Pubbenivāsañāṇacatutthaŋ atītakkhandhānussaraṇakāle atītārammaṇaŋ; nāmagottānussaraṇakāle na-vattabbārammaṇaŋ. Dibbacakkhuñāṇacatutthaŋ vaṇṇārammaṇattā paccuppannārammaṇaŋ. Yathākammūpagañāṇacatutthaŋ atītakammam[4] eva ārammaṇaŋ karotīti atītārammaṇaŋ. Anāgataŋsañāṇacatutthaŋ anāgatakkhandhānussaraṇakāle anāgatārammaṇaŋ; nāmagottānus-

* *D*. iii, 104.

[1] S.R. uppajjamāna°. [2] B. ādissati.
[3] R.S. Addhānapaccuppannavasena santatipaccuppannaŋ.
[4] S.R. atītārammaṇaŋ.

saraṇakāle navattabbārammaṇaŋ. Ākāsānañcāyatana-ākiñcaññāyatanacatutthaŋ navattabbārammaṇam eva. Viññāṇañcāyatana - nevasaññānāsaññāyatanacatutthaŋ atītārammaṇam eva. Lokuttaracatutthaŋ navattabbārammaṇam eva. Kiriyato pi dvādasasu catutthajjhānesu es' eva nayo.

Tīṇi jhānāni bahiddhārammaṇā ti ajjhattato bahiddhābhūtaŋ nimittaŋ ārabbha pavattito bahiddhārammaṇā.

Catutthajjhānan ti idhāpi kusalato terasasu catutthajjhānesu sabbatthapādakacatutthaŋ bahiddhārammaṇam eva. Iddhividhacatutthaŋ kāyavasena cittapariṇāmane pi cittavasena kāyapariṇāmane pi attano va kāyacittārammaṇattā ajjhattārammaṇaŋ; bahiddhā hatthim pi dassetīti ādinā nayena pavattakāle bahiddhārammaṇaŋ.

Dibbasotañāṇacatutthaŋ[1] attano kucchigatasaddārammaṇakāle ajjhattārammaṇaŋ; parassa saddārammaṇakāle bahiddhārammaṇaŋ; ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammaṇaŋ. Cetopariyañāṇacatutthaŋ bahiddhārammaṇam eva.

Pubbenivāsañāṇacatutthaŋ attano khandhānussaraṇakāle ajjhattārammaṇaŋ; parassa khandhānañ ceva nāmagottassa ca anussaraṇakāle bahiddhārammaṇaŋ. Dibbacakkhuñāṇacatutthaŋ[2] attano rūpārammaṇakāle ajjhattārammaṇaŋ; parassa rūpārammaṇakāle bahiddhārammaṇaŋ; ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammaṇaŋ. Yathākammūpagañāṇacatutthaŋ attano kammajānanakāle ajjhattārammaṇaŋ; parassa kammajānanakāle bahiddhārammaṇaŋ; ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammaṇaŋ.

Anāgataŋsañāṇacatutthaŋ attano anāgate nibbattijānanakāle ajjhattārammaṇaŋ; parassa khandhānussaraṇakāle ceva nāma-gottaŋ[3] samanussaraṇakāle ca bahiddhārammaṇaŋ; ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammaṇaŋ. Ākāsānañcāyatanacatutthaŋ bahiddhārammaṇaŋ. Ākiñcaññāyatanacatutthaŋ navattabbārammaṇaŋ. Viññāṇañcāyatana-nevasaññānāsaññāyatanacatutthaŋ ajjhattārammaṇaŋ. Lokuttaracatutthaŋ bahiddhārammaṇam eva. Kiriyato pi dvādasasu jhānesu ayam eva nayo ti.

Pañhapucchakaŋ.

---

[1] S.R. Dibbasotacatutthaŋ.

[2] R.S. Dibbacakkhucatutthaŋ. [3] S. °gotta.

Imasmiŋ pana Jhānavibhange Sammāsambuddhena Suttantabhājaniye pi lokiyalokuttaramissakān' eva jhānāni kathitāni, Abhidhammabhājaniye pi, Pañhapucchake pi. Tayo pi hi ete nayā tebhūmakadhammamissakattā ekaparicchedā eva. Evam ayaŋ Jhānavibhango pi teparivaṭṭaŋ nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Jhānavibhanganiddeso.

APPAMAÑÑĀVIBHANGA

Idāni tadanantare Appamaññāvibhange *catasso* ti[1] gaṇanaparicchedo; *appamaññāyo* ti pharaṇa-appamāṇavasena appamaññāyo. Etāyo hi ārammaṇavasena appamāṇe vā satte pharanti, ekasattam pi vā anavasesapharaṇavasena[2] pharantīti pharaṇa-appamāṇavasena appamaññāyo ti vuccanti.

Idha bhikkhū ti imasmiŋ sāsane bhikkhu.

Mettāsahagatenā ti mettāya samannāgatena.

Cetasā ti cittena.

Ekaŋ disan ti ekissā disāya. Paṭhamapariggahitaŋ sattaŋ upādāya ekadisāpariyāpannasattapharaṇavasena[3] vuttaŋ.

Pharitvā ti phusitvā, ārammaṇaŋ katvā.

Viharatī ti brahmavihārādhiṭṭhitaŋ iriyāpathavihāraŋ pavatteti.

Tathā dutiyan ti yathā puratthimādisu disāsu yaŋ kiñci ekaŋ disaŋ pharitvā viharati, tath' eva tadanantaraŋ dutiyaŋ tatiyaŋ catutthañ cāti attho.

Iti uddhan ti ten' eva[4] ca nayena uparimaŋ disan ti vuttaŋ hoti.

Adho tiriyan ti adho disam pi tiriyaŋ disam pi evam eva. Ettha ca *adho* ti heṭṭhā. *Tiriyan* ti anudisā. Evaŋ sabbadisāsu assamaṇḍale assam iva mettāsahagataŋ cittaŋ sāreti pi paccāsāreti pīti.[5] Ettāvatā ekam ekaŋ disaŋ pariggahetvā odhiso mettāpharaṇaŋ dassitaŋ.

Sabbadhī ti ādi pana anodhiso dassanatthaŋ vuttaŋ. Tattha *sabbadhī* ti sabbattha. *Sabbattatāyā* ti sabbesu hīnamajjhimukkaṭṭha-mitta-sapatta-majjhattādippabhedesu attatāya, ayaŋ parasatto ti vibhāgaŋ akatvā attasamatāyā ti vuttaŋ hoti. Atha vā sabbattatāyā ti sabbena cittabhāvena,

---

[1] *Vbh.*272. [2] S.R. anavasesaŋ.
[3] B. ekadisa°. [4] R.S. eten' eva. [5] S.R. pi.

īsakam pi bahi avikkhipamāno ti vuttaŋ hoti. *Sabbāvantan* ti sabbasattavantaŋ, sabbasattayuttan ti attho.

Lokan ti sattalokaŋ.

Vipulenāti evamādipariyāyadassanato pan' ettha puna *mettāsahagatenā* ti vuttaŋ. Yasmā vā ettha odhiso pharaṇe viya puna tathā-saddo, iti-saddo vā na vutto, tasmā puna *mettāsahagatena cetasā* ti vuttaŋ. Nigamanavasena vā etaŋ vuttaŋ. *Vipulenā* ti ettha ca pharaṇavasena vipulatā daṭṭhabbā.

Bhūmivasena pana taŋ *mahaggataŋ*.

Paguṇavasena *appamāṇaŋ*. Sattārammaṇavasena ca *appamāṇaŋ*.

Vyāpādapaccatthikappahānena *averaŋ*. Domanassappahānato *avyāpajjaŋ*;[1] niddukkhan ti vuttaŋ hoti. Ayaŋ tāva *mettāsahagatena cetasā* ti ādinā nayena ṭhapitāya mātikāya attho.

Idāni yad etaŋ *Kathañ ca bhikkhave mettāsahagatena cetasā* ti ādinā nayena vuttaŋ padabhājaniyaŋ, tattha yasmā idaŋ kammaṭṭhānaŋ dosacaritassa sappāyaŋ, tasmā yathārūpe puggale ayaŋ mettā appaṇaŋ pāpuṇāti, taŋ mettāya vatthubhūtaŋ[2] puggalaŋ tāva dassetuŋ *seyyathā pi nāma ekaŋ puggalan* ti ādi vuttaŋ. Tattha *seyyathā pi nāmā* ti opammatthe nipāto. Yathā ekaŋ puggalan ti attho.

Piyan ti pemanīyaŋ.

Manāpan ti hadayavuḍḍhikaraŋ.[3] Tattha[4] pubbe va sannivāsena paccuppannahitena vā piyo nāma hoti. Sīlādi-guṇasamāyogena manāpo nāma. Dāna-samānattatāhi vā piyatā, piyavacana-atthacariyatāhi[5] manāpatā veditabbā. Yasmā c' ettha piyatāya imassa vyāpādassa pahānaŋ hoti; tato mettā sukhaŋ pharati; manāpatāya udāsīnatā na saṇṭhāti, hirottappañ ca paccupaṭṭhāti; tato hirottappānupālitā mettā na parihāyati; tasmā taŋ upamaŋ katvā idaŋ vuttaŋ *piyaŋ manāpan* ti.

Mettāyeyyā ti mettāya phareyya. Tasmiŋ puggale mettaŋ kareyya pavatteyyāti attho.

---

[1] S.R. avyāpajjhaŋ. [2] S.R. cakkhu°. [3] S.R. °karaṇaŋ.
[4] S. Tatth' assa. [5] B. °caritāhi.

Evam evaŋ sabbe satte[1] ti yathā piyaŋ puggalaŋ mettāyeyya, evaŋ tasmiŋ puggale appaṇāppattāya vasībhāvaŋ upagatāya mettāya majjhattaverisankhāte pi sabbe satte anukkamena pharatīti attho.

Metti mettāyanā ti ādīni vuttatthān' eva.

Vidisaŋ vā ti padaŋ *tiriyaŋ vā* ti etassa atthavibhāvanatthaŋ vuttaŋ. *Pharitvā* ti ārammaṇakaraṇavasena phusitvā.

Adhimuccitvā[2] ti adhikabhāvena muccitvā.[3] Yathā muttaŋ sumuttaŋ hoti suppasāritaŋ suvitthataŋ,[4] tathā muñcitvā ti attho.

Sabbadhi-ādiniddese[5] yasmā tīṇi pi etāni padāni sabbasangāhikāni, tasmā nesaŋ ekato va atthaŋ dassetuŋ *sabbena sabban* ti ādi vuttaŋ. Tass' attho heṭṭhā vutto yeva.

Vipulādi-niddese yasmā yaŋ appaṇāppattaŋ hutvā anantasattapharaṇavasena vipulaŋ, taŋ niyamato bhūmivasena mahaggataŋ hoti. Yañ ca mahaggataŋ, taŋ appamāṇagocaravasena appamāṇaŋ. Yaŋ appamāṇaŋ, taŋ paccatthikavighātavasena averaŋ. Yañ ca averaŋ, taŋ vihatavyāpajjatāya[6] avyāpajjaŋ.[7] Tasmā *yaŋ vipulaŋ taŋ mahaggatan* ti ādi vuttaŋ. Avero avyāpajjo[8] ti c' ettha lingavipariyāyena vuttaŋ. Manena vā saddhiŋ yojanā kātabbā: Yaŋ appamāṇaŋ cittaŋ, so avero mano; yo avero, so avyāpajjo[8] ti. Api c' ettha heṭṭhimaŋ heṭṭhimaŋ padaŋ uparimassa uparimassa, uparimaŋ vā uparimaŋ heṭṭhimassa heṭṭhimassa attho ti pi veditabbo.

Seyyathā pi ekaŋ puggalaŋ duggataŋ durupetan ti idam pi karuṇāya vatthubhūtaŋ puggalaŋ dassetuŋ vuttaŋ. Evarūpasmiŋ hi puggale balavakāruññaŋ uppajjati.

Tattha *duggatan* ti dukkhena samangībhāvaŋ gataŋ.

Durupetan ti kāyaduccaritādīhi upetaŋ. Gati-kula-bhogādivasena vā tamabhāve ṭhito puggalo duggato. Kāyaduccaritādīhi upetattā tamaparāyanabhāve ṭhīto durupeto ti evam ettha attho veditabbo.

Ekaŋ puggalaŋ piyaŋ manāpan ti[9] idam pi muditāya vatthubhūtaŋ puggalaŋ dassetuŋ vuttaŋ.

---

[1] B. sabbasatte. [2] B.S. Adhimuñcitvā. [3] B.S. muñcitvā.
[4] S.R. suvimuttaŋ. [5] *Vbh.* 273. [6] S.R. °vyāpajjhatāya.
[7] S.R. avyāpajjhaŋ. [8] S.R. avyāpajjho. [9] *Vbh.* 274.

Tattha gati-kula-bhogādivasena jotibhāve ṭhito piyo. Kāyasucaritādīhi upetattā jotiparāyanabhāve ṭhito manāpo ti daṭṭhabbo.

Neva manāpaŋ na amanāpan ti[1] idam pi upekkhāya vatthubhūtaŋ puggalaŋ dassetuŋ vuttaŋ. Tattha mittabhāvaŋ asampattatāya *neva manāpo*. Amittabhāvaŋ asampattatāya *na amanāpo* ti veditabbo. Sesam ettha yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ sabbaŋ heṭṭhā Cittuppādakaṇḍe vuttam eva.

Bhāvanāvidhānam pi etesaŋ kammaṭṭhānānaŋ Visuddhimagge[2] vitthārato kathitam evāti.

Suttantabhājaniyaŋ.

Abhidhammabhājaniyaŋ kusalato pi vipākato pi kiriyato pi[3] heṭṭhā Cittuppādakaṇḍe bhājitanayen' eva bhājitaŋ. Attho pi 'ssa tattha vuttanayen' eva veditabbo.

Pañhapucchake[4] pāḷi-anusāren' eva mettādīnaŋ kusalādibhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana sabbā pi tīsu tikesu na-vattabbārammaṇā eva; ajjhattārammaṇattike bahiddhārammaṇā ti.

Pañhapucchakaŋ.

Imasmiŋ pana Appamaññāvibhange Sammāsambuddhena Suttantabhājaniye pi lokiyā eva appamaññāyo[5] kathitā, Abhidhammabhājaniye pi Pañhapucchake pi. Tayo pi hi ete nayā lokiyattā[6] ekaparicchedā eva. Evam ayaŋ Appamaññāvibhango pi teparivaṭṭaŋ nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Appamaññāvibhanganiddeso.

---

[1] *Vbh.* 275. [2] *Vism.* ch. ix. [3] *Vbh.* 281 *f.*
[4] *Ibid.* 282. [5] S.R. appamaññā. [6] R.S. lokikattā.

SIKKHĀPADAVIBHANGO

Idāni tadanantare Sikkhāpadavibhange *pañcā* ti[1] gaṇanaparicchedo. *Sikkhāpadānī* ti sikkhitabbapadāni, sikkhākoṭṭhāsā ti attho. Api ca upari āgatā sabbe pi kusalā dhammā sikkhitabbato sikkhā. Pañcasu pana sīlangesu yaŋ kiñci angaŋ tāsaŋ sikkhānaŋ patiṭṭhaṭṭhena padan ti sikkhānaŋ padattā sikkhāpadāni.

Pāṇātipātā ti pāṇassa atipātā, ghātanā māraṇā ti attho.

Veramaṇī ti virati.

Adinnādānā ti adinnassa ādānā, parapariggahitassa haraṇā ti attho.

Kāmesū ti vatthukāmesu.

Micchācārā ti kilesakāmavasena lāmakācārā.

Musāvādā ti abhūtavādato.

Surāmerayamajjapamādaṭṭhānā ti ettha surā ti piṭṭhāsurā, pūvasurā, odanasurā, kiṇṇapakkhittā, sambhārasaŋyuttā ti pañca *surā*. Merayan ti pupphāsavo, phalāsavo, guḷāsavo, madhvāsavo, sambhārasaŋyutto ti pañca āsavā. Tad ubhayam pi madanīyaṭṭhena majjaŋ. Yāya cetanāya taŋ pivanti, sā pamādakāraṇattā pamādaṭṭhānaŋ. Tasmā surāmerayamajjamhi[2] pamādaṭṭhānā. Ayaŋ tāv' ettha mātikā-nikkhepassa attho. Padabhājaniye pana *Yasmiŋ samaye kāmāvacaran* ti ādi sabbaŋ heṭṭhā vuttanayattā uttānattham eva. Yasmā pana na kevalaŋ virati yeva sikkhāpadaŋ, cetanā pi sikkhāpadam eva, tasmā taŋ dassetuŋ dutiyanayo. Yasmā ca na kevalaŋ ete yeva dve dhammā sikkhāpadaŋ, cetanāsampayuttā pana paropaṇṇāsadhammā pi sikkhitabbakoṭṭhāsato sikkhāpadam eva, tasmā tatiyanayo pi dassito.

Tattha duvidhaŋ sikkhāpadaŋ pariyāyasikkhāpadaŋ nippariyāyasikkhāpadañ ca.

Tattha virati nippariyāyasikkhāpadaŋ. Sā hi *pāṇātipātā*

[1] *Vbh.* 285. [2] R.S. °majja.

veramaṇī ti pāḷiyaŋ āgatā, no cetanā. Viramanto ca tāya eva tato tato viramati, na cetanāya. Cetanaŋ[1] pana āharitvā dassesi. Tathā sesacetanāsampayuttadhamme. Vītikkamakāle hi[2] veracetanā dussīlyaŋ nāma, tasmā sā viratikāle pi susīlyavasena vuttā. Phassādayo taŋsampayuttattā gahitā ti.

Idāni etesu sikkhāpadesu ñāṇasamuttejanatthaŋ imesaŋ pāṇātipātādīnaŋ *dhammato, koṭṭhāsato, ārammaṇato, vedanāto, mūlato, kammato, sāvajjato, payogato* ca vinicchayo veditabbo.

Tattha *dhammato* ti pañca p' ete pāṇātipātādayo cetanādhammā va honti.

Koṭṭhāsato pañca pi kammapathā eva.

Ārammaṇato pāṇātipāto jīvitindriyārammaṇo. Adinnādānaŋ sattārammaṇaŋ vā sankhārārammaṇaŋ vā. Micchācāro itthi-purisārammaṇo. Musāvādo sattārammaṇo vā sankhārārammaṇo vā. Surāpānaŋ sankhārārammaṇaŋ.

Vedanāto pāṇātipāto dukkhavedano. Adinnādānaŋ tivedanaŋ. Taŋ hi haṭṭhatuṭṭhassa adinnaŋ ādiyato sukhavedanaŋ hoti; bhītakāle dukkhavedanaŋ; majjhattassa hutvā gaṇhato adukkhamasukhavedanaŋ. Micchācāro sukhavedano vā adukkhamasukhavedano vā. Musāvādo adinnādānaŋ viya tivedano. Surāpānaŋ sukhamajjhattavedanaŋ.

Mūlato pāṇātipāto dosa-mohamūlo. Adinnādānaŋ kiñcikāle lobhamohamūlaŋ, kiñcikāle dosa-mohamūlaŋ. Micchācāro lobha-mohamūlo. Musāvādo kiñcikāle lobha-mohamūlo, kiñcikāle dosa-mohamūlo. Surāpānaŋ lobha-mohamūlaŋ.

Kammato musāvādo c' ettha vacīkammaŋ. Sesā kāyakammam eva.

Vajjato pāṇātipāto atthi appasāvajjo, atthi mahāsāvajjo. Tathā adinnādānādīni. Tesaŋ nānākaraṇaŋ heṭṭhā dassitam eva.

Ayaŋ pana aparo nayo: kunthakipillikassa hi vadho appasāvajjo; tato mahantatarassa mahāsāvajjo. So pi appasāvajjo; tato mahantarāya sakuṇikāya mahāsāvajjo; tato godhāya; tato sasakassa; tato migassa; tato gavayassa[3]; tato assassa; tato hatthissa vadho mahāsāvajjo; tato pi dussīla-

---

[1] S.R. *add* pi. [2] R. *om.* [3] S.R. gavassa.

manussassa; tato gorūpasīlakamanussassa; tato saraṇagatassa; tato pañcasikkhāpadikassa; tato sāmaṇerassa; tato puthujjanabhikkhuno; tato sotāpannassa; tato sakadāgāmissa; tato anāgāmissa; tato khīṇāsavassa vadho atimahāsāvajjo yeva.

Adinnādānaŋ dussīlassa santake appasāvajjaŋ; tato gorūpasīlakassa santake mahāsāvajjaŋ; tato saraṇagatassa, pañcasikkhāpadikassa, sāmaṇerassa, puthujjanabhikkhuno, sotāpannassa, sakadāgāmissa; tato anāgāmissa santake mahāsāvajjaŋ; tato khīṇāsavassa santake atimahāsāvajjaŋ yeva.

Micchācāro pi dussīlāya itthiyā vītikkamo[1] appasāvajjo; tato gorūpasīlakāya mahāsāvajjo; tato saraṇagatāya, pañcasikkhāpadikāya, sāmaṇerāya,[2] puthujjanabhikkhuniyā, sotāpannāya, sakadāgāminiyā; tato anāgāminiyā vītikkamo mahāsāvajjo. Khīṇāsavāya pana ekantamahāsāvajjo va.

Musāvādo kākaṇikamattassa atthāya musākathane appasāvajjo; tato aḍḍhamāsakassa, māsakassa, pañcamāsakassa, aḍḍhakahāpaṇassa, kahāpaṇassa; tato anagghaniyabhaṇḍassa atthāya musākathane mahāsāvajjo. Musā kathetvā pana sanghaŋ bhindantassa ekantamahāsāvajjo va.

Surāpānaŋ pasatamattassa pāne appasāvajjaŋ; añjalimattassa pāne mahāsāvajjaŋ; kāyacālanasamatthaŋ pana bahuŋ pivitvā gāmaghāta-nigamaghātakammaŋ[3] karontassa ekantamahāsāvajjam eva.

Pāṇātipātaŋ hi patvā khīṇāsavassa vadho mahāsāvajjo. Adinnādānaŋ patvā khīṇāsavasantakassa haraṇaŋ. Micchācāraŋ patvā khīṇāsavāya[4] bhikkhuniyā vītikkamanaŋ. Musāvādaŋ patvā musāvādena sanghabhedo. Surāpānaŋ patvā kāyacālanasamatthaŋ bahuŋ pivitvā gāmanigamaghātanaŋ mahāsāvajjaŋ. Sabbehi pi pan' etehi musāvādena sanghabhedanam eva mahāsāvajjaŋ. Taŋ hi kappaŋ niraye pācanasamatthaŋ mahākibbisaŋ.

Payogato ti pāṇātipāto sāhatthiko pi hoti āṇattiko pi. Tathā adinnādānaŋ. Micchācāra-musāvāda-surāpānāni sāhatthikān' evāti.

---

[1] S.R. vītikkamane. [2] S.R. sāmaṇeriyā.
[3] S.R. gāmaghātakammaŋ. [4] S.R. khīṇāsava-.

Evam ettha pāṇātipātādīnaŋ dhammādivasena vinicchayaŋ ñatvā pāṇātipātā[1] veramaṇī ti ādīnam pi dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlato kammato khaṇḍato samādānato payogato ca vinicchayo veditabbo. Tattha dhammato ti pariyāyasīlavasena paṭipāṭiyā pañca cetanādhammā va.

Koṭṭhāsato ti pañca pi kammapathā eva.

Ārammaṇato ti pāṇātipātā veramaṇī parassa jīvitindriyaŋ ārammaṇaŋ katvā attano veracetanāya viramati.

Itarāsu pi es' eva nayo. Sabbā pi hi etā vītikkamitabbavatthuŋ ārammaṇaŋ katvā veracetanāhi yeva viramanti.

Vedanāto ti sabbā pi sukhavedanā vā honti majjhattavedanā vā.

Mūlato ti ñāṇasampayuttacittena viramantassa alobha-adosa-amohamūlā honti. Ñāṇavippayuttacittena viramantassa alobha-adosamūlā honti.[2]

Kammato ti musāvādā veramaṇī yev' ettha vacīkammaŋ. Sesā kāyakammaŋ.

Khaṇḍato ti gahaṭṭhā yaŋ yaŋ vītikkamanti, taŋ tad eva khaṇḍaŋ hoti bhijjati, avasesaŋ na bhijjati. Kasmā? Gahaṭṭhā hi anibaddhasīlā honti, yaŋ yaŋ sakkonti, taŋ tad eva gopenti. Sāmaṇerānaŋ pana ekasmiŋ vītikkamante[3] sabbāni bhijjanti. Na kevalañ ca etāni, sesasīlāni pi bhijjanti yeva. Tesaŋ pana vītikkamo daṇḍakammavatthuko. Puna evarūpaŋ na karissāmīti daṇḍakamme kate sīlaŋ paripuṇṇaŋ hoti.

Samādānato ti sayam eva pañcasīlāni adhiṭṭhahāmīti adhiṭṭhahantena pi pāṭiyekkaŋ pāṭiyekkaŋ[4] samādiyantena pi samādinnāni honti. Aññassa santike nisīditvā pañca sīlāni samādiyāmīti samādiyantena pi pāṭiyekkaŋ pāṭiyekkaŋ[4] samādiyantena pi samādinnān' eva honti.

Payogato sabbāni pi sāhatthikapayogān' evāti veditabbāni.

Idāni yāsaŋ sikkhānaŋ koṭṭhāsabhāvena imāni pañca sikkhāpadāni vuttāni, tāni dassetuŋ *Katame dhammā sikkhā* ti[5] ayaŋ sikkhāvāro āraddho.

---

[1] S. *om.* [2] S.R. °mūlā ti. [3] S.R. vītikkante.
[4] S.R. *om.* [5] *Vbh.* 290.

Tattha yasmā sabbe pi catubhūmakakusalā dhammā sikkhitabbabhāvato sikkhā, tasmā te dassetuŋ *yasmiŋ samaye kāmāvacaran* ti ādi vuttaŋ. Tattha heṭṭhā Cittuppādakaṇḍe vuttanayen' eva pāḷiŋ vitthāretvā attho veditabbo. Idha pana mukhamattam eva dassitan ti.

Abhidhammabhājaniyaŋ.

Pañhapucchake[1] pāḷi-anusāren' eva sikkhāpadānaŋ kusalādibhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana yāni sikkhāpadāni ettha sattārammaṇānīti vuttāni, tāni yasmā satto ti sankhyaŋ[2] gate sankhāre yeva ārammaṇaŋ karonti; yasmā ca sabbāni pi etāni[3] sampattaviratīvasen' eva niddiṭṭhāni, tasmā *parittārammaṇā* ti ca *paccuppannārammaṇā* ti ca vuttaŋ. Yato pana viramati, tassa vatthuno accantabahiddhattā sabbesam pi bahiddhārammaṇatā veditabbā ti.

Pañhapucchakaŋ.

Imasmiŋ pana Sikkhāpadavibhange Sammāsambuddhena Abhidhammabhājaniye pi Pañhapucchake pi lokiyān' eva sikkhāpadāni kathitāni. Ubho pi hi ete nayā lokiyattā[4] ekaparicchedā eva. Evam ayaŋ Sikkhāpadavibhango dveparivaṭṭaŋ nīharitvā va[5] bhājetvā dassito ti.

Sikkhāpadavibhanganiddeso.

1 *Vbh.* 291. 2 S.R. sankhaŋ. 3 S.R. *om.*
4 S.R. lokikattā. 5 R. *om.*

PAṬISAMBHIDĀVIBHANGO

Idāni tadanantare Paṭisambhidāvibhange *Catasso* ti[1] gaṇanaparicchedo.

Paṭisambhidā pabhedā. Yasmā pana parato *atthe ñāṇaŋ atthapaṭisambhidā* ti ādim āha, tasmā na aññassa kassaci pabhedā, ñāṇass' eva pabhedā ti veditabbā. Iti *Catasso paṭisambhidā* ti padena cattāro ñāṇappabhedā ti ayam attho saṅgahito.

Atthapaṭisambhidā ti atthe paṭisambhidā. Atthappabhedassa sallakkhaṇa - vibhāvana - vavatthānakaraṇasamatthaŋ atthe pabhedagataŋ ñāṇan ti attho. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Dhammappabhedassa hi sallakkhaṇa-vibhāvana-vavatthānakaraṇasamatthaŋ dhamme pabhedagataŋ ñāṇaŋ *dhammapaṭisambhidā* nāma.

Niruttippabhedassa sallakkhaṇa - vibhāvana - vavatthānakaraṇasamatthaŋ niruttābhilāpe pabhedagataŋ ñāṇaŋ *niruttipaṭisambhidā* nāma.

Paṭibhāṇappabhedassa sallakkhaṇa-vibhāvana-vavatthānakaraṇasamatthaŋ paṭibhāṇe pabhedagataŋ ñāṇaŋ *paṭibhāṇapaṭisambhidā* nāma.

Idāni yathānikkhittā paṭisambhidā bhājetvā dassento *Atthe ñāṇaŋ atthapaṭisambhidā* ti ādim āha.

Tattha *attho* ti sankhepato hetuphalaŋ. Taŋ hi hetuvasena araṇīyaŋ gantabbaŋ pattabbaŋ, tasmā attho ti vuccati. Pabhedato pana yaŋ kiñci paccayasamuppannaŋ, nibbāṇaŋ, bhāsitattho, vipāko, kiriyā ti ime pañca dhammā attho ti veditabbo. Taŋ atthaŋ paccavekkhantassa tasmiŋ atthe pabhedagataŋ ñāṇaŋ *atthapaṭisambhidā*.

Dhammo ti sankhepato paccayo. So hi yasmā taŋ taŋ vidahati pavatteti ceva pāpeti ca, tasmā dhammo ti vuccati. Pabhedato pana yo koci phalanibbattako hetu, ariyamaggo,

[1] *Vbh.* 293.

bhāsitaŋ, kusalaŋ, akusalan ti ime pañca dhammā dhammo ti veditabbo. Taŋ dhammaŋ paccavekkhantassa tasmiŋ dhamme pabhedagataŋ ñāṇaŋ *dhammapaṭisambhidā*.

Tattha[1] *dhammaniruttābhilāpe ñāṇan* ti tasmiŋ atthe ca dhamme ca yā sabhāvanirutti, tassā abhilāpe taŋ sabhāvaniruttisaddaŋ[2] ārammaṇaŋ katvā paccavekkhantassa tasmiŋ sabhāvaniruttābhilāpe pabhedagataŋ ñāṇaŋ *niruttipaṭisambhidā*. Evam ayaŋ niruttipaṭisambhidā saddārammaṇā nāma jātā, na paññatti-ārammaṇā. Kasmā? Yasmā saddaŋ sutvā ayaŋ sabhāvanirutti, ayaŋ na sabhāvaniruttīti jānanti. Paṭisambhidāppatto hi phasso ti vutte ayaŋ sabhāvaniruttīti jānāti. Phassā ti vā phassan ti vā vutte pana ayaŋ na sabhāvaniruttīti jānāti. Vedanādisu pi es' eva nayo. Aññaŋ pan' esa nāma-ākhyāta-upasagga-vyañjanasaddaŋ jānāti, na jānātīti? Yad-aggena saddaŋ sutvā ayaŋ sabhāvanirutti, ayaŋ na sabhāvaniruttīti jānāti, tad-aggena tam pi jānissatīti. Taŋ pana na-y-idaŋ paṭisambhidākiccan ti paṭikkhipitvā idaŋ vatthu kathitaŋ: Tissadattatthero kira Bodhimaṇḍe suvaṇṇasalākaŋ gahetvā aṭṭhārasasu bhāsāsu katarabhāsāya kathemīti pavāresi. Taŋ pana tena attano uggahe ṭhatvā pavāritaŋ, na paṭisambhidāyaŋ ṭhitena. So hi mahāpaññatāya taŋ taŋ bhāsaŋ kathāpetvā kathāpetvā uggaṇhi. Tato uggahe ṭhatvā evaŋ pavāresi. Bhāsaŋ nāma sattā uggaṇhantīti vatvā ca pan' ettha idaŋ kathitaŋ: mātāpitaro hi daharakāle kumārake mañce vā pīṭhe vā nipajjāpetvā taŋ taŋ kathayamānā tāni tāni kiccāni karonti. Dārakā tesaŋ taŋ taŋ bhāsaŋ vavatthāpenti iminā idaŋ vuttaŋ, iminā idaŋ vuttan ti. Gacchante gacchante[3] kāle sabbam pi bhāsaŋ jānanti. Mātā Damiḷī, pitā Andhako; tesaŋ jāto dārako sace mātukathaŋ paṭhamaŋ suṇāti, Damiḷabhāsaŋ bhāsissati; sace pitukathaŋ paṭhamaŋ suṇāti, Andhakabhāsaŋ bhāsissati. Ubhinnam pi pana kathaŋ asuṇanto Māgadhabhāsaŋ[4] bhāsissati. Yo pi agāmake mahāaraññe nibbatto, tattha[5] añño kathento nāma natthi, so pi attano dhammatāya vacanaŋ samuṭṭhāpento Māgadhabhā-

---

[1] S.R. Attha-. [2] B. °niruttiŋ saddaŋ.
[3] S. *om.* [4] S.R. Māgadhika°. [5] R.S. yattha.

sam eva bhāsissati. Niraye, tiracchānayoniyaŋ, pettivisaye, manussaloke, devaloke ti sabbattha Māgadhabhāsā[1] va ussannā.

Tattha sesā Oṭṭa-Kirāta-Andhaka-Yonaka-Damiḷabhāsādikā aṭṭhārasa bhāsā parivattanti, ayam ev' ekā yathābhucca-brahmavohāra-ariyavohārasankhātā Māgadhabhāsā[1] na parivattati. Sammāsambuddho pi tepiṭakaŋ Buddhavacanaŋ tantiŋ āropento Māgadhabhāsāya eva āropesi. Kasmā? Evaŋ hi atthaŋ āharituŋ sukhaŋ hoti. Māgadhabhāsāya hi tanti ārūḷhassa Buddhavacanassa paṭisambhidāppattānaŋ sotapathāgamanam eva papañco. Sote pana sanghaṭṭitamatte yeva nayasatena nayasahassena attho upaṭṭhāti. Aññāya pana bhāsāya tantiŋ ārūḷhaŋ[2] pothetvā pothetvā[3] uggahetabbaŋ hoti. Bahum pi uggahetvā pana puthujjanassa paṭisambhidāpatti nāma natthi. Ariyasāvako no paṭisambhidāppatto nāma natthi.

Ñāṇesu ñāṇan ti sabbatthakañāṇaŋ ārammaṇaŋ katvā ñāṇaŋ paccavekkhantassa pabhedagataŋ ñāṇaŋ *paṭibhāṇa-paṭisambhidā* ti.

Imā pana catasso pi paṭisambhidā dvīsu ṭhānesu pabhedaŋ gacchanti, pañcahi kāraṇehi visadā hontīti veditabbā. Katamesu dvīsu? Sekkhabhūmiyañ ca asekkhabhūmiyañ ca. Tattha Sāriputtattherassa Mahāmoggallānattherassa Mahākassapattherassa Mahākaccāyanattherassa Mahākoṭṭhitattherassā ti asītiyā pi Mahātherānaŋ paṭisambhidā asekkhabhūmiyaŋ pabhedaŋ gatā. Ānandattherassa Cittassa gahapatino Dhammikassa upāsakassa Upālissa gahapatino Khujjuttarāya upāsikāyāti evam ādīnaŋ paṭisambhidā sekkhabhūmiyaŋ pabhedaŋ gatā ti imāsu dvīsu bhūmīsu pabhedaŋ gacchanti.

Katamehi pañcahi kāraṇehi visadā hontīti? Adhigamena, pariyattiyā, savaṇena, paripucchāya, pubbayogena. Tattha adhigamo nāma arahattaŋ. Taŋ hi[4] pattassa paṭisambhidā visadā honti. Pariyatti nāma Buddhavacanaŋ. Taŋ hi uggaṇhantassa paṭisambhidā visadā honti. Savaṇaŋ nāma dhammasavaṇaŋ. Sakkaccaŋ hi[1] dhammaŋ suṇantassa[5]

[1] S.R. Māgadhika°. [2] S.R. ārūḷhakaŋ. [3] S.R. *om.*
[4] R.S. *om.* [5] R.S. *add* hi.

paṭisambhidā visadā honti. Paripucchā nāma atthakathā. Uggahitapāḷiyā[1] atthaŋ kathentassa hi paṭisambhidā visadā honti. Pubbayogo nāma pubbayogāvacaratā, atītabhave haraṇapaccāharaṇanayena pariggahitakammaṭṭhānatā.[2] Pubbayogāvacarassa hi paṭisambhidā visadā honti. Tattha arahattappattiyā Punabbasu-kuṭumbikaputtassa[3] Tissattherassa paṭisambhidā visadā ahesuŋ.

So kira Tambapaṇṇidīpe Buddhavacanaŋ uggaṇhitvā paratīraŋ gantvā Yonaka-Dhammarakkhitattherassa santike Buddhavacanaŋ uggaṇhitvā āgacchanto nāvaŋ abhiruhanatitthe ekasmiŋ pade uppannakankho yojanasatamaggaŋ[4] nivattitvā ācariyassa santikaŋ gacchanto antarāmagge ekassa kuṭumbikassa pañhaŋ kathesi. So pasīditvā satasahassagghanakaŋ kambalaŋ adāsi. So pi taŋ āharitvā ācariyassa adāsi. Thero vāsiyā koṭṭetvā nisīdanaṭṭhāne paribhaṇḍaŋ kāresi. Kimatthāyāti? Pacchimāya janatāya anuggahatthāyāti. Evaŋ kir' assa ahosi: amhākaŋ gatamaggaŋ āvajjitvā[5] anāgate sabrahmacārino paṭipattiŋ pūretabbaŋ maññissantīti. Tissatthero pi ācariyassa santike kankhaŋ chinditvā Jambukolapaṭṭane orūyha cetiyanganaŋ sammajjanavelāya Vālikavihāraŋ patvā sammajji. Tassa sammajjitaṭṭhānaŋ disvā idaŋ vītarāgassa bhikkhuno sammaṭṭhaṭṭhānan[6] ti therassa vīmaŋsanatthāya pañhaŋ pucchiŋsu. Thero paṭisambhidāppattatāya pucchitapucchite[7] pañhe kathesīti.

Pariyattiyā pana Tissadattattherassa ceva Nāgasenattherassa ca paṭisambhidā visadā ahesuŋ. Sakkaccadhammasavaṇena Sudhammasāmaṇerassa paṭisambhidā visadā ahesuŋ. So kira Talangaravāsī[8] Dhammadinnattherassa bhāgineyyo khuragge yeva arahattaŋ patto. Mātulattherassa dhammavinicchayaṭṭhāne[9] nisīditvā suṇanto yeva tīṇi piṭakāni paguṇāni akāsi. Uggahitapāḷiyā atthaŋ kathentassa pana Tissadattattherassa paṭisambhidā visadā ahesuŋ. Gatapaccāgatavattaŋ[10] pana pūretvā yāva anulomaŋ[11] kammaṭ-

---

[1] S.R. atthakathā uggahetvā pāḷiyā. [2] S.R. parihaṭa°.
[3] S.R. °kuṭumbiyaputta-. [4] S.R. °sataŋ maggaŋ. [5] R.S. āvajjetvā.
[6] S.R. sammajjitaṭṭhānan. [7] S.R. pucchite. [8] B. Vālankara°.
[9] S.R. *om.* dhamma. [10] S.R. °dhammaŋ. [11] S. anulomā.

ṭhānaŋ ussukkāpetvā āgatānaŋ visadabhāvappattapaṭisambhidānaŋ pubbayogāvacarānaŋ anto natthi.

Etesu pana kāraṇesu pariyatti, savaṇaŋ, paripucchā ti imāni tīṇi pabhedass' eva balavakāraṇāni. Pubbayogo adhigamassa balavapaccayo. Pabhedassa hoti na hotīti? Hoti. Na pana tathā. Pariyatti-savaṇa-paripucchā hi pubbe hontu vā mā vā, pubbayogena pubbe ceva etarahi ca sankhārasammasanaŋ vinā paṭisambhidā nāma natthi. Ime pana dve pi ekato hutvā paṭisambhidā upatthambhetvā visadā karontīti.

Sangahavāravaṇṇanā.

Idāni ye sangahavāre pañca atthā ca dhammā ca sangahitā, tesaŋ pabhedadassananayena paṭisambhidā vibhajituŋ puna *Catasso* ti ādinā nayena pabhedavāro āraddho. So saccavāra - hetuvāra-dhammavāra-paccayākāravāra-pariyattivāravasena pañcavidho. Tattha paccayasamuppannassa dukkhasaccassa paccayena pattabbassa nibbāṇassa ca atthabhāvaŋ, phalanibbattakassa samudayassa nibbāṇasampāpakassa ariyamaggassa ca[1] dhammabhāvañ ca dassetuŋ saccavāro vutto. Yassa kassaci pana hetuphalanibbattakassa hetuno dhammabhāvaŋ, hetuphalassa ca atthabhāvaŋ dassetuŋ hetuvāro vutto. Tattha ca hetuphalakkamavasena uppaṭipāṭiyā paṭhamaŋ dhammapaṭisambhidā niddiṭṭhā. Ye pana dhammā tamhā tamhā rūpārūpappabhedā hetuto jātā, tesaŋ atthabhāvaŋ, tassa tassa ca rūpārūpadhammappabhedassa[2] hetuno dhammabhāvaŋ dassetuŋ dhammavāro vutto. Jarāmaraṇādīnaŋ pana atthabhāvaŋ jarāmaraṇādi-samudayasankhātānaŋ jāti-ādīnañ ca dhammabhāvaŋ dassetuŋ paccayākāravāro vutto. Tato pariyattisankhātassa tassa tassa bhāsitassa dhammabhāvaŋ, bhāsitasankhātena paccayena pattabbassa bhāsitatthassa ca atthabhāvaŋ dassetuŋ pariyattivāro vutto.

Tattha ca yasmā bhāsitaŋ ñatvā tass' attho ñāyati, tasmā bhāsitabhāsitatthakkamena uppaṭipāṭiyā paṭhamaŋ dhammapaṭisambhidā niddiṭṭhā. Pariyattidhammassa ca pabhedadassanatthaŋ *tattha katamā dhammapaṭisambhidā* ti

---

[1] R.S. *om.* [2] R.S. dhammabhedassa.

pucchāpubbangamo paṭiniddesavāro vutto. Tattha suttādīhi[1] navahi angehi nippadesato tanti gahitā. Ayaŋ imassa bhāsitassa attho, ayaŋ imassa bhāsitassa attho ti imasmim pi ṭhāne bhāsitavasena nippadesato tanti eva gahitā ti.

Suttantabhājaniyaŋ.

Tattha tisso paṭisambhidā lokiyā; atthapaṭisambhidā lokiyalokuttaramissakā. Sā hi nibbānārammaṇānaŋ maggaphalañāṇānaŋ vasena lokuttarā pi hoti. Abhidhammabhājaniye[2] kusalākusalavipākakiriyānaŋ vasena catūhi vārehi vibhattaŋ. Tattha[3] yattakāni heṭṭhā Cittuppādakaṇḍe kusalacittāni vibhattāni, tesaŋ sabbesam pi vasena ekekasmiŋ cittaniddese catasso catasso paṭisambhidā veditabbā. Akusalacittesu pi es' eva nayo. Vipākakiriyavāresu vipākakiriyānaŋ atthena sangahitattā dhammapaṭisambhidaŋ chaḍḍetvā ekekasmiŋ vipākacitte ca kiriyacitte ca tisso tisso va[4] paṭisambhidā vibhattā. Pāḷi pana mukhamattam eva dassetvā sankhittā. Sā heṭṭhā āgatavitthāravasen' eva veditabbā. Kasmā pana yathā kusalākusalavāresu *tesaŋ vipāke ñāṇaŋ atthapaṭisambhidā* ti[5] vuttaŋ, evam idha: yesaŋ dhammānaŋ ime vipākā, tesu ñāṇaŋ dhammapaṭisambhidā ti evaŋ na vuttan ti? Heṭṭhā vuttattā. Yadi evaŋ *tesaŋ vipake ñāṇaŋ atthapaṭisambhidā* ti heṭṭhā vuttattā ayaŋ atthapaṭisambhidā pi idha na vattabbā siyā ti? No na vattabbā. Kasmā? Heṭṭhā vipākakiriyacittuppādavasena avuttattā. Kiriyavāre ca yesaŋ dhammānaŋ ime kiriyā ti vacanam eva na yujjatīti dvīsu pi imesu vāresu tisso tisso va paṭisambhidā vibhattā. Tattha *yāya niruttiyā tesaŋ dhammānaŋ paññatti hotīti, yāya niruttiyā tesaŋ phasso hotī* ti[5] ādinā nayena vuttānaŋ dhammānaŋ ayaŋ phasso, ayaŋ vedanā ti evaŋ paññatti hoti.

Tattha dhammaniruttābhilāpe ñāṇan ti[6] tasmiŋ atthe[7] dhamme ca vattamānāya tassā dhammaniruttiyā sabhāvapaññattiyā abhilāpe ñāṇaŋ. Abhilāpasaddaŋ ārammaṇaŋ katvā uppannañāṇam eva idhāpi kathitaŋ.

Yena ñāṇenā ti yena paṭibhāṇapaṭisambhidāñāṇena.

---

[1] S.R. suttan ti ādīhi. [2] *Vbh.* 294. [3] S.R. *add* ca. [4] R.S. *om.*
[5] *Vbh.* 295. [6] *Ibid. with* tatra *for* tattha. [7] S.R. *add* ca.

Tāni ñāṇāni jānātī ti itarāni tīṇi paṭisambhidāñāṇāni jānāti.

Idāni yathā yaŋ ñāṇaŋ tāni ñāṇāni jānāti, tathā tassa tesu pavattiŋ dassetuŋ *imāni ñāṇāni idam atthajotakānī* ti vuttaŋ. Tattha *idam atthajotakānī* ti imassa atthassa jotakāni pakāsakāni. Imaŋ nāma atthaŋ jotenti pakāsenti paricchindantīti attho.

Iti ñāṇesu ñāṇan ti iminā ākārena pavattaŋ tīsu ñāṇesu ñāṇaŋ paṭibhāṇapaṭisambhidā nāma. Tattha kiñcāpi ayaŋ paṭibhāṇapaṭisambhidā imissā idaŋ kiccaŋ, imissā idaŋ kiccan ti itarāsaŋ paṭisambhidānaŋ kiccaŋ jānāti, sayaŋ pana tāsaŋ kiccaŋ kātuŋ na sakkoti. Bahussutadhammakathiko viya appassutadhammakathikassa. Dve kira bhikkhū eko bahussuto, eko appassuto. Te ekato va ekaŋ dhammakathāmaggaŋ uggaṇhiŋsu. Tattha appassuto sarasampanno ahosi, itaro mandassaro. Tesu appassuto gatagataṭṭhāne attano sarasampattiyā sakalaparisaŋ khobhetvā dhammaŋ kathesi. Dhammaŋ suṇamānā haṭṭhatuṭṭhamānasā[1] hutvā: yathā esa dhammaŋ kathesi, eko[2] tipiṭakadharo pañño[3] bhavissatīti vadanti. Bahussutabhikkhu pana: dhammasavaṇe jānissatha ayaŋ tipiṭakadharo vā no vā ti āha. So kiñcāpi evam āha, yathā pana so[4] sakalaparisaŋ khobhetvā dhammaŋ kathetuŋ sakkoti, evam assa kathanasamatthatā natthi. Tattha kiñcāpi paṭibhāṇapaṭisambhidā bahussuto viya appassutassa itarāsaŋ kiccaŋ jānāti, sayaŋ pana taŋ kiccaŋ kātuŋ na sakkotīti veditabbaŋ. Sesaŋ uttānattham eva.

Evaŋ kusalacittuppādādivasena paṭisambhidā vibhajitvā idāni tāsaŋ uppattiṭṭhānabhūtaŋ khettaŋ dassetuŋ puna *catasso paṭisambhidā* ti[5] ādim āha. Tattha *tisso paṭisambhidā kāmāvacarakusalato catūsu ñāṇasampayuttacittesū* ti idaŋ sekkhānaŋ vasena vuttaŋ. Tesaŋ hi[6] dhammapaccavekkhanakāle[7] heṭṭhā vuttaŋ pañcappakāraŋ dhammaŋ ārammaṇaŋ katvā catūsu ñāṇasampayuttakusalacittesu dhammapaṭisambhidā uppajjati. Tathā niruttiŋ[8] paccavekkhanakāle saddaŋ ārammaṇaŋ katvā niruttipaṭisambhidā. Ñāṇaŋ[9]

---

[1] S.R. °manā. [2] S.R. eso. [3] B. maññe.
[4] B. *om.* [5] *Vbh.* 303. [6] S.R. pi.
[7] R.S. *om* dhamma. [8] S.R. nirutti. [9] S. ñāṇa.

paccavekkhanakāle sabbatthakañāṇaŋ[1] ārammaṇaŋ katvā paṭibhāṇapaṭisambhidā ti.

Kiriyato catūsū ti idaŋ pana asekkhānaŋ vasena vuttaŋ. Tesaŋ hi[2] dhammaŋ[3] paccavekkhanakāle heṭṭhā vuttaŋ pañcappakāraŋ dhammaŋ ārammaṇaŋ katvā catūsu ñāṇasampayuttakiriyacittesu dhammapaṭisambhidā uppajjati. Tathā niruttiŋ[4] paccavekkhanakāle saddaŋ ārammaṇaŋ katvā niruttipaṭisambhidā. Ñāṇaŋ[5] paccavekkhanakāle sabbatthakañāṇaŋ[6] ārammaṇaŋ katvā paṭibhāṇapaṭisambhidā ti.

Atthapaṭisambhidā etesu ceva uppajjatī ti idaŋ pana sekkhāsekkhānaŋ vasena vuttaŋ. Tathā hi sekkhānaŋ atthaŋ[7] paccavekkhanakāle heṭṭhā vuttappabhedaŋ atthaŋ ārammaṇaŋ katvā catūsu ñāṇasampayuttakusalacittesu ayaŋ uppajjati. Maggaphalakāle ca maggaphalesu. Asekkhassa pana atthaŋ[7] paccavekkhanakāle heṭṭhā vuttappabhedam eva atthaŋ ārammaṇaŋ katvā catūsa ñāṇasampayuttakiriyacittesu uppajjati. Phalakāle ca uparitthime sāmaññaphale ti evam etā sekkhāsekkhānaŋ uppajjamānā imāsu bhūmīsu uppajjantīti bhūmidassanatthaŋ ayaŋ nayo dassito ti.

Abhidhammabhājaniyaŋ.

Pañhapucchake[8] pāḷi-anusāren' eva catunnaŋ paṭisambhidānaŋ kusalādibhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana niruttipaṭisambhidā saddam eva ārammaṇaŋ karotīti parittārammaṇā. Atthapaṭisambhidā kāmāvacaravipākakiriyasankhātañ ceva paccayasamuppannañ ca atthaŋ paccavekkhantassa parittārammaṇā; vuttappabhedam eva rūpāvacarārūpāvacaraŋ atthaŋ paccavekkhantassa mahaggatārammaṇā; lokuttaravipākatthañ ceva paramatthañ ca nibbāṇaŋ paccavekkhantassa appamāṇārammaṇā.

Dhammapaṭisambhidā kāmāvacaraŋ kusaladhammaŋ[9] akusaladhammaŋ[9] paccayadhammañ ca[10] paccavekkhantassa parittārammaṇā; rūpāvacarārūpāvacaraŋ kusaladhammaŋ[9] paccayadhammañ ca paccavekkhantassa mahaggatāram-

---

[1] R. sabbatthakaŋ°. [2] S.R. pi. [3] S. dhamma. [4] S.R. nirutti. [5] S. ñāṇa. [6] R.S. sabbatthakaŋ°. [7] S.R. attha. [8] *Vbh.* 303. [9] S.R. °laŋ dhammaŋ. [10] R. *om.*

maṇā, lokuttaraŋ kusalaŋ dhammaŋ paccayadhammañ ca paccavekkhantassa appamāṇārammaṇā.

Paṭibhāṇapaṭisambhidā kāmāvacarakusalavipākakiriyañāṇāni paccavekkhantassa parittārammaṇā; rūpāvacarārūpāvacarāni kusalavipākakiriyañāṇāni paccavekkhantassa, tāsaŋ ārammaṇāni vijānantassa mahaggatārammaṇā; lokuttarāni kusalavipākañāṇāni paccavekkhantassa appamāṇārammaṇā. Atthapaṭisambhidā sahajātahetuvasena siyā maggahetukā; viriyajeṭṭhikāya maggabhāvanāya siyā maggādhipati; chanda-cittajeṭṭhikāya navattabbā. Phalakāle pi navattabbā eva. Dhammapaṭisambhidā maggaŋ[1] paccavekkhanakāle maggārammaṇā; maggaŋ garuŋ katvā paccavekkhantassa ārammaṇādhipativasena maggādhipati. Paṭibhāṇapaṭisambhidā maggañāṇaŋ[2] paccavekkhanakāle maggārammaṇā. Maggaŋ garuŋ katvā paccavekkhantassa maggādhipati. Sesañāṇaŋ[3] paccavekkhanakāle na-vattabbārammaṇā. Niruttipaṭisambhidā paccuppannam eva saddaŋ ārammaṇaŋ karotīti paccuppannārammaṇā.

Atthapaṭisambhidā atītaŋ vipākatthaŋ kiriyatthañ ca paccayasamuppannañ ca paccavekkhantassa atītārammaṇā;[4] anāgataŋ paccavekkhantassa anāgatārammaṇā; paccuppannaŋ paccavekkhantassa paccuppannārammaṇā; lokuttaraŋ paramatthaŋ paccavekkhantassa na-vattabbārammaṇā. Dhammapaṭisambhidā atītaŋ kusalaŋ akusalaŋ paccayadhammañ[5] ca paccavekkhantassa atītārammaṇā; anāgataŋ paccavekkhantassa anāgatārammaṇā; paccuppannaŋ paccavekkhantassa paccuppannārammaṇā. Paṭibhāṇapaṭisambhidā atītaŋ kusalañāṇaŋ vipākañāṇaŋ[5] kiriyañāṇaŋ paccavekkhantassa atītārammaṇā; anāgataŋ paccavekkhantassa anāgatārammaṇā; paccuppannaŋ paccavekkhantassa paccuppannārammaṇā.

Niruttipaṭisambhidā saddārammaṇattā bahiddhārammaṇā. Itarāsu tīsu atthapaṭisambhidā ajjhattaŋ vipākatthaŋ kiriyatthaŋ paccayasamuppannañ ca paccavekkhantassa ajjhattārammaṇā. Bahiddhā paccavekkhantassa bahiddhārammaṇā. Ajjhattabahiddhā paccavekkhantassa ajjhatta-

---

[1] S.R. magga. [2] S.R. maggañāṇa. [3] S.R. sesañāṇa.
[4] B. °rammaṇaŋ. [5] R.S. *om.*

bahiddhārammaṇā. Paramatthaŋ paccavekkhantassa bahiddhārammaṇā eva. Dhammapaṭisambhidā ajjhattaŋ kusalākusalaŋ paccayadhammaŋ paccavekkhanakāle ajjhattārammaṇā. Bahiddhā . . . pe . . . ajjhattabahiddhā kusalākusalaŋ paccayadhammaŋ paccavekkhanakāle ajjhattabahiddhārammaṇā. Paṭibhāṇapaṭisambhidā ajjhattaŋ kusalavipākakiriyañāṇaŋ paccavekkhanakāle ajjhattārammaṇā. Bahiddhā . . . pe . . . ajjhattabahiddhā kusalavipākakiriyañāṇaŋ paccavekkhanakāle ajjhattabahiddhārammaṇā ti.

Pañhapucchakaŋ.

Idhāpi tisso paṭisambhidā lokiyā. Atthapaṭisambhidā lokiyalokuttarā. Imasmiŋ hi Paṭisambhidāvibhange Sammāsambuddhena tayo pi nayā lokiyalokuttaramissakattā ekaparicchedā va kathitā. Tīsu pi hi etesu tisso paṭisambhidā lokiyā. Atthapaṭisambhidā lokiyalokuttarā ti evam ayaŋ Paṭisambhidāvibhango pi teparivaṭṭaŋ nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Paṭisambhidāvibhanganiddeso.

ÑĀṆAVIBHANGA

Idāni tad-anantare Ñāṇavibhange *Ekavidhena ñāṇavatthū* ti[1] ādinā nayena paṭhamaŋ ekavidhādīhi dasavidhapariyosānehi dasahi paricchedehi mātikaŋ ṭhapetvā nikkhittapadānukkamena niddeso kato.

Tattha *ekavidhenā* ti ekappakārena, ekakoṭṭhāsena vā. *Ñāṇavatthū* ti ettha pana ñaṇañ ca taŋ vatthu ca nānappakārānaŋ sampattīnan ti ñāṇavatthu. Okāsaṭṭhena ñāṇassa vatthūti pi ñāṇavatthu. Idha pana purimen' ev' atthena vatthu veditabbaŋ. Ten' eva ekavidhaparicchedāvasāne *yāthāvakavatthuvibhāvanā paññā, evaŋ ekavidhena ñāṇavatthū* ti vuttaŋ.[2]

Pañcaviññāṇā ti cakkhuviññāṇādīni pañca. *Na hetū* ti ādīni heṭṭhā Dhammasangahaṭṭhakaṭhāyaŋ vuttanayen' eva veditabbāni. Sankhepato pan' ettha yaŋ vattabbaŋ, taŋ niddesavāre āvibhavissati. Yathā c' ettha, evaŋ dukamātikādipadesu pi yaŋ vattabbaŋ, taŋ tatth' eva āvibhavissati.

Nikkhepaparicchedamattaŋ pan' ettha evaŋ veditabbaŋ: Ettha hi *na hetu, ahetukā* ti ādīhi tāva Dhammasangahamātikāvasena,[3] *aniccā, jarābhibhūtā* ti ādīhi amātikāvasenā ti sankhepato duvidhehi bhedato aṭṭhasattatiyā padehi ekakamātikā nikkhittā. Dukānurūpehi pana pañcatiŋsāya dukehi dukamātikā nikkhittā.

Tikānurūpehi *cintāmayā paññā* ti[4] ādīhi catūhi bāhirattikehi, *vipākapaññā* ti ādīhi aniyamitapaññāvasena vuttehi cuddasahi mātikātikehi, vitakkattike paṭhamapadena niyamitapaññāvasena vuttehi terasahi, dutiyapadena niyamitapaññā vasena vuttehi sattahi, tatiyapadena niyamitapaññāvasena vuttehi dvādasahi, pītittike ca paṭhamapadena niyamitapaññāvasena vuttehi terasahi. Tathā dutiyapadena. Tatiyapadena niyamitapaññāvasena vuttehi dvādasahīti aṭṭhāsītiyā tikehi tikamātikā nikkhittā.

[1] *Vbh.* 306. [2] *Vbh.* 308. [3] *Dhs.* § 584. [4] *Vibh.* 310.

Catukkamātikā pana *kammassakatañ ñāṇan* ti[1] ādīhi ekavīsatiyā catukkehi, pañcakamātikā dvīhi pañcakehi, chakkamātikā ekena chakkena, sattakamātikā *sattasattati ñāṇavatthūnī* ti[2] evaŋ sankhepato vuttehi ekādasahi sattakehi, aṭṭhakamātikā ekena aṭṭhakena, navakamātikā ekena navakena, dasakamātikā *dasa Tathāgatassa Tathāgatabalānī* ti[3] ādīnā eken' eva dasakena nikkhittā.

Tattha *dasā* ti gaṇanaparicchedo. *Tathāgatassā* ti yathā Vipassī-ādayo pubbakā isayo āgatā, tathā āgatassa. Yathā ca te yatā, tathā gatassa. *Tathāgatabalānī* ti aññehi asādhāraṇāni Tathāgatass' eva balāni. Yathā vā pubba Buddhānaŋ balāni puññussayasampattiyā āgatāni, tathā āgatabalānīti pi attho.

Tattha duvidhaŋ Tathāgatassa balaŋ kāyabalañ ca ñāṇabalañ ca. Tesu kāyabalaŋ hatthikulānusārena veditabbaŋ. Vuttaŋ h' etaŋ Porāṇehi:—

Kāḷāvakañ ca Gangeyyaŋ, Paṇḍaraŋ Tamba-Pingalaŋ,
Gandha-Mangala-Hemañ ca Uposatha-Chaddant' ime dasā ti.

Imāni hi dasa hatthikulāni. Tattha Kāḷāvakan ti pakatihatthikulaŋ daṭṭhabbaŋ. Yaŋ dasannaŋ purisānaŋ kāyabalaŋ, taŋ ekassa Kāḷāvakahatthino. Yaŋ dasannaŋ Kāḷāvakānaŋ balaŋ, taŋ ekassa Gangeyyassa. Yaŋ dasannaŋ Gangeyyānaŋ, taŋ ekassa Paṇḍarassa. Yaŋ dasannaŋ Paṇḍarānaŋ, taŋ ekassa Tambassa. Yaŋ dasannaŋ Tambānaŋ, taŋ ekassa Pingalassa. Yaŋ dasannaŋ Pingalānaŋ, taŋ ekassa Gandhahatthino. Yaŋ dasannaŋ Gandhahatthīnaŋ, taŋ ekassa Mangalassa. Yaŋ dasannaŋ Mangalānaŋ, taŋ ekassa Hemavatassa.[4] Yaŋ dasannaŋ Hemavatānaŋ,[5] taŋ ekassa Uposathassa. Yaŋ dasannaŋ Uposathānaŋ, taŋ ekassa Chaddantassa. Yaŋ dasannaŋ Chaddantānaŋ, taŋ ekassa Tathāgatassa, Nārāyana-sanghāṭabalan[6] ti pi idam eva vuccati.

Tad[7] etaŋ pakatihatthīnaŋ[8] gaṇanāya hatthikoṭisahassānaŋ[9] purisagaṇanāya dasannaŋ purisakoṭisahassānaŋ balaŋ hoti. Idaŋ tāva Tathāgatassa kāyabalaŋ.

---

[1] *Vbh.* 315. [2] *Vbh.* 316. [3] *Vbh.* 317.
[4] R.S. Hemassa. [5] R.S. Hemānaŋ. [6] S.R. °sankhāta.
[7] R.S. yad. [8] R.S. °hatthi. [9] R.S. hatthīnaŋ°.

Ñāṇabalaŋ pana idha tāva[1] pāḷiyaŋ āgatam eva dasabalañāṇaŋ, Mahāsīhanāde* dasabalañāṇaŋ, catuvesārajjañāṇaŋ, aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇaŋ, catuyoniparicchedakañāṇaŋ, pañcagatiparicchedakañāṇaŋ; Saŋyuttake[2]† āgatāni tesattati ñāṇāni, sattasattati[3] ñāṇānīti[3] evaŋ aññāni anekāni ñāṇasahassāni, etaŋ ñāṇabalaŋ nāma. Idha pi ñāṇabalam eva adhippetaŋ. Ñāṇaŋ hi akampiyaṭṭhena upatthambhakaṭṭhena ca balan ti vuttaŋ.

Yehi balehi samannāgato ti[4] yehi dasahi ñāṇabalehi upeto samupeto.[3]

Asabhaṇṭhānan ti seṭṭhaṭṭhānaŋ uttamaṭṭhānaŋ. Āsabhā vā pubba-Buddhā. Tesaŋ ṭhānan ti attho. Api ca gavasatajeṭṭhako usabho. Gavasahassajeṭṭhako vasabho. Gavasatajeṭṭhako vā usabho. Gavasahassajeṭṭhako vasabho. Sabbagavaseṭṭho sabbaparissaya-saho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehi pi akampanīyo[5] nisabho. So idha usabho ti adhippeto. Idam pi hi tassa pariyāyavacanaŋ. Usabhassa idan ti *āsabhaŋ*. *Ṭhānan* ti catūhi pādehi paṭhaviŋ uppīḷetvā acalaṭṭhānaŋ. Idaŋ pana āsabhaŋ viyāti[6] āsabhaŋ. Yath' eva hi nisabhasankhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi paṭhaviŋ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaŋ Tathāgato pi dasahi Tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhaparisapaṭhaviŋ uppīḷetvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evaŋ tiṭṭhamāno ca taŋ āsabhaṇṭhānaŋ paṭijānāti, upagacchati, na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttaŋ *āsabhaṇṭhānaŋ paṭijānātī* ti.

Parisāsū ti aṭṭhasu parisāsu.

Sīhanādaŋ nadatī ti seṭṭhanādaŋ abhītanādaŋ[7] nadati. Sīhanādasadisaŋ[8] vā nādaŋ nadati. Ayam attho Sīhanādasuttena dīpetabbo.* Yathā vā sīho sahanato ca hananato ca sīho ti vuccati, evaŋ Tathāgato lokadhammānaŋ sahanato parappavādañ ca hananato sīho ti vuccati. Evaŋ vuttassa sīhassa nādaŋ *sīhanādaŋ*.

* *M.* i, 71. † *S.* ii, 56.

[1] R.S. idh' eva. [2] R.S. Saŋyutte. [3] S.R. *om.*
[4] *Vibh.* 317. [5] S.R. asampakampa°. [6] S.R. viya.
[7] S.R. asambhīta°. [8] S.R. Sīhasadisaŋ.

Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaŋso sīhanādaŋ nadati, evaŋ Tathāgatasīho pi Tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado-vigatalomahaŋso iti rūpan ti ādinā nayena nānāvidhadesanāvilāsasampannaŋ sīhanādaŋ[1] nadati. Tena vuttaŋ *parisāsu sīhanādaŋ nadatī* ti.

Brahmacakkaŋ pavattetī ti ettha *brahman* ti seṭṭhaŋ uttamaŋ visuddhaŋ. Cakkasaddo ca panāyaŋ:

> Sampattiyaŋ lakkhaṇe ca, rathange, iriyāpathe,
> dāne ca ratana[2]-dhamma-khuracakkādisu[3] dissati,
> dhammacakke idha mato, tañ ca dvedhā vibhāvaye.

Cattār' imāni bhikkhave cakkāni, yehi samannāgatānaŋ devamanussānan ti* ādisu hi ayaŋ sampattiyaŋ dissati. *Pādatalesu cakkāni jātānī* ti† ettha lakkhaṇe. *Cakkaŋ va vahato padan* ti‡ ettha rathange. *Catucakkaŋ navadvāran* ti§ ettha iriyāpathe. *Khāda[4] bhuñja, mā ca pamādo, cakkaŋ vattassu[5] sabbapāṇinan* ti|| ettha dāne. *Dibbaŋ cakkaratanaŋ pāturahosī* ti¶ ettha ratanacakke. *Mayā pavattitaŋ cakkan* ti** ettha dhammacakke. *Icchāhatassa posassa, cakkaŋ bhamati matthake* ti†† ettha khuracakke. *Khurapariyantena ce pi cakkenā* ti‡‡ ettha paharaṇacakke. *Asani[6] cakkan* ti§§ ettha asanimaṇḍale. Idha panāyaŋ dhammacakke mato. Taŋ pana dhammacakkaŋ duvidhaŋ hoti paṭivedhañāṇañ ca desanāñāṇañ ca. Tattha paññāpabhāvitaŋ attano ariyaphalāvahaŋ paṭivedhanāṇaŋ. Karuṇāpabhāvitaŋ sāvakānaŋ ariyaphalāvahaŋ desanāñāṇaŋ.

Tattha paṭivedhañāṇaŋ uppajjamānaŋ uppannan ti duvidhaŋ. Taŋ hi abhinikkhamanato yāva arahattamaggā uppajjamānaŋ, phalakkhaṇe uppannaŋ nāma. Tusitabhavanato vā yāva mahābodhipallanke arahattamaggā

* *A*. ii, 32. † *D*. iii, 143. ‡ *Dhp*. 1.
§ *S*. i, 16, 63. || . . . ¶ *D*. iii, 61.
** *Sn*. 557. †† *Jā*. i, 414. ‡‡ *D*. i, 52. §§ *Cf*. S. ii, 229.

[1] S.R. samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaŋso sampannasīhanādaŋ.
[2] S.R. ratane. [3] B. *adds* ca. [4] S.R. dadaŋ.
[5] S.R. vattaya. [6] S.R. *add* va.

uppajjamānaŋ, phalakkhaṇe uppannaŋ nāma. Dīpankaravyākaraṇato paṭṭhāya vā[1] yāva arahattamaggā uppajjamānaŋ, phalakkhaṇe uppannaŋ nāma. Desanāñāṇam pi pavattamānaŋ pavattan[2] ti duvidhaŋ. Taŋ hi yāva Aññāsi-Koṇḍaññassa[3] sotāpattimaggā pavattamānaŋ, phalakkhaṇe pavattaŋ nāma. Tesu paṭivedhañāṇaŋ lokuttaraŋ, desanāñāṇaŋ lokiyaŋ; ubhayam pi pan' etaŋ aññehi asādhāraṇaŋ, Buddhānaŋ yeva orasañāṇaŋ.

Idāni yehi dasahi balehi samannāgato Tathāgato āsabhaṇṭhānaŋ paṭijānāti, yāni ādito Tathāgatassa Tathāgatabalanīti nikkhittāni, tāni vitthārato dassetaŋ *Katamāni dasa? Idha Tathāgato ṭhānañ ca ṭhānato* ti ādim āha. Tattha *ṭhānañ ca ṭhānato* ti kāraṇan ca kāraṇato. Kāraṇaŋ hi yasmā tattha phalaŋ tiṭṭhati, tadāyattavuttitāya uppajjati ceva pavattati ca, tasmā ṭhānan ti vuccati. Taŋ Bhagavā *ye ye dhammā yesaŋ yesaŋ dhammānaŋ hetū paccayā uppādāya,*[4] *taŋ taŋ ṭhānaŋ ; ye ye dhammā yesaŋ yesaŋ dhammānaŋ na hetū paccayā uppādāya,*[4] *taŋ taŋ aṭṭhānan*[5] ti pajānato ṭhānañ ca ṭhānato aṭṭhānañ ca aṭṭhānato yathābhūtaŋ pajānāti.

Yam pī ti yena ñāṇena.

Idam pi Tathāgatassā ti idam pi ṭhānāṭhānañāṇaŋ Tathāgatassa Tathāgatabalaŋ nāma hotīti attho. Evaŋ sabbapadesu yojanā veditabbā.

Kammasamādānānan ti samādiyitvā katānaŋ kusalākusalakammānaŋ, kammam eva vā kammasamādānaŋ.

Ṭhānaso hetuso ti paccayato ceva hetuto ca. Tattha gati-upadhi-kāla-payogā vipākassa ṭhānaŋ; kammaŋ hetu.

Sabbatthagāminin ti sabbagatigāminiñ ca agatigāminiñ ca.

Paṭipadan ti maggaŋ.

Yathābhūtaŋ pajānātī ti bahūsu pi manussesu ekam eva pāṇaŋ ghātentesu imassa cetanā nirayagāmini bhavissati, imassa tiracchānayonigāminī ti iminā nayena ekavatthusmim pi kusalākusalacetanāsankhātānaŋ paṭipattīnaŋ aviparītato sabhāvaŋ pajānāti.

[1] S.R. *om.* [2] S.R. pavattitan. [3] S.R. Añña-Koṇḍaññassa.
[4] B. upādāya. [5] B. ṭhānan ti; *Vbh.* 338.

Anekadhātun ti cakkhudhātu-ādīhi kāmadhātu-ādīhi vā bahudhātuŋ.

Nānādhātun ti tāsaŋ yeva dhātūnaŋ vilakkhaṇattā nānappakāradhātuŋ.

Lokan ti khandhāyatanadhātulokaŋ.

Yathābhūtaŋ pajānātī ti tāsaŋ tāsaŋ dhātūnaŋ aviparītato sabhāvaŋ paṭivijjhati.

Nānādhimuttikatan ti hīnādīhi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvaŋ.

Parasattānan ti padhānasattānaŋ.

Parapuggalānan ti tato paresaŋ hīnasattānaŋ. Ekattham eva vā etaŋ padadvayaŋ veneyyavasena dvedhā vuttaŋ.

Indriyaparopariyattan ti saddhādīnaŋ indriyānaŋ parabhāvañ ca aparabhāvañ ca, vuḍḍhiñ ca hāniñ cāti attho.

Jhāna-vimokkha-samādhi-samāpattīnan ti paṭhamādīnaŋ catunnaŋ jhānānaŋ. *Rūpī rūpāni passatī* ti ādīnaŋ aṭṭhannaŋ vimokkhānaŋ, savitakka-savicarādīnaŋ tiṇṇaŋ samādhīnaŋ, paṭhamajjhānasamāpatti-ādīnañ ca navannaŋ anupubbasamāpattīnaŋ.

Sankilesan ti hānabhāgiyadhammaŋ.

Vodānan ti visesabhāgiyadhammaŋ.

Vuṭṭhānan ti yena kāraṇena jhānādīhi vuṭṭhahanti, taŋ kāraṇaŋ.

Pubbenivāsānussatin ti pubbe nivutthakkhandhānussaraṇaŋ.

Cutūpapātan ti cutiñ ca upapātañ ca.

Āsavānaŋ khayan ti kāmāsavādīnaŋ khayasankhātaŋ āsavanirodhaŋ nibbānaŋ.

Imānī ti yāni heṭṭhā *dasa Tathāgatassa Tathāgatabalānī* ti avoca, imāni tānīti appaṇaŋ karotīti.

Evam ettha anupadavaṇṇanaŋ ñatvā idāni yasmā Tathāgato paṭhamaŋ yeva ṭhānāṭhānañāṇena veneyyasattānaŋ āsavakkhayādhigamassa ceva[1] anadhigamassa[1] ca ṭhānāṭhānabhūtaŋ kilesāvaraṇābhāvaŋ passati, lokiyasammādiṭṭhiṭhitidassanato niyatamicchādiṭṭhiṭhānābhāvadassanato ca; atha nesaŋ kammavipākañāṇena vipākāvaraṇābhāvaŋ passa-

[1] S.R. *om.*

ti, tihetukapaṭisandhi-dassanto; sabbatthagāminīpaṭipadāñāṇena kammāvaraṇābhāvaŋ passati, ānantariyakammābhāvadassanato; evaŋ anāvaraṇānaŋ anekadhātu-nānādhātuñāṇena anukūladhammadesanatthaŋ cariyāvisesaŋ passati, dhātuvemattadassanato.

Atha nesaŋ nānādhimuttikatañāṇena adhimuttiŋ passati, payogaŋ anādiyitvā pi adhimuttivasena dhammadesanatthaŋ. Ath' evaŋ diṭṭhādhimuttīnaŋ yathā-satti yathā-balaŋ dhammaŋ desetuŋ indriyaparopariyattañāṇena[1] indriyaparopariyattaŋ[2] passati, saddhādīnaŋ tikkhamudubhāvadassanato. Evaŋ pariññātindriyaparopariyattā pi pan' ete[3] saçe dūre honti, atha jhānādipariññāṇena[4] jhānādisu vasībhūtattā iddhivisesena khippaŋ upagacchati. Upagantvā ca nesaŋ pubbenivāsānussatiñāṇena pubbe jātabhāvaŋ,[5] dibbacakkhānubhāvato pattabbena cetopariyañāṇena sampati[6] cittavisesaŋ passanto āsavakkhayañāṇānubhāvena āsavakkhayagāminiyā paṭipadāya vigatasammohattā āsavakkhayāya dhammaŋ deseti.

Tasmā iminā anukkamena imāni dasabalāni vuttānīti veditabbāni.

Ayaŋ tāva mātikāya atthavaṇṇanā.

Idāni yathānikkhittāya mātikāya pañca viññāṇā *na hetum evā* ti ādinā nayena āraddhe niddesavāre *na hetum evā* ti[7] sādhāraṇahetupaṭikkhepaniddeso.[8] Tattha hetu-hetu, paccayahetu, uttamahetu, sādhāraṇahetūti catubbidho hetūti* ādinā nayena yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ sabbaŋ Rūpakaṇḍe *sabbaŋ rūpaŋ na hetum evā* ti† ādīnaŋ atthavaṇṇanāyaŋ vuttam eva.

Ahetukā-m-eva ti ādisu vyañjanasandhivasena makāro veditabbo. Ahetukā evāti attho. Sesapadesu pi es' eva nayo. Api ca hetū dhammā na hetū dhammā ti ādisu dhammakoṭṭhāsesu pañcaviññāṇāni hetū dhammā ti vā sahetukā

---

* *Asl.* 303. † *Dhs.* § 595.

1 B.S.R. °pariyatti°. 2 B.S.R. °pariyattiŋ.
3 S.R. pana te. 4 S.R. jhānaviññāṇena.
5 S.R. pubbajātibhāvaŋ; B. pubbe jātibhāvaŋ.
6 B.R. sampatti (duppāṭho). 7 *Vibh.* 319. 8 B. °paṭipakkhepa°.

dhammā ti vā na honti. Ekantena pana na hetū yeva, ahetukā evāti iminā nayen' ettha sabbapadesu attho veditabbo.

Avyākatam evā ti padaŋ vipākāvyākatavasena vuttaŋ.

Sārammaṇam evā ti olubbhārammaṇavasena. Paccayārammaṇaŋ, olubbhārammaṇan ti hi duvidhaŋ ārammaṇaŋ. Imasmiŋ pana ṭhāne olubbhārammaṇam eva dhuraŋ. Paccayārammaṇam pi labbhati yeva. *Acetasikam evā* ti padaŋ cittaŋ rūpaŋ nibbāṇan ti tīsu acetasikesu cittam eva sandhāya vuttaŋ.

No apariyāpannam evā ti gatipariyāpanna-cutipariyāpannasaŋsāravaṭṭabhayapariyāpannabhāvato[1] pariyāpannā eva, no apariyāpannā. Lokato vaṭṭato na niyyantīti aniyyānikā.

Uppanna[2]*-manoviññāṇaviññeyyam* evāti Rūpakaṇḍe cakkhuviññāṇādīnaŋ paccuppannān' eva rūpādīni ārabbha pavattito atītādivisayamanoviññāṇam pi pañcaviññāṇasotapatitam eva katvā *uppannaŋ chahi viññāṇehi viññeyyan* ti vuttaŋ. Pañcaviññāṇā[3] pana yasmā paccuppannā[4] pi cakkhuviññāṇādīnaŋ ārammaṇā[5] na honti, manoviññāṇass' eva honti, tasmā manoviññāṇaviññeyyam evāti vuttaŋ.

Aniccam evā ti hutvā abhāvaṭṭhena aniccā eva.

Jarābhibhūtam evā ti jarāya abhibhūtattā jarābhibhūtā eva.

Uppannavatthukā uppannārammaṇā ti anāgatapaṭikkhepo. Na hi te anāgatesu vatthārammaṇesu uppajjanti.

Purejātavatthukā purejātārammaṇā ti sahuppatti-paṭikkhepo. Na hi te[6] sahuppannaŋ[7] vatthuŋ vā ārammaṇaŋ vā paṭicca uppajjanti. Sayaŋ pana pacchājātā hutvā purejātesu vatthārammaṇesu uppajjanti.

Ajjhattikavatthukā ti ajjhattajjhattavasena[8] vuttaŋ. Tāni hi ajjhattike pañca pasāde vatthuŋ katvā uppajjanti.

Bāhirārammaṇā ti bāhirarūpādi-ārammaṇā. Tattha catukkaŋ veditabbaŋ. Pañcaviññāṇā hi pasādavatthukattā ajjhattikā ajjhattikavatthukā; manoviññāṇaŋ hadayarūpaŋ vatthuŋ katvā uppajjanakāle ajjhattikaŋ bāhiravatthukaŋ; pañcaviññāṇasampayuttā tayo khandhā bāhirā ajjhattikavat-

---

1 S.R. °saŋsārabhaya°. 2 B. uppannaŋ. 3 S.R. °viññāṇāni.
4 S.R. °pannāni. 5 S.R. ārammaṇāni. 6 S.R. tassa.
7 S.R. saha°. 8 S.R. ajjhattavasena.

thukā; manoviññāṇasampayuttā tayo khandhā hadayarūpaŋ vatthuŋ katvā uppajjanakāle bāhirā bāhiravatthukā.

Asambhinnavatthukā ti aniruddhavatthukā. Na hi te niruddhaŋ atītaŋ vatthuŋ paṭicca uppajjanti. Asambhinnārammaṇatāya pi es' eva nayo.

Aññaŋ cakkhuviññāṇassa vatthu ca ārammaṇañ cā ti ādisu cakkhuviññāṇassa hi aññaŋ vatthu, aññaŋ ārammaṇaŋ; aññaŋ sotaviññāṇādīnaŋ. Cakkhuviññāṇaŋ sotapasādādisu aññataraŋ vatthuŋ, saddādisu vā aññataraŋ ārammaṇaŋ katvā kappato kappaŋ gantvā pi na uppajjati,[1] cakkhupasādam eva pana vatthuŋ katvā rūpañ ca ārammaṇaŋ katvā uppajjati. Evam assa vatthu pi dvāram pi ārammaṇam pi nibaddhaŋ; aññaŋ vatthuŋ vā dvāraŋ vā ārammaṇaŋ vā na sankamati. Nibaddhavatthu nibaddhadvāraŋ nibaddhārammaṇam eva hutvā uppajjati. Sotaviññāṇādisu pi es' eva nayo.

Na aññamaññassa gocaravisayaŋ paccanubhontī ti ettha aññam aññassa, cakkhu sotassa, sotaŋ vā cakkhussāti evaŋ ekaŋ ekassa gocaravisayaŋ na paccanubhotīti attho. Sace hi nīlādibhedaŋ rūpārammaṇaŋ samodhānetvā sotindriyassa upaneyya: ingha tāva naŋ vavatthapehi, vibhāvehi kiŋ nām' etaŋ ārammaṇan ti; cakkhuviññāṇaŋ vinā pi mukhena attano dhammatāya evaŋ vadeyya: are andhabāla! vassasatam pi vassasahassam pi paridhāvamāno aññatra mayā kuhiŋ etassa jānanakaŋ labhissasi; āhara naŋ cakkhupasāde upanehi; aham etaŋ ārammaṇaŋ jānissāmi yadi vā nīlaŋ, yadi vā pītakaŋ; na hi eso aññassa visayo, mayham ev' eso visayo ti. Sesaviññāṇesu pi es' eva nayo. Evam ete aññamaññassa gocaravisayaŋ na paccanubhonti nāma.

Samannāharantassā ti[2] āvajjanen' eva samannāharantassa.

Manasikarontassā ti āvajjanen' eva manasikarontassa. Etāni hi cittāni āvajjanena samannāhaṭakāle manasikatakāle yeva uppajjanti.

Na abbokiṇṇā ti aññena viññāṇena abbokiṇṇā nirantarā va nuppajjanti. Etena nesaŋ anantaratā paṭikkhittā.

Na apubbaŋ acariman ti etena sabbesam pi sahuppatti paṭikhittā.

[1] B. uppajjanti. [2] B. samannārahantassa, *Vibh.* 320.

Na aññamaññassa samanantarā ti etena samanantaratā paṭikkhittā.

Āvaṭṭanā[1] *vā* ti ādīni cattāri pi āvajjanass' eva nāmāni. Taŋ hi bhavangassa āvaṭṭanato āvaṭṭanā. Tass' eva ābhujanato ābhogo. Rūpādīnaŋ samannāharaṇato samannāhāro. Tesaŋ yeva manasikaraṇato manasikāro ti vuccati. Evam ettha sankhepato pañcannaŋ viññāṇānaŋ āvajjanaṭṭhāne ṭhatvā[2] āvajjanādikiccaŋ[3] kātuŋ samatthabhāvo paṭikkhitto.

Na kiñci dhammaŋ paṭivijānāti ti *manopubbangamā dhammā* ti evaŋ vuttaŋ ekam pi kusalaŋ vā akusalaŋ vā na paṭivijānāti.

Aññatra abhinipātamattā ti ṭhapetvā rūpādīnaŋ abhinipātamattaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: supaṇḍito pi puriso ṭhapetvā āpāthagatāni rūpādīni aññaŋ kusalākusalesu ekadhammam pi pañcahi viññāṇehi na paṭivijānāti. Cakkhuviññāṇaŋ pan' ettha dassanamattam eva hoti. Sotaviññāṇādīni savaṇa-ghāyana-sāyana-phusanamattān' eva. Dassanādimattato pana muttā aññā etesaŋ kusalādi-paṭiviññatti nāma natthi.

Manodhātuyā pī ti sampaṭicchanamanodhātuyā pi. Sampiṇḍanattho c' ettha pi-kāro. Tasmā manodhātuyā pī tato parāhi manoviññāṇadhātūhi pīti sabbehi pi pañcadvārikaviññāṇehi na kiñci kusalākusalaŋ dhammaŋ paṭivijānātīti evam ettha attho daṭṭhabbo.

Na kiñci iriyāpathaŋ kappetī ti ādisu pi es' eva nayo. Na hi pañcadvārikaviññāṇehi gamanādisu kiñci iriyāpathaŋ kappeti. Na kāyakammaŋ, na[4] vacīkammaŋ paṭṭhapeti; na kusalākusalaŋ dhammaŋ samādiyati; na samādhiŋ samāpajjati lokiyaŋ vā lokuttaraŋ vā; na samādhito vuṭṭhāti lokiyā vā lokuttarā vā; na bhavato cavati; na bhavantare upapajjati; sabbam pi h' etaŋ kusalākusaladhammapaṭivijānanādi cavanapariyosānaŋ kiccaŋ manodvārikacitten' eva hoti, na pañcadvārikenāti sabbassāp' etassa kiccassa karaṇe sahajavanakāni vīthicittāni paṭikkhittāni. Yathā

---

[1] *Vibh.* 321: āvajjanā.
[2] B. ṭhapetvā.
[3] S.R. āvaṭṭanādi°.
[4] S.R. *om.*

c' etesaŋ etāni kiccāni natthi, evaŋ niyāmokkamādīni pi. Na hi[1] pañcadvārikajavanena micchattaniyāmaŋ okkamati, na sammattaniyāmaŋ. Na c' etaŋ javanaŋ nāmagottam ārabbha javati, na kasiṇādipaṇṇattiŋ, na lakkhaṇārammaṇikavipassanāvasena pavattati, na vuṭṭhānagāminībalavavipassanāvasena, na rūpārūpadhamme ārabbha javati, na nibbāṇaŋ; na c' etena saddhiŋ paṭisambhidāñāṇaŋ uppajjati, na abhiññāñāṇaŋ,[2] na sāvakapāramīñāṇaŋ, na paccekabodhiñāṇaŋ, na sabbaññutañāṇaŋ. Sabbo pi pan' esa pabhedo manodvārikajavane yeva labbhati.

Na supati, na paṭibujjhati, na supinaŋ passatī ti[3] sabbenāpi ca pañcadvārikacittena n' eva niddaŋ okkamati, na niddāyati, na paṭibujjhati, na kiñci supinaŋ passatīti imesu tīsu ṭhānesu saha javanena vīthicittaŋ paṭikhittaŋ. Niddāyantassa hi mahāvaṭṭiŋ jāletvā dīpe cakkhusamīpe upanīte paṭhamaŋ cakkhudvārikaŋ āvajjanaŋ bhavangaŋ nāvaṭṭeti, manodvārikam eva āvaṭṭeti. Atha javanaŋ javitvā bhavangaŋ otarati. Dutiyavāre cakkhudvārikaŋ[4] āvajjanaŋ bhavangaŋ āvaṭṭeti. Tato cakkhuviññāṇādīni javanapariyosānāni pavattanti, tadanantaraŋ bhavangaŋ pavattati. Tatiyavāre manodvārika-āvajjanena bhavange āvaṭṭite manodvārikajavanaŋ javati. Tena cittena kiŋ ayaŋ imasmiŋ ṭhāne āloko ti jānāti. Tatthā niddāyantassa kaṇṇasamīpe turiyesu paggahitesu, ghāṇasamīpe sugandhesu vā duggandhesu vā pupphesu upanītesu, mukhe sappimhi vā phāṇite vā pakkhitte, piṭṭhiyaŋ pāṇinā pahāre dinne paṭhamaŋ sotadvārikādīni āvajjanāni bhavangaŋ na āvaṭṭenti, manodvārikam eva āvaṭṭeti. Atha javanaŋ javitvā bhavangaŋ otarati. Dutiyavāre sotadvārikādīni āvajjanāni bhavangaŋ āvaṭṭenti. Tato sota-ghāṇa-jivhā-kāyaviññāṇādīni javanapariyosānāni pavattanti. Tadanantaraŋ bhavangaŋ pavattati.[5] Tatiyavāre manodvārika-āvajjanena bhavange āvaṭṭite manodvārikajavanaŋ javati. Tena cittena ñatvā: kiŋ ayaŋ imasmiŋ ṭhāne saddo, sankhasaddo bherisaddo[6] ti vā; kiŋ ayaŋ imasmiŋ ṭhāne gandho, mūlagandho sāragandho[6] ti vā;

---

[1] S. Iti na; R. Iti.
[2] B. abhiññāñāṇaŋ.
[3] *Vbh.* 322.
[4] S.R. °dvārikapavattaŋ.
[5] S.R. āvaṭṭati.
[6] S.R. *om.*

kiŋ idaŋ mayhaŋ mukhe pakkhittarasaŋ,[1] sappīti vā phāṇitan ti vā; kena 'mhi piṭṭhiyaŋ pahaṭo,[2] atithaddo me pahāro ti vā vattā[3] hoti.[4] Evaŋ manodvārikajavanen' eva paṭibujjhati, na pañcadvārikena. Supinam pi ten' eva passati, na pañcadvārikena.

Tañ ca pan' etaŋ supinaŋ passanto catūhi kāraṇehi passati: dhātukkhobhato vā anubhūtapubbato vā devatopasaŋhārato vā pubbanimittato vā ti. Tattha[5] pittādīnaŋ khobhakaraṇapaccayayogena khubhitadhātuko dhātukkhobhato supinaŋ passati, passanto ca nānāvidhaŋ supinaŋ passati: pabbatā patanto viya, ākāsena gacchanto viya, vālamigahatthi-corādīhi anubaddho viya hoti.

Anubhūtapubbato passanto pubbe anubhūtapubbaŋ ārammaṇaŋ passati. Devatopasaŋhārato passantassa devatā atthakāmatāya vā anatthakāmatāya vā atthāya vā anatthāya vā nānāvidhāni ārammaṇāni upasaŋharanti. So tāsaŋ devatānaŋ ānubhāvena tāni ārammaṇāni passati. Pubbanimittato passanto puññāpuññavasena uppajjitukāmassa atthassa vā anatthassa vā pubbanimittabhūtaŋ supinaŋ passati: Bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimittaŋ, Bodhisatto viya pañcamahāsupine, Kosalarājā viya solasa supine ti.

Tattha yaŋ dhātukkhobhato anubhūtapubbato ca supinaŋ passati, na taŋ saccaŋ hoti. Yaŋ devatopasaŋhārato passati, taŋ saccaŋ vā hoti alikaŋ vā. Kuddhā hi devatā upāyena vināsetukāmā viparītam pi katvā dassenti. Tatr' idaŋ vatthu: Rohaṇe kira Nāgamahāvihāre Mahāthero bhikkhusanghaŋ anapaloketvā va ekaŋ nāgarukkhaŋ chindāpesi. Rukkhe adhivatthā devatā therassa kuddhā paṭhamam eva naŋ palobhetvā pacchā: ito te sattadivasamatthake upaṭṭhāko rājā marissatī ti supine ārocesi. Thero taŋ kathaŋ āharitvā rājorodhānaŋ ācikkhi. Tā ekappahāren' eva mahāviravaŋ viraviŋsu. Rājā: kiŋ etan ti pucchi. Tā evaŋ therena vuttan ti ārocayiŋsu. Rājā divase gaṇāpetvā sattāhe vītivatte kujjhitvā therassa hatthapāde chindāpesi. Yaŋ pana pubbanimittato passati, taŋ ekanta-saccam eva hoti. Etesañ ca

---

[1] S.R. pakkhittaŋ. [2] S.R. paharito. [3] B. vattāro.
[4] B. honti. [5] S. Ettha.

catunnaŋ mūlakāraṇānaŋ saŋsaggabhedato pi supinabhedo hoti yeva.

Tañ ca pan' etaŋ catubbidhaŋ supinaŋ sekkhaputhujjanā va[1] passanti, appahīnavipallāsattā. Asekkhā na passanti, pahīnavipallāsattā. Kiŋ pana taŋ[2] passanto sutto passati? paṭibuddho? udāhu neva sutto passati na paṭibuddho ti? Kiñc' ettha yadi tāva sutto passati, Abhidhammavirodho āpajjati. Bhavangacittena hi supati. Tañ ca rūpanimittādiārammaṇaŋ, rāgādi-sampayuttaŋ vā na hoti. Supinaŋ passantassa ca īdisāni cittāni uppajjanti. Atha paṭibuddho passati, vinayavirodho āpajjati. Yaŋ hi paṭibuddho passati, taŋ sabbohārikacittena[3] passati. Sabbohārikacittena[3] ca kate vītikkame anāpatti nāma natthi. Supinaŋ passantena pana kate vītikkame ekantaŋ anāpatti eva.[4] Atha neva sutto na paṭibuddho passati, na supinaŋ[5] nāma passati. Evaŋ hi sati supinassābhāvo va āppajjati. Na abhāvo. Kasmā? Yasmā kapimiddhapareto passati. Vuttaŋ h' etaŋ: *Kapimiddhapareto kho mahārāja supinaŋ passatī* ti.* Kapimiddhapareto ti makkaṭaniddāya yutto. Yathā hi makkaṭassa niddā lahuparivattā hoti, evaŋ yā niddā punappunaŋ kusalādicittavokiṇṇattā lahuparivattā, yassā pavattiyaŋ punappunaŋ bhavangato uttaraṇaŋ hoti, tāya yutto supinaŋ passati. Ten' āyaŋ supino kusalo pi hoti akusalo pi avyākato pi.

Tattha supinante cetiyavandana-dhammasavaṇa-dhammadesanādīni karontassa kusalo. Pāṇātipātādīni karontassa akusalo. Dvīhi antehi mutto āvajjana-tadārammaṇakkhaṇe avyākato ti veditabbo. Supinen' eva diṭṭhaŋ viya me, sutaŋ viya me ti kathanakāle pi avyākato yeva. Kiŋ pana supine kataŋ kusalākusalaŋ kammaŋ savipākaŋ avipākan ti? Savipākaŋ. Dubbalattā pana paṭisandhiŋ ākaḍḍhituŋ na sakkoti. Dinnāya aññakammena[5] paṭisandhiyā pavatte vedanīyaŋ hoti. Evaŋ yāthāvakavatthuvibhāvanā paññā ti pañcannaŋ viññāṇānaŋ na hetvaṭṭho,[6] yāthāvaṭṭho.

* *Mil.* 300 *f.*

[1] B. *om.* [2] S. pan' etaŋ. [3] S.R. saŋvohārika°.
[4] B. evaŋ. [5] S.R. *om.* [6] S.R. hetukaṭṭho.

Taŋ yāthāvaṭṭhaŋ vibhāvetīti *yāthāvakavatthuvibhāvanā*. Tathā pañcannaŋ viññāṇānaŋ ahetukaṭṭho jarābhibhūtaṭṭho na supinaŋ passanaṭṭho, yāthāvaṭṭho. Taŋ[1] yāthāvaṭṭhaŋ vibhāvetīti yāthāvakavatthuvibhāvanā. Iti yā heṭṭhā *yāthāvakavatthuvibhāvanā paññā* ti mātikāya nikkhittā, sā evaŋ[2] yāthāvakavatthuvibhāvanā paññā ti veditabbā.

Yassā ca vasena *evaŋ ekavidhena ñāṇavatthū* ti evaŋ ekekakoṭṭhāsena[3] ñāṇagaṇanā, ekena vā ākārena ñāṇaparicchedo hotīti.[4]

Ekakaŋ.

Duvidhena ñāṇavatthuniddese *catūsu bhūmīsu kusale* ti sekkhaputthujjanānaŋ catubhūmakakusalapaññā.[5] Paṭisambhidāvibhange vuttesu pañcasu atthesu attano attano bhūmipariyāpannaŋ vipākasankhātaŋ atthaŋ jāpeti[6] janeti pavattetīti *atthajāpikā*. *Arahato abhiññaŋ uppādentassa samāpattiŋ uppādentassa kiriyāvyākatā*[7] ti abhiññāya ceva samāpatiyā ca parikammasamaye kāmāvacarakiriyapaññā. Sā hi abhiññā-samāpattippabhedaŋ kiriyasankhātaŋ atthaŋ jāpeti[6] janeti pavattetīti *atthajāpikā paññā* ti vuttā.

Ayaŋ pana aparo pi pāḷimuttako aṭṭhakathānayo: yā pi hi purimā kāmāvacarakiriyā pacchimāya kāmāvacarakiriyāya anantarādivasena paccayo hoti, sā pi taŋ kiriyatthaŋ jāpetīti[6] *atthajāpikā paññā* nāma. Rūpāvacarārūpāvacaresu pi es' eva nayo.

Dutiyapadaniddese *catūsu bhūmīsu vipāke* ti kāmāvacaravipāke paññā sahajātādipaccayavasena kāmāvacaravipākatthaŋ jāpetvā ṭhitā ti *jāpitatthā*. Rūpāvacarādivipākapaññāsu[8] pi es' eva nayo. Sabbā pi vā esā attano attano kāraṇehi jāpitā janitā pavattitā sayam pi atthabhūtā ti *jāpitatthā*.[9] *Arahato uppannāya abhiññāya uppannāya samāpattiyā* ti vuttakiriyapaññāya pi es' eva nayo.

Ayaŋ pana aparo pi pāḷimuttako aṭṭhakathānayo: kāmāvacarakiriyapaññā pi hi sahajātādivasena kāmāvacarakiriyasankhātaŋ atthaŋ jāpetvā ṭhitā ti *jāpitatthā*.[9] Rūpāvacarā-

---

[1] B. *om.* [2] S.R. eva. [3] S.R. eka°.
[4] B. hoti. [5] S.R. °kusale°. [6] S.R. ñāpeti.
[7] *Vibh.* 324, °kate. [8] S.R. °vipākādīsu. [9] S. jāpikatthā.

rūpāvacarakiriyapaññāsu pi es' eva nayo. Sabbā pi vā esā attano attano kāraṇehi jāpitā janitā pavattitā, sayañ ca atthabhūtā ti pi *jāpitaṭṭhā*.[1]

Sesam ettha sabbaŋ Dhammasangahaṭṭhakathāyaŋ vuttanayattā pākaṭam evāti.*

Dukaŋ.

Tividhena ñāṇavatthuniddese *yogavihitesū* ti yogo vuccati paññā. Paññāvihitesu paññāpariṇāmitesū ti attho.

Kammāyatanesū ti ettha kammam eva kammāyatanaŋ. Atha vā kammañ ca taŋ[2] āyatanañ ca ājīvādīnan ti pi kammāyatanaŋ. Sippāyatane pi es' eva nayo. Tattha duvidhaŋ kammaŋ hīnañ ca ukkaṭṭhañ ca. Tattha hīnaŋ nāma vaḍḍhakīkammaŋ pupphachaḍḍakakamman ti evam ādi. Ukkaṭṭhaŋ nāma kasi, vaṇijjā, gorakkhan ti evam ādi. Sippam[3] pi duvidhaŋ hīnañ ca ukkaṭṭhañ ca. Tattha hīnaŋ sippaŋ nāma naḷakārasippaŋ pesakārasippaŋ kumbhakārasippaŋ cammakārasippaŋ nahāpitasippan ti evam ādi. Ukkaṭṭhaŋ nāma sippaŋ muddā, gaṇanā, lekhañ cāti evam ādi. Vijjā va *vijjāṭhānaŋ*. Taŋ dhammikam eva gahitaŋ, Nāgamaṇḍalaparittasadisaŋ phudhamanakamantasadisaŋ.[4] Sālākiyaŋ sallakattiyan ti ādīni pana vejjasatthāni icchām' ahaŋ ācariya sippaŋ sikkhitun ti sippāyatane paviṭṭhattā na gahitāni.

Tattha eko paṇḍito manussānaŋ phāsuvihāratthāya attano ca[5] dhammatāya geha-pāsāda-yāna-nāvādīni uppādeti. So hi: ime manussā vasanaṭṭhānena vinā dukkhitā ti hitakiriyāya ṭhatvā dīghacaturassādibhedaŋ gehaŋ uppādeti; sītuṇhapaṭighātatthāya ekabhūmaka-dvībhūmakādibhede pāsāde karoti; yāne asati anusañcaraṇaŋ nāma dukkhan ti janghākilamathapaṭivinodanatthāya[6] vayha - sakaṭa - sandamānikādīni uppādeti; nāvāya asati samuddādisañcāro nāma natthīti nāppakāraŋ nāvaŋ uppādeti. So sabbam p' etaŋ neva aññehi kariyamānaŋ[7] passati, na kataŋ uggaṇhāti,

* *Asl.* 305 *f.*

[1] S. jāpikatthā. [2] B. *om.* [3] B. Sabbam (pamādo).
[4] S.R. supanaka°. [5] S.R. va. [6] S.R. kilamathavinoda°.
[7] S.R. kayiramānaŋ.

na kathentānaŋ suṇāti, attano pana dhammatāya cintāya karoti. Paññavatā hi attano dhammatāya katam pi aññehi uggaṇhitvā karontehi katasadisam eva hoti. Ayaŋ tāva hīnakamme nayo.

Ukkaṭṭhakamme pi kasikamme[1] asati manussānaŋ jīvitaŋ na pavattatīti eko paṇḍito manussānaŋ phāsuvihāratthāya yuganangalādīni kasibhaṇḍāni uppādeti. Tathā nānappakāraŋ vāṇijjakammaŋ[2] gorakkañ ca uppādeti. So sabbam p' etaŋ neva aññehi kariyamānaŋ[3] passati . . . pe . . . katasadisam eva hoti. Ayaŋ ukkaṭṭhakamme nayo. Duvidhe pi pana sippāyatane eko paṇḍito manussānaŋ phāsuvihāratthāya naḷakārasippādīni hīnasippāni, hatthamuddāgaṇanasankhātaŋ[4] muddaŋ, acchinnakasankhātaŋ[5] gaṇanaŋ, mātikā-pabhedañ ca lekhaŋ uppādeti. So sabbam p' etaŋ neva aññehi kariyamānaŋ[3] passati . . . pe . . . katasadisam eva hoti. Ayaŋ sippāyatane nayo. Ekacco pana paṇḍito amanussa-siriŋsapādīhi[6] upaddutānaŋ manussānaŋ tikicchanatthāya dhammikāni Nāgamaṇḍalamantādīni vijjāṭhānāni uppādeti. Tāni neva aññehi kariyamānāni[7] passati, na katāni uggaṇhāti, na kathentānaŋ suṇāti, attano pana dhammatāya cintāya karoti. Paññavatā hi attano dhammatāya katam pi aññehi uggaṇhitvā karontehi katasadisam eva hoti.

Kammassakataŋ vā ti idaŋ kammaŋ sattānaŋ sakaŋ, idaŋ no sakan ti evaŋ jānanañāṇaŋ.

Saccānulomikaŋ vā ti vipassanāñāṇaŋ. Taŋ hi catunnaŋ saccānaŋ anulomanato saccānulomikan ti vuccati. Idān' issa pavattanākāraŋ dassetuŋ *rūpaŋ aniccan ti vā* ti ādi vuttaŋ. Ettha ca aniccalakkhaṇam eva āgataŋ, na dukkhalakkhaṇaanattalakkhaṇāni. Atthavasena pana āgatān' evāti daṭṭhabbāni. Yaŋ hi aniccaŋ, taŋ dukkhaŋ; yaŋ dukkhaŋ, tadanattā ti. *Yaŋ evarūpin* ti yaŋ evaŋ heṭṭhā niddiṭṭhasabhāvaŋ. *Anulomikaŋ khantin* ti ādīni sabbāni paññāvevacanān' eva. Sā hi heṭṭhā vuttānaŋ kammāyatanādīnaŋ pañcannaŋ kāraṇānaŋ apaccanikadassanena anulometīti anulomikā.

---

[1] S.R. kasivaṇijjakammesu. [2] S.R. vāṇijakam pi.
[3] S.R. kayiramānaŋ. [4] S.R. °muddāya gaṇana°.
[5] S. acchiddaka°. [6] B. °sarisapādīhi. [7] S.R. kayiramānāni.

Tathā sattānaŋ hitacariyāya anulometi, maggasaccassa anulometi, paramatthasaccassa nibbānassa anulomanato[1] anulometīti pi *anulomikā*.

Sabbāni pi etāni kāraṇāni khamati, sahati, daṭṭhuŋ sakkotīti *khanti*.

Passatīti *diṭṭhi*.

Rocetīti *ruci*.

Mudatīti[2] *muti*.[3]

Pekkhatīti *pekkhā*.

Sabbe pi 'ssā[4] te kammāyatanādayo dhammā nijjhānaŋ khamanti. Visesato ca pañcakkhandhasankhātā dhammā punappunaŋ anicca-dukkha-anattavasena[5] nijjhāyamānā taŋ nijjhānaŋ khamantīti *dhammanijjhānakhanti*.

Parato asutvā paṭilabhatī ti aññassa upadesavacanaŋ[6] asutvā sayam eva cintento paṭilabhati.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ cintāmayā paññā nāma vuccati. Sā pan' esā na yesaŋ kesañci uppajjati, abhiññātānaŋ pana mahāsattānam eva uppajjati. Tatthāpi saccānulomikañāṇaŋ dvinnaŋ yeva Bodhisattānaŋ uppajjati. Sesapaññā sabbesam pi pūritapāramīnaŋ mahāpaññānaŋ uppajjatīti veditabbā.

Parato sutvā paṭilabhatī ti ettha kammāyatanādīni parena kariyamānāni[7] vā katāni vā disvā pi yassa kassaci kathāyamānassa vacanaŋ sutvā pi ācariyassa santike uggahetvā pi paṭiladdhā sabbā parato sutvā yeva paṭiladdhā nāmāti veditabbā.

Samāpannassā ti samāpatti-samangissa antosamāpattiyaŋ pavattā paññā bhāvanāmayā nāmāti attho.

Dānaŋ ārabbhā ti dānaŋ paṭicca. Dānacetanāpaccayā ti attho. *Dānādhigacchā* ti dānaŋ adhigacchantassa,[8] pāpuṇantassāti attho.

Yā uppajjatī ti yā evaŋ dānacetanāsampayuttā paññā uppajjati, ayaŋ dānamayā paññā nāma. Sā pan' esā dānaŋ dassāmīti cintentassa, dānaŋ dentassa, dānaŋ datvā taŋ

---

1 S.R. anulomato. 2 S.R. anutīti. 3 B. mudi.
4 S.R. pi 'ssa. 5 S.R. °dukkhānatta°. 6 S.R. vacanaŋ.
7 S.R. kayiramānāni. 8 B. adhigacchassa.

paccavekkhantassa pubbacetanā muñcanacetanā[1] aparacetanā ti tividhena uppajjati.

Sīlaŋ ārabbha sīlādhigacchā ti idhā pi sīlacetanāsampayuttā va sīlamayā paññā ti adhippetā. Ayam pi sīlaŋ pūressāmīti cintentassa, sīlaŋ pūrentassa, sīlaŋ pūretvā taŋ paccavekkhantassa pubbacetanā, muñcanacetanā,[2] aparacetanā ti tividhen' eva uppajjati. Bhāvanāmayā heṭṭhā vuttā yeva.

Adhisīlapaññādisu sīlādīni duvidhena veditabbāni: sīlaŋ, adhisīlaŋ; cittaŋ, adhicittaŋ; paññā, adhipaññā ti. Tattha *Uppādā vā Tathāgatānaŋ anuppādā vā Tathāgatānaŋ ṭhitā va sā dhātu dhammaṭṭhitatā dhammāniyāmatā* ti* imāya tantiyā sangahitavasena pañca pi sīlāni dasa pi sīlāni sīlaŋ nāma. Taŋ hi Tathāgate uppanne pi anuppanne pi hoti. Anuppanne ke paññāpentīti? Tāpasaparibbājakā Sabbaññubodhisattā cakkavattirājāno ca paññāpenti. Uppanne Sammāsambuddhe bhikkhusangho bhikkhunīsangho upāsakā upāsikayo ca paññāpenti.

Pātimokkhasaŋvarasīlaŋ pana sabbasīlehi adhikaŋ, uppanne yeva Tathāgate uppajjati, no anuppanne. Sabbaññubuddhā yeva ca naŋ paññāpenti. Imasmiŋ vatthusmiŋ vītikkame idaŋ nāma hotīti paññāpanaŋ hi aññesaŋ avisayo, Buddhānaŋ yeva esa visayo, Buddhānaŋ balaŋ. Iti yasmā pātimokkhasaŋvaro adhisīlaŋ, tasmā taŋ adhisīlapaññaŋ dassetuŋ *pātimokkhasaŋvaraŋ saŋvarantassā* ti[3] ādi vuttaŋ.

Heṭṭhā vuttāya eva pana tantiyā sangahitavasena vaṭṭapādikā aṭṭha samāpattiyo cittaŋ nāma. Taŋ hi Tathāgate uppanne pi hoti, anuppanne pi. Anuppanne ke nibbattentīti? Tāpasaparibbājakā ceva Bodhisattā ca cakkavattirājāno ca. Uppanne Bhagavati bhavavisesatthikā[4] bhikkhuādayo pi nibbattenti yeva. Vipassanāpādikā pana aṭṭha samāpattiyo sabbacittehi adhikā; uppanne yeva Tathāgate uppajjanti, no anuppanne. Sabbaññubuddhā eva ca etā

* *S.* ii, 25.

[1] B.R. muñcacetanā. [2] B.S.R. muñcacetanā.
[3] *Vibh.* °saŋvarasaŋvutassa. [4] S.R. visesatthikā.

paññāpenti. Iti yasmā aṭṭhasamāpatticittaŋ adhicittaŋ, tasmā adhicittapaññaŋ dassetuŋ *rūpāvacarārūpāvacarasamāpattiŋ samāpajjantassā* ti ādi vuttaŋ.

Heṭṭhā vuttāya eva pana tantiyā sangahitavasena kammassakatañāṇaŋ[1] paññā nāma. Taŋ hi Tathāgate uppanne pi hoti anuppanne pi. Anuppanne Velāmadāna-Vessantaradānādivasena uppajjati. Uppanne tena ñāṇena mahādānaŋ pavattentānaŋ pamāṇaŋ natthi. Maggaphalapaññā pana sabbapaññāhi adhikā, uppanne yeva Tathāgate vitthārikā hutvā pavattati, no anuppanne. Iti yasmā maggaphalapaññā adhipaññā, tasmā atirekapaññāya[2] paññaŋ dassetuŋ *catusu maggesū* ti ādi vuttaŋ.

Tattha siyā: sīlaŋ, adhisīlaŋ; cittaŋ, adhicittaŋ; paññā, adhipaññā ti imesu chasu koṭṭhāsesu vipassanāpaññā katarasannissitā ti? Adhipaññāsannissitā. Tasmā yathā omakatarappamāṇaŋ chattaŋ vā dhajaŋ vā upādāya atirekappamāṇaŋ atichattaŋ, atidhajo ti vuccati, evam idam pi pañcasīlaŋ dasasīlaŋ upādāya pātimokkhasaŋvarasīlaŋ adhisīlaŋ nāma. Vaṭṭapādikā aṭṭha samāpattiyo upādāya vipassanāpādikā aṭṭha samāpattiyo adhicittaŋ nāma. Kammassakatapaññaŋ upādāya vipassanāpaññā[3] maggapaññā[3] phalapaññā ca adhipaññā nāmāti veditabbā.

Āyakosallādi-niddese[4] yasmā āyo ti vuḍḍhi. Sā anatthahānito atthuppattito ca duvidhā. Apāyo ti avaḍḍhi.[5] Sā pi atthahānito ca[6] anatthuppattito ca duvidhā, tasmā taŋ dassetuŋ *ime dhamme manasikaroto* ti ādi vuttaŋ.

Idaŋ vuccatī ti yā imesaŋ akusaladhammānaŋ anuppattippahānesu kusaladhammānañ ca uppattiṭṭhitīsu paññā, idaŋ āyakosallaŋ nāma vuccati. Yā pan' esā kusaladhammānaŋ anuppajjana-nirujjhanesu akusaladhammānañ ca uppattiṭṭhitīsu paññā, idaŋ apāyakosallaŋ nāmāti attho. Āyakosallaŋ tāva paññā hotu, apāyakosallaŋ kathaŋ paññā nāma jātā ti? Paññavā yeva hi: mayhaŋ evaŋ manasikaroto anuppannā kusalā dhammā nuppajjanti, uppannā nirujjhanti; anuppannā akusalā dhammā uppajjanti, uppannā pavaḍ-

---

[1] B. kammassatañāṇaŋ. [2] S.R. adhipaññāya. [3] B. *adds* ca.
[4] *Vbh.* 325. [5] S.R. avuḍḍhi. [6] S.R. *om.*

ḍhantīti pajānāti. So evaŋ ñatvā anuppannānaŋ akusalānaŋ dhammānaŋ uppajjituŋ na deti, uppanne pajahati. Anuppanne kusale uppādeti, uppanne bhāvanā-pāripūriŋ pāpeti. Evaŋ apāyakosallam pi paññā evāti veditabbaŋ.

Sabbā pi tatr' upāyapaññā upāyakosallan ti idaŋ pana accāyikakicce vā bhaye vā uppanne tassa tikicchanatthaŋ ṭhānuppattiya[1]-kāraṇajānanavasen' eva veditabbaŋ. Sesaŋ sabbattha uttānattham[2] evāti.

Tikaŋ.

Catubbidhena ñāṇavatthuniddese *atthi dinnan* ti ādisu dinnapaccayā phalaŋ atthī ti iminā upāyena attho veditabbo.

Idaŋ vuccatī ti yaŋ ñāṇaŋ idaŋ kammaŋ sakaŋ, idaŋ no sakan ti jānāti, idaŋ kammassakatañāṇaŋ nāma vuccatīti attho. Tattha tividhaŋ kāyaduccaritaŋ, catubbidhaŋ vacīduccaritaŋ, tividhaŋ manoduccaritan ti idaŋ na-sakakammaŋ nāma. Tīsu dvāresu dasavidham pi sucaritaŋ sakakammaŋ nāma. Attano vā pi hotu parassa vā, sabbam pi akusalaŋ na-sakakammaŋ nāma. Kasmā? Atthabhañjanato anatthajananato ca. Attano vā hotu parassa vā, sabbam pi kusalaŋ sakakammaŋ nāma. Kasmā? Anatthabhañjanato atthajananato ca. Evaŋ jānanasamatthe imasmiŋ kammassakatañāṇe ṭhatvā bahuŋ dānaŋ datvā sīlaŋ pūretvā uposathaŋ samādiyitvā sukhena sukhaŋ sampattiyā sampattiŋ anubhavitvā nibbāṇaŋ pattānaŋ gaṇanaparicchedo natthi. Yathā hi sadhano puriso pañcasu sakaṭasatesu sappi-madhu-phāṇitādīni[3] ceva loṇa-tila-taṇḍulādīni ca āropetvā kantāramaggaŋ paṭipanno kenacid-eva atthe uppanne sabbesaŋ upakaraṇānaŋ gahitattā na cinteti na paritassati, sukhen' eva khemantaŋ pāpuṇāti, evam eva imasmim pi kammassakatañāṇe ṭhatvā bahuŋ dānaŋ datvā . . . pe . . . nibbāṇaŋ pattānaŋ gaṇanapatho natthi.

Ṭhapetvā saccānulomikaŋ ñāṇan ti maggasaccassa paramatthasaccassa ca anulomato saccānulomikan ti laddhanāmaŋ vipassanāñāṇaŋ ṭhapetvā avasesā sabbā pi sāsavā kusalā paññā kammassakatañāṇam evāti attho.

Maggasamangissa ñāṇaŋ dukkhe p' etaŋ ñāṇan ti ettha ekam

---

[1] S.R. ṭhānuppattiyā. [2] S.R. uttānam. [3] R. °phāṇitāni.

eva maggañāṇaŋ catūsu saccesu ekapaṭivedhavasena catūsu ṭhānesu sangahitaŋ.

Dhamme ñāṇan ti ettha maggapaññā tāva catunnaŋ saccānaŋ ekapaṭivedhavasena dhamme ñāṇaŋ nāma hotu; phalapaññā kathaŋ dhamme ñāṇaŋ nāmāti? Nirodhasaccavasena. Duvidhā pi h' esā paññā aparappaccaye attapaccakkhe[1] ariyasaccadhamme kiccato ca ārammaṇato ca pavattattā dhamme ñāṇan ti veditabbā.

So iminā dhammenā ti ettha maggañāṇaŋ dhammagocarattā gocaravohārena dhammo ti vuttaŋ. Upayogatthe vā karaṇavacanaŋ. Imaŋ dhammaŋ ñātenāti attho. Catusaccadhammaŋ jānitvā ṭhitena maggañāṇenāti vuttaŋ hoti.

Diṭṭhenā ti dassanena, dhammaŋ passitvā ṭhitenāti attho.

Pattenā ti cattāri saccāni patvā ṭhitattā dhammaŋ pattena.

Viditenā ti maggañāṇena cattāri saccāni viditāni pākaṭāni katāni, tasmā taŋ dhammaŋ viditaŋ nāma hoti. Tena viditadhammena.

Pariyogāḷhenā ti catusaccadhammaŋ pariyogāhetvā ṭhitena.

Nayaŋ netī ti atīte ca anāgate ca nayaŋ neti harati peseti. Idaŋ pana na maggañāṇassa kiccaŋ, paccavekkhanañāṇassa kiccaŋ.

Satthārā pana maggañāṇaŋ atītānāgate naya-nayanasadisaŋ kataŋ. Kasmā? Maggamūlakattā. Bhāvitamaggassa hi paccavekkhanā nāma hoti. Tasmā Satthā maggañāṇam eva naya[2]-nayanasadisaŋ akāsi.[3] Api ca evam ettha[4] attho daṭṭhabbo: Yad etaŋ iminā catusaccagocaraŋ maggañāṇaŋ adhigataŋ, tena ñāṇena kāraṇabhūtena atītānāgate paccavekkhanañāṇasankhātaŋ nayaŋ neti.

Idāni yathā tena nayaŋ neti, taŋ ākāraŋ dassetuŋ *ye hi keci atītānāgatam addhānan*[5] ti ādim āha.

Tattha *abbhaññaŋsū* ti jāniŋsu paṭivijjhiŋsu.

Imaŋ yevā ti yaŋ dukkhaŋ atīte abbhaññaŋsu, yañ ca anāgate abhijānissanti, na taŋ yeva imaŋ; sarikkhaṭṭhena pana evaŋ vuttaŋ. Atīte pi hi ṭhapetvā taṇhaŋ tebhūmakakkhandhe yeva dukkhasaccan ti paṭivijjhiŋsu. Taṇhaŋ

---

[1] B. attha°. [2] B. nayaŋ. [3] S.R. akāsīti.
[4] S.R. p' ettha. [5] R.S. *Vibh.* atītam addhānan.

yeva samudayasaccan ti, nibbāṇam eva nirodhasaccan ti, ariyamaggam eva maggasaccan ti paṭivijjhiŋsu. Anāgate pi evam eva paṭivijjhissanti. Etarahi pi evam eva paṭivijjhantīti sarikkhaṭṭhena imaŋ yevā ti vuttaŋ.

Idaŋ vuccati anvaye ñāṇan ti idaŋ anugamanañāṇaŋ nayanañāṇaŋ kāraṇañāṇan ti vuccati.

Paricchedañāṇan[1] ti cittaparicchedañāṇaŋ.

Parasattānan ti ṭhapetvā attānaŋ sesasattānaŋ. Itaraŋ tass' eva vevacanaŋ.

Cetasā ceto paricca parijānātī ti attano cittena tesaŋ cittaŋ sarāgādivasena paricchinditvā nānappakārato jānāti.

Sarāgaŋ vā ti ādisu yaŋ vattabbaŋ, taŋ heṭṭhā Satipaṭṭhānavibhaṅge vuttam eva.

Ayaŋ pana viseso: idha *anuttaraŋ vā cittaŋ, vimuttaŋ vā cittan* ti ettha lokuttaram pi labbhati. Avipassanūpagam pi hi paracittaŋ ñāṇassa visayo hoti yeva.

Avasesā paññā ti[2] dhamme ñāṇādikā tisso paññā ṭhapetvā sesā sabbā pi paññā ñāṇan ti sammatattā *sammutiñāṇaŋ*[3] nāma hoti. Vacanattho pan' ettha sammutimhi ñāṇan ti sammutiñāṇaŋ.

Kāmāvacarakusale paññā ti ayaŋ hi ekantena vaṭṭasmiŋ cutipaṭisandhiŋ ācinat' eva,[4] tasmā *ācayāya, no apacayāyā* ti vuttā. Lokuttaramaggapaññā[5] pana yasmā cutipaṭisandhiŋ apacinat' eva, tasmā *apacayāya, no ācayāyā* ti vuttā. Rūpāvacarārūpāvacarapaññā[6] cutipaṭisandhim pi ācinati, vikkhambhanavasena kilese ceva kilesamūlake ca dhamme apacinati, tasmā *ācayāya ceva apacayāya cā* ti vuttā. Sesā neva cutipaṭisandhiŋ ācinati, na apacinati, tasmā *neva ācayāya, no apacayāyā* ti vuttā.

Na ca abhiññāyo paṭivijjhatī ti idaŋ paṭhamajjhānapaññaŋ sandhāya vuttaŋ. Sā h' issa kāmavivekena pattabbattā kilesanibbidāya saŋvattati. Tāya c' esa kāmesu vītarāgo hoti. Abhiññāpādakabhāvaŋ pana appattatāya neva pañca abhiññāyo paṭivijjhati; nimittārammaṇattā na saccāni paṭivijjhati. Evam ayaŋ paññā nibbidāya hoti, no paṭivedhāya.

---

[1] *Vibh.* paricce ñāṇan. [2] *Vbh.* 330. [3] *Vbh.* sammati°.
[4] S.R. ācinati eva. [5] S.R. lokuttarañāṇaŋ. [6] R. °vacarā.

Sv' evā ti paṭhamajjhānaŋ patvā ṭhito.

Kāmesu vītarāgo samāno ti tathā vikkhambhitānaŋ yeva kāmānaŋ vasena vītarāgo.

Abhiññāyo paṭivijjhatī ti pañca abhiññāyo paṭivijjhati. Idaŋ catutthajjhānapaññaŋ sandhāya vuttaŋ. Catutthajjhānapaññā hi ahbiññāpādakabhāvenāpi pañca abhiññāyo paṭivijjhati, abhiññābhāvappattiyā pi paṭivijjhati eva; tasmā sā[1] paṭivedhāya hoti. Paṭhamajjhānapaññāya eva pana kilesesu pi nibbindattā[2] no nibbidāya. Yā panāyaŋ dutiyatatiyajjhānapaññā, sā katarakoṭṭhāsaŋ bhajatīti ? Somanassavasena paṭhamajjhānam pi bhajati, avitakkavasena catutthajjhānam pi. Evam esā paṭhamajjhānasannissitā vā catutthajjhānasannissitā vā kātabbā.

Nibbidāya ceva paṭivedhāya cāti maggapaññā sabbasmim pi vaṭṭe nibbindanato nibbidāya, chaṭṭhaŋ abhiññaŋ paṭivijjhanato paṭivedhāya ca hoti.

Paṭhamassa jhānassa lābhī ti ādisu yvāyaŋ appaguṇassa paṭhamajjhānassa lābhī, taŋ tato vuṭṭhitaŋ ārammaṇavasena kāmasahagatā hutvā saññā manasikārā samudācaranti codenti tudanti.[3] Tassa kāmānupakkhandānaŋ saññāmanasikārānaŋ vasena sā paṭhamajjhānapaññā hāyati parihāyati, tasmā *hānabhāginī* ti vuttā. *Tad-anudhammatā* ti tad-anurūpasabhāvā. *Sati santiṭṭhatī* ti idaŋ micchāsatiŋ sandhāya vuttaŋ, na sammāsatiŋ. Yassa hi paṭhamajjhānānurūpasabhāvā, paṭhamajjhānaŋ santato paṇītato disvā assādayamānā, abhinandamānā nikanti uppajjati, tassa nikantivasena sā paṭhamajjhānapaññā neva hāyati, na vaḍḍhati, ṭhitikoṭṭhāsikā hoti. Tena vuttaŋ *ṭhitibhāginī paññā* ti.

Avitakkasahagatā ti avitakkaŋ dutiyajjhānaŋ santato paṇītato manasikaroto ārammaṇavasena avitakkasahagatā. *Samudācarantī* ti paguṇato paṭhamajjhānato vuṭṭhitaŋ dutiyajjhānādhigamatthāya tudanti, codenti. Tassa upari dutiyajjhānānupakkhandānaŋ saññāmanasikārānaŋ vasena sā paṭhamajjhānapaññā visesabhūtassa dutiyajjhānassa uppattiṭṭhānatāya[4] *visesabhāginī* ti vuttā. *Nibbidāsahagatā* ti

[1] S.R. eva sā.
[2] nibbinnattā (?).
[3] S.R. *om.*
[4] S.R. uppattipadaṭṭhānatāya.

tam eva paṭhamajjhānato vuṭṭhitaŋ nibbidāsankhātena vipassanāñāṇena sahagatā. Vipassanāñāṇaŋ hi jhānangabhede vattante nibbindati ukkaṇṭhati, tasmā nibbidā ti vuccati. *Samudācaranti* ti nibbāṇasacchikiriyatthāya codenti tudenti. *Virāgūpasaŋhitā* ti virāgasankhātena nibbāṇena upasaŋhitā. Vipassanāñāṇaŋ hi sakkā iminā maggena virāgaŋ nibbāṇaŋ sacchikātun ti pavattito viragūpasaŋhitan ti vuccati. Taŋ-sampayuttā saññāmanasikārā pi virāgūpasaŋhitā eva nāma. Tassa tesaŋ saññāmanasikāränaŋ vasena sā paṭhamajjhānapaññā ariyamaggapaṭivedhassa padaṭṭhānatāya *nibbedhabhāginī* ti vuttā. Evaŋ catusu ṭhānesu paṭhamajjhānapaññā va kathitā. Dutiyajjhānapaññādisu pi iminā va nayena attho veditabbo.

Kicchena kasirena samādhiŋ uppādentassā ti[1] lokuttarasamādhiŋ uppādentassa pubbabhāge āgamanakāle kicchena kasirena dukkhena sasankhārena sappayogena kilamantassa kilese vikkhambhetvā āgatassa.

Dandhaŋ taṇṭhānaŋ abhijānantassā ti vikkhambhitesu kilesesu vipassanāparivāse ciraŋ vasitvā taŋ lokuttarasamādhisankhātaŋ ṭhānaŋ dandhaŋ sanikaŋ abhijānantassa paṭivijjhantassa pāpuṇantassāti attho.

Ayaŋ vuccatī ti yā esā evaŋ uppajjati, ayaŋ kilesavikkhambhanapaṭipadāya dukkhattā, vipassanāparivāsapaññāya ca dandhattā maggakāle ekacittakkhaṇe uppannā pi paññā āgamanavasena *dukkhā paṭipadā dandhābhiññā* nāmāti vuccati. Upari tīsu padesu pi iminā va nayena attho veditabbo.

Samādhissa na nikāmalābhissā ti yo samādhissa na nikāmalābhī hoti, so tassa na nikāmalābhī nāma. Yassa samādhi uparūpari samāpajjanatthāya ussakkituŋ paccayo na hoti, tassa appaguṇajjhānalābhissāti attho.

Ārammaṇaŋ thokaŋ pharantassā ti paritte suppamatte vā sarāvamatte[2] vā[2] ārammaṇe parikammaŋ katvā tatth' eva appaṇaŋ patvā taŋ avaḍḍhitaŋ thokam eva ārammaṇaŋ pharantassāti attho. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Na-nikāmalābhī-paṭipakkhato hi paguṇajjhānalābhī ettha *nikāmalābhī* ti vutto. Avaḍḍhitārammaṇapaṭipakkhato ca vaḍḍhitārammaṇaŋ *vipulan* ti vuttaŋ. Sesaŋ tādisam eva.

---

[1] *Vbh.* 332. [2] S.R. *om.*

Jarāmaraṇe p' etaŋ ñāṇan ti[1] nibbāṇam eva ārammaṇaŋ katvā catunnaŋ saccānaŋ ekapaṭivedhavasena etaŋ[2] vuttaŋ. *Jarāmaraṇaŋ ārabbhā* ti ādīni pana ekekaŋ vatthuŋ ārabbha pavattikāle pubbabhāge saccavavatthāpanavasena vuttāni. Sesaŋ sabbattha uttānattham[3] evāti.

Catukkaŋ.

Pañcavidhena ñāṇavatthuniddese pītipharaṇatādisu pīti[4] pharamānā uppajjatīti *dvīsu jhānesu paññā pītipharaṇatā* nāma.

Sukhaŋ pharamānā uppajjatīti *tīsu jhānesu paññā sukhapharaṇatā* nāma.

Paresaŋ ceto pharamānā uppajjatīti cetopariyapaññā *cetopharaṇatā* nāma.

Ālokapharaṇe uppajjatīti dibbacakkhupaññā *ālokapharaṇatā* nāma.

Paccavekkhanañāṇaŋ *paccavekkhanānimittaŋ* nāma. Ten' eva[5] vuttaŋ: dvīsu jhānesu[6] paññā pītipharaṇatā ti ādi. Tattha ca pītipharaṇatā sukhapharaṇatā dve pādā viya, cetopharaṇatā ālokapharaṇatā dve hatthā viya, abhiññāpādakajjhānaŋ majjhimakāyo viya, paccavekkhanānimittaŋ sīsaŋ viya. Iti Bhagavā pañcangikaŋ sammāsamādhiŋ angapaccangasampannaŋ purisaŋ viya katvā dassesi.[7]

Ayaŋ pañcangiko sammāsamādhī ti ayaŋ hatthapādasīsasadisehi pañcahi angehi yutto sammāsamādhī ti pādakajjhānaŋ[8] samādhiŋ kathesi.

Ayaŋ samādhi paccuppannasukho cevā ti ādisu arahattaphalasamādhi adhippeto. So hi appitappitakkhaṇe sukhattā paccuppannasukho.

Purimo purimo pacchimassa pacchimassa samādhisukhassa paccayattā *āyatiŋ sukhavipāko*. Santaŋ sukhumaŋ phalacittaŋ paṇītaŋ madhurarūpaŋ samuṭṭhāpeti. Phalasamāpattiyā vuṭṭhitassa sabbakāyānugataŋ sukhasamphassaŋ phoṭṭhabbaŋ paṭicca sukhasahagataŋ kāyaviññāṇaŋ uppajjati. Iminā pi pariyāyena āyatiŋ sukhavipāko.

---

[1] *Vbh*. 333. [2] S.R. evaŋ. [3] S.R. uttānam.
[4] pītiŋ (?). [5] S.R. Tena. [6] B. ñāṇesu.
[7] B. dasseti. [8] S. °jhāna-; R. pādajhāna-.

Kilesehi ārakattā *ariyo*.

Kāmāmisa-vaṭṭāmisa-lokāmisānaŋ abhāvā *nirāmiso*.

Buddhādīhi mahāpurisehi sevitattā *mahāpurisasevito*.[1]

Angasantatāya ārammaṇasantatāya sabbakilesadarathasantatāya ca *santo*.

Atapanīyaṭṭhena[2] *paṇīto*. Kilesapaṭippassaddhiyā laddhattā kilesapaṭippassaddhibhāvassa[3] vā laddhattā *paṭippassaddhiladdho*.[4] Paṭippassaddhaŋ paṭippassaddhīti hi idaŋ atthato ekaŋ. Paṭippassaddhakilesena vā arahatā-laddhattā pi paṭippassaddhiladdho.[4]

Ekodibhāvena adhigatattā, ekodibhāvam eva vā adhigatattā *ekodibhāvādhigato*.

Appaguṇasāsavasamādhi viya sasankhārena sappayogena cittena paccanīkadhamme niggayha kilese vāretvā anadhigatattā *na sasankhāraniggayhavāritagato*. Tañ ca samādhiŋ samāpajjanto tato vā vuṭṭhahanto sativepullappattattā sato va samāpajjati, sato va vuṭṭhahati. Yathā-paricchinnakālavasena vā sato samāpajjati sato vuṭṭhahati. Tasmā yad ettha ayaŋ samādhi paccuppannasukho ceva āyatiñ ca sukhavipāko ti evaŋ paccavekkhamānassa paccattaŋ yeva aparappaccayaŋ ñāṇaŋ uppajjati, taŋ ekam angaŋ. Esa nayo sesesu pi.

Evam imehi pañcahi paccavekkhanañāṇehi ayaŋ samādhi *pañcañāṇiko sammāsamādhi* nāma vutto ti.

Pañcakaŋ.

Chabbidhena ñāṇavatthuniddese *iddhividhe ñāṇan* ti *eko pi hutvā bahudhā hotī* ti* ādinayappavatte iddhividhe ñāṇaŋ. Iminā avitakkāvicārā upekkhāsahagatā rūpāvacarā bahudhābhāvādisādhikā[5] ekacittakkhaṇikā appaṇāpaññā va kathitā.

Sotadhātuvisuddhiyā ñāṇan ti dūrasantikādibheda-saddārammaṇāya dibbasotadhātuyā ñāṇaŋ. Iminā pi avitakkāvicārā upekkhāsahagatā rūpāvacarā pakatisotavisayātītasaddārammaṇā ekacittakkhaṇikā appaṇāpaññā va kathitā.

---

* *D.* i, 78 *etc.*; *M.* ii, 18 *etc.*; *S.* ii, 121 *etc.*

---

[1] R.S. *Vibh.* akāpurisasevito. [2] B.R. atappa°.
[3] °S.R. passaddhabhāvaŋ. [4] S.R. paṭippassaddha°. [5] B. bahuta°

Paracitte ñāṇan ti parasattānaŋ cittaparicchede ñāṇaŋ. Iminā pi yathāvuttappakārā paresaŋ sarāgādicittārammaṇā ekacittakkhaṇikā appaṇāpaññā va kathitā.

Pubbenivāsānussatiñāṇan ti pubbenivāsānussatisampayuttaŋ ñāṇaŋ. Iminā pi yathāvuttappakārā pubbe nivutthakkhandhānussaraṇasatisampayuttā ekacittakkhaṇikā appaṇāpaññā va kathitā.

Sattānaŋ cutūpapāte ñāṇan ti sattānaŋ cutiyañ ca[1] upapāte ca ñāṇaŋ. Iminā pi yathāvuttappakārā cavanaka-upapajjanakānaŋ sattānaŋ vaṇṇadhātu-ārammaṇā ekacittakkhaṇikā appaṇāpaññā va kathitā.

Āsavānaŋ khaye ñāṇan ti saccaparicchedajānanañāṇaŋ. Idaŋ lokuttaram eva. Sesāni lokiyānīti.[2]

Chakkaŋ.

Sattavidhena ñāṇavatthuniddese *jātipaccayā jarāmaraṇan* ti[3] ādinā nayena pavatti-nivatti-vasena ekādasasu paṭiccasamuppādangesu ekekasmiŋ kālattayabhedato paccavekkhanañāṇaŋ vatvā puna *yam p' issa taŋ dhammaṭṭhitiñāṇan* ti evaŋ tad eva ñāṇaŋ sankhepato khayadhammatādīhi pakārehi vuttaŋ.

Tattha *jātipaccayā*[4] *jarāmaraṇaŋ, asati jātiyā natthi jarāmaraṇan* ti ñāṇadvayaŋ paccuppannaddhavasena[5] vuttaŋ.

Atītam pi addhānaŋ, anāgatam pi addhānan ti evaŋ atīte ñāṇadvayaŋ anāgate ñāṇadvayan ti cha, tāni dhammaṭṭhitiñāṇena saddhiŋ satta.

Tattha *dhammaṭṭhitiñāṇan* ti paccayākārañāṇaŋ. Paccayākāro hi dhammānaŋ pavattaṭṭhiti-kāraṇattā dhammaṭṭhitīti vuccati. Tattha ñāṇaŋ *dhammaṭṭhitiñāṇaŋ*. Etass' eva[6] chabbidhassa ñāṇass' etaŋ adhivacanaŋ.

Evaŋ ekekasmiŋ ange imāni[7] satta satta katvā ekādasasu angesu sattasattati honti.

Tattha *khayadhamman* ti khayagamanasabhāvaŋ.[8]

Vayadhamman ti vayagamanasabhāvaŋ.[9]

---

[1] S.R. *om.* [2] S.R. lokikānīti. [3] *Vbh.* 334.
[4] B. jātiyā paccayā. [5] S.R. paccuppannavasena.
[6] S.R. etassa. [7] S.R. *om.* [8] S.R. khayangamana°.
[9] S.R. vayangamana°.

Virāgadhamman ti virajjanasabhāvaŋ.

Nirodhadhamman ti nirujjhanasabhāvaŋ.

Iminā kiŋ kathitaŋ? Aparavipassanāya purimavipassanā-sammasanaŋ kathitaŋ. Tena kiŋ kathitaŋ hoti?[1] Sattakkhattuŋ vipassanāpaṭivipassanā kathitā. Paṭhamañāṇena hi sabbasaṇkhāre aniccā dukkhā anattā ti disvā taŋ ñāṇaŋ dutiyena daṭṭhuŋ vaṭṭati, dutiyaŋ tatiyena, tatiyaŋ catutthena, catutthaŋ pañcamena, pañcamaŋ chaṭṭhena, chaṭṭhaŋ sattamena. Evaŋ satta vipassanā-paṭivipassanā[2] kathitā hontīti.

Sattakaŋ.

Aṭṭhavidhena ñāṇavatthuniddese *sotāpattimagge paññā* ti[3] sotāpattimaggamhi paññā. Iminā sampayuttapaññā[4] va kathitā. Sesapadesu pi es' eva nayo ti.

Aṭṭhakaŋ.

Navavidhena ñāṇavatthuniddese *anupubbavihārasamāpattisū* ti anupubbavihārasankhātāsu samāpattīsu. Tāsaŋ anupubbena anupaṭipātiyā vihātabbaṭṭhena[5] anupubbavihāratā; samāpajjitabbaṭṭhena samāpattitā daṭṭhabbā.

Tattha *paṭhamajjhānasamāpattiyā paññā* ti ādayo aṭṭha sampayuttapaññā veditabbā. Navamā paccavekkhanapaññā. Sā hi nirodhasamāpattiŋ santato paṇītato paccavekkhamānassa pavattati. Tena vuttaŋ: *saññāvedayitanirodhasamāpattiyā vuṭṭhitassa paccavekkhanañāṇan* ti.

Navakaŋ.

Dasavidhena ñāṇavatthuniddese *aṭṭhānan* ti hetupaṭikkhepo.

Anavakāso ti paccayapaṭikkhepo. Ubhayenāpi kāraṇam eva paṭikkhipati. Kāraṇaŋ hi tadāyattavuttitāya attano phalassa ṭhānan ti ca avakāso ti ca vuccati.

Yan ti yena kāraṇena.

Diṭṭhisampanno ti maggadiṭṭhiyā sampanno sotāpanno ariyasāvako.

---

[1] S.R. hotīti. [2] S.R. *om.* paṭivipassanā. [3] *Vbh.* 335.
[4] S.R. sampayuttadhammā paññā. [5] B. vihāritabba°.

Kiñci sankhāran ti catubhūmakesu sankhata-sankhāresu[1] kiñci ekaŋ[2] sankhāram pi.

Niccato upagaccheyyā ti nicco ti[3] gaṇheyya. *N' etaŋ ṭhānaŋ vijjatī* ti etaŋ kāraṇaŋ natthi, na upalabbhati.

Yaŋ puthujjano ti yena kāraṇena puthujjano.

Ṭhānam etaŋ vijjatī ti etaŋ kāraṇaŋ atthi. Sassatadiṭṭhiyā hi so tebhūmakesu sankhāresu kiñci sankhāraŋ niccato gaṇheyyā ti attho. Catutthabhūmakasankhāro[4] pana tejussadattā divasa[5]-santatto ayoguḷo viya makkhikānaŋ diṭṭhiyā vā aññesaŋ vā akusalānaŋ ārammaṇaŋ na hoti.

Iminā nayena *kiñci sankhāraŋ sukhato* ti ādisu pi attho veditabbo.

Sukhato upagaccheyyā ti "ekantasukhī attā hoti, arogo paraŋ maraṇā" ti evaŋ attadiṭṭhivasena sukhato gāhaŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ. Diṭṭhivippayuttacittena pana ariyasāvako pariḷāhābhibhūto pariḷāhavupasamanatthaŋ[6] mattahatthiparitasito[7] viya, sucikāmo bhokkhi[8] brāhmaṇo gūthaŋ viya[9] kiñci sankhāraŋ sukhato upagacchati. Attavāde kasiṇādi-paṇṇatti-sangahatthaŋ sankhāran ti avatvā kiñci dhamman ti vuttaŋ.

Idhā pi ariyasāvakassa catubhūmakavasena paricchedo veditabbo. Puthujjanassa tebhūmakavasena. Sabbavāresu vā ariyasāvakassāpi tebhūmakavasen' eva paricchedo vaṭṭati. Yaŋ hi 'ssa[10] puthujjano gaṇhāti, tato tato ariyasāvako gāhaŋ viniveṭheti. Puthujjano hi yaŋ yaŋ niccaŋ sukhaŋ attā ti gaṇhāti, taŋ taŋ ariyasāvako aniccaŋ dukkhaŋ anattā ti gaṇhanto gāhaŋ viniveṭheti.

Mātaran ti ādisu janikā va mātā.[11]

Manussabhūto va khīṇāsavo arahā ti adhippeto. Kiŋ pana ariyasāvako aññaŋ jīvitā voropeyyāti? Etam pi aṭṭhānaŋ. Sace pi bhavantaragataŋ ariyasāvakaŋ attano ariyasāvakabhāvaŋ ajānantam pi koci evaŋ vadeyya: Imaŋ kunthakipillikaŋ jīvitā voropetvā sakalaçakkavāḷagabbhe cakkavattirajjaŋ paṭipajjāhīti. Neva so taŋ jīvitā voropeyya.

---

[1] S.R. *om.* sankhta. [2] S.R. eka-. [3] S.R. niccato.
[4] B. catubhūmaka° (pamādo). [5] B. divasaŋ.
[6] B. °vupasatthaŋ. [7] B. madda°. [8] *Sic.*
[9] S.R. *om. from* sucikāmo.
[10] B. yaŋ hi yaŋ; yaŋ yaŋ hi (?). [11] S.R. *add* Janako pitā.

Athavā pi naŋ evaŋ vadeyyuŋ: Sace imaŋ na ghātessasi, sīsaŋ te chindissāmāti. Sīsam ev' assa chindeyyuŋ, no[1] so taŋ ghāteyya. Puthujjanabhāvassa pana mahāsāvajjabhāvadassanatthaŋ ariyasāvakassa ca baladīpanattham etaŋ vuttaŋ. Ayaŋ h' ettha adhippāyo: sāvajjo puthujjanabhāvo, yatra hi nāma puthujjano mātughātādīni pi ānantariyāni karissati. Mahābalo[2] ariyasāvako. So etāni kammāni na karotīti.

Duṭṭhena cittenā ti dosasampayuttena[3] vadhakacittena.

Lohitaŋ uppādeyyā ti jīvamānakasarīre khuddakamakkhikāya pivanamattam pi lohitaŋ uppādeyya.

Sanghaŋ bhindeyyā ti samānasaŋvāsakaŋ samānasīmāyaŋ[4] ṭhitaŋ pañcahi kāraṇehi saŋghaŋ bhindeyya. Vuttaŋ h' etaŋ[5]: *Pañcahi, Upāli, ākārehi sangho bhijjati: kammena, uddesena, voharantena,*[6] *anusāvanena, salākaggāhenā* ti.*

Tattha *kammenā* ti apalokanādisu catūsu kammesu aññatarena kammena. *Uddesenā* ti pañcasu pātimokkhuddesesu aññatarena uddesena. *Voharantenā* ti[7] kathayanto, tāhi tāhi upapattīhi adhammaŋ dhammo ti ādīni aṭṭhārasa bhedakaravatthūni dīpento. *Anusāvanenā* ti: nanu tumhe jānātha na[8] mayhaŋ uccākulā pabbajitabhāvaŋ bahussutabhāvañ ca; mādiso uddhammaŋ ubbinayaŋ satthusāsanaŋ gāheyyāti[9] cittam pi uppādetuŋ tumhākaŋ yuttaŋ? Kiŋ mayhaŋ avīci nīluppalavanaŋ viya sītalo? Kim ahaŋ apāyato na bhāyāmīti ādinā nayena kaṇṇamūle vacībhedaŋ katvā anusāvanena.

Salākaggāhenā ti evaŋ anusāvetvā tesaŋ cittaŋ upatthambhetvā anivattanadhamme katvā: gaṇhatha imaŋ salākan ti salākaggāhena. Ettha ca kammam eva uddeso vā pamāṇaŋ. Vohārānusāvana-salākaggāhā pana pubbabhāgā. Aṭṭhārasavatthudīpanavasena hi voharantena tattha rucijananatthaŋ anusāvetvā salākāya gāhitāya pi abhinno va hoti saŋgho. Yadā pana evaŋ cattāro vā atirekā vā salākaŋ gahetvā[10] āveṇikaŋ kammaŋ vā uddesaŋ vā karonti, tadā

* *Vin.* *V*, 202. *Cf. below*, 428.

[1] S.R. neva. [2] S.R. *add* va. [3] S.R. °sampayutta-. [4] S.R. °sīmāya. [5] S.R. c' etaŋ. [6] S.R. voharanto. [7] S.R. voharanto ti. [8] S.R. *om.* [9] S.R. gaṇheyyāti. [10] gāhetvā *all MSS.*

sangho bhinno nāma hoti. Evaŋ diṭṭhisampanno puggalo sanghaŋ bhindeyyā ti n' etaŋ ṭhānaŋ vijjati. Ettāvatā mātughātādīni pañca ānantariyakammāni dassitāni honti. Yāni puthujjano karoti, na ariyasāvako. Tesaŋ āvibhāvatthaŋ:

Kammato dvārato ceva, kappaṭṭhitiyato tathā,
pāka-sādhāraṇādīhi, viññātabbo vinicchayo.

Tattha kammato tāva, ettha hi manussabhūtass' eva manussabhūtaŋ mātaraŋ pitaraŋ vā api parivattalingaŋ[1] jīvitā voropentassa kammaŋ ānantariyaŋ hoti. Tassa vipākaŋ paṭibāhissāmīti sakalacakkavāḷaŋ mahācetiyappamāṇehi kañcanathūpehi pūretvā pi, sakalacakkavāḷaŋ puretvā nisinna-bhikkhusanghassa mahādānaŋ datvā pi, Buddhassa Bhagavato sanghāṭikaṇṇaŋ amuñcitvā va vicaritvā pi kāyassa bhedā nirayam eva uppajjati.

Yo pana sayaŋ manussabhūto tiracchānabhūtaŋ mātaraŋ pitaraŋ vā, sayaŋ vā tiracchānabhūto manussabhūtaŋ, tiracchāno yeva vā tiracchānabhūtaŋ jīvitā voropeti, tassa kammaŋ ānantariyaŋ na hoti, bhāriyaŋ pana hoti, ānantariyaŋ āhacc' eva tiṭṭhati.

Manussajātikānaŋ pana vasena ayaŋ pañho kathito. Ettha eḷakacatukkaŋ, sangāmacatukkaŋ, coracatukkañ ca kathetabbaŋ. Eḷakaŋ māremīti abhisandhināpi hi eḷakaṭṭhāne ṭhitaŋ[2] manusso manussabhūtaŋ mātaraŋ pitaraŋ vā[3] mārento ānantariyaŋ phusati. Eḷakābhisandhinā pana mātāpiti-abhisandhinā vā eḷakaŋ mārento ānantariyaŋ na phusati. Mātā-piti-abhisandhinā mātā-pitaro mārento phusat' eva.

Esa[4] nayo itarasmim pi catukkadvaye. Yathā ca mātāpitūsu, evaŋ arahante pi etāni catukkāni veditabbāni. Manussa-arahantam eva ca[3] māretvā ānantariyaŋ phusati, na yakkhabhūtaŋ.

Kammaŋ pana bhāriyaŋ ānantariyasadisam eva. Manussaarahantassa ca puthujjanakāle yeva satthappahāre vā vise vā dinne pi yadi so arahattaŋ patvā ten' eva marati, arahantaghāto hoti yeva. Yaŋ pana puthujjanakāle dinnaŋ[5] dānaŋ

---

[1] S.R. aparivattitalingaŋ. [2] S.R. ṭhita. [3] S.R. *om.* [4] S.R. es' eva. [5] S.R. dinna-.

arahattaŋ patvā paribhuñjati, puthujjanass' eva taŋ dinnaŋ[1] hoti. Sesa-ariyapuggale mārentassa ānantariyaŋ natthi; kammaŋ pana bhāriyaŋ ānantariyasadisam eva.

Lohituppāde Tathāgatassa abhejjakāyatāya parūpakkamena cammacchedaŋ katvā lohitapaggharaṇaŋ nāma natthi. Sarīrassa pana anto yeva ekasmiŋ ṭhāne lohitaŋ samosarati. Devadattena paviddhasilāto[2] bhijjitvā gatā sakalikā[3] pi Tathāgatassa pādantaŋ pahari. Pharasunā pahaṭo viya pādo anto-lohito yeva ahosi. Tathā karontassa ānantariyaŋ hoti. Jīvako pana Tathāgatassa ruciyā satthakena cammaŋ chinditvā tamhā ṭhānā duṭṭhalohitaŋ nīharitvā phāsukam akāsi. Tathā karontassa puññakammam eva hoti.

Atha ye ca[4] parinibbute Tathāgate cetiyaŋ bhindanti, bodhiŋ chindanti, dhātumhi upakkamanti, tesaŋ kiŋ hotīti? Bhāriyaŋ kammaŋ hoti ānantariyasadisaŋ. Sadhātukaŋ pana thūpaŋ vā paṭimaŋ vā bādhayamānaŋ bodhisākhañ ca chindituŋ vaṭṭati. Sace pi tattha nilīnā sakuṇā cetiye vaccaŋ pātenti, chindituŋ vaṭṭati yeva. Paribhogacetiyato hi sarīracetiyaŋ mahantataraŋ. Cetiyavatthuŋ bhinditvā gacchantaŋ bodhimūlam pi chinditvā harituŋ[5] vaṭṭati. Yā pana bodhiyā[6] sākhā bodhigharaŋ bādhati, taŋ geharakkhaṇatthaŋ chindituŋ na labbhati. Bodhi-atthaŋ hi gehaŋ, na gehatthāya bodhi. Āsanaghare pi es' eva nayo. Yasmiŋ pana āsanaghare dhātu nihitā[7] hoti, tassa rakkhaṇatthāya bodhisākhaŋ chindituŋ vaṭṭati. Bodhijagganatthaŋ ojoharaṇasākhaŋ[8] vā pūtiṭṭhānaŋ vā chindituŋ vaṭṭati yeva. Sarīrapaṭijaggane viya puññam pi hoti.

Sanghabhede sīmaṭṭhakasaŋghe asannipatite visuŋ parisaŋ gahetvā katavohārānusāvana-salākaggāhakammaŋ[9] vā karontassa uddesaŋ vā uddisantassa bhedo ca hoti, ānantariyakammañ ca. Samaggasaññāya pana vaṭṭatīti saññāya vā karontassa bhedo va[10] hoti, na ānantariyakammaŋ. Tathā navato ūnaparisāya. Sabbantimena pana paricchedena navannaŋ janānaŋ yo sanghaŋ bhindati, tassa ānantariya-

---

[1] S.R. dānaŋ. [2] B. paṭividdha°. [3] B. sakkhalikā.
[4] S.R. *om.* [5] S.R. nīharituŋ. [6] S.R. bodhi.
[7] S.R. nidahitā. [8] S.R. ojaharaṇa°.
[9] S.R. °gāhassa kammaŋ. [10] S.R. neva bhedo ca.

kammaŋ hoti. Anuvattakānaŋ adhammavādīnaŋ mahāsāvajjaŋ kammaŋ, dhammavādino anavajjā.

Tattha navannam eva sanghabhede idaŋ suttaŋ: *Ekato Upāli cattāro honti, ekato cattāro, navamo anusāveti, salākaŋ gāheti: ayaŋ dhammo, ayaŋ vinayo, idaŋ Satthu sāsanaŋ; idaŋ gaṇhatha, idaŋ rocethāti. Evaŋ kho Upāli sangharājī ceva hoti sanghabhedo ca. Navannaŋ vā Upāli atirekanavannaŋ vā sangharājī ceva hoti sanghabhedo cā* ti.* Etesu pana pañcasu sanghabhedo vacīkammaŋ. Sesāni kāyakammāni. Evaŋ kammato pi viññātabbo vinicchayo.

Dvārato ti sabbān' eva c' etāni kāyadvārato pi vacīdvārato pi samuṭṭhahanti. Purimāni pan' ettha cattāri āṇattikavijjāmaya-payogavasena vacīdvārato samuṭṭhahitvā pi kāyadvāram eva pūrenti. Sanghabhedo hatthamuddāya bhedaŋ karontassa kāyadvārato samuṭṭhahitvā pi vacīdvāram eva pūretīti. Evam ettha dvārato pi viññātabbo vinicchayo.

Kappaṭṭhitiyato ti saŋghabhedo yeva c' ettha kappaṭṭhitiyo. Saṇṭhahante hi kappe kappavemajjhe vā saŋghabhedaŋ katvā kappavināse yeva muccati. Sace pi hi sve kappo vinassissatīti ajja saŋghabhedaŋ karoti, sve yeva muccati. Ekadivasam eva niraye paccati. Evaŋ kāraṇaŋ[1] pana natthi. Sesāni cattāri kammāni ānantariyān' eva honti, na kappaṭṭhitiyānīti. Evam ettha kappaṭṭhitiyato pi viññātabbo vinicchayo.

Pākato ti yena ca pañca p' etāni kammāni katāni honti, tassa saŋghabhedo yeva paṭisandhivasena vipaccati; sesāni ahosi kammaŋ, nāhosi kammavipāko ti evam ādisu sankhyaŋ[2] gacchanti. Sanghabhedābhāve lohituppādo. Tad-abhāve arahantaghāto.[3] Tad-abhāve sace[4] pitā sīlavā hoti, mātā dussīlā, no vā tathā sīlavatī, pitughāto paṭisandhivasena vipaccati. Sace mātā, mātughāto. Dvīsu pi sīlena vā dussīlena vā samānesu mātughāto va paṭisandhivasena vipaccati. Mātā hi dukkarakārinī bahūpakārā ca puttānan ti. Evam ettha vipākato pi viññātabbo vinicchayo.

* *Vin.* ii, 203 (*slightly different*).

[1] B. karaṇaŋ. [2] S.R. sankhaŋ.
[3] B.S.R. °ghātako. [4] B. *adds* pi.

Sādhāraṇādīhīti purimāni cattāri sabbesam pi gahaṭṭhapabbajitānaŋ sādhāraṇāni. Sanghabhedo pana: *Na kho Upāli, bhikkhunī sanghaŋ bhindati. Na sikkhamānā. Na sāmaṇero. Na sāmaṇerī. Na upāsako. Na upāsikā sanghaŋ bhindati. Bhikkhu kho Upāli, pakatatto samānasaŋvāsako samānasīmāyaŋ ṭhito sanghaŋ bhindatī* ti* vacanato vuttappakārassa bhikkhuno va hoti, na aññassa. Tasmā asādhāraṇo. Ādi-saddena sabbe p' ete dukkhavedanāsahagatā dosamohasampayuttā cāti evam ettha sādhāraṇādīhi pi viññātabbo vinicchayo.

Aññaŋ satthāran ti ayaŋ me satthā satthu-kiccaŋ kātuŋ samattho ti bhavantare pi aññaŋ titthakaraŋ ayaŋ me satthā ti evaŋ[1] gaṇheyya, n' etaŋ ṭhānaŋ vijjatīti attho.

Aṭṭhamaŋ bhavaŋ nibbatteyyā ti sabbamandapañño pi sattamaŋ bhavaŋ atikkamitvā aṭṭhamaŋ nibbatteyya; n' etaŋ ṭhānaŋ vijjati. Uttamakoṭiyā hi sattamabhavaŋ[2] sandhāy' ev' esa *niyato sambodhiparāyano* ti vutto. Kiŋ pana taŋ niyāmeti? Kiŋ pubbahetu niyāmeti, udāhu paṭiladdhamaggo, udāhu upari tayo maggā ti? Sammāsambuddhena gahitaŋ[3] nāmamattam etaŋ. Puggalo pana niyato nāma natthi. Pubbahetu niyāmetīti vutte hi[4] upari tiṇṇaŋ maggānaŋ upanissayo vutto hoti; paṭhamamaggassa upanissayābhāvo āpajjati. Icc' assa ahetu appaccayā nibbattiŋ[5] pāpuṇāti. Paṭiladdhamaggo niyāmetīti vutte upari tayo maggā akiccakā honti, paṭhamamaggo va sakiccako; paṭhamamaggen' eva kilese khepetvā parinibbāyitabbaŋ hoti. Upari tayo maggā niyāmentīti vutte paṭhamamaggo akiccako hoti; upari tayo maggā va sakiccakā; paṭhamamaggaŋ anibbattetvā upari tayo maggā nibbattetabbā honti; paṭhamamaggen' eva anuppajjitvā[6] (?) va kilesā khepetabbā honti. Tasmā na añño koci niyāmeti, upari tiṇṇaŋ maggānaŋ vipassanā va niyāmeti. Sace hi tesaŋ vipassanā tikkhā sūrā hutvā vahati, ekaŋ yeva bhavaŋ nibbattitvā[7] arahattaŋ

* *Vin.* ii, 204.

[1] S.R. *om.* [2] S.R. sattamaŋ°. [3] S.R. gahita.
[4] S.R. pi. [5] nibbatti (?). [6] S.R. °magge ca pajjitvā va.
[7] B.R.S. nibbattetvā.

patvā parinibbāti. Tato mandatarapañño dutiye vā tatiye vā catutthe vā pañcame vā chaṭṭhe vā bhave arahattaŋ patvā[1] parinibbāti. Sabbamandapañño sattamaŋ bhavaŋ nibbattitvā[2] arahattaŋ pāpuṇāti; aṭṭhame bhave paṭisandhi na hoti. Iti Sammāsambuddhena gahitaŋ nāmamattam etaŋ.

Satthā hi Buddhatulāya tuletvā[3] sabbaññutañāṇena paricchinditvā: ayaŋ puggalo sabbamahāpañño tikkhavipassako ekam eva bhavaŋ nibbattitvā[2] arahattaŋ gaṇhissatīti *ekabījī* ti* nāmaŋ akāsi. Ayaŋ puggalo dutiyaŋ tatiyaŋ catutthaŋ pañcamaŋ chaṭṭhaŋ bhavaŋ nibbattitvā[2] arahattaŋ gaṇhissatīti *kolaŋkolo* ti* nāmaŋ akāsi. Ayaŋ puggalo sattamaŋ bhavaŋ nibbattitvā[2] arahattaŋ gaṇhissatīti *sattakkhattuparamo* ti* namāŋ akāsi.

Koci pana puggalo sattannaŋ bhavānaŋ niyato nāma natthi. Ariyasāvako pana yena kenaci pi ākārena mandapañño samāno aṭṭhamaŋ bhavaŋ appatvā antarā va parinibbāti. Sakkasadiso pi vaṭṭābhirato sattamaŋ yeva bhavaŋ gacchati. Sattame bhave sabbākārena pamādavihārino pi vipassanāñāṇaŋ paripākaŋ gacchati. Appamattake pi ārammaṇe nibbinditvā nibbutiŋ pāpuṇāti. Sace pi hi 'ssa sattame bhave uddhaŋ vā okkamantassa[4] parammukhaŋ vā gacchantassa pacchato ṭhatvā tikhiṇena asinā koci d-eva sīsaŋ pāteyya, udake vā otāretvā[5] māreyya, asani vā pan' assa sīse pateyya, evarūpe pi kāle sappaṭisandhikā kālakiriyā nāma na hoti; arahattaŋ patvā va parinibbāti. Tena vuttaŋ *aṭṭhamaŋ bhavaŋ nibbatteyya, n' etaŋ ṭhānaŋ vijjatī* ti.

Ekissā lokadhātuyā ti dasasahassīlokadhātuyā. Tīṇi hi khettāni: jātikhettaŋ, āṇākhettaŋ, visayakhettan ti. Tattha jātikhettaŋ nāma dasasahassī lokadhātu. Sā hi Tathāgatassa mātukucci-okkamanakāle nikkhamanakāle sambodhikāle Dhammacakkappavattane āyusankhārossajjane[6] parinibbāṇe ca kampati. Koṭisatasahassacakkavāḷaŋ pana āṇākhettaŋ nāma. Āṭānāṭiya†-Moraparitta-Dhajagga-Rata-

* *A.* i, 233. † *Cf. Dialogues of the Buddha*, iii, 185 *f.*

[1] S.R. arahattappatto. [2] B.R.S. nibbattetvā. [3] S.R. tulayitvā.
[4] okkantassa (?). [5] B.S.R. osāretvā. [6] S.R. °ra-vossajjane.

naparittādīnaŋ[1] hi ettha āṇā vattati.[2] Visayakhettassa pana parimāṇaŋ natthi. Buddhānaŋ hi *yāvatakaŋ ñāṇaŋ tāvatakaŋ neyyaŋ,*[3] *yāvatakaŋ neyyaŋ*[3] *tāvatakaŋ ñāṇaŋ, ñāṇapariyantikaŋ neyyaŋ,*[3] *neyyapariyantikaŋ ñāṇan* ti* vacanato avisayo nāma natthi.

Imesu pana tīsu khettesu ṭhapetvā imaŋ cakkavāḷaŋ aññasmiŋ cakkavāḷe Buddhā uppajjantīti suttaŋ natthi; nuppajjantīti[4] pana atthi. Tīṇi Piṭakāni: Vinayapiṭakaŋ, Suttantapiṭakaŋ, Abhidhammapiṭakan ti. Tisso sangītiyo: Mahākassapattherassa[5] sangīti, Yasattherassa[5] sangīti, Moggaliputtatissattherassa[5] sangītīti. Imā tisso sangītiyo ārūḷhe tepiṭake Buddhavacane imaŋ cakkavāḷaŋ muñcitvā aññattha Buddhā uppajjantīti suttaŋ natthi; nuppajjantīti[4] pana atthi.

Apubbaŋ acariman ti apure apacchā ekato nuppajjanti, pure vā pacchā vā uppajjantīti vuttaŋ hoti. Tattha bodhipallanke bodhiŋ appatvā na uṭṭhahissāmīti nisinnakālato paṭṭhāya yāva mātukucchismiŋ paṭisandhiggahaṇaŋ tāva pubban ti na veditabbaŋ. Bodhisattassa hi paṭisandhiggahaṇe dasasahassacakkavāḷakampanen' eva jātikhettapariggaho[6] kato, aññassa Buddhassa uppatti nivāritā hoti. Parinibbāṇato paṭṭhāya ca yāva sāsapamattā pi dhātu tiṭṭhati, tāva pacchā ti na veditabbaŋ. Dhātūsu hi ṭhitāsu Buddhā ṭhitā va honti. Tasmā etth' antare aññassa Buddhassa uppatti nivāritā va hoti. Dhātuparinibbāṇe pana jāte aññassa Buddhassa uppatti na nivāritā.

Tīṇi hi antaradhānāni nāma: pariyatti-antaradhānaŋ, paṭivedha-antaradhānaŋ, paṭipatti-antaradhānan ti. Tattha[7] pariyattīti tīṇi piṭakāni. Paṭivedho ti saccapaṭivedho. Paṭipattīti paṭipadā. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hoti pi na hoti pi. Ekasmiŋ hi kāle paṭivedhakarā bhikkhū bahū honti, esa bhikkhu puthujjano ti anguliŋ pasāretvā dassetabbo hoti. Imasmiŋ yeva dīpe ekavāraŋ kira pu-

* *Pṭs.* ii, 195.

[1] S.R. °Dhajaggaparittādīnaŋ. [2] S.R. pavattati.
[3] S.R. ñeyyaŋ. [4] S.R. na up°. [5] S.R. °thera.
[6] S.R. khettapariggaho. [7] S.R. *add* hi.

thujjanabhikkhu nāma nāhosi. Paṭipattipūrakā pi kadāci bahū honti, kadāci appā. Iti paṭivedho ca paṭipatti ca hoti pi na hoti pi. Sāsanaṭṭhitiyā pana pariyatti pamāṇaŋ. Paṇḍito hi tepiṭakaŋ sutvā dve pi pūreti. Yathā amhākaŋ Bodhisatto Āḷārassa santike pañcābhiññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā parikammaŋ pucchi. So na jānāmīti āha. Tato Uddakassa santikaŋ gantvā adhigatavisesaŋ saŋsandetvā nevasaññānāsaññāyatanassa[1] parikammaŋ pucchi. So ācikkhi. Tassa vacanasamanantaram eva mahāsatto taŋ sampādesi. Evam eva paññavā bhikkhu pariyattiŋ sutvā dve pi pūreti. Tasmā pariyattiyā ṭhitāya sāsanaŋ ṭhitaŋ hoti. Yadā pana sā antaradhāyati tadā paṭhamaŋ Abhidhammapiṭakaŋ nassati. Tattha Paṭṭhānaŋ sabbapaṭhamaŋ antaradhāyati. Anukkamena pacchā Dhammasangaho. Tasmiŋ antarahite itaresu dvīsu Piṭakesu ṭhitesu pi sāsanaŋ ṭhitam eva hoti.

Tattha Suttantapiṭake antaradhāyamāne paṭhamaŋ Anguttaranikāyo ekādasakato paṭṭhāya yāva ekakā antaradhāyati. Tad-antaraŋ Saŋyuttanikāyo Cakkapeyyālato paṭṭhāya yāva Oghataraṇā antaradhāyati. Tad-antaraŋ Majjhimanikāyo Indriyabhāvanato paṭṭhāya yāva Mūlapariyāyā antaradhāyati. Tadanantaraŋ Dīghanikāyo Dasuttarato paṭṭhāya yāva Brahmajālā antaradhāyati. Ekissā pi dvinnam pi gāthānaŋ pucchā addhānaŋ gacchati, sāsanaŋ dhāretuŋ na sakkoti, Sabhiyapucchā viya Āḷavakapucchā viya ca. Etā kira Kassapabuddhakālikā antarā sāsanaŋ dhāretuŋ na sakkhiŋsu. Dvīsu pana piṭakesu antarahitesu pi Vinayapiṭake ṭhite sāsanaŋ tiṭṭhati. Parivāra-Khandhakesu antarahitesu Ubhatovibhange ṭhite ṭhitam eva hoti. Ubhatovibhange antarahite mātikāya ṭhitāya pi ṭhitam eva hoti. Mātikāya antarahitāya pātimokkha-pabbajjā-upasampadāsu ṭhitāsu sāsanaŋ tiṭṭhati.

Lingaŋ addhānaŋ gacchati. Setavatthasamaṇavaŋso pana Kassapabuddhakālato paṭṭhāya sāsanaŋ dhāretuŋ nāsakkhi. Pacchimakassa pana saccapaṭivedhato pacchimakassa sīlabhedato ca paṭṭhāya sāsanaŋ osakkitaŋ nāma hoti. Tato paṭṭhāya aññassa Buddhassa uppatti na vāritā.[2]

---

[1] S.R. °yatana. [2] S.R. nivāritā.

Tīṇi parinibbāṇāni nāma: kilesaparinibbāṇaŋ, khandhaparinibbāṇaŋ, dhātuparinibbāṇan ti. Tattha kilesaparinibbāṇaŋ bodhipallanke ahosi; khandhaparinibbāṇaŋ Kusinārāyaŋ, dhātuparinibbāṇaŋ anāgate bhavissati.

Sāsanassa kira osakkanakāle imasmiŋ Tambapaṇṇidīpe dhātuyo sannipatitvā Mahācetiyaŋ gamissanti. Mahācetiyato Nāgadīpe Rājāyatanacetiyaŋ, tato Mahābodhipallankaŋ gamissanti. Nāgabhavanato pi devalokato pi Brahmalokato pi dhātuyo Mahābodhipallankam eva gamissanti. Sāsapamattā pi dhātu na antarā nassissati.[1] Sabbā[2] dhātuyo Mahābodhipallanke rāsibhūtā suvaṇṇakkhandho viya ekaghanā hutvā chabbaṇṇarasmiyo[3] vissajjessanti. Tā dasasahassīlokadhātuŋ pharissanti. Tato dasasahassacakkavāḷadevatā[4] sannipatitvā: ajja Satthā parinibbāti; ajja sāsanaŋ osakkati; pacchimadassanaŋ dāni idaŋ amhākan ti Dasabalassa parinibbutadivasato mahantataraŋ kāruññaŋ karissanti; ṭhapetvā anāgāmi-khīṇāsave avasesā sakabhāvena sandhāretuŋ[5] na sakkhissanti. Dhātūsu (?) tejodhātu uṭṭhahitvā yāva Brahmalokā uggacchissati; sāsapamattāya[6] pi dhāt''yā sati ekajālā va bhavissati;[7] dhātūsu pariyādānaŋ gatā‿u pacchijjissati.[7] Evaŋ mahantaŋ ānubhāvaŋ dassetvā dhātūsu antarahitāsu sāsanaŋ antarahitaŋ nāma hoti.

Yāva evaŋ na antaradhāyati tāva *acarimaŋ* nāma hoti. Evaŋ apubbaŋ acarimaŋ uppajjeyyuŋ n' etaŋ ṭhānaŋ vijjati. Kasmā pana apubbaŋ acarimaŋ nuppajjantīti? Anacchariyattā. Buddhā hi acchariyamanussā. Yath' āha: *Ekapuggalo bhikkhave loke uppajjamāno uppajjati acchariyamanusso. Katamo ekapuggalo? Tathāgato bhikkhave arahaŋ sammāsambuddho* ti.* Yadi ca dve vā cattāro vā aṭṭha vā soḷasa vā ekato uppajjeyyuŋ, na acchariyā bhaveyyuŋ. Ekasmiŋ hi vihāre dvinnaŋ cetiyānam pi[8] lābhasakkāro uḷāro na hoti; bhikkhū pi bahutāya na acchariyā jātā. Evaŋ Buddhā pi bhaveyyuŋ; tasmā nuppajjanti.[9]

---

* *A*. i, 22.

---

[1] B. nasissati. [2] S.R. sabba-. [3] S.R.°raŋsiyo.
[4] S.R. °cakkavāḷe devatā. [5] saṇṭhātuŋ (?). [6] S.R. °mattiyā.
[7] B.S.R. °santi. [8] S.R. *om*. [9] S.R. na uppajjanti.

Desanāya ca visesābhāvato. Yaŋ hi Satipaṭṭhānādibhedaŋ dhammaŋ eko deseti, aññena uppajjitvā pi so va desetabbo siyā; tato anacchariyo siyā. Ekasmiŋ pana dhammaŋ desente desanā pi acchariyā hoti. Vivādābhāvato ca. Bahūsu ca Buddhesu uppannesu bahūnaŋ[1] ācariyānaŋ antevāsikā viya: amhākaŋ Buddho pāsādiko, amhākaŋ Buddho madhurassaro, lābhī, puññavā ti vivadeyyuŋ; tasmā pi evaŋ nuppajjanti.[2]

Api c' etaŋ kāraṇaŋ Milindaraññā puṭṭhena Nāgasenattherena vitthāritam eva. Vuttaŋ hi tattha: Bhante Nāgasena, bhāsitam ev' etaŋ Bhagavatā *aṭṭhānam etaŋ bhikkhave anavakāso yaŋ ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbaŋ acarimaŋ uppajjeyyuŋ, n' etaŋ ṭhānaŋ vijjatī* ti.* Desentā ca bhante Nāgasena, sabbe pi Tathāgatā sattatiŋsa bodhipakkhiyadhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamādapaṭipattiyaŋ[3] anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesam pi Tathāgatānaŋ ekuddeso ekakathā ekasikkhā ekānusiṭṭhi, kena kāraṇena dve Tathāgatā ekakkhaṇe nuppajjanti? Ekena pi tāva Buddhuppādena ayaŋ loko obhāsajāto. Yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, dvinnaŋ pabhāya ayaŋ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya. Ovadantā ca dve Tathāgatā sukhaŋ ovadeyyuŋ, anusāsamānā ca sukhaŋ anusāseyyuŋ. Tattha me kāraṇaŋ dassehi, yathāhaŋ nissaŋsayo bhaveyyan ti. Ayaŋ mahārāja, dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī,[4] ekass' eva Tathāgatassa guṇaŋ dhāreti. Yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyaŋ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya[5] onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya vidhaŋseyya,[6] na ṭhānam upagaccheyya. Yathā mahārāja nāvā ekapurisasandhāraṇī[7] bhaveyya, ekasmiŋ[8] purise abhirūḷhe sā nāvā samapādikā[9] bhaveyya. Atha dutiyo puriso

* *Mil.* 236-39 (*slightly different*); *A.* i, 27.

1 S.R. bahunnaŋ. 2 S.R. na uppajjanti.
3 S.R. °yā. 4 B. °dharaṇī. 5 S.R. *om.*
6 S.R. *om.*; viddhaŋseyya (?). 7 S.R. °santāraṇī. 8 S.R. eka-.
9 S.R. samuppādikā. *Mṭ.*: samaŋ uddhaŋ pajjatīti *sāmupādikā*.

āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisathūlena sabbangapaccangena, so taŋ nāvaŋ abhiruheyya; api nu sā mahārāja, nāvā dvinnam pi dhāreyyāti? Na hi bhante dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya[1] onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya vidhaŋseyya, na ṭhānam upagaccheyya, osīdeyya udake ti. Evam eva kho mahārāja, ayaŋ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva Tathāgatassa guṇaŋ dhāreti. Yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, na dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya . . . pe . . . na ṭhānam upagaccheyya. Yathā vā pana mahārāja puriso yāvadatthaŋ bhojanaŋ bhuñjeyya chādentaŋ yāva kaṇṭhaŋ abhipūrayitvā.[2] So tato[3] pīṇito paripuṇṇo nirantaro tandīgato[4] anonamitadaṇḍajāto puna-d-eva tāvatakaŋ bhojanaŋ bhuñjitvā api nu kho so mahārāja, puriso sukhito bhaveyyāti? Na hi bhante; sakiŋ bhutto va mareyyāti. Evam eva kho mahārāja, ayaŋ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī . . . pe . . . na ṭhānam upagaccheyyāti. Kiŋ nu kho bhante Nāgasena, atidhammabhārena paṭhavī calatīti? Idha mahārāja, dve sakaṭā ratanaparipūritā bhaveyyuŋ yāva mukhasamā, ekassa sakaṭato[5] ratanaŋ gahetvā ekamhi sakaṭe ākireyyuŋ; api nu taŋ mahārāja, sakaṭaŋ dvinnam pi sakaṭānaŋ ratanaŋ dhāreyyāti? Na hi bhante, nābhi pi tassa caleyya, arā pi tassa bhijjeyyuŋ, nemi pi tassa opāteyya, akkho pi tassa bhijjeyyāti. Kiŋ nu kho mahārāja, atiratanabhārena sakaṭaŋ bhijjatīti? Āma bhante ti. Evam eva kho mahārāja, atidhammabhārena paṭhavī calati. Api ca mahārāja, idaŋ[6] kāraṇaŋ Buddhabalaparidīpanāya osāritaŋ.

Aññam pi tattha patirūpaŋ kāraṇaŋ suṇohi, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi uppajjeyyuŋ, parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaŋ Buddho, amhākaŋ Buddho ti ubhato pakkhajātā bhaveyyuŋ. Yathā mahārāja, dvinnaŋ balavāmaccānaŋ parisāya vivādo uppajjati: tumhākaŋ amacco, amhākaŋ amacco ti ubhato pakkhajātā honti, evam eva kho mahārāja, dve Sammāsambuddhā

---

[1] S.R. *om.* [2] S.R. patipūra°. [3] S. dhāto. [4] S.R. tandikato.
[5] eka-sakaṭato (?). *Mṭ.: ekassā* ti ekasmā. [6] S.R. imaŋ.

ekakkhaṇe uppajjeyyuŋ, parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaŋ Buddho amhākaŋ Buddho ti ubhato pakkhajātā bhaveyyuŋ. Idaŋ paṭhamaŋ kāraṇaŋ suṇohi, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Aparam pi uttari kāraṇaŋ suṇohi, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi mahārāja, dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuŋ, aggo Buddho ti yaŋ vacanaŋ, taŋ micchā bhaveyya; jeṭṭho Buddho ti, seṭṭho Buddho ti, visiṭṭho Buddho ti,[1] uttamo Buddho ti, pavaro Buddho ti, asamo Buddho ti, asamasamo Buddho ti, appaṭisamo[2] Buddho ti, appaṭibhāgo Buddho ti, appaṭipuggalo Buddho ti yaŋ vacanaŋ, taŋ micchā bhaveyya. Imam pi kho tvaŋ mahārāja, kāraṇaŋ tathato sampaṭiccha, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Api ca mahārāja, Buddhānaŋ sabhāvapakatikā[3] esā yaŋ eko yeva loke uppajjati. Kasmā? Kāraṇamahantattā sabbaññubuddhaguṇānaŋ. Aññam pi mahārāja, yaŋ mahantaŋ hoti, taŋ ekaŋ yeva hoti. Paṭhavī mahārāja mahantā, sā ekā yeva. Sāgaro mahanto, so eko yeva. Sineru-girirājā seṭṭho mahanto, so eko yeva. Ākāso mahanto, so eko yeva. Sakko mahanto, so eko yeva. Brahmā mahanto, so eko yeva. Tathāgato arahaŋ sammāsambuddho mahanto, so eko yeva. Yattha te uppajjanti, tattha aññesaŋ okāso na hoti. Tasmā Tathāgato Arahaŋ Sammāsambuddho eko yeva loke uppajjatīti. Sukathito Bhante Nāgasena pañho opammehi kāraṇehīti.

Ekissā lokadhātuyā ti ekasmiŋ cakkavāḷe. Heṭṭhā iminā va padena dasacakkavāḷasahassāni gahitāni. Etāni[4] pi ekacakkavāḷen' eva paricchinditaŋ vaṭṭanti.[5] Buddhā hi uppajjamānā imasmiŋ yeva cakkavāḷe uppajjanti. Uppajjanaṭṭhāne pana vārite ito aññesu cakkavāḷesu nuppajjantīti vāritam eva hoti. *Apubbaŋ acariman* ti ettha cakkaratanapātubhāvato pubbe pubbaŋ. Tass'.eva antaradhānato pacchā carimaŋ. Tattha dvidhā cakkaratanassa antaradhānaŋ hoti: cakkavattino kālakiriyāya vā pabbajjāya vā. Antaradhāyamānañ ca pana taŋ kālakiriyato vā pabbajjato vā sat-

[1] S.R. *om.* [2] S.R. appaṭimo. [3] °pakatitā (?).
[4] S.R. *om.* [5] S.R. vaṭṭati.

tame divase antaradhāyati. Tato paraŋ cakkavattino pātubhāvo avārito. Kasmā pana ekacakkavāḷe dve cakkavattino nuppajjantīti? Vivādupacchedato, anacchariyabhāvato,[1] cakkaratanassa mahānubhāvato ca. Dvīsu hi[2] uppajjantesu: amhākaŋ rājā mahanto, amhākaŋ rājā mahanto ti vivādo uppajjeyya; ekasmiŋ dīpe cakkavattī, ekasmiŋ dīpe cakkavattī ti ca anacchariyo bhaveyya. Yo cāyaŋ cakkaratanassa dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu issariyānuppadānasamattho mahānubhāvo, so parihāyeyya. Iti vivādupacchedato anacchariyabhāvato[1] cakkaratanassa mahānubhāvato ca na ekacakkavāḷe dve uppajjanti.

Yaŋ itthi arahaŋ assa Sammāsambuddho ti ettha tiṭṭhatu tāva sabbaññuguṇe nibbattetvā lokatāraṇasamattho[3] Buddhabhāvo, paṇidhānamattam pi itthiyā na sampajjati.

> Manussattaŋ lingasampatti, hetu Satthāradassanaŋ,
> pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā,
> aṭṭha dhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatīti.

Imāni hi paṇidhānasampatti-kāraṇāni. Iti paṇidhānam pi sampādetuŋ asamatthāya itthiyā kuto Buddhabhāvo ti *aṭṭhānam etaŋ anavakāso yaŋ itthi arahaŋ assa Sammāsambuddho* ti vuttaŋ. Sabbākāraparipūro vā puññussayo sabbākāraparipūram eva attabhāvaŋ nibbattetīti puriso va arahaŋ hoti Sammāsambuddho.

Na itthi rājā assa cakkavattī ti ādisu[4] yasmā itthiyā kosohitavatthaguyhatādīnaŋ abhāvena lakkhaṇāni na pūrenti,[5] itthiratanābhāvena sattaratanasamangitā na sampajjati, sabbamanussehi ca adhiko attabhāvo na hoti, tasmā *aṭṭhānam etaŋ anavakāso yaŋ itthi rājā assa cakkavattī* ti vuttaŋ. Yasmā ca Sakkattādīni pi tīṇi ṭhānāni uttamāni, itthilingañ ca hīnaŋ, tasmā tassā Sakkattādīni pi paṭisiddhāni.

Nanu ca yathā itthilingaŋ, evaŋ purisalingam pi Brahmaloke natthi, tasmā: yaŋ puriso Brahmattaŋ kāreyya,[6] ṭhānam etaŋ vijjatīti pi na vattabbaŋ siyā ti? No na vattabbaŋ. Kasmā? Idha purisassa tattha nibbattanato. Brahmattan ti hi Mahābrahmattaŋ adhippetaŋ. Itthi ca idha jhānaŋ

[1] S.R. acchariyabhāvato. [2] S.R. *om.* [3] S.R. ālokakaraṇasamattho.
[4] S.R. *add* pi. [5] S.R. paripūrenti. [6] S.R. kareyya.

bhāvetvā kālaŋkatvā Brahmapārisajjānaŋ sahavyataŋ uppajjati, na Mahābrahmānaŋ. Puriso pana tattha na uppajjatīti na vattabbo. Samāne pi c' ettha ubhayalingābhāve purisasaṇṭhānā va Brahmāno, na itthisaṇṭhānā; tasmā suvuttam ev' etaŋ.

Kāyaduccaritassā ti[1] ādisu yathā nimbabīja-kosātakībījādīni madhuraŋ phalaŋ na nibbattenti, asātaŋ amadhuram eva nibbattenti, evaŋ kāyaduccaritādīni madhuraŋ vipākaŋ na nibbattenti, amadhuram eva nibbattenti. Yathā ca ucchubīja-sālibījādīni madhurasādurasam[2] eva phalaŋ nibbattenti, na asātaŋ kaṭukaŋ; evaŋ kāyasucaritādīni madhuram eva vipākaŋ nibbattenti, na amadhuraŋ. Vuttam pi c' etaŋ:

Yādisaŋ vapate bījaŋ, tādisaŋ harate phalaŋ:
*kalyāṇakārī kalyāṇaŋ, pāpakārī ca pāpakan ti.**

Tasmā *aṭṭhānam etaŋ anavakāso yaŋ kāyaduccaritassā* ti ādi vuttaŋ. *Kāyaduccaritasamangī*[3] ti ādisu *samangī* ti pañcavidhā samangitā: āyūhanasamangitā, cetanāsamangitā, kammasamangitā, vipākasamangitā, upaṭṭhānasamangitā ti. Tattha kusalākusalakammāyūhanakkhaṇe āyūhanasamangitā ti vuccati. Tathā cetanāsamangitā. Yāva pana arahattaŋ na pāpuṇanti, tāva sabbe pi sattā pubbe upacitaŋ vipākārahaŋ kammaŋ sandhāya kammasamangino ti vuccanti; esā kammasamangitā. Vipākasamangitā pana vipākakkhaṇe yeva veditabbā. Yāva pana sattā arahattaŋ na pāpuṇanti, tāva tesaŋ tato tato cavitvā niraye tāva uppajjamānānaŋ aggijāla-lohakumbhi-ādīhi upaṭṭhānākārehi nirayo, gabbhaseyyakattaŋ āpajjamānānaŋ mātukucchi, devesu uppajjamānānaŋ kapparukkha-vimānādīhi upaṭṭhānākārehi devaloko ti evaŋ uppattinimittaŋ upaṭṭhāti. Iti nesaŋ iminā uppattinimittupaṭṭhānena aparimuttatā upaṭṭhānasamangitā nāma. Sā calati, sesā niccalā. Niraye hi upaṭṭhite pi devaloko upaṭṭhāti. Devaloke upaṭṭhite pi nirayo upaṭṭhāti. Manussaloke upaṭṭhite pi tiracchānayoni upaṭṭhāti. Tiracchānayoniyā ca upaṭṭhitāya pi manussaloko upaṭṭhāti yeva.

* *S.* i, 227.

[1] *Vbh.* 337. [2] S.R. madhuraŋ°. [3] B. °duccaritassa samangī.

Tatr' idaŋ vatthu: Soṇagiripāde kira Pipphalivihāre[1] Soṇatthero nāma eko dhammakathiko. Tassa pitā sunakhavājiko nāma[2] luddako[2] ahosi. Thero taŋ paṭibāhanto pi saŋvare ṭhapetaŋ asakkonto: mā nassi varāko ti mahallakakāle akāmakaŋ pabbājesi. Tassa gilānaseyyāya nipannassa nirayo upaṭṭhāsi. Soṇagiripādato mahantā mahantā sunakhā āgantvā khāditukāmā viya samparivāresuŋ. So mahābhayabhīto: vārehi tāta Soṇa, vārehi tāta Soṇāti āha. Kiŋ mahātherā ti? Na passasi tātā ti taŋ pavattiŋ ācikkhi. Soṇatthero: kathaŋ hi nāma mādisassa pitā niraye nibbattissati, patiṭṭho 'ham assa[3] bhavissāmīti sāmaṇerehi nānāpupphāni āharāpetvā cetiyangaṇa-bodhiyangaṇesu taḷasanthārapūjaŋ[4] āsanapūjañ ca kāretvā pitaraŋ mañcena cetiyangaṇaŋ haritvā mañce nipajjāpetvā: ayaŋ me mahāthera, pūjā tumhākaŋ atthāya katā; ayaŋ me Bhagavā duggatapaṇṇākāro ti vatvā Bhagavantaŋ vanditvā cittaŋ pasādehīti āha. So[2] mahāthero pūjaŋ disvā tathā karonto cittaŋ pasādesi.[5] Tāvad ev' assa devaloko[6] upaṭṭhāsi; Nandavana-Cittalatāvana-Missakavana-Phārusakavana-vimānāni ceva devanāṭakāni ca parivāretvā ṭhitāni viya ahesuŋ. So: apetha Soṇa, apetha Soṇā ti āha. Kim idaŋ therā ti? Etā te mātaro āgacchantīti. Thero saggo upaṭṭhito mahātherassāti cintesi. Evaŋ upaṭṭhānasamangitā calatīti veditabbā. Etāsu samangitāsu idha āyūhana-cetanā-kammasamangitāvasena kāyaduccaritasamangī ti ādi vuttaŋ. Sesaŋ sabbattha uttānattham evāti.

Paṭhamabalaniddeso.

Dutiyabalaniddese *gatisampattipaṭibāḷhānī* ti[7] gatisampattiyā paṭibāhitāni, vāritāni, paṭisedhitāni. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Ettha ca *gatisampattī* ti sampannā gati, devaloko ca manussaloko ca. *Gativipattī* ti vipannā gati, cattāro apāyā. *Upadhisampattī* ti attabhāvasamiddhi. *Upadhivipattī* ti hīṇa-attabhāvatā. *Kālasampattī* ti surāja-sumanussakā-

---

[1] S.R. Sabbagiri°. [2] S.R. *om.* [3] S.R. patiṭṭhāssa.
[4] B. mālasanthāra°; S. sālāsanthāra°; R. mālāsanthāra°.
[5] B. pasādeti. [6] B. °loke.! [7] *Vbh.* 338.

lasankhāto sampannakālo. *Kālavipatti* ti durāja-dumanussakālasankhāto vipannakālo. *Payogasampatti* ti sammāpayogo. *Payogavipatti* ti micchāpayogo.

Tattha ekaccassa bahūni pāpakammāni honti. Tāni gativipattiyaŋ ṭhitassa vipacceyyuŋ. So pana ekena kalyāṇakammena gatisampattiyaŋ devesu vā[1] manussesu vā nibbatto. Tādise ca ṭhāne akusalassa vāro natthi, ekantaŋ[2] kusalass' eva vāro ti, evam assa tāni kammāni gatisampattipaṭibāḷhāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassā pi bahūni pāpakammāni honti. Tāni upadhivipattiyaŋ ṭhitassa vipacceyyuŋ. So pana ekena kalyāṇakammena upadhisampattiyaŋ ṭhito susaṇṭhitangapaccango abhirūpo dassanīyo Brahmavacchasadiso. Sace pi dāsiyā kucchismiŋ dāsajāto hoti, evarūpo attabhāvo kiliṭṭhakammassa nānucchaviko ti hatthimeṇḍa-assagopakakammādīni[3] taŋ na kārenti; sukhumavatthāni nivāsāpetvā bhaṇḍāgārikaṭṭhānādisu ṭhapenti. Sace itthi hoti, hatthibhattapacanādīni na[4] kārenti. Vatthālankāraŋ datvā sayanapālikaŋ vā naŋ karonti, Sāmadeviŋ viya vallabhaṭṭhāne vā ṭhapenti. Bhātikarājakāle kira gomaŋsakhādake bahujane gahetvā rañño dassesuŋ. Te: daṇḍaŋ dātuŋ sakkothā ti puṭṭhā na sakkomāti vadiŋsu. Atha ne rājanganasodhake[5] akaŋsu. Tesaŋ ekā dhītā abhirūpā dassanīyā[1] pāsādikā. Taŋ disvā rājā antepuraŋ atinetvā[6] vallabhaṭṭhāne ṭhapesi. Sesañātakā pi tass' ānubhāvena sukhaŋ jīviŋsu. Tādisasmiŋ hi attabhāve pāpakammāni vipākaŋ dātuŋ na sakkontīti, evaŋ upadhisampattipaṭibāḷhāni na vipaccantīti pajānāti.

Ekassa bahūni pāpakammāni honti. Tāni kālavipattiyaŋ ṭhitassa vipacceyyuŋ. So pana ekena kalyāṇakammena paṭhamakappikānaŋ vā cakkavattirañño vā Buddhānaŋ vā uppattisamaye surāja-sumanussakāle nibbatto. Tādise ca kāle nibbattesu[7] akusalassa vipākakaŋ dātuŋ okāso natthi, ekantaŋ[2] kusalass' eva okāso ti evaŋ kāḷasampattipaṭibāḷhāni na vipaccantī ti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni payogavi-

---

[1] S.R. *om.* [2] S.R. ekanta-. [3] S.R. °assabandhaka-gopālaka°.
[4] S.R. *add* taŋ. [5] B. rājangane°. [6] S.R. abhinetvā.
[7] B. nibbatta-.

pattiyaŋ ṭhitassa vipacceyyuŋ. So pana ekena kalyāṇakammena payogasampattiyaŋ ṭhito pāṇātipātādīhi virato kāyavacīmanosucaritāni pūreti. Tādise ṭhāne akusalassa vipaccanokāso natthi. Ekantaŋ[1] kusalass' eva okāso ti evaŋ payogasampattipaṭibāḷhāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni gatisampattiyaŋ ṭhitassa na vipacceyyuŋ. So pan' ekena pāpakammena gativipattiyaŋ yeva nibbatto. Tatth' assa tāni kammāni upagantvā vārena vārena[2] vipākaŋ denti. Kālena niraye nibbattāpenti, kālena tiracchānayoniyaŋ, kālena pettivisaye, kālena asurakāye. Dīghenāpi addhunā apāyato sīsaŋ ukkhipituŋ na denti. Evaŋ gatisampattipaṭibāhitattā vipākaŋ dātuŋ asakkontāni gativipattiŋ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni upadhisampattiyaŋ ṭhitassa na vipacceyyuŋ. So pana ekena pāpakammena upadhivipattiyaŋ yeva ṭhito[3] dubbaṇṇo durūpo dussaṇṭhito bībhaccho[4] pisācasadiso. So sace dāsiyā kucchiyaŋ dāsajāto, imāni etassa anucchavikānīti sabbāni naŋ kiliṭṭhakammāni kārenti, antamaso pupphachaḍḍakakammaŋ[5] upādāya. Sace itthi hoti, imāni etissā anucchavikānīti sabbāni naŋ hatthibhattapacanādīni kiliṭṭhakammāni kārenti. Kulagehe jātam pi baliŋ sādhayamānā rājapurisā[6] gehadāsī ti saññaŋ katvā bandhitvā gacchanti. Kotalavāpīgāme[7] mahākuṭumbikassa gharaṇī viya. Evaŋ upadhisampattipaṭibāhitattā vipākaŋ dātuŋ asakkontāni upadhivipattiŋ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni kālasampattiyaŋ nibbattassa na vipacceyyuŋ. So pana ekena pāpakammena kālavipattiyaŋ durāja-dumanussakāle kasaṭe niroje dasavassāyukakāle nibbatto. Yadā pañca gorasā pacchijjanti, kudrūsakaŋ aggabhojanaŋ hoti. Kiñcāpi manussaloke nibbatto, migapasu-sarikkhajīviko pana hoti. Evarūpe kāle kusalassa vipaccanokāso natthi. Ekantaŋ[1] akusalass' eva hotīti, evaŋ kālasampattipaṭibāhitattā vipā-

---

[1] S.R. ekanta-. [2] S.R. *om.*; vāraŋ (?). [3] B. patiṭṭhito.
[4] B. vībhaccho. [5] B. pubba°.
[6] S.R. purisā. [7] S.R. Kālavāpi°.

kaŋ dātuŋ asakkontāni kālavipattiŋ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni payogasampattiyaŋ ṭhitassa na vipacceyyuŋ. So pana payogavipattiyaŋ ṭhito pāṇātipātādīni dasa akusalakammāni karoti, tam enaŋ sahoḍḍaŋ[1] gahetvā rañño dassenti. Rājā bahukammakāraṇāni kāretvā ghātāpeti. Evaŋ payogasampattipaṭibāhitattā vipākaŋ dātuŋ asakkontāni payogavipattiŋ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Evaŋ catūhi sampattīhi paṭibāhitaŋ pāpakammaŋ vipākaŋ adatvā catasso vipattiyo āgamma deti. Yathā hi koci d-eva puriso kenacid-eva kammena rājānaŋ ārādheyya. Ath' assa rājā ṭhānantaraŋ datvā janapadaŋ dadeyya. So taŋ sammā paribhuñjituŋ asakkonto makkaṭena gahitabhattapuṭaŋ viya bhindeyya. Yassa yaŋ yānaŋ vā vāhanaŋ vā dāsaŋ[2] vā dāsiŋ vā ārāmaŋ vā vatthuŋ vā sampannarūpaŋ passati, sabbaŋ balakkārena gaṇheyya. Manussā rājavallabho ti kiñci vattuŋ na sakkuṇeyyuŋ. So aññassa vallabhatarassa rājamahāmattassa virajjheyya. So naŋ gahetvā supothitaŋ pothāpetvā bhūmiŋ piṭṭhiyā ghaŋsāpento[3] nikkaḍḍhāpetvā rājānaŋ upasankamitvā: asuko nāma te deva, janapadaŋ bhindatīti gaṇhāpeyya. Rājā bandhanāgāre bandhāpetvā: asukena nāma kassa kiŋ avahaṭan ti nagare bheriŋ carāpeyya. Manussā āgantvā: mayhaŋ idaŋ gahitaŋ, mayhaŋ idaŋ gahitan ti viravasahassaŋ upaṭṭhāpeyyuŋ. Rājā bhiyyosomattāya kuddho nānappakārena taŋ bandhanāgāre kilametvā ghātāpetvā: gacchatha naŋ susāne chaḍḍetvā sankhalikā āharathā ti vadeyya. Evaŋ sampadam idaŋ daṭṭhabbaŋ. Tassa hi purisassa kenaci deva kammena rājānaŋ ārādhetvā ṭhānantaraŋ laddhakālo viya puthujjanassāpi[4] kenaci deva puññakammena sagge nibbattakālo. Tasmiŋ janapadaŋ bhinditvā manussānaŋ santakaŋ gaṇhante kassaci kiñci vattuŋ avisahanakālo viya imasmim pi[4] sagge nibbatte akusalassa vipaccanokāsa[5]-alabhanakālo. Tassa ekadivasaŋ ekasmiŋ

---

[1] sahoḍhaŋ (?). [2] B. *om.* [3] B. °petvā.
[4] S.R. *om.* [5] S.R. °kāsaŋ.

rājavallabhe virajjhitvā tena kuddhena naŋ[1] pothāpetvā[1] rañño ārocetvā bandhanāgāre bandhāpitakālo viya imassa saggato cavitvā niraye nibbattakālo. Manussānaŋ mayhaŋ idaŋ gahitaŋ, mayhaŋ idaŋ gahitan ti viravakālo viya tasmiŋ niraye nibbatte sabbākusalakammānaŋ sannipatitvā gahaṇakālo. Susāne chaḍḍetvā sankhalikānaŋ āharaṇakālo viya ekekasmiŋ kamme khīṇe itarassa itarassa[2] vipākena nirayato sīsaŋ anukkhipitvā sakalakappaŋ nirayamhi paccanakālo. Kappaṭṭhitikakammaŋ hi katvā ekakappaŋ[3] nirayamhi paccanakasattā neva eko, na dve, na sataŋ, na sahassaŋ. Evaŋ paccanakasattā kira gaṇanapathaŋ vītivattā.

Atth' ekaccāni kalyāṇāni kammasamādānāni gativipattipaṭibāḷhāni na vipaccantī ti ādisu pi evaŋ yojanā veditabbā. Idh' ekaccassa bahūni kalyāṇakammāni[4] honti. Tāni gatisampattiyaŋ ṭhitassa vipacceyyuŋ. So pana ekena pāpakammena gativipattiyaŋ niraye vā asurakāye vā nibbatto. Tādise ca ṭhāne kusalaŋ vipākaŋ dātuŋ na sakkoti; ekantaŋ[5] akusalam eva sakkotīti evam assa tāni kammāni gativipattipaṭibāḷhāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni upadhisampattiyaŋ ṭhitassa vipacceyyuŋ. So pana ekena pāpakammena upadhivipattiyaŋ patiṭṭhito dubbaṇṇo hoti pisācasadiso. So sace pi rājakule nibbatto, pitu-accayena: kiŋ imassa nissirīkassa rajjenā ti rajjaŋ na labhati. Senāpatigehādisu nibbatto pi senāpatiṭṭhānādīni[6] na labhati. Imassa pan' atthassa vibhāvanatthaŋ Dīparājavatthu kathetabbaŋ: Rājā kira putte jāte deviyā pasīditvā varaŋ adāsi. Sā varaŋ gahetvā ṭhapesi. Kumāro sattaṭṭhavassakāle va[1] rājangaṇe kukkuṭe yujjhāpesi. Eko kukkuṭo uppatitvā kumārassa akkhiŋ[7] bhindi. Kumāramātā devī puttassa paṇṇarasasoḷasavassakāle rajjaŋ dhāressamīti[8] rājānaŋ upasankamitvā āha: deva, tumhehi kumārassa jātakāle varo dinno; mayā[9] gahetvā ṭhapito; idāni naŋ guṇhāmīti. Sādhu devī gaṇhāhīti. Mayā deva, tumhākaŋ santikā kiñci aladdhaŋ nāma

---

[1] S.R. *om.* [2] B. *om.* [3] S.R. evaŋ kappaŋ.
[4] S.R. puññakammāni. [5] S.R. ekanta-.
[6] S.R. senāpatiṭṭhāna-seṭṭhiṭṭhānādīni. [7] B. akkhīni.
[8] vāressāmīti (?). [9] S. *adds* so.

natthi; idāni pana mama puttassa rajjaŋ dehī ti.[1] Devī, tava putto angavikalo, na sakkā tassa rajjaŋ dātun ti. Tumhe mayhaŋ ruccanakavaraŋ dātuŋ asakkontā kasmā varaŋ adatthā ti? Rājā ativiya nippīḷiyamāno: na sakkā tuyhaŋ puttassa sakala-Lankādīpe rajjaŋ dātuŋ, Nāgadīpe pana chattaŋ ussāpetvā vasatūti Nāgadīpaŋ pesesi. So Dīparājā nāma ahosi. Sace cakkhuvikalo nābhavissā, tiyojanasatike sakala-Tambapaṇṇidīpe sabbasampattiparivāraŋ rajjaŋ alabhissā.[2] Evaŋ upadhivipattipaṭibāḷhāni no vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni kālasampattiyaŋ ṭhitassa vipacceyyuŋ. So pana ekena pāpakammena kālavipattiyaŋ durāja-dumanussakāle kasaṭe niroje appāyuke gatikoṭike[3] nibbatto. Tādise ca kāle kalyāṇakammaŋ vipākaŋ dātuŋ na sakkotīti evaŋ kālavipattipaṭibāḷhāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni payogasampattiyaŋ ṭhitassa vipacceyyuŋ. Ayaŋ pana payogavipattiyaŋ ṭhito pāṇaŋ hanati, . . . pe . . . sabbaŋ dussīlyaŋ pūreti; tathā tena saddhiŋ samajātikāni[4] pi kulāni āvāha-vivāhaŋ na karonti: itthidhutto surādhutto akkhadhutto ayaŋ pāpapuriso ti ārakā parivajjenti; kalyāṇakammāni vipaccituŋ na sakkonti. Evaŋ payogavipattipaṭibāḷhāni na vipaccantīti pajānāti. Evaŋ catasso sampattiyo āgamma vipākadāyakaŋ kalyāṇakammaŋ catūhi vipattīhi paṭibāhitattā na vipaccati.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni gativipattiyaŋ ṭhitassa na vipacceyyuŋ. So pana ekena kalyāṇakammena gatisampattiyaŋ yeva nibbatto. Tatth' assa tāni kammāni upagantvā vārena vārena vipākaŋ denti, kālena manussaloke nibbattāpenti, kālena devaloke. Evaŋ gativipattipaṭibāhitattā vipākaŋ dātuŋ asakkontāni gatisampattiŋ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni upadhivipattiyaŋ ṭhitassa na vipacceyyuŋ. So pana ekena

---

[1] S.R. dhāremīti; vāremīti (?). [2] S.R. alabhittha.
[3] S.R. katakoṭite. [4] S.R. samāna.°

kalyāṇakammena upadhisampattiyaŋ yeva patiṭṭhito abhirūpo . . . pe . . . Brahmavacchasadiso. Tassa upadhisampattiyaŋ ṭhitattā kalyāṇakammāni vipākaŋ denti. Sace rājakule nibbattati,[1] aññesu jeṭṭhakabhātikesu santesu pi: etassa attabhāvo samiddho, etassa chatte ussāpite lokassa phāsu bhavissatīti tam eva rajje abhisiñcanti. Uparājagehādisu nibbatto pitu accayena oparajjaŋ, senāpatiṭṭhānaŋ, bhaṇḍāgārikaṭṭhānaŋ[2] labhati. Evaŋ upadhivipattipaṭibāhitattā vipākaŋ dātuŋ asakkontāni upadhisampattiŋ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni kālavipattiyaŋ ṭhitassa na vipacceyyuŋ. So pana ekena kalyāṇakammena kālasampattiyaŋ nibbatto surāja-sumanussakāle. Tādisāya kālasamiddhiyā nibbattassa kalyāṇakammaŋ vipākaŋ deti. Tatr' idaŋ Mahāsoṇattherassa vatthu kathetabbaŋ: Brāhmaṇatissabhaye kira Cittalapabbate dvādasabhikkhusahassāni paṭivasanti. Tathā Tissamahāvihāre. Dvīsu pi[3] vihāresu tiṇṇaŋ vassānaŋ vaṭṭaŋ; taŋ ekaratten' eva[4] mahāmūsikāyo khāditvā thusamattam eva ṭhapesuŋ. Cittalapabbate bhikkhusaŋgho: Tissamahāvihāre vaṭṭaŋ[5] vattissati, tattha gantvā vasissāmāti vihārato nikkhami. Tissamahāvihāre pi bhikkhusaŋgho: Cittalapabbate vaṭṭaŋ[5] vattissati, tattha gantvā vasissāmāti vihārato nikkhami. Ubhato pi ekissā gambhīrakandarāya tīre samāgatā pucchitvā vaṭṭassa[6] khīṇabhāvaŋ ñatvā tattha gantvā kiŋ karissāmāti catuvīsati-bhikkhusahassāni gambhīrakandaravanaŋ[7] pavisitvā nisinnanīhāren' eva[8] anupādisesāya nibbāṇadhātuyā parinibbāyiŋsu. Pacchā bhaye vūpasante bhikkhusaŋgho Sakkaŋ devarājānaŋ gahetvā dhātuyo saŋharitvā cetiyaŋ akāsi.

Brāhmaṇatissacoro pi janapadaŋ viddhaŋsesi.[9] Sangho sannipativā mantetvā[10] coraŋ paṭibāhatūti Sakkasantikaŋ aṭṭha there pesesi. Sakko devarājā: bhante, uppanno coro

---

1 B. nibbatteti. 2 S.R. *add* seṭṭhiṭṭhānaŋ. 3 B. *om.*
4 B. vassānaŋ ekarattam eva vatthaŋ; R. *om* taŋ.
5 B. vatthaŋ. 6 B. vatthassa.
7 S.R. °kandarā vanaŋ. 8 S. nisinnā nirāhāren' eva.
9 S.R. viddhaŋseti. 10 S.R. *om.*

na sakkā paṭibāhituŋ, sangho parasamuddaŋ gacchatu, ahaŋ samuddarakkhaŋ[1] karissāmīti. Sangho sabbadisāhi Nāgdīpaŋ gantvā Jambukolapaṭṭane tibhūmaka[2]-mahā-uḷumpaŋ bandhāpesi; ekā bhūmikā udake osīdi; ekissā bhikkhusangho nisinno, ekissā pattacīvarāni ṭhapayiŋsu. Saŋyuttabhāṇaka-Cūḷasīvatthero, Isidattatthero, Mahāsoṇatthero ti tayo therā tāsaŋ parisānaŋ pāmokkhā. Tesu dve therā Mahāsoṇanattheraŋ āhaŋsu: Āvuso Mahāsoṇa, abhiruha uḷumpan ti. Tumhe pana bhante ti? Āvuso udake maraṇam pi thale maraṇam pi ettakam eva, na mayaŋ gamissāma; taŋ nissāya pana[3] anāgate sāsanassa paveṇī ṭhassati; gaccha tvaŋ āvuso ti. Nāhaŋ bhante, tumhesu agacchantesu gamissāmīti yāva tatiyaŋ kathetvā pi theraŋ āropetuŋ asakkontā nivattiŋsu. Atha Cūlasīvatthero Isidattattheraŋ āha: Āvuso Isidatta, anāgate Mahāsoṇattheraŋ nissāya paveṇī ṭhassati, mā kho naŋ hatthato vissajjehīti. Tumhe pana bhante ti? Ahaŋ Mahācetiyaŋ vandissāmīti dve there anusāsitvā anupubbena cārikaŋ caranto Mahāvihāraŋ sampāpuṇi. Tasmiŋ samaye Mahāvihāro suñño. Cetiyangaṇe eraṇḍā jātā. Cetiyaŋ gacchehi parivāritaŋ, sevālena pariyonaddhaŋ. Thero dharamānakabuddhassa nipaccākāraŋ dassento viya Mahācetiyaŋ vanditvā pacchimadisāya sālaŋ pavisitvā olokento evarūpassa nāma lābhagga-yasaggappattassa sarīra-dhātunicayaṭṭhānaŋ anāthaŋ jātan ti cintayamāno nisīdi. Atha avidūre rukkhe adhivatthā devatā addhikamanussarūpena taṇḍulanāḷiñ ca gulapiṇḍañ[4] ca ādāya therassa santikaŋ gantvā:[5] Kattha gacchatha bhante ti āha.[6] Dakkhiṇadisaŋ upāsakā ti. Aham pi tatth' eva gantukāmo, saha gacchāma bhante ti. Ahaŋ dubbalo, tava gatiyā gantuŋ na sakkhissāmi; tvaŋ purato gaccha upāsakā ti. Aham pi tumhākaŋ gatiyā gamissāmīti therassa pattacīvaraŋ[7] aggahesi. Tissavāpipāḷiŋ ārūḷhakāle ca pattaŋ āharāpetvā pānakaŋ katvā adāsi. Therassa pītamatte yeva balamattā saṇṭhāsi. Devatā paṭhaviŋ sankhipitvā Veṇu-nadīsantike ekaŋ chaḍḍitavihāraŋ patvā therassa vasanaṭṭhānaŋ paṭijaggitvā adāsi.

[1] S.R. samuddārakkhaŋ. [2] S.R. tibhūmika°. [3] S.R. *om.* [4] S.R. °piṇḍakañ. [5] S.R. patvā. [6] B. Ahaŋ. [7] S.R. cīvaraŋ.

Punadivase therena mukhe dhotamatte yāguŋ pacitvā adāsi. Yāguŋ pītassa bhattaŋ pacitvā upanāmesi. Thero: tuyhaŋ ṭhapehi upāsakā ti pattaŋ hatthena pidahi. Ahaŋ na dūraŋ gamissāmīti[1] devatā therassa patte bhattaŋ[2] pakkhipitvā katabhattakicce there pattacīvaram ādāya maggaŋ paṭipannā paṭhaviŋ sankhipitvā Jajjaranadīsantikaŋ netvā: bhante, etaŋ paṇṇakhādakamanussānaŋ vasanaṭṭhānaŋ; dhūmo paññāyati; ahaŋ purato gamissāmīti theraŋ vanditvā attano bhavanaŋ agamāsi. Thero sabbam pi bhayakālaŋ paṇṇakhādakamanusse nissāya vasi.

Isidattatthero pi anupubbena cārikaŋ caranto Aḷajanapadaŋ sampāpuṇi. Tattha manussā nātipakkāni madhukaphalāni bhinditvā aṭṭhiŋ[3] ādāya tacaŋ chaḍḍetva agamaŋsu. Thero: āvuso Mahāsoṇa, bhikkhāhāro paññāyatīti vatvā pattacīvaraŋ āharāpetvā cīvaraŋ pārupitvā pattaŋ nīharitvā aṭṭhāsi. Taruṇadārakā theraŋ ṭhitaŋ disvā iminā koci attho bhivissatīti vālukaŋ puñchitvā madhukaphalattacaŋ patte pakkhipitvā adaŋsu. Therā paribhuñjiŋsu. Sattāhamattaŋ so yeva āhāro ahosi. Anupubbena Coriyassaraŋ sampāpuṇiŋsu. Manussā kumudāni gahetvā kumudanāle chaḍḍetvā agamaŋsu. Thero: āvuso Mahāsoṇa, bhikkhāhāro paññāyatīti vatvā pattacīvaraŋ āharāpetvā cīvaraŋ pārupitvā pattaŋ nīharitvā aṭṭhāsi. Gāmadārikā kumudanāḷe sodhetvā patte pakkhipitvā adaŋsu. Therā paribhuñjiŋsu. Sattāhamattaŋ so va[4] āhāro ahosi. Anupubbena carantā paṇṇakhādakamanussānaŋ vasanaṭṭhāne ekaŋ gāmadvāraŋ sampāpuṇiŋsu. Tattha ekissā dārikāya mātāpitaro araññaŋ gacchantā: sace koci ayyo āgacchati, katthaci gantuŋ mā adāsi, ayyassa vasanaṭṭhānaŋ ācikkheyyāsi ammā ti āhaŋsu. Sā there disvā pattaŋ gahetvā nisīdāpesi. Gehe dhaññajāti nāma natthi. Vāsiŋ[5] pana gahetvā guñja[6]-cocarukkhattacaŋ guñjalatāpattehi saddhiŋ ekato koṭṭetvā tayo piṇḍe katvā ekaŋ Isidattattherassa, ekaŋ Mahāsoṇattherassa patte ṭhapetvā atirekapiṇḍaŋ Isidattattherassa patte ṭhapessāmīti hatthaŋ pasāresi. Hattho parivattitvā Mahāsoṇattherassa

[1] B. *adds* vutte. [2] S.R. *om.* [3] S.R. aṭṭhī.
[4] S.R. tam eva. [5] B. Dāsiŋ. [6] S.R. guḷa-.

patte patiṭṭhāpesi. Isidattatthero Brāhmaṇatissabhaye guñja[1]-cocapiṇḍe vipākadāyakakammaŋ[2] desakālasampadāya kīva pamāṇaŋ vipākaŋ dassatīti āha. Te taŋ paribhuñjitvā vasanaṭṭhānaŋ agamaŋsu. Sā pi araññato āgatānaŋ mātāpitūnaŋ ācikkhi: dve therā āgatā, tesaŋ me vasanaṭṭhānaŋ ācikkhitan ti. Te ubho pi therānaŋ santikaŋ gantvā vanditvā: bhante, yaŋ mayaŋ labhāma, tena tumhe paṭijaggissāma; idh' eva vasathāti paṭiññaŋ gaṇhiŋsu. Therā pi sabbabhayakālaŋ te upanissāya vasiŋsu.

Brāhmaṇatissacore[3] mate[4] Pitumahārājā chattaŋ ussāpesi. Bhayaŋ vūpasantaŋ, janapado sampuṇṇo ti sutvā parasamuddato bhikkuhsaŋgho nāvāya Mahātitthapaṭṭane oruyha: Mahāsoṇatthero kahaŋ vasatīti pucchitvā therassa santikaŋ agamāsi. Thero pañcabhikkhusataparivāro Kālakagāme Maṇḍalārāmavihāraŋ sampāpuṇi. Tasmiŋ samaye Kālakagāme satta-mattāni kulasatāni paṭivasanti. Rattibhāge devatā āhiṇḍitvā: Mahāsoṇatthero pañcabhikkhusataparivāro Maṇḍalārāmavihāraŋ patto. Ekeko navahatthasāṭakena saddhiŋ ekeka-kahāpaṇagghanakaŋ piṇḍapātaŋ detūti manusse avocuŋ. Puna-divase ca[5] therā Kālakagāmaŋ piṇḍāya pavisiŋsu. Manussā nisīdāpetvā yāguŋ adaŋsu. Maṇḍalārāmavāsī Tissabhūtitthero sanghatthero hutvā nisīdi. Eko mahāupāsako taŋ vanditvā: Bhante, Mahāsoṇatthero nāma kataro? ti pucchi. Tena samayena thero navako hoti, pariyante nisinno. Thero hatthaŋ pasāretvā: Mahāsoṇo nāma esa upāsakā ti āha. Upāsako taŋ vanditvā pattaŋ gaṇhāti. Thero na deti. Tissabhūtitthero: Āvuso Soṇa, yathā tvaŋ na jānāsi, mayam pi evam eva na jānāma. Puññavantānaŋ devatā paripācenti; pattaŋ dehi,[6] sabrahmacārīnaŋ sangahaŋ karohīti āha. Thero pattaŋ adāsi. Mahāupāsako pattaŋ[5] ādāya gantvā kahāpaṇagghanakassa piṇḍapātassa pūretvā navahatthasāṭakaŋ ādhārakaŋ katvā āharitvā therassa hatthe ṭhapesi. Aparo pi upāsako aparassāti[7] satta[8] piṇḍapātasatāni therass' eva adaŋsu. Thero

[1] S.R. guḷa-. [2] S.R. °dāyakaŋ kammaŋ. [3] S.R. °coro.
[4] S.R. mato. [5] S.R. *om.* [6] S.R. muñca.
[7] B. therassāti. *Mṭ.*: *aparassā* ti aparassa bhikkhuno pattaŋ ādāya.
[8] S.R. *add* sāṭakasatāni satta.

bhikkhusanghassa saŋvibhāgaŋ katvā anupubbena Mahāvihāraŋ pāpuṇitvā mukhaŋ dhovitvā Mahābodhiŋ vanditvā Mahācetiyaŋ vanditvā Thūpārāme ṭhito cīvaraŋ pārupitvā bhikkhusanghaparivāro dakkhiṇadvārena nagaraŋ pavisitvā dvārato yāva vaḷañjanakasālā[1] etasmiŋ antare saṭṭhikahāpaṇagghanakaŋ piṇḍapātaŋ labhi. Tato paṭṭhāya pana sakkārassa pamāṇaŋ natthi. Evaŋ kālavipattiyaŋ madhukaphalattaco pi kumudanāḷā[2] pi dullabhā jātā. Kālasampattiyaŋ evarūpo mahālābho udapādi.

Vattabbaka-Nigrodhattherassāpi sāmaṇerakāle Brāhmaṇatissabhayaŋ udapādi. Sāmaṇero ca upajjhāyo c' assa parasamuddaŋ nāgamaŋsu. Paṇṇakhādakamanusse upanissāya vasissāmāti paccantābhimukhā ahesuŋ. Sāmaṇero sattāhamattaŋ anāhāro hutvā ekasmiŋ gāmaṭṭhāne tālarukkhe pakkaŋ disvā upajjhāyaŋ āha: bhante, thokaŋ āgametha, tālapakkaŋ pātessāmīti. Dubbalo si tvaŋ sāmaṇera, mā abhiruhīti. Abhiruhissāmi bhante ti khuddakavāsiŋ gahetvā tālaŋ āruyha[3] tālapiṇḍiŋ chindituŋ ārabhi. Vāsiphalaŋ nikkhamitvā bhūmiyaŋ pati. Thero cintesi ayaŋ kilamanto[4] va rukkhaŋ ārūḷho, kiŋ nu kho idāni karissatīti. Sāmaṇero tālapaṇṇaŋ phāletvā phāletvā vāsidaṇḍike bandhitvā ghaṭṭento ghaṭṭento bhūmiyaŋ pātetvā: bhante, sādhu vat' assa sace vāsiphalaŋ ettha paveseyyāthā ti āha. Thero upāyasampanno sāmaṇero ti vāsiphalaŋ pavesetvā adāsi. So vāsiŋ ukkhipitvā tālaphalāni pātesi. Thero vāsiŋ pātāpetvā pavaṭṭitvā gataŋ tālaphalaŋ bhinditvā[5] sāmaṇeraŋ otiṇṇakāle āha: Sāmaṇera tvaŋ dubbalo, idaŋ tāva khādāhīti. Nāhaŋ bhante tumhehi akhādite khādissāmīti vāsiŋ gahetvā tālaphalāni bhinditvā[5] pattaŋ nīharitvā tālamiñjaŋ pakkhipitvā therassa datvā sayaŋ khādi. Yāva tālaphalāni ahesuŋ tāva tatth' eva vasitvā phalesu khīṇesu anupubbena paṇṇakhādakamanussānaŋ vasanaṭṭhāne ekaŋ chaḍḍitavihāraŋ pavisiŋsu. Sāmaṇero therassa vasanaṭṭhānaŋ paṭijaggi. Thero sāmaṇerassa ovādaŋ datvā vihāraŋ pāvisi. Sāmaṇero: anāyatane naṭṭhānaŋ attabhāvānaŋ pamāṇaŋ natthi, Bud-

---

[1] S.R. lañchanaka°. [2] B. °nāḷi. [3] S.R. abhiruyha.
[4] S.R. kilanto. [5] S.R. chinditvā.

dhānaŋ upaṭṭhānaŋ karissāmīti cetiyanganaŋ gantvā appaharitaŋ karoti. Sattāhamattaŋ nirāhāratāya pavedhamāno[1] patitvā nipannako va tiṇāni uddharati. Ekacce ca manussā araññe carantā madhuŋ labhitvā dārūni ceva sākapaṇṇañ ca gahetvā tiṇacalanasaññāya: migo nu kho eso ti sāmaṇerassa santikaŋ gantvā: Kiŋ karosi sāmaṇerā ti āhaŋsu. Tiṇagaṇṭhiŋ gaṇhāmi upāsakā ti. Añño pi koci atthi bhante ti? Āma, upāsakā, upajjhāyo me antogabbhe ti. Mahātherassa datvā khādeyyāsi bhante ti sāmaṇerassa madhuŋ datvā attano vasanaṭṭhānaŋ ācikkhitvā: mayaŋ sākhābhangaŋ karontā gamissāma, etāya saññāya theraŋ gahetvā āgaccheyyāsi ayyā[2] ti vatvā agamaŋsu. Sāmaṇero madhuŋ gahetvā therassa santikaŋ gantvā bahi ṭhatvā: Vandāmi[3] bhante ti āha. Thero sāmaṇero jighacchāya anuḍayhamāno āgato bhavissatīti tuṇhī ahosi. So puna: Vandāmi[3] bhante ti āha. Kasmā sāmaṇera, dubbalabhikkhūnaŋ sukhena nipajjituŋ na desīti? Dvāraŋ vivarituŋ sāruppaŋ bhante ti. Thero uṭṭhahitvā dvāraŋ vivaritvā: Kin te sāmaṇera, laddhan ti āha. Manussehi madhu dinnaŋ,[4] khādituŋ sāruppaŋ bhante ti.[5] Sāmaṇera, evam eva khādituŋ kilameyyāma, pānakaŋ katvā pivissāmāti. Sāmaṇero pānakaŋ katvā adāsi. Atha naŋ thero: manussānaŋ vasanaṭṭhānaŋ pucchasi sāmaṇerā ti āha. Sayam eva ācikkhiŋsu bhante ti. Sāmaṇera, pāto va gacchantā kilamissāma, ajj' eva gamissāmāti pattacīvaraŋ gaṇhāpetvā nikkhami. Te gantvā manussānaŋ vasanaṭṭhānassa avidūre nipajjiŋsu. Sāmaṇero rattibhāge cintesi: mayā pabbajitakālato paṭṭhāya gāmante aruṇaŋ na uṭṭhāpitapubban ti. So pattaŋ gahetvā aruṇaŋ uṭṭhāpetuŋ araññaŋ agamāsi. Mahāthero sāmaṇeraŋ nipannaṭṭhāne apassanto: manussakhādakehi gahito bhavissatīti cintesi. Sāmaṇero araññe aruṇaŋ uṭṭhāpetvā pattena udakañ ca dantakaṭṭhañ ca gahetvā āgami.[6] Thero:[7] Sāmaṇera,[2] kuhiŋ gato 'si? Mahallakabhikkhūnaŋ te vitakko uppādito; daṇḍakammaŋ āharāti āha.[7] Āharissāmi bhante ti. Thero mukhaŋ dhovitvā cīvaraŋ pārupi. Ubho pi manus-

---

[1] S.R. vedhamāno. [2] S.R. *om.*
[3] S.R. vandissāmi. [4] S.R. dinnaŋ madhuŋ.
[5] S.R. *add* āha. [6] S.R. agamāsi. [7] B. *om.*

sānaŋ vasanaṭṭhānaŋ agamaŋsu. Manussā pi attano paribhogaŋ kandamūlaphalapaṇṇaŋ adaŋsu. Therā pi paribhuñjitvā vihāraŋ āgamiŋsu.[1] Sāmaṇero udakaŋ āharitvā: pāde dhovāmi bhante ti āha. Sāmaṇera, tvaŋ rattiŋ kuhiŋ gato? Amhākaŋ vitakkaŋ uppādesīti. Bhante, gāmente me aruṇaŋ na uṭṭhāpitapubbaŋ; aruṇuṭṭhāpanatthāya araññaŋ agacchin[2] ti. Sāmaṇera, na tuyhaŋ daṇḍakammaŋ anucchavikaŋ, mayham[3] eva anucchavikan ti vatvā thero tasmiŋ yeva ṭhāne vasi.[4] Sāmaṇerassa ca[5] saññaŋ adāsi: Mayaŋ tāva mahallakā; idaŋ nāma bhavissatīti na sakkā jānituŋ. Tuvaŋ attānaŋ rakkheyyāsīti. Thero kira anāgāmī. Taŋ aparabhāge manussakhādakā khādiŋsu. Sāmaṇero attānaŋ rakkhitvā bhaye vūpasante tathārūpe ṭhāne uppajjhaŋ gāhetvā[6] upasampanno hutvā Buddhavacanaŋ uggahetvā Tipiṭakadharo hutvā Vattabbaka-Nigrodhatthero nāma jāto.

Pitumahārājā rajjaŋ paṭipajji. Parasamuddā āgatāgatā bhikkhū: Kahaŋ Vattabbaka-Nigrodhatthero? Kahaŋ Vattabbaka-Nigrodhatthero? ti pucchitvā tassa santikaŋ agamaŋsu. Mahābhikkhusaŋgho theraŋ parivāresi. So mahābhikkhusanghaparivuto anupubbena Mahāvihāraŋ patvā Mahābodhiŋ Mahācetiyaŋ Thūpārāmañ ca vanditvā nagaraŋ pāvisi. Yāva dakkhiṇadvārā gacchantass' eva navasu ṭhānesu ticīvaraŋ uppajji; antonagaraŋ paviṭṭhakālato paṭṭhāya mahāsakkāro uppajji. Iti kālavipattiyaŋ tālaphala-kandamūla-paṇṇam pi dullabhaŋ jātaŋ; kālasampattiyaŋ evarūpo mahālābho uppanno ti evaŋ kālavipattipaṭibāhitattā vipākaŋ dātuŋ asakkontāni kālasampattiŋ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni payogavipattiyaŋ ṭhitassa na vipacceyyuŋ. So pana ekena kalyāṇakammena sammāpayoge patiṭṭhito tīṇi sucaritāni pūreti, pañcasīlaŋ dasasīlaŋ rakkhati. Kālasampattiyaŋ[7] nibbattassa rājāno sabbālankārapaṭimaṇḍitā rājakaññāyo etassa anucchavikā ti pesenti. Yāna-vāhana-maṇi-suvaṇṇa-rajatādibhedaŋ taŋ taŋ paṇṇākāraŋ etassa anucchavikan[8] ti

---

[1] S.R. agamaŋsu. [2] S.R. agamāsin. [3] S.R. amhākam.
[4] S.R. vasissāmīti. [5] S.R. *om.* [6] S.R. gāhāpetvā.
[7] S.R. kusala°. [8] B. anucchavikā.

pesenti. Pabbajjūpagato pi mahāyaso hoti mahānubhāvo.

Tatr' idaŋ vatthu: Kūṭakaṇṇarājā kira Girigāmakaṇṇavāsikaŋ Cūḷasudhammattheraŋ[1] mamāyati. So Uppalavāpiyaŋ vasamāno theraŋ pakkosāpesi. Thero āgantvā Mālārāmavihāre vasati. Rājā therassa mātaraŋ pucchi: Kiŋ thero[2] piyāyatīti? Kandaŋ, mahārājā ti. Rājā kandaŋ gāhāpetvā vihāraŋ gantvā therassa dadamāno mukhaŋ ulloketuŋ[3] nāsakkhi. So nikkhamitvā[4] bahi pariveṇe deviŋ pucchi: Kīdiso thero ti? Tvaŋ pariso hutvā ulloketuŋ[3] na sakkosi,[5] ahaŋ kathaŋ sakkhissāmi; nāhaŋ jānāmi kīdiso sīti.[6] Rājā: mama raṭṭhe balikāragahapatiputtaŋ ulloketuŋ na visahāmi; mahantaŋ vata bho Buddhasāsanaŋ nāmāti apphoṭesi.[7]

Tipiṭakacūḷanāgattheram pi mamāyati. Tassa anguliyaŋ ekā piḷakā uṭṭhahi. Rājā theraŋ passissāmīti vihāraŋ gantvā balavapemena anguliŋ mukhena gaṇhi. Antomukhe yeva piḷakā bhinnā; pubbalohitaŋ anuṭṭhuhitvā[8] there sinehena amataŋ viya ajjhohari. So yeva thero aparabhāge maraṇamañce nipajji. Rājā gantvā asucikapallakaŋ sīse ṭhapetvā: dhammasakaṭassa akkho bhijjati: akkho bhijjatīti paridevayamāno vicari. Paṭhavissarassa asucikapallakaŋ sīsena ukkhipitvā: vicaraṇaŋ nāma kassa gatamaggo? Sammāpayogassa gatamaggo ti. Evaŋ payogavipattipaṭibāhitattā vipākaŋ dātuŋ asakkontāni payogasampattiŋ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Evaŋ catūhi vipattīhi paṭibāhitaŋ kalyāṇakammaŋ vipākaŋ adatvā catasso sampattiyo āgamma deti. Tatr' idaŋ bhūtamatthaŋ katvā opammaŋ: Eko kira mahārājā ekassa amaccassa appamattena kujjhitvā taŋ bandhanāgāre bandhāpesi. Tassa ñātakā rañño kuddhabhāvaŋ ñatvā kiñci avatvā caṇḍakodhe[9] vigate rājānaŋ tassa niraparādhabhāvaŋ[10] jānāpesuŋ. Rājā muñcitvā tassa ṭhānantaraŋ paṭipākatikaŋ akāsi. Ath' assa tato tato āgacchantānaŋ paṇṇākārānaŋ pamāṇaŋ nāhosi. Manussā sampaṭicchituŋ nāsakkhiŋsu.

---

[1] S.R. Cūḷasummattheraŋ. [2] S.R. thero kiŋ.
[3] R.S. oloketuŋ. [4] B. *adds* ca. [5] B. sakkoti.
[6] S.R. pīti. [7] S.R. appoṭhesi. [8] S.R. anuṭṭhubhitvā.
[9] S.R. kope. [10] B. nipparādhabhāvaŋ.

Tattha rañño appamattakena kujjhitvā tassa bandhanāgāre bandhāpitakālo viya puthujjanassa niraye nibbattakālo. Ath' assa ñātakehi rājānaŋ saññāpetvā ṭhānantarassa paṭipākatikakaraṇakālo viya tassa sagge nibbattakālo. Paṇṇākāraŋ sampaṭicchituŋ[1] asamatthakālo viya catasso sampattiyo āgamma kalyāṇakammānaŋ devalokato manussalokaŋ, manussalokato devalokan ti evaŋ sukhaṭṭhānato sukhaṭṭhānam eva netvā kappasatasahassam pi sukhavipākaŋ datvā nibbāṇasampāpanaŋ veditabbaŋ.

Evaŋ tāva pāḷivasen' eva[2] dutiyaŋ balaŋ dīpetvā puna: ahosi kammaŋ, ahosi kammavipāko ti iminā Paṭisambhidānayenāpi dīpetabbaŋ. Tattha ahosi kamman ti atīte āyūhitaŋ kammaŋ atīte yeva ahosi. Yena pana atīte vipāko dinno, taŋ sandhāya ahosi kammavipāko ti vuttaŋ. Diṭṭhadhammavedaniyādisu pana bahūsu pi āyūhitesu ekaŋ diṭṭhadhammavedaniyaŋ vipākaŋ deti, sesāni avipākāni. Ekaŋ upapajjavedaniyaŋ paṭisandhiŋ ākaḍḍhati, sesāni avipākāni. Ekenānantariyena niraye upapajjati, sesāni avipākāni. Aṭṭhasu samāpattīsu ekāya Brahmaloke nibbattati, sesā avipākā. Idaŋ sandhāya nāhosi kammavipāko ti vuttaŋ.

Yo pana bahum pi kusalākusalaŋ kammaŋ[3] katvā kalyāṇamittaŋ nissāya arahattaŋ pāpuṇāti. Etassa kammavipāko[4] nāhosi nāma. Yaŋ atīte āyūhitaŋ etarahi vipākaŋ deti, taŋ ahosi kammaŋ, atthi kammavipāko nāma. Yaŋ purimanayen' eva avipākataŋ āpajjati, taŋ ahosi kammaŋ, natthi kammavipāko nāma. Yaŋ atīte āyūhitaŋ anāgate vipākaŋ dassati, taŋ ahosi kammaŋ, bhavissati kammavipāko nāma. Yaŋ purimanayen' eva avipākataŋ āpajjissati, taŋ ahosi kammaŋ, na bhavissati kammavipāko nāma. Yaŋ etarahi āyūhitaŋ etarah' eva vipākaŋ deti, taŋ atthi kammaŋ, atthi kammavipāko nāma. Yaŋ purimanayen' eva avipākataŋ āpajjati, taŋ atthi kammaŋ, natthi kammavipāko nāma.

Yaŋ etarahi āyūhitaŋ anāgate vipākaŋ dassati, taŋ atthi kammaŋ, bhavissati kammavipāko nāma. Yaŋ purimana-

[1] S.R. paṭicchituŋ. [2] S.R. pāḷinayena.
[3] S.R. *om* [4] B. kammassa°.

yen' eva avipākataŋ āpajjissati, taŋ atthi kammaŋ, na bhavissati kammavipāko nāma. Yaŋ sayam pi anāgataŋ, vipāko pi 'ssa anāgato, taŋ bhavissati kammaŋ, bhavissati kammavipāko nāma. Yaŋ sayaŋ bhavissati purimanayen' eva avipākataŋ āpajjissati, taŋ bhavissati kammaŋ, na bhavissati kammavipāko nāma.

Idaŋ Tathāgatassā ti idaŋ sabbehi pi etehi ākārehi Tathāgatassa kammantaravipākantarajānanaŋ[1] ñāṇaŋ akampiyaṭṭhena dutiyaŋ balaŋ[2] vedditabban ti.

Dutiyabalaniddeso.

Tatiyabalaniddese *maggo* ti[3] vā *paṭipadā* ti vā kammass' ev' etaŋ nāmaŋ.

Nirayagāminī ti ādisu nirassādaṭṭhena nirati-atthena ca nirayo. Uddhaŋ anugantvā tiriyaŋ añcitā[4] ti tiracchānā. Tiracchānā yeva *tiracchānayoni*.

Petatāya petti. Ito pecca[5] gatabhāvenāti attho. Petti yeva *pettivisayo*.

Manassa ussannatāya manussā; manussā va *manussaloko*.

Dibbanti pañcahi kāmaguṇehi, adhimattāya vā ṭhānasampattiyā ti devā; devā va *devaloko*.

Vāṇaŋ vuccati taṇhā. Taŋ ettha natthī ti *nibbāṇaŋ*.

Nirayaŋ gacchatī ti nirayagāmī. Idaŋ maggaŋ sandhāya vuttaŋ. Paṭipadā pana nirayagāminī nāma hoti. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Imaŋ sabbam pi paṭipadaŋ Tathāgato pajānāti. Kathaŋ? Sakalagāmavāsikesu pi hi ekato[6] ekaŋ sūkaraŋ vā migaŋ va jīvitā voropentesu sabbesam pi cetanā parassa jīvitindriyārammaṇā va hoti. Taŋ pana kammaŋ tesaŋ āyūhanakkhaṇe yeva nānā hoti. Tesu hi eko ādarena chandajāto karoti; eko: ehi tvam pi karothīti parehi nippīḷitattā karoti; eko samānacchando viya hutvā appaṭibāhamāno[7] vicarati. Tesu eko ten' eva kammena niraye nibbattati. Eko tiracchānayoniyaŋ. Eko pettivisaye. Taŋ Tathāgato āyūhanakkhaṇe yeva: iminā nīhārena āyūhitattā esa niraye nibbattis-

---

[1] S.R. °jānana-. [2] S.R. *add* ti. [3] *Vbh.* 339. [4] S.R. añchantīti.
[5] S.R. pacce; B. paccā. *Mṭ.*: *peccā* ti puna, maritvā ti vā attho.
[6] S.R. *om.* [7] B. °bāhayamāno.

sati, esa tiracchānayoniyaŋ, esa pettivisaye ti pajānāti.[1] Niraye nibbattamānam pi: esa aṭṭhasu mahānirayesu nibbattissati, esa soḷasasu ussaddanirayesu[2] nibbattissatīti[3] pajānāti.[1] Tiracchānayoniyaŋ nibbattamānam pi: esa apādako bhavissati, esa dvipādako, esa catuppādako, esa bahuppādako ti pajānāti.[1] Pettivisaye nibbattamānam pi: esa Nijjhāmataṇhiko bhavissati, esa Khuppipāsiko, esa Paradattūpajīvī ti pajānāti.[1] Tesu ca kammesu idaŋ kammaŋ paṭisandhiŋ ākaḍḍhituŋ na sakkhissati, dubbalaŋ, dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkaŋ bhavissatīti pajānāti.[1]

Tathā sakalagāmavāsikesu ekato piṇḍapātaŋ dadamānesu sabbesam pi cetanā piṇḍapātārammaṇā va hoti. Taŋ pana kammaŋ tesaŋ āyūhanakkhaṇe yeva purimanayena nānā hoti. Tesu keci devaloke nibbattissanti, keci manussaloke. Taŋ Tathāgato āyūhanakkhane yeva: iminā nīhārena āyūhitattā esa manussaloke nibbattissati, esa devaloke ti pajānāti.[1] Devaloke nibbattamānam pi esa Paranimmitavasavattīsu nibbattissati, esa Nimmānaratīsu, esa Tusitesu, esa Yāmesu, esa Tāvatiŋsesu, esa Cātummahārājikesu, esa Bhummadevesu. Esa pana jeṭṭhakadevarājā hutvā nibbattissati,[3] esa etassa dutiyaŋ vā tatiyaŋ vā ṭhānantaraŋ karonto paricārako[4] hutvā nibbattissatīti pajānāti.[1] Manussesu nibbattamānānam[5] pi: esa Khattiyakule nibbattissati, esa Brāhmaṇakule, esa Vessakule, esa Suddakule. Esa pana manussesu rājā hutvā nibbattissati, esa etassa dutiyaŋ vā tatiyaŋ vā ṭhānantaraŋ karonto paricārako[4] hutvā nibbattissatīti pajānāti. Tesu ca kammesu idaŋ kammaŋ paṭisandhiŋ ākaḍḍhituŋ na sakkhissati, dubbalaŋ, dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkaŋ bhavissatīti pajānāti.

Tathā vipassanaŋ paṭṭhapentesu yeva yena nīhārena vipassanā āraddhā, esa arahattaŋ pāpuṇissati, esa arahattaŋ pattuŋ na sakkhissati, esa anāgāmī yeva bhavissati, esa sakadāgāmī yeva, esa sotāpanno yeva. Esa pana[3] maggaŋ vā phalaŋ vā sacchikātuŋ na sakkhissati, lakkhaṇārammaṇāya vipassanāyam eva ṭhassati; esa paccayapariggahe yeva,

---

[1] S.R. jānāti. [2] S.R. ussadesūti. [3] S.R. *om.*
[4] S. paricāriko; R. parivāriko. [5] S.R. nibbattamānaŋ.

esa nāma-rūpapariggahe yeva, esa arūpapariggahe yeva, esa rūpapariggahe yeva ṭhassati; esa mahābhūtamattam eva vavatthāpessati, esa kiñci sallakkhetuŋ na sakkhissatīti pajānāti.

Kasiṇaparikammaŋ karontesu pi: etassa parikammamattam eva bhavissati, nimittaŋ uppādetuŋ na sakkhissati. Esa pana nimittaŋ uppādetuŋ sakkhissati, appaṇaŋ pāpetuŋ na sakkhissati; esa appaṇaŋ pāpetvā jhānaŋ pādakaŋ katvā vipassanaŋ paṭṭhapetvā arahattaŋ gaṇhissatīti pajānātīti.

Tatiyabalaniddeso.

Catutthabalaniddese *khandhanānattan* ti: ayaŋ rūpakkhandho nāma . . . pe . . . ayaŋ viññāṇakkhandho nāmāti evaŋ pañcannaŋ nānākaraṇaŋ pajānāti. Tesu pi ekavidhena rūpakkhandho . . . pe . . . ekādasavidhena rūpakkhandho. Ekavidhena vedanākkhandho . . . pe . . . bahuvidhena vedanākkhandho . . . pe . . . ekavidhena saññākkhandho . . . pe . . . ekavidhena sankhārakkhandho . . . pe . . . ekavidhena viññāṇakkhandho . . . pe . . . bahuvidhena viññāṇakkhandho ti evaŋ ekekassa khandhassa nānattaŋ pajānāti.

Āyatananānattan ti: idaŋ cakkhāyatanaŋ nāma . . . pe . . . dhammāyatanaŋ nāma. Tattha dasāyatanā kāmāvacarā, dve catubhūmakā ti evaŋ āyatananānattaŋ pajānāti.

Dhātunānattan ti: ayaŋ cakkhudhātu nāmā . . . pe . . . ayaŋ manoviññāṇadhātu nāma. Tattha soḷasa dhātuyo kāmāvacarā, dve catubhūmakā ti evaŋ dhātunānattaŋ pajānāti.

Puna *anekadhātu-nānādhātu-lokan* ti idaŋ na kevalaŋ upādinnakasankhāralokass' eva nānattaŋ pajānāti, anupādinnakasankhāralokassāpi nānattaŋ Tathāgato pajānāti yevāti dassetuŋ gahitaŋ. Paccekabuddhā hi dve ca aggasāvakā upādinnakasankhāralokassāpi nānattaŋ ekadesato va jānanti, no nippadesato. Anupādinnaḷokassa pana nānattaŋ na jānanti. Sabbaññubuddho pana: Imāya nāma dhātuyā ussannāya imassa nāma rukkhassa khandho seto hoti, imassa kāḷako, imassa maṭṭho, imassa bahalattaco, imassa tanuttaco. Imāya dhātuyā ussannāya imassa rukkhassa pattaŋ vaṇṇasaṇṭhānādivasena evarūpaŋ nāma hoti. Imāya pana dhā-

tuyā ussannattā imassa rukkhassa pupphaŋ nīlakaŋ hoti, pītakaŋ, lohitakaŋ, odātaŋ, sugandhaŋ, duggandhaŋ hoti. Imāya nāma dhātuyā ussannāya phalaŋ khuddakaŋ hoti, mahantaŋ, dīghaŋ, vaṭṭaŋ, susaṇṭhānaŋ, dussaṇṭhānaŋ, maṭṭhaŋ, pharusaŋ, sugandhaŋ, duggandhaŋ, madhuraŋ, tittakaŋ, ambilaŋ, kaṭukaŋ, kasāvaŋ hoti. Imāya nāma dhātuyā ussannāya imassa rukkhassa kaṇṭako tikhiṇo hoti, atikhiṇo, ujuko, kuṭilo, tambo, nīlo, odāto hotīti evaŋ anupādinnakasankhāralokassa nānattaŋ pajānāti. Sabbaññubudhānaŋ yeva hi etaŋ balaŋ, na aññesan ti.

Catutthabalaniddeso.

Pañcamabalaniddese *hīnādhimuttikā* ti hīnajjhāsayā.
Paṇītādhimuttikā ti kalyāṇajjhāsayā.
Sevantī ti nissayanti allīyanti.
Bhajantī ti upasankamanti.
Payirupāsantī ti punappunaŋ upasankamanti. Sace hi ācariyupajjhāyā na sīlavanto honti, saddhivihārikā sīlavanto honti, te attano ācariyupajjhāye pi na upasankamanti, attanā[1] sadise sāruppabhikkhū yeva upasankamanti. Sace ācariyupajjhāyā sāruppabhikkhū, itare asāruppā, te pi na ācariyupajjhāye upasankamanti, attanā[1] sadise hīnādhimuttike eva upasankamanti. Evaŋ upasankamanaŋ pana na kevalaŋ etarah' eva, atītānāgate pīti dassetuŋ *atītam pi addhānan* ti ādim āha. Taŋ uttānattham eva.

Idaŋ pana dussīlānaŋ dussīlasevanaŋ eva, sīlavantānaŋ sīlavantasevanam eva, duppaññānaŋ dupaññasevanam eva, paññavantānaŋ paññavantasevanam eva, ko niyāmetīti? Ajjhāsayadhātu niyāmeti. Sambahulā kira bhikkhū ekaŋ gāmaŋ gaṇabhikkhācāraŋ caranti. Manussā bahubhattaŋ āharitvā pattāni pūretvā: tumhākaŋ yathā-sabhāgena paribhuñjathāti datvā uyyojesuŋ. Bhikkhū āhaŋsu: Āvuso, manussā dhātusaŋyuttakamme[2] payojentīti. Tipiṭakacūḷābhayatthero pi Nāgadīpe cetiyaŋ vandanāya pañcahi bhikkhusatehi saddhiŋ gacchanto ekasmiŋ gāme manussehi nimantito. Therena ca saddhiŋ eko asāruppabhikkhu atthi; dhuravihāre pi eko asāruppabhikkhu atthi; dvīsu bhikkhusanghesu

[1] S.R. attano. [2] S.R. °kammena.

gāmaŋ osarantesu te ubho janā kiñcāpi āgantukena nevāsiko, nevāsikena vā āgantuko na diṭṭhapubbo, evaŋ sante pi ekato hutvā hasitvā hasitvā kathayamānā ekamantaŋ aṭṭhaŋsu. Thero disvā: Sammāsambuddhena jānitvā Dhātusaŋyuttaŋ kathitan ti āha. Evaŋ ajjhāsayadhātu niyāmetīti vatvā Dhātusaŋyuttena ayam ev' attho dīpetabbo. Gijjhakūṭapabbatasmiŋ hi gilānaseyyāya nipanno Bhagavā ārakkhatthāya parivāretvā vasantesu Sāriputta-Moggalānādisu ekam ekaŋ attano parisāya saddhiŋ cankamantaŋ oloketvā bhikkhū āmantesi: *Passatha no tumhe bhikkhave Sāriputtaŋ sambahulehi bhikkhūhi saddhiŋ cankamantan ti? Evaŋ bhante ti. Sabbe kho ete bhikkhave bhikkhū mahāpaññā* ti* sabbaŋ vitthāretabban ti.

Pañcamabalaniddeso.

Chaṭṭhabalaniddese *āsayan* ti[1] yattha sattā āsayanti nivasanti, taŋ tesaŋ nivāsaṭṭhānaŋ, diṭṭhigataŋ vā, yathābhūtañāṇaŋ vā.

Anusayan ti appahīnānusayitaŋ kilesaŋ.

Caritan ti kāyādīhi abhisankhataŋ kusalākusalaŋ.

Adhimuttin[2] ti ajjhāsayaŋ.

Apparajakkhe ti ādisu paññāmaye akkhimhi appaŋ parittaŋ rāgadosamoharajaŋ etesan ti apparajakkhā; tass' eva mahantatāya *mahārajakkhā*. Ubhayenāpi mandakilese mahākilese ca satte dasseti.

Yesaŋ saddhādīni indriyāni tikkhāni te *tikkhindriyā*[3]; yesaŋ tāni mudūni te *mudindriyā*.

Yesaŋ āsayādayo koṭṭhāsā sundarā, te *svākārā; viparītā dvākārā*.

Ye kathitakāraṇaŋ sallakkhenti, sukhena sakkā honti viññāpetuŋ, te *suviññāpayā*; viparītā *duviññāpayā*.

Ye ariyamaggapaṭivedhassa anucchavikā upanissayasampannā, te *bhabbā*; viparītā *abhabbā*.

Evaŋ chaṭṭhabalassa mātikaŋ ṭhapetvā idāni yathāpaṭipāṭiyā bhājento *katamo ca sattānaŋ āsayo* ti ādim āha.

---

* *S.* ii, 155.

---

[1] *Vbh.* 340. [2] S.R. adhimuttaŋ. [3] B. *om.*

Tattha *sassato loko* ti ādīnaŋ attho heṭṭhā Nikkhepakaṇḍavaṇṇanāyaŋ[1] vutto yeva. *Iti bhavadiṭṭhisannissitā vā* ti evaŋ sassatadiṭṭhiŋ vā sannissitā. Sassatadiṭṭhi hi ettha bhavadiṭṭhīti vuttā; ucchedadiṭṭhi ca vibhavadiṭṭhīti. Sabbadiṭṭhīnaŋ hi sassatucchedadiṭṭhīhi sangahitattā sabbe p' ime diṭṭhigatikā sattā imā va dve diṭṭhiyo sannissitā honti. Vuttam pi c' etaŋ: *Dvayasannissito kho panāyaŋ Kaccāyana*[2] *loko yebhuyyena atthitañ ceva natthitañ cā* ti.* Ettha hi atthitā ti sassataŋ, natthitā ucchedo. Ayaŋ tāva vaṭṭasannissitānaŋ puthujjanasattānaŋ[3] āsayo.

Idāni vivaṭṭanissitānaŋ suddhasattānaŋ āsayaŋ dassetuŋ *Ete vā pana ubho ante anupagammā* ti ādi vuttaŋ.

Tattha *Ete vā panā* ti ete yeva.

Ubho ante ti sassatucchedasankhāte dve ante.

Anupagammā ti anallīyitvā.

Idappaccayatā-paṭiccasamuppannesu dhammesū ti idappaccayatāya ceva paṭiccasamuppannadhammesu[4] ca.

Anulomikā khantī ti vipassanāñāṇaŋ.

Yathābhūtaŋ vā ñāṇan[5] ti maggañāṇaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: yā paṭiccasamuppāde ceva paṭiccasamuppannadhammesu ca ete ubho sassatuccheda-ante anupagantvā vipassanā paṭiladdhā, yañ ca tato uttari maggañāṇaŋ, ayaŋ sattānaŋ āsayo, ayaŋ vaṭṭasannissitānañ ca vivaṭṭasannissitānañ ca sabbesam pi sattānaŋ āsayo, idaŋ vasanaṭṭhānan ti ayaŋ ācariyānaŋ samānatthakathā.

Vitaṇḍavādī pan' āha: maggo nāma vāsaŋ viddhaŋsento gacchati; tvaŋ maggo vāso ti vadesīti? So vattabbo: Tvaŋ Ariyavāsabhāṇako hosi na hosīti? Sace pana[6] na[7] homīti vadati, abhāṇakatāya na jānāsīti vattabbo. Sace: bhāṇako 'smīti vadati, suttaŋ āharāti vattabbo. Sace āharati, icc' etaŋ kusalaŋ. No ce āharati, sayaŋ āharitabbaŋ. *Dasa-yime bhikkhave ariyavāsā, yad ariyā āvasiŋsu vā, āvasanti vā, āvasissanti vā* ti.† Etaŋ hi[8] suttaŋ maggassa vāsabhāvaŋ dīpeti;

* *S.* ii, 17. † *A.* v, 29.

[1] *Asl.* 370. [2] S. Kaccāna. [3] S.R. puthujjanānaŋ. [4] S.R. °pannesu dham°. [5] B. yathābhūtaññāṇan. [6] S.R. *om.* [7] B. *om.* [8] S.R. ettha.

tasmā sukathitam ev' etan ti. Idaŋ[1] pana Bhagavā sattānaŋ āsayaŋ jānanto imesañ ca diṭṭhigatānaŋ imesañ ca[2] vipassanāñāṇa-maggañāṇānaŋ appavattikkhaṇe pi jānāti eva. Vuttam pi c' etaŋ: *Kāmaŋ sevantaŋ yeva jānāti: ayaŋ puggalo kāmagaruko kāmāsayo kāmādhimutto ti. Kāmaŋ sevantaŋ yeva jānāti: ayaŋ puggalo nekkhammagaruko nekkhammāsayo nekkhammādhimutto ti. Nekkhammaŋ sevantaŋ yeva jānāti, vyāpādaŋ, avyāpādaŋ, thīnamiddhaŋ, ālokasaññaŋ sevantam eva jānāti: ayaŋ puggalo thīnamiddhagaruko thīnamiddhāsayo thīnamiddādhimutto* ti.*

Anusayaniddese kāmarāgo ca so appahīnaṭṭhena anusayo cāti *kāmarāgānusayo*. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Yaŋ loke piyarūpan ti yaŋ imasmiŋ loke piyajātikaŋ.

Sātarūpan ti sātajātikaŋ assādapadaṭṭhānaŋ[3] iṭṭhārammaṇaŋ.

Ettha sattānaŋ rāgānusayo anusetī ti etasmiŋ iṭṭhārammaṇe sattānaŋ appahīnaṭṭhena rāgānusayo anuseti. Yathā nāma udake nimuggassa heṭṭhā ca upari ca samantabhāge ca udakam eva hoti, evam eva iṭṭhārammaṇe rāguppatti nāma sattānaŋ āciṇṇasamāciṇṇā. Tathā aniṭṭhārammaṇe paṭighuppatti.

Iti imesu dvīsu dhammesū ti evaŋ imesu kāmarāga-paṭighavantesu iṭṭhāniṭṭhārammaṇadhammesu.

Avijjānupatitā ti kāmarāga-paṭighasampayuttā hutvā ārammaṇakaraṇavasena avijjā anupatitā.

Tadekaṭṭho[4] ti[5] tāya avijjāya[2] sampayuttekaṭṭhavasena ekaṭṭho.

Māno ca ditthi ca vicikicchā cā ti navavidho māno, dvāsaṭṭhividhā diṭṭhi, aṭṭhavatthukā ca vicikicchā. Bhavarāgānusayo pan' ettha kāmarāgānusayen' eva sangahito ti veditabbo.

Caritaniddese terasa cetanā *puññābhisankhāro*; dvādasa *apuññābhisankhāro*; catasso *āneñjābhisankhāro*.

Tattha kāmāvacaro *parittabhūmako*; itaro *mahābhūmako*.

---

* *Pṭs.* i, 123.

[1] S.R. imaŋ. [2] B. *om.* [3] B. °ṭhāna-.
[4] B. Tadekaṭṭhena. [5] B. hi.

Tīsu pi vā etesu yo koci appavipāko *parittabhūmako;* bahuvipāko *mahābhūmako* ti veditabbo.

Adhimuttiniddeso heṭṭhā pakāsito va. Kasmā panāyaŋ adhimutti heṭṭhā vuttā pi puna gahitā ti? Ayaŋ hi heṭṭhā pāṭiyekkaŋ baladassanavasena gahitā. Idha sattānaŋ tikkhindriyamudindriyabhāvadassanatthaŋ.

Mahārajakkhaniddese *ussadagatānī* ti vepullagatāni.[1] Pahānakkamavasena c' esa uppaṭipāṭiyā niddeso kato.

Anussadagatānī ti avepullagatāni. Tikkhindriyamudindriyaniddesesu[2] upanissaya-indriyāni nāma kathitāni. Uppaṭipāṭiyā niddese pan' ettha payojanaŋ heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbaŋ.

Tathā dvākāraniddesādisu.

Pāpāsayā ti akusalāsayā; *pāpacaritā* ti apuññābhisankhāraparipūrakā; *pāpādhimuttikā* ti sakkāyābhiratā vaṭṭajjhāsayā. Svākāraniddese yasmā kalyāṇako nāma anusayo natthi, tasmā kalyāṇānusayā ti na vuttaŋ. Sesaŋ vuttavipariyāyena veditabbaŋ.

Bhabbābhabbaniddese *kammāvaraṇenā* ti pañcavidhena ānantariyakammena.

Kilesāvaraṇenā ti niyatamicchādiṭṭhiyā.

Vipākāvaraṇenā ti ahetukapaṭisandhiyā. Yasmā pana duhetukānam pi ariyamaggapaṭivedho natthi, tasmā duhetukapaṭisandhi pi vipākāvaraṇam evāti veditabbā.

Assaddhā ti Buddhādisu saddhārahitā.

Acchandikā ti kattukamyatā-kusalacchandarahitā. Uttarakurukā manussā acchandikaṭṭhānaŋ paviṭṭhā.

Duppaññā ti bhavangapaññāya parihīnā. Bhavangapaññāya pana paripuṇṇāya pi yassa bhavangaŋ lokuttarassa pādakaŋ na hoti, so duppañño yeva nāma. *Abhabbā niyāmaŋ okkamituŋ kusalesu dhammesu sammattan* ti kusalesu dhammesu sammattaniyāmasankhātaŋ maggaŋ okkamituŋ abhabbā.

Na kammāvaraṇenā ti ādīni vipariyāyena[3] veditabbāni. Idaŋ dvinnaŋ ñāṇānaŋ bhājaniyaŋ indriyaparopariyatta-

---

[1] S.R. vepullaŋ°. [2] B.S.R. °niddese.
[3] S.R. vuttavipariyāyena.

ñāṇassa[1] ca āsayānusayañāṇassa ca. Ettha hi āsayānusayañāṇena indriyaparopariyattañāṇam[1] pi bhājitaŋ.[2] Iti dve ñāṇāni ekato hutvā ekaŋ balañāṇaŋ nāma jātan ti.

Chaṭṭhabalaniddeso.

Sattamabalaniddese jhāyatīti *jhāyī*.[3]

Cattāro jhāyī ti jhāyino cattāro janā vuccanti. Tattha paṭhamacatukke tāva paṭhamo samāpattilābhī samāno yeva lābhī' mhīti ti kammaṭṭhānaŋ samānaŋ yeva kammaṭṭhānan ti saññī hoti. Ayaŋ appaguṇajjhānalābhīti veditabbo. Dutiyo samāpattiyā alābhī yeva lābhī 'mhīti akammaṭṭhāne yeva kammaṭṭhānan ti saññī hoti. Ayaŋ niddājhāyī nāma, niddāyitvā paṭibuddho evaŋ maññati. Tatiyo samāpattilābhī samāno samāpattilābhī 'mhīti kammaṭṭhānam eva samānaŋ kammaṭṭhānan ti saññī hoti. Ayaŋ paguṇajjhānalābhī ti veditabbo. Catuttho alābhī yeva alābhī 'mhīti akammaṭṭhāne yeva akammaṭṭhānan ti saññī hoti. Evam ettha dve janā ajjhāyino va[4] jhāyīnaŋ anto paviṭṭhattā[5] jhāyī ti vuttā.

Dutiyacatukke sasankhārena sappayogena samādhipāripanthikadhamme vikkhambhento *dandhaŋ samāpajjati* nāma. Ekaŋ[6] dve cittavāre ṭhatvā sahasā vuṭṭhahanto *khippaŋ vuṭṭhāti* nāma. Sukhen' eva pana samādhipāripanthikadhamme sodhento *khippaŋ samāpajjati* nāma.

Yathā-paricchedena avuṭṭhahitvā kālaŋ atināmetvā vuṭṭhahanto *dandhaŋ vuṭṭhāti* nāma.

Itare dve pi iminā va nayena veditabbā. Ime cattāro pi janā samāpattilābhino va.

Tatiyacatukke idaŋ jhānaŋ pañcangikaŋ, idaŋ caturangikan ti evaŋ angavavatthānaparicchede[7] cheko *samādhismiŋ samāpattikusalo* nāma. Nīvaraṇāni pana vikkhambhetvā cittamañjūsāyaŋ cittaŋ ṭhapetuŋ acheko *no samādhismiŋ samāpattikusalo* nāma. Itare pi tayo iminā va nayena veditabbā. Ime pi cattāro samāpattilābhino yeva.

Idāni yāni jhānāni nissāya ime puggalā jhāyī nāma jātā, tāni dassetuŋ *cattāri jhānānī* ti ādim āha. Tattha cattāri

[1] B.S.R. °pariyatti°. [2] S.R. bhāsitaŋ. [3] *Vbh.* 342. [4] B. ca.
[5] B. *adds* ca. [6] B. etaŋ. [7] S.R. °paricceheda-.

jhānāni tayo ca vimokkhā atthato heṭṭhā Dhammasangahaṭṭhakathāyam eva pakāsitā.

Sesānam pi vimokkhaṭṭho tattha vuttanayen' eva veditabbo. Api c' ettha paṭipāṭiyā satta appitappitakkhaṇe paccanikadhammehi vimuccanato[1] ārammaṇe ca adhimuccanato *vimokkho* nāma. Aṭṭhamo pana sabbaso saññāvedayitehi vimuttattā apagamavimokkho[2] nāma.

Samādhīsu catukkanaya-pañcakanayesu paṭhamajjhānasamādhi *savitakkasavicāro* nāma.

Pañcakanaye dutiyajjhānasamādhi *avitakkavicāramattasamādhi* nāma.

Catukkanaye pi pañcakanaye pi upari tīsu jhānesu samādhi *avitakka-avicāra-samādhi* nāma.

Samāpattīsu paṭipāṭiyā aṭṭhannaŋ samāpattīnaŋ samādhīti pi nāmaŋ samāpattīti pi. Kasmā? Cittekaggatāsabbhāvato.[3] Nirodhasamāpattiyā tad abhāvato na samādhīti nāmaŋ.

Hānabhāgiyo dhammo ti appaguṇehi paṭhamajjhānādīhi vuṭṭhitassa saññā-manasikārānaŋ kāmādi-anupakkhandanaŋ.

Visesabhāgiyo dhammo ti paguṇehi paṭhamajjhānādīhi vuṭṭhitassa saññāmanasikārānaŋ dutiyajjhānādi-pakkhandanaŋ.

Vodānam pi vuṭṭhānan ti iminā paguṇavodānaŋ vuṭṭhānaŋ nāma kathitaŋ. Heṭṭhimaŋ heṭṭhimaŋ hi paguṇajjhānaŋ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaŋ hoti, tasmā *vodānam pi vuṭṭhānan* ti vuttaŋ.

Tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānam pi vuṭṭhānan ti iminā bhavanga-vuṭṭhānaŋ nāma kathitaŋ. Bhavangena hi sabbajjhānehi vuṭṭhānaŋ hoti. Nirodhato pana phalasamāpattiyā va vuṭṭhahanti,[4] idaŋ pāḷimuttakavuṭṭhānaŋ nāmāti.

Sattamabalaniddeso.

Aṭṭhamabalaniddese *anekavihitaŋ pubbenivāsan* ti ādi sabbam pi Visuddhimagge vitthāritam eva.

Atthamabalaniddeso.[5]

[1] B. *adds* ca. [2] S.R. apagata°.
[3] S.R. °sabhāvato. [4] R.S. *Mt.*: vuṭṭhānan ti. [5] S.R. *om.*

Navamabalaniddese pi *dibbena cakkhunā* ti ādi sabbaŋ tatth' eva vitthāritaŋ.

Navamabalaniddeso.[1]

Dasamabalaniddese *cetovimuttin* ti phalasamādhiŋ. *Paññāvimuttin* ti phalañāṇaŋ. Sesaŋ sabbattha uttānattham eva. Ayaŋ tāv' ettha ācariyānaŋ samānatthakathā. Paravādī pan' āha: Dasabalañāṇaŋ nāma pāṭiyekkaŋ natthi, sabbaññutañāṇass' evāyaŋ pabhedo ti. Taŋ na tathā daṭṭhabbaŋ. Aññam eva hi dasabalañāṇaŋ. Aññaŋ sabbaññutañāṇaŋ. Dasabalañāṇaŋ hi saka-saka-kiccam eva jānāti. Sabbaññutañāṇaŋ pana tam pi tato avasesam pi jānāti. Dasabalañāṇesu pi paṭhamaŋ kāraṇākāraṇam eva jānāti. Dutiyaŋ kammantaravipākantaram eva. Tatiyaŋ kammaparicchedam eva. Catutthaŋ dhātunānattakāraṇam[2] eva. Pañcamaŋ sattānaŋ ajjhāsayādhimuttim eva. Chaṭṭhaŋ indriyānaŋ tikkha-mudubhāvam eva. Sattamaŋ jhānādīhi saddhiŋ tesaŋ saŋkilesādim eva. Aṭṭhamaŋ pubbe nivutthakkhandhasantatim eva. Navamaŋ sattānaŋ cutipaṭisandhim eva. Dasamaŋ saccaparicchedam eva. Sabbaññutañāṇaŋ pana etehi jānitabbañ ca tato uttaritarañ ca pajānāti. Etesaŋ pana kiccaŋ na sabbaŋ karoti. Taŋ hi jhānaŋ hutvā appetuŋ na sakkoti. Iddhi hutvā vikubbituŋ na sakkoti. Maggo hutvā kilese khepetuŋ na sakkoti. Api ca paravādī evaŋ pucchitabbo: Dasabalañāṇaŋ nāma etaŋ savitakkasavicāraŋ, avitakka-vicāramattaŋ, avitakka-avicāraŋ, kāmāvacaraŋ, rūpāvacaraŋ, arūpāvacaraŋ, lokiyaŋ, lokuttaran ti? Jānanto paṭipāṭiyā sattañāṇāni savitakkasavicārānīti vakkhati. Tato parāni dve avitakkāvicārānīti vakkhati. Āsavakkhayañāṇaŋ siyā savitakka-savicāraŋ, siyā avitakka-vicāramattaŋ, siyā avitakka-avicāran ti vakkati. Tathā paṭipāṭiyā satta kāmāvacarāni. Tato[3] dve rūpāvacarāni. Avasāne ekaŋ lokuttaran ti vakkati. Sabbaññutañāṇaŋ pana savitakka-savicāram 'eva kāmāvacaram eva lokiyam evāti vakkhati. Iti aññad eva dasabalañāṇaŋ. Aññaŋ sabbaññutañāṇaŋ ti.

Ñāṇavibhanganiddeso.

[1] S.R. *om.* [2] B. °karaṇam. [3] B. tathā.

KHUDDAKAVATTHUVIBHANGA

Idāni tadanantare Khuddakavatthuvibhange pi paṭhamaŋ mātikaŋ ṭhapetvā nikkhittapadānukkamena niddeso kato. Tatrāyaŋ nikkhepaparicchedo:

Ādito tāva *jātimado* ti[1] ādayo tesattati ekakā nikkhittā.

Tato *kodho ca upanāho cā* ti ādayo aṭṭhārasa dukā.

Akusalamūlādayo pañcatiŋsa tikā. Āsavacatukkādayo cuddasa catukkā. Orambhāgiyasaŋyojanādayo paṇṇarasa pañcakā. Vivādamūlādayo cuddasa chakkā. Anusayādayo satta sattakā. Kilesavatthu-ādayo aṭṭha aṭṭhakā. Āghātavatthu-ādayo nava navakā. Kilesavatthu-ādayo satta dasakā.

Ajjhattikass' upādāya aṭṭhārasa taṇhāvicaritānī ti ādayo cha aṭṭhārasakā ti sabbāni pi etāni ekādasādhikāni[2] aṭṭhakilesasatāni nikkhittānīti veditabbāni.

Ayaŋ tāva nikkhepaparicchedo.

Idāni yathānikkhittāya mātikāya *Tattha katamo jātimado* ti[3] ādinā nayena āraddhe niddesavāre *jātiŋ paṭiccā* ti jātiŋ nissāya. Ettha ca atthipaṭiccaŋ[4] nāma kathitaŋ. Tasmā jātiyā satīti ayam ettha attho.

Gottaŋ paṭiccā ti ādisu pi es' eva nayo.

Madanakavasena *mado.*

Majjanākāro *majjanā;* majjitabhāvo *majjitattaŋ.*

Māno maññanā ti ādīni heṭṭhā Dhammasangahaṭṭhakathāyaŋ vuttatthān' eva.[5]

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ evaŋ jātiyā sati[6] taŋ jātiŋ nissāya uppanno majjanākārappavatto māno jātimado ti vuccati. Svāyaŋ khattiyādīnaŋ catunnam pi vaṇṇānaŋ uppajjati. Jātisampanno hi khattiyo: mādiso añño natthi; avasesā antarā uṭṭhāya khattiyā jātā; ahaŋ pana vaŋsāgatakhattiyo ti mānaŋ karoti. Brāhmaṇādisu pi es' eva nayo. Gottamadaniddesādisu pi iminā v' upāyena attho veditabbo.

[1] *Vbh.* 345. [2] B. *om.* [3] *Vbh.* 350.
[4] S. paṭiccatā. [5] *Asl.* 372. [6] B. satiyā.

Khattiyo pi hi: ahaŋ Koṇḍaññagotto, ahaŋ Ādiccagotto ti mānaŋ karoti. Brāhmaṇo pi: ahaŋ Kassapagotto, ahaŋ Bhāradvājagotto ti mānaŋ karoti. Vesso pi suddo pi attano attano kulagottaŋ nissāya mānaŋ karoti. Aṭṭhārasāpi seṇiyo: ekissā seniyā jātamhā ti mānaŋ karonti yeva.

Ārogyamadādisu: ahaŋ arogo, avasesā rogabahulā; gadduhanamattam[1] pi mayhaŋ vyādhi nāma natthīti majjanavasena uppanno māno *ārogyamado* nāma. Ahaŋ taruṇo; avasesasattānaŋ attabhāvo papāte ṭhitarukkhasadiso; ahaŋ pana paṭhamavaye ṭhito ti majjanavasena uppanno māno *yobbanamado* nāma. Ahaŋ ciraŋ jīviŋ, ciraŋ jīvāmi, ciraŋ jīvissāmi; sukhaŋ jīviŋ, sukhaŋ jīvāmi, sukhaŋ jīvissāmīti majjanavasena uppanno māno *jīvitamado* nāma. Ahaŋ lābhī; avasesā sattā appalābhā; mayhaŋ pana lābhassa pamāṇaŋ natthīti majjanavasena uppanno māno *lābhamado* nāma. Avasesā sattā yaŋ vā taŋ vā labhanti; ahaŋ pana sukataŋ paṇītaŋ cīvarādipaccayaŋ labhāmīti majjanavasena uppanno māno *sakkāramado* nāma. Avasesabhikkhūnaŋ[2] pādapiṭṭhiyaŋ akkamitvā gacchantā manussā ayaŋ samaṇo ti pi na vandanti;[3] maŋ pana disvā va vandanti,[3] pāsāṇacchattaŋ viya garuŋ katvā aggikkhandhaŋ viya ca durāsadaŋ katvā maññantīti majjanavasena uppanno māno *garukāramado* nāma.

Uppanno pañho mayham eva mukhena chijjati. Bhikkhācāraŋ gacchantā pi[4] mam eva purato katvā parivāretvā gacchantīti majjanavasena uppanno māno *purekkhāramado* nāma. Agārikassa tāva mahāparivārassa: purisasatam pi purisasahassam pi maŋ parivāreti, anagāriyassa pana: samaṇasatam pi[1] samaṇasahassam pi maŋ parivāreti; sesā appaparivārā; ahaŋ mahāparivāro ceva suciparivāro cāti majjanavasena uppanno māno *parivāramado* nāma. Bhogo pana kiñcāpi lābhaggahaṇen' eva gahito hoti; imasmiŋ pana ṭhāne nikkheparāsi nāma gahito, tasmā: avasesā sattā attano paribhogamattam pi na[5] labhanti; mayhaŋ pana nidhānagatass' eva dhanassa pamāṇaŋ natthī ti majjanavasena uppanno māno *bhogamado* nāma.

---

[1] *Cf. S.* ii, 264; *M.* iii, 127; *Mil.* 110. [2] S.R. avasesā bhikkhū.
[3] S.R. vadanti. [4] S.R. *add* āgantvā. [5] B.S.R. *om.*

Vaṇṇaŋ paṭicca ti sarīravaṇṇam pi guṇavaṇṇam pi paṭicca. Avasesā sattā dubbaṇṇā durūpā; ahaŋ pana abhirūpo pāsādiko; avasesā sattā nigguṇā patthaṭa-akittino;[1] mayhaŋ pana kittisaddo devamanussesu pākaṭo iti pi, thero bahussuto iti pi, sīlavā iti pi, dhutaguṇayutto ti pi majjanavasena uppanno māno *vaṇṇamado* nāma.

Avasesā sattā appassutā; ahaŋ pana bahussuto ti majjanavasena uppanno māno *sutamado* nāma. Avasesā sattā appaṭibhāṇā; mayhaŋ pana paṭibhāṇassa pamāṇaŋ natthī ti majjanavasena uppanno māno *paṭibhāṇamado* nāma. Ahaŋ rattaññū, asukabuddhavaŋsa[2]-rājavaŋsa-janapadavaŋsa-gāmavaŋsa-rattidivaparicceheda[3]-nakkhattamuhuttayogaŋ jānāmīti majjanavasena uppanno māno *rattaññumado* nāma. Avasesā bhikkhū antarā piṇḍapātikā jātā; ahaŋ pana jātipiṇḍapātiko ti majjanavasena uppanno māno *piṇḍapātikamado* nāma. Avasesā sattā uññātā avaññātā; ahaŋ pana anavaññāto ti majjavasena uppanno māno *anavaññātamado*[4] nāma. Avasesānaŋ iriyāpatho apāsādiko; mayhaŋ pana pāsādiko ti majjanavasena uppanno māno *iriyāpathamado* nāma. Avasesā sattā chinnapakkha-kākasadisā; ahaŋ pana mahiddhiko mahānubhāvo ti vā, ahaŋ yaŋ yaŋ kammaŋ karomi, taŋ taŋ ijjhatīti vā majjanavasena uppanno māno *iddhimado* nāma.

Heṭṭhā parivāraggahaṇena yaso gahito va hoti. Imasmiŋ pana ṭhāne upaṭṭhākamāno nāma gahito. So agārikena pi anagārikena pi dīpetabbo. Agāriko hi ekacco aṭṭhārasasu seṇīsu ekissā jeṭṭhako hoti. Tassa: avasese purise ahaŋ paṭṭhapemi, ahaŋ vicāremīti; anagāriyo pi ekacco katthaci jeṭṭhako hoti, tassa: avasesā bhikkhū mayhaŋ ovāde vattanti, ahaŋ jeṭṭhako ti majjanavasena uppanno māno *yasamado* nāma.

Avasesā sattā dussīlā; ahaŋ pana sīlavā ti majjanavasena uppanno māno *sīlamado* nāma. Avasesasattānaŋ kukkuṭassa udakapānamatte pi kāle cittekaggatā natthi; ahaŋ pana upacārappaṇānaŋ lābhī ti majjanavasena uppanno māno

---

[1] S. patthaṭākittino. [2] S.R. asukabuddhānaŋ vaŋsaŋ.

[3] S.R. rājavaŋsaŋ janapadavaŋsaŋ gāmavaŋsaŋ rattindivaparicchedaŋ. [4] S.R. anavaññattimado.

jhānamado nāma. Avasesā sattā nissippā;[1] ahaŋ pana sippavā ti majjanavasena uppanno māno *sippamado* nāma. Avasesā sattā rassā; ahaŋ dīgho ti majjanavasena uppanno māno *ārohamado* nāma.

Avasesā sattā rassā vā honti dīghā vā, ahaŋ nigrodhaparimaṇḍalo ti majjanavasena uppanno māno *pariṇāhamado* nāma. Avasesasattānaŋ sarīrasaṇṭhānaŋ virūpaŋ bībhacchaŋ, mayhaŋ pana[2] manāpaŋ pāsādikan ti majjanavasena uppanno māno *saṇṭhānamado* nāma. Avasesānaŋ sattānaŋ sarīre bahū dosā; mayhaŋ pana sarīre kesaggamattam pi vajjaŋ natthī ti majjanavasena uppanno māno *pāripūrimado* nāma.

Iminā ettakena ṭhānena savatthukaŋ mānaŋ kathetvā idāni avatthukaŋ nibbattitamānam[3] eva dassento *tattha katamo mado* ti ādim āha. Taŋ uttānattham eva.

Pamādaniddese *cittassa vossaggo* ti imesu[4] ettakesu ṭhānesu satiyā aniggaṇhitvā cittassa vossajjanaŋ, sativiraho ti attho.

Vossaggānuppadānan ti vossaggassa anuppadānaŋ, punappunaŋ vissajjanan ti attho.

Asakkaccakiriyatā ti etesaŋ dānādīnaŋ kusaladhammānaŋ[5] bhāvanāya puggalassa vā deyyadhammassa vā asakkaccakaraṇavasena asakkaccakiriyā. Satatabhāvo[6] sātaccaŋ. Na satatabhāvo asātaccaŋ.[4] Na sātacca[7]-kiriyatā *asātaccakiriyatā*. Anaṭṭhitakaraṇaŋ *anaṭṭhitakiriyatā*. Yathā nāma kakaṇṭako thokaŋ gantvā thokaŋ tiṭṭhati, na nirantaraŋ gacchati, evam eva yo puggalo ekadivasaŋ dānaŋ vā datvā pūjaŋ vā katvā dhammaŋ vā sutvā samaṇadhammaŋ vā[8] katvā puna cirassaŋ karoti, na nirantaraŋ pavatteti, tassa sā kiriyā *anaṭṭhitakiriyatā*[9] ti vuccati.

Olīnavuttitā ti nirantarakaraṇasankhātassa vipphārass' eva[10] abhāvena līnavuttitā.

Nikkhittachandatā ti kusalakiriyāya viriyachandassa nikkhittabhāvo.

Nikkhittadhuratā ti viriyadhurassa oropanaŋ, osakkitamānasatā ti attho.

---

[1] B. na sippā. [2] R.S. *om.* [3] S.R. nibbattimānam.
[4] S.R. *om.* [5] S.R. kusalānaŋ°. [6] S.R. satasabhāvo.
[7] S. sātaccaŋ. [8] S.R. *add* pana.
[9] S.R. aniṭṭhita°. [10] S.R. vitthārassa.

Anadhiṭṭhānan ti kusalakaraṇe patiṭṭhābhāvo.

Ananuyogo ti ananuyuñjanaŋ.

Pamādo ti pamajjanaŋ. *Yo evarūpo pamādo* ti idaŋ atthapariyāyassa vyañjanapariyāyassa ca pariyantābhāvato ākāradassanaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: yvāyaŋ ādito paṭṭhāya dassito pamādo, yo añño pi evam-ākāro evaŋ-jātiko pamādo pamajjanākāravasena *pamajjanā*, pamajjitabhāvavasena *pamajjitattan* ti sankhyaŋ[1] gato, ayaŋ vuccati pamādo ti. Lakkhaṇato pan' esa pañcasu kāmaguṇesu sativossaggalakkhaṇo. Tatth' eva satiyā vissaṭṭhākāro veditabbo.

Thambhaniddese thaddhaṭṭhena *thambho*. Khaliyā baddhasāṭakassa[2] viya cittassa thaddhatā ettha kathitā. Thambhanākāro *thambhanā*. Thambhitassa bhāvo *thambhitattaŋ*.

Kakkhaḷassa puggalassa bhāvo[3] *kakkhaḷiyaŋ*.

Pharusassa puggalassa bhāvo[4] *phārusiyaŋ*.

Abhivādanādi-sāmīcārahānaŋ tassā sāmīciyā akaraṇavasena ujum[5] eva ṭhapitacittabhāvo *ujucittatā*.

Thaddhassa amuduno bhāvo *amudutā*.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ thambho nāma vuccati. Yena samannāgato puggalo gilita-nangalasīso viya ajagaro, vātabharitā viya bhastā cetiyaŋ vā vuḍḍhatare vā disvā onamituŋ na sakkoti, pariyanten' eva carati. Svāyaŋ cittassa uddhumātabhāvalakkhaṇo ti veditabbo.

Sārambhaniddese sārambhanavasena *sārambho;* paṭippharitvā sārambho *paṭisārambho;* sārambhanākāro *sārambhanā;* paṭippharitvā sārambhanā *paṭisārambhanā;* paṭisārambhitassa bhāvo *paṭisārambhitattaŋ*.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ sārambho nāma vuccati. Svāyaŋ lakkhaṇato karaṇuttariyalakkhaṇo nāma vuccati. Yena samannāgato puggalo taŋ-diguṇaŋ taŋ-tiguṇaŋ[6] karoti. Agāriko[7] samāno eken' ekasmiŋ gharavatthusmiŋ sajjite aparo dve vatthūni sajjeti, aparo cattāri, aparo aṭṭha, aparo soḷasa. Anagāriko[8] samāno eken' ekasmiŋ nikāye gahite: nāhaŋ etassa heṭṭhā bhavissāmīti aparo dve gaṇhāti, aparo tayo, aparo cattāro, aparo pañca. Sārambhavasena hi gaṇhituŋ

[1] S.R. sankhaŋ. [2] S.R. thaddha°. [3] S.R. kakkhaḷabhāvo.
[4] S.R. pharusabhāvo. [5] S.R. ujukaŋ.
[6] B. taŋ diguṇaŋ. [7] S.R. agāriyo. [8] S.R. anagāriyo.

na vaṭṭati; akusalapakkho esa nirayagāmī maggo. Kusalapakkhavasena pana ekasmiŋ ekaŋ salākabhattaŋ dente dve dātuŋ, dve dente cattāri dātuŋ vaṭṭati. Bhikkhunā pi parena ekamiŋ nikāye gahite dve nikāye gahetvā sajjhāyantassa me phāsu hotīti vivaṭṭapakkhe ṭhatvā tad uttari gaṇhituŋ vaṭṭati.

Atricchatāniddese yathā Ariyavaŋsasutte lāmakalāmakaṭṭho itarītaraṭṭho, evaŋ agahetvā cīvarādisu yaŋ yaŋ laddhaŋ hoti, tena tena asantuṭṭhassa; gihino vā pana rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabbesu yaŋ yaŋ laddhaŋ hoti, tena tena asantuṭṭhassa; *bhiyyo kamyatā* ti visesakāmatā.

Icchanakavasena *icchā*.

Icchā va *icchāgataŋ;* icchanākāro vā. Attano lābhaŋ aticca[1] icchanabhāvo *aticchatā.*

Rāgo ti ādīni heṭṭhā vuttatthān' eva.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ aticchatā nāma vuccati. Atricchatā ti pi etissā eva nāmaŋ. Lakkhaṇato pana sakalābhe asantuṭṭhi, paralābhe ca patthanā; etaŋ atricchalakkhaṇaŋ. Atricchapuggalassa hi attanā laddhaŋ paṇitam pi lāmakaŋ viya khāyati; parena laddhaŋ lāmakam pi paṇītaŋ viya khāyati. Ekabhājane pakkaŋ yāguŋ vā bhattaŋ vā pūve[2] vā attano patte pakkhitto lāmako viya parassa patte paṇīto viya khāyati. Ayaŋ pana atricchatā pabbajitānam pi hoti, gihīnam pi, tiracchānagatānam pi.

Tatr' imāni vatthūni: Eko kira kuṭumbiko tiŋsa bhikkhuniyo nimantetvā sapūvaŋ bhattaŋ adāsi. Sanghattherī sabbabhikkhunīnaŋ[3] patte pūvaŋ parivattāpetvā pacchā attano laddham eva khādi.

Bārāṇasīrājā pi angārapakkaŋ maŋsaŋ khādissāmīti deviŋ ādāya araññaŋ paviṭṭho ekaŋ kinnariŋ disvā deviŋ pahāya tassā 'nupadaŋ gato. Devī nivattitvā assamapadaŋ gantvā kasiṇaparikammaŋ katvā aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo patvā nisinnā rājānaŋ āgacchantaŋ disvā ākāse uppatitvā agamāsi. Rukkhe adhivaṭṭhā devatā imaŋ gātham āha:

Atricchaŋ atilobhena, atilobhamadena ca,
*evaŋ so hāyat' attānaŋ, Candaŋ va Asitābhuyā ti.**

* Jāt. ii, 231 (*slightly different*).

[1] B. ati. [2] S.R. pūvaŋ. [3] S.R. *om.* sabba.

Yathā Candaŋ kinnariŋ patthayanto Asitābhuyā rājadhītāya hīno parihīno, evaŋ atricchaŋ atilobhena attānaŋ hāyati jīyatīti devatā raññā saddhiŋ keḷim akāsi.

Kassapabuddhakāle pi Mittavindako nāma seṭṭhiputto assaddho appasanno mātarā: tāta ajja uposathiko hutvā vihāre sabbarattiŋ dhammasavaṇaŋ suṇa, sahassaŋ te dassāmīti vutte[1] dhanalobhena uposathangāni[2] samādāya vihāraŋ gantvā idaŋ ṭhānaŋ akutobhayan ti sallakkhetvā dhammāsanassa heṭṭhā nipanno sabbarattiŋ niddāyitvā gharaŋ agamāsi. Mātā pāto va yāguŋ pacitvā upanāmesi. So sahassaŋ gahetvā va yāguŋ[3] pivi. Ath' assa etad ahosi: dhanaŋ saŋharissāmīti. So nāvāya samuddaŋ pakkhanditukāmo ahosi. Atha naŋ mātā: tāta, imasmiŋ kule cattālīsakoṭidhanaŋ atthi; alaŋ gamanenāti vāresi. So tassā vacanaŋ anādiyitvā gacchati eva. Sā purato aṭṭhāsi. Atha naŋ kujjhitvā ayaŋ mayhaŋ purato tiṭṭhatīti pādena paharitvā patitaŋ mātaraŋ antaraŋ katvā agamāsi. Mātā uṭṭhahitvā: mādisāya mātari evarūpaŋ kammaŋ katvā gatassa me gataṭṭhāne sukhaŋ bhavissatīti evaŋ saññī nāma tvaŋ puttā ti āha. Tassa nāvaŋ āruyha gacchato sattame divase nāvā aṭṭhāsi. Atha te manussā: addhā ettha pāpapuriso atthi; salākaŋ dethā ti salākā dīyamānā tass' eva tikkhattuŋ pāpuṇi. Te tassa uḷumpaŋ datvā taŋ samudde pakkhipiŋsu. So ekaŋ dīpaŋ gantvā vimānapetīhi saddhiŋ sampattiŋ anubhavanto tāhi: purato[4] mā agamāsīti vuccamāno pi taŋdiguṇasampattiŋ[5] passanto anupubbena khuracakkadharaŋ[6] ekaŋ purisaŋ addasa. Tassa taŋ cakkaŋ padumapupphaŋ[7] viya upaṭṭhāsi.[8] So taŋ āha: ambho, idaŋ tayā piḷandhapadumaŋ[9] mayhaŋ dehīti. Na-y-idaŋ sāmi, padumaŋ, khuracakkaŋ etan ti. So: vañcesi maŋ tvaŋ; kiŋ me[10] padumaŋ na diṭṭhapubban ti vatvā: tvaŋ hi lohitacandanaŋ limpetvā piḷandhanaŋ[11] padumapupphaŋ mayhaŋ na dātukāmo 'sī ti āha. So cintesi: ayam pi mayā katasadisaŋ kammaŋ katvā tassa phalaŋ anubhavitukāmo ti. Atha naŋ: handa re ti

---

[1] S.R. vutto. [2] S.R. °angaŋ. [3] S.R. *om.*
[4] S.R. parato. [5] S.R. taddiguṇaŋ°.
[6] B. °dhāraŋ. [7] S.R. padumaŋ. [8] S.B.R. upaṭṭhāti.
[9] S.R. piḷandhanaŋ°; pilandhitaŋ padumaŋ (?).
[10] S.R. mayā. [11] S.R. piḷandhana-.

vatvā tassa matthake cakkaŋ pakkhipitvā palāyi. Etam atthaŋ viditvā Satthā imaŋ gātham āha:

Catūhi[1] *aṭṭhajjhagamā, aṭṭhahi ceva*[2] *soḷasa,*
solasāhi ca battiŋsa; atricchaŋ cakkam āsado.
*icchāhatassa posassa, cakkaŋ bhamati matthake ti.**

Aññataro pi atriccho sakavisayaŋ atikkamitvā paravisayaŋ pāvisi. Tattha pothito palāyitvā ekassa tāpasassa vasanaṭṭhānaŋ pavisitvā uposathangāni adhiṭṭhāya nipajji. So tāpasena: Kiŋ te katan ti pucchito imā gāthā āha:[3]

Sakaŋ niketaŋ atihīḷamāno,[4]
atricchatāya malayaŋ[5] *agacchiŋ;*
tato janā gāmato nikkhamitvā,
kodaṇḍakena paripothayiŋsu maŋ.
So bhinnasīso ruhiramakkhitango,
paccāgamāsiŋ sakaŋ niketaŋ;
tasmā ahaŋ uposathaŋ[6] *pālayāmi,*
atricchatā mā puna-r-āgamāsīti.†

Mahicchatāniddese[7] mahantāni vatthūni icchati, mahatī vā 'ssa icchā ti mahiccho. Tassa bhāvo *mahicchatā.* Lakkhaṇato pana asantaguṇasambhāvanatā, paṭiggahaṇe ca paribhoge[8] ca[8] amattaññutā, etaŋ mahicchatā-lakkhaṇaŋ. Mahiccho hi puggalo yathā nāma kacchapuṭavāṇijo piḷandhanabhaṇḍakaŋ hatthena gahetvā ucchange pi pakkhipitabbayuttakaŋ pakkhipitvā mahājanassa passantass' eva:[9] amma asukaŋ gaṇhatha, asukaŋ gaṇhathāti mukhena saŋvidahati; evam eva so appamattakam pi attano sīlaŋ vā ganthaŋ vā dhutaguṇaŋ vā antamaso araññavāsamattakam pi mahājanassa jānantass' eva sambhāvetukāmo hoti, sambhāvetvā ca pana sakaṭehi pi upanīte paccaye alan ti avatvā gaṇhāti. Tayo hi pūretuŋ na sakkā: aggi upādānena, samuddo udakena, mahiccho paccayehīti.

Aggikkhandho samuddo ca, mahiccho cāpi puggalo,
bahuke pi paccaye dente, tayo p' ete na pūraye.

* Jāt. iv, 4. † Jāt. iv, 381 (*slightly different*).

[1] S.R. catubbhi. [2] cāpi (?). [3] S.R. abhāsi.
[4] S.R. atihīliyāne. [5] B. malakaŋ. [6] S.R. posathaŋ. [7] *Vbh.* 351.
[8] S.R. *om.* [9] B. passantaso va avaca.

Mahicchapuggalo hi vijātamātuyā pi manaŋ gaṇhituŋ na sakkoti, pageva upaṭṭhākānaŋ. Tatr' imāni vatthūni: Eko kira daharabhikkhu piṭṭhapūve piyāyati. Tassa mātā paṭipattiŋ vīmaŋsamānā: sace me putto paṭiggahaṇe mattaŋ jānāti, sakalam pi naŋ temāsaŋ pūveh' eva upaṭṭhahissāmīti vassūpanāyikadivase parivīmaŋsamānā paṭhamaŋ ekaŋ pūvaŋ adāsi. Tasmiŋ niṭṭhite dutiyaŋ. Tasmim pi niṭṭhite tatiyaŋ. Daharo alan' ti avatvā khādi yeva. Mātā tassa amattaññutabhāvaŋ ñatvā: ajj' eva me puttena sakalatemāsassa pūvā khāditā ti dutiyadivasato paṭṭhāya ekapūvam pi na adāsi.

Tissamahārājā pi devasikaŋ Cetiyapabbate bhikkhusanghassa dānaŋ dadamāno: Mahārāja, kiŋ ekam eva ṭhānaŋ bhajasi? Kiŋ aññattha dātuŋ na vaṭṭatīti? jānapadehi vutto[1] dutiyadivase Anurādhapure mahādānaŋ dāpesi. Ekabhikkhu pi paṭiggahaṇe mattaŋ na aññāsi. Ekam ekena paṭiggahitaŋ khādanīyabhojanīyaŋ dve tayo janā ukkhipiŋsu. Rājā dutiyadivase cetiyapabbate bhikkhusanghaŋ nimantāpetvā rājantepuraŋ āgatakāle: pattaŋ dethāti āha. Alaŋ, Mahārāja, attano pamāṇena bhikkhaŋ gaṇhissantīti ekabhikkhu pi pattaŋ na adāsi. Sabbe pamāṇayuttakam eva paṭiggahesuŋ. Atha rājā: passatha, tumhākaŋ bhikkhūsu eko pi mattaŋ na jānāti; hiyyo kiñci avasesaŋ nāhosi; ajja gahitaŋ mandaŋ, avasesam eva bahūti tesaŋ mattaññutāya attamano itaresaŋ ca[2] amattaññutāya anattamano ahosi.

Pāpicchatāniddese *assaddho samāno saddho ti maŋ jano jānātū* ti ādisu evaŋ icchanto kiŋ karoti? Assaddho saddhākāraŋ dasseti. Dussīlādayo sīlavantādīnaŋ ākāraŋ dassenti. Kathaŋ? Assaddho tāva mahāmahadivase manussānaŋ vihāraŋ āgamanavelāya sammajjaniŋ ādāya vihāraŋ sammajjati, kacavaraŋ chaḍḍeti; manussehi diṭṭhabhāvaŋ ñatvā cetiyanganaŋ gacchati, tatthāpi sammajjitvā kacavaraŋ chaḍḍeti, vālikaŋ samaŋ karoti, āsanāni dhovati, bodhimhi udakaŋ siñcati. Manussā disvā: natthi maññe añño bhikkhu vihārajagganako; ayam eva imaŋ vihāraŋ paṭijaggati; saddho thero ti gamanakāle nimantetvā gacchanti.

---

[1] S.R. vutte. [2] B. *om.*

Dussīlo pi upaṭṭhākānaŋ sammukhe vinayadharaŋ upasankamitvā pucchati: bhante, mayi gacchante goṇo ubbiggo, tena dhāvato tiṇāni chinnāni; sammajjantassa me tiṇāni chijjanti,[1] cankamantassa pānakā mīyanti, kheḷaŋ pātentassa asatiyā tiṇamatthake patati,[2] tattha kiŋ hotīti? Anāpatti āvuso, asañcicca asatiyā ajānantassāti ca vutte: bhante, mayhaŋ garukaŋ viya upaṭṭhāti, suṭṭhu vīmaŋsathāti bhaṇati. Taŋ sutvā manussā: amhākaŋ ayyo ettake pi kukkuccāyati, aññasmiŋ oḷarike kiŋ nāma karissati; natthi iminā sadiso sīlavā ti pasannā sakkāraŋ karonti.

Appassuto pi upaṭṭhākamajjhe nisinno: asuko tipiṭakadharo asuko catunikāyiko mayhaŋ antevāsiko, mama santike tehi dhammo uggahito ti vadati. Manussā: amhākaŋ ayyena sadiso bahussuto natthi, etassa kira santike asukena ca asukena ca dhammo uggahito ti pasannā sakkāraŋ karonti.

Sangaṇikārāmo pi mahāmahadivase dīghapīṭhañ ca apassayañ ca gāhāpetvā vihārapaccante rukkhamūle divāvihāraŋ nisīdati. Manussā āgantvā: Thero kuhin ti pucchanti. Gaṇṭhikaputtā nāma gaṇṭhikā eva honti, tena: thero evarūpe kāle idha na nisīdati, vihārapaccante divāṭhāne dīghacankame viharatīti vadanti. So pi divasabhāgaŋ vītināmetvā nalāṭe makkaṭasuttaŋ alliyāpetvā pīṭhaŋ gāhāpetvā āgamma pariveṇadvāre nisīdati. Manussā: Kahaŋ bhante gatāttha? āgantvā na addasamhā ti vadanti. Upāsakā, antovihāro ākiṇṇo, daharasāmaṇerānaŋ vicaraṇaṭṭhānam etaŋ; saṭṭhihatthacankame[3] divāṭhāne nisīdimhā ti attano pavivittabhāvaŋ jānāpeti.

Kusīto pi upaṭṭhākamajjhe nisinno: upāsakā, tumhehi ukkāpāto diṭṭho? ti vadati.[4] Na passāma bhante; kāya velāya ahosīti ca puṭṭho: Amhākaŋ cankamanavelāyā ti vatvā: Bhūmicālasaddaŋ assutthā[5] ti pucchati. Na suṇāma bhante; kāya velāyāti puṭṭho: Majjhimayāme amhākaŋ ālambaṇaphalakaŋ apassāya ṭhitakāle ti vatvā: Mahā-obhāso ahosi, so vo diṭṭho ti pucchati. Kāya velāya bhante ti ca vutte: Mayhaŋ cankamamhā[6] otaranakāle ti vadati. Ma-

---

[1] S.R. bhijjanti. [2] S.R. patittha. [3] S.R. saṭṭihatthe°.
[4] S.R. *om.* [5] S.R. asutthāti. [6] S.R. cankamanamhā.

nussā: amhākaŋ thero tīsu pi yāmesu cankame yeva hoti; natthi ayyena sadiso āraddhaviriyo ti pasannā sakkāraŋ karonti.

Muṭṭhassatī pi upaṭṭhākamajjhe nisinno: mayā asukakāle nāma Dighanikāyo uggahito, asukakāle Majjhimo, Saŋyuttako, Anguttariko;[1] antarā olokanaŋ nāma natthi, icchiticchitaṭṭhāne mukhārūḷhā va[2] tanti āgacchati. Ime pan' aññe bhikkhū eḷakā viya mukhaŋ phandāpentā viharantīti vadati. Manussā: natthi ayyena sadiso upaṭṭhitassatī ti pasannā sakkāraŋ karonti.

Asamāhito pi upaṭṭhākānaŋ sammukhe aṭṭhakathācariye pañhaŋ pucchati: Kasiṇaŋ nāma kathaŋ bhāventi? Kittakena nimittaŋ uppannaŋ nāma hoti? Kittakena upacāro?[3] Kittakena appaṇā? Paṭhamassa jhānassa kati angāni? Dutiyassa, tatiyassa, catutthassa jhānassa kati angānīti? pucchati. Tehi attano uggahānurūpena kathitakāle sitaŋ katvā: Kiŋ āvuso, evaŋ na[2] hotīti[4] vutte: vaṭṭati bhante ti attano samāpattilābhitaŋ sūceti. Manussā: samāpattilābhī ayyo ti pasannā sakkāraŋ karonti.

Duppañño pi upaṭṭhākānaŋ majjhe nisinno: Majjhimanikāye me papañcattayaŋ olokentassa sahiddhiyā maggo āgato. Pariyatti nāma amhākaŋ na dukkarā; pariyattivāvaṭo[5] pana dukkhato na muccatīti pariyattiŋ vissajjayimhāti ādīni vadanto attano mahāpaññattaŋ[6] dīpeti. Evaŋ vadanto pan' esa[7] sāsane pahāraŋ deti; iminā sadiso mahācoro[8] nāma natthi. Na hi pariyattidharo dukkhato na muccatīti.

Akhīṇāsavo pi gāmadārake disvā: Tumhākaŋ mātāpitaro amhe kiŋ vadantīti? Arahā ti vadanti bhante ti. Yāva chekā gahapatikā, na sakkā vañcetun ti attano khīṇāsavabhāvaŋ dīpeti.

Aññe pi c' ettha Cāṭi-arahanta-Pāroha-arahantādayo veditabbā. Eko kira kuhako anto-gabbhe cāṭiŋ nikhaṇitvā manussānaŋ āgamanakāle pavisati. Manussā: Kahaŋ thero ti pucchanti. Anto-gabbhe ti ca vutte pavisitvā vicinantā pi

---

[1] S.R. ekuttariko. [2] B. *om.* [3] S.R. upacāraŋ.
[4] B.R. hosīti. [5] S.R. °vācako. [6] S.R. paññavantataŋ.
[7] B.S.R. pan' assa. [8] B. mahāro (pamādo).

adisvā nikkhamitvā: natthi thero ti vadanti. Anto-gabbhe yeva thero ti ca vutte puna pavisanti. Thero cāṭito nikkhamitvā pīṭhe nisinno hoti. Tato tehi: mayaŋ bhante pure adisvā nikkhantā; kahaŋ tumhe gatā ti vutto:[1] samaṇā nāma attano icchiticchitaṭṭhānaŋ gacchantīti vacanena attano khīṇāsavabhāvaŋ dīpeti.

Aparo pi[2] kuhako ekasmiŋ pabbate paṇṇasālāyaŋ vasati. Paṇṇasālāya ca pacchato papātaṭṭhāne eko Kacchakarukkho atthi; tassa pāroho gantvā[3] parabhāge bhūmiyaŋ patiṭṭhito. Manussā maggen' āgantvā[4] nimantenti. So pattacīvaraŋ ādāya pārohena otaritvā gāmadvāre attānaŋ dasseti. Tato manussehi pacchā āgantvā: Katarena maggena āgatattha bhante? ti puṭṭho: samaṇānaŋ āgatamaggo nāma pucchituŋ na vaṭṭati; attano icchiticchitaṭṭhānen' eva āgacchantīti vacanena khīṇāsavabhāvaŋ dīpeti. Taŋ pana kuhakaŋ eko viddhakaṇṇo ñatvā: pariggahessāmi nan ti ekadivasaŋ pārohena otarantaŋ disvā pacchato chinditvā appamattakena ṭhapesi. So pārohato otarissāmīti ṭhan ti patito; mattikāpatto bhijji. So ñāto 'mhīti nikkhamitvā palāyi.

Pāpicchassa bhāvo *pāpicchatā*. Lakkhaṇato pana asantaguṇasambhāvanatā paṭiggahaṇe ca amattaññutā, etaŋ pāpicchalakkhaṇan ti veditabbaŋ.

Singaniddese vijjhanaṭṭhena *singaŋ*. Nāgarikabhāvasankhātassa kilesasingass' etaŋ nāmaŋ.

Singārabhāvo *singāratā*. Singārakaraṇākāro vā.

Caturabhāvo *caturatā*. Tathā *cāturiyaŋ*.

Parikkhattabhāvo[5] *parikkhattatā*.[6]

Parikhaṇitvā ṭhapitass' eva daḷhasingārabhāvass' etaŋ nāmaŋ. Itaraŋ tass' eva vevacanaŋ. Evaŋ sabbehi pi padehi kilesasingāratā va kathitā.

Tintiṇaniddese *tintiṇan* ti khiyyanaŋ.[7] Tintiṇāyanākāro *tintiṇāyanā*. Tintiṇena ayitassa tintiṇasamangino bhāvo *tintiṇāyitattaŋ*.

Lolupabhāvo *loluppaŋ*. Itare dve ākāra-bhāvaniddesā.

---

[1] S.R. vutte. [2] B. *om*. [3] S.R. hoti. [4] S.R. maggena gantvā.
[5] S.R. parikkhittassa bhāvo; B. parittattabhāvo.
[6] B. parittattatā. [7] S.R. khīyanaŋ.

Pucchañjikatā[1] ti labhanālabhanakaṭṭhāne vedhanā kampanā nīcavuttitā.

Sādhukamyatā ti paṇīta-paṇītānaŋ patthanā. Evaŋ sabbehi pi padehi suvānadoṇiyaŋ kañjiyaŋ[2] pivanakasunakhassa aññaŋ sunakhaŋ disvā bhubhukkaraṇaŋ[3] viya: tava santakaŋ, mama santakan ti kilesavasena khīyanākāro kathito.

Cāpalyaniddese ākoṭita-paccākoṭitabhāvādīhi cīvarassa maṇḍanā *cīvaramaṇḍanā*.

Maṇivaṇṇacchavikaraṇādīhi pattassa maṇḍanā *pattamaṇḍanā*.

Cittakammādīhi puggalikasenāsanassa maṇḍanā *senāsanamaṇḍanā*.

Imassa vā pūtikāyassā ti imassa manussasarīrassa. Yathā hi tadahu jāto pi sigālo jarasigālo' tv' eva, ūruppamāṇā pi ca galocilatā pūtilatā tv' eva sankhyaŋ[4] gacchati, evaŋ suvaṇṇavaṇṇo pi manussakāyo pūtikāyo' tv' eva vuccati. Tassa antarantarā rattavaṇṇapaṇḍuvaṇṇādīhi nivāsanapārupanādīhi sajjanā maṇḍanā nāma.

Bāhirānaŋ vā parikkhārānan ti ṭhapetvā pattacīvaraŋ sesaparikkhārānaŋ.

Atha vā yā esā cīvaramaṇḍanā pattamaṇḍanā ti vuttā, sā, tehi vā parikkhārehi kāyassa maṇḍanā, tesaŋ vā bāhiraparikkhārānaŋ maṇḍetvā ṭhapanavasena maṇḍanā ti evam ettha attho veditabbo.

Maṇḍanā vibhūsanā ti ettha ūnaṭṭhānassa pūraṇavasena maṇḍanā. Chavirāgādivasena vibhūsanā ti veditabbā.

Keḷanā ti kīḷanā; *parikeḷanā* ti parikīḷanā.

Giddhikatā ti gedhayuttatā. *Giddhikattan* ti tass' eva vevacanaŋ.

Capalabhāvo[5] *capalatā;* tathā *cāpalyaŋ*.

Idaŋ vuccatī ti idaŋ cāpalyaŋ nāma vuccati. Yena samannāgato puggalo vassasatiko pi samāno tadahu jātadārako viya hoti.

Asabhāgavuttiniddese *vippaṭikūlagāhitā* ti ananulomagāhitā.

---

[1] S.R. *Vbh.* puñcikatā. [2] S.R. kañjika-.
[3] S.R. bhubbhukkaraṇaŋ. [4] S.R. sankhaŋ. [5] S.R. Capalassa bhāvo.

Vipaccanikasātatā ti vipaccanikena paṭiviruddhakaraṇena[1] sukhāyanā.

Anādarabhāvo *anādariyaŋ*; tathā *anādariyatā*.

Agāravassa[2] bhāvo *agāravatā*.

Jeṭṭhakabhāvassa akaraṇaŋ *appatissavatā*.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ asabhāgavutti nāma vuccati. Visabhāgajīvikatā ti attho. Yāya samannāgato puggalo mātaraŋ pitaraŋ vā gilānaŋ parivattitvā pi na oloketi. Pitusantakassa kāraṇā mātarā saddhiŋ, mātu-santakassa kāraṇā pitarā saddhiŋ kalahaŋ karoti; visabhāgajīvitaŋ jīvati; mātāpitūnaŋ santakassa kāraṇā jeṭṭhena vā kaṇiṭṭhena vā bhātarā saddhiŋ kalahaŋ karoti; nillajjavacanaŋ vadati; ācariyassa vā upajjhāyassa vā vattapaṭivattaŋ na karoti; gilānaŋ na upaṭṭhāti; Buddhassa Bhagavato cetiyadassanaṭṭhāne uccāraŋ vā passāvaŋ vā[3] karoti, kheḷam pi singhāṇikam pi chaḍḍeti, chattaŋ dhāreti, upāhanā ārūyha gacchati; Buddhasāvakesu na lajjati; sanghe cittīkāraŋ na karoti; mātimatta-pitimattādisu garuṭṭhāniyesu hirottappaŋ na paccupaṭṭhapeti. Tass' evaŋ pavattamānassa sabbā p' esā kiriyā mātarīti ādisu pi vatthūsu asabhāgavuttitā nāma hoti.

Aratiniddese *pantesū* ti[4] dūresu, vivittesu vā.

Adhikusalesū ti samathavipassanā-dhammesu.

Aratī ti ratipaṭikkhepo; *aratitā*[5] ti aramanākāro; *anabhiratī* ti anabhiratabhāvo; *anabhiramanā* ti anabhiramanākāro.

Ukkaṇṭhitā[6] ti ukkaṇṭhanākāro.

Paritassitā ti ukkaṇṭhanavasen' eva paritassanā.

Tandiniddese *tandī* ti jāti-ālasiyaŋ; *tandiyanā* ti tandiyanākāro; *tandimanatā*[7] ti tandiyā abhibhūtacittatā.

Alasassa bhāvo *ālasyaŋ*; ālasyāyanākāro[8] *ālasyāyanā*;[9] ālasyāyitassa[9] bhāvo *ālasyāyitattaŋ*.[9] Iti sabbehi pi imehi padehi kilesavasena kāyālasiyaŋ kathitaŋ.

Vijambhitāniddese *jambhanā* ti phandanā; punappunaŋ jambhanā *vijambhanā*.

---

[1] (?) °kāraṇena. [2] S.R. agārava-. [3] S.R. uccārapassāvaŋ.
[4] *Vbh.* 352. [5] *Vbh.* aratikā. [6] °ṭhitatā (?).
[7] S.R. *Vbh.* °manakatā.
[8] S. alasāyanākāro; R. ālassāyanā°. [9] S.R. ālassāy°.

Ānamanā ti purato namanā; *vinamanā* ti pacchato namanā; *sannamanā* ti samantato namanā; *paṇamanā* ti yathā hi tantato uṭṭhitapesakāro kismiñci-d- eva gahetvā ujukaŋ kāyaŋ ussāpeti, evaŋ kāyassa uddhaŋ ṭhapanā.

Vyādhīyakan ti uppannavyādhitā. Iti sabbehi pi imehi padehi kilesavasena kāyaphandanam eva kathitaŋ.

Bhattasammadaniddese *bhuttāvissā* ti bhuttavato; *bhattamucchā* ti bhattagelaññaŋ. Balavabhattena hi mucchāpatto viya hoti; *bhattakilamatho* ti bhattena kilantabhāvo; *bhattapariḷāho* ti bhattadaratho. Tasmiŋ hi samaye pariḷāhuppattiyā upahatindriyo hoti, kāyo jīrati.

Kāyaduṭṭhullan ti bhattaŋ nissāya kāyassa akammaññatā.

Cetaso līnattaniddeso heṭṭhā Dhammasangahaṭṭhakathāyaŋ vuttattho yeva.[1] Imehi pana sabbehi pi padehi kilesavasena cittassa gilānākāro kathito ti veditabbo.

Kuhanāniddese *lābha-sakkāra-siloka-sannissitassā* ti lābhañ ca sakkārañ ca kittisaddañ ca nissitassa,[2] patthayantassāti attho.

Pāpicchassā ti asantaguṇadīpanakāmassa.

Icchāpakatassā ti icchāya apakatassa, upaddutassāti attho.

Ito paraŋ yasmā paccayapaṭisedhana[3]-sāmantajappanairiyāpathasannissitavasena Mahāniddese tividhaŋ kuhanavatthu āgataŋ, tasmā tividham pi taŋ dassetuŋ *paccayapaṭisedhanasankhātena*[3] vā ti evam ādi āraddhaŋ. Tattha cīvarādīhi nimantitassa tad atthikass' eva sato pāpicchataŋ nissāya paṭikkhipanena te ca gahapatike attani suppatiṭṭhitasaddhe ñatvā puna tesaŋ: aho ayyo appiccho, na kiñci paṭiggaṇhituŋ icchati; suladdhaŋ vata no assa, sace appamattakaŋ kiñci paṭiggaṇheyyāti nānāvidhehi upāyehi paṇītāni cīvarādīni upanentānaŋ tad anuggahakāmataŋ yeva āvīkatvā paṭiggahaṇena ca tato pabhuti api[4] sakaṭabhārehi upanāmanahetubhūtaŋ vimhāpanaŋ paccayapaṭisedhanasankhātaŋ[3] kuhanavatthūti veditabbaŋ.

Vuttam pi c' etaŋ Mahāniddese: *Katamaŋ paccayapaṭisedhanasankhātaŋ*[3] *kuhanavatthu? Idha gahapatikā bhikkhū*[5]

---

[1] *Asl.* 877. [2] R.S. Vism. sannissitassa. [3] B. °paṭisevana°.
[4] B. asīti. [5] S.R. Vism. bhikkhuŋ.

nimantenti cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhārehi. Pāpiccho icchāpakato, atthiko cīvara . . . pe . . . parikkhārānaŋ, bhiyyo kamyataŋ upādāya cīvaraŋ paccakkhāti, piṇḍāpātaŋ paccakkhāti, senāsanaŋ paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraŋ paccakkhāti. So evam āha: Kiŋ samaṇassa mahagghena cīvarena? Etaŋ sāruppaŋ yaŋ samaṇo susānā vā sankārakūṭā vā pāpaṇikāni[1] *vā nantakāni uccinitvā sanghāṭiŋ katvā dhāreyya. Kiŋ samaṇassa mahagghena piṇḍapātena? Etaŋ sāruppaŋ yaŋ samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopena jīvitaŋ kappeyya. Kiŋ samaṇassa mahagghena senāsanena? Etaŋ sāruppaŋ yaŋ samaṇo rukkhamūliko vā assa abbhokāsiko vā. Kiŋ samaṇassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena? Etaŋ sāruppaŋ yaŋ samaṇo pūtimuttena vā harītakīkhaṇḍena vā osadhaŋ kareyyāti. Tad upādāya lūkhaŋ cīvaraŋ dhāreti, lūkhaŋ piṇḍapātaŋ paribhuñjati, lūkhaŋ senāsanaŋ paṭisevati, lūkhaŋ gilānapaccayabhesajjaparikkhāraŋ paṭisevati. Tam enaŋ gahapatikā evaŋ jānanti: ayaŋ samaṇo appiccho santuṭṭho pavivitto asaŋsaṭṭho āraddhaviriyo dhutavādo ti bhiyyo bhiyyo*[2] *nimantenti cīvara . . . pe . . . parikkhārehi. So evam āha: Tiṇṇaŋ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuŋ puññaŋ pasavati: saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuŋ puññaŋ pasavati, deyyadhammassa . . . pe . . . dakkhiṇeyyānaŋ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuŋ puññaŋ pasavati. Tumhākañ c' evāyaŋ*[3] *saddhā atthi, deyyadhammo ca saŋvijjati, ahañ ca paṭiggāhako.*[4] *Sac' āhaŋ na paṭiggahessāmi, evaŋ tumhe puññena paribāhirā bhavissatha. Na mayhaŋ iminā attho, api ca tumhākaŋ eva anukampāya paṭigganhāmīti. Tad upādāya bahum pi cīvaraŋ paṭigganhāti,*[5] *bahum pi piṇḍapātaŋ . . . pe . . . bhesajjaparikkhāraŋ paṭigganhāti. Yā evarūpā bhākuṭitā bhākuṭiyaŋ kuhanā kuhāyanā kuhitattaŋ, idaŋ vuccati paccayapaṭisedhanasankhātaŋ*[6] *kuhanavatthū* ti.*

Pāpicchass' eva pana sato uttarimanussadhammādhigama-

* *Mahānidd.* 224.

[1] B. āpaṇikāni. *Mṭ.: pāpaṇikāni* ti āpaṇato chaḍḍitāni.
[2] S.R. *om.* [3] B. ceva ayaŋ. [4] B. paṭiggāhekā (pamādo).
[5] R. patigaṇhati; S. gaṇhati. [6] B. °paṭisevana°.

paridīpanavācāya tathā tathā vimhāpanaŋ sāmantajappanasankhātaŋ kuhanavatthūti veditabbaŋ. Yath' āha: *Katamaŋ sāmantajappanasankhātaŋ kuhanavatthu? Idh' ekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippayo: evaŋ maŋ jano sambhāvessatīti ariyadhammasannissitaŋ vācaŋ bhāsati: Yo evarūpaŋ cīvaraŋ dhāreti, so samaṇo mahesakkho ti bhaṇati. Yo evarūpaŋ pattaŋ, lohathālakaŋ, dhammakarakaŋ,*[1] *parissāvanaŋ, kuṇḍikaŋ,*[2] *kāyabandhanaŋ, upāhanaŋ dhāreti, so samaṇo mahesakkho ti bhaṇati. Yassa evarūpo upajjhāyo, ācariyo, samānupajjhāyo, samānācariyako, mitto, sandiṭṭho, sambhatto, sahāyo; yo evarūpe vihāre vasati, aḍḍhayoge, pāsāde, hammiye, guhāyaŋ, leṇe, kuṭiyā, kūṭāgāre*[3] *aṭṭe, māḷe, uṭṭaṇḍe,*[4] *upaṭṭhānasālāyaŋ, maṇḍape, rukkhamūle vasati, so samaṇo mahesakkho ti bhaṇati. Atha vā korajikakorajiko*[5] *bhākuṭikabhākuṭiko kuhakuho lapalapo mukhasambhāvito: ayaŋ samaṇo imāsaŋ evarūpānaŋ santānaŋ vihārasamāpattīnaŋ lābhī ti tādisaŋ gambhīraŋ gūḷhaŋ nipuṇaŋ paṭicchannaŋ lokuttaraŋ suññatāpaṭisaŋyuttaŋ kathaŋ katheti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaŋ kuhanā kuhāyanā kuhitattaŋ, idaŋ vuccati sāmantajappanasankhātaŋ kuhanavatthū* ti.*

Pāpicchass' eva pana sato sambhāvanādhippāyakatena iriyāpathena vimhāpanaŋ iriyāpathasannissitaŋ kuhanavatthūti veditabbaŋ. Yath' āha: *Katamaŋ iriyāpathasankhātaŋ kuhanavatthu? Idh' ekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo evaŋ maŋ jano sambhāvessatīti gamanaŋ saṇṭhapeti, sayanaŋ saṇṭhapeti, paṇidhāya gacchati, paṇidhāya tiṭṭhati, paṇidhāya nisīdati, paṇidhāya seyyaŋ kappeti; samāhito viya gacchati, samāhito viya tiṭṭhati, nisīdati, seyyaŋ kappeti; āpāthakajjhāyī ca hoti; yā evarūpā iriyāpathassa aṭṭhapanā ṭhapanā saṇṭhapanā bhākuṭitā bhākuṭiyaŋ kuhanā kuhāyanā kuhitattaŋ, idaŋ vuccati iriyāpathasankhātaŋ kuhanavatthū* ti.†

* *Mahānidd.* 324. † *Ibid.*

[1] B. dhamakaraṇaŋ. [2] S.R. *Vism.* kuñcikaŋ.
[3] B. kūṭākugāre (pamādo).
[4] R.S. Vism. uddaṇḍe. *Mṭ.*: agabbhikā ekadvārā dīghasālā kira *uṭṭaṇḍo*.
[5] R.S. Vism. korañjikakorañjiko.

Tattha *paccayapaṭisedhanasankhātenā* ti[1] paccayapaṭisedhanan[1] ti evaŋ sankhātena paccayapaṭisedhanena[1] vā sankhātena.[2]

Sāmantajappitenā ti[3] samīpe bhaṇitena.

Iriyāpathassā ti catu-iriyāpathassa.

Aṭṭhapanā ti ādi ṭhapanā, ādarena vā ṭhapanā; *ṭhapanā* ti ṭhapanākāro; *saṇṭhapanā* ti abhisankharaṇā,[4] pāsādikabhāvakaraṇan ti vuttaŋ hoti.

Bhākuṭitā ti padhāna-parimathitabhāvadassanena[5] bhākuṭikaraṇaŋ; mukhasankoco ti vuttaŋ hoti. Bhākuṭikaraṇaŋ sīlam assāti bhākuṭiko. Bhākuṭikassa bhāvo *bhākuṭiyaŋ*.

Kuhanā ti vimhāpanaŋ.[6] Kuhassa āyanā *kuhāyanā;* kuhitassa bhāvo *kuhitattan* ti.

Lapanāniddese *ālapanā* ti vihāraŋ āgatamanusse[7] disvā: Kim atthāya bhonto āgatā? kiŋ bhikkhū nimantetuŋ? Yadi evaŋ gacchatha; ahaŋ pacchato bhikkhū gahetvā āgacchāmīti evaŋ ādito va lapanā. Atha vā attānaŋ upanetvā: ahaŋ Tisso; mayi rājā pasanno; mayi asuko ca asuko ca rājamahāmatto pasanno ti evaŋ attūpanāyikā lapanā ālapanā.[8] *Lapanā* ti puṭṭhassa sato vuttappakāram eva lapanaŋ; *sallapanā* ti gahapatikānaŋ ukkaṇṭhane bhītassa okāsaŋ datvā[9] suṭṭhu lapanā; *ullapanā* ti: mahākuṭumbiko, mahānāviko, mahādānapatīti evaŋ uddhaŋ katvā lapanā; *samullapanā* ti sabbato-bhāgena uddhaŋ katvā lapanā.

Unnahanā ti: upāsakā, pubbe īdise kāle dānaŋ[10] detha; idāni kiŋ na dethā ti evaŋ yāva: dassāma bhante okāsaŋ na labhāmāti ādīni vadanti, tāva uddhaŋ nahanā; veṭhanā ti vuttaŋ hoti.

Atha vā ucchuhatthaŋ disvā: Kuto āgatāttha[11] upāsakā ti pucchati.[8] Ucchukhettato bhante ti. Kiŋ tattha ucchu madhuran ti? Khāditvā bhante jānitabbaŋ. Na upāsakā, bhikkhussa ucchuŋ dethā ti vattuŋ vaṭṭatīti? Yā evarūpā

---

[1] B. °paṭisevana°. [2] B. *om.* [3] B. °jampitenāti.
[4] B. °khāraṇā; Vism. °naŋ. [5] B.S.R. °purimaṭṭhita°.
[6] S. Vism. °panā. [7] Vism. āgate manusse. [8] S.R. *om.*
[9] Vism. datvā datvā. [10] Vism. navadānaŋ.
[11] *Sic.* S. ābhatā; Vism. R. ābhataŋ.

nibbeṭhentassāpi veṭhanakakathā[1] sā[2] *unnahanā;* sabbato-bhāgena punappunaŋ unnahanā *samunnahanā.*

Ukkācanā ti: etaŋ kulaŋ maŋ yeva jānāti; sace ettha deyya-dhammo uppajjati, mayham eva[3] detīti evaŋ ukkhipitvā kācanā; ukkhipanā[4] ti vuttaŋ hoti.

Telakandarikavatthu[5] c' ettha vattabbaŋ: Dve kira bhik-khū ekaŋ gāmaŋ pavisitvā āsanasālāyaŋ nisīditvā ekaŋ kumārikaŋ disvā pakkosiŋsu. Ath' eko ekaŋ pucchi: Ayaŋ bhante kassa kumārikā ti? Amhākaŋ upaṭṭhāyikāya Tela-kandarikāya dhītā āvuso; imissā mātā mayi gehaŋ gate sappiŋ dadamānā ghaṭen' eva deti; ayam pi mātā viya ghaṭen' eva detīti ukkācesi.[6]

Sabbato bhāgena punappunaŋ ukkācanā *samukkācanā.*

Anuppiyabhāṇitā ti saccānurūpaŋ dhammānurūpaŋ vā anavaloketvā[7] punappunaŋ piyabhaṇanam eva.

Cāṭukamyatā ti nīcavuttitā, attānaŋ heṭṭhato ṭhapetvā vattanaŋ.

Muggasūpyatā[8] ti muggasūpasadisatā. Yathā hi muggesu paccamānesu koci deva na paccati, avasesā paccanti, evaŋ yassa puggalassa vacane[9] kiñcid- eva saccaŋ hoti sesaŋ alikaŋ, ayaŋ puggalo muggasūpyo[10] ti vuccati. Tassa bhāvo mugga-sūpyatā.[8]

Pāribhaṭyatā[11] ti pāribhaṭyabhāvo.[12] Yo hi kuladārake dhātī viya ankena vā khandhena vā paribhaṭati, dhāretīti attho; tassa paribhaṭassa kammaŋ pāribhaṭyaŋ.[13] Pāri-bhaṭyassa[14] bhāvo pāribhaṭyatā[11] ti.

Nemittikatāniddese *nimittan* ti yaŋ kiñci paresaŋ paccaya-dānasaŋyojanakaŋ kāyavacīkammaŋ.

Nimittakamman ti[15] nimittassa karaṇakosallaŋ. Tatr' idaŋ vatthu: Eko kira piṇḍapātiko upaṭṭhāka-kammārassa geha-dvāraŋ gantvā: Kiŋ bhante ti pucchito cīvarantarena hatthaŋ

---

1 S. veṭhanakatā. 2 B. *om.* 3 S.R. yeva.
4 R.S. *Vism.* uddīpanā. 5 B. °kantarika°. 6 B. ukkāceti.
7 B. anapa°. 8 R.S. Vbh. Vism. °suppatā. 9 S.R. vacanaŋ.
10 R.S. °sūpo; Vism. °suppo. 11 R.S. Vbh. Vism. °bhaṭṭatā.
12 R.S. Vism. °bhaṭa°. 13 R.S. Vism. °bhaṭṭaŋ.
14 R.S. Vism. °bhaṭṭassa. 15 S.R. vuccati.

nīharitvā vāsipaharaṇākāraŋ akāsi. Kammāro sallakkhitaŋ me bhante ti vāsiŋ katvā adāsi.

Obhāso ti paccayapaṭisaŋyuttakathā; *obhāsakamman* ti vacchakapālake disvā: Kiŋ ime vacchā khīragovacchā, udāhu[1] takkagovacchā ti pucchitvā, Khīragovacchā bhante ti vutte: na khīragovacchā; yadi khīragovacchā siyuŋ, bhikkhū pi khīraŋ labheyyun ti evam ādinā nayena tesaŋ dārakānaŋ mātāpitūnaŋ nivedetvā khīradāpanādikaŋ obhāsakaraṇaŋ.

Sāmantajappā ti samīpaŋ katvā jappanaŋ. Jātakabhāṇakavatthu c' ettha kathetabbaŋ: Eko kira jātakabhāṇakatthero bhuñjitukāmo upaṭṭhāyikāya gehaŋ pavisitvā nisīdi. Sā adātukāmā: taṇḍulā n' atthī ti bhaṇantī taṇḍule āharitukāmā viya paṭivissakagharaŋ gatā. Bhikkhu antogabbhaŋ pavisitvā olokento kavāṭakoṇe ucchuŋ, bhājane guḷaŋ, piṭake loṇamacchaphālaŋ,[2] kumbhiyaŋ taṇḍule, ghaṭe ghataŋ disvā nikkhamitvā nisīdi. Gharaṇī: taṇḍulaŋ nālatthan ti āgatā. Thero: upāsike, ajja bhikkhā na sampajjissatīti[3] paṭikacc' eva nimittaŋ addasan ti āha. Kiŋ bhante ti? Kavāṭakoṇe nikkhittaŋ[4] ucchuŋ viya sappaŋ addasaŋ. Taŋ paharissāmīti olokento bhājane ṭhapitaguḷapiṇḍake viya pāsāṇa-leḍḍuke,[5] pahaṭena sappena kataŋ piṭake nikkhitta-loṇamacchaphālasadisaŋ phaṇaŋ, tassa taŋ leḍḍuŋ ḍasitukāmassa kumbhiyā taṇḍulasadise dante, ath' assa kupitassa[6] ghaṭe pakkhitta-ghatasadisaŋ mukhato nikkhamantaŋ visamissakaŋ kheḷan ti. Sā: na sakkā muṇḍakaŋ[7] vañcetun ti ucchuŋ datvā odanaŋ pacitvā ghata-guḷamacchehi saddhiŋ adāsīti. Evaŋ samīpaŋ katvā jappanaŋ sāmantajappā ti veditabbā.

Parikathā ti yathā taŋ labhati, tathā parivattetvā[8] kathanan[9] ti.

Nippesikatāniddese *akkosanā* ti[10] dasahi akkosavatthūhi akkosanaŋ.

Vambhanā ti paribhavitvā kathanaŋ.

---

[1] B.R. *om.*
[2] R.S. Vism. °phāle.
[3] S.R. sampajjatīti.
[4] R.S. Vism. nikkhitta-.
[5] B.R. pāsāṇaŋ, leḍḍukena.
[6] S.R. kujjhitassa.
[7] R.S. Vism. muṇḍaŋ.
[8] S. parikittetvā.
[9] S.R. bhaṇanan.
[10] *Vbh.* 353.

Garahanā ti assaddho, appasanno ti ādinā nayena dosāropanā.

Ukkhepanā ti: mā evaŋ[1] ettha kathethāti vācāya ukkhipanaŋ; sabbato-bhāgena savatthukaŋ sahetukaŋ katvā ukkhepanā *samukkhepanā.*

Atha vā adentaŋ: aho dānapatīti evaŋ ukkhipanaŋ *ukkhepanā;* mahādāndapatīti evaŋ suṭṭhu ukkhepanā *samukkhepanā; khipanā* ti: kiŋ imassa jīvitaŋ bījabhojino[2] ti evaŋ uppaṇḍanā; *saŋkhipanā* ti: Kiŋ imaŋ adāyako ti bhaṇatha, yo niccakālaŋ sabbesam pi n' atthī ti vacanaŋ detī ti evaŋ suṭṭhutaraŋ uppaṇḍanā.

Pāpanā ti adāyakattassa, avaṇṇassa vā pāpanaŋ; sabbatobhāgena pāpanā *sampāpanā.*

Avaṇṇahārikā ti evaŋ me avaṇṇabhayā pi dassatīti gehato gehaŋ gāmato gāmaŋ janapadato janapadaŋ avaṇṇaharaṇaŋ.

Parapiṭṭhimaŋsikatā ti purato madhuraŋ bhaṇitvā parammukhe avaṇṇabhāsitā. Esā hi abhimukhaŋ oloketuŋ asakkontassa parammukhānaŋ piṭṭhimaŋsakhādanaŋ viya hoti, tasmā parapiṭṭhimaŋsikatā ti vuttā.

Ayaŋ vuccati nippesikatā ti ayaŋ yasmā veḷupesikā viya abbhangaŋ parassa guṇaŋ nippeseti nipuñchati,[3] yasmā vā gandhajātaŋ piŋsetvā[4] gandhamagganā viya paraguṇe nippisitvā[5] vicuṇṇetvā esā lābhamagganā hoti, tasmā nippesikatā ti vuccatīti.

Lābhena lābhaŋ nijigiŋsanatāniddese[6] *nijigiŋsanā*[7] ti magganā.

Ito laddhan ti imamhā gehā laddhaŋ.

Amutrā ti amukamhi gehe.

Eṭṭhī ti icchanā; *gaveṭṭhī* ti magganā; *pariyeṭṭhī* ti punappunaŋ magganā. Ādito paṭṭhāya laddhaŋ laddhaŋ bhikkhaŋ tatra tatra kuladārakānaŋ datvā ante khīrayāguŋ labhitvā gatabhikkhu-vatthu kathetabbaŋ.

Esanā ti ādīni eṭṭhīti[8] ādīnaŋ vevacanāni, tasmā eṭṭhīti esanā, gaveṭṭhīti *gavesanā,* pariyeṭṭhīti *pariyesanā* icc' evam ettha yojanā veditabbā.

---

[1] Vism etaŋ. [2] B. bījabhojano. [3] B. nipucchati; S.R. nimuñceti.
[4] B. pisitvā. [5] S.R. piŋsetvā; Vism. nipiŋsitvā.
[6] B. nijigisanatā°. [7] B. nijigisanā; *Mṭ.:* nijigisanā. [8] S.R. eṭṭhi-.

Seyyamānaniddese *jātiyā* ti khattiyabhāvādi-jātisampattiyā.

Gottenā ti Gotamagottādinā ukkaṭṭhagottena.

Kolaputtiyenā ti mahākulabhāvena.

Vaṇṇapokkharatāyā ti vaṇṇasampannasarīratāya. Sarīraŋ hi pokkharan ti vuccati. Tassa vaṇṇasampattiyā[1] abhirūpabhāvenāti attho.

Dhanenā ti ādīni uttānatthān' eva.

Mānaŋ jappetī ti etesu yena kenaci vatthunā seyyo 'ham asmīti mānaŋ pavatteti karoti. Sadisamānaniddese *mānaŋ jappetī* ti etesu yena kenaci vatthunā sadiso 'ham asmīti mānaŋ pavatteti. Ayam ettha atthato viseso.

Pāḷiyaŋ pana nānākaraṇaŋ natthi.

Hīnamānaniddese *omānaŋ jappetī* ti heṭṭhā-mānaŋ pavatteti. *Omāno* ti lāmako heṭṭhā-māno; *omaññanā omaññitattan* ti ākāra-bhāvaniddesā.

Hīḷanā ti jāti-ādīhi attajigucchanā[2]; *ohīḷanā* ti atirekato hīlanā; *ohīḷitattan* ti tass' eva bhāvaniddeso.

Attuññā[3] ti attānaŋ hīnaŋ katvā jānanā.

Attavaññā ti attānaŋ avajānanā.

Attaparibhavo ti jāti-ādisampatti nāmen' eva[4] jātā ti attānaŋ paribhavitvā maññanā.

Evam ime tayo mānā puggalaŋ anissāya jāti-ādivatthuvasen' eva kathitā. Tesu ekeko tiṇṇam pi seyya-sadisahīnānaŋ uppajjati. Tattha seyyo 'ham asmīti māno seyyass' eva yāthāvamāno, sesānaŋ ayāthāvamāno va. Sadiso 'ham asmīti māno sadisass' eva yāthāvamāno, sesānaŋ ayāthāvamāno. Hīno 'ham asmīti māno hīnass' eva yāthāvamāno, sesānaŋ ayāthāvamāno.

Tattha katamo seyyassa seyyo 'ham asmī ti ādayo pana nava mānā puggalaŋ nissāya kathitā. Tesu tayo tayo ekekassa uppajjanti. Tattha *dahatī* ti ṭhapeti.

Taŋ nissāyā ti taŋ seyyato dahanaŋ nissāya. Ettha pana seyyassa seyyo 'ham asmīti māno rājūnañ ceva pabbajitānañ ca uppajjati. Rājā hi: raṭṭhena vā dhanena vā vāhanehi vā ko mayā sadiso atthī ti etaŋ mānaŋ karoti. Pabbajito:[5]

---

[1] S.R. rūpasampattiyā. [2] S.R. attānaŋ jigucchanā. [3] B. attaññā.
[4] B. nāmam eva. [5] S.R. *add* pi.

sīladhutangādīhi ko mayā sadiso atthī ti etaŋ mānaŋ karoti. Seyyassa sadiso 'ham asmīti māno pi etesaŋ yeva uppajjati. Rājā hi: raṭṭhena vā dhanena vā vāhanehi vā aññarājūhi saddhiŋ mayhaŋ kiŋ nānākaraṇan ti etaŋ mānaŋ karoti. Pabbajito pi: sīladhutangādīhi aññena bhikkhunā saddhiŋ mayhaŋ kiŋ nānākaraṇan ti etaŋ mānaŋ karoti. Seyyassa hīno 'ham asmīti māno pi etesaŋ yeva uppajjati. Yassa hi rañño raṭṭhaŋ vā dhanaŋ vā vāhanāni[1] vā sampannāni na[2] honti, so: mayhaŋ rājā ti vohārasukhamattam eva; kiŋ rājā nāma ahan ti etaŋ mānaŋ karoti. Pabbajito pi appalābhasakkāro: ahaŋ dhammakathiko bahussuto mahāthero ti kathāmattam eva, kiŋ dhammakathiko nām' āhaŋ, kiŋ bahussuto nām' āhaŋ, kiŋ mahāthero, yassa me lābhasakkāro n' atthī ti etaŋ mānaŋ karoti.

Sadisassa seyyo 'ham asmīti mānādayo amaccādīnaŋ uppajjanti. Amacco vā hi raṭṭhiyo vā: bhoga-yāna-vāhanādīhi ko mayā sadiso añño rājapuriso atthī ti vā, mayhaŋ aññehi saddhiŋ kiŋ nānākaraṇan ti vā, amacco ti nāmamattam eva mayhaŋ, ghāsacchādanamattam pi me natthi, kiŋ amacco nāmāhan ti vā ete māne karoti.[3]

Hīnassa seyyo 'ham asmīti mānādayo dāsādīnaŋ uppajjanti. Dāso hi: mātito vā pitito vā ko mayā sadiso añño dāso nāma atthi; aññe jīvituŋ asakkontā kucchihetu dāsā nāma jātā. Ahaŋ pana[4] paveṇi-āgatattā seyyo ti vā, paveṇi-āgatabhāvena ubhato suddhikadāsattena asukadāsena nāma saddhiŋ kiŋ mayhaŋ nānākaraṇan ti vā, kucchivasen' āhaŋ dāsavyaŋ upagato, mātāpitu-koṭiyā pana me dāsaṭṭhānaŋ natthi, kiŋ dāso nāma ahan[5] ti vā ete māne karoti. Yathā ca dāso, evaŋ pukkusa-caṇḍālādayo pi ete māne karonti yeva.

Ettha ca seyyassa seyyo 'ham asmīti uppannamāno va yāthāvamāno, itare dve ayāthāvamānā. Tathā sadisassa sadiso 'ham asmīti, hīnassa hīno 'ham asmīti uppanamāno va yāthāvamāno, itare dve ayāthāvamānā. Tattha yāthāvamānā arahattamaggavajjhā, ayāthāvamānā sotāpattimaggavajjhā. Evaŋ savatthuke māne kathetvā idāni avatthukaŋ

---

[1] S.R. vāhanādīni. [2] S.R. nātisampannāni. [3] S.R. karonti.
[4] S.R. *om.* [5] S.R. nāmāhan.

nibbattitamānam eva dassetuŋ *tattha katamo māno* ti ādi vuttaŋ.

Atimānaniddeso[1] seyyādivasena puggalaŋ anāmasitvā jāti-ādīnaŋ[2] vatthuvasen' eva niddiṭṭho.

Tattha *atimaññatī* ti: jāti-ādīhi mayā sadiso n' atthī ti atikkamitvā maññati.

Mānātimānaniddese *yo evarūpo* ti yo eso: ayaŋ pubbe mayā sadiso, idāni ahaŋ seṭṭho, ayaŋ hīnataro ti uppanno māno, ayaŋ bhārātibhāro viya purimaŋ sadisamānaŋ upādāya mānātimāno ti dassetuŋ evam āha.

Omānaniddeso hīnamānaniddesa-sadiso yeva. Veneyya-vasena pana so hīno 'ham asmīti māno nāma vutto; ayaŋ *omāno* nāma. Api c' ettha: tvaŋ jātimā, kākajāti viya te jāti; tvaŋ gottavā, caṇḍālagottaŋ viya te gottaŋ; tuyhaŋ saro atthi, kākassaro viya te saro ti evaŋ attānaŋ heṭṭhā katvā pavattanavasena ayaŋ omāno ti veditabbo.

Adhimānaniddese *appatte pattasaññitā* ti cattāri saccāni appatvā pattasaññitā.[3]

Akate ti catūhi maggehi kattabbakicce akate yeva.

Anadhigate ti catusaccadhamme anadhigate.

Asacchikate ti arahattena apaccakkhakate.

Ayaŋ vuccati adhimāno ti ayaŋ adhigatamāno nāma vuccati.

Ayaŋ pana kassa uppajjati, kassa nuppajjatīti ?[4] Ariya-sāvakassa tāva nuppajjati.[4] So hi magga-phala-nibbāna-pahīnakilesāvasiṭṭhakilesa - paccavekkhanena sañjātasomanasso ariyaguṇapaṭivedhe nikkankho, tasmā sotāpannādīnaŋ: ahaŋ sakadāgāmī ti ādivasena māno nuppajjati.[4] Dussīlassāpi nuppajjati.[4] So hi ariyaguṇādhigame nirāso va. Sīlavato pi pariccattakammaṭṭhānassa niddārāmatādi-anuyuttassa nuppajjati. Parisuddhasīlassa pana kammaṭṭhāne appamattassa nāma-rūpaŋ vavatthapetvā paccayapariggahena vitiṇṇakankhassa tilakkhaṇaŋ āropetvā sankhāre sammasantassa āraddhavipassakassa uppajjati. Uppanne[5] ca suddhasamatha-lābhī vā suddhavipassanā-lābhī vā antarā ṭhapeti. So hi dasa[6] pi vīsam[7] pi tiŋsam pi vassāni kilesa-

---

[1] B. °niddese; *Vbh.* 355. [2] S.R. jāti-ādi-. [3] B. °saññitāya.
[4] S.R. na uppajjati. [5] B. uppanno. [6] B. dasam. [7] B. vīsati.

samudācāraŋ apassanto: ahaŋ sotāpanno ti vā sakadāgāmī ti vā anāgāmī ti vā maññati. Samathavipassanālābhī pana arahatte yeva ṭhapeti. Tassa hi samādhibalena kilesā vikkhambhitā, vipassanābalena sankhārā supariggahitā. Tasmā saṭṭhi pi vassāni asīti pi vassāni vassasatam pi kilesā na samudācaranti. Khīṇāsavass' eva cittacāro hoti. So evaŋ dīgharattaŋ kilesasamudācāraŋ apassanto antarā aṭṭhatvā va: arahā ahan ti maññati. Uccatalankavāsī[1] Mahānāgatthero viya, Hankanakavāsī Mahādattatthero viya, Cittalapabbate Ninkapoṇṇapadhānagharavāsī[2] Cūḷasummatthero viya ca.

Tatr' idaŋ ekavatthu-paridīpanaŋ: Talankavāsī[3] Dhammadinnatthero kira nāma eko pabhinnapaṭisambhido mahākhīṇāsavo mahato bhikkhusanghassa ovādadāyako ahosi. So ekadivasaŋ attano divāṭhāne nisīditvā: kiŋ nu kho amhākaŋ ācariyassa Uccatalankavāsī[1] Mahānāgattherassa samaṇakiccaŋ[4] mr ıakaŋ pattaŋ,[5] no ti āvajjanto puthujjanabhāvam eva ssa disvā: mayi agacchante puthujjanakālakiriyam eva karissatīti ca ñatvā iddhiyā vehāsaŋ uppatitivā divāṭhāne nisinnassa therassa samīpe orohitvā vanditvā vattaŋ dassetvā ekamantaŋ nisīdi. Kiŋ āvuso Dhammadinna, akāle āgato 'sīti? ca vutto: pañhaŋ bhante pucchituŋ āgato 'mhīti āha. Tato: pucch' āvuso, jānamāno[6] kathayissāmīti[7] vutto pañha-sahassaŋ pucchi. Thero pucchitapucchitaŋ[8] pañhaŋ asajjamāno va kathesi. Tato: atitikkhaŋ te[9] bhante, ñāṇaŋ; kadā tumhehi ayaŋ dhammo adhigato? ti vutto: ito saṭṭhivassakāle āvuso ti āha. Samādhim pi bhante vaḷañjethā ti? Na idaŋ āvuso, bhāriyan ti. Tena hi bhante ekaŋ hatthiŋ māpethāti. Thero sabbasetaŋ hatthiŋ māpesi. Idāni bhante, yathā ayaŋ hatthī añjitakaṇṇo[10] pasāritananguṭṭho soṇḍaŋ mukhe pakkhipitvā bheravaŋ koñcanādaŋ karonto tumhākaŋ abhimukho āgacchati, tathā naŋ karothā ti. Thero tathā katvā vegena āgacchato hatthissa bheravaŋ ākāraŋ disvā uṭṭhāya palāyituŋ āraddho. Tam enaŋ khīṇāsavatthero

---

[1] S.R. Uccavālika°. [2] S.R. °poṇaka°. [3] S.R. Vālinkavāsī.
[4] S.R. samaṇabhāva°. [5] B. patto. [6] S.R. jānamānā.
[7] S.R. kathayissāmāti. [8] S.R. °pucchita-.
[9] S.R. vo. [10] S.R. añcita°.

hatthaŋ pasāretvā cīvarakaṇṇe gahetvā: Bhante, khīṇāsavassa sārajjaŋ nāma hotīti? āha. So tasmiŋ kāle attano puthujjanabhāvaŋ ñatvā: avassayo me āvuso Dhammadinna, hohīti vatvā pādamūle ukkuṭikaŋ nisīdi. Bhante, tumhākaŋ avassayo bhavissāmicceváhaŋ āgato, mā cintayitthā ti kammaṭṭhānaŋ kathesi. Thero kammaṭṭhānaŋ gahetvā cankamaŋ āruyha tatiye padavāre aggaphalaŋ arahattaŋ pāpuṇi. Thero kira dosacarito ahosi.

Asmimānaniddese *rūpe*[1] *asmīti māno* ti ahaŋ rūpan ti uppannamāno.[2]

Chando ti mānaŋ anugata-chando va.

Tathā *anusayo*. Vedanādisu pi es' eva nayo.

Micchāmānaniddese *pāpakena vā kammāyatanenā* ti[3] ādisu pāpakaŋ kammāyatanaŋ nāma kevaṭṭa-macchabandha-nesādānaŋ kammaŋ.

Pāpakaŋ sippāyatanaŋ nāma macchajāla-khipa[4]-kuminakaraṇesu ceva pāsa-oḍḍana-sūlāropaṇādisu ca chekatā; *pāpakaŋ vijjāṭhānaŋ* nāma yā kāci parūpaghātavijjā; *pāpakaŋ sutaŋ* nāma Bhāratayuddha-Sītāharaṇādi-paṭisaŋyuttaŋ; *pāpakaŋ paṭibhāṇaŋ* nāma dubbhāsitayuttaŋ kabba-nāṭakavilambanādi[5]-paṭibhāṇaŋ; *pāpakaŋ sīlaŋ* nāma ajasīlaŋ gosīlaŋ. Vatam pi ajavata-govatam eva. *Pāpikā diṭṭhi* pana dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu yā kāci diṭṭhi.

Ñātivitakkaniddesādisu mayhaŋ ñātayo sukhajīvino sampattiyuttā ti evaŋ pañcakāmaguṇasannissitena gehasitapemena ñātake ārabbha uppannavitakko va *ñātivitakko*. Khayaŋ gatā, vayaŋ gatā, saddhā, pasannā ti evaŋ pavatto pana ñātivitakko nāma na hoti.

Amhākaŋ janapado subhikkho sampannasasso ti tuṭṭhamānassa[6] (?) gehasitapemavasen' eva uppannavitakko *janapadavitakko* nāma. Amhākaŋ janapade manussā saddhā pasannā, khayaŋ gatā, vayaŋ gatā ti evaŋ pavatto pana janapadavitakko nāma na hoti.

Amaratthāya vitakko, amaro vā vitakko ti *amaravitakko*. Tattha ukkuṭikappadhānādīhi dukkhe nijjiṇṇe samparāye

---

[1] B. rūpaŋ. [2] S.R. uppanno mano. [3] *Vbh.* 356.
[4] B. °-khipana-. [5] B. °-vilappanādi-. [6] tussamānassa (?).

attā sukhī hoti, amaro ti dukkarakārikaŋ karontassa tāya dukkarakārikāya paṭisaŋyutto vitakko amaratthāya vitakko nāma. Diṭṭhigatiko pana: sassataŋ vadesīti ādīni puṭṭho: evam pi me no, tathā pi me no, aññathā pi me no, no ti pi me no, no no ti pi me no ti vikkhepaŋ āpajjati. Tassa so diṭṭhigatapaṭisaŋyutto vitakko yathā amaro nāma maccho udake gahetvā māretuŋ na sakkā, ito cito ca dhāvati, gāhaŋ na gacchati, evam eva ekasmiŋ pakkhe asaṇṭhahanato na maratīti amaro nāma hoti.

Taŋ duvidham pi ekato katvā *ayaŋ vuccati amaravitakko* ti vuttaŋ.

Parānuddayatā-paṭisaŋyutto ti anuddayatāpatirūpakena gehasitapemena paṭisaŋyutto.

Saha-nandī ti ādisu upaṭṭhākesu nandantesu socantesu ca tehi saddhiŋ diguṇaŋ nandati, diguṇaŋ socati; tesu sukhitesu diguṇaŋ sukhito hoti, dukkhitesu diguṇaŋ dukkhito.[1]

Uppannesu kiccakaraṇīyesū ti tesu mahantesu khuddakesu vā kammesu uppannesu.

Attanā vā yogaŋ āpajjatī ti tāni tāni kiccāni sādhento paññattiŋ vītakkamati, sallekhaŋ kopeti. *Yo tatthā* ti yo tasmiŋ saŋsaṭṭhavihāre tasmiŋ vā yogāpajjane gehasito vitakko, ayaŋ parānuddayatāpaṭisaŋyutto vitakko nāma.

Lābha-sakkāra-silokā-paṭisaŋyutto ti cīvarādilābhena ceva sakkārena ca kittisaddena ca saddhiŋ ārammaṇakaraṇavasena paṭisaŋyutto.

Anavaññatti-paṭisaŋyutto ti: aho vata maŋ pare na avajāneyyuŋ, na heṭhetvā[2] viheṭhetvā katheyyun ti evaŋ anavaññatti-bhāvapatthanāya[3] saddhiŋ uppajjanakavitakko.

Yo tattha gehasito ti yo tasmiŋ: mā maŋ pare avajāniŋsūti uppanne citte pañcakāmaguṇasankhāta-gehanissito[4] hutvā uppannavitakko. Sesaŋ sabbattha pākaṭam evāti.

Ekakaniddeso.

Dukesu kodhaniddesādayo heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbā. Heṭṭhā anāgatesu pana upanāhaniddesādisu: pubbakālaŋ kodhaŋ upanayhatīti aparakālakodho[5] *upanāho*[6] nāma;

---

[1] S.R. *add* hoti. [2] B. pothetvā. [3] S.R. anavaññātabhāva°.
[4] S.R. °sankhātaŋ gehaŋ nissito. [5] R. aparakāle°. [6] *Vbh.* 357.

upanayhanākāro *upanayhanā*; upanayhitassa bhāvo *upanayhitattaŋ*.

Aṭṭhapanā ti paṭhamuppannassa anantaraṭṭhapanā; mariyādaṭṭhapanā vā. *Ṭhapanā* ti pakati-ṭhapanā; *santhapanā* ti sabbato-bhāgena punappunaŋ āghātaṭṭhapanā.

Anusaŋsandanā ti paṭhamuppannena kodhena saddhiŋ antaraŋ adassetvā ekībhāvakaraṇaŋ.

Anuppabandhanā ti purimena saddhiŋ pacchimassa ghaṭanā.

Daḷhīkamman ti thirakaraṇaŋ.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ upanandhanalakkhaṇo[1] veraŋ[2] appaṭinissajjanaraso upanāho ti vuccati. Yena samannāgato puggalo veraŋ nissajjituŋ na sakkoti, evaŋ nāma maŋ esa vattuŋ ananucchaviko ti aparāparaŋ anubandhati; ādittapūti-alātaŋ viya jalat' eva: dhoviyamānaŋ acchacammaŋ viya, vasātelamakkhitapilotikā[3] viya ca na parisujjhati.

Makkhanabhāvavasena[4] *makkho*. Paraguṇamakkhanāya pavattento pi attano kāraṇaŋ gūthapaharaṇakaŋ gūtho viya paṭhamataraŋ makkhetīti attho. Tato parā dve ākārabhāvaniddesā.

Niṭṭhurabhāvo *niṭṭhuriyaŋ*. Taŋ nissāya ettakam pi n' atthī ti kheḷapātanan ti attho. *Niṭṭhuriyakamman* ti niṭṭhuriyakaraṇaŋ. Gahaṭṭho vā hi gahaṭṭhaŋ bhikkhu vā bhikkhuŋ nissāya vasanto appamattaken' eva kujjhitvā: taŋ nissāya ettakam pi natthī ti kheḷaŋ pātetvā pādena maddanto viya niṭṭhuriyaŋ nāma karoti. Tassa taŋ kammaŋ niṭṭhuriyakamman ti vuccati. Lakkhaṇādito pan' esa paraguṇamakkhanalakkhaṇo makkho, tesaŋ vināsanaraso, parena sukatānaŋ kriyānaŋ avacchādanapaccupaṭṭhāno.

Paḷāsatīti *paḷāso*; parassa guṇe dassetvā[5] attano guṇehi samaŋ[6] karotīti attho. Paḷāsassa āyanā *paḷāsāyanā*. Paḷāso ca so attano jayāharaṇato āhāro cāti *paḷāsāhāro*.

Vivādaṭṭhānan ti vivādakāraṇaŋ.

Yugaggāho ti sama-dhuraggahaṇaŋ.

Appaṭinissaggo ti attanā gahitassa appaṭinissajjanaŋ.

---

[1] S.R. upanāhalakkhaṇo.
[2] S.R. vera-.
[3] S.R. °pakkhitta°.
[4] S.R. makkhanavasena.
[5] B. dassitvā.
[6] S.R. same.

Lakkhaṇādito pan' esa yugaggāhalakkhaṇo palāso, paraguṇehi attano guṇānaŋ samakaraṇaraso, paresaŋ guṇappamāṇena upaṭṭhānapaccupaṭṭhāno. Palāsī hi puggalo dutiyassa dhuraŋ na deti, samaŋ pasāretvā tiṭṭhati. Sākacchamaṇḍale aññena bhikkhunā bahūsu suttesu ca kāraṇesu ca ābhatesu pi: tava ca mama ca vāde kiŋ nāma nānākaraṇaŋ; nanu majjhe bhinnasuvaṇṇaŋ viya ekasadisam eva amhākaŋ vacanan ti vadati. Issā-macchariyaniddesā vuttatthā eva.

Māyāniddese *vācaŋ bhāsatī* ti: jānaŋ yeva paṇṇattiŋ vītikkamantā bhikkhū bhāriyaŋ karonti; amhākaŋ pana vītikkamaṭṭhānaŋ nāma[1] n' atthī ti upasanto viya bhāsati.

Kāyena parakkamatī ti: mayā kataŋ idaŋ pāpakammaŋ mā keci jāniŋsūti kāyena vattaŋ karoti.

Vijjamānadosapaṭicchādanato cakkhumohanamāyā viyāti *māyā*. Māyāvino bhāvo *māyāvitā*.

Katvā pāpaŋ puna paṭicchādanato aticca āsaranti etāya sattā[2] ti *accāsarā*.

Kāyavācākiriyāhi aññathā dassanato vañcetīti *vañcanā*.

Etāya sattā nikarontīti *nikati*. Micchā karontīti attho.

Nāhaŋ evaŋ karomīti pāpānaŋ vikkhipanato *vikiraṇā*.

Nāhaŋ evaŋ karomīti parivajjanato *pariharaṇā*.

Kāyādīhi saŋvaraṇato *gūhanā*; sabbato-bhāgena gūhanā *parigūhanā*.

Tiṇapaṇṇehi viya gūthaŋ kāyavacīkammehi pāpaŋ chādetīti *chādanā*; sabbato-bhāgena chādanā *paricchādanā*.[3]

Na uttānaŋ katvā dassetīti *anuttānīkammaŋ*[4]; na pākaṭaŋ katvā dassetīti *anāvikammaŋ*.

Suṭṭhu chādanā *vocchādanā*.

Katapaṭicchādanavasena puna pi pāpassa karaṇato *pāpakiriyā*.

Ayaŋ vuccatī ti ayaŋ katapaṭicchādanalakkhaṇā māyā nāma vuccati. Yāya samannāgato puggalo bhasmā-paṭicchanno viya angāro, udakapaṭicchanno viya khāṇu, pilotikāpaliveṭhitaŋ viya ca satthaŋ hoti.

---

[1] S.R. *om.*
[2] S. santo.
[3] S.R. paṭi°.
[4] B. anuttāvikammaŋ.

Sāṭheyyaniddese *satho* ti[1] asantaguṇa-paridīpanato na sammā bhāsitā. Sabbato-bhāgena saṭho *parisaṭho*. *Yaŋ tatthā* ti yaŋ tasmiŋ puggale.

Saṭhan ti asantaguṇadīpanaŋ kerāṭiyaŋ; *saṭhatā* ti saṭhākāro.

Kakkaratā ti padumanāḷassa[2] viya aparāmasanakkhamo kharapharusabhāvo; *kakkariyan* ti pi tass' eva vevacanaŋ.

Parikkhattatā pārikkhattiyan ti padadvayena nikhaṇitvā ṭhapitaŋ viya daḷhakerāṭiyaŋ vuttaŋ.

Idaŋ vuccatī ti idaŋ attano avijjamānaguṇappakāsanalakkhaṇaŋ sāṭheyyaŋ nāma vuccati.[3] Yena samannāgatassa puggalassa kucchiŋ vā piṭṭhiŋ vā jānituŋ na sakkā.

Vāmena sūkaro hoti, dakkhiṇena ajāmigo,[4]
sarena nelako[5] *hoti, visāṇena jaraggavo ti.**

Evaŋ vutta-yakkhasūkarasadiso hoti. Avijjādiniddesā vuttatthā eva.

Anajjavaniddese *anajjavo* ti[6] anujutākāro; anujubhāvo *anajjavatā*.[7] *Jimhatā* ti candavankatā.

Vankatā ti gomuttavankatā.

Kuṭilatā ti nangalakoṭivankatā. Sabbehi pi imehi padehi kāyavacīcittavankatā va kathitā.

Amaddavaniddese na[8] mudubhāvo[9] *amudutā*. Amaddavākāro *amaddavatā*.

Kakkhaḷabhāvo *kakkhaḷiyaŋ*.

Maddavakarassa sinehassa abhāvato pharusabhāvo *phārusiyaŋ*.

Anīcavuttitāya ujukam eva ṭhita-cittabhāvo *ujucittatā*. Puna amudutā-gahaṇaŋ tassā visesanatthaŋ. Amudutāsankhātā ujucittatā, na ajjava-sankhātā ujucittatā[8] ti.

Akkhantiniddesādayo khantiniddesādi-paṭipakkhato veditabbā.

Saŋyojananiddese *ajjhattan* ti kāmabhavo.

Bahiddhā ti rūpārūpabhavo. Kiñcāpi hi sattā kāmabhave

---

* . . . ? . . . .

---

[1] *Vbh.* 358. [2] B. °nāḷissa. [3] B. *om.*
[4] *Mṭ.:* ajo eva *ajāmigo.* [5] *Mṭ.: Nelako* ti taruṇavaccho.
[6] B. anujūti. [7] B. anajjavaŋ. [8] S.R. *om.* [9] S.R. amudubhāvo.

appaŋ kālaŋ vasanti, kappassa catuttham eva koṭṭhāsaŋ. Itaresu tīsu koṭṭhāsesu kāmabhavo suñño hoti tuccho. Rūpārūpabhave bahuŋ kālaŋ vasanti. Tathā pi nesaŋ yasmā kāmabhave cutipaṭisandhiyo bahukā honti, appā rūpārūpabhavesu. Yattha ca cutipaṭisandhiyo bahukā, tattha ālayo pi patthanā pi abhilāso pi bahu hoti. Yattha appā, tattha appo; tasmā kāmabhavo *ajjhattaŋ* nāma jāto. Rūpārūpabhavā[1] bahiddhā nāma. Iti ajjhattasankhāte kāmabhave bandhanaŋ ajjhattasaŋyojanaŋ nāma. Bahiddhāsankhātesu rūpārūpabhavesu bandhanaŋ bahiddhā saŋyojanaŋ nāma. Tattha ekekaŋ pañca[2]-pañcavidhaŋ hoti.

Tena vuttaŋ *pañc' orambhāgiyāni pañc' uddhambhāgiyānī* ti. Tatrāyaŋ vacanattho: oraŋ vuccati kāmadhātu; tattha upapattinipphādanato taŋ oraŋ bhajantīti orambhāgiyāni. Uddhaŋ vuccati rūpārūpadhātu; tattha uppattinipphādanato taŋ uddhaŋ bhajantīti uddhambhāgiyānīti.

Dukaniddeso.

Tikaniddese[3] tīhi akusalamūlehi[4] vaṭṭamūlasamudācāro kathito. Akusalavitakkādisu vitakkanavasena *vitakko.*

Sañjānanavasena *saññā.*

Sabhāvaṭṭhena *dhātū* ti veditabbā. Duccaritaniddese paṭhamanayo kammapathavasena vibhatto. Dutiyo sabbasangāhikakammavasena.[5] Tatiyo nibbattitacetanāvasen' eva.

Āsavaniddese[6] suttantapariyāyena tayo va āsavā kathitā.

Esanāniddese[7] sankhepato *tattha katamā kāmesanā* ti ādinā nayena vutto kāmagavesanarāgo *kāmesanā.*

Yo bhavesu bhavacchando ti ādinā nayena vutto bhavagavesanarāgo *bhavesanā.*

Sassato loko ti ādinā nayena vuttā diṭṭhigatikasammatassa brahmacariyassa gavesanā diṭṭhi *brahmacariyesanā* ti veditabbā. Yasmā ca na kevalaŋ rāga-diṭṭhiyo eva esanā, tad ekaṭṭhaŋ pana kammam pi esanā eva, tasmā taŋ dassetuŋ dutiyanayo vibhatto.

Tattha *tad ekaṭṭhaŋ* ti sampayuttekaṭṭhaŋ veditabbaŋ.

---

[1] S.R. °bhavo. [2] S.R. *om.* [3] *Vbh.* 361. [4] S.R. akusalehi. [5] S.R. °sangāhaka°. [6] *Vbh.* 364. [7] S.R. *add* rāgo.

Tattha kāmarāgekaṭṭhaŋ kāmāvacarasattānam eva vattati.[1] Bhavarāgekaṭṭhaŋ pana Mahābrahmānaŋ. Samāpattito vuṭṭhāya cankamantānaŋ jhānangānaŋ assādanakāle akusalaŋ[2] kāyakammaŋ hoti. Aho sukhaŋ, aho sukhan ti vācaŋ bhinditvā assādanakāle vacīkammaŋ. Kāyanga-vācangāni acopetvā manasā va assādanakāle manokammaŋ. Antaggāhikadiṭṭhivasena sabbesam pi diṭṭhigatānaŋ cankamanādivasena tāni honti yeva.

Vidhāniddese[3] *kathaŋ-vidhaŋ sīlavantaŋ vadanti, kathaŋ-vidhaŋ paññavantaŋ vadantī* ti ādisu ākārasaṇṭhānaŋ *vidhā* nāma. *Ekavidhena ñāṇavatthū* ti ādisu koṭṭhāso. *Vidhāsu na vikampatī* ti ādisu māno. Idhāpi māno va *vidhā* nāma. So hi seyyādivasena vidahanato vidhā ti vuccati. Ṭhapanaṭṭhena vā vidhā.[4] Tasmā seyyo 'ham asmīti evaŋ uppannā mānavidhā mānaṭhapanā *seyyo 'ham asmīti vidhā* ti veditabbā. Sesapadadvayesu pi es' eva nayo.

Bhayaniddese *jātiŋ paṭicca bhayan* ti jātipaccayā uppannabhayaŋ. *Bhayānakan* ti ākāraniddeso. *Chambhitattan* ti bhayavasena gattacalanaŋ. *Lomahaŋso* ti lomānaŋ haŋsanaŋ, uddhaggabhāvo. Iminā padadvayena kiccato bhayaŋ dassetvā puna *cetaso utrāso* ti sabhāvato dassitaŋ.

Tamaniddese vicikicchā-sīsena avijjā kathitā. *Tamandhakāro sammoho avijjogho mahabbhayo* ti vacanato hi avijjā tamo nāma. Tiṇṇaŋ pana addhānaŋ vasena desanāsukhatāya vicikicchā-sīsena desanā katā. Tattha: Kiŋ nu kho ahaŋ atīte khattiyo ahosiŋ, udāhu brāhmaṇo, vesso, suddo, kālo, odāto, russo, dīgho ti kankhanto atītaŋ addhānaŋ ārabbha kankhati nāma. Kiŋ nu kho ahaŋ anāgate khattiyo bhavissāmi, udāhu brāhmaṇo, vesso . . . pe . . . dīgho ti kankhanto anāgataŋ addhānaŋ ārabbha kankhati nāma. Kiŋ nu kho ahaŋ etarahi khattiyo, udāhu brāhmaṇo, vesso, suddo; kiŋ vā ahaŋ rūpaŋ, udāhu vedanā, saññā, sankhārā, viññāṇan ti kankhanto paccuppannaŋ addhānaŋ ārabbha kankhati nāma. Tattha kiñcāpi khattiyo vā attano khattiyabhāvaŋ, brāhmaṇo vā brāhmaṇabhāvaŋ, vesso vā vessabhāvaŋ, suddo vā suddabhāvaŋ ajānanako[5] nāma natthi;

---

[1] S.R. pavattati. [2] B. akusala-. [3] *Vbh.* 367.
[4] S.R. *add* ti. [5] B. ajānako.

jīvaladdhiko[1] pana satto khattiyajīvādīnaŋ vaṇṇādibhedaŋ sutvā: Kīdiso nu kho amhākaŋ abbhantare jīvo? Kiŋ nu kho nīlako, udāhu pītako, lohitako, odāto, caturasso, chaḷaŋso, aṭṭhaŋso ti? kankhanto evaŋ kankhati nāma.

Titthāyatanānī ti[2] titthabhūtāni āyatanāni, titthiyānaŋ vā āyatanāni. Tattha titthaŋ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo. Titthiyā nāma yesaŋ tā diṭṭhiyo ruccanti khamanti. Āyatanaṭṭho heṭṭhā vutto yeva. Tattha yasmā sabbe pi diṭṭhigatikā sañjāyamānā imesu yeva tīsu ṭhānesu sañjāyanti, samosaramānā pi etesu yeva samosaranti sannipatanti, diṭṭhigatikabhāve ca nesaŋ etāni yeva kāraṇāni, tasmā titthāni ca tāni, sañjātānīti ādinā atthena āyatanāni cāti titthāyatanāni. Ten' ev' atthena titthiyānaŋ āyatanānīti pi titthāyatanāni. *Purisapuggalo* ti satto. Kāmañ ca puriso ti pi puggalo ti pi vutte satto yeva vutto hoti[3]; ayaŋ pana sammutikathā nāma. Yo yathā jānāti tassa tathā vuccati. *Paṭisaŋvedetī* ti attano santāne uppannaŋ jānāti, paṭisaŋviditaŋ karoti, anubhavati vā. *Pubbe katahetū* ti pubbe katakāraṇā. Pubbe katakammapaccayen' eva paṭisaŋvedetīti attho. Ayaŋ nigaṇṭhasamayo. Evaŋ-vādino pana te kammavedanañ ca kiriyavedanañ ca paṭikkhipitvā ekaŋ vipākavedanam eva sampaṭicchanti. Pittasamuṭṭhānādisu ca aṭṭhasu ābādhesu satta paṭikkhipitvā aṭṭhamaŋ yeva sampaṭicchanti. Diṭṭhadhammavedanīyādisu ca tīsu kammesu dve paṭikkhipitvā ekaŋ aparāpariyavedanīyam eva sampaṭicchanti. Kusalākusalavipākakiriyasankhātāsu ca catūsu cetanāsu vipākacetanaŋ[4] yeva sampaṭicchanti.

Issaranimmānahetū ti Issaranimmānakāraṇā. Brahmunā vā Pajāpatinā vā issarena nimmitattā paṭisaŋvedetīti attho. Ayaŋ brāhmaṇasamayo. Ayaŋ hi nesaŋ adhippāyo: Imā tisso vedanā paccuppanne attanā katamūlakena vā āṇattimūlakena vā pubbe katena vā ahetu appaccayā vā paṭisaŋvedetuŋ nāma na sakkā, Issaranimmānakāraṇā eva pana imā paṭisaŋvedetīti. Evaŋ vādino pan' ete heṭṭhā vuttesu aṭṭhasu ābādhesu ekam pi asampaṭicchitvā sabbaŋ[5] paṭibāhanti. Tathā diṭṭhadhammavedanīyādisu pi sabbakoṭṭhā-

[1] B. °laddhikā. [2] *Cf. A.* i, 173 *f.* [3] B. *om.*
[4] B. cetanā. [5] S.R. sabbe.

sesu ekam pi asampaṭicchitvā sabbe paṭibāhanti. *Ahetu appaccayā* ti hetuñ ca paccayañ ca vinā akāraṇen' eva paṭisaŋvedetīti attho. Ayaŋ ājīvakasamayo. Evaŋ-vādino ete pi heṭṭhā vuttesu kāraṇesu ca vyādhīsu ekam pi asampaṭicchitvā sabbaŋ paṭikkhipanti.

Kiñcanā ti[1] palibodhā. *Rāgo kiñcanan* ti rāgo uppajjamāno satte bandhati palibuddhati,[2] tasmā kiñcanan ti vuccati. Dosamohesu pi es' eva nayo. *Anganāni* ti *udangaṇe tattha papaŋ avindun** ti āgataṭṭhāne bhūmippadeso anganaŋ. *Tass' eva rajassa vā anganassa vā pahānāya vāyamatī*† ti āgataṭṭhāne yaŋ kiñci tiṇaŋ[3] vā panko vā. *Angaṇo va samāno*‡ ti āgataṭṭhāne nānappakāro tibbakileso. Idhāpi tad eva kilesanganaŋ adhippetaŋ. Ten' eva *rāgo anganan* ti ādim āha.

Malāni ti malinabhāvakaraṇāni. *Rāgo malan* ti rāgo uppajjamāno cittaŋ malinaŋ karoti, malaŋ gāhāpeti, tasmā malan ti vuccati. Itaresu pi dvīsu es' eva nayo.

Visamaniddese yasmā rāgādisu ceva kāyaduccaritādisu ca sattā pakkhalanti, pakkhalitā ca pana sāsanato pi sugatito pi patanti, tasmā pakkhalana-pātahetuto *rāgo visaman* ti ādi vuttaŋ. *Aggī* ti anudahanaṭṭhena aggi. *Rāgaggī* ti rāgo uppajjamāno satte anudahati jhāpeti, tasmā aggīti vuccati. Dosamohesu pi es' eva nayo.

Tattha vatthūni: Ekā daharabhikkhunī Cittalapabbatavihāre uposathāgāraŋ gantvā dvārapālakarūpaŋ olokayamānā ṭhitā. Ath' assā anto rāgo uppanno. Sā ten' eva jhāyitvā kālam akāsi. Bhikkhuniyo gacchamānā: ayaŋ daharā ṭhitā, pakkosatha nan ti āhaŋsu. Ekā gantvā: Kasmā ṭhitā 'sīti hatthe gaṇhi. Gahitāmattā parivattitvā[4] patitā. Idaŋ tāva rāgassa anudahanatāya vatthu. Dosassa pana anudahanatāya manopadosikā devā; mohassa anudahanatāya khiḍḍāpadosikā devā daṭṭhabbā. Mohanavasena hi tesaŋ satisammoso hoti; tasmā khiḍḍāvasena āhārakālaŋ ativattetvā[5] kālaŋ karonti.

* *Jāt.* i, 100. † *M.* i, 100. ‡ *Cf. M.* i, 25: sāngaṇo *for* angaṇo.

[1] *Vbh.* 368. [2] B. palibuddheti. [3] S.R. dhanaŋ.
[4] B. °vattetvā. [5] B. ativattitvā.

Kasāvā ti kasaṭā nirojā. Rāgādisu ca kāyaduccaritādisu ca ekam pi paṇītaŋ ojavantaŋ natthi, tasmā *rāgo kasāvo* ti ādi vuttaŋ.

Assādadiṭṭhī ti assādasampayuttā diṭṭhi. *Natthi kāmesu doso* ti kilesakāmena vatthukāmapaṭisevanadoso natthī ti vadati. *Pātavyatan* ti pātabbabhāvaŋ, paribhuñjanaŋ, ajjhoharaṇaŋ. Evaŋ-vādī hi so vatthukāmesu kilesakāmaŋ pivanto viya ajjhoharanto viya paribhuñjati. *Attānudiṭṭhī* ti attānaŋ anugatā diṭṭhi. *Micchādiṭṭhī* ti lāmakadiṭṭhi. Idāni yasmā ettha paṭhamā sassatadiṭṭhi hoti, dutiyā sakkāyadiṭṭhi, tatiyā ucchedadiṭṭhi, tasmā tam atthaŋ dassetuŋ *sassatadiṭṭhi assādadiṭṭhī* ti ādim āha.

Aratiniddeso ca vihesāniddeso ca vuttatthā[1] yeva. Adhammassa cariyā *adhammacariyā*, adhammakaraṇan ti attho. Visamā cariyā,[2] visamassa vā kammassa cariyā ti *visamacariyā*. Dovacassatā-pāpamittatāniddesā vuttatthā eva.

Puthunimittārammaṇesu pavattito nānattesu saññā *nānattasaññā*. Yasmā vā aññā va kāmasaññā, aññā vyāpādādi-saññā, tasmā nānattā saññā ti pi nānattasaññā. Kosajja-pamādaniddesesu pañcasu kāmaguṇesu vissaṭṭhacittassa kusaladhammabhāvanāya ananuyogavasena līnavuttitā *kosajjaŋ*. Pamajjanavasena pamattabhāvo *pamādo* ti veditabbo.

Asantuṭṭhitādiniddesā vuttatthā eva.

Anādariyaniddese[3] ovādassa anādiyanavasena anādarabhāvo anādariyaŋ. Anādariyanākāro *anādaratā*. Sagaruvāsaŋ avasanaṭṭhena agāravabhāvo *agāravatā*. Sajeṭṭhakavāsaŋ avasanaṭṭhena *appatissavatā*. *Anaddā* ti anādiyanā. *Anaddāyanā* ti anādiyanākāro. Anaddāya ayitassa[4] bhāvo *anaddāyitattaŋ*. Asīlabhāvo *asīlyaŋ*. *Acittīkāro* ti garucittīkārassa akaraṇaŋ.

Assaddhabhāvo *assaddhiyaŋ*. Asaddahanākāro *asaddahanā*. Okappetvā anupavisitvā agahaṇaŋ *anokappanā*. Appasīdanaṭṭhena *anabhippasādo*.

Avadaññutā ti thaddhamacchariyavasena dehi karohīti vacanassa ajānanā.[5]

---

[1] B. vuttattho. [2] S.R. *add* visamacariyā. [3] *Vbh.* 371. [4] S.R. anaddāyitassa. [5] B. ajānatā.

Buddhā ca sāvakā cāti[1] ettha Buddhaggahaṇena Paccekabuddhā pi gahitā va. *Asametukāmatā* ti tesaŋ samīpaŋ agantukāmatā.

Saddhammaŋ asotukāmatā ti sattatiŋsa bodhipakkhiyadhammā saddhammo nāma. Taŋ asuṇitukāmatā. *Anuggahetukāmatā* ti na uggahetukāmatā.

Upārambhacittatā ti upārambhacittabhāvo. Yasmā pana so atthato upārambho va hoti, tasmā taŋ dassetuŋ *tattha katamo upārambho* ti ādi vuttaŋ. Tattha upārambhanavasena *upārambho*. Punappunaŋ upārambho *anūpārambho.*[1] Upārambhanākāro *upārambhanā*. Punappunaŋ upārambhanā *anūpārambhanā.*[2] Anūpārambhitassā[1] bhāvo *anūpārambhitattaŋ.*[2] *Uññā* ti heṭṭhā katvā jānanā. *Avaññā* ti avajānanā. Paribhavanaŋ *paribhavo*. Randhassa gavesitā *randhagavesitā*. Randhaŋ vā gavesatīti randhagavesī, tassa bhāvo *randhagavesitā*. *Ayaŋ vuccatī* ti ayaŋ paravajjānupassanalakkhaṇo upārambho nāma vuccati. Yena samannāgato puggalo yathā nāma tunnakāro sāṭakaŋ pasāretvā chiddam eva oloketi, evam eva[3] parassa sabbe pi guṇe makkhetvā aguṇesu yeva patiṭṭhāti.

Ayoniso manasikāro ti anupāyamanasikāro. *Anicce niccan* ti anicce yeva vatthusmiŋ idaŋ niccan ti evaŋ pavatto. *Dukkhe sukhan* ti ādisu pi es' eva nayo. *Saccavippaṭikūlena vā* ti catunnaŋ saccānaŋ ananulomavasena. *Cittassa āvaṭṭanā* ti ādīni sabbāni pi āvajjanavasena vevacanān' eva. Āvajjanaŋ hi bhavangacittaŋ āvaṭṭetīti cittassa āvaṭṭanā. Anu anu āvaṭṭetīti *anvāvaṭṭanā*. Ābhujatīti *ābhogo*. Bhavangārammaṇato aññaŋ ārammaṇaŋ samannāharatīti *samannāhāro*. Tad ev' ārammaṇaŋ attānaŋ anubandhitvā anubandhitvā uppajjamāne manasi karotīti *manasikāro*. *Karotī* ti ṭhapeti. *Ayaŋ vuccatī* ti ayaŋ anupāyamanasikāro uppathamanasikāralakkhaṇo ayoniso manasikāro nāma vuccati. Tassa vasena puggalo dukkhādīni saccāni yāthāvato[4] āvajjituŋ na sakkoti.

Kummaggasevanāniddese yaŋ kummaggaŋ sevato sevanā kummaggasevanā ti vuccati, taŋ dassetuŋ *tattha katamo*

---

[1] *Vbh.* 372. [2] B. anupā°. [3] S.R. evaŋ. [4] B. yathāvato.

kummaggo ti dutiyapucchā katā. Sesaŋ sabbattha uttānam evāti.

Tikaniddeso.

Catukkaniddese taṇhuppādesu *cīvarahetū* ti[1]: kattha manāpaŋ cīvaraŋ labhissāmīti cīvarakāraṇā uppajjati. *Iti bhavābhavahetū* ti ettha *itī* ti nidassanatthe nipāto. Yathā cīvarādihetu, evaŋ bhavābhavahetūti pi attho. Bhavābhavo ti c' ettha paṇītapaṇītatarāni tela-madhu-phāṇitādīni adhippetāni. Imesaŋ pana catunnaŋ taṇhuppādānaŋ pahānatthāya paṭipāṭiyā va cattāro ariyavaŋsā desitā ti veditabbā.

Agatigamanesu *chandāgatiŋ gacchatī* ti chandena pemena agatiŋ gacchati, akattabbaŋ karoti. Parapadesu pi es' eva nayo. Tattha: ayaŋ me mitto vā sandiṭṭho vā sambhatto vā ñātako vā, lañchaŋ[2] vā pana me detīti chandavasena assāmikaŋ sāmikaŋ karoti, ayaŋ chandāgatiŋ gacchati nāma. Yo: ayaŋ me verī ti pakativeravasena vā tankhaṇuppannakodhavasena vā sāmikaŋ assāmikaŋ karoti, ayaŋ dosāgatiŋ gacchati nāma. Yo pana mandattā momūhattā yaŋ vā taŋ vā vatvā assāmikaŋ sāmikaŋ karoti, ayaŋ mohāgatiŋ gacchati nāma. Yo pana: ayaŋ rājavallabho vā visamanissito vā, anattham pi me kareyyā ti bhīto assāmikaŋ sāmikaŋ karoti, ayaŋ bhayāgatiŋ gacchati nāma. Yo[3] pana bhājiyaṭṭhāne kiñci bhājento: ayaŋ me mitto vā sandiṭṭho vā sambhatto vā ti pemavasena atirekaŋ deti, ayaŋ me verī ti dosavasena ūnakaŋ deti, momūhattā dinnādinnaŋ ajānamāno kassaci ūnakaŋ kassaci adhikaŋ deti, ayaŋ imasmiŋ adīyamāne mayhaŋ anattham pi kareyyā ti bhīto kassaci atirekaŋ deti, so catubbidho pi yathānukkamena chandāgati-ādīni gacchati nāma. Ariyā etāya na gacchantīti *agati.* Anariyā iminā agatiŋ gacchantīti *agatigamanaŋ.* Idaŋ dvayaŋ catunnam pi sādhāraṇavasena vuttaŋ. Chandena gamanaŋ *chandagamanaŋ.* Idaŋ dosādīnaŋ asādhāraṇavasena vuttaŋ. Sapakkharāgañ ca[4] parapakkhadosañ ca purekkhitvā asamaggabhāvena gamanaŋ *vaggagamanaŋ.* Idaŋ chandadosasādhāraṇavasena vuttaŋ. Vārino viya yathā-ninnaŋ gamanan ti *vārigamanaŋ.* Idaŋ catunnam pi sādhāraṇavasena vuttaŋ.

---

[1] *Vbh.* 375. [2] B. lañjaŋ
[3] S.R. *add* vā. [4] S.R. *om.*

Vipariyesesu aniccādīni vatthūni niccan ti ādinā nayena viparītato esantīti *vipariyesā*. Saññāya vipariyeso *saññā-vipariyeso*. Itaresu pi dvīsu es' eva nayo. Evam ete[1] catunnaŋ vasena cattāro yesu[2] vatthūsu saññādīnaŋ vasena dvādasa honti, tesu aṭṭha sotāpattimaggena pahīyanti. *Asubhe subhan* ti saññā-cittavipallāsā sakadāgāmi-maggena tanukā honti, anāgāmimaggena pahīyanti. *Dukkhe sukhan* ti saññā-cittavipallāsā arahattamaggena pahīyantīti veditabbā.

Anariyavohāresu *anariyavohārā* ti anariyānaŋ lāmakānaŋ vohārā. *Diṭṭhavāditā* ti diṭṭhaŋ mayā ti evaŋ vāditā. Ettha ca taŋ-taŋ-samuṭṭhāpikacetanāvasena attho veditabbo. Saha-saddena cetanā kathitā ti pi vuttam eva. Dutiyacatukke pi es' eva nayo. Ariyo hi adisvā vā: diṭṭhaŋ mayā ti, disvā vā: na daṭṭhaŋ mayā ti vattā nāma natthi; anariyo va evaŋ vadati; tasmā evaŋ vadantassa etā saha saddena aṭṭha cetanā anariyavohārā ti veditabbā.

Duccaritesu paṭhamacatukkaŋ veracetanāvasena vuttaŋ. Dutiyaŋ vacīduccaritavasena.

Bhayesu paṭhamacatukke jātiŋ paṭicca uppannaŋ bhayaŋ *jātibhayaŋ*. Sesesu pi es' eva nayo. Dutiyacatukke rājato uppannaŋ bhayaŋ *rājabhayaŋ*. Sesesu pi es' eva nayo. Tatiyacatukke *cattāri bhayānī* ti mahāsamudde udakaŋ orohantassa vuttabhayāni. Mahāsamudde kira Mahindavīci nāma saṭṭhi yojanāni uggacchati[3]; Gangāvīci nāma paṇṇāsaŋ, Rohaṇavīci nāma cattālīsa yojanāni uggacchati.[3] Evarūpā ūmiyo paṭicca uppannaŋ bhayaŋ *ūmibhayaŋ* nāma. Kumbhīlato uppannaŋ[4] bhayaŋ *kumbhīlabhayaŋ*. Udakāvaṭṭato bhayaŋ *āvaṭṭabhayaŋ*. Susukā vuccati caṇḍamaccho; tato bhayaŋ *susukābhayaŋ*. Catutthacatukke *attānuvādabhayan* ti pāpakammino attānaŋ anuvadantassa uppajjanakabhayaŋ. *Parānuvādabhayan* ti parassa anuvādato uppajjanakabhayaŋ. *Daṇḍabhayan* ti agārikassa raññā pavattitadaṇḍaŋ, anagārikassa vinayadaṇḍaŋ[5] paṭicca uppajjanakabhayaŋ. *Duggatibhayan* ti cattāro apāye paṭicca uppajjanakabhayaŋ.

---

[1] S.R. etaŋ; etesaŋ (?).
[2] S.R. cattāresu.
[3] S.R. uggacchanti.
[4] S.R. *om.*
[5] S.R. °daṇḍakammaŋ.

Iti imehi catūhi catukkehi soḷasa mahābhayāni nāma kathitāni.

Diṭṭhi-catukke timbarūsakadiṭṭhi nāma kathitā. Tattha *sayaŋ kataŋ sukhadukkhan* ti vedanaŋ attato samanupassato vedanāya eva vedanā katā ti uppannā[1] diṭṭhi. Evañ ca sati tassā vedanāya pubbe pi atthitā āpajjatīti, ayaŋ sassatadiṭṭhi nāma hoti. *Saccato thetato* ti saccato thirato. *Paraŋ katan* ti paccuppannavedanāto[2] aññaŋ vedanākāraṇaŋ[3] vedanattānaŋ samanupassato aññāya vedanāya ayaŋ vedanā katā ti uppannā diṭṭhi. Evaŋ sati purimāya kāraṇavedanāya[4] ucchedo āpajjatīti ayaŋ ucchedadiṭṭhi nāma hoti.

Sayaŋ katañ ca paraŋ katañ cā ti yathāvutten' eva atthena upaḍḍhaŋ sayaŋ kataŋ, upaḍḍhaŋ parena[5] katan ti gaṇhato uppannā[1] diṭṭhi; ayaŋ sassatucchedadiṭṭhi nāma. Catutthā akāraṇā eva sukhadukkhaŋ hotīti gaṇhato uppannā diṭṭhi. Evaŋ sati ayaŋ ahetukadiṭṭhi nāma. Sesam ettha heṭṭhā vuttanayattā uttānattham evāti.

Catukkaniddeso.

Pañcakaniddese[6] yasmā yesaŋ sakkāyadiṭṭhi-ādīni appahīnāni, te bhavagge pi nibbatte etāni ākaḍḍhitvā kāmabhave yeva pātenti, tasmā *orambhāgiyasaŋyojanānī* ti vuttāni. Iti etāni pañca gacchantaŋ na vārenti, gataŋ pana ānenti. Rūparāgādīni pi pañca gacchantaŋ na vārenti, āgantuŋ pana na denti. Rāgādayo pañca lagganaṭṭhena *saṅgā*.

Anupaviṭṭhaṭṭhena pana *sallā* ti vuttā.

Cetokhīlā ti cittassa thaddhabhāvā, kacavarabhāvā, khāṇukabhāvā.

Satthari kankhatī ti Satthu sarīre vā guṇe vā kankhati. Sarīre kankhamāno: dvattiŋsavaralakkhaṇapaṭimaṇḍitaŋ nāma sarīraŋ atthi nu kho natthī ti kankhati. Guṇe kankhamāno: atītānāgatapaccuppannajānanasamatthaŋ sabbaññutañāṇaŋ atthi nu kho natthī ti kankhati. *Vicikicchatī* ti vicinanto kicchati, dukkhaŋ āpajjati, vinicchetuŋ na sakkoti.

---

[1] S.R. uppanna-. [2] B. °vedanato. [3] S.R. °kārakaŋ.
[4] S.R. kāraka°. [5] S.R. paraŋ. [6] *Vbh.* 377.

Nādhimuccatī ti evam etan ti adhimokkhaŋ na paṭilabhati. *Na sampasīdatī* ti gunesu otaritvā nibbicikicchabhāvena pasīdituŋ anāvilo bhavituŋ na sakkoti. *Dhamme* ti pariyatti-dhamme ca paṭivedhadhamme ca. Pariyattidhamme kankha-māno: tepiṭakaŋ Buddhavacanaŋ caturāsīti-dhammakkhan-dhasahassānīti vadanti, atthi nu kho etaŋ natthī ti kankhati. Paṭivedhadhamme kankhamāno: vipassanānissando maggo nāma, magganissando phalaŋ nāma, sabbasankhārapaṭi-nissaggo nibbānaŋ nāmāti vadanti, taŋ atthi nu kho natthī ti kankhati. *Sanghe kankhatī* ti: ujupaṭipanno ti ādīnaŋ padānaŋ vasena evarūpaŋ paṭipadaŋ paṭipannā cattāro mag-gaṭṭhā cattāro phalaṭṭhā ti aṭṭhannaŋ puggalānaŋ samū-habhūto sangho nāma atthi nu kho natthī ti kankhati. *Sikkhāya* kankhamāno: adhisīlasikkhā nāma adhicitta . . . pe . . . adhipaññāsikkhā nāmāti vadanti, sā atthi nu kho natthī ti kankhati.

Cetaso vinibandhā ti cittaŋ bandhitvā muṭṭhiyaŋ[1] katvā viya ganhantīti cetaso vinibandhā. *Kāme* ti vatthukāme pi kilesakāme pi. *Kāye* ti attano kāye. *Rūpe* ti bahiddhā rūpe.

Yāvadatthan ti yattakaŋ icchati, tattakaŋ.

Udarāvadehakan ti udarapūraŋ. Taŋ hi udaraŋ avadeha-nato udarāvadehakan ti vuccati.

Seyyasukhan ti mañca-pīṭhasukhaŋ, utusukhaŋ vā.

Passasukhan ti yathā samparivattakaŋ sayantassa dakkhi-ṇapassa-vāmapassānaŋ sukhaŋ hoti, evaŋ uppanna-sukhaŋ. *Middhasukhan* ti niddāsukhaŋ. *Anuyutto* ti yutta-payutto viharati. *Paṇidhāyā* ti patthayitvā.

Sīlenā ti ādisu sīlan ti catupārisuddhisīlaŋ.

Vatan ti vatasamādānaŋ.

Tapo ti tapacaraṇaŋ.

Brahmacariyan ti methunavirati. *Devo vā bhavissāmī* ti mahesakkhadevo vā bhavissāmi. *Devaññataro vā* ti appesak-khadevesu vā aññataro.

Kusaladhamme āvaranti nivārentīti *nīvaraṇāni*. *Mātā jīvitā voropitā*[2] *hotī* ti manussena sakajanikā manussamātā jīvitā voropitā hoti.

[1] S.R. muddikaŋ. [2] S.R. voropetā.

Pitā pi manussapitā va.

Arahā pi manussa-arahā va.

Duṭṭhena cittenā ti vadhakacittena.

Saññī ti saññā-samangī.

Arogo ti nicco.

Itth' eke abhivadantī ti itthaŋ eke abhivadanti. Evam eke abhivadantīti attho. Ettāvatā soḷasa saññīvādā kathitā.

Asaññī ti saññāvirahito. Iminā padena aṭṭha saññīvādā kathitā. Tatiyapadena aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā kathitā.

Sato vā pana sattassā ti athavā pana vijjamānass' eva sattassa.

Ucchedan ti upacchedaŋ.

Vināsan ti adassanaŋ.

Vibhavan ti bhavavigamaŋ. Sabbān' etāni aññamañña-vevacanān' eva. Tattha dve janā ucchedadiṭṭhiŋ gaṇhanti: lābhī ca alābhī ca. Labhī arahato dibbena cakkhunā cutiŋ disvā upapattiŋ apassanto; yo vā cutimattam eva daṭṭhuŋ sakkoti, na upapātaŋ, so ucchedadiṭṭhiŋ gaṇhāti. Alābhī: ko paralokaŋ jānātīti kāmasukhagiddhatāya[1] yathā rukkha-paṇṇāni patitāni na puna virūhanti, evaŋ sattā ti ādinā takkena[2] ucchedaŋ gaṇhāti. Idha pana taṇhā-diṭṭhīnaŋ vasena tathā ca aññathā ca vikappetvā va uppannā satta ucchedavādā kathitā. Tesaŋ hi idaŋ sangahavacanaŋ.

Diṭṭhadhammanibbāṇaŋ vā pan' eke ti ettha diṭṭhadhammo ti paccakkhadhammo vuccati. Tattha tattha paṭiladdhat-tabhāvass' etaŋ adhivacanaŋ. Diṭṭhadhamme nibbāṇaŋ diṭ-ṭhadhammanibbāṇaŋ. Imasmiŋ yeva attabhāve dukkhā vūpasamantīti attho. Idaŋ pañcannaŋ diṭṭhadhamma-nibbāṇavādānaŋ sangahavacanaŋ.

Verā ti veracetanā. *Vyasanā* vināsā. *Akkhantiyā* ti anadhivāsanā. *Appiyo* ti dassanasavaṇapaṭikkūlatāya[3] na piyāyitabbo. Cintetum pi paṭikkūlattā mano etasmiŋ na appetīti *amanāpo*. *Verabahulo* ti bahuvero. *Vajjabahulo* ti bahudoso.

Ājīvakabhayan[4] ti ājīvaŋ jīvitavuttiŋ[5] paṭicca uppannaŋ

---

[1] S.R. *add* vā. [2] S.R. vitakkena. [3] S.R. °savaṇavasena°.
[4] S.R. ājīvika°; *Vbh.* 379. [5] B. jīvitaŋ vuttiŋ.

bhayaŋ. Taŋ agārikassa hoti anagārikassa pi. Tattha agārikena tāva ājīvahetu bahuŋ akusalaŋ kataŋ hoti, ath' assa maraṇasamaye niraye upaṭṭhahante bhayaŋ uppajjati. Anagārikenāpi bahū anesanā katā honti,[1] ath' assa maraṇakāle niraye upaṭṭhahante bhayaŋ uppajjati. Idaŋ ājīvakabhayaŋ[2] nāma. *Asilokabhayan* ti garahabhayaŋ.[3] *Parisasārajjabhayan* ti katapāpassa puggalassa sannipatitaŋ parisaŋ upasankamantassa sārajjasankhātaŋ bhayaŋ uppajjati; idaŋ parisasārajjabhayaŋ nāma. Itaradvayaŋ pākaṭam eva.

Diṭṭhadhammanibbāṇavādesu *pañcahi kāmaguṇehī* ti manāpiyarūpādīhi pañcahi kāmakoṭṭhāsehi, bandhanehi vā. *Samappito* ti suṭṭhu appito allīno hutvā. *Samangībhūto* ti samannāgato. *Paricāretī* ti tesu kāmaguṇesu yathā-sukhaŋ indriyāni cāreti, sañcāreti, ito c' ito ca upaneti; athavā pana laḷati ramati kīḷatīti. Ettha ca duvidhā kāmaguṇā: mānussakā ceva dibbā ca. Mānussakā Mandhātukāmaguṇasadisā daṭṭhabbā. Dibbā Paranimmitavasavattidevarājassa kāma guṇasadisā ti. Evarūpe kāme upagataŋ hi te[4] paramadiṭṭhadhammanibbāṇappatto hotīti vadanti. Tattha *paramadiṭṭhadhammanibbāṇan* ti paramaŋ diṭṭhadhammanibbāṇaŋ; uttaman ti attho. Dutiyavāre hutvā abhāvaṭṭhena *aniccā*. Paṭipīḷanaṭṭhena *dukkhā*. Pakatijahanaṭṭhena *vipariṇāmadhammā* ti veditabbā. *Tesaŋ vipariṇāmaññathābhāvā* ti tesaŋ kāmānaŋ vipariṇāmasankhātā aññathā-bhāvā. Yam pi me ahosi, tam pi me natthī ti vuttanayena *uppajjanti sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā*. Tattha anto nijjhānalakkhaṇo[5] soko. Tannissita-lālappalakkhaṇo paridevo. Kāyapaṭipīḷanalakkhaṇaŋ dukkhaŋ. Manovighātalakkhaṇaŋ domanassaŋ. Visādalakkhaṇo[6] upāyāso. *Vitakkitan* ti abhiniropanavasena pavatto vitakko. *Vicāritan* ti anumajjanavasena pavatto vicāro. *Etena etan* ti etena vitakkena ca vicārena ca etaŋ paṭhamajjhānaŋ *oḷārikaŋ* sakaṇṭakaŋ viya *khāyati*. *Pītigatan* ti pītim eva. *Cetaso ubbillāvitan*[7] ti cittassa ubbilabhāvakaraṇaŋ.[8] *Cetaso ābhogo* ti jhānā vuṭ-

[1] B. hoti. [2] S.R. ājīvika°. [3] S. garahā°. [4] B. tehi.
[5] B. nijjhāyana°. [6] B. vighāta°. [7] B. uppilāvitaŋ. [8] B. uppila°.

ṭhāya tasmiŋ sukhe punappunaŋ cittassa ābhogo manasikāro ti. Sesaŋ sabbattha uttānattham evāti.

Pañcakaniddeso.

Chakkaniddese yasmā kuddho vā kodhavasena,[1] sandiṭṭhiparāmāsī vā sandiṭṭhiparāmasitāya kalahaŋ viggahaŋ vivādaŋ āpajjati, tasmā kodhādayo vivādamūlānīti vuttā.

Chandarāganiddese kāmagehasitattā *chandarāgagehasitā*[2] *dhammā* ti sangahato vatvā puna pabhedato dassetuŋ *manāpiyesu rūpesū* ti ādi vuttaŋ. Tattha *manapiyesū* ti manavaḍḍhanakesu, iṭṭhesu. Virodhā eva *virodhavatthūni*. *Amanāpiyesū* ti aniṭṭhesu.

Agāravesu[3] *agāravo* ti gāravavirahito. *Appatisso* ti appatissayo, anīcavuttī. Ettha pana yo bhikkhu Satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaŋ na yāti, Satthari anupāhane cankamante sa-upāhano cankamati, nīce cankame cankamante ucce cankame cankamati, heṭṭhā vasante upari vasati, Satthu dassanaṭṭhāne ubho aŋse pārupati, chattaŋ dhāreti, upāhanaŋ dhāreti, nahāyati, uccāraŋ vā passāvaŋ vā karoti; parinibbute vā pana cetiyaŋ vandituŋ na gacchati, cetiyassa paññāyanaṭṭhāne vuttaŋ sabbaŋ karoti, ayaŋ *Satthari agāravo* nāma. Yo pana dhammasavaṇe sanghuṭṭhe sakkaccaŋ na gacchati, sakkaccaŋ dhammaŋ na sunāti, samullapanto nisīdati, na sakkaccaŋ gaṇhāti,[4] ayaŋ *dhamme agāravo* nāma. Yo pana therena bhikkhunā anajjhiṭṭho dhammaŋ deseti, pañhaŋ katheti, vuḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati tiṭṭhati nisīdati, dussapallatthikaŋ vā hatthapallatthikaŋ vā karoti, sanghamajjhe ubho aŋse pārupati, chattupāhanaŋ dhāreti, ayaŋ *sanghe agāravo* nāma. Ekabhikkusmim pi hi agārave kate sabbe sanghe kato va hoti. Tisso sikkhā pana apūrayamāno va *sikkhāya agāravo* nāma. Appamādalakkhaṇaŋ ananubrūhayamāno *appamāde agāravo* nāma. Duvidhaŋ paṭisanthāraŋ akaronto *paṭisanthāre agāravo* nāma.

Parihāniyā dhammā ti parihānakarā dhammā. *Kammārā-*

---

[1] S.R. kodhanavasena.

[2] B. chandarāgaŋ gehasita-; S.R. chandagehasitā; *Vbh.* 380.

[3] *Vbh.* 381.

[4] S.R. *add* na vāceti.

matā ti navakamme vā cīvaravicāraṇādisu vā kammesu abhirati, yuttapayuttatā. *Bhassārāmatā* ti tiracchānakathāvasena bhasse yuttapayuttatā. *Niddārāmatā* ti niddāya yuttapayuttatā. *Saṅgaṇikārāmatā* ti saṅgaṇikāya yuttapayuttatā. *Saŋsaggārāmatā* ti savaṇasaŋsagge dassanasaŋsagge samullāpasaŋsagge paribhogasaŋsagge kāyasaŋsagge ti pañcavidhe saŋsagge yuttapayuttatā. *Papañcārāmatā* ti taṇhā-māna-diṭṭhi-papañcesu yuttapayuttatā.

Somanassupavicārādisu somanassena saddhiŋ upavicarantīti *somanassupavicārā. Cakkhunā rūpaŋ disvā* ti cakkhuviññāṇena rūpaŋ passitvā. *Somanassaṭṭhāniyan* ti somanassassa ārammaṇavasena kāraṇabhūtaŋ. *Upavicaratī* ti tattha vicārappavattanena upavicarati.[1] Vitakko pana taŋ-sampayutto, vā ti iminā nayena tīsu pi chakkesu attho veditabbo. *Gehasitānī* ti kāmaguṇanissitāni. *Somanassānī* ti cetasikasukhāni. *Domanassānī* ti cetasikadukkhāni. *Upekkhā* ti aññāṇasampayuttā upekhāvedanā. Aññāṇupekkhā ti pi etāsaŋ[2] yeva nāmaŋ.

Atthi me attā ti vā ti sabbapadesu vā-saddo vikappattho. Evaŋ vā diṭṭhi uppajjatīti vuttaŋ hoti. *Atthi me attā ti* c' ettha sassatadiṭṭhi sabbakālesu attano atthitaŋ gaṇhāti. *Saccato thetato* ti bhūtato ca thirato ca, idaŋ saccan ti suṭṭhu daḷhabhāvenāti vuttaŋ hoti. *Natthi me attā* ti ayaŋ pana ucchedadiṭṭhi, sato sattassa tattha tattha vibhavaggahaṇato. Athavā purimā pi tīsu kālesu atthī ti gahaṇato sassatadiṭṭhi. Paccuppannam eva atthī ti gaṇhantī ucchedaditthi. Pacchimā pi atītānāgatesu n' atthī ti gahaṇato bhasmantā[3] āhutiyo ti gahitadiṭṭhikānaŋ viya ucchedadiṭṭhi. Atīte yeva n' atthī ti gaṇhantī adhicca-samuppannikass' eva sassatadiṭṭhi. *Attanā va attānaŋ sañjānāmī* ti saññākkhandhasīsena khandhe attā ti gahetvā saññāya avasesakkhandhe sañjānanato iminā[4] attanā imaŋ[5] attānaŋ sañjānāmīti evaŋ hoti. *Attanā vā anattānan* ti saññākkhandhaŋ yeva attā ti gahetvā itare cattāro khandhe anattā ti gahetvā saññāya tesaŋ jānanato evaŋ hoti. *Anattanā vā attānan* ti saññākkhandhaŋ

[1] S.R. upacarati. [2] S.R. etass' eva.
[3] S. āyasmanto; R. asamanto. [4] B. *om.* [5] S.R. *om.*

anattā ti itare ca cattāro khandhe attā ti gahetvā saññāya tesaŋ jānanato evaŋ hoti. Sabbā pi sassatucchedadiṭṭhi yeva.[1] *Vado vedeyyo* ti ādayo pana sassatadiṭṭhiyā eva abhinivesākārā. Tattha vadatīti *vado*. Vacīkammassa kārako ti vuttaŋ hoti. Vedayatīti *vedeyyo*. Jānāti anubhavati cāti vuttaŋ hoti. Idāni yaŋ so vedeti, taŋ dassetuŋ *tatra tatra dīgharattaŋ kalyāṇapāpakānan* ti ādi vuttaŋ. Tattha *tatra tatrā* ti tesu tesu yoni-gati-ṭhiti-nivāsa-nikāyesu, ārammaṇesu vā. *Dīgharattan* ti cirarattaŋ. *Paccanubhotī* ti paṭisaŋvedayati. *Na so jāto nāhosī* ti so attā ajātidhammato na jāto nāma, sadā vijjamāno yevāti attho. Ten' eva atīte nāhosi, anāgate pi na bhavissati. Yo hi jāto, so ahosi, yo ca jāyissati, so bhavissatīti vuccati.[2] Athavā *na so*[3] *jāto nāhosīti* so attā vijjamānattā atīte pi na jātu nāhosi, anāgate pi na jātu na bhavissati. *Nicco* ti uppādavayarahito. *Dhuvo* ti thiro, sārabhūto. *Sassato* ti sabbakāliko. *Avipariṇāmadhammo* ti attano[4] pakatibhāvaŋ avijahanadhammo, kakaṇṭako viya nānappakārattaŋ nāpajjati. Evam ayaŋ sabbāsavadiṭṭhi[5] nāma kathitā. Sesaŋ sabbattha uttānattham evāti.

Chakkaniddeso.

Sattakaniddese[6] thāmagataṭṭhena appahīnaṭṭhena ca anusentīti *anusayā*. Vaṭṭasmiŋ satte saŋyojenti ghaṭentīti *saŋyojanāni*. Samudācāravasena pariyuṭṭhahantīti *pariyuṭṭhānāni*. Kāmarāgo va pariyuṭṭhānaŋ *kāmarāgapariyuṭṭhānaŋ*. Sesesu pi es' eva nayo. Asataŋ dhammā. lāmakaṭṭhena vā asantā dhammā ti *asaddhammā*. Rāgādīhi dosehi duṭṭhāni caritānīti *duccaritāni*. Tena ten' ākārena maññantīti *mānā*.

Diṭṭhiniddese *rūpī* ti rūpadhātu. *Catumahābhūtiko* ti catumahābhūtamayo. Mātāpitūnaŋ etan ti mātāpettikaŋ. Kin taŋ? Sukkasoṇitaŋ. Mātāpettike sambhūto jāto ti *mātāpettikasambhavo*. Idha rūpakāyasīsena manussattabhāvaŋ attā ti vadati. Dutiyo taŋ paṭikkhipitvā dibbattabhāvaŋ vadati. *Dibbo* ti devaloke sambhūto. *Kāmāvacaro* ti

[1] S.R. sassatadiṭṭhiyo va. [2] B. *om.* [3] B. yo.
[4] B. atte no. [5] S.R. sabbā sassatadiṭṭhi. [6] *Vbh.* 383.

chakāmāvacaradevapariyāpanno. Kabaḷinkārāhāraŋ[1] bhakkhayatīti *kabaḷinkārabhakkho*. *Manomayo* ti jhānamanena nibbatto. *Sabbangapaccangī* ti sabbangapaccangayutto. *Ahīnindriyo* ti paripuṇṇindriyo. Yāni Brahmaloke atthi tesaŋ vasena, itaresañ ca saṇṭhānavasen' etaŋ vuttaŋ. *Ākāsānañcāyatanūpago* ti ākāsānañcāyatanabhāvaŋ upagato. Itaresu pi es' eva nayo. Sesaŋ sabbattha uttānattham evāti.

Sattakaniddeso.

Aṭṭhakaniddese[2] kilesā yeva *kilesavatthūni*. *Kusītavatthūnī* ti kusītassa alasassa vatthūni, patiṭṭhā, kosajjakāraṇānīti attho. *Kammaŋ kātabbaŋ hotī* ti cīvaravicāraṇādikammaŋ kātabbaŋ hoti. *Na viriyaŋ ārabhatī* ti duvidham pi viriyaŋ nārabhati. *Appattassā* ti jhāna-vipassanā-maggaphaladhammassa[3] appattassa pattiyā. *Anadhigatassā* ti tass' eva anadhigatassa adhigamatthāya. *Asacchikatassā* ti tass' eva apaccakkhakatassa[4] sacchikaraṇatthāya. *Idaŋ paṭhamaŋ* ti idaŋ *handāhaŋ nipajjāmī* ti evaŋ osīdanaŋ paṭhamaŋ kusītavatthu. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. *Māsācitaŋ maññe* ti ettha pana māsācitaŋ nāma tintamāso. Yathā tintamāso garuko hoti, evaŋ garuko ti adhippayo. *Gilānā vuṭṭhito hotī* ti gilāno hutvā pacchā vuṭṭhito hoti.

Aṭṭhasu lokadhammesū ti ettha lokassa dhammā ti lokadhammā. Etehi vimutto nāma natthi, Buddhānam pi honti eva, tasmā lokadhammā ti vuccanti. *Paṭighāto* ti paṭihaññanākāro.[5] *Lābhe sārāgo* ti: ahaŋ lābhaŋ labhāmīti evaŋ gehasitasomanassavasena uppanno sārāgo. So cittaŋ paṭihanati. *Alābhe*[6] *paṭivirodho* ti: ahaŋ lābhaŋ na[7] labhāmīti domanassavasena uppannavirodho; so pi cittaŋ paṭihanati, tasmā paṭighāto ti vutto. Yasādisu pi: ahaŋ mahāparivāro, ahaŋ appaparivāro, ahaŋ pasaŋsappatto, ahaŋ garahappatto, ahaŋ sukhappatto, ahaŋ dukkhappatto ti evam etesaŋ uppatti veditabbā. *Anariyavohārā* ti anariyānaŋ vohārā. *Purisadosā* ti purisānaŋ dosā. *Na sarāmī* ti mayā etassa kammassa kataṭṭhānaŋ na sarāmi na sal-

[1] B. kabalīkāraŋ. [2] *Vbh.* 385. [3] S.R. °phalassa.
[4] B. *om.* [5] S.R. paṭihaññanā.
[6] B. alābhena. [7] B. *om.*

lakkhemīti evaŋ asati-bhāvena nibbeṭheti, moceti. *Codakaŋ yeva paṭippharatī* ti paṭiviruddho hutvā pharati, paṭiāṇībhāvena[1] tiṭṭhati. *Kiŋ nu kho tuyhan* ti tuyhaŋ bālassa avyattassa bhaṇitena nāma kiŋ, yo tvaŋ neva vatthunā āpattiŋ na codanaŋ jānāsīti dīpeti. Tvaŋ pi nāma evaŋ kiñci ajānanto bhaṇitabbaŋ maññissasīti[2] ajjhottharati. *Paccāropetī* ti: tvaŋ pi kho 'sīti ādīni vadanto paṭi-āropeti. *Paṭikarohī* ti desanāgāminiŋ desehi, vuṭṭhānagāminito vuṭṭhāhi, tato suddhante patiṭṭhito aññaŋ codessasīti[3] dīpeti. *Aññena aññaŋ paṭicaratī* ti aññena kāraṇena[4] vacanena vā aññaŋ kāraṇaŋ vacanaŋ vā paṭicchādeti. Āpattiŋ āpanno 'sīti vutto: Ko āpanno, kiŋ āpanno, kathaŋ āpanno, kismiŋ āpanno, kaŋ bhaṇatha, kiŋ bhaṇathāti? vadati. Evarūpaŋ kiñci tayā diṭṭhan? ti vutte: na suṇāmīti sotaŋ vā upaneti. *Bahiddhā kathaŋ apanāmetī* ti: itthannāmaŋ āpattiŋ āpanno 'sīti? puṭṭho: Pāṭaliputtaŋ gato 'mhīti vatvā puna: tava Pāṭaliputta-gamanaŋ na pucchāma,[5] āpattiŋ[5] pucchāmāti vutte: tato Rājagahaŋ gato 'mhīti. Rājagahaŋ vā yāhi brāhmaṇagehaŋ vā āpattiŋ āpannosīti? Tattha me sūkaramaŋsaŋ laddhan ti ādīni vadanto kathaŋ bahiddhā vikkhipati. *Kopan* ti kupitabhāvaŋ. *Dosan* ti duṭṭhabhāvaŋ. Ubhayam p' etaŋ kodhass' eva nāmaŋ. *Appaccayan* ti asantuṭṭhākāraŋ. Domanassass' etaŋ nāmaŋ. *Pātukarotī* ti dasseti, pakāseti. *Bāhāvikkhepakaŋ bhaṇatī* ti bāhā vikkhipitvā alajjīvacanaŋ vadati. *Viheseti* ti viheṭheti, bādheti.[6] *Anādiyitvā* ti cittīkārena agahetvā; avajānitvā, anādaro hutvā ti attho. *Atibāḷhan* ti atidaḷhaŋ, atippamāṇaŋ. *Mayi vyāvaṭā* ti mayi vyāpāraŋ āpannā. *Hīnāyāvattitvā* ti hīnassa gihībhāvassa atthāya āvattitvā; gihī hutvā ti attho. *Attamanā hothā* ti tuṭṭhacittā hotha, mayā labhitabbaŋ labhatha, mayā vasitabbaṭṭāne vasatha, phāsu vihāro vo mayā kato ti adhippāyena vadati.

Asaññī ti pavatto vādo asaññīvādo. So tesaŋ atthī ti *asaññīvādā*. *Rūpī attā* ti ādisu lābhino kasiṇarūpaŋ attā ti gahetvā rūpī ti diṭṭhi uppajjati. Alābhino takkamatten'

[1] B. paṭibhāṇitabhāvena. [2] S.R. maññasīti; B. °tīti. [3] B. °tīti. [4] S.R. *add* aññena. [5] B. *om.* [6] B. bādhati.

eva, ājīvakānaŋ[1] viya. Lābhino yeva ca pana arūpasamāpattinimittaŋ attā ti gahetvā arūpī ti diṭṭhi uppajjati. Alābhino takkamatten' eva, nigaṇṭhānaŋ viya. Asaññībhāve pan' ettha ekanten' eva kāraṇaŋ na pariyesitabbaŋ. Diṭṭhigatiko hi ummattako viya yaŋ vā taŋ vā gaṇhāti. *Rūpī ca arūpī cā* ti rūpārūpamissakagāhavasena vuttaŋ. Ayaŋ diṭṭhi rūpāvacarārūpāvacarasamāpattilābhino pi takkikassāpi uppajjati. Neva rūpī nārūpī pana ekantato takkikadiṭṭhi yeva. *Antavā* ti parittakasiṇaŋ attato gaṇhantassa diṭṭhi. *Anantavā* ti appamāṇakasiṇaŋ. *Antavā ca anantavā cā* ti uddhaŋ adho sapariyantaŋ, tiriyaŋ apariyantaŋ kasiṇaŋ attā ti gahetvā uppannadiṭṭhi. *Nev' antavā nānantavā* ti takkikadiṭṭhi yeva. Sesaŋ sabbattha uttānattham evāti.

Aṭṭhakaniddeso.

Navakaniddese *nava āghātavatthūnī* ti[2] sattesu uppattivasen' eva kathitāni. Purisānaŋ malānīti *purisamalāni*. *Navavidhā* ti navakoṭṭhāsā, navappabhedā vā.

Taṇhaŋ paṭiccā ti taṇhaŋ nissāya. *Pariyesanā* ti rūpādi-ārammaṇapariyesanā. Sā hi[3] taṇhāya sati hoti. *Lābho* ti rūpādi-ārammaṇapaṭilābho. So hi[3] pariyesanāya sati hoti. *Vinicchayo* pana ñāṇa-taṇhā-diṭṭhi-vitakkavasena catubbidho. Tattha *sukhavinicchayaŋ jaññā, sukhavinicchayaŋ ñatvā ajjhattaŋ[4] sukham anuyuñjeyyā** ti ayaŋ ñāṇavinicchayo. *Vinicchayo ti dve vinicchayā taṇhāvinicchayo ca diṭṭhivinicchayo cā*† ti evaŋ āgatāni aṭṭhasata-taṇhāvicaritāni taṇhāvinicchayo. Dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo diṭṭhivinicchayo. *Chando kho devānam inda vitakkanidāno*‡ ti imasmiŋ pana sutte idha vinicchayo ti vutto vitakko yeva āgato. Lābhaŋ labhitvā hi iṭṭhāniṭṭhaŋ sundarāsundarañ ca vitakken' eva vinicchinanti: Ettakaŋ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakaŋ saddādi-ārammaṇatthāya, ettakaŋ mayhaŋ bhavissati, ettakaŋ parassa, ettakaŋ paribhuñjissāmi, ettakaŋ nidahissāmīti. Tena vuttaŋ *lābhaŋ paṭicca vinicchayo* ti. *Chandarāgo* ti evaŋ akusalavitakkena vitakkite vatthusmiŋ dubbalarāgo ca balavarāgo ca uppajjati. Idaŋ hi idha chando ti dubbalarāgassādhiva-

* *M.* iii, 233. † *Mahāniddesa*, 266. ‡ *D.* ii, 277.

[1] S.R. ājīvikānaŋ. [2] *Vbh.* 380. [3] S.R. pi. [4] S.R. ajjhatta-.

canaŋ. *Ajjhosānan* ti ahaŋ, maman ti balavasanniṭṭhānaŋ. *Pariggaho* ti taṇhā-diṭṭhivasena pariggahakaraṇaŋ. *Macchariyan* ti parehi sādhāraṇabhāvassa asahanatā. Ten' ev' assa porāṇā evaŋ vacanatthaŋ vadanti: idaŋ acchariyaŋ mayhaŋ eva hotu, mā aññassa acchariyaŋ hotūti pavattattā macchariyan ti vuccatīti. *Ārakkho* ti dvārapidahana-mañjūsagopanādivasena suṭṭhu rakkhaṇaŋ. Adhikarotīti adhikaraṇaŋ. Kāraṇass' etaŋ nāmaŋ. *Ārakkhādhikaraṇan* ti bhāvanapuŋsakaŋ. Ārakkhahetūti attho. Daṇḍādānādisu paranisedhanatthaŋ[1] daṇḍassa ādānaŋ *daṇḍādānaŋ*. Ekato dhārādino satthassa ādānaŋ *satthādānaŋ*. *Kalaho* ti kāyakalaho pi vācākalaho pi. Purimo purimo[2] virodho *viggaho*. Pacchimo pacchimo[2] *vivādo*. *Tuvaŋ tuvan* ti agāravavacanaŋ. Tvaŋ tvan ti attho. *Iñjitānī* ti iñjanāni calanāni. *Asmīti iñjitam etan* ti ādīhi sabbapadehi māno va kathito. Ahan ti pavatto pi[3] māno iñjitam eva; *ayam ahan* ti pavatto pi, *nevasaññīnāsaññī bhavissan ti* pavatto pi. Sesanavakehi pi māno va kathito. Māno hi iñjanato iñjitaŋ, maññanato *maññitaŋ*, phandanato *phanditaŋ*, papañcanato *papañcitaŋ*. Tehi tehi kāraṇehi sankhatattā *sankhatan* ti ca vuccati. Sesaŋ sabbattha uttānattham evāti.

Navakaniddeso.

Dasakaniddese kilesā eva *kilesavatthūni*. Āghātavatthūni pan' ettha: *anatthaŋ me acarīti*[4] ādīnaŋ vasena avikopetabbe khāṇukaṇṭakādimhi aṭṭhāne uppannāghātena saddhiŋ vuttāni. Micchattesu *micchāñāṇan* ti pāpakiriyāsu upāyacintāvasena pāpaŋ katvā: sukataŋ mayā ti paccavekkhanākārena uppanno moho. *Micchāvimuttī* ti avimuttass' eva sato muttisaññitā. Sesaŋ sabbattha uttānattham evāti.

Dasakaniddeso.

Taṇhāvicaritaniddese *taṇhāvicaritānī* ti[5] taṇhāsamudācārā, taṇhāpavattiyo. *Ajjhattikassa upādāya* ti ajjhattikaŋ[6] khandhapañcakaŋ upādāya. Idaŋ hi upayogatthe sāmivacanaŋ. *Asmīti hotī* ti[7] yad etaŋ ajjhattaŋ khandhapañcakaŋ upādāya taṇhāmānadiṭṭhivasena samūhagāhato asmīti hoti, tasmiŋ

---

[1] S.R. paraŋ°. [2] S.R. *om.* [3] S.R. *add* hi.
[4] *Vbh.* 391. [5] *Vbh.* 392. [6] S.R. ajjhatta-. [7] S.R. satīti.

satīti attho. *Itth' asmīti hotī* ti ādisu pana evaŋ samūhato ahan ti gahaṇe sati tato anupanidhāya ca upanidhāya cāti dvidhā gahaṇaŋ hoti. Tattha anupanidhāyā ti aññaŋ ākāraŋ anupagamma sakabhāvam eva ārammaṇaŋ katvā itth' asmīti hoti. Khattiyādisu idaŋ-pakāro ahan ti evaŋ taṇhāmānadiṭṭhivasena hotīti attho. Idaŋ tāva anupanidhāya gahaṇaŋ. Upanidhāya gahaṇaŋ pana duvidhaŋ hoti: samato ca asamato ca. Taŋ dassetuŋ *ev' asmī* ti ca *aññathā 'smī* ti ca vuttaŋ. Tattha *ev' asmī* ti idaŋ samato upanidhāya gahaṇaŋ. Yathā ayaŋ khattiyo, yathā ayaŋ brāhmaṇo, evaŋ aham pīti attho. *Aññathā 'smī* ti idaŋ pana asamato gahaṇaŋ. Yathāyaŋ khattiyo, yathāyaŋ brāhmaṇo, tato aññathā ahaŋ hīno vā adhiko vāti attho. Imāni tāva paccuppannavasena cattāri taṇhāvicaritāni. *Bhavissan* ti ādīni pana cattāri anāgatavasena vuttāni. Tesaŋ purimacatukke vuttanayen' eva attho veditabbo. *Asmī* ti sassato asmi. *Sāt' asmī* ti asassato asmi. *Asmīti sāt' asmī* ti[1] vā pāṭho. Tattha atthī ti asa; niccass' etaŋ adhivacanaŋ. Sīdatīti sataŋ; aniccass' etaŋ adhivacanaŋ. Iti imāni dve sassatucchedavasena vuttānīti veditabbāni. Ito parāni *siyan* ti ādīni cattāri saŋsayaparivitakkavasena vuttāni. Tāni purimacatukke vuttanayen' eva atthato veditabbāni. *Apāhaŋ siyan* ti ādīni pana cattāri api nām' āhaŋ bhaveyyan ti evaŋ patthanākappanavasena vuttāni. Tāni purimacatukke vuttanayen' eva veditabbāni. Evam etesu:

> Dve diṭṭhisīsā, sīsaññe cattāro, sīsamūlakā
> tayo tayo ti etāni, aṭṭhārasa vibhāvaye.

Etesu hi sassatucchedavasena vuttā dve diṭṭhisīsā nāma. Asmīti, bhavissan ti, siyan ti, apāhaŋ siyan ti ete cattāro suddhasīsā eva. Itth' asmīti ādayo tayo tayo ti dvādasa sīsamūlakā nāmāti evam ete dve diṭṭhisīsā, cattāro suddhasīsā, dvādasa sīsamūlakā ti aṭṭhārasa taṇhāvicaritadhammā veditabbā.

Idāni paṭipāṭiyā va te dhamme bhājetvā dassetuŋ *kathañ ca asmīti hotī* ti ādi āraddhaŋ. Tattha *kiñci dhammaŋ anavakāriŋ karitvā*[2] ti rūpavedanādisu kiñci ekadhammam pi

[1] S. satasmīti. [2] S.R. katvā; *Vbh.* 397.

avinibbhogaŋ katvā ekekato agahetvā, samūhato va gahetvā ti attho. *Asmīti chandaŋ paṭilabhatī* ti pañcakkhandhe niravasesato gahetvā ahan ti taṇhaŋ paṭilabhati. Mānadiṭṭhīsu pi es' eva nayo. Tattha kiñcāpi ayaŋ taṇhāvicaritaniddeso, mānadiṭṭhiyo pana na vinā taṇhāya, tasmā tad ekaṭṭhavasena idha vuttā. Taṇhāsīsena vā papañcattayam pi uddiṭṭhaŋ. Taŋ uddesānurūpen' eva[1] niddisitum pi mānadiṭṭhiyo gahitā. Taṇhāpapañcaŋ dassento ten' eva saddhiŋ sesapapañce pi dassetuŋ evam āha. *Tasmiŋ sati imāni papañcitānī* ti tasmiŋ: asmīti chandaŋ paṭilabhatīti ādinā nayena vutte papañcattaye sati puna imāni itth' asmīti vā ti ādīni papañcitāni hontīti attho.

Khattiyo 'smī ti ādisu abhiseka-senāpaccādinā[2] khattiyo ahaŋ, mantajjhena-porohiccādinā brāhmaṇo ahaŋ, kasigorakkhādinā vesso ahaŋ, asitavyābhangitāya suddo ahaŋ, gihīvyañjanena gahaṭṭho ahan ti iminā nayena attho veditabbo. *Evaŋ itth' asmīti hotī* ti evaŋ khattiyādisu khattiyādippakāraŋ attani uppādayitvā itthaŋ-pakāro ahan ti hoti.

Yathā so khattiyo ti ādisu: yathā so abhiseka-senāpaccādinā[2] khattiyo, tathā aham pi khattiyo ti iminā nayena attho veditabbo. Duityanaye: yathā so abhiseka-senāpaccādinā[2] khattiyo, n' āhaŋ tathā khattiyo; ahaŋ pana tato hīno vā seṭṭho vā ti iminā nayena attho veditabbo. *Bhavissan* ti ādi-niddesādisu pi es' eva nayo.

Evaŋ ajjhattikassa upādāya taṇhāvicaritāni bhājetvā idāni bāhirassa upādāya taṇhāvicaritāni bhājetuŋ *tattha katamānī* ti ādim āha. Tattha *bāhirassa upādāyā* ti bāhiraŋ khandhapañcakaŋ upādāya. Idam pi hi upayogatthe sāmivacanaŋ. *Iminā* ti iminā rūpena vā . . . pe . . . viññāṇena vā. Avasesaŋ pana uddesavāre tāva vuttanayen' eva veditabbaŋ. Niddesavāre pana *avakāriŋ karitvā* ti vinibbhogaŋ katvā. *Iminā asmīti chandaŋ paṭilabhatī* ti iminā rūpena vā . . . pe . . . viññāṇena vā ti evaŋ pañcakkhandhe ekadesato gahetvā iminā ahan ti chandādīni paṭilabhatīti evam attho veditabbo. *Iminā khattiyo 'smī* ti ādisu: iminā

[1] S.R. *add* ca. [2] B. °maccādinā.

chattena vā khaggena vā abhiseka-senāpaccādinā[1] vā khattiyo ahan ti evaŋ purimanayen' eva attho veditabbo. Iminā ti padamattam eva h' ettha viseso. *Yathā so khattiyo* ti ādisu pii minā ti vuttapadam eva viseso, tasmā tassa vasena: yathā khattiyo, evaŋ aham pi iminā chattena vā khaggena vā abhisekasenāpaccādinā[2] vā khattiyo ti evaŋ yojetvā sabbapadesu attho veditabbo.

Iminā nicco 'smī ti[3] pañcakkhandhe anavakāriŋ[4] katvā rūpādisu ekam eva dhammaŋ ahan ti gahetvā: iminā khaggena vā chattena vā ahaŋ nicco dhuvo ti maññati. Ucchedadiṭṭhiyam pi es' eva nayo. Sesaŋ sabbattha vuttanayen' eva veditabbaŋ. *Iti evarūpāni atītāni chattiŋsā* ti ekekassa puggalassa atīte chattiŋsa. *Anāgatāni chattiŋsā* ti ekekass' eva anāgate chattiŋsa. *Paccuppanne chattiŋsā* ti ekekassa vā puggalassa, yathālābhavasena bahūnaŋ vā paccuppanne chattiŋsa. Sabbasattānaŋ pana ekaŋsen' eva atīte chattiŋsa, anāgate chattiŋsa, paccuppanne chattiŋsāti veditabbāni. Anantā hi asadisataṇhāmānadiṭṭhibhedā sattā. *Aṭṭhataṇhāvicaritasataŋ hotī* ti ettha pana aṭṭhasatasankhātaŋ taṇhāvicaritaŋ hotīti evam attho daṭṭhabbo. Sesaŋ sabbattha uttānattham evāti.

Taṇhāvicaritaniddeso.

Diṭṭhigataniddese *Brahmajāle veyyākaraṇe* ti[5] Brahmajālanāmake veyyākaraṇe, Dīghanikāyassa paṭhamasuttante. *Vuttāni Bhagavatā* ti Satthārā sayaŋ āhacca bhāsitāni. *Cattāro sassatavādā* ti ādisu *te ca bhonto samaṇabrāhmaṇā kim āgamma kim ārabbha sassatavādā sassataŋ attānañ ca lokañ ca paññapenti catūhi vatthūhī* ti ādinā Brahmajāle vuttanayen' eva pabhedo ca attho ca veditabbo ti.

Sammohavinodaniyā Vibhangaṭṭhakathāya

Khuddakavatthuvibhangavaṇṇanā.

---

[1] B. °maccādinā. [2] B. °senāmaccādinā. [3] *Vbh.* 398.
[4] S.R. avakāriŋ. [5] *Vbh.* 400.

DHAMMAHADAYAVIBHANGA

Idāni tadanantare Dhammahadayavibhange pāliparicchedo tāva evaŋ veditabbo: Ettha hi ādito va khandhādīnaŋ dvādasannaŋ koṭṭhāsānaŋ vasena sabbasangāhikavāro nāma vutto. Dutiyo tesaŋ yeva dhammānaŋ kāmadhātu-ādisu uppattānuppattidassanavāro nāma. Tatiyo tatth' eva pariyāpannāpariyāpannadassanavāro nāma. Catuttho tīsu bhūmīsu upapattikkhaṇe vijjamānāvijjamānadhammadassanavāro nāma. Pañcamo tesaŋ dhammānaŋ bhūmantaravasena dassanavāro nāma. Chaṭṭho gatīsu uppādakakamma-āyuppamāṇadassanavāro nāma. Sattamo abhiññeyyādivāro nāma. Aṭṭhamo sārammaṇānārammaṇavāro nāma. Navamo tesaŋ khandhādidhammānaŋ diṭṭhasutādivasena sangahetvā dassanavāro nāma. Dasamo kusalattikādivasena sangahetvā dassanavāro nāma.

Evaŋ dasahi vārehi paricchinnāya pāḷiyā paṭhame tāva sabbasangāhikavāre: avīcito yāva bhavaggaŋ etth' antare *kati khandhā* ti pucchite[1] eko ti vā . . . pe . . . cattāro ti vā chāti vā avatvā pañcāti vattuŋ samattho añño n' atthī ti attano ñāṇabalaŋ dīpento *pañcakkhandhā* ti pucchānurūpaŋ vissajjanaŋ āha. Yathā-pucchaŋ vissajjanaŋ hi sabbaññuvyākaraṇaŋ nāmāti vuccati.

Dvādasāyatanānī ti ādisu pi es' eva nayo. Rūpakkhandhādīnaŋ pabhedo khandhavibhangādisu vuttanayen' eva veditabbo. Dutiyavāre ye dhammā kāmabhave kāmadhātusambhūtānañ ca sattānaŋ uppajjanti, kāmadhātuyaŋ pariyāpannā vā apariyāpannā vā, te sabbe sangahetvā *kāmadhātuyā pañcakkhandhā* ti[2] ādi vuttaŋ. Rūpadhātu-ādisu pi es' eva nayo. Yasmā pana rūpadhātu-pariyāpannānaŋ sattānaŋ ghāṇāyatanādīnaŋ abhāvena gandhāyatanādīni āyatanādi-kiccaŋ na karonti, tasmā *rūpadhātuyā cha āyatanā, nava dhātuyo* ti ādi vuttaŋ. Yasmā ca okāsavasena vā[3]

[1] S.R. pucchito; *Vbh.* 401. [2] *Vbh.* 404. [3] S.R. *om.*

sattuppattivasena vā apariyāpannadhātu[1] nāma natthi, tasmā apariyāpannadhātuyā ti avatvā yaŋ yaŋ apariyāpannaŋ, taŋ tad eva dassetuŋ *apariyāpanne kati khandhā* ti ādi vuttaŋ.

Tatiyavāre *kāmadhātu-pariyāpannā* ti[2] kāmadhātu-bhajanaṭṭhena pariyāpannā, tannissitā tadantogadhā kāmadhātu tv' eva sankhyaŋ gatā ti attho. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Pariyāpannā ti[3] bhavavasena okāsavasena ca paricchinnā. *Apariyāpannā* ti tathā aparicchinnā.

Catutthavāre *ekādasāyatanānī* ti saddāyatanavajjāni. Taŋ hi ekantena paṭisandhiyaŋ nuppajjati. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo.

Sattake devānaŋ, asurānan ti gativasena avatvā avisesena *gabbhaseyyakānan* ti[4] vuttaŋ. Tasmā yattha yattha gabbhaseyyakā sambhavanti, tattha tattha tesaŋ sattāyatanāni veditabbāni. Tathā dhātuyo. Sesam ettha uttānattham eva. Pañcamavāre yaŋ vattabbaŋ, taŋ Dhammasangahaṭṭhakathāyaŋ vuttam eva.

Chaṭṭhavāre pañcahi kāmaguṇehi nānappakārehi vā iddhivisesehi dibbantīti *devā*.[5]

Sammutidevā ti devo devī ti evaŋ lokasammutiyā devā.

Uppattidevā ti devaloke uppannattā uppattiyā devā.

Visuddhidevā ti sabbesaŋ devānaŋ pūjārahā sabbakilesavisuddhiyā devā.

Rājāno ti muddhābhisittakhattiyā.

Deviyo ti tesaŋ mahesiyo.

Kumārā ti abhisittarājūnaŋ abhisittadeviyā[6] kucchismiŋ uppannakumārā.

Uposathakammaŋ karitvā ti cātuddasādisu aṭṭhangasamannāgataŋ uposathaŋ upavasitvā.

Idāni yasmā parittaŋ dānādi-puññakammaŋ manussasobhagyatāya paccayo, mattaso kataŋ manussasobhagyatāya adhimattaŋ; adhimattabhāve pi nānappakārabhedato nānappakārassa khattiyamahāsālādibhāvassa paccayo, tasmā tassa vasena upapattibhedaŋ dassento *appekacce gahapatimahāsālānan* ti ādim āha.

---

[1] S.R. °pannā dhātu. [2] *Vbh.* 407. [3] *Vbh.* 411.
[4] *Vbh.* 413. [5] *Vbh.* 422. [6] S.R. °mahesiyā.

Tattha mahāsāro etesan ti mahāsārā. Ra-kārassa pana la-kāraŋ katvā *mahāsālā* ti vuttaŋ. Gahapatayo va mahāsālā, gahapatīsu vā mahāsālā ti gahapatimahāsālā. Sesesu pi es' eva nayo. Tattha yassa gehe pacchimantena cattāḷīsakoṭidhanaŋ nidhānagataŋ hoti, kahāpaṇānañ ca pañca ammaṇāni divasa-vaḷañjo nikkhamati, ayaŋ gahapatimahāsālo nāma. Yassa pana gehe pacchimantena asītikoṭidhanaŋ nidhānagataŋ hoti, kahāpaṇānañ ca dasa ammaṇāni divasavaḷañjo nikkhamati, ayaŋ brāhmaṇamahāsālo nāma. Yassa pana gehe pacchimantena koṭisatadhanaŋ[1] nidhānagataŋ hoti, kahāpaṇānañ ca vīsati ammaṇāni divasavaḷañjo nikkhamati, ayaŋ khattiyamahāsālo nāma.[2] *Sahavyatan* ti sahabhāvaŋ; sabhāgā hutvā nibbattantīti attho. *Cātummahārājikānan* ti ādisu Cātumahārājikā nāma Sinerupabbatassa vemajjhe honti. Tesu pabbataṭṭhakā pi atthi[3] ākāsaṭṭhakā pi; tesaŋ paramparā cakkavāḷapabbataŋ pattā. Khiḍḍāpadosikā, Manopadosikā, Sītavalāhakā, Uṇhavalāhakā, Candimā devaputto, Suriyo devaputto ti ete sabbe pi Cātummahārājika-devalokaṭṭhakā eva. Tettiŋsa janā tattha upapannā ti Tāvatiŋsā. Api ca Tāvatiŋsā ti tesaŋ devānaŋ nāmam evāti vuttaŋ. Te pi atthi pabbataṭṭhakā, atthi ākāsaṭṭhakā. Tesaŋ paramparā cakkavāḷapabbataŋ pattā. Tathā Yāmādīnaŋ. Ekadevaloke pi hi devānaŋ paramparā cakkavāḷapabbataŋ appattā nāma natthi. Tattha dibbaŋ sukhaŋ yātā payātā sampattā ti Yāmā. Tuṭṭhahaṭṭhā[4] ti Tusitā. Pakatipaṭiyattārammaṇato atirekena ramitukāmakāle yathā-rucite bhoge nimminitvā ramantīti Nimmānaratī. Cittācāraŋ ñatvā parehi nimmitesu bhogesu vasaŋ vattentīti Paranimmitavasavattī.

Appaŋ vā bhiyyo ti dutiyaŋ vassasataŋ appatvā vīsāya vā tiŋsāya vā cattāḷīsāya vā paññāsāya vā saṭṭhiyā vā vassehi adhikam pi vassasatan ti attho. Sabbam pi h' etaŋ dutiyaŋ[5] vassasataŋ appattattā appan ti vuttaŋ. Brahmapārisajjādisu Mahābrahmānaŋ pārisajjā paricārakā ti Brahmapārisajjā; tesaŋ purohitabhāve ṭhitā ti Brahmapurohitā.

---

[1] S.R. °sataŋ dhanaŋ. [2] B. nā (pamādo). [3] B. *om.*
[4] S.R. tuṭṭha pahaṭṭhā. [5] S.R. dutiya-.

Vaṇṇavantatāya ceva dīghāyukatāya ca mahanto brahmā ti Mahābrahmā. Tesaŋ *Mahābrahmānaŋ*. Ime tayo pi janā paṭhamajjhānabhūmiyaŋ ekatale vasanti. Āyu-antaraŋ pana nesaŋ nānā. Parittā ābhā etesan ti Parittābhā. Appamāṇā ābhā etesan ti Appamāṇābhā. Daṇḍadīpikāya acci viya tesaŋ sarīrato ābhā chijjitvā chijjitvā patantī viya sarati visaratīti[1] Ābhassarā. Ime pi tayo janā dutiyajjhānabhūmiyaŋ ekatale vasanti. Āyu-antaraŋ pana nesaŋ nānā. Parittā subhā etesan pi Parittasubhā. Appamāṇā subhā etesan ti Appamāṇasubhā. Subhena okiṇṇā vikiṇṇā, subhena sarīrappabhāvaṇṇena ekaghanā[2] suvaṇṇamañjusāya ṭhapitasampajjalita-kañcanapiṇḍasassirīkā ti Subhakiṇhā.[3] Ime pi tayo janā tatiyajjhānabhūmiyaŋ ekatale vasanti. Āyu-antaraŋ pana nesaŋ nānā.

Ārammaṇanānattatā ti[4] ārammaṇassa nānattabhāvo. Manasikāranānattatādisu pi es' eva nayo. Ettha ekassa paṭhavīkasiṇaŋ ārammaṇaŋ hoti . . . pe . . . ekassa odātakasiṇan ti idaŋ ārammaṇanānattaŋ. Eko paṭhavīkasiṇaŋ manasikaroti . . . pe . . . eko odātakasiṇan ti idaŋ manasikāranānattaŋ. Ekassa paṭhavīkasiṇe chando hoti . . . pe . . . ekassa[5] odātakasiṇe ti idaŋ chandanānattaŋ. Eko paṭhavīkasiṇe patthanaŋ karoti . . . pe . . . eko odātakasiṇe ti idaŋ paṇidhinānattaŋ. Eko paṭhavīkasiṇavasena adhimuccati . . . pe . . . eko odātakasiṇavasenāti idaŋ adhimokkhanānattaŋ. Eko paṭhavīkasiṇavasena cittaŋ abhinīharati . . . pe . . . eko odātakasiṇavasenāti idaŋ abhinīhāranānattaŋ. Ekassa paṭhavīkasiṇaparicchindanakapaññā hoti . . . pe . . . ekassa odātakasiṇaparicchindanakapaññā ti idaŋ paññānānattaŋ. Tattha ārammaṇamanasikārā[6] pubbabhāgena kathitā. Chanda - paṇidhi - adhimokkhābhinīhārā appaṇāya pi vattanti upacāre pi. Paññā pana lokiyalokuttaramissakā kathitā. *Asaññasattānan* ti saññāvirahitānaŋ[7] sattānaŋ. Ekacce hi titthāyatane pabbajitvā: cittaŋ nissāya rajjana-dussana-muyhanāni nāma hontīti citte dosaŋ disvā: acittakabhāvo nāma sobhaṇo, diṭṭhadhammanibbāṇam etan

[1] S.R. visarati vicaratīti. [2] S. ekaghana-. [3] S.R. °kiṇṇā. [4] *Vbh.* 425. [5] S.R. *add* ca. [6] S.R. °manasikāranānattā. [7] S.R. °virahita-.

ti saññāvirāgaŋ janetvā tatrūpagaŋ pañcamaŋ[1] samāpattiŋ bhāvetvā tattha nibbattanti. Tesaŋ uppattikkhaṇe eko rūpakkhandho yeva nibbattati. Ṭhatvā nibbatto ṭhitako eva hoti, nisīditvā nibbatto nisinnako va, nipajjitvā nibbatto nipanno va. Cittakammarūpakasadisā hutvā pañcakappasatāni tiṭṭhanti. Tesaŋ pariyosāne so rūpakāyo antaradhāyati; kāmāvacarasaññā uppajjati; tena idha saññuppādena te devā tamhā kāyā cutā ti paññāyanti.

Vipulā[2] phalā ti Vehapphalā. Attano sampattiyā na hāyantīti[3] Avihā. Na kiñci sattaŋ tappentīti[4] Atappā. Sundarā dassanā abhirūpā pāsādikā ti Sudassā. Suṭṭhu passanti, sundaram etesaŋ vā[1] dassanan ti Sudassī. Sabbehi yeva guṇehi ca bhavasampattiyā ca jeṭṭhā, natth' ettha kaniṭṭhā ti Akaniṭṭhā. Ākāsānañcāyatanaŋ upagatā ti *ākāsānañcāyatanūpagā*. Itaresu pi es' eva nayo.

Iti cha kāmāvacarā, nava brahmalokā, pañca suddhāvāsā, cattāro arūpā, asaññasattavehapphalehi[5] saddhiŋ chabbīsati devalokā. Manussalokena saddhiŋ sattavīsati. Tattha Sammāsambuddhena manussānaŋ devānañ ca āyuŋ paricchindamānena catūsu apāyesu bhummadevesu ca āyu aparacchinnaŋ. Taŋ kasmā ti ?[6] Niraye tāva kammam eva pamāṇaŋ, yāva kammaŋ na khīyati na tāva cavanti.[7] Tathā sesaapāyesu. Bhummadevānam pi kammam eva pamāṇaŋ. Tattha nibbattā hi keci sattāhamattaŋ tiṭṭhanti, keci addhamāsaŋ, keci māsaŋ, kappaŋ tiṭṭhamānā pi atthi yeva. Tattha manussesu gihībhāve ṭhitā yeva sotāpannā pi honti; sakadāgāmiphalam pi anāgāmiphalam pi arahattam pi pāpuṇanti. Tesu sotāpannādayo yāvajīvaŋ tiṭṭhanti. Khīṇāsavā pana parinibbāyanti[8] vā pabbajanti vā. Kasmā ? Arahattaŋ nāma seṭṭhaguno, gihīlingaŋ hīnaŋ; taŋ hīnatāya uttamaŋ guṇaŋ dhāretuŋ na sakkoti; tasmā te parinibbātukāmā vā pabbajitukāmā vā honti. Bhummadevā pana arahattaŋ pātvā pi yāvajīvaŋ tiṭṭhanti. Chasu kāmāvacaradevesu sotāpanna-sakadāgāmino yāvajīvaŋ tiṭṭhanti. Anāgāmino rūpabhavaŋ gantuŋ vaṭṭati. Khīṇāsavena[9] parinibbātuŋ.

---

[1] S.R. *om.* [2] S.R. vipula-. [3] S.R. hāyanti na vihāyantīti.
[4] B. tappantīti. [5] B. °phale lahi (pamādo.)
[6] S.R. *add* ce. [7] S.R. paccanti. [8] B. nibbāyanti. [9] B. °savo.

Kasmā? Nilīyanokāsassa abhāvā.[1] Rūpāvacarārūpāvacaresu sabbe pi yāvajīvaŋ tiṭṭhanti.

Tattha rūpāvacare nibbattā sotāpanna-sakadāgāmino na puna idh' āgacchanti. Tatth' eva parinibbāyanti. Ete hi jhāna anāgāmino nāma. Aṭṭhasamāpattilābhīnaŋ pana kiŋ niyāmeti? Paguṇajjhānaŋ. Yad ev' assa paguṇaŋ hoti, tena upapajjati. Sabbesu pana paguṇesu kiŋ niyāmeti? Patthanā. Yattha upapattiŋ[2] pattheti, tatth' eva upapajjanti.[3] Patthanāya asati kiŋ niyāmeti? Maraṇasamaye samāpannā samāpatti. Maraṇasamaye samāpannā natthi; kiŋ niyāmeti? Nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti. Ekaŋsena hi so nevasaññānāsaññāyatane upapajjati. Navasu brahmalokesu nibbatta-ariyasāvakānaŋ tatrūpapatti pi hoti, uparūpapatti pi; na heṭṭhūpapatti. Puthujjanānaŋ pana tatrūpapatti pi hoti uparūpapatti pi heṭṭhūpapatti pi. Pañcasu Suddhāvāsesu catūsu ca[4] arūpesu ariyasāvakānaŋ tatrūpapatti pi hoti uparūpapatti pi. Paṭhamajjhānabhūmiyaŋ nibbatto anāgāmī nava brahmaloke sodhetvā matthake ṭhito parinibbāti. Vehapphalā, Akaniṭṭhā, Nevasaññānāsaññāyatanan ti ime tayo devalokā seṭṭhabhavā nāma; imesu tīsu ṭhānesu nibbatta-anāgāmino neva uddhaŋ gacchanti, na adho, tattha tatth' eva parinibbāyantīti. Idam ettha pakiṇṇakaŋ.

Sattamavāre salakkhaṇapariggāhikāya abhiññāya vasena abhiññeyyatā veditabbā. Ñāta-tīraṇa-pahānapariññānaŋ vasena pariññeyyatā. Sā ca *rūpakkhandho abhiññeyyo, pariññeyyo, na pahātabbo* ti[5] ādisu ñātatīraṇapariññāvasen' eva veditabbā. *Samudayasaccaŋ abhiññeyyaŋ*[6] *pariññeyyaŋ pahātabban* ti ādisu pahānapariññāvasena. Aṭṭhamavāre rūpādi-ārammaṇānaŋ cakkhuviññāṇādīnaŋ vasena anārammaṇārammaṇatā veditabbā. Navamavāro uttānattho yeva. Dasamavāre pi yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ sabbaŋ tattha tattha Pañhapucchakavāre vuttam evāti.

Sammohavinodaniyā Vibhaṅgaṭṭhakathāyaŋ Dhammahadayavibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

[1] S.R. abhāvato. [2] S.R. uppattiŋ. [3] S.R. uppajjati.
[4] S.R. *om.* [5] *Vbh.* 426. [6] B. abhiññeyya-.

[NIGAMANAŊ]

Ettāvatā ca[1]:

Abhidhammaŋ desento, dhammagaru dhammagārava-yuttānaŋ
devānaŋ devapure, devagaṇasahassaparivāro
dutiyaŋ Adutiyapuriso, yaŋ āha Vibhangappakaraṇaŋ Nātho
aṭṭhārasahi vibhangehi, maṇḍetvā[2] maṇḍapeyyaguṇo,
atthappakāsanatthaŋ, tassāhaŋ yācito ṭhitaguṇena
yatinā adandha-gatinā, subuddhinā Buddhaghosena
yaŋ ārabhiŋ racayituŋ, aṭṭhakathaŋ sunipuṇesu atthesu
sammohavinodanato, Sammohavinodaniŋ[3] nāma,
porāṇaṭṭhakathānaŋ, sāraŋ ādāya sā ayaŋ niṭṭhaŋ
pattā anantarāyena, pāḷiyā bhāṇavārehi
cattāḷīsāya yathā, ekena ca evam eva sabbe pi
niṭṭhaŋ vajantu vimalā, manorathā sabbasattānaŋ.
Saddhammassa ṭhitatthaŋ, yañ ca imaŋ racayatā mayā puññaŋ
pattaŋ tena samattaŋ, pāpuṇatu sadevako loko.
Suciraŋ tiṭṭhatu dhammo. Dhammābhirato[4] sadā bhavatu loko.
Niccaŋ khemasubhikkhādi-sampadā janapadā hontūti.

Parama-visuddha-saddhā-buddhi-viriya[5]-patimaṇḍitena sīlācārajjava-maddavādi-guṇasamudaya-samuditena sakasamaya-samayantara-gahanajjhogāhaṇa-samatthena paññāveyyattiya-samannāgatena tipiṭakapariyattippabhede sāṭṭhakathe Satthusāsane appaṭihatañāṇappabhāvena mahāveyyākara-

[1] B. *om.* [2] B. maṇḍita-. [3] S.R. °danī.
[4] S. saddham°. [5] S.R. -viriyādi-.

ṇena karaṇasampatti-janita-sukhaviniggata-madhurodāravacana-lāvaṇṇayuttena[1] yuttamuttavādinā vādīvarena mahākavinā, pabhinnapaṭisambhidāparivāre chaḷabhiññā-paṭisambhidādippabheda[2]-guṇapaṭimaṇḍite uttari-manussadhamme suppatiṭṭhitabuddhīnaŋ theravaŋsappadīpānaŋ therānaŋ Mahāvihāravāsīnaŋ vaŋsālankārabhūtena, vipula-visuddha-buddhinā *Buddhaghoso* ti garūhi gahita-nāmadheyyena therena katā ayaŋ Sammohavinodanī nāma Vibhangaṭṭhakathā.

Tāva tiṭṭhatu lokasmiŋ, lokanittharaṇesinaŋ
dassentī kulaputtānaŋ, nayaŋ paññāvisuddhiyā

yāva Buddho ti nāmam pi, suddhacittassa tādino
lokamhi lokajeṭṭhassa, pavattati Mahesino ti.

Sammohavinodanī aṭṭhakathā niṭṭhitā.

---

[1] B. -neḷavaṇṇa°.

[2] S.R. *om.* -paṭisambhidā-.

INDEX

BY HELEN STEDE, ASSISTED BY WILLIAM STEDE, PH.D.

Words defined are printed, with reference, in heavy type.

etc. = this is first word in a formula.
in comp. = in comparison, *e.g.* with viya.
in det. = in detail.
(in sim.) = occurs in a simile.
var. = various.
Kh. A. = Khuddakapāṭha Commentary, P.T.S. ed.
Vbh. = Vibhanga, P.T.S.
Vism. = Visuddhimagga, P.T.S.

A.

U.

E.

P.

H.